This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

B 1,086,461

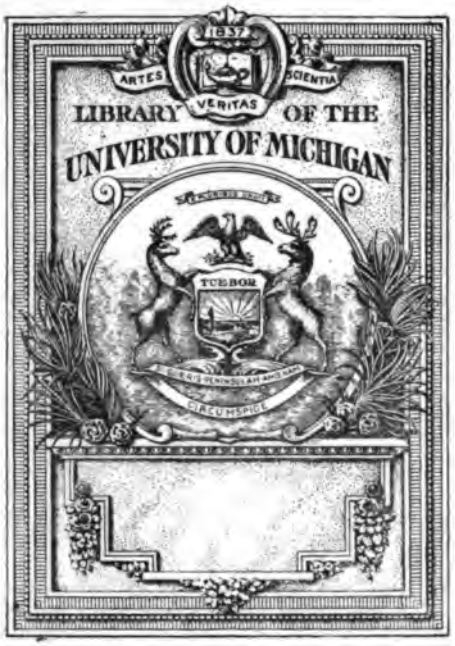
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

UJ
3
.H67

WERKEN,

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

DERDE SERIE.

N°. 1.

UITTREKSEL

UIT

FRANCISCI DUSSELDORPII

ANNALES

1566—1616.

UITGEGEVEN

DOOR

R. FRUIN.

's GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1893.

MAR 17 1919

949.2
F67u

UITTREKSEL

UIT

FRANCISCI DUSSELDORPII

ANNALES.

1566—1616.

UITGEGEVEN

DOOR

R. FRUIN.

's GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1894.

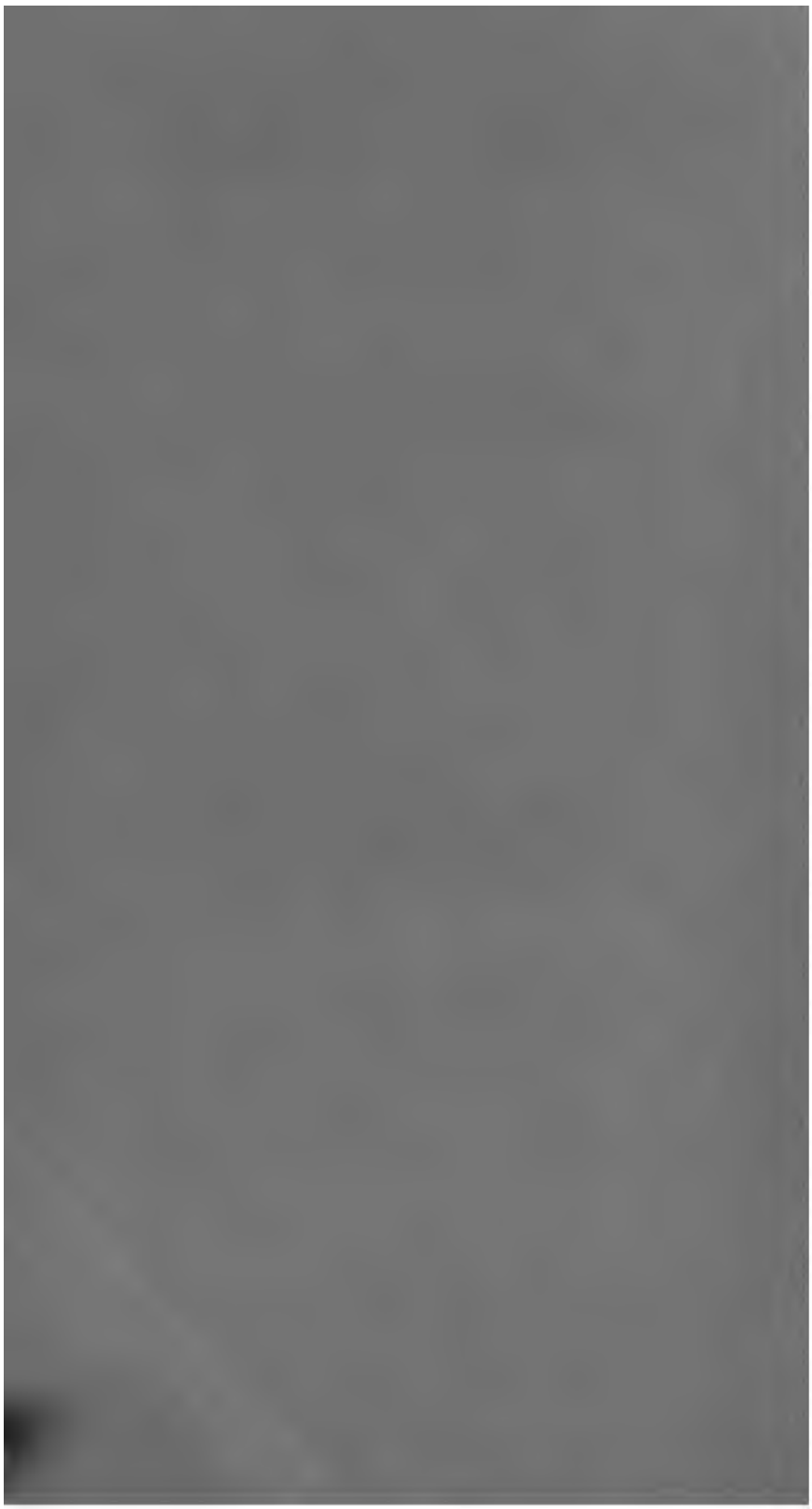

INLEIDING.

Hetgeen ik ga ondernemen, het uitgeven van een breed excerpt uit de Annalen van Frans Van Dusseldorp, kan een daad van overmoed schijnen. De auteur had het al of niet uitgeven van zijn werk aan het oordeel en de beslissing zijner kerk overgelaten; „privatus vero manus abstineat, si me accusatorem et Deum vindicem nolit," voegde hij er nadrukkelijk bij [1]). En ik, niet slechts een privatus maar een haereticus bovendien, verstout mij een keus te doen uit zijn al te lijvig handschrift (dat door de ongunst der tijden in handen zijner vijanden gevallen was) en hetgeen er mij in voorkomt niet alleen voor de kerk maar voor de geleerde wereld in het gemeen van belang te zijn, op eigen gezag in druk te geven.

Ik kan echter tot verontschuldiging van mijn stout bestaan op het voorbeeld wijzen van meer dan één roomsch geestelijke, die gedeelten, welke hem bij uitstek belangrijk schenen, afzonderlijk het licht heeft doen zien. Het verhaal van den marteldood van Musius is reeds in 1854 in Wensing's Kerkel. Nederl. Jaarboek wereldkundig gemaakt, en sedert heeft de zeer eerwaarde heer J. H. Hofman, pastoor te Schalkwijk, in de Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, meerdere groote en kleine fragmenten afgedrukt. Om niet te spreken van J. J. Dodt van Flensburg, een ketter zooals ik, die in het Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiede-

1) p. 479 dezer uitgaaf.

367038

nissen hetzelfde heeft gedaan. Genoeg, dat uit het gedrag mijner geestelijke voorgangers mag worden afgeleid, dat ook naar hun oordeel het verbod van den auteur verjaard en zijn vloek niet langer te vreezen is.

Buitendien mijn bedoeling met de uitgaaf is waarlijk geen misdadige, geen die de schrijver, leefde hij nog, zou mogen wraken. Ik verlang dat ook zijn getuigenis en zijn beoordeeling gehoord zullen worden tegenover die van zoo vele zijner tegenstanders, opdat uit de tegenstrijdige voorstellingen en meeningeen de waarheid hoe langer zoo meer gelouterd aan den dag kome, en een ieder, die in het groote drama onzer zestiende eeuw een rol van beteekenis heeft vervuld, eer of schande wegdrage naar hij verdient. De geschiedenis van een zoo hevigen burgertwist en worstelstrijd, als toen in onze Nederlanden in kerk en staat plaats greep, kan mijns inziens niet goed gekend en niet billijk beoordeeld worden, zoo men haar niet uit het oogpunt van elk der aan den strijd deelnemende partijen met onbevangen blik en welwillende aandacht heeft gade geslagen; en mij is geen geschrift bekend, waarin het gevoelen en de hartstocht der uiterste fractie van de overwonnen partij zich zoo onbewimpeld uitdrukken als in de tot nu toe ongedrukt gebleven Annalen van Frans Van Dusseldorp. De roomsche geschiedschrijvers, wier werken gedrukt en algemeen bekend zijn, ik noem Van der Haer en Burgundus als de beste, bepalen zich meestal tot den aanvang van den strijd, en zijn, waarop het hier vooral aankomt, met Dusseldorp vergeleken in hun wijze van denken en voorstellen gematigd, en althans van de bovenmatige strengheid der Spaansche regeering, met name van den hertog van Alva, afkeerig. Dusseldorp is een der weinigen, die zich integendeel daar onvoorwaardelijk vóór verklaart, en het betreurt dat het stelsel van Alva niet vroeger ingevoerd en niet langer volgehouden is. Niet aan de strengheid, integendeel aan de toegeeflijkheid der regeering wijt hij de ellende, waarin hij zijn vaderland gedompeld ziet. Met de ketters, die uit hun aard rebellen tevens zijn en, als zij de overhand nemen, kerk en staat overheerschen en aan hun moedwil onderwerpen, is maar ééne handelwijs

redelijk. Van het oogenblik af dat zij zich vertoonen, moeten zij te vuur en te zwaard zonder genade verdelgd. Omdat de Nederlandsche regenten en rechters dit niet bij tijds hebben ingezien en de heilzame maatregelen van den Spaansche koning hebben gedwarsboomd, gaan thans de goede katholieken gebukt onder het onteerende en nijpende juk, hun door een hoop onzinnige en boosaardige ketters uit de heffe des volks op den nek geworpen.

Stond onze schrijver met deze zienswijs en met dien haat alleen, men zou hem zonder schade over het hoofd kunnen zien. Maar, al is hij een uit weinigen die in dien geest geschreven en de gebeurtenissen van hun tijd beschreven hebben, dat hij uitsprak wat betrekkelijk velen met hem dachten en bedoelden, is kwalijk in twijfel te trekken. Hij was een man van beteekenis bij zijn leven; hij verkeerde met aanzienlijke geestelijken en leeken en was met velen, in de eerste plaats met het hoofd der Nederlandsche kerk, Sasbout Vosmeer, bevriend en vertrouwd; zijn raad werd in gewichtige zaken gevraagd en, zoo niet altijd gevolgd, steeds in aanmerking genomen. De toon, dien hij aanslaat, is dan ook niet die van iemand, die zich bewust is een roepende in de woestijn te wezen. Hij spreekt met overtuiging en in vertrouwen van te zullen overtuigen. Wij hebben hem als den vertegenwoordiger en den tolk eener niet zeer talrijke, maar wel invloedrijke partij te beschouwen, en daarom oplettend aan te hooren. Het meest karakteristieke gedeelte althans van zijn geschrift verdient uit dien hoofde zonder verwijl binnen het bereik van een ieder, die onze geschiedenis beoefent, gebracht te worden.

Om het geschrift en zijn karakter juist te waardeeren, dienen wij evenwel vooraf met den schrijver en zijn lotgevallen kennis te maken.

Frans Van Dusseldorp was, gelijk hij zelf het ergens [1]) uitdrukt, te gelijk met de onlusten, wier geschiedschrijver hij wezen zou, den 23[en] October 1567 te Leiden geboren,

---

1) p. 1.

uit een deftig geslacht, waarvan enkele leden tot de stads regeering geroepen werden. Of het oorspronkelijk van de Hoogduitsche stad, waarnaar het heette, afkomstig was, en wanneer het zich, als dit zoo zijn mocht, naar Leiden had overgeplant, is nog niet gebleken, en voor ons ook van geen groot gewicht. Van de Leidsche familie heeft de gemeente-archivaris, Mr. Ch. Dozy, mij ten gevalle en ten behoeve mijner lezers (waarvoor ik hem bij dezen nog eens dank zeg) een uitvoerigen stamboom uit een schat van allerlei bescheiden saamgesteld, met aanteekening der regeeringsposten, waarin velen dier verwanten van onzen schrijver voorkomen. Een blik op die lijst zal van het aanzien der familie, van moeders zoowel als van vaders zijde, terstond overtuigen. De vader, Mr. Frans Jansz. Van Dusseldorp, was toen hij huwde een der veertigen, waaruit de vroedschap der stad bestond. Zijn bruid, Mary, was dochter van Jacob Houtkoper, insgelijks een veertig. Het huwelijk, dat zij den 20^{en} Januari 1567 sloten, was van slechts korten duur; in Augustus van hetzelfde jaar overleed reeds de vader, een paar maanden dus voordat de zoon ter wereld kwam. De moeder hertrouwde niet en wijdde zich geheel aan de opvoeding van haar zoon, hetgeen deze niet verzuimd heeft in zijn geschiedboek tot haar eer te getuigen [1]). Zij was bemiddeld genoeg om in haar stand te blijven leven. Vijf jaren bracht zij in den kring harer aanzienlijke verwanten rustig door. Daar brak in den zomer van 1572 de omwenteling uit, die in de gevolgen haar en haar kind overleven zou. Nieuwe personen en nieuwe belangen heeft zij om hoog geheven, en daarentegen de oude geslachten, die aan de oude begrippen en toestanden gehecht waren en zich naar de nieuwe niet schikken konden of wilden, naar omlaag gedrukt. Maar zoo zagen dezen dit aanvankelijk niet in; zij vleiden zich dat een terugkeer tot het oude niet lang uitblijven zou. Zij hoorden naar het bevel van Alva en togen met hun honderden, ja duizenden, uit het oproerige Holland naar Utrecht en naar het gehoorzame Zuiden weg. Onze schrijver heeft

1) p. 346.

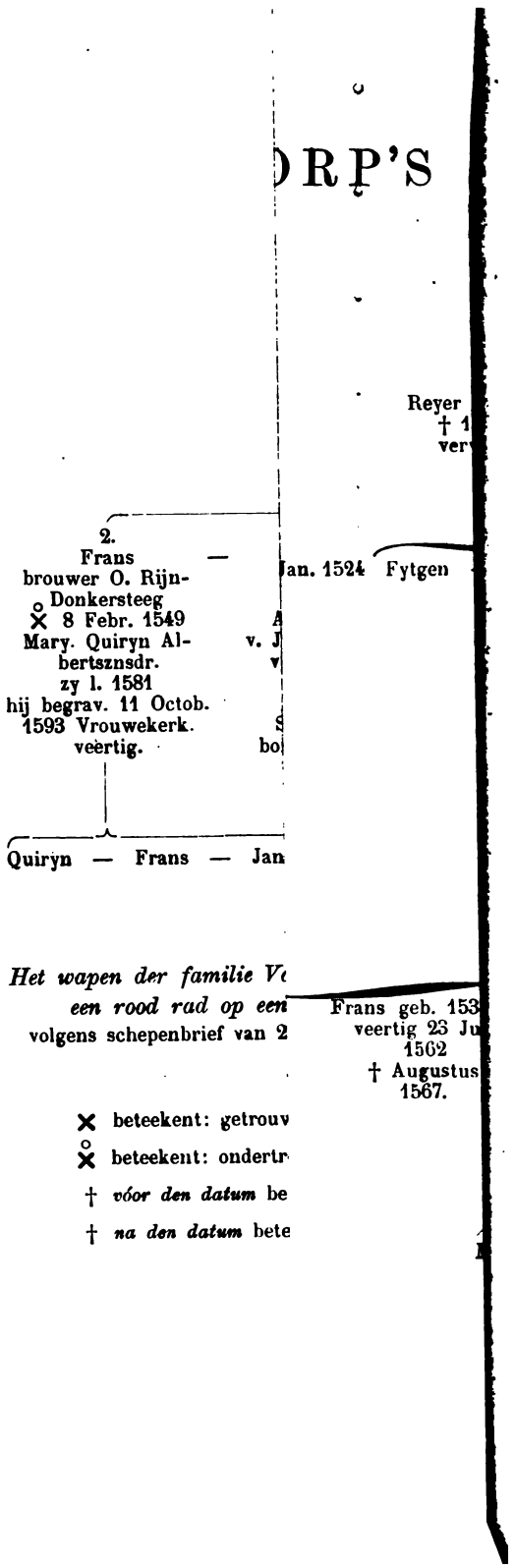
)RP'S
Reyer
† 1
ver
2.
Frans —
brouwer O. Rijn-
Donkersteeg
o
× 8 Febr. 1549
Mary. Quiryn Al-
bertsznsdr.
zy l. 1581
hij begrav. 11 Octob.
1593 Vrouwekerk.
veërtig.
an. 1524 Fytgen
v. J
Quiryn — Frans — Jan
Het wapen der familie V
een rood rad op een
volgens schepenbrief van 2
Frans geb. 153
veertig 23 Ju
1562
† Augustus
1567.
× beteekent: getrouv
o
× beteekent: ondertr
† vóór den datum be
† na den datum bete

later in zijn geschiedboek op de noodlottige gevolgen van dien uittocht gewezen, die het tegenwicht, dat de vrienden van Koning en Kerk in de schaal gelegd zouden hebben, wegnam en zoodoende aan de ketters noodzakelijk het overwicht in de steden en in de stadsregeeringen bezorgde [1]). Ook zijn moeder met hem en zijn ooms van moederszijde behoorden tot die glippers. De zwager zijns vaders, Nicolaas Van Montfoort, zijn eenige naverwant van die zijde, en daarom ook een zijner voogden, bleef daarentegen, en voegde zich weldra bij de winnende partij. Dat leidde natuurlijk tot een verwijdering van elkander, die met de jaren toenam en in vijandschap oversloeg. De uitgewekenen ondervonden spoedig de ellende van hun lot. Dusseldorp en zijn moeder waren naar Brabant getogen en werden er, zoo verhaalt hij [2]), met den nek aangezien en om hun getrouwheid nog bespot toe. Hij heeft zijn leven lang dan ook die Brabanders gehaat en geminacht. Als knaap moet hij bijzonder ontwikkeld en vroeg rijp geweest zijn: op zeldzaam jeugdigen leeftijd werd hij in 1572 te Antwerpen door Bisschop Sonnius in eigen persoon in de kerk der Minderbroeders gevormd [3]). Hij zag daar ook, op het kasteel, het metalen standbeeld, dat de hoogmoed van Alva voor zich zelf had opgericht [4]), en dat zijn opvolger, met 's Konings instemming, zoo spoedig mogelijk weer verdwijnen deed. Tijdens het beleg van hun vaderstad waren moeder en zoon nog uitlandig. De oom van vaderszijde, Claes van Montfoort, onderscheidde er zich onder de verdedigers [5]). Twee ooms van moederszijde, Reyer Jacobsz. Houtkoper en Cornelis van der Hooch, bevonden zich aan den anderen kant bij den

---

1) p. 131, 113.
2) p. 114.
3) p. 100. Het jaartal staat daar zeer duidelijk.
4) p. 97.
5) p. 130. Op deze plaats, waar hij van Montfoort zegt dat hij wegens zijn goede zeden den bijnaam had van Klaas zonder ziel, verzwijgt hij zijn aanverwantschap. Waar hij hem in betrekking tot zich zelven te vermelden heeft, p. 252, verzwijgt hij daarentegen den naam, en zegt alleen, „patruus meus", mijn oom van vaderszijde.

stadhouder De la Roche te Utrecht, en onderteekenden de brieven mede, waarin aanzienlijke glippers de tot het uiterste benarde burgers bezwoeren om hun stad toch onverwijld aan dien genadigen Heer over te geven [1]). De derde October bracht aan hen en niet minder aan den jeugdigen Dusseldorp een bittere teleurstelling. De rebellen triomfeerden. De vader van den rebellischen oom en voogd, Dirk Jacobsz. Van Montfoort, was een der nieuwbenoemde burgemeesters.

Twee jaren later, nadat Requesens ontijdig gestorven, het Spaansche krijgsvolk aan het muiten geslagen, en de tot nog toe onderdanige vijftien provinciën tot opstand tegen de machtelooze regeering getergd waren, volgde de Pacificatie tusschen de oude en de nieuwe rebellen, die voor de glippers van Holland en Zeeland den terugkeer in hun haardsteden en eigendommen bedong. Dien tengevolge keerden ook de moeder en bloedverwanten van Dusseldorp met hem terug. Althans zoo zegt hij. Maar er bestaat reden om te gelooven, dat wij dit niet letterlijk hebben op te vatten, en dat zijn moeder met hem reeds vroeger, niet lang na het ontzet, te Leiden is teruggekomen. Wij vinden althans door Rijckhuysen uit het (op dit oogenblik niet voorhanden) voogdijboek van 1565—76 aangeteekend [2]), dat den 10^{en} Mei 1575 als voogden over den jeugdigen Frans Fransz. Van Dusseldorp fungeerden Claes Dirksz. Van Montfoort en Marie Jacobz. dochter, zijn moeder. Dit schijnt op een toenmalig verblijf van den minderjarige in de stad te wijzen. En vreemd zou het ook niet zijn, indien het aanzien, dat de voogd en diens vader zich bij de burgerij verworven hadden, de moeder had bewogen om zich onder hun bescherming in haar eigen huis, dat door de treurige ballingschap dubbel aantrekkelijk zal geworden zijn, weer te vestigen. De ooms, die zich meer gecompromitteerd hadden, zullen zich wel tot op de Pacificatie buiten schot hebben gehouden.

Omstreeks dezen zelfden tijd, in den loop van 1576,

---

1) Bij Orlers (2e uitg.) blz. 500 en 517.
2) Leidsche Universiteits bibliotheek.

als onze schrijver zich juist uitdrukt [1]), moet zijn moeder door een beroerte getroffen zijn, die haar voor haar gansche volgende leven huiszittend maakte. Voortaan leefde zij stil in haar engen kring van verwanten, uitsluitend voor haar zoon, en nam gehoorzaam de voorschriften der kerk op voorbeeldige wijze waar.

Met den medevoogd, den ketter, ontstond spoedig verschil. Gedurende de ballingschap waren den minderjarige erfporties aangekomen van drie rijke nalatenschappen, waarin die voogd ook voor zich zelf deel had gekregen. Bij het deelen nu werd men het oneens. Onze schrijver gewaagt hiervan [2]), en het Memoriaal der Weesmeesters stelt ons in staat den juisten tijd van het gebeurde te bepalen. Op Woensdag 8 Juli 1579 vinden wij namelijk aangeteekend:

„Claes van Montfoort Dirksz. nomine uxoris, [Mary Van Dusseldorp, Jan's dochter] ende Maritge Jacobsdr., wede van Mr. Frans Jansz. van Dusseldorp, voor haar selven ende in name van Frans van Dusseldorp, haer weeskint, out omtrent 12 jaren, gewonnen bi haer zal. man, Versochten scheydinge te doene van de goederen onder hen comparanten ghemeen ende gepriseert zijnde. Es hen gelast staet van de goederen te maecken ende rekeninge, ende ooc te prepareren de scheydinge opt behage van de weesmeesteren. Mede, dat men voochden zal nomineeren ende ordonneeren over tvoorz. weeskint, om de divisie voorz. te doene."

Ik zou meenen dat de voogden, als zelf partijen in de scheiding zijnde, voor dit geval niet dienen konden en daarom vervangen moesten worden. Wij vinden dan ook, dat van de zijde der moeder, in plaats van haar overleden broêr Claes Jacobsz. Houtkoper, haar andere broêr, de ons als glipper bekende Reyer Jacobsz., werd aangesteld; en in plaats van Claes Van Montfoort een neef van dezen Frans (Van Dusseldorp) Brouwer, en deze laatste wel met de bepaling: „om de divisie te helpen doen, zonder vorder",

1) p. 250. Hij zegt daar, op het jaar 1596, dat het 20 jaar was geleden dat zij getroffen werd.

2) p. 252.

dus uitsluitend voor de scheiding. De benoemde maakte echter bezwaar om den post te aanvaarden: van daar al dadelijk vertraging in een procedure van bijster langen adem en vol van weerzijdsche verbittering. Ik heb mij niet verplicht geacht naar de bijzonderheden ervan een tijdroovend onderzoek in te stellen, op welks uitkomsten ik ook niet geloof dat mijn lezers bijzonder belust zouden zijn. Genoeg, dat wij van onzen schrijver zelven vernemen, dat het proces voor „onrechtvaardige rechters" — de rechters waren ketters, en hij draagt er roem op hun haat door zijn minachting wel verdiend te hebben — jaren lang voortsleepte, totdat het eindelijk omstreeks 1594 werd gestaakt bij een transactie, die hem naar zijn zeggen niet meer dan een zesde van wat hem eerlijk toekwam aanbedeelde. Eer wij hem echter op dit punt, ten opzichte van de rechtmatigheid zijner aanspraak en van de partijdigheid zijner rechters, gelijk gaven, zouden wij de andere partij, zooals het spreekwoord raadt, eerst insgelijks willen hooren.

Lang voordat hij dit accoord aanging was hij mondig geworden en de maatschappij ingetreden. Van zijn eerste opvoeding te Leiden weten wij niets. Voor iemand van zijn rechtgeloovigheid was de stadsschool met haar ketterschen onderwijzer onbruikbaar. Deze of gene geestelijke, die ter sluiks in de stad vertoefde, zal hem misschien bij zijn moeder aan huis de beginsels der geleerdheid hebben meegedeeld. Want voor een geleerde carrière, overeenkomstig zijn stand en den rijkdom zijner moeder, was hij voorbestemd. Zijn vader had indertijd, blijkens het Mr. voor zijn naam, ook gestudeerd en zich een graad, waarschijnlijk dien van licentiaat in de rechten, verworven. Thans was het studeeren en promoveeren voor een burger van Leiden al bijzonder gemakkelijk geworden. Hij behoefde daarvoor niet buiten de stadspoorten te gaan. Sedert het heugelijk ontzet praalde zijn vaderstad met een Hoogeschool, waarin niemand minder dan Hugo Donellus, wereldberoemd, de rechten doceerde. Maar voor een man als Dusseldorp was het alsof die school niet bestond. De geestelijkheid zijner kerk kon des noods gedoogen, goedkeuren in geen geval, dat een rechtgeloovige

van dat onderwijs partij trok, maar geenszins dat hij zich als lid van de kettersche corporatie liet inschrijven en er een graad bij haalde. Daartoe moest een goed katholiek naar een katholieke universiteit trekken, zoo als die te Leuven of die te Douay. Dusseldorp haastte zich niet met het doen eener keuze. Hij had de jongelingsjaren reeds ver achter den rug, toen hij aan de Waalsche Universiteit de voorkeur gaf en, van zijn zorgzame moeder die van haar eenig kind niet scheiden kon vergezeld, naar Douay op studie ging.

Van zijn verblijf aldaar en van het onderricht, dat hij er genoot, weet ik niets te zeggen, omdat hij zelf er ons niets van verhaalt en er mij van elders niets van gebleken is. Lang heeft hij den studietijd niet gerekt. In het voorjaar van 1586 zag hij nog te Leiden den Graaf van Leicester zijn intocht houden, en den 23^{en} October 1589, den dag waarop hij zijn 32^{e} jaar voleindigde, werd hij tot licentiaat in de rechten bevorderd.

Zoo als de tijden stonden kon de verworven waardigheid hem, die zijn kerkelijke en politieke beginsels niet ontveinzen wilde, bij het dingen naar een regeeringspost niet meer, gelijk voorheen zijn vader, van nut wezen. Alleen de loopbaan van advokaat stond voor hem open. Dat is te zeggen, open stond zij hem eigenlijk ook niet. Immers van den aankomenden praktizijn vorderde, naar de wet, het Hof de afzwering van den door de Staten afgezworen koning en een eed van trouw aan de nieuwe regeering. Een eed derhalve, die tegen het geweten van een roomschen koningsgezinde streed. Maar in die dagen nam men het met het naleven dier wettelijke bepaling nog zoo nauw niet. Ook waren er onder de Haagsche advokaten een aantal, die als goed katholiek en volstrekt niet afkeerig van den koning bekend stonden. Naar het voorbeeld van dezen zette zich Dusseldorp, altijd van zijn moeder vergezeld, in het jaar na zijn promotie in de hofstad neder, zonder zich bij den president aan te melden of eenigen eed af te leggen. Van praktizeeren kwam uit den aard der zaak zoo dadelijk niet in. In afwachting van de cliënten die komen zouden, nam de jonge advokaat alvast onder zijn oudere collega's in de voor hen bestemde

banken plaats en volgde hun pleidooien voor den Hoogen Raad zoowel als voor het Hof geregeld, ten einde hun de kunst af te zien tegen den tijd dat hij zelf het woord zou moeten voeren. Aanvankelijk viel hem niemand hierover lastig: men wist niet beter of hij was beëedigd, althans men deed als verkeerde men in dien waan.

Ongelukkig voor hem hadden ter zelfder tijd een aantal geloofsgenooten van zijn stand evenals hij gehandeld, en zich te Leuven of te Douay het radicaal gehaald om voor het Hof te kunnen practizeeren. Dat had de aandacht van de Staten van Holland getrokken, die, om er een eind aan te maken, niet lang nadat Dusseldorp zich in Den Haag gevestigd had, den 12 Maart 1591, bij plakkaat hun onderzaten verboden, voortaan aan een der Universiteiten onder 's Konings gehoorzaamheid te gaan studeeren, om reden dat het onderwijs aldaar tegen de nieuwe beginsels van kerk en staat gekant was en bij de promotie een eed werd gevorderd, die tot het ijveren voor de katholieke dwalingen en superstitiën verplichtte. Niemand aan een dier Universiteiten gepromoveerd mocht dan ook in het vervolg tot het beroep van advokaat, en in het algemeen tot het bedienen van eenigen staat of officie, worden toegelaten, en van hen die reeds toegelaten waren moest door het Hof en den Hoogen Raad worden gevorderd, dat zij den eed, bij hun promotie gezworen, verzaakten en er zich van lieten ontslaan. Alles op verbeurte van zekere geldboeten.

Ware dat plakkaat met eenige zorg nageleefd, Dusseldorp zou voor een moeilijke keus zijn gesteld. Maar, hij zelf moet het erkennen [1]), diergelijke plakkaten werden uitgevaardigd om aan de onverdraagzaamheid van een deel des gereformeerden volks te voldoen, doch bleven meestal onuitgevoerd, omdat zij, die met de uitvoering belast werden, er te verdraagzaam toe waren [2]). De katholieken

---

1) Dum rabidi illi de plebe canes latrant et debacchantur, edicta violenta concipiuntur, quibus cum illis satisfactum est, tunc qui sunt moderatiores occulte faciunt, ne executioni mandentur. p. 254—'5.

2) Afdoende is hetgeen het Hoofd der kerk in Nederland, S. Vosmeer, in 1602 van de plakkaten tegen den roomschen eeredienst ge-

beschouwden ze dan ook als honden die wel blaften maar zelden beten, als wapenen die doorgaans in het arsenaal bleven rusten, maar toch voortdurend dreigden en in een bijzonder geval den onvoorzichtige, die de maat te buiten ging, gevoelig zouden treffen.

In dit geval ondervonden Dusseldorp en zijn vrienden zoo weinig hinder van het plakkaat, dat hij er in zijn geschiedenis niet eens van gewaagt, evenmin als van de vernieuwde afkondiging, die in Maart 1595 geschiedde. Integendeel, hij verhaalt ons dat het aantal dier buitenlandsche licentiaten in de eerstvolgende jaren zoo sterk vermeerderde, dat in 1596 de oudere advokaten begonnen te klagen dat zij soms op de praktizijnsbanken geen plaats voor zich konden vinden. Die klacht der protestantsche praktizijns werkte meer uit, dan het plakkaat der Edelmogende Heeren had vermoogd; er werd van wege het Hof gelast, dat voortaan niemand, die den eed als advokaat niet had afgelegd, zich aanmatigen zou in de gereserveerde banken plaats te nemen, op verbeurte van een aanzienlijke boete. Met zulk een maatregel van het Hof was geen spotten; de onbeeedigde katholieken bleven weg. Met Dusseldorp was het een eenigszins ander geval; al vijf jaren woonde hij de pleidooien bij, als ware hij advokaat, en dat hij dit eigenlijk niet was, dat hij den eed nog steeds niet had afgelegd, wist bijna niemand, buiten de katholieke vrienden, bij wie hij er denkelijk op pochte. Uit vrees echter van door een van dezen uit afgunst verklapt te worden, had hij de onhandigheid van met de overigen weg te blijven; hetgeen natuurlijk de aandacht trok, onder anderen van Mr. Jan Van Banchem, lid van den Hoogen Raad, en als Leidenaar van afkomst met Dusseldorp en zijn — hij pocht zelf: veel voornamer — geslacht van nabij bekend en geenszins bevriend. Die man liet zich booze en dreigende woorden ontvallen, althans Dusseldorp geloofde het. En wat gebeurde nu?

---

tuigt: „Turbavit hoc catholicos primum; sed cum intelligerent factum ad placandam ministrorum violentiam, repetiverunt sua studia, illis edicta renovantibus, donec non amplius curarentur." Arch. v. h. Aartsb. Utrecht, XVII, p. 160.

Weinige dagen later, den 4^en^ April, werd een plakkaat, thans niet van wege de Staten van Holland maar van wege de Staten Generaal afgekondigd, waarbij tegen de door het land rondtrekkende Jesuieten en in het algemeen tegen hen die zonder paspoort over de grenzen kwamen en keerden, straf gedreigd, en verder ten opzichte der studeerenden te Douay, te Leuven en te Dôle, en der licentiaten die er hun graad hadden gehaald, ongeveer hetzelfde verordend werd als in de plakkaten van de Hollandsche Heeren reeds vroeger [1]).

Dat dit plakkaat voor Dusseldorp op een bijzonder ongelegen tijd verscheen is niet te ontkennen. Maar het kenteekent den man, dat hij zich inbeeldt er zelf de aanleiding toe gegeven te hebben. „Uytenbogaert, zegt hij, de hofprediker en vertrouwde van Prins Maurits, haatte mij met een buitengewoon fellen haat, omdat hij mij voor een vurigen en onverschrokken katholiek kende. En nu verscheen weinige dagen later het plakkaat." Had hij met eenige aandacht slechts den aanhef van het stuk gelezen, hij zou gezien hebben dat het na ruggespraak met de Staten der bijzondere provinciën, die weer het advies van hun provinciale gerechtshoven hadden ingewonnen, door de Staten Generaal was uitgevaardigd; hetgeen een langdurig voorafgegaan beraad veronderstelt. En inderdaad, het eerste ontwerp was reeds meer dan een jaar oud [2]), en dus zonder de minste gedachte aan onzen schrijver beraamd.

Op één punt ging het plakkaat der Staten Generaal nog iets verder dan dat van Holland. Het gebood dat allen, die hun graad aan een der drie genoemde Universiteiten behaald en den daar gevorderden eed gezworen hadden, zich zelf bij den rechter of magistraat, onder wien zij ressorteerden, zouden aanmelden, om dien eed te verzaken en er zich van te laten ontslaan. Voor de eerste maand, waarin zij dit verzuimden, betaalden zij

---

1) Zie het plakkaat b. v. in het Groot plakkaatboek van Cau en Scheltus, I. blz. 194.

2) Dit blijkt uit een brief van Floris Heermale van 11 Febr. 1595, in Dodt's Archief, VII. blz. 270.

vijftig, voor de tweede honderd gulden boete; na het verstrijken van de derde werden zij uitgebannen. De meeste licentiaten, die in Dusseldorp's geval verkeerden, verwijderden zich voorzichtigheidshalve tijdelijk uit Den Haag naar elders, waar zij minder in het oog liepen. Drie bleven met hem achter. Zij wonnen den raad in van een ouderen hoogst bekwamen ambt- en geloofsgenoot, Mr. Cornelis Cuyck, broeder van den Bisschop van Roermond, en lieten zich door hem leiden. De twee eerste maanden hielden zij zich stil en werden, naar het schijnt, ook niet aangemaand. Gedurende de derde wendden zij zich tot den magistraat van Den Haag, die als verdraagzaam bekend stond, gaven voor te meenen dat eigenlijk het plakkaat op hen niet toepasselijk was, die als roomsch-katholieken op de voor dezen gewone wijs gepromoveerd waren, terwijl immers de Staten de vrijheid van geloof en godsdienst gehandhaafd wilden zien; maar verklaarden echter voor alle zekerheid en ten overvloede, niets anders voor te hebben dan waartoe goede en getrouwe ingezetenen verplicht zijn. Van een en ander verzochten zij akte, die hun ook verleend werd. Met dat stuk verwijderde zich Dusseldorp uit Den Haag naar Leiden, buiten schot.

Misschien ware voor hem de gansche zaak hiermee afgeloopen, indien er geen ruchtbaarheid aan gegeven was. Maar de akte, waarmee de magistraat van Den Haag genoegen had genomen, voor tweeerlei uitlegging vatbaar en tot niets wezenlijks verbindende, was weldra over gansch Holland verbreid en aan een ieder bekend. De Staten, en op hun last het Hof bemoeiden er zich mee. De president riep de Haagsche regeering voor zich, keurde haar handelwijs af en gelastte, dat zij nog een nadere verklaring, meer in overeenstemming met het plakkaat, van Dusseldorp en zijn drie vrienden vorderen zou. Door schrijven van Cuyck vernam Dusseldorp wat er gaande was en werd hij naar Den Haag terug ontboden, om op nieuw voor den magistraat te verschijnen. Onzeker hoedanige eed of verklaring daar ten slotte van hem geeischt zou worden, en of hij dien in gemoede zou kunnen afleggen, begaf hij zich den volgenden dag bij

het aanbreken van den ochtend te voet op weg. De bladzijde, waarop hij zijn wedervaren op dien tocht verhaalt, is mijns inziens de schoonste, die hij geschreven heeft, en die het gunstigst over hem doet denken. Hij verkeerde in bangen tweestrijd wat hem te doen zou staan, en bad vurig en bij herhaling tot God, dat hij toch niet langer in twijfel mocht worden gelaten, maar dat het eedsformulier, dat hem zou worden voorgelegd, zoo duidelijk mocht spreken, dat hij het zonder aarzelen of aannemen of afwijzen kon. Zijn gebed werd verhoord. Op de hoogte van Wassenaar gekomen ontmoette hij een wagen met twee van zijn drie lotgenooten, die zich als boeren verkleed uit Den Haag wegmaakten, omdat, naar zij hem meedeelden, de thans gevergde eed met geen mogelijkheid door hen kon worden afgelegd, dewijl daarin niet slechts de trouw aan den koning maar ook iedere eed verzaakt werd, die zij ten nadeele van den protestantschen godsdienst, gelijk hij in de Nederlanden geoefend werd, mochten hebben afgelegd. Zoo was dus alle onzekerheid ook voor Dusseldorp aan een eind. Met een dankbaar en verruimd hart nam hij afscheid van zijn vrienden en stapte voort naar het Huis Zandhorst, in vroeger eeuwen door een tak van het geslacht van Wassenaar gesticht en bewoond, thans de buitenplaats van de familie Paets, waar hij bloedverwanten (ik vermoed zijn oom Buytenwech en diens gezin, die aan de Paetsen verzwagerd waren [1])) zou aantreffen. Terwijl hij er wachtte tot hem de poort werd opengedaan, wierp hij zich op de

---

1) Dat Zandhorst toen ter tijd aan de Paetsen behoorde, is zeker; zij heeten naar de heerlijkheid. Bij zijn huwelijk met een zuster van Dusseldorps moeder, werd Jan Gerritsz. Buytenwech geassisteerd o. a. door zijn zwager, Jan Paets van Santhorst, waarschijnlijk denzelfden, die als geus door Alva verbannen werd (zie Marcus, blz. 119) en later bij het beleg van Leiden zich zoo verdienstelijk maakte, dat hij na het ontzet onder de veertig werd opgenomen (v. Mieris, Handv. v. L blz 152). Dusseldorp p. 130 noemt hem „mal maar rijk", en wel ketter maar zoo weinig ernstig, dat hij op zijn sterfbed met den predikant den draak stak. In den tijd van De la Torre was het geslacht, misschien door den invloed der Buytenwechs, weer katholiek geworden: zie diens Relatio, p. 276.

knieën in het veld — hij herinnerde zich veel later nog, toen hij zijn wedervaren te boek stelde, dat er hennip op gezaaid stond — en stortte zijn dankbaar hart voor God uit, die zijn gebed verhoord en zijn twijfel weggenomen had, en smeekte dat zijn grievende teleurstelling nu ook zijn liefhebbende moeder niet te zwaar mocht vallen. Van het kasteel uit meldde hij naar Den Haag aan Cuyck en aan zijn moeder de reden, waarom hij niet tot hen kwam, en wandelde toen op het heetst van den dag naar Leiden terug, waar hij uitgeput naar ziel en lichaam aankwam en medische hulp ontbieden moest. Den volgenden dag was het hem een voldoening uit het antwoord van Cuyck te vernemen, dat hij wel had gedaan met Den Haag te mijden, want dat hij daar anders zeker in hechtenis zou zijn genomen.

Wat nu volgt en reden geeft, waarom hij, meer dan een der anderen, in opspraak en in gevaar was geraakt, vertoont ons den schrijver weer in de minder beminnelijke eigenschappen van zijn karakter. Hij had weer zijn boozen lust om andersdenkenden met scherpe woorden te hekelen en te tergen balddadig bot gevierd.

Zijn oom, met wien wij weten dat hij over erfzaken en geldquaestiën had geprocedeerd en ten slotte getransigeerd, Nicolaas van Montfoort, „pessimus haereticus," zooals hij hem bij deze gelegenheid betitelt, had een eenig kind, een dochter, Beatrix geheeten. Deze huwde hij in Februari, voorafgaande aan den zomer waarin het bovenverhaalde gebeurde, aan een anderen „pessimus haereticus," IJsbrant Pietersz. De Bye uit [1]), een jongman van verwachting en die ook tusschen 1600 en 1618 tienmaal als schepen en eens als burgemeester op de regeeringslijsten van Leiden voorkomt. Bij de feesten en plechtigheden aan dit huwelijk verbonden, het teekenen der huwelijksche voorwaarden, het sluiten van het huwelijk

1) In zijn verhaal, p. 252, noemt Dusseldorp, evenmin als zijn oom, diens schoonzoon, maar het kerkel. Inteekenregister vermeldt op 3 febr. 1596 het huwelijk met de namen, ook der getuigen. Wij leeren daaruit dat de moeders zuster van onzen schrijver overleden en Montfoort hertrouwd was.

en de bruiloft had Montfoort zijn neef Dusseldorp, als eenigen representant van dien tak der familie, genoodigd. Dat deze voor die noodiging bedankte, laat zich begrijpen. De roomsche geestelijkheid ontraadde het deelnemen aan zulke kettersche feesten nadrukkelijk, al gaf zij ook met haar gewone omzichtigheid en menschenkennis toe, dat het weigeren in sommige gevallen zeer moeilijk kon zijn en het aannemen dan misschien verkieselijk was[1]). Zulk een moeilijk geval was het hier echter voor Dusseldorp niet: hij had zijn ketterschen oom niet te ontzien en kon zich gereedelijk verontschuldigen. Maar in plaats van dit beleefd te doen was hij in noodelooze uitlegging getreden, en had geantwoord, dat hij geen plechtigheid mocht bijwonen, die in een kettersche synagoge zou plaats hebben. Hij had er nog bijgevoegd, dat hij zijn katholiek geloof zoo hoog stelde en lief had, dat hij de gunst en de erfenis van wien ook er wel voor verbeuren wilde, en zelfs zijn bloed storten; dat hij van zijn kant met te weigeren geen reden gaf tot ergernis, doch integendeel zelf alle reden had om zich te ergeren, daar het huwelijk op een andere wijs zou worden gesloten en gevierd, als hun beider voorouders dat gewoon waren geweest.

Dat pralen met zijn lust in het martelaarschap, bij een gelegenheid die er niet de minste aanleiding toe gaf, was belachelijk vooral in den mond van iemand, die bij het minste gevaar overhaast de vlucht placht te nemen. Er werd op de bruiloft dan ook druk over gesproken en gelachen. Een der gasten, de baljuw van Noord Holland, Boot, verstond echter het gezegde verkeerd, en meende dat Dusseldorp gedreigd had, dat hij voor het katholieke geloof zou strijden en zijn handen wasschen in het bloed der ketters. Dat werd door hem of een ander aangebracht aan het Hof, hetwelk den procureur generaal gelastte een onderzoek in te stellen en den verdachte voorloopig aan te houden. Dit nu was het gevaar, waarvoor Dusseldorp door niet naar Den Haag te komen zich zou hebben gevrijwaard. Ik twijfel echter wel eenigermate, op grond van latere ervaring, of zijn verbeelding de zaak

1) p. 391.

niet een al te ernstig aanzien heeft gegeven. Hoe dit zij, zich te Leiden nog niet veilig genoeg achtende, nam hij over de grenzen van Holland naar de stad Utrecht de wijk.

Hoe lang hij zich daar heeft weggehouden blijkt niet. Zoo lang althans, dat zijn moeder zijn afwezen niet langer verduren kon, en hij zich verplicht gevoelde om op geheimzinnige wijs, over Amsterdam en Haarlem en langs het strand naar Scheveningen, en van daar in den nacht Den Haag binnen te sluipen. Daar verhaalde hem de advokaat Cuyck, dat hij door zijn wegblijven aan een ander gerucht voedsel had gegeven: dat de lieden elkander vertelden, dat hij naar Brabant onder den vijand geweken was; hetgeen wel eens ten gevolge kon hebben dat zijn goederen werden aangeslagen. Hij diende zich dus op straat te begeven en door den magistraat te laten zien. Werkelijk ging hij nu ook met vriend Cuyck uit wandelen, totdat hem aan den ingang van het Bosch de fiscaal van het Hof, Simon Van Veen, ontmoet en opgemerkt had. Dat was voor het beoogde doel genoeg. Van nu af hield hij zich in huis bij zijn moeder schuil, en, altijd nog voor erger bevreesd, besloot hij voor goed met haar naar Utrecht te verhuizen; hetgeen hij in Januari van het volgende jaar, 1597, ook deed. Dat hij in dien tusschentijd door iemand zou zijn lastig gevallen, dat hij zelfs maar om de verbeurde boete aangesproken zou zijn, zegt hij niet, en is uit dien hoofde niet waarschijnlijk. Zijn avontuur, gelijk hij het ons zelf verhaalt, is van bijzonder belang, omdat het ons de juiste maat geeft van de vervolging, die toen ter tijd in ons land zijn geloofsgenooten te verduren hadden. Hielden wij ons aan de letter der door mij aangehaalde plakkaten, wij zouden ongetwijfeld begaan zijn met het harde lot van zoovelen, die er door bedreigd schijnen. Hooren wij echter van een zoo onverdacht getuige als Dusseldorp, wat er van die barre plakkaten in de toepassing werd, dan gevoelen wij eer neiging om te lachen met de onverdraagzaamheid, die dus als met een kluitje in het riet werd gestuurd. Van al de overtreders van het plakkaat was Dusseldorp er het slechtst aan toe, omdat hij een

der minst behendige in het ontwijken der hindernissen en een der bangste voor de bedreiging was. En de schade, die hij leed, bepaalde zich bij slot van rekening hiertoe, dat hem een loopbaan werd gesloten, aan welker ingang hij reeds eenige jaren gestaan had zonder haar binnen te treden. Of nevens hem nog anderen in het practizeeren op den duur verhinderd zijn, zou ik zeer betwijfelen. Mij dunkt, hij zou het niet verzwegen hebben, indien hij hiervan iets geweten had [1]). In alle geval verzekert ons de Vikaris Apostoliek, in 1616, dat vele der advokaten bij het Hof katholiek waren [2]).

Met zijn vertrek naar Utrecht gaf hij zijn voornemen om als advokaat te practizeeren voor goed op. Hij wijdde zich meer en meer aan de kerkelijke aangelegenheden en aan theologische studiën. Een der omstandigheden die hem, toen hij pas te Utrecht was, voor zijn veiligheid ook daar deden vreezen, was dat hem door een goed vriend ter ooren kwam, dat Uytenboogaart, dien hij bitter haatte en van wien hij geloofde weerkeerig gehaat te worden, aan iemand gevraagd had, of hij te Utrecht ook Dusseldorp had gezien, en of die nog altijd zoo druk in de patres studeerde. Dat praatje had natuurlijk geen verder gevolg; maar het leert ons, dat reeds als aanstaand advokaat onze schrijver voor een ijverig theologant bekend stond.

---

1) Er bestaat nog een andere grond voor dien twijfel. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, de latere Rijksarchivaris, heeft in de N. Bijdr. voor Rechtsgeleerdheid, V, st. III, over de Gesch. der Advocatuur in Holl. gehandeld, en daarbij ook van de door mij aangehaalde plakkaten gewag gemaakt. Hij zegt van hun toepassing het volgende: „Reeds in 1587 weigerde het Hof eenen te Padua gepromoveerden advokaat te admitteeren, die evenwel op begeerte der Staten eindelijk nog toegelaten werd (Missiven's Hofs, Reg. 3 fo. 242); maar in 1603 werd dit daartegen aan Mr. Balthasar Ren van Leuwen geweigerd, „omdat hij gepromoveert was tot Douay onder eed van alle pauselijke superstitiën." (Resol.'s Hofs, 10 Nov. 1603) — Tot zoover Mr. v. d. Bergh. Het komt mij voor dat, zoo hij in de Resolutiën en in de Missiven van het Hof, die hij blijkbaar heeft doorgewerkt, meer voorbeelden van geweigerde admissie had ontmoet, tusschen de genoemde jaren van 1587 en 1603, hij wel niet verzuimd zou hebben daarvan insgelijks melding te maken.

2) Arch. v. h. Aartsb. Utr. I. 219.

Te Utrecht kwam hij in een kring, die hem veel beter leek dan zijn omgeving te Leiden en in Den Haag. In die plaatsen heerschte reeds de nieuwe vrijzinnige geest; in de Bisschopstad drong hij eerst allengs binnen. Wel was ook daar de regeering sedert 1578 in andere handen overgegaan, maar niet, als in de Hollandschen steden, in handen van vrijheidskraaiers uit den lageren stand. Het waren nog deftige burgers, die er het hecht in handen hielden, aan de oude geslachten verwant of op andere wijs verknocht, volstrekt niet geneigd om het den katholieken lastig te maken [1]). Katholiek was er nagenoeg de geheele aanzienlijke klasse gebleven, en van de lagere ten minste een derde [2]). Een aantal geestelijken en daaronder geleerde en volijverige mannen, wier nagedachtenis nog niet vergeten is, bevlijtigden zich om te behouden wat aan de kerk gebleven was, en te herwinnen wat in den eersten aanloop verloren was gegaan. Daartoe werd hun door de regenten een veel ruimere vrijheid gegund dan in Holland het geval was. Vijf jaren, nadat Dusseldorp er zich kwam vestigen, getuigt de Vikaris Apostoliek Vosmeer, die beter dan iemand anders in staat was om den toestand te beoordeelen: „Te Utrecht is een talrijke geestelijkheid en zijn zeer veel katholieken. Nergens wordt de kerkdienst meer en met meer vrijheid geoefend. Ook in de omgelegen steden en dorpen hebben op klaarlichten dag en voor de oogen der kettersche predikanten hun bijeenkomsten plaats, evenwel niet zonder eenig bezwaar, omdat de al te groote toeloop, die kwalijk verhinderd kan worden, de regeering verontrust" [3]). Buitendien kon die regeering zich op den duur ook niet aan den invloed der meer doortastende regenten van het aangrenzende Holland en van hun stadhouder, Prins Maurits, onttrekken. Dusseldorp wijst in zijn geschiedverhaal meermalen op dien verderfelijken invloed en de gevolgen er van. Hij zag dan ook in de jaren, die hij te Utrecht doorbracht, wel den ijver en ernst der geloovigen en de inwendige

---

1) p. 282.
2) Relatio status, a° 1617, in Arch. v. h. Aartsb. Utr. XVII p. 463—4.
3) Insinuatio, in Arch. v. h. Aartsb. Utr. XVII p. 152.

kracht der kerk toenemen, maar de uitwendige vrijheid, die zij aanvankelijk genoot, gestadig inkrimpen. Hoe hem dit laatste ergerde en verdroot, is aan den toon, dien hij in zijn Annalen aanslaat, duidelijk merkbaar.

Van den tijd af, waarop hij naar het Sticht verhuisde, worden die Annalen voor de gebeurtenissen daar ter stede en te lande inzonderheid belangrijk; van hetgeen in Holland voorvalt vernemen wij voortaan minder. Want, nog altijd beducht voor de denkbeeldige gevaren, die hij er loopen zou, durfde hij in de eerstvolgende acht jaren geen voet in Den Haag zetten. Hij burgerde zich in de Bisschopstad volkomen in. Een tal van burenpraatjes over moedwil van ketters, op bovennatuurlijke wijs aan hen gestraft, maar ook een tal van meer wetenswaardige bijzonderheden aangaande de onderlinge verhouding der kerkelijke en wereldlijke overheden heeft hij in zijn verhaal van den oorlog en van de algemeene politiek ingelascht. Ik hoop dat een of ander Utrechtsch historicus zich, naar aanleiding van die berichten, die hij alle in mijn uitgaaf zal aantreffen, opgewekt moge vinden om hen uit de bescheiden van het stads en provinciaal archief toe te lichten en aan te vullen. Ik heb er wel aan gedacht mij zelven met deze taak te belasten, maar ben teruggedeinsd voor de bezwaren, welke dit voor mij, die het archief niet onder mijn dagelijksch bereik heb, zou opleveren. Met minder moeite kan een ingezetene van Utrecht even goed verrichten, hetgeen ik hem om die reden te doen overlaat.

Mettertijd trad Dusseldorp met de uitstekendste geestelijken van het Bisdom, en ook met den Vikaris Apostoliek, in meer en meer vertrouwelijken en intiemen omgang. Als rechtsgeleerde was hij in staat om nuttige wenken en adviezen te geven. Zijn schroomvallige aard, door zijn ervaringen in Holland nog beschroomder geworden, deed hem steeds tot omzichtigheid, tot toegeeflijkheid, tot transactie raden. In de geschillen met de van buiten inkomende religieusen, met de Jesuieten voornamelijk, trok hij steeds voor de wereldlijke en inheemsche geestelijken en voor den Vikaris partij, ook omdat de geloofsijver der vreemdelingen, die heentrokken wanneer het

gevaar, dat zij verwekt hadden, naderde, hem voor den gestadigen opbouw der kerk bedenkelijk scheen. Maar hierover straks, in een ander verband, meer. Zoo zeer werd hij in de kerkelijke beslommeringen telkens betrokken, dat hij zich soms verschoonde met de betuiging, dat hij als leek zich niet geroepen achtte om aan de overleggingen van geestelijke heeren in dier voege deel te nemen.

Hij had ook geestelijke moeten worden, van den aanvang af: dat wilden zijn aard, zijn aanleg, zijn neigingen en studiën. Nu althans, nu hij de rechtsgeleerdheid en de praktijk den rug had gekeerd, behoorde hij nog tot den geestelijken stand over te gaan. Dat wenschten zijn vrienden, dat verlangde ook de Vikaris Apostoliek. Zij konden het aanbevelen met het voorbeeld van een man als Johan Stalpaert van der Wiele, die in 1598 te Orleans tot licentiaat in de rechten bevorderd en als advokaat in Den Haag opgetreden, toch nog tot de godgeleerdheid en den dienst der kerk was overgegaan, en den 25^{en} Maart 1606 tot priester werd gewijd. Maar Dusseldorp bleef bezwaar maken, in de eerste plaats, zou ik meenen, ten einde zich voortdurend zooveel hij zelf wilde en noodig keurde aan de verzorging zijner hulpbehoevende en aan hem innig gehechte moeder te kunnen wijden. Maar zij ontviel hem, juist op haar 66^{en} verjaardag, den 9^{en} September 1606. Aan haar nagedachtenis heeft hij in zijn geschiedenis eenige gevoelvolle regels gewijd, die hem, zoowel als haar, tot eer strekken [1]).

Nu die band, die hem aan de wereld bond, verscheurd was, kon hij een gunstiger gehoor aan de aanzoeken zijner geestelijke vrienden, om tot hun kring over te komen, verleenen. Maar een bijzondere gelegenheid was toch nog noodig om er hem toe te doen besluiten. Drie jaren nadat hij zijn moeder verloren had, in November van het jaar 1609, kondigde de Vikaris Apostoliek, die inmiddels tot Aartsbisschop van Philippi verheven was, zijn voornemen aan om uit Keulen, waar hij in zijn ballingschap zich had gevestigd, heimelijk over te komen en

1) p. 346.

eerst Utrecht en vervolgens de gemeenten in Holland te bezoeken. Adriaan Van Oirschot, een der meest geziene geestelijken van de stad, en de gewezen biechtvader van Dusseldorp's moeder, wendde zich tot hem met de vraag, ten wiens huize men zijn Eminentie zou kunnen verzoeken zijn intrek te nemen. Op die vraag kreeg hij het antwoord, dat hij zeker wenschte uit te lokken; Dusseldorp bood zijn huis aan: hij woonde toen ter tijd, en tot op zijn vertrek uit de stad, aan het eind der Nieuwe Gracht, naast het Patershuis van het Magdalenaklooster [1]). Nauwlijks was hem zijn aanbod ontglipt, zoo verzekert hij, of hij had er al berouw van, wel voorziende wat er het gevolg van zou wezen; maar hij kon nu niet meer terug. Reeds dien eigen dag werd hij door de eerst later verwachte komst van zijn hoogen gast, uit Arnhem, verrast. Aan diens aanzoek, thans van nabij met nieuwen aandrang herhaald, vermocht hij niet langer weerstand te bieden: hij begreep te moeten gehoorzamen, en den 26^{en} November, in zijn 42^{e} jaar, werd hij tot priester gewijd. Een maand lang had de nieuwe geestelijke nog het voorrecht den Kerkvoogd te huisvesten, totdat deze den 19^{en} December naar Leiden vertrok. Hij kan niet uit over de nederigheid en matigheid en christelijke deugden van zijn vereerden gast, met wien hij voortdurend op den besten voet bleef omgaan, en die hem twee jaren later tot kanunnik van St. Salvator te Utrecht verhief: [2]) een blooten eeretitel, zou ik meenen, en zonder de praebende, die zich wel in kettersche handen bevonden zal hebben.

Als prediker maakte Dusseldorp grooten opgang. Een zijner vrienden, Johannes Wachtelaer, getuigt dit in een officielen brief van 13 Febr. 1613, die voor Rome bestemd was [3]). Hij verhaalt, dat, als Dusseldorp preeken zou, dagen van te voren de lieden al verlangend tegen elkander

---

1) Volgens mededeeling van den Archivaris van Utrecht.

2) Hist. Episcop. I. p. 475.

3) Over dit belangrijk stuk zie Broedersen, Tractatus V p. 225. Het is in Hollandsche vertaling meegedeeld in de Bijdr. v. d. Gesch. van de R. K. kerk in Nederl., blz. 67.

zeiden: dan en dan zullen wij Franciscus hooren. Hij voegt er bij, dat dit den prediker in gevaar bracht, op wiens optreden aldus de opmerkzaamheid ook van den schout gevestigd werd. Zeker is het, dat Dusseldorp voortdurend in vrees verkeerde. Hij vleide zich, dat hij meer dan een ander door de ketters geducht en gehaat werd en aan vervolging bloot stond, inzonderheid van den kant zijner Haagsche vijanden. Hij verhaalt zelfs, dat dezen in 1611 het er op toegelegd hadden om hem bij een heimelijke godsdienstoefening in het klooster van Mariendaal buiten de Weerd te betrappen, met plan om hem dan op een schavot voor het stadhuis te geeselen, of althans in zijn geestelijk gewaad aan den spot van het gemeen prijs te geven. Bijtijds gewaarschuwd was hij echter het gevaar (dat waarschijnlik slechts in zijn onthutste verbeelding bestaan zal hebben) nog ontkomen. Anders, hij was het al met zich zelf eens geworden, hoe hij zich onder den smaad zou hebben te gedragen: hij zou gepreekt hebben over het woord van den Apostel: spectaculum facti sumus[1]). Aan moed ontbrak het hem niet, zoolang hij in veiligheid was.

Hij schijnt het echter geraden te hebben geacht met het prediken vooreerst niet voort te varen. Wachtelaer zegt, dat hij er zich een poos van onthield, ten einde niet ontijdig aan zijn vrienden ontrukt te worden, indien de haat zijner vijanden soms overliep. Hij kon toch ook op andere wijzen nuttig wezen. Hij stond in zijn kring als de geleerdste van allen bekend, buitengewoon belezen in de werken der kerkvaders en der groote theologen. Hij kon zijn medegeestelijken over duistere quaestiën voorlichten, en dat kwam dikwerf te pas, want de meeste hunner hadden de handen zoo vol met de beroepsplichten, dat zij aan de wetenschap zich niet wijden konden. Ook zijn rechtsgeleerde kennis kwam hun vaak te stade. In vele opzichten was hij de vraagbaak, tot wien zich een ieder wendde. En buitendien was hij juist de man om aanzienlijken ketters te woord te staan, hen te overwinnen

1) p. 423.

en te bekeeren. Men wist ook, dat hij met het schrijven van Annalen bezig was. Wanneer men over gebeurtenissen uit den tijd der troebelen naricht behoefde, vroeg men dit bij voorkeur van hem. Zoo was ook het schrijven van den officieelen brief, waaraan ik deze bijzonderheden ontleen, eerst aan hem opgedragen; en toen hij zich verontschuldigd had, bediende Wachtelaer, die in zijn plaats de taak op zich nam, zich toch grootendeels van de berichten, door hem verstrekt. Alles te zamen genomen, bekleedde hij onder zijn vrienden, en wat men den star van den Vikaris Apostoliek zou kunnen noemen, een eervolle plaats. Er wordt ons zelfs gezegd, dat toen er in Maart van hetzelfde jaar 1613 sprake was om aan den verouderenden Sasbout Vosmeer een coadjutor toe te voegen, ook Dusseldorp voor dien hoogen post door sommigen werd genoemd [1]).

Maar die vrees voor vervolging! Die vervolgde hem steeds. Aan het eind van zijn lofrede gekomen, herneemt Wachtelaer nog even: „Nauwlijks heb ik dit geschreven, of door eenige personen wordt mij een droevig nieuws gemeld, namelijk dat drie protestantsche predikanten zouden hebben saamgespannen om Dusseldorp in ballingschap te drijven, en dat zijn grootste vijand, Uytenbogaert, de hoofdman dier predikanten, dit thans met kracht zou doorzetten. Wij hopen dat God het gelukken hunner pogingen verijdele, tenzij Hij misschien besloten hebbe hem door dit voorval tot nog hooger op te roepen."

Indien Wachtelaer met die hoogere roeping op een mogelijke martelaarskroon ondeugend zinspeelde, dan wist hij wel vooruit, dat zijn geleerde vriend niet zou wachten tot hem die kroon op de slapen werd gedrukt. In het volgende jaar verliet Dusseldorp Utrecht voor goed, en begaf zich voorloopig naar Emmerik, dat wereldlijk tot Cleefland, doch kerkelijk tot de diocese van Utrecht behoorde, en op dit oogenblik Hollandsche bezetting inhad. Hij kon dus nog niet gezegd worden het vaderland te hebben verlaten; maar met een wip zou hij toch, als zich gevaar voordeed, over de grenzen wezen. Ik zou

1) Bijdragen enz. blz. 83.

1615, uitgeleid
zwam zes dagen
ien, om daar in
d, vijftien jaren

en uit één mond,
hij zich dus uit

oig of niets bekend.
daar ook te minder
verder dan zijn uit-
Hij gevoelde zich
vooral levensmoe; de
tegen zijn geloof en
te beschrijven was hem
bij Utrecht en Holland
nden hem te Leiden in
an de gebeurtenissen aldaar
r. Voor zijn vaderland en
nooten is hij voortaan slechts
den invloed, dien hij op de
minarie, in zijn woonplaats ge-
uitgeoefend [3]). Als wij Valerius
n, werd zijn afsterven nauwlijks
ich overleefd: ignotus moritur, 31

leven te Keulen wordt ons door zijn
eene bijzonderheid, niet zonder glim-
eld. Men verhaalt, dat hij een booze
getroffen, een Hecuba, van wier kwaad
d te lijden had en die hij toch den moed

correptus patriam deserit". Historia Episcopatuum
timorem non vicit, unde Embricam migravit" Batavia
id, uit de Annotationes van Abr. Van Brienen.

hij zich onder anderen den bekenden Antonie Van der
hoewel van kettersche ouders te Leiden geboren, uit
katholicisme wegvluchtte naar Keulen en er op kosten
in het seminarie studeerde, en later als priester zich
maakte. Zie de Batavia sacra, p. 274.

hem, zonder hem evenwel bij zijn naam te noemen [1]). Dien oom nu had hij, van Utrecht uit, den 11en October 1613 wezen begraven. Vijand van de Jesuieten, gelijk hij was, had het hem toen niet weinig gebelgd, dat een uit de Societeit, de behendige Van de Tempel, het er op toelegde om nu bij de weduwe geworden tante zijn intrek te nemen, en hij had dat ook weten te verhinderen [2]). Belangen, uit dit sterfgeval voortgevloeid, hebben hem waarschijnlijk thans naar Leiden geroepen. Hij sprak er veel over kerkelijke aangelegenheden met dien zelfden Van de Tempel, en hoewel hij dezen overigens verre van onbepaald vertrouwde of op zijn woord geloofde, nam hij toch thans op zijn inblazing geloovig aan, dat hij te Emmerik niet veilig was: dat de Staten het oog op hem hadden en weten wilden hoe hij preekte, en dat, zoo hij tijdens de vasten niet uitsluitend over onderwerpen van moraal en gewetensquaestiën gepredikt had, hij stellig vervolgd zou zijn [3]). Deze niet zeer waarschijnlijk luidende waarschuwing was voldoende om den man, die zich beroemde zijn bloed veil te hebben voor zijn geloof, zijn veiligheid buiten de grenzen van het vaderland te doen zoeken [4]). Na nog enkele weken te Emmerik gewoond en gepreekt te

---

1) Hij spreekt van hem p. 228 als in een reederij deel hebbende; p. 358 als ingezetene van Leiden.

2) Hiervan spreekt hij in zijn Annalen niet, maar wij vernemen het uit een brief van hem aan Vosmeer van 19 October, bij Broedersen, Tractatus V. p. 232: „Subodorabar, quod Marcus (van de Tempel) qui mutare quaerit domicilium (credo hospitem saturum) conaturus esset habitare apud materteram [tante Buytenwech], quod videbam, homini audacter impudenti et impudenter audaci facile futurum, eo autem obtento, voti et rerum compotem, futurum intolerandum Rumoldo (van Medemblik), quantum potui ei rei praecavi". De zoon van den overledene Gerardus Buytenwech, de correspondent van Lipsius (zie het eerste deel van Burman's Sylloge) stond met de Leidsche Jesuieten voortdurend op goeden voet.

3) p. 455.

4) Hij zegt, dat het gebeurde met den predikant te Goch, die genoodzaakt werd van daar weg te vluchten, hem aanleiding gaf om althans tijdelijk uit Emmerik heen te gaan; maar ook die bezorgdheid schijnt ongegrond: p. 456.

hebben, vertrok hij van daar den 24en Juni 1615, uitgeleid door vele aanzienlijken en vromen, en kwam zes dagen later, op Sint Pieter en Paul, te Keulen, om daar in ballingschap te leven, totdat hem de dood, vijftien jaren later grafwaarts riep.

Allen, ook zijn geestverwanten, verklaren uit één mond, dat het een ijdele vrees was, waardoor hij zich dus uit zijn vaderland heeft laten verdrijven [1]).

Van zijn verblijf te Keulen is weinig of niets bekend. Voor ons hebben zijn lotgevallen aldaar ook te minder belang, omdat hij zijn Annalen niet verder dan zijn uittocht uit Nederland heeft voortgezet. Hij gevoelde zich verzwakt en oud vóór zijn tijd en vooral levensmoe; de loop der wereldsche zaken druischte tegen zijn geloof en zijn hoop in; de lust om dien te beschrijven was hem vergaan. Een enkele maal zal hij Utrecht en Holland nog wel bezocht hebben; wij vinden hem te Leiden in den zomer van 1617 [2]). Maar aan de gebeurtenissen aldaar nam hij toch geen deel meer. Voor zijn vaderland en voor zijn katholieke landgenooten is hij voortaan slechts werkzaam gebleven door den invloed, dien hij op de kweekelingen van het Seminarie, in zijn woonplaats gevestigd, voortdurend heeft uitgeoefend [3]). Als wij Valerius Andreas zullen gelooven, werd zijn afsterven nauwlijks opgemerkt, hij had zich overleefd: ignotus moritur, 31 Martij 1630.

Van zijn huiselijk leven te Keulen wordt ons door zijn bekenden slechts één bijzonderheid, niet zonder glimlachen, meegedeeld. Men verhaalt, dat hij een booze huishoudster had getroffen, een Hecuba, van wier kwaad humeur hij veel te lijden had en die hij toch den moed

---

1) „Timore vano correptus patriam deserit". Historia Episcopatuum I. 475. „Vanum timorem non vicit, unde Embricam migravit" Batavia sacra, II p. 262, uit de Annotationes van Abr. Van Brienen.

2) p. 225.

3) Zoo trok hij zich onder anderen den bekenden Antonie Van der Plaat aan, die, hoewel van kettersche ouders te Leiden geboren, uit ijver voor het katholicisme wegvluchtte naar Keulen en er op kosten van Dusseldorp in het seminarie studeerde, en later als priester zich zeer verdienstelijk maakte. Zie de Batavia sacra, p. 274.

niet had weg te zenden [1]). Dit klinkt volstrekt niet onwaarschijnlijk, en voltooit de karakterteekening van den man gelijk hij was. Achter haar rug zal hij onder zijn vrienden ongetwijfeld het noodige op zijn huisplaag hebben afgegeven, maar als zij tegen hem over stond (en hem met een telhout dreigde, voegen de vrienden er bij) kroop hij in zijn schulp en onderwierp zich pruttelend en morrend aan haar overmacht. In gelukkiger dagen, toen hij het eerste deel zijner Annalen schreef, had hij niet onaardig gezinspeeld op het lot van den armen Viglius, die in zijn huishoudster, de wijdvermaarde Steyntje, ook zulk een Hecuba gevonden had, bij wie hij, ten spot zijner talrijke vijanden en benijders, deerlijk onder de pantoffel zat [2]). Nu nam de Nemesis wraak op hem. Had hij zijn Annalen op zijn ouden dag nog eens herzien, misschien dat hij dan ook deze passage, over Viglius, gelijk meer andere die hij bij nader inzien aanstootelijk vond, nog geschrapt had.

Hij verdiende om zijn karakter onder zulk een huistyran zijn laatste dagen te slijten. Want niets dan de moed ontbrak hem om zelf te tyranniseeren. Zooals hij zich in zijn geschriften aan ons voordoet, is hij het tegendeel van beminnelijk. Haat is zijn meest in het oogloopende eigenschap, haat en vrees. Voor zich zelf kleinzeerig en beangst, en verontwaardigd over het minste dat zijnsgelijken en geloofsgenooten te lijden hebben, toont hij voor het gruwlijkste, dat andersdenkenden wordt aangedaan, nooit een zweem van deernis, laat staan medelijden. Een enkel voorbeeld. Hij verhaalt op het jaar 1567, hoe een wederdooper in Den Haag tot afschrik van anderen

---

1) „Dira namque passus est ab Hecuba ancilla, quae saepius titione eum adegit petere cubiculum. Monitus a viris doctissimis ut eam ejiceret, nunquam eorum consiliis acquievit." Batavia sacra, p. 263, uit de Annotationes van Van Brienen.

2) „Christina, Viglii primaria ancilla, quae pro ecclesiasticorum more plurimum apud ipsum poterat." p. 15. Cf. p. 148: „Viglius, qui, ut fertur, regebatur non parum a vetula quadam ancilla sua, Christina."

levend verbrand werd. „De man was met een ijzeren ketting aan een paal, in het midden van een cirkel van brandhout, geketend, zoodat hij, toen dit werd aangestoken, langzaam geroosterd werd en in de rondte holde als een bezetene, totdat hij eindelijk, toen door de kracht van het vuur de ingewanden uit zijn buik barstten, neerzeeg en stierf. Hij had een jongetje van zeven jaar, dat, niet minder hardnekkig dan hij, de heilige sacramenten lasterde en beschimpte, zoodat het volstrekt onvatbaar voor bekeering geoordeeld was, en nu op een laag bankje gezeten bij zijn vader, van wien het zich niet scheiden wilde, met dezen gewillig den vuurdood onderging." Zoo verhaalt hij letterlijk [1]). En hoor nu de eenige opmerking, die hij er aan toevoegt. „Dergelijke hardnekkigheid bracht er velen uit het onnoozele gemeen toe om Alva schrikkelijk te verwenschen".

Een zoo koelbloedige wreedheid is natuurlijk het uitvloeisel van een hardvochtig hart, maar toch ook van een niet minder bekrompen verstand. Zooals dat verstand de rechtzinnigheid opvat, is ketterij satanisme, en zijn de ketters dienaars en slaven van den booze, in den letterlijken zin van het woord. Een duidelijk voorbeeld hiervan: „In 1572 woonde te Gouda bij een vromen pastoor een dienstmeid van onbedorven zeden, maar die geruimen tijd door den duivel bezeten was. In den loop van dit jaar gevoelde zij zich echter van hem ontslagen en hersteld. Eens om iets te koopen op de markt gekomen, werd zij aangesproken door een persoon, met een lang afhangenden baard en in een langen met bont gevoerden tabberd gehuld. Kent ge mij niet? vroeg hij haar; ik ben de duivel die in u woont; maar ik heb mijn woning tijdelijk verlaten, omdat er thans wel ernstiger zaken aan de hand zijn; ik heb onder andere de kettersche leeraars te onderrichten en op den preekstoel bij te staan. Zij, verschrikt, liep aanstonds van den kerel weg. Maar een dag of wat later een kettersche synagoge langs komende, waar juist gepreekt werd, ging zij toch eens zien; en waarlijk, daar stond de duivel in

---

1) p. 86.

dezelfde gestalte en kleedij achter den predikant"[1]). Als dat waar is, hoe leerzaam is het dan! En aan de waarheid valt niet te twijfelen, want hoor wat de schrijver laat volgen. „Niemand wane nu, dat ik sprookjes in mijn Annalen inlasch: ik ben van dit geval zoo vast verzekerd, als men door menschelijk betoog van iets wezen kan." — De ketters zijn zich ook zelf bewust, dat zij des duivels slaven en tot zijn dienst verplicht zijn. Bij de beeldenstormerij hebben zij alle beelden gebroken, uitgezonderd alleen die van den duivel, in zekere groepen[2]). De beeldstormers uit Leiden, die in 1572 een klooster buiten de poort gingen plunderen, werden voorafgegaan door een kerel met een vlag, waarop de duivel stond afgebeeld[3]). Voor iemand die dit alles weet en er in zijn ziel van overtuigd is, zooals Dusseldorp, schijnt het waarlijk overbodig nog te betoogen, gelijk hij telkens doet, dat de ketterij een invretende kanker is, en daarom niet met menschelijkheid, maar met vuur en staal bestreden moet worden[4]).

Omgang met zulk gebroedsel is een ramp, maar zooals de toestanden geworden zijn, niet geheel te vermijden. Intiem verkeer evenwel blijft misdadig, en het aller misdadigst, behoeft het gezegd, is het huwelijk met een ketter. Daartegen heeft onze schrijver dan ook een afzonderlijk tractaat geschreven[5]), dat tot recht verstand ook van zijn geschiedkundig werk niet te versmaden is. Al gedoogt de kerk in enkele gevallen en onder zekere voorwaarden een gemengd huwelijk[6]), naar het oordeel van onzen schrijver is het een gruwel, door een menigte van bijbelteksten gewraakt, onder andere door Leviticus 20:15, waar straf wordt gedreigd tegen den man, die bij een vee gelegen zal hebben; immers volgens bevoegde schriftverklaarders

---

1) p. 124.
2) p. 20.
3) p. 108.
4) „Ferro solum et ustione cohibetur, non humanitate". p. 169.
5) Tractatus de matrimonio non ineundo cum his qui extra ecclesiam sunt. Antverpiae, 1636, in 8°.
6) Zie de verordening van Rovenius, in Batavia sacra, p. 107.

is een tot ketterij vervallen mensch aan het redelooze vee gelijk te stellen [1]). De kinderen dus in een gemengd huwelijk uit tweeërlei ongelijksoortig zaad geteeld, zijn met reden voor muildieren te houden [2]). Hij voegt er niet bij, dat zij ook als zoodanig te behandelen zijn; hetgeen er echter noodzakelijk uit voortvloeit en ook niet tegen zijn inzicht strijdt.

Wij begrijpen thans het standpunt goed, van waar uit onze schrijver de geschiedenis van zijn tijd beschouwd wil hebben. De opstand zijner landgenooten tegen het Spaansch bewind is in zijn oogen een opstand tegen God. De opstandelingen zijn slaven van Satan. De Koning van Spanje en zijn landvoogden daarentegen zijn de natuurlijke beschermers van het Godsrijk. Wat beteekenen, vergeleken bij die heilige belangen, die op het spel staan, nationaliteit, onafhankelijkheid, vrijheid, volksrechten? Voor dat alles gevoelt onze schrijver niets dan minachting. Herhaaldelijk merkt hij aan, dat de Nederlanders door hun opstand al hun privilegiën verbeurd hebben, en de Koning, als hij hen nog eens ten onder brengt, naar recht onbeperkt heerscher zal wezen [3]). Hij gunt zijn landgenooten hartelijk zulk een tirannie en alle mishandeling, des noods zelfs van andere ketters. Met voldoening aanschouwt hij, hoe de Engelschen door het bezit der pandsteden Holland en Zeeland in hun macht hebben. Mogen zij spoedig metterdaad hun leeren, dat wie niet verheerd wil zijn, verdient verbaasd te worden [4]). Dat is zijn vaderlandsliefde. Vergeleken met de Nederlanders moeten zijns oordeels de Spaansche soldaten ook om hun zachtheid geprezen. Te Antwerpen, bij de zoogenaamde furie in November van 1576, hebben zij wel wat uitgespat, ook vrouwen gevioleerd, evenwel slechts

1) „Quod alio in loco (Levit. 20) similiter prohibetur, dum morte puniri mandatur qui cum jumento coïerit, quo loco per jumentum intelligi debere haereticum, docent Cyrillus et Procopius, quippe qui, cum in catholicae fidei honore esset, lapsus in turpitudinem haereseos, comparatus est jumento insipienti, et similis factus est illi." p. 39.

2) „Liberos ex dispari semine mixtos tanquam mulos procreant" p. 351.

3) p. 206.

4) p. 204.

weinige; in hun plaats zouden voorwaar de Nederlanders het oneindig erger hebben gemaakt [1]).

Het belangrijkste verreweg van al wat Dusseldorp geschreven heeft zijn de Annalen, die thans voor het eerst gedeeltelijk worden uitgegeven. Maar voordat ik daarover het noodige zeggen ga, vooraf nog iets over andere geschriften van zijn hand, die hij in de Annalen aanhaalt [2]).

Ik noemde reeds zijn Tractatus de matrimonio non ineundo cum his qui extra ecclesiam sunt. Het is eenige jaren na zijn dood, in 1636, te Antwerpen, ik weet niet door wien, uitgegeven. Uit het weinige dat ik er van aanhaalde zijn geest en strekking genoegzaam gebleken. Ik zal er dan ook alleen nog van zeggen, dat het, evenals alles wat uit 's mans pen is gevloeid, de blijken draagt van zijn groote belezenheid, vooral in de theologische werken van vroegeren tijd. Het was reeds voor de voltooiing der Annalen persklaar, en er wordt daarin ook naar verwezen [3]).

Een tweede geschrift is mij niet anders dan bij den titel en uit een aanhaling in de Annalen bekend [4]). De titel luidt: De verdediger der wonderen; Hyperaspistes miraculorum. De auteur getuigt er van, dat het de leugens en lasteringen der ketters weerlegt en zes en dertig kenteekenen aan de hand doet, waaraan zich de echte wonderen van de nabootsingen der tooverkunst laten onderscheiden. Te vergeefs heb ik naar het handschrift van dit boek rondgehoord; ik vermoed dat het nog wel ergens schuilen zal. Hoe dit zij, wij missen er zoo veel

1) p. 143. „Certe heretici nostri, si ea conditione urbem aliquam expugnassent, incomparabili intervallo Hispanorum avaritiam et crudelitatem superassent".

2) In de Batavia sacra, II p. 263, worden aan Dusseldorp nog toegekend boeken of tractaten: de Morte, de Resignatione, de Providentia Dei, de Disciplina ecclesiastica, welke alle ongedrukt zijn gebleven. Daar ik niets van deze weet, vond ik het voldoende ze hier slechts, in een noot, te vermelden.

3) p. 379.

4) p. 332.

niet aan, want van wonderverhalen, echte der katholieken en verdichte van de ketters, vloeien de Annalen over.

Het is treurig om aan te zien, maar voor beter begrip van den tijd hoogst leerzaam, hoe dom bijgeloovig een geleerd en beschaafd katholiek van dien tijd, gelijk Dusseldorp, doorgaans is. Zoo ongerijmd kan een sprookje niet wezen, of, als er een bewijs voor de katholieke waarheid uit te halen is, neemt hij het geloovig aan. En, hetgeen nog erger is, op dat punt is hij volstrekt niet singulier. Het toenmalig hoofd der kerk in Nederland, Sasbout Vosmeer, toont zich in zijn Bericht over den staat der kerk, in 1602 te Rome aan de hooge prelaten voorgelegd, van denzelfden treurig bijgeloovigen geest. Hun tijdgenooten van de protestantsche richting maken tegenover hen een veel beter figuur, al erkennen wij dat het onderscheid slechts gradueel is. Bij dezen ook dezelfde neiging om hun zaak door bovennatuurlijke voorvallen te laten aanbevelen; maar de voorgangers althans geven slechts zelden aan die neiging toe. Nog minder bezondigen er zich de vrijdenkers aan, de politici, zooals Dusseldorp hen noemt, die meenen dat men met elk godsdienstig geloof, zoo men maar braaf leeft, zalig kan worden. Naar hun opvatting zou het ook geen zin hebben, als God zijn voorkeur voor eenig kerkgenootschap door wonderteekenen betoonde.

Een aardig wonderverhaal, waarin protestanten zoowel als katholieken, en in het bijzonder onze auteur, gemoeid zijn, en dat meteen dienen kan om zijn begrip en den aard van zijn kritiek te teekenen, wensch ik als proeve van een gansche soort hier kortelijk te bespreken.

Toen Dusseldorp in gezelschap van drie der voortreffelijkste Utrechtsche geestelijken in den zomer van 1613 zich in de nabijheid van Meurs bevond, verzuimden hij en zijn vrienden niet zich daar even op te houden om aan de wijdvermaarde Efken Tielmans dochter een bezoek te brengen. Voor die mijner lezers, tot wie de maar van dat wondermensch niet doorgedrongen mocht zijn, zij gezegd dat zij behoorde tot de soort, waarvan een exemplaar in den tijd van Koning Willem I te Pijnacker leefde, Engeltje Van der Vlies met name, die nooit

spijs of drank genoot, naar haar eigen verklaring en naar de overtuiging van een menigte eerlijke en waarheidlievende getuigen. Ongelukkig werd ten slotte haar lijk geopend en daaruit ontdekt, dat zij zelfs in de laatste dagen van haar ziekelijk leven nog spijs had gebruikt. Wij beleven een slechten tijd voor wonderdoeners.

Voor twee eeuwen waren de omstandigheden gunstiger, en Efken van Meurs is zonder voorafgegane lijkopening in alle eer begraven. Bij haar leven was het geloof aan haar wonderbaarlijk bestaan algemeen. Van heinde en veer kwam men haar zien en hooren. De gravin van Meurs bezocht haar vaak; Prinses Elisabeth van Engeland, gehuwd met den Paltsgraaf die als naamkoning van Boheme sterven zou, bezocht haar op haar huwelijks reis; Prins Mauris tweemalen, bij gelegenheid dat hij zich in haar beurt ophield. Zoo doorluchtige voorbeelden werden door duizenden nagevolgd, die allen iets offerden in de handen der moeder, door wie Efken werd opgepast, want even als Engeltje was ook zij veelal ziek. Dat hier iets bovennatuurlijks plaats had, daaraan twijfelde niemand. Maar van wat aard? Een echt godswonder, of een nabootsing door den booze? Op die vraag viel het antwoord uit, al naar het kerkelijk geloof van hem aan wien zij gericht werd. Efken was protestantsch, en bij den predikant, die haar geval nauwkeurig onderzocht en haar verklaring bewaarheid had bevonden, zeer gezien. In protestantsche oogen scheen zij dus een soort van heilige. Een jaar na dat, waarin Dusseldorp met zijn geestelijke vrienden de zaak van nabij bezag, in 1614, werd te Wezel een boekje gedrukt en nog in hetzelfde jaar te Amsterdam nagedrukt, met een slechte houtsnee op het titelblad, vertoonende een engel, die aan het ziekbed van Efken den 22^{en} Maart ll. verschenen was en, volgens het pamfletje, haar in last had gegeven den volke te verkondigen, dat God de zonde der wereld niet langer verdragen kon en, tenzij men zich nog haastig bekeerde, een vreeselijk strafgericht over haar oefenen zou [1]).

1) Zie de volledige titels der beide uitgaven bij Petit n° 981 en bij Knuttel n° 2140.

Het is spijtig dat deze verschijning na, en niet vóór, het bezoek van Dusseldorp was geschied. Maar ook zoo is zijn verslag van zijn wedervaren merkwaardig genoeg. Hij ondervroeg Efken en haar moeder met tact, en kwam te weten, dat zij om den anderen dag bij zons opgang een smaak als van honig in den mond kreeg, die aanhield totdat zij zich verkwikt en versterkt gevoelde, waarvoor zij dan God vurig dankte. Dat was een lichtstraal voor het verstand der geestelijke heeren. Die verkwikking was duidelijk de grondslag van het mirakel, en van wien zij kwam was even goed te begrijpen. Alle twijfel hield op, toen Efken bij het afscheid nemen hun aalmoes aanvaardde met de woorden: „ick sal 't bestellen dat het te rechter hand comen sal", „waaruit wij klaarlijk bespeurden, zegt hij, dat zij van een duivel bezeten werd." De herbergier, met wien de heeren vervolgens nog eens raadpleegden en die een slimme gast bleek te zijn, getuigde dat aan de waarheid van het feit niemand in de stad twijfelde, maar dat over de vraag, of men hierbij aan een goeden of aan een boozen geest te denken had, de gevoelens verschilden. „Zoodanig (dus besluit Dusseldorp zijn verhaal), waarde lezer, zijn des duivels goochelstreken, waarmee hij de zijnen, als ware het een echt wonder, bedot" [1]).

Het jammerlijkste van des schrijvers wondergeloof is, dat het steeds op de oneer van God uitloopt. Zijn God toont zich in de wonderen, die hij doet, en in zijn bestuur over de wereld al even dom-sluw, even haatdragend, even kleingeestig als onze schrijver zelf. Verbeeld u: God gedoogt dat de ketters in 1574 Leiden ontzetten en daarvan, ten nadeele van de katholieke belangen, al de voordeelen plukken die wij kennen; maar hij wreekt zijn misnoegen aan die weekhartige glippers, die (naar de voorstelling van onzen schrijver) oorzaak waren geweest dat Valdes de stad niet stormender hand had bemachtigd, door hen een ontijdigen dood in ballingschap te laten sterven. „Zoo iets afschuwelijks (aldus luidt de moraal dezer fabel) is het in de oogen van God de

1) p. 441.

ketters, ook met de beste bedoeling, in bescherming te nemen" [1]). — De bijbel leert, dat God geen lust heeft in den dood des zondaars, maar daarin dat de zondaar zich bekeere en leve. Dat weet Dusseldorp anders, zoo al niet beter. Zijns inziens heeft God den Prins van Oranje daarom plotseling laten omkomen, omdat deze anders, op een langdurig sterfbed, zich nog had kunnen bekeeren, en zoo de verdoemenis ontgaan, die hem thans beschoren is en ook hartelijk gegund wordt [2]). Zonder die eeuwige verdoemenis zou de voorspoed, dien de ketters zoo vaak genieten, voor een man als Dusseldorp een onoplosbaar raadsel blijven. Nu verklaart hij zich dien aldus: dat God de zedelijk goede daden, die de ketters misschien bedrijven, met voorspoed in deze wereld vergeldt, maar onder voorbehoud om hen in de toekomende voor hun wezenlijke snoodheid des te strenger, met het eeuwige vuur te straffen [3]).

Ongeveer met dezelfde overweging troostte zich de kardinaal Granvelle, toen de aanslag van Jean Jaureguy op het leven van Prins Willem mislukt was. „Il fut esté bon", schrijft hij 12 Mei 1582 aan den secretaris van Koning Philips, Fonck [4]), „il fut esté bon pour les affaires que le Prince d'Oranges fut mort souddaynement... Mais .. peult estre que Dieu laisse ledict d'Oranges plus longuement en vie, pour le plus chastyer en ce monde et aussy en l'aultre".

Dat zulk een God goed kan vinden een Utrechtschen ketter, die met het bloed-mirakel van Boxtel gespot had, te beschamen, door in zijn afwezen zijn meubilair en het linnen in zijn kast zoo met bloed te drenken, dat het bij zijn thuiskomst afdruipt op den grond [5]), kan ons niet bevreemden. Evenmin, dat hij een Alkmaarsche vrouw, die op Corpus Christi-dag haar linnen te bleeken legt, verblijdt door het haar den volgenden ochtend, met afbeeldingen van

---

1) p. 133.
2) p. 200.
3) p. 136.
4) Corresp. de Granvelle, IX p. 167.
5) p. 355.

allerlei kerksieraden, kruisen, bekers, kandelabers enz., die de dauw er op geteekend heeft, te laten terug vinden [1]). Het een past bij het ander. — Uit deze enkele proeven, uit een groot aantal gekozen, kan men met tamelijke zekerheid opmaken, wat wij aan den zoek geraakten Verdediger der wonderen missen moeten.

De Annalen zijn geschreven in de allereerste maanden nadat Dusseldorp van Utrecht uitgeweken en te Keulen gevestigd was. Hij duidt den tijd nader aan door enkele bijzonderheden. Zoo zegt hij in het begin van zijn werk, waar hij over het smeekschrift der Edelen handelt, „terwijl ik dit schrijf, in 1615" [2]); en het slotwoord van het tweede deel, waarmee hij afscheid van den lezer neemt, is gedagteekend: te Keulen 13 Juli 1616. Toch zouden wij ons bedriegen, indien wij dit letterlijk opvatten. Een andere uitlating waarschuwt hier tegen. Hij verhaalt namelijk, hoe de Vikaris Vosmeer, om de overdrijving der Jesuieten, die aan hun ijver voornamelijk den vooruitgang van het katholicisme in de Nederlanden toeschreven, te beschamen, in 1613 bevolen had, ook de verrichtingen der wereldlijke geestelijkheid te boek te stellen. Bij gebrek aan officieele opteekeningen had men toen het meeste uit de herinnering moeten putten „en uit deze Annalen", zegt hij [3]). Natuurlijk niet uit de Annalen, zooals wij die bezitten en hij ze toen nog schrijven moest, maar uit een vroegere redactie er van. Van welken tijd die dagteekenen mag, is niet te bepalen; wij weten er niets van dan hetgeen wij hier vernemen: dat namelijk het Hoofd der kerk er de stof aan durfde ontleenen voor een officieel verslag; en wij mogen buitendien vermoeden, dat de inhoud van

---

1) Vosmeri Insinuatio, in Arch. v. h. Aartsb. Utr. XVII, bl. 22.

2) p. 10, 479. De schrijver weet, terwijl hij de gebeurtenissen van 1601 beschrijft, blijkbaar nog niets van het lossen der pandsteden, dat in Juni van 1616 zijn beslag kreeg: zie p. 274-5, 204.

3) „Ex memoria et ex his annalibus", p. 437. Het geschrift, dat hier bedoeld wordt, is de brief van Wachtelaer van 13 Febr. 1613, waarover ik al hiervoor op blz. XXVI en XXVIII gehandeld heb.

dat eerste opstel wel grootendeels in de latere redactie, die wij bezitten, zal zijn overgegaan.

Bij het schrijven had de auteur zeker een uitgaaf in een niet ver verschiet op het oog, een uitgaaf met portretten en afbeeldingen [1]). Maar na de voltooiing vond hij geraden het uitgeven tot later tijd te verschuiven, en zelfs afhankelijk te stellen van het goedvinden der kerkelijke overheid. Wanneer hij zijn handschrift aan haar heeft afgestaan, bij zijn leven of na zijn dood, is onzeker. Waarschijnlijk heeft het aanvankelijk in het Seminarie te Keulen berust [2]). Zeker is het, dat Vosmeer's opvolger Rovenius het onder zich heeft gehad: onder diens boeken en papieren werd het door de Staten van Utrecht in beslag genomen. Doch al vroeger, misschien nog bij het leven van den schrijver en anders toch zeer kort na zijn dood, is het aan een kerkelijk auteur toevertrouwd, om er voor een officieel verslag uit te putten. Den 5^{en} December 1628 droeg namelijk het kapittel van Haarlem aan twee van zijn kanunniken, Joannes Bugge en Albertus Ban, het schrijven eener korte kroniek of tabula chronologica der voornaamste lotgevallen van het kapittel en van de kathedraalkerk aldaar op. Dat stuk, dat van 1558 tot 1635 loopt en dus waarschijnlijk omstreeks het laatstgenoemde jaar voltooid zal zijn, is bewaard gebleven en naar het eigen handschrift van Bugge afgedrukt in het eerste deel der Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem. Bij een aantal der korte berichten, waaruit het bestaat, wordt met een enkelen naam, meestal nog verkort, de zegsman aangeduid. Niet de minst vaak aangehaalde onder dezen is Duss. en Dusseld., dat wil zeggen de schrijver der Annalen; waarin wij dan ook, zoo dikwerf ik er de proef van genomen heb, het bedoelde feit terugvinden. Of de kanunniken het eigen handschrift van Dusseldorp, waarnaar ik de uitgaaf bezorg, dan wel een afschrift er van voor zich hebben gehad, durf ik niet beslissen. Zeker is het, dat

---

1) Vgl. p. 234. Hier en daar zijn in het Handschrift prenten en kaarten van Hogenberg en anderen ingevoegd.

2) Volgens zijn beschikking, op p. 225.

zij de in dat handschrift thans doorgeschrapte en onleesbaar gemaakte namen, ook niet in ongeschonden staat onder de oogen hebben gehad. Mijn aanvankelijke hoop, dat ik voor het vaststellen van den tekst nog iets uit de Tabula chronologica zou kunnen leeren, is geheel teleurgesteld [1]).

Dat er echter reeds vroegtijdig afschriften van de geheele Annalen of, wat mij waarschijnlijker dunkt, van gedeelten er van bestaan hebben, wordt waarschijnlijk uit het feit, dat Van Rijn, in zijn vertaling van het groote werk van Van Heussen, toont met de Annalen bekend te zijn, hoewel het oorspronkelijke handschrift toen reeds door de Staten in beslag genomen en in de Utrechtsche stadsbibliotheek ingelijfd was, waar een geestelijke zooals hij het wel niet zal zijn gaan raadplegen. Hij citeert in een aanteekening op de Historie van 't Utrechtsche Bisdom [2]) zeker Extractus summarius de origine tumultuum Belgicorum, desumptus ex Isagoge Francisci Dusseldorpii, dat blijkbaar uit hetgeen hij er van meedeelt, de inleiding is, die Dusseldorp aan zijn Annalen, welke met 1566 aanvangen, onder het opschrift Εἰσαγωγή heeft laten voorafgaan. Ook is het verhaal van den marteldood van Musius, gelijk ik reeds vermeldde, in Wensing's Kerkel. Nederl. Jaarboek overgedrukt, en dat wel naar een afschrift, in de pastorie der Oud-Roomschen te Utrecht berustende.

Het oorspronkelijke handschrift, het autografon van den auteur, waarvan ik reeds zeide dat het in een lateren tijd onder den Vikaris Apostoliek Rovenius berust had, werd met de overige boeken en papieren van dezen door de Staten van Utrecht in beslag genomen en verbeurd verklaard, en aan de stadsbibliotheek, die later universiteitsbibliotheek geworden is, geschonken; waaraan het dan

---

1) Een enkele proeve. In mijn uitgaaf p. 432 komt voor: „Dominus [naam onleesbaar] Hollandus .... fassus est se politicum esse et putare in quavis religione hominem, si bene vivat, servari posse". De Tabula schrijft: „Leyandus polyticus asserit ordines aestimare omnes sua religione salvari posse." Blijkbaar is Leyandus een bedorven lezing voor Hollandus, en was de eigennaam toen al even onleesbaar als thans.

2) blz. 18.

ook nog heden ten dage toebehoort. Hoe zich dit heeft toegedragen, verdient hier in het kort vermeld.

Sedert te Utrecht in 1636 een Hoogeschool was gesticht, was de vervolging der katholieken daar ter stede in het oog loopend verscherpt; althans zoo meenden dezen, en zij schreven het toe aan de felheid der theologische faculteit, in het bijzonder van den beroemden Voetius, die met Jansonius van Leuven en andere roomsche geleerden een pennestrijd voerde, waarin hij (altijd volgens hun oordeel) gedurig de neerlaag leed, welke hij nu op deze zijner onwaardige wijs aan de geloofsgenooten zijner overwinnaars wreekte [1]). Hoe dit zijn mag, dat gedurende de eerste levensjaren der Hoogeschool meer dan te voren op de katholieken te Utrecht gelet werd, schijnt buiten twijfel.

In den zomer van 1639 trok het de aandacht der regeering, dat ten huize eener hoogst aanzienlijke dame, Jonkvrouwe Hendrika van Duivenvoorde, zuster der Heeren van Warmont en van Alkemade, die tot de aanzienlijkste katholieken van Holland behoorden — Warmont was lid van de beschreven ridderschap [2]) — telkens bijeenkomsten plaats hadden, naar het scheen van de hoofden der roomsche geestelijkheid. Een gelegenheid als deze, om te weten te komen wat er onder hen voorviel en voorgenomen werd, mocht niet ongebruikt voorbijgaan. Den 23^{en} Augustus werd de Substituut-schout met een aantal dienaars gezonden om de gansche buurt af te zetten en bij de jonkvrouw — zij woonde op de Nieuwegracht, tusschen de Wittevrouwenbrug en den Plompentoren — huiszoeking te doen, alle verdachte personen te arresteeren en hun papieren en bescheiden in beslag te nemen [3]). Werkelijk bevond zich op dat oogenblik onder anderen de Vikaris Apostoliek, die tevens Aartsbisschop van Philippi was en dikwerf met den eeretitel van Aartsbisschop van Utrecht genoemd werd, in eigen persoon ten huize der jonkvrouw, maar hij wist nog juist bij tijds te ontsnappen in vrou-

---

1) De la Torre, Relatio status religionis a^{o}. 1656, (overgedrukt uit het Arch. v. h. Aartsb. Utr.) p. 85.

2) De la Torre, ibid. p. 195-6. 215-16.

3) Gerechtsboek, in het stadsarchief van Utrecht.

wenkleeren [1]). Ook de overigen ontkwamen; niemand werd gearresteerd. Daarentegen werd een schat van papieren en brieven, de correspondentie van den Vikaris, gevonden en naar het stadhuis overgebracht. Die papieren leverden overvloedige stof op voor een strafproces tegen den zich noemenden Aartsbisschop Rooveen en zijn pretensen Vikaris generaal, Wachtelaer, beiden voortvluchtig. Vooral het gebeurde te Rome kort na het eindigen van het Bestand, waarvan in de correspondentie tusschen de twee beschuldigden uitvoerig gehandeld werd, werd hun zeer ten kwade geduid. Er was toen namelijk tusschen den Vikaris Apostoliek en de Jesuietenorde een levendig verschil gaande over ieders rechten en bevoegdheden, en daarbij zocht de eene partij zoowel als de andere zich den steun van de Infante en den Koning van Spanje en van beider gezanten aan het pauselijk hof te verwerven. Het kon niet anders, of de Vikaris moest bij die gelegenheid zich in zulk een betrekking tot de Vorsten, met wie onze staat in oorlog was, voordoen, dat hij ontegenzeggelijk aan crimen laesae majestatis schuldig stond [2]). Aan die misdaad werden dan ook hij en Wachtelaer beiden schuldig verklaard, bij vonnissen van 10 Maart 1640, en bij verstek gestraft met levenslange ballingschap en verbeurte van hun goed. Wat de ballingschap aangaat, als wij weten dat de Aartsbisschop elf jaren later, in 1651, gestorven is te Utrecht en aldaar begraven, en van zijn opvolger, De la Torre, vernemen, dat hij daar ook, ten huize derzelfde jonkvrouwe van Duivenvoorde, gedurende zijn laatste levensjaren den meesten tijd heimelijk had doorgebracht [3]), dan moeten wij wel tot het besluit komen,

1) „Feliciter sub muliebris pallae tegumento manus inquisi'orum elapsus fuerat." Batav. sacr. II. p. 81.

2) Dat inderdaad het toenmaals te Rome voorgevallene en de houding, door Rovenius bij die gelegenheid aangenomen, den Staten grond gaf voor een veroordeeling, erkent Wachtelaer zelf, in een brief aan De la Torre, waarvan een uittreksel in de Bat. Sacr. II p. 111. Voor de geheele zaak is van belang het Intendit, bij Aitzema, II blz. 669 vlg.

3) „Secretissimo pro majori parte quinque aut sex ultimorum lustrorum apud pientissimam simul ac nobilissimam virginem Henricam Duvenvordiam delituerat et patientissime tulerat ... durissimam persecutionem". De la Torre u. s. p. 42.

dat de verbanning niet heel ernstig gemeend en de vervolging niet zeer scherp geweest zal zijn. Wat daarentegen het verbeurd verklaren der goederen betreft: voor zoo ver deze bekend waren en achterhaald konden worden, zijn zij zeker aan den fiscus en aan wie verder een deel in den buit toekwam, toegeëigend. Tot die goederen behoorde — en dit is voor ons tegenwoordig onderzoek het eenige van belang — de boekerij van den Aartsbisschop, die in een paar vertrekken van het huis geborgen stond. De eene helft hiervan kwam rechtens aan de Staten der provincie toe, die er afstand van deden ten behoeve der stadsbibliotheek in de St. Janskerk (tevens bibliotheek der Hoogeschool); de andere helft viel aan den Officier van het gerecht ten deel, van wien de stadsregeering haar, insgelijks ten behoeve van haar bibliotheek, afkocht voor de kosten der arrestatie, ten bedrage van ruim 500 gl., en nog 600 gl. daarenboven [1]). De geheele boekerij van den Aartsbisschop werd dus op een som van ten minste 2200 gl. geschat. Geen geringe waarde, vooral voor dien tijd.

Onder die boeken nu werden de twee deelen in handschrift van Dusseldorp's Annalen aangetroffen. Dat weten wij van een man, wiens gezag in dezen afdoende is. De Batavia Sacra [2]) zegt het ons, „e relatione Joannis Wachtelarii, a°. 1640, 13 April." Wat zij er bijvoegt, hetzij op Wachtelaers gezag, hetzij volgens getuigenis van anderen, weten wij tot onze voldoening, dat niet zoo is. Het handschrift zou namelijk in handen van den Prins van Oranje, Frederik Hendrik, gesteld, door hem gelezen en met verontwaardiging verbrand zijn [3]). Of het handschrift door iemand in die eerste dagen meer dan vluchtig ingezien is, betwijfel ik zeer. Later is het steeds vergeten en ongebruikt blijven liggen, totdat in onze eeuw, toen de provinciale Universiteit Rijkshoogeschool was geworden, de

1) Dit blijkt uit verschillende Notulen van de Vroedschap der stad Utrecht, van 13 Maart 1640, 7 Dec 1641, 14 Febr. 1642.

2) p. 263.

3) „Ex relatione nostratium didici libros hos Aurangiae Principi donatos, ab illo lectos ab eodemque indignabundo flammis traditos et absumptos."

stadsbibliotheek uit het koor der St. Janskerk naar haar tegenwoordige verblijfplaats werd overgebracht. Daar heeft de ijverige Dodt van Flensburg, aan wien het vervaardigen van een catalogus der boekerij in 1828 werd opgedragen, het, naar ik meen, allereerst ontdekt, althans het eerst de aandacht er op gevestigd, en er een en ander uit afgedrukt in zijn Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenissen, inzonderheid van Utrecht. Van toen af is de aandacht, onzer katholieke geschiedkundigen vooral, er steeds op gevestigd gebleven, totdat eindelijk, eenige jaren geleden, het Historisch Genootschap zich met de taak eener uitgaaf belastte.

Het verdient mijns inziens de eer der uitgaaf ook ten volle. Als het werk van een tijdgenoot van de gebeurtenissen, die het beschrijft en uit een zeer eigenaardig oogpunt met consequentie beschouwt en beoordeelt, mocht het niet aan de vergetelheid blijven overgelaten, waarin het ter kwader ure bedolven werd. Veel, ongetwijfeld, van hetgeen het verhaalt is ons sedert lang van elders met meer bijzonderheden en veel nauwkeuriger bekend; van hetgeen er nieuws in voorkomt is veel niet gewaarborgd en om goede redenen in twijfel te trekken. Maar die twijfel, omdat hij tot vernieuwd onderzoek opwekt, is op zich zelf reeds vruchtbaar. En nog vruchtbaarder is de noodzakelijkheid, waarin wij gesteld worden om onze welgevestigde overtuiging tegen het krachtig uitgesproken oordeel van den schrijver opnieuw te verdedigen. Uit den tweestrijd dier meeningen kan allengs een derde, die de waarheid het naastbij komt, ontstaan. Bovendien, in een tijd als de onze, nu het historisch gericht eerst alle getuigen zonder onderscheid wil hooren, voordat het zich aan een uitspraak waagt, mag iemand als Dusseldorp voorzeker niet ongehoord blijven.

Niet alle gedeelten evenwel van zijn lijvig geschrift hebben, uit den aard der zaak, voor ons gelijke waarde. Al dadelijk hebben wij te onderscheiden tusschen dat, hetwelk handelt over de gebeurtenissen, die de schrijver met een rijp verstand heeft beleefd, en dat andere, hetwelk de gebeurtenissen behandelt uit den tijd toen hij nog kind was; in het algemeen genomen, tusschen het eerste en

tweede deel van zijn werk. Hij zelf is de eerste om het groote verschil tusschen die twee gedeelten te erkennen. Dat het eerste deel, als een samenstel van hetgeen anderen hem hebben overgeleverd, dadelijk het licht ,iet, kan hij na rijp beraad nog toestaan. Maar het tweede, dat hij terecht als zijn eigen gedenkschrift aanmerkt, mag in alle geval eerst later en dan nog niet zonder veel omzichtheid gedrukt worden [1]): zoo luidde zijn laatste beschikking. Het tweede deel vangt aan met het jaar 1589, het jaar waarin de schrijver zijn studietijd besloot en als licentiaat in de rechten de maatschappij binnentrad. Van toen af was hij zeker in staat om uit eigen oogen te zien, en naar den maatstaf van zijn eigen overtuiging hetgeen voorviel te beoordeelen. Bij het kennisnemen en beoordeelen van vroegere voorvallen stond hij daarentegen noodzakelijk onder den invloed van oudere tijdgenooten.

Wie waren voornamelijk die ouderen, aan wie hij zijn kennis van het vorige tijdvak ontleende? Niet zijn nog steeds vermaarde voorgangers op het gebied, dat hij zich ter behandeling had gekozen. Wel moet hij zelf erkennen, dat de ketters reeds met ijver en nauwkeurigheid (accurata diligentia) over al wat daartoe behoorde geschreven hadden. Van Van Meteren's Historie, was namelijk de definitive uitgaaf in 1614 verschenen. Van Bor's Historiën in 1603 de zes eerste boeken, die tot het eind van 1573 loopen. Van Petit in 1601 de Grande Chronique, die met het jaar der uitgaaf eindigt. Alle drie (om van niet meerdere te spreken), rijke mijngroeven van bouwstof, die naar eigen smaak en oordeel verwerkt kon worden. Maar van ketters te leeren, dat was een man als Dusseldorp te min. Hij liet ze links liggen. En de katholieke auteurs? Hij verklaarde kortaf, dat er geen waren, die opzettelijk, „ex professo", al gedaan hadden wat hij ging ondernemen. Maar Van Isselt dan, en Aitzinger en meer anderen? Al waren die niet met Van Meteren of Petit in uitvoerigheid en kennis van zaken op ééne lijn te stellen, zij waren toch niet zoo voetstoots te versmaden. Aller-

1) p. 226.

minst degeen op wien hij, zonder zijn naam te noemen, doelt [1]), die over de eerste onlusten „de initiis tumultuum", geschreven had, Floris Van der Haer, kanunnik te Rijssel, wiens inderdaad meesterlijk en onschatbaar boek, dat wij nog heden ten dage met vrucht bestudeeren, hij eenvoudig zegt niet gezien te hebben, „hoewel hem de gelegenheid niet ontbroken had" [2]). Inderdaad hij had den auteur, nadat zijn boek al was uitgekomen, persoonlijk ontmoet, tijdens eene van de herhaalde bezoeken die deze, een Utrechtschman van afkomst, aan Noord-Nederland gebracht had. Maar hij zal hem toen hebben leeren kennen als een man van bezadigdheid, die, hoewel goed katholiek en koningsgezind, toch van het Spaansche systeem, zooals het door Alva vertegenwoordigd werd, een afkeer had, en daaraan vooral den afval der Nederlanden toeschreef. Van zulk een Laodiceër behoefde onze vriend, die om het staatsbelang niet gaf en het belang zijner kerk alleen beoogde [3]), niet onderricht te worden. Hij wist zelf, zegt hij, best hoe de vork in den steel stak: „rerum omnium ipse satis gnarus". Hij wilde alleen te rade gaan met geloofwaardige personen, die aan de zijde van koning en kerk zelf een belangrijke rol in de geschiedenis hadden vervuld [4]).

Aanvankelijk heb ik getwijfeld, of wij deze versmading zijner voorgangers wel zoo heel letterlijk hadden op te vatten. Het kwam mij haast ongelooflijk voor, dat iemand, die een geschiedenis van zijn tijd ging schrijven, zich zoo moedwillig van de hulpmiddelen verstoken zou houden, die hij maar voor het grijpen had. Er kwam bij, dat ik nu en dan een bijzonderheid, een anecdote, bij hem aantrof, die ik mij herinnerde al van anderen gehoord te hebben. Zoo bijvoorbeeld vermeldt hij [5]) een snadig ge-

1) De Historia Belgica van Nic. Burgundius, waarin ongeveer hetzelfde tijdvak, als waartoe zich Van der Haer bepaalt, behandeld wordt, verscheen eerst in 1629. Alleen Van der Haer kan onze schrijver bedoelen, al spreekt hij in het meervoud.

2) „Quae non vidi, licet potuerim." p. 224.

3) „Quaesivi solam Ecclesiae in posteris utilitatem." p. 479.

4) p. 1.

5) p. 97.

zegde van den hertog van Aerschot over het standbeeld, dat Alva zich zelven had opgericht; welk zeggen vóór hem door Bor was meegedeeld in nagenoeg gelijke bewoording [1]). Bij nader inzien komt het mij echter waarschijnlijker voor, dat beide schrijvers onafhankelijk van elkander de anecdote ontleenen aan een of ander boek, dat ik niet ken of althans mij op het oogenblik niet herinner. Hetzelfde vermoed ik ten opzichte van meer andere bijzonderheden. Want veel talrijker, ontelbaar bijna, zijn de gevallen, waarin onze auteur tegen zijn gehate vijanden de wapenen ongebruikt laat liggen, die Bor en anderen hem in handen gegeven zouden hebben, als hij zich de moeite had getroost van tot hen te gaan.

Wat mij vooral verwonderd heeft, hij kent ook het Martelaarsboek van Opmeer niet, dat wel eerst in 1625 in druk is verschenen, maar al van 1580 of daaromtrent in handschrift bewaard werd bij katholieken van zijn stempel, met wie, of met wier vrienden althans, hij vroeger of later toch wel eens in aanraking zal zijn gekomen [2]). Zoo heeft hij zich bij voorbeeld veel moeite gegeven om aangaande den marteldood van Musius alle bijzonderheden van oog- en oorgetuigen te vernemen. En, wat ons zeker verwonderen moet, van die allen schijnt niemand hem verwezen te hebben naar het Martelaarsboek, dat daarover zoo uitvoerig handelt. Van den moord, door Lumey's trawanten aan den Leidschen kluizenaar Arnold van Bergambacht gepleegd, had hij in zijn jeugd hooren vertellen, en hij maakt er dan ook gewag van, maar met een enkel woord slechts en zonder den naam te noemen, want, zegt hij, ik was toen nog heel jong en ben de toedracht vergeten en heb er later ook niet meer van te weten kunnen komen, hetgeen mij spijt, want ik had het verhaal hier gaarne ingevoegd [3]). Maar bij Opmeer staat het geval in al zijn kleuren beschreven. Daarentegen kent hij het boek van Thomas Bosius, de signis eccle-

---

1) Uitg. van 1601, fº. 52 vv.

2) Opmeer zelven kent hij blijkbaar niet. Hij spreekt eens, p. 86, van hem, maar op een wijs die van geen bekendheid getuigt.

3) p. 125.

siae [1]) wel, waarin over Hollandsche martelaars berichten, doch slechts gedeeltelijk juiste, voorkomen.

Het is dus hoofdzakelijk de katholieke mondelinge overlevering zijner oudere tijdgenooten [2]), die hij volgt, aangevuld met schriftelijke aanteekeningen van sommigen hunner en met bescheiden onder hen berustende, verder met eenige pamfletten, die hem toevallig in handen waren gekomen, en met verspreide berichten, die zijn uitgebreide lectuur van theologische werken [3]) hem opleverde. Bij uitzondering noemt hij ééne verzameling van bescheiden, waaruit hij dankbaar erkent veel nut getrokken te hebben. Het is die, welke de oud-burgemeester van Gouda Jan Gerrits Stempelse verzameld, en, toen hij zijn afvallige vaderstad ontwijken moest, naar Keulen meegebracht had [4]).

---

1) p. 154.

2) Van die overlevering spreekt hij soms, als of het zijn eigen herinnering was, die hij volgt. Zoo zegt hij b. v. op blz. 30: „Ik herinner mij, dat een aanzienlijk Hollandsch heer, die voor goed katholiek wenschte door te gaan, zeide dat Oranje, als het er op aankwam, wel geen galg zou vinden om er de beeldstormers aan op te hangen." Wat moet hier dat, „ik herinner mij" (memini) beteekenen? Dusseldorp was tijdens de beeldstormerij nog niet geboren. Hij wil dus zeker zeggen: „ik herinner mij gehoord te hebben." In gelijken zin zal de uitdrukking te verklaren zijn op p. 63 en meer andere plaatsen.

3) Onder die welke hij gebruikt doch niet noemt, bekleedt Havensius een eerste plaats. Diens Erectio novorum episcopatuum (Colon. 1609) is hem vooral van dienst geweest.

4) p. 225, 479. — Te Keulen stond Stempelse in hoog aanzien bij de geestelijkheid. De Nuntius Apostolicus Bartholomaeus Portia omstreeks 1577, en diens ambtgenoot Bonomi, bisschop van Vercelli, in 1583 spreken in hun berichten naar Rome met den hoogsten lof van hem. Hij stond aan het hoofd der Keulsche Sodalitas Mariana, onder den invloed der Jesuieten gesticht. „Di questa compagnia (schrijft de N. A. 15 Juli 1577) è capo un Hollando, esule per la guerra, di pietà singolare, stimato veramente santo. Fu già consule in Gouda et pur qui si chiama il consule Gaudano; hebbe già grossa entrata, et hora vive in povertà, ma con meravigliosa patientia et acquisto notabile di spirito." Daar hij veel kinderen heeft, die evenzeer geprezen worden, beveelt de Nuntius er een aan voor een kanunnikdij. In 1583 verwaardigde zich de Nuntius zelfs den korten inhoud over te zenden eener door Stempelse geschreven Memorie „de mediis adiuvandi Belgium". Zie de Nunciaturberichte aus Deutschland, IIIe Abth. I p. 138, 610. — De Memorie is niet voorhanden, maar het overgezonden uittreksel staat gedrukt in

Die verzameling liep over vijf jaren, zegt hij, van het jaar '66 tot '72, zou ik meenen. Een man van het aanzien van Stempelse, die wegens zijn stad ook een poos de Statenvergaderingen van Holland bijwoonde, moet veel hebben beleefd en vernomen, dat voor de geschiedenis van gewicht is. Dit deed mij aanvankelijk aan dat gedeelte der Annalen, dat over de genoemde jaren handelt, een buitengewone waarde hechten, te meer omdat ik al spoedig bevond, dat in die verzameling ook een afschrift van notulen der Staten van Holland berust moest hebben. Immers, op den tijd toen Dusseldorp schreef, waren die notulen nog niet gedrukt en daarom aan onze geschiedschrijvers grootendeels onbekend gebleven; eerst een eeuw later ongeveer hebben zij het licht gezien, en toen nog niet eens volledig, omdat intusschen van enkele vergaderingen de aanteekeningen verloren waren geraakt. Zoo weten wij bij voorbeeld uit het Handschrift van een ander Goudsch regent, van de geuzen-partij, Amelis Van Rosendael [1]), dat er in April, Mei en Juni 1572, dus nadat Den Briel in handen der geuzen was gevallen, nog Statenvergaderingen van 's Koningswege zijn gehouden, en ook wat daarop hoofdzakelijk besloten is [2]). Maar behalve Dusseldorp [3]) is er niemand, zoo ver ik weet, die gewag maakt van een vergadering op den 22^{en} Januari, die toch zeker ook gehouden werd. Uit de lijst van afgevaardigden, door Dusseldorp overgenomen, zien wij, dat Stempelse een der aanwezigen was, en wij behoeven dus niet te vragen,

---

Theiner's Annal. Eccles. III p. 474. De middelen om Nederland te redden, die er in worden aanbevolen, zijn het zenden van een pauselijk gezant naar Spanje en naar Frankrijk om Alençon te doen terugroepen en op het gevaar, dat uit Nederland de gansche Christenheid bedreigt, aandachtig te maken; verder alle vorsten als tot een heiligen oorlog tegen de geuzen in het harnas te jagen; eindelijk (en dat is zeker het merkwaardigste) een vasten Nuntius Apostolicus aan te stellen voor gansch Nederduitschland, die, te Keulen gevestigd, van daaruit vooral de belangen van Nederland behartigen zou.

1) De aanteekeningen worden naar Amelis genoemd, doch waren waarschijnlijk van zijn vader, Jan Jacobs Van Rosendael, afkomstig.

2) Kluit, Gesch. d. Holl. Staatsreg., I. blz. 387.

3) p. 104.

hoe onze auteur aan de kennis der notulen was gekomen. Stempelse had het afschrift uit het register, dat voor zijn stad bestemd was, blijkbaar onder zich gehouden; en die gewoonte der afgevaardigden verklaart meteen, hoe in de stadsarchieven diergelijke gewichtige stukken zoo vaak ontbreken. In dezelfde verzameling had Dusseldorp ook zeker de pamfletten aangetroffen, waaruit hij ons een en ander meedeelt, en die ik niet alle van elders ken. Ongetwijfeld verdienen dus de Annalen van deze, juist zoo bijzonder gewichtige jaren, waarin de beeldstormerij, het grootste gedeelte van Alva's bewind, en de aanvang van Lumey's veroveringen en zijn mishandelingen van roomsche geestelijken beschreven worden, onze bijzondere aandacht.

Jammer maar dat een aandachtige beschouwing toont, dat onze auteur deze kostelijke bouwstof zonder de minste kritiek of zelfs maar nauwlettendheid gebruikt heeft, zoodat zijn verslag vol van onnauwkeurigheden en zelfs van grove fouten steekt en niet dan onder beneficie van inventaris aanvaard mag worden. Ik ben verplicht van deze bewering, die voor het gezag der Annalen van bijzonder belang is, het bewijs te leveren; en om dit te overtuigender te doen, wil ik mijn voorbeelden ontleenen bij voorkeur aan het gebeurde te Gouda; vooreerst omdat ons daarbij uitmuntende bronnen ten dienste staan, en ten andere en vooral, omdat Stempelse wel de meest betrouwbare bouwstof voor de geschiedenis van zijn eigen stad zal hebben verstrekt. [1]).

Van de beeldstormerij en haar verwoestingen over gansch Holland handelende, zegt Dusseldorp, dat Gouda een gunstige uitzondering maakte, hetgeen vooral aan den heilzamen invloed en de gemoedelijke toespraken te danken was van den voortreflijken pastoor Joannes Van Schoonhoven, die later in ballingschap te Oudenaarde is

---

1) Hoe slordig onze schrijver de notulen der Staten van Holland gebruikt, zal ik, om niet al te breedvoerig te worden, niet aantoonen. Een vergelijking van hetgeen hij er van maakt met het verslag, dat de nauwkeurige Wagenaar er van geeft, is al voldoende om er den lezer van te overtuigen.

gestorven [1]). Nu blijkt het echter, dat Schoonhoven eerst den 28en October van het jaar 1571 tot pastoor van Gouda door de koninklijke regeering, die het patronaat bezat, werd aangesteld. Hij heette ook niet Johannes, maar Cornelis. Waarschijnlijk had Stempelse den pastoor geroemd, zonder hem bij zijn naam te noemen, en vulde onze schrijver dien in naar zijn beste weten, doch zonder zorg voor de waarheid. De man, dien Stempelse bedoelde doch niet noemde, was Joost Bourgeois, een Waal, een bekend ketterjager, wiens lijk, toen de stad door de Geuzen ingenomen werd, met moeite tegen mishandeling van het gemeen beschermd kon worden [2]). Hij overleed in het voorjaar van 1571. Wat over het zoeken en vinden van een opvolger van hem voorkomt in de Vroedschaps resolutiën, (die ik jaren geleden in de gelegenheid was te gebruiken) is voor de kennis van den kerkelijken toestand dier dagen zeer onderrichtend. Men diende te Leuven, de Academiestad, naar een geschikt persoon rond te hooren, dien men dan van den patroon verzoeken zou, en nu was men het in de vroedschap niet eens, of men naar „een goed katholiek pastoor", dan wel naar een „goed bekwaam pastoor" informeeren zou. Men besloot tot het laatste. Maar uit Leuven kwam de boodschap terug, dat er niemand te vinden was, die de pastoors plaats wenschte te aanvaarden, indien hij niet vooruit wist, hoeveel zij zou opbrengen. De vroedschap antwoordde eerst, dat dit niet vooruit te zeggen viel, maar liet zich ten slotte overhalen om een inkomen van 400 gl. te waarborgen. Toen stelde zich Corn. V. Schoonhoven beschikbaar en werd aanbevolen en aangesteld. Even onderrichtend als zijn aankomen is zijn scheiden uit Gouda, in Januari 1573, als een voorbeeld van hetgeen toen in gewijzigde vormen overal geschiedde. De geuzen hadden in het voorafgaande najaar den roomschen eerndienst uit de kerken verdreven, doch, daar de Prins van Oranje in de eerste dagen van Januari met Lumey gebroken had, en kort daarna te Delft den katholieken eerdienst naast den gereformeerden zocht te her-

1) p. 14.
2) Bat. Sacr. II. p. 182.

stellen en te handhaven, riep de vroedschap van Gouda haren pastoor voor zich, en verzocht hem weder op zon- en feestdagen te willen preeken. Hij weigerde dat echter, tenzij hem ook het bedienen van de mis veroorloofd werd. De vroedschap durfde hem dit slechts voorwaardelijk toestaan, waarop hij zijn ontslag verzocht en verkreeg en de stad verliet. Wij zien hieruit, op hoe geleidelijken weg de hervorming in de Hollandsche steden binnendrong. Had Schoonhoven er in toegestemd uitsluitend te preeken, de mis ware in onbruik geraakt en een kerkdienst, tot preek beperkt, en die van den gereformeerden niet wezenlijk verschilde, ware in zwang gekomen. De pastoor, losgemaakt uit zijn oude kerkverband, zou dan ook, eer hij het wist, op ééne lijn met de predikanten der overwinnende partij zijn geraakt en misschien in een klasse ingedeeld. Zoo is het inderdaad op menige plaats in Noord-Nederland toegegaan.

Maar om op de geschiedenis van Gouda tijdens de beeldstormerij terug te komen. Dusseldorp verhaalt, hoe de welgezinde stadsregeering, om het gemeen in bedwang te houden, uit de zakkendragers drie honderd, op wie zij rekenen kon, in soldij wilde nemen; voor welken maatregel zij echter verlof behoefde van de naijverige landsregeering te Brussel. Zij verzocht en verkreeg dat verlof door de tusschenkomst bij Viglius — van Steintje, zijn alles vermogende huishoudster, die, volgens onzen schrijver, voor een present niet ongevoelig was. Een curieus berichtje, ongetwijfeld van Stempelse afkomstig. Maar wat er als opheldering staat bijgevoegd, dat Christina een Goudsche was, verraadt weer de hand van onzen zorgeloozen auteur. Uit het testament van Viglius [1]) toch weten wij met zekerheid, dat Steintje Augustina, niet Christina heette, en geboortig was van Rotterdam, waar zij een eigen huis bezat [2]). Juist als Rotterdamsche had zij er roem opgedragen, dat daar, evenmin als te Gouda, gebeeldstormd was [3]).

---

1) Bij Hoynck van Papendrecht, Anal., I pars I, p. 210-11, 229.

2) Hopperi Epist. ad Viglium, p. 68.

3) Viglius ad Hopperum. Anal. I pars II, p. 377. Hopperus ad Viglium p. 106.

Iets verder, op het jaar 1572, verhaalt ons de schrijver, hetgeen ook de moeite van het meedeelen wel waard is, dat te Gouda, voordat de stad de zijde der geuzen koos, reeds een volksoploop had plaats gehad, om een zonder grond gevreesde bezetting der stad met Spaansche knechten te beletten. Hij volgt hierin zeker weer Stempelse, die dat jaar zelf een der burgemeesters is geweest. Maar hij stelt verkeerdelijk den opstoot op 13 Mei, toen er volstrekt geen aanleiding toe bestaan zou hebben. De waarheid is, dat de verraderlijke moord te Rotterdam, in den ochtend van den 9^{en} April geschied, de gemoederen der Goudenaars in beroering bracht, en dat zij dien eigen dag, op het gerucht, dat de Spanjaarden voorhadden ook hun stad te overrompelen en te bezetten, te hoop liepen en op het kasteel en in het klooster der Minnebroeders binnendrongen, om te zien of daar al geen knechten verscholen zaten. Wij bezitten toevallig de twee officieële verslagen dezer onlusten, het eene van den slotvoogd en het andere van de stadsregeering [1]), die geen twijfel omtrent den samenhang met den Rotterdamschen moord overlaten. In dat verband krijgt ook de gebeurtenis eerst haar ware beteekenis.

Terecht verhaalt Dusseldorp verder, dat deze oploop de aanleiding was tot het schrijven van een brief, door Oranje onderteekend, aan de stadsregeering, strekkende om haar tot aansluiting aan de opstandelingen in Holland aan te sporen. Volgens hem was die brief in Den Briel door de hoofden der geuzen geschreven, op een van meerdere blanc-seings, waarvan hen de Prins voor diergelijke gelegenheden voorzien zou hebben. Door een gelukkig toeval is die brief, die door de stadregeering uit vrees van zich te compromitteeren aan den Hertog van Alva werd opgezonden, tot ons gekomen; hij staat gedrukt in Gachard's Correspondance de Guillaume le Taciturne [2]). Hij is gedagteekend van Dillenburg den 22^{en} April. Immers dat deze brief en geen andere de door Dusseldorp bedoelde

1) Beide gedrukt door Van Vloten als Bijl. XX van deel III van zijn Nederlands opstand.

2) III p. 40.

is, blijkt ten stelligste hieruit, dat er in gesproken wordt van hetgeen de burgers reeds compromitteerends gedaan hebben, „die sich alreede soo verre verclaert hebben ende den Spangnaerden den inganck geweygert". Maar als dit vast staat, blijkt tevens dat de brief van niemand anders dan van den Prins zelven geschreven kan zijn, en allerminst van de Brielsche geuzen, wier eigendunkelijk optreden er integendeel in gelaakt wordt. „Hier en tusschen en cunnen wij niet naelaten u te kennen te gheven, dat wij wel verhopet hadden, dat dieghene die oirzake daertoe [tot den ontijdigen opstand in Holland] ghegheven hebben, in eene zoo gewichtige zake met zulcker haeste nyet en souden hebben voirtgevaeren, sonder ons daervan voirderhant wetenschap ende vollen bericht te laten doene, ende ons bevel ende bedencken daerop te verwachten" [1]). De geheele legende van de blanc-seings, door den Prins aan de geuzen gegeven, is dan ook volstrekt onwaar. De brief is waarlijk door den Prins, of althans op zijn onmiddelijken last geschreven den 22^{en} April, nadat het den 9^{en} dier maand (en niet den 13^{en} Mei) te Gouda gebeurde, te Dillenburg bekend was geworden. Door de slordigheid en lichtvaardigheid, waarmee onze auteur te werk gaat, is een werkelijk merkwaardig bericht, omtrent de gebeurtenissen te Gouda [2]), die de protestantsche geschiedschrijvers van zijn tijd niet vermelden, en die wij eerst thans, uit de autentieke stukken, naar waarheid te weten zijn gekomen, zoo uit zijn verband gerukt, dat het in plaats van in te lichten ons slechts had kunnen verwarren.

Op de volgende bladzijde beschrijft Dusseldorp de inneming van Oudewater en Gouda, in de tweede helft van Juni, van Den Briel uit door den heer Van Swieten. Over

---

1) Op zich zelf is deze verklaring van den Prins zeer opmerkelijk. Zij bevestigt hetgeen Marnix een paar jaren later aan Noircarmes verzekerde: „que le Prince print de fort mauvaise part quant il entendit que Lumez s'étoit emparé de la Briele." Corresp. de G. le Tacit. III p. 370.

2) Het is vooral daarom merkwaardig, omdat het ons ook de reden geeft, waarom de Prins zich eenige weken later juist tot de regeering van Gouda wendde, om de Staten der provincie naar Dordrecht te doen beschrijven.

de toedracht te Gouda is hij tamelijk nauwkeurig, zooals wij kunnen nagaan uit een nog beter bericht van een ooggetuige, dat ons door Griffioen in de Nalezingen op zijn Herinneringen van Gouda bewaard is. Ten opzichte van Oudewater daarentegen mengt hij weer onjuiste gissingen onder de hem overgeleverde waarheid. Hij doet het voorkomen, alsof Van Swieten met zijn geuzen te scheep langs Maas en IJsel voor de stad is gekomen. Wij weten daarentegen uit een geloofwaardig verhaal, door Walvis in zijn Beschrijving van Gouda geboekt [1]), dat de tocht te land, voor een groot deel op wagens die aan de veeren werden overgezet, geschied is.

Niet beter betrouwbaar is onze schrijver, als hij over de voorvallen te Leiden, zijn vaderstad, handelt. Daar begeven hem waarschijnlijk de papieren van Stempelse. Maar in de plaats komen de verhalen van oog- en oorgetuigen, die hij in de gelegenheid was te hooren. Laten wij ons tot de geschiedenis van het vermaarde beleg beperken. Onder zijn naaste bloedverwanten, ik heb het al aangemerkt, waren er die in de stad gebleven waren, en anderen die zich bij de belegeraars ophielden. Hij zelf keerde met zijn moeder niet veel maanden na het ontzet te Leiden terug en vertoefde er tot na zijn twintigste jaar. Hij zag er op meer dan één 3^{en} October den vermaarden weesjongen in processie rondvoeren [2]). Men zou dus meenen, dat een man als hij, een geschiedschrijver in den knop, zich een breedvoerige en juiste kennis der gebeurtenissen in en om de stad zou hebben verzameld. Maar neen. Al wat wij nieuws van hem vernemen is de chronique scandaleuse van de aanvoerders der belegerden, — die wij zeker niet goedgeloovig aannemen, maar toch, als wel niet geheel uit de lucht gegrepen, met aandacht aanhooren, — en verder onjuistheden, uit vooroordeel ontstaan. Noch van hetgeen in onzen tijd de navorsching uit ongedrukte stukken aan het licht heeft gebracht, noch van hetgeen de kritiek heeft opgehelderd en beter doen begrijpen, treffen wij bij hem iets aan. Hij gelooft aan

1) blz. 343.
2) p. 139.

een eigenlijke belegering der stad, en wijt het aan een misplaatst medelijden der glippers en aan hun voorbidden bij Valdes, dat de stad niet beschoten en bestormd is: terwijl wij toch uit de correspondentie van den veldheer en van den landvoogd met zekerheid weten, dat de middelen daartoe, het zwaar geschut in de eerste plaats, ontbraken, en bovendien sedert Alkmaar het aangenomen stelsel der Spanjaarden meebracht, dat men de steden van Holland door omschansing en insluiting eenvoudig uithongerde. Verontwaardigd over het wijken der belegeraars voor de te water aanrukkende geuzen, ziet hij ook niet in, dat het steeds stijgende water den Spaanschen soldaten, die iets dat hiernaar zweemde nooit gezien of gehoord hadden, een panischen schrik aanjoeg, die den veldheer wel tot aftrekken noodzaakte [1]). Hij noemt dat opbreken van het beleg geheel onverwacht, en is geneigd om het aan oneerlijke drijfveeren toe te schrijven. Hij spreekt van een onderzoek naar de toedracht der zaak, op last van den landvoogd Requesens door J. B. Tassis te Utrecht ingesteld, en mengt bij die gelegenheid weer waarheid en dwaling ondereen, op een wijs die hem kenteekent. Het is waar, dat Tassis op dien tijd, in het laatst van October, met een zending van Requesens naar Utrecht is gekomen [2]), en waarschijnlijk,

---

1) In het onlangs uitgegeven tweede deel der Dépêches van Mondoucet, den Franschen agent bij Requesens, toonen ons de elkander snel opvolgende berichten van September den steeds hachelijker toestand der belegeraars van Leiden op het duidelijkst. Van een Spaansch officier, wegens ziekte teruggekeerd, had Mondoucet gehoord: „que ilz ne pourroient quasi pas bien juger, lesquelz sont les assiégez d'eulx ou de la ditte ville, parcequ'ilz sont en l'eau jusques aux genoux avec la pluie continuelle, y mourans de faim et sans pouvoir estre secouruz qu'à grande difficulté à cause de l'inondation faite dedans le pays.... Aussi on ne fait aucun doubte que ledit secours (van de geuzen) n'y entre bien tost." p. 321. Wel ontbrak het ook niet aan meer hoopgevende omstandigheden: de stad was op het punt van tot hongersnood te vervallen en reeds in onderhandeling getreden, en, als het ontzet nog een korte poos uitbleef, zou zij zich moeten overgeven. Maar het een was niet waarschijnlijker dan het ander.

2) Dit blijkt uit de Corresp. de Granvelle, V. p. 515, 520.

dat hij toen ook wel met Spaansche officieren en Hollandsche glippers (misschien wel met een van Dusseldorp's ooms) over de oorzaken van het opbreken van voor Leiden gehandeld zal hebben [1]). Maar hij had toch niet dat, maar iets geheel anders in last; hij moest over de uitvoerbaarheid van een plan om het platte land van Holland geheel onder water te zetten en te houden met de Amsterdammers en andere welgezinden handelen. Ook is het wel waar, dat Requesens naar hetgeen bij het aftrekken van voor Leiden gebeurd was een onderzoek heeft gelast, niet aan Tassis echter maar aan Hierges [2]). En eindelijk is het ook niet te ontkennen, dat Valdes onder ernstige verdenkeng lag van zich misdragen te hebben, maar geenszins van de stad te goedgunstig geweest te zijn, integendeel, van de capitulatie met La Roche te hebben belemmerd uit zelfzuchtige bedoelingen, hetzij om zich zelf de eer voor te behouden, hetzij om voor zijn soldaten afkoop van plundering te kunnen bedingen.

Gedurende Leiden's beleg, in den zomer van 1574, heeft de Prins te Rotterdam eenige weken gevaarlijk ziek gelegen, en, naar Bor ons verhaalt, heeft toen een bezoek aan zijn eenzaam ziekbed van Cornelis Mierop, die goede tijding uit Leiden bracht, zijn herstel als het ware ingeleid. Van dit voorval had Dusseldorp, lang voordat het gedeelte van Bor's Historie uitkwam, waarin er van gesproken wordt, ook gehoord. Maar met zijn gewone slordigheid stelt hij 's Prinsen ziekte een jaar te laat, en noemt, in de plaats van Mierop, den pensionaris van Leiden Hogeveen, van wien hij iets vroeger zelf verhaald

---

1) Ik vind dit waarschijnlijk, vooreerst omdat Dusseldorp, die het van een van zijn ooms kan hebben gehoord, wel geen opzettelijke onwaarheid zal spreken, doch vooral omdat Tassis zelf in zijn Commentarii, p. 192, van den hevigen twist tusschen La Roche en Valdes gewaagt. Hij spreekt dan als zijn oordeel uit, dat, indien Valdes de capitulatie waarlijk verhinderd heeft, hij al heel verkeerd en tegen zijn eigen belang in heeft gehandeld: „quod, dummodo verum sit, inconsulte sane atque imprudenter factum: satius enim Baldesio fuisset quoquo modo Leyda potiri quam tam brevi momento tantos labores cum dedecore perdidisse."

2) Hij meldt dit zelf, den 6en Nov , aan den Koning. Corresp. de Phil. II, III p. 191.

had, dat hij zich tijdens het beleg binnen de stad ophield [1]).

Wij zien uit deze menigvuldige voorbeelden, dat wij op hetgeen onze schrijver verhaalt, zelfs al kunnen wij nagaan dat hij uit een voortreffelijke bron put, nooit onvoorwaardelijk mogen vertrouwen. Hij is zoo onnauwkeurig en mengt zijn eigen onderstellingen en vooroordeelen zoo lichtvaardig onder hetgeen hem is overgeleverd, dat wij altijd op onze hoede moeten zijn, om niet zijn gissingen voor overgeleverde waarheid aan te nemen.

Maar, voordat ik van zijn beschrijving van Leiden's beleg afstap, nog eene opmerking van anderen aard. Doorgaans ontbreekt het hem niet aan den moed zijner overtuiging. Inzonderheid over den gruwel der ketterij en over de strafwaardigheid der ketters spreekt hij zich gaarne en zoo krachtig mogelijk uit. Daarom moet het ons verbazen, dat hij, verhalende hoe de belegerde Leidenaars van onderhandelen met den vijand afkeerig waren, omdat zij niet durfden vertrouwen op de beloften, die hij hun, ketters, deed, nademaal bij de katholieke geestelijken en vorsten de stelregel gold: haereticis non habenda fides, — dat hij dien stelregel, zoo vaak aangehaald, eenvoudig voor een praatje, een verdichtsel uitmaakt. Dat andere schrijvers, gelijk die waarop hij zich beroept, wier gemoed in opstand komt tegen de leer in den stelregel gehuldigd, hun heilige moeder de kerk trachten vrij te pleiten van hetgeen in hun oog een gruwel en een schande zou zijn, is niet meer dan natuurlijk; en dat zij met dit goede doel voor oogen de feiten verwringen, zoo veel als hiertoe noodig is, laat zich ingelijks begrijpen en tot op zekere hoogte verontschuldigen. Maar dat Dusseldorp, wiens gemoed volkomen overeenstemt met de leer, waaruit de stelregel voortvloeit, haar verloochent, is zijner gewone oprechtheid onwaardig. Ik zou hem gevraagd willen hebben: gesteld gij hebt in een onberaden oogenblik, of zwichtende voor den drang der omstandigheden, aan ketters een belofte gedaan, wier naleving tegen het heil der kerk zal in-

1) Blz. 134, 135. Vgl. Bor, I, blz. 551, en mijn Beleg en ontzet van Leiden, blz. 96, 174.

druischen, wat moet in zulk een geval het zwaarste bij u wegen, het heil der kerk of het gegeven woord? Wie den man uit zijn geschriften kent zal, geloof ik, geen oogenblik twijfelen, hoe zijn antwoord luiden zou. „Non est frangere fidem in eo, qui Deo fidem frangit." Deze woorden, eens door Ferdinand van Aragon tot Sigismund van Oostenrijk gericht, om hem tot het prijsgeven van het aan Huss verleende vrijgeleide over te halen [1]), zijn als uit het hart van Dusseldorp gesproken. Welk recht bezitten ketters, slaven van den duivel, dat tegenover het heil der kerk zou mogen gelden? Hij zegt zelf, op een andere plaats [2]), dat een privilegie, waarbij godsdienstvrijheid wordt verleend, niet zou mogen bestaan, omdat het zou indruischen tegen hetgeen de ervaring als onmisbaar voor het behoud van den waren godsdienst heeft doen kennen, en bij gevolg tegen het goddelijke recht zelf. Doch waarin verschilt zulk een privilegie van een plechtig afgelegde belofte? En ik voor mij zal ook niet tegenspreken, dat van een katholiek standpunt, als dat waarop onze schrijver staat, de stelregel zich theoretisch zeer goed verdedigen laat. In het onderstelde geval zijn twee plichten met elkander in strijd, de plicht om het heil der kerk tot elken prijs te bevorderen, en de plicht om een ter kwader ure verpand woord gestand te doen. Moet in dien strijd de mindere plicht niet onderdoen voor den meerderen en hoogeren? Dat is zoo waar, dat ook consequente calvinisten den katholieken stelregel, met slechts een noodzakelijke wijziging, hebben overgenomen. Er bestaat een Hugenootsch pamflet, te La Rochelle in 1573 gedrukt, onder den titel: „Question, assavoir s'il est licite sauver la vie aux massacreurs et bourreaux pris en guerre par ceux de la religion", waarin het ontkennend antwoord op die vraag gegrond wordt op het algemeen beginsel: „qu'on ne seroit point tenu de garder un serment, que l'on auroit

---

1) Ik vind die woorden aangehaald bij H. Ch. Lea, History of the Inquisition of the Middle Ages, II p. 469. — op welk voortreflijk en bij ons niet genoeg opgemerkt werk ik hier gaarne de aandacht mijner landgenooten vestig.

2) p. 3.

fait au préjudice de l'intérest de son prochain, et beaucoup moins ceux qui sont faits au détriment de la gloire de Dieu même" [1]). En denkt niet dat onze Nederlandsche Calvinisten van een ander gevoelen zijn dan hun Hugenootsche broederen. Met bijna dezelfde woorden beantwoordt in 1579 Jan Schuurman een vraag, hem door Graaf Jan van Nassau gesteld: „Necesse est, imo etiam honestum et pium, rescindere, irrita reddere, non servare juramenta ac promissa imprudenter aut etiam dato studio facta, gloriae veritatique sceptri Christi repugnantia" [2]). Niet anders ook oordeelt de bekende Carl Haene (C. Gallus), eens pastoor te Deventer, en later medehelper van Jan van Nassau in het reformeeren van Gelderland, en nog later een poos hoogleeraar te Leiden; deze beroept zich op den „gemeinen regell, die oock die geestlicken selvest mede tott hare canones referiert hebben: Juramentum non debet esse vinculum impietatis" [3]). De glorie van God of van Christus in de plaats van het heil der kerk gesteld, zie daar dus het onderscheid in dezen tusschen Calvinist en Roomschgezinde. Daarin, dat voor het hoogste en heiligste belang een eens gegeven woord moet zwichten, stemmen beiden overeen.

Is Dusseldorp dus niet van een inconsequentie, om den zachtsten naam aan zijn fout te geven, vrij te spreken, onze voorouders daarentegen, die aan den stelregel geloofden en voor de toepassing ervan vreesden, zijn in onze dagen ten volle in het gelijk gesteld door de onthullingen der voornemens en gezindheid van koning Philips, in zijn eigen thans voor het eerst uitgegeven brieven vervat. Toen hij zijn zuster Margaretha uit zijn naam aan de edelen van het Compromis gratie voor hetgeen zij misdaan mochten hebben liet toezeggen, verklaarde hij terzelfder tijd in een geheime notarieële acte, dat hij aan die belofte niet gebonden wilde zijn, omdat zij hem door

---

1) Ik ken dit pamflet slechts uit de tweede hand. Hetgeen ik er hier uit meedeel ontleen ik aan de dissertatie (de thèse) van M. Henri Hauser, François de la Noue, p. 67.

2) Bij Groen, Archives, VII. p. 136.

3) Nijhoff's Bijdragen, 1e serie, VI, blz. 143.

den nood was afgeperst; en toen hij er in toestemde dat de pauselijke inquisitie in Nederland zou worden vervangen door die der nieuwe bisschoppen, stelde hij Zijn Heiligheid gerust met de verzekering, dat hij die toestemming ijdel achtte, omdat hij ze niet zonder Haar goedkeuring had mogen verleenen [1]). Als bij intuitie waren de Nederlandsche rebellen overtuigd, dat met zulk een tegenpartij, die bovendien volgens de kerkleer van elke verbintenis door den Paus kon worden ontslagen, op geen vasten grondslag kon worden onderhandeld, en met reden kozen zij een open krijg boven een beveinsden vrede. De stelregel, die uit een erkend beginsel theoretisch te rechtvaardigen was, bleek in de praktijk onhoudbaar te wezen, omdat hij aan het wederzijdsch vertrouwen, dat de ziel is van de samenleving, den doodsteek gaf [2]).

Nog op een tweede soortgelijke inconsequentie van onzen auteur wil ik meteen de aandacht vestigen. Hij roemt den sluipmoord van Balthasar Gerards als een heldenfeit, heroicum facinus, en de Vikaris Apostoliek, zijn vereerde vriend en overheid, achtte den moordenaar de martelaarskroon waardig. Zou men dan niet meenen, dat hij de vorige mislukte aanslagen op het leven van den Prins zou hebben goedgekeurd en erkend? Maar neen; als hij vermeldt dat in Maart 1583 een Spaanjaard, Pedro Ordoño, als door den Koning van Spanje opgezet om een aanslag op het leven van Prins Willem te wagen, te recht gesteld en ter dood gebracht werd, geeft hij voor, dat de medeplichtigheid van den Koning slechts door de ketters verzonnen is, om Zijn Majesteit te bezwalken en de onder-

---

1) Corresp. de Phil. II, I p. 443, 445. — Requesens haalt in een brief aan den Koning van 7 Nov. 1574 meer andere voorbeelden van woordbreuk aan, waarop de rebellen zich beriepen. III p. 194.

2) Opmerkelijk komt mij voor hetgeen Aubertus Miraeus tot lof van den Aartshertog Albertus van Oostenrijk meldt: „Idem Princeps noster non scripto sed facto sanctissime docuit totique orbi testatum reddidit et haeretico et hosti fidem non esse violandam, adeo quidem ut toto illo duodecennio [de 12 jaren van het Bestand] quod vel per speciem contra pacta faceret, ne audire quidem voluerit. Sciebat nimirum fidem inter homines maximum esse societatis vinculum et certissimum salutis humanae pignus." Serenissimi Alberti Elogium, Brux. 1622. p. 23.

danen van hem te vervreemden. Het ligt niet in de gewoonte van groote vorsten, zegt hij, om hun naam door zulke verraderijen te bezoedelen, en iets ter sluiks te ondernemen, als waren zij niet machtig genoeg om open geweld te gebruiken" [1]). Helaas, weer stellen de Archivalia den Koning en zijn verdediger in het ongelijk en rechtvaardigen de ketters. Ordoño, na bij Parma geen gehoor gevonden te hebben, had zich tot den Koning zelven gewend en dezen aangeboden met eigen levensgevaar Oranje te vermoorden. Hij was daartoe aangenomen, van reisgeld voorzien, aan Parma aanbevolen, maar, niet berekend voor een zoo moeilijke taak, voordat hij haar uitvoeren kon ontdekt en terecht gesteld. De onwraakbare bewijzen hiervan heeft Gachard in het Archief van Simancas gevonden en in zijn Correspondance de Guillaume le Taciturne gedrukt [2]).

Hoe iemand als Dusseldorp een man als Willem van Oranje moet haten, begrijpen wij licht. Die haat strekt zich uit tot het gansche geslacht. Zonder aanleiding vermeldt hij den dood van 's Prinsen moeder [3]), waarschijnlijk om een gelegenheid te vinden van over haar zijn gal uit te braken. „De venijnige slang, zegt hij, had Willem van Oranje, de pest van ons vaderland, ter wereld gebracht, en buitendien een zoo talrijk kroost, dat zij 123 afstammelingen in haar geile en venuszieke familie aanschouwd heeft." Van Charlotte de Bourbon, de derde gemalin van den Prins, de weggeloopen non, gruwt hij, van zijn standpunt niet zonder reden; hij noemt haar 's Prinsen hoer, scortum, en beweert, op welken kanonieken grond heb ik niet kunnen ontdekken [4]), dat de dochters, uit dat zoogenaamde huwelijk geboren, rechtens slavinnen zijn van het

---

1) p. 195.

2) VI, p. LXXVIII.

3) p. 164, op een verkeerd jaar, op 1578, terwijl haar sterven plaats had den 18en Juni 1580.

4) De kinderen volgen de moeder in conditie. Worden zij als slaven van het klooster geboren, dan, zou men zeggen, moet de moeder ook als slavin van het klooster, waar zij ingetreden was, beschouwd zijn.

klooster, waarvan de moeder abdis is geweest [1]). Maar nog fraaier: hij komt in het bezit van een pamflet uit het jaar 1583, „Advis d'un bon bourgeois de la ville de Gand" [2]), dat in dolle woede op den Prins uitvaart-en hem met zwadder overstelpt. Onder andere leest hij daarin, dat Charlotte de Bourbon door den broeder van den Prins uit het klooster is geschaakt, en aan haar ouders ontvoerd door graaf Lodewijk, die niets met haar gemeen had en een Martinist was buitendien, maar even vurig van bloed als zij, zoodat er dan ook zijn die beweren, dat hij haar eerst begunstigde minnaar is geweest. Ik verzacht, zooals de lezer begrijpen zal, de bewoording. Zulk een schandschrift tegen den gehaten vorst en zijn gansche geslacht is het wat onze man behoeft. Hij vertaalt het in het latijn, en lascht het in zijn geheel in zijn Annalen in. Want, zegt hij, het wordt gehouden voor een geschrift van Imbize, eens een vriend en vertrouweling van den Prins en die hem door en door kent, en Dathenus zal er ook wel de hand in gehad hebben. Als of dit eenigen meerderen waarborg gaf; alsof iemand, dien het om de waarheid te doen is, haar zou gaan vragen van een gewezen vriend, die in een bitteren vijand was omgeslagen. Maar men behoeft het pamflet maar te lezen, om te zien, dat het onmogelijk van iemand als Imbize wezen kan; dat het de hand, niet van een Calvinist, maar van een katholiek verraadt. In den tijd, toen het verscheen, werd het met groote waarschijnlijkheid aan den toentertijt binnen Gent gevangen gehouden Champagney toegekend, en aan dezen is dan ook het welsprekende antwoord [3])

1) p. 191, 233.

2) Zie den titel voluit bij Van der Wulp n°. 549.

3) Responce d'un bon patriot et bourgeois de la ville de Gand au libelle fameux etc.: bij Tiele n° 267 en bij Knuttel n° 633 en 634. — Het was mij een groote voldoening in de inleiding op het jongst verschenen IXe deel der Corresp. de Granvelle, p. XXX, te lezen, dat de uitgever, de Belgische Rijksarchivaris Piot, insgelijks dit pamflet aan Marnix toekent, en het vorige, dat er in beantwoord wordt, aan Champagney. Zooveel blijkt uit de Responce, dat de schrijver evenals Marnix aan het ziekbed, waarop de aanslag van Jean Jaureguy den Prins had geworpen, gestaan had, en met vertrouwelijke toespraak van den schijnbaar stervende vereerd was geworden.

gericht, waarin een ieder, geloof ik, die met Marnix van St. Aldegonde vertrouwd is, diens machtige stem zal herkennen. Op de, door Dusseldorp herhaalde, lastering geeft het kortaf ten antwoord: „Gij toont uw lage afkomst door zelfs geen vrouwen te ontzien, en Mevrouwe wijlen de Princesse van Oranje zoo onbeschaamd te lasteren.... Maar het is u onverschillig wat gij zegt, of waarmee gij uw papier bezoedelt, mits het slechts dienen kan om kwaad te strooien en het volk te misleiden." Zou dit bestraffend woord niet met evenveel recht tot den lasteraar uit de tweede hand gericht kunnen worden? Een opzettelijke weerlegging verdient zijn baldadige leugentaal niet.

Daarentegen kan het zijn nut hebben hem te recht te wijzen, waar hij uit scheef opgevatte feiten gevolgtrekkingen afleidt, ten nadeele van den door ons hoog vereerden vorst. Zoo doet hij bij voorbeeld in zijn overigens merkwaardig verhaal van den marteldood van den Nonnenpater van Sint Aechten, Musius. Dat de Prins aan dien gruwel, die geheel voor rekening van den woesten Lumey komt, volkomen onschuldig is, dat hij er integendeel oprechtelijk bedroefd over was, wordt erkend zelfs door Estius, den schrijven der geschiedenis van de Gorcumsche martelaars. Dusseldorp heeft dan ook bij zijn navragen te Delft en te Leiden niets, dat hiermee in strijd is, hooren verhalen dan alleen dit, dat de Prins onder een glas wijn aan Lumey de vrije hand tegen den pater zou hebben gegeven; een vertelsel op zich zelf al ongelooflijk, maar dat bovendien weerlegd wordt door een eigenhandigen brief van den Prins aan Lumey, dien onze schrijver bij een neef en naamgenoot van den vermoorde opgespoord en afgeschreven had, en dien hij in zijn onnoozelheid, in den waan van er een wapen tegen den Prins in te vinden, voor ons bewaard heeft. Het was namelijk bekend dat de Prins, toen hij vernam dat Lumey den gevluchten pater blijkbaar met booze bedoeling naar Leiden had laten voeren, een bode derwaarts heeft gestuurd met een brief, om een haastig ombrengen te voorkomen en opzending van den gevangene naar Delft te gelasten. Dien brief nu meende onze schrijver te herkennen in eenen

in het Fransch gesteld, dien hij in later tijd bij den jongen Musius te zien kreeg. Doch met iets meer oordeelskracht, dan hij aanwendt, zal een ieder terstond bemerken, dat de bewaard gebleven brief een tweede is, afgezonden nadat de Prins reeds wist dat zijn eerste te laat, en toen de moord al gepleegd was, was aangekomen, en geschreven met het doel, hetwelk er gelukkig ook mee bereikt werd, om de medegevangenen van den pater, den neef en een adellijke non, uit de bloedige handen van Lumey te verlossen. De aanhef toont dit reeds, en is voor 's Prinsen geheele gedrag van beteekenis; hij luidt aldus: „De tijding is hier tot mij gekomen van de executie, die gij aan de persoon van den pater van het klooster, waar ik woon, gedaan hebt; waarover ik zeer verdrietig (tres marri) ben, daar hij reeds mijn brieven van verzekering had om herwaarts weer te keeren. Ik had integendeel wel gehoopt, dat gij iets dergelijks niet zoudt hebben bedreven buiten mijn voorweten en zonder mijn advies en toestemming er toe te hebben." Wat nu te zeggen van het oordeel van iemand, die niettemin aan de medeplichtigheid van den Prins blijft gelooven? Oneerlijk is onze schrijver niet; hij vermeldt de feiten zooals zij hem zijn overgeleverd, maar hij misduidt ze steeds. Als hij verhaalt, dat de Prins bevolen heeft den voortvluchtige veilig naar Delft terug te voeren, voegt hij er tusschen haakjes bij, dat dit „pro forma" geschiedde. Als hij later erkent, dat de Prins nog in den nacht een bode zond om bij Lumey voor den pater tusschen beide te komen, insinueert hij dat dit wel gedaan zal zijn „om den schijn van hulpvaardigheid aan te nemen". Als hij vervolgens zegt, dat de bode te laat kwam om den moord te verhinderen, merkt hij op, dat, in geval de bode bij tijds gekomen was, hij toch wel niets zou hebben uitgewerkt, want „dat de leeuw en de vos elkander verstonden, en Lumey wel zou hebben weten te onderscheiden tusschen 's Prinsen voorwenden en wezenlijk verlangen" [1]). Bewijst iemand, die zich

1) Ik heb over Dusseldorp en zijn voorstelling van het gebeurde met Musius uitvoeriger gehandeld in de Handel. en Mededeel. van de Maatschappij d. Nederl. Letterk , 1886-7, blz. 83.

door zijn vooroordeel in die mate laat beheerschen, wel iets anders, dan dat hij tot het beoordeelen van personen en zaken, zoodra zijn hartstocht in het spel komt, volstrekt onbevoegd wordt?

Ik acht het dan ook overbodig de nagedachtenis van den grooten en goeden Willem van Oranje tegen meer aantijgingen van de zijde van Dusseldorp te beschermen. Want de bloote naam van den Prins kan hem niet op de lippen komen zonder zijn gal te doen overloopen. Hij haat den man, aan wien hij het gelukken van den opstand tegen Koning en Kerk toeschrijft, met zulk een doodelijken haat, dat hij het ongelooflijkste van hem gelooft, als het tot zijn schande strekt [1]), en slechts gelooflijk acht wat tot zijn rechtvaardiging zou dienen, zoo hij het mag verklaren uit huichelarij.

Over de medeplichtigen van den Prins, de hoofden van den opstand, oordeelt hij met bijna gelijke partijdigheid. Het zijn allen „nebulones", dat is te zeggen, al wat verachtelijk is, naar verstand zoowel als naar zedelijkheid en gemoed. Zij zijn ook meest allen, hetgeen in zijn oog een schande te meer is, uit lagen stand opgeklommen. Hun rijkdom is op oneerlijke wijs verkregen, en bestaat grootendeels uit op de katholieken geroofd goed [2]). Zij zijn schaamtelooze bedriegers, die zelf verklaren meer door bedrog dan door geweld te overwinnen [3]). Hoe een natie, en daaronder velen die, zoo zij al niet goed katholiek zijn, toch aan de kerk gehoorzaam willen blijven, zich door diergelijke lieden laat blinddoeken en misleiden, is Dusseldorp zelven een raadsel, en het maakt ook

---

1) Om iets te noemen, hij gelooft dat de Prins, toen Vuesel, deken van St. Pieter te Utrecht bij hem te gast was, dezen een beker met paardepis, in plaats van wijn, heeft laten toedienen. p. 95.

2) „Haereticorum nostri temporis census et divitiae fere semper non tantum ex variis injusti lucri speciebus corrasae, sed coacervatae sunt plerumque ex miserorum catholicorum exuviis et ex sudore et sanguine pauperum depraedato, quin et violentis draconiorum edictorum contra fideles executionibus, imo, quod potissimum et sceleratissimum, ex bonis et eleëmosynis Ecclesiasticis patrimonioque crucifixi Servatoris nostri sacrilege invaso." — Tractatus de matrimonio non ineundo etc. p. 331.

3) p. 12, 131.

voor ons de geschiedenis van zijn tijd, zooals hij haar voorstelt, te eenen male onbegrijpelijk [1]). Wat al kwaad weet hij van ieder hunner, van Culenborch, Buys, Oldenbarnevelt, Ledenberg, Uytenboogaert, en van de verdedigers van Leiden, om ons tot de Noordnederlanders te bepalen, bij voorkomende gelegenheden op te disschen! Wij zijn hem dankbaar dat hij het doet. Want aan opzettelijk verdichten en lasteren houden wij hem niet schuldig; wij zijn overtuigd dat hij slechts lichtgeloovig herhaalt hetgeen hij van anderen heeft hooren verhalen; en in de loopende geruchten is dikwerf, zoo al niet een kern van waarheid, dan toch iets bijkomends waar. Op het bloote gezag der door hem geboekte kwaadsprekendheid zullen wij zeker niets ten nadeele van iemand, vooral niet van iemand dien hij vijandig is, gelooven, maar wij zullen er toch dankbaar aanleiding uit nemen tot nader onderzoek.

Uitvoeriger dan over de meesten handelt hij over de gedragingen van Arend Van Dorp, een waarlijk typisch karakter van den tijd; en nu is het zeker opmerkelijk dat zijn voorstelling nauwkeurig overeenkomt met het oordeel van ons geacht medelid, Mr. J. B. J. N. Ridder De van der Schueren, die onlangs in de Werken van ons Genootschap een bloemlezing uit de nagelaten papieren van Van Dorp in het licht heeft gegeven en in doorloopende aanteekeningen toegelicht [2]). Een oordeel daarom vooral gewichtig, omdat het berust op een uitgebreid onderzoek in de afschrikkend groote verzameling van processtukken en andere bescheiden, die de man had nagelaten en die thans op het Rijksarchief een kast vult. Toch waag ik het de juistheid der karakterteekening, door onzen tijdgenoot zoowel als door den tijdgenoot van den man zelven geleverd, te betwijfelen. Ik ben volkomen overtuigd, dat Van Dorp in hooge mate baatzuchtig en schraapzuchtig is geweest, in die mate zelfs dat hij, als er op oneerlijke wijze geld te winnen was, allicht voor de verleiding bezweek. Maar naast dien hoofdtrek van

1) p. 131.

2) Werken van het Histor. Genootsch. n°. 44, 50.

zijn karakter erken ik andere trekken, die Mr. De Van der Schueren, naar het mij voorkomt, voorbij ziet. Al wat hij in zijn veelbewogen leven gedaan heeft uit dien éénen hoofdtrek, zijn geldzucht, te verklaren gaat, dunkt mij, niet aan. In 1572 is hij het vooral geweest, die door het voorschieten van 10,000 gl. den Prins in staat heeft gesteld om zijn leger mobiel te maken en Brabant binnen te voeren. De heer De Van der Schueren, die alleen op zijn geldzucht let, schrijft hem hierbij baatzuchtige bedoelingen toe, waartoe m. i. geen grond bestaat[1]). Ik

---

1) De schijngrond, waarop de heer De van der Schueren zijn verklaring der feiten uit de zelfzucht van Van Dorp bouwt, is deze. In de griffie van den Grooten Raad te Mechelen, in welke stad Van Dorp zich toen ter tijd een prachtig huis had gebouwd en woonde, zouden processtukken berust hebben, die het voor hem van belang was te bemachtigen. Ten einde in troebel water te visschen, zou hij verzonnen hebben den Prins met zijn leger zijn kant uit te lokken, en hem daartoe de 10.000 gl. hebben verschaft. „Tegenover die hulp stelde Van Dorp de voorwaarde, dat de Prins, in Brabant gekomen, op Mechelen zoude aanrukken, welke stad hij beloofde in 's Prinsen macht te stellen. Die wensch streed tegen het plan, dat Oranje had ontworpen, maar hoe ongaarne ook moest hij zich hierin naar den wensch van Van Dorp, gesteund door de Nederlandsche uitgewekenen, schikken." (N°. 44 p. XXXV!). Dit is voor het grootste gedeelte fictie. Dat Van Dorp eenige voorwaarde aan zijn voorgeschoten geld verbonden zou hebben, heeft vóór den heer D. v. d. S. nooit iemand beweerd. Wel dat Van Dorp, toen hij het geld te Dillenburg bracht, meteen heeft aangeboden, als de Prins met een leger in Brabant verscheen, de stad Mechelen, waar hij woonde en invloed had, in zijn handen te spelen. Dat die belofte den Prins ongevallig zou geweest zijn en met zijn plannen zou hebben gestreden, wordt alleen beweerd door iemand, die de gebeurtenissen binnen Mechelen, welke hij bijwoonde, vrij nauwkeurig beschreven heeft, maar die van de plannen van den Prins en van de bedoelingen van Van Dorp niet dan bij geruchte iets weten kon. (Zijn verhaal is door Willems in de Mengelingen, blz. 393, afgedrukt.) Op zich zelf is het ongerijmd; en dat het den heer D. v. d. S. niet zoo voorkomt, ligt aan diens onbekendheid met de bijzonderheden van den veldtocht. Hij vergist zich, als hij meent dat de Prins ter wille van Mechelen zijn marsch veranderd zou hebben. Het gros van het leger is van Roermond op den weg naar Leuven en Mons geregeld voortgetrokken en was op de hoogte van Diest en St. Truien, toen Bernard van Merode heer van Varoux, een gebannen Mechelsch edelman, met eenige compagnieën den 30en Augustus voor Mechelen verscheen, en door toedoen der prinsgezinde

daarentegen zie er een daad in van vaderlandsliefde, die

---

burgers, waaronder Van Dorp, binnen werd gelaten. Het partij kiezen dier gewichtige stad, weldra door Dendermonde en Oudenaarde nagevolgd, kostte dus den Prins niet de minste vertraging in zijn optocht, en het was voor zijn onderneming van groot gewicht; het wordt door hem dan ook als een heugelijke gebeurtenis in zijn brieven vermeld. Maar naar het oordeel van Van Dorp werd toch, omdat het te laat geschiedde, het voorname doel er mee gemist. Ware Mechelen twee maanden vroeger in handen van den Prins gekomen, „den hertoghe van Alva zoude alle zijn geschut met de peerden ende andere behoeften, geprepareert om Bergen te beschieten, verloren hebben; maar 't lange verbeyden was oorsaecke van de faulte." (N° 44 blz. 87). Volkomen juist. Mechelen was niet alleen de zetel van den Aartsbisschop en van den Grooten Raad, maar ook het groot-arsenaal, waar het geschut van het gansche land geborgen was. Ware het uitvoerlijk geweest wat Van Dorp wenschte, dat de Prins kort na de verrassing van Mons in het veld was verschenen en Mechelen terstond in handen had gekregen, de uitslag van den veldtocht zou waarschijnlijk een geheel andere zijn geweest. Waar zoo gewichtige en beslissende drangredenen bestaan om te handelen gelijk gehandeld is, waar zooveel ballingen hebben meegewerkt en de meerderheid der burgerij ook niet anders verlangde, behoeft men de verklaring waarlijk niet te zoeken in de zelfzucht van een enkel persoon. Dat Van Dorp de gelegenheid niet ongebruikt heeft gelaten, toen zij eens ontstaan was, is licht mogelijk; ik zou bij gemis aan bewijs ook het tegendeel niet durven beweren. Maar dat hierin de voorname beweegreden van zijn gedrag te zoeken zou zijn, komt mij in alle geval meer dan onwaarschijnlijk voor. Het had hem waarlijk geen 10 000 gl. behoeven te kosten om zijn proces, hoe dan ook, te winnen bij een justitie, waarvan Alva getuigde, dat zij het recht verkocht, zoo als het vleesch op de markt verkocht wordt. (Corresp. de Phil. II, II p. 348). Daarentegen door zoo beslist partij te trekken tegen de landsregeering stelde hij zich aan oneindig grooter gevaar bloot, dan waarin het verliezen van zijn proces hem brengen kon. Als wij den Mechelenaar, bij Willems, p. 394, mogen gelooven vertelde een dochtertje van hem rond, hoe zij in den laatsten tijd, sedert Paschen, haar moeder meermalen op de knieën gezien had voor haar vader, hem smeekende dat hij ter wille van haar en haar kinderen wilde nalaten zich in zulk een gevaar te storten. Inderdaad, wanneer het met den opstand in Holland en Zeeland verloopen was als in Brabant, het zou voor hem niet bij het verlies der geleende 10.000 gl. gebleven zijn; verbeurdverklaring van al zijn goed en levenslange ballingschap, gesteld dat hij er het leven had afgebracht, zou zijn deel zijn geweest. Is het van een man van zijn berekening te onderstellen, dat hij zulk een kans heeft willen loopen, ten einde een paar compromitteerende processtukken meester te worden? Veel waarschijnlijker komt het mij voor,

ik te hooger stel naar mate hij, die ze volvoerde, meer aan het geld gehecht was. Zijn geheele leven door heeft Van Dorp de overheersching van het geweten gehaat en de burgerlijke vrijheid lief gehad. Dat eens, onder de zeer bijzondere omstandigheden van 1572, zijn betere aard het van zijn slechtere gewonnen heeft en hem tot het brengen van een zwaar offer kracht heeft gegeven, acht ik volstrekt niet onmogelijk. Te meer daar bij het welslagen der onderneming, die ook waarlijk geslaagd is, het voorschot met winst in de beurs terug zou keeren. Eveneens acht ik het oordeel van den heer De van der Schueren en Van Dusseldorp, want beiden stemmen ook op dit punt overeen, over de godsdienstige gezindheid van den man onbillijk. Dat Van Dorp geen overtuiging ten opzichte der theologische leerstellingen had, geef ik toe, en dus ook dat hij even gaarne ter mis als ter preek ging of, beter gezegd, van beide weg bleef: hij had dit met duizenden zijner tijdgenooten gemeen. Maar daarom te oordeelen, „dat hij geen andere relige had dan die zijn belang meebracht" [1]), acht ik onbillijk jegens iemand, die, toen hij katholiek heette, onder Alva's bewind zijn ontslag vroeg uit den post van drossaart van Zevenbergen, „ten einde niet in moeilijkheden te geraken, omdat hij de plakkaten tegen de Hervormden niet met gestrengheid wilde toepassen"; die later, toen de Hervormden de overhand hadden gekregen en hij tot hun kerk was overgegaan, „zeer tolerant was, zoodat aanzienlijke katholieken tot hem hun toevlucht durfden nemen, wanneer zij de gelegenheid zochten om in het geloof hunner vaderen te leven en te sterven"; en die na 's Prinsen dood in 1585, in een advies, dat hij denkelijk in de Ridderschap van Holland uitbracht, als een der oorzaken van de heerschende tweedracht en van den tegenspoed, die er mee samenhing, het niet nakomen der beloften noemde, indertijd aan de katholieken gedaan [2]). Die zoo handelt is een politicus,

---

dat hij in 1572, toen de Xe penning werd ingevoerd, den val van Alva's schrikbewind uit vaderlandsliefde vurig begeerd heeft, zoo vurig dat hij er zelfs een aanmerkelijke geldsom voor overhad.

1) Werken, n°. 44, blz. XXXIX.

2) Zie N° 44 blz. XXVI, XLII en N° 50 blz. 549.

gelijk Dusseldorp dien beschrijft [1]), die meent, dat wie zijn plicht doet zalig kan worden, om het even bij wie hij ter kerk gaat; die daarom alle geloofsvervolging, en allen geloofsijver zelfs, verfoeit en een vrijheid voorstaat als die wij tegenwoordig genieten. Dat Dusseldorp en zijn geestverwanten, die integendeel de vervolging noodig achten en liefhebben, mits zij de vervolgers en niet de vervolgden zijn, de beweegredenen van zulke politieken niet begrijpen kunnen en daarom miskennen, ligt zoo voor de hand, dat alle betoog mij overbodig schijnt.

Is dus in de oogen Van Dusseldorp aan den kant der opstandelingen alles grauw en zwart, aan de zijde der koningsgezinden en katholieken valt over niets te klagen dan over lauwheid en onverschilligheid. Over te groote strengheid hooren wij nooit eenige klacht. Toonbeelden van navolgenswaardige vroomheid en deugd zijn bovenal Alva en Philips II. De lezer zal de lofredenen op beiden, door het geheele eerste deel verspreid, van zelf aantreffen. Ik wil hier alleen wijzen op de zeer breedvoerige beschrijving van het christelijk sterfbed „van den besten en nooit genoeg te prijzen Koning" [2]).

Met liefde heeft Dusseldorp blijkbaar die dankbare stof verzameld en verwerkt. Al kort na 's Konings dood was hier te lande een Spaansche brief, die er van verhaalde, in tweeërlei Hollandsche vertaling in omloop gebracht [3]). Maar onze schrijver heeft met reden dat verhaal met zijn algemeenheden en grove trekken versmaad. Hem stond beter ten dienste. Op last namelijk van den zoon en opvolger had de biechtvader, die den stervende had bijgestaan, Fray Diego de Yepis, een verslag van zijn ervaringen opgesteld, dat in het volgend jaar van de pers van Plantijn in Fransche vertaling uitkwam; welke zelfde pers iets later de Fransche lijkrede, door Jehan Boucher den 26^{en} October in de kerk van O. L. V. van Doornik

---

1) p. 432.

2) p. 257.

3) Zie den titel van de Rotterdamsche uitgaaf bij Muller n° 414 en dien van de Leidsche, bij Orlers, bij Meulman n° 878. Bor heeft het boekje grootendeels in zijn Historie ingelascht.

uitgesproken, ook uitgaf [1]). Beide even uitvoerige als betrouwbare beschrijvingen heeft Dusseldorp gekend en voor zijn Annalen gebruikt. Aan de tweede heeft hij o. a. de vermaningen van Lodewijk den Heilige aan zijn zoon en opvolger ontleend. Maar ook uit andere bronnen heeft hij nog geput. Hij gewaagt van omstandigheden, die ik in de Plantijnsche uitgaven niet, maar wel bij Herrera [2]) aantref, en andere die ik nergens vind dan in het Handschrift van Jehan L'Hermite, kamerdienaar des Konings, waarover Tydeman handelt [3]) en waarvan de Bibliotheek der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde een afschrift bezit. Dat Dusseldorp uit die twee laatstgenoemde bronnen geput zou hebben, acht ik echter niet waarschijnlijk. Ik vermoed dat hij nog een, aan mij onbekend gebleven, verhaal gebruikt zal hebben, dat misschien ook aan L'Hermite en aan Herrera ten dienst had gestaan. Hoe dit zij, de zaak is niet van groot belang.

Bijzonder merkwaardig daarentegen dunkt mij de beschrijving zelve van dat sterfbed, een beschrijving die tevens een uitbundige lofrede is. Onder het lezen ervan gevoelen wij diep het onderscheid tusschen de idealen van roomsche en van onroomsche levensbeschouwing. Zoo heeft ook de eerste eigenaar gevoeld van het exemplaar der beide Plantijnsche uitgaven, dat thans in de Bibliotheca Thysiana berust, toen hij op het titelblad het volgende neerschreef: „Benigne lector, habes hoc libello exemplar idolatriae romanae et speculum mortis religiosae." Zulke roomsche geschriften uit dien tijd doen ons Marnix' Biënkorf beter verstaan. Op één punt wil ik meer bijzonder de aandacht gevestigd hebben, omdat het mij voorkomt bij uitstek kenteekenend te zijn. Wij lezen hoe de vrome katholiek allerlei uiterlijkheden op het zorgvuldigst in acht neemt, die hem, naar hij gelooft, in de

---

1) Zie de titels van beide boekjes in de verzameling van pamfletten der Thysiana, n° 690 en 692.

2) Historia general del mundo del tiempo de Filipe II.

3) In de aant. op Bilderdijk's Gesch. d. Vaderl. VII. 275. Over L'Hermite zelven zie v. d. Aa, Biograph. Woordenb. i. v.

andere wereld ten goede zullen komen. Maar op zijn eigen zorg en wetenschap vertrouwt hij toch niet genoeg, hij verlangt meer zekerheid, en let nu op, hoe hij die bij zijn biechtvader zoekt. Ik vertaal bij voorkeur niet hetgeen Dusseldorp er van verhaalt, maar hetgeen de biechtvader zelf er in zijn relaas van zegt [1]). De koning sprak hem in dezer voege aan. „Vader, gij zijt de plaatsvervanger van mijn God, en voor zijn goddelijke majesteit verklaar ik, dat ik al doen zal wat gij mij zegt vereischt te worden voor het volbrengen van mijn plicht en het heil mijner ziel; en bij gevolg zal de schuld aan u liggen als ik iets verzuim, want ik voor mij ben bereid al te doen wat ik behoor te doen."

Is er iets meer anti-protestantsch te bedenken dan dit overdragen onzer verplichting jegens God op een medemensch, een geestelijke? Maar de katholieken van dien tijd en Dusseldorp onder hen plegen er op te roemen, als op een voortreffelijkheid van hun kerk, dat dus de priester den leek voor de zaligmakende kracht van zijn geloof borg blijft; en zij schrijven het weigeren der protestantsche predikanten, om aan den stervende gelijken troost te schenken, toe aan een gemis van innerlijke en wezenlijke overtuiging. Zoo zegt Dusseldorp [2]) van Uytenboogaert, dat hij in zijn hart de waarheid, niet der gereformeerde, maar der roomsche kerkleer gevoelde; en ten bewijze hiervan verhaalt hij, dat Uytenboogaert eens door een stervende gevraagd, of hij voor de waarheid van hetgeen hij predikte met zijn eigen zaligheid wilde instaan, dit weigerde, zeggende dat een ieder op eigen gevaar af moest gelooven. Zulk een antwoord, dat den goeden dunk, dien wij van Uytenboogaert koesteren, nog vermeerdert, moest door een man als Dusseldorp, die in een zoo geheel andere

1) § 18. Volgens L'Hermite had de koning, niet te vreden met den mondelingen opdracht, er nog een schriftelijke acte van gedicteerd, die hij door Christoval de Moura aan den biechtvader liet overhandigen. Wel een bewijs van de hooge waarde, die hij aan zijn beroep op den geestelijke hechtte. Dat stuk, in het Spaansch gesteld, voegt L'Hermite in zijn dagverhaal woordelijk in. Het verschilt in niets van het door mij uit het relaas van den biechtvader vertaalde.

2) p. 310.

sfeer van denkbeelden leefde, wel verkeerd verstaan worden. Zijn geestverwant, de Vikaris Apostoliek Vosmeer, had reeds in 1602, in zijn meermalen aangehaalde Insinuatio [1]), er op gewezen, dat de houding van predikanten aan het sterfbed iets verlegens had. „Door een zieke gevraagd, (zegt hij) of zij plechtig verzekeren durven, dat de godsdienst, dien zij verkondigen, waar en zaligmakend is, hebben zij, zoover ik weet, nooit die verzekering durven geven, maar geantwoord, dat een ieder voor zich rekenschap van zijn geloof zal moeten doen, dat evenwel hun leer goed is, nademaal van geen betere blijkt." Een enkel voorbeeld ter bevestiging van hetgeen de Vikaris in het algemeen zegt, voeg ik hier nog aan toe. Het viel voor op een klasse-vergadering van Deventer in 1601. Een gewezen pastoor werd naar zijn belijdenis gevraagd; hij antwoordde dat hij bij zijn eens beleden katholiek geloof wilde blijven, doch vroeg nu op zijn beurt aan de klasse (ik geef de eigen woorden van haar notulen weer): „wanneer hij onse religie ende gelove solde willen belijden ende annemen, oft wij dan voer God's gerichte solden willen instaen voer sijne salicheit? Is hem wederom gevraecht: soe wanneer men hem op die belijdenisse des waren geloofs der gereformeerde kercke die salicheit uut Godes woort toeseyde, of hij sodanighe toesage oock wel wilde gelove gheven? antworde hij: neen. Is daerbij gevraecht: oft hij sijn lief ende siele wel wilde te pande setten voer de menschen, die sijne leere aenhoerden ende geloefden, dat sij solden saligh worden? antworde: jae" [2]).

Resumeeren deze vragen en antwoorden niet treffend de hoofdverschillen tusschen het toenmalig oude en nieuwe geloof? Het protestantisme laat de verantwoordelijkheid voor geloof en handelen aan een ieder voor zich, en wil

---

1) Arch. Aartsbisd. Utr. XXVII. bl. 172.

2) Overijsselsche Almanak van 1841, blz. 121. Vgl. ook nog de Utrechtsche kerkvisitatie van 1593 (Histor. Gen. Bijdr. en Meded. VII, blz. 244) waar van een pastoor gezegd wordt; „dat hij het volck zeer op den praedick-stoel geanimeert heeft omme vast bij 't oude te blijven, belovende sijne ziele voor hen in 't oordeel Gods te pande te stellen".

slechts voorlichten bij het zoeken van geloofs- en gedragsregel in de heilige schrift. Het katholicisme neemt van den geloovigen en gehoorzamen zoon der kerk de verantwoordelijkheid over, verleent hem absolutie van tekortkomingen en blijft hem borg voor de zaligmakende kracht van zijn geloof.

Zoo zijn wij ongevoelig op het kerkelijk gebied geraakt, waarop zich onze auteur in het tweede en belangrijkste deel der Annalen vooral beweegt, en waarvan hij uit eigen ervaring en uit mededeelingen van anderen merkwaardige zaken te verhalen heeft. Voor de kerkelijke geschiedenis van dit tijdvak bevatten de Annalen, naar mijn bescheiden meening, hoog te waardeeren bijdragen.

Zij bevatten losse bijdragen, geen samenhangende geschiedenis, gelijk Dusseldorp zich toch vleit er een te geven. De gebreken, die wij in hem als historicus opmerkten, zijn slordigheid, zijn onvolledigheid, komen ook in dit gedeelte van zijn werk gedurig te voorschijn, en verhinderen hem zijn beoogd doel te bereiken. Wie zich uit zijn berichten alleen een voorstelling zou willen vormen van de diep ingrijpende veranderingen, die de hierarchie en het kerkelijk leven juist in zijn leeftijd hebben ondergaan, zou teleurgesteld uitkomen. Heeft men zich daarentegen uit de vele verspreide gegevens, die ons ten dienste staan, eens zulk een voorstelling ontworpen, dan vullen de bijzonderheden, die de Annalen leveren, daarin menige gaping aan. Ik wil trachten dit beweren met bewijzen te staven.

Wat wij in de eerste plaats behoeven en verlangen te weten is, hoe de kerkelijke reorganisatie, die in 1559 werd vastgesteld, voor zoo veel Noord-Nederland aangaat, te niet is geloopen. Wij vinden hiervan zoo goed als niets vermeld. Wel hooren wij dat in 1580 Aartsbisschop Schenck van Toutenburg overleden is [1]), maar wat er na zijn dood met de aartsbisschoppelijke waardigheid werd voorgenomen

1) p. 182.

en gedaan, vernemen wij niet. Evenzoo ten opzichte der onderhoorige bisdommen. Doodsberichten van de verschillende prelaten ontvangen wij op de jaren waarin zij overlijden, maar hetgeen als gevolg van hun dood beschikt werd komen wij niet te weten. Op eens wordt ons Sasbout Vosmeer genoemd als Vikaris Apostoliek; maar hoe hij aan die waardigheid was gekomen, en waarin deze bestond, wordt ons niet gezegd. Het gewichtige document, waarbij de Nuntius Apostolicus aan Vosmeer de bevoegdheden overdraagt, die hem met deze bedoeling door den Paus waren opgedragen, lascht hij op het jaar 1593 in, zonder een enkel woord van opheldering. En om goede reden zeker, want hij toont bij voorkomende gelegenheden, dat hij zelf niet goed op de hoogte is. Zoo laat hij in 1588 [1]), ja zelfs reeds in 1584 [2]), Vosmeer als Apostolisch Vikaris optreden: natuurlijk omdat hij de strekking van het stuk, dat hij op 1593 plaatst (en dat tot het jaar te voren behoort) niet wel begrepen heeft. Want anders zou hij weten, dat Vosmeer op dien hoogen titel vóór 1592 geen aanspraak kon maken.

Het zal niet overbodig zijn, hetgeen onze schrijver heeft verzuimd, hier in de inleiding tot zijn geschiedwerk uit een te zetten, daar mij geen boek bekend is, waarheen ik kortaf den belangstellenden lezer voor inlichting zou kunnen verwijzen.

Toen Aartsbisschop Schenck den 25^{en} Augustus 1580 overleden was, moesten de functieën, die hij had uitgeoefend, tijdelijk tot op de aanstelling van een opvolger door een Vikaris generaal worden waargenomen; en sedert lang matigde zich het domkapittel het recht aan om alleen zoo een te benoemen [3]). Het gebruik evenwel, dat allengs kracht van wet had gekregen, wilde dat de deken van het kapittel van St. Maarten aanstonds voor benoemd

---

1) p. 221.

2) p. 199.

3) Zie Moll, II I blz. 246, 281. Het zal voldoende zijn hier even te herinneren aan het vage plan van Jan van Nassau, om een der zijnen tot Administrateur van het Sticht, na Schenck's dood, gekozen te krijgen. Zie Archives, VII p. 365.

werd gehouden [1]). Deken van St. Maarten nu was, tijdens het sterven van Schenck, Johannes Van Bruhesen, en deze werd dan ook, hoewel uitgeweken om de onlusten, als Vikaris generaal erkend.

Het benoemen van een nieuwen Aartsbisschop stond volgens de Pauselijke bul van 1559 aan den landsheer, koning Philips. De kapittels, die zich door deze en andere nieuwigheden verongelijkt achtten, hadden wel bij het benoemen van Schenck geprotesteerd, maar vruchteloos [2]). Thans kon de Koning benoemen wien hij wilde; als de Paus dan de keus had bevestigd, werd aan het kapittel kennis hiervan gegeven, met noodiging om den benoemde te eligeeren en te ontvangen: een bloote formaliteit. De keus van den Koning vestigde zich op Herman graaf Van Rennenberg, proost van St. Salvator te Utrecht [3]). Maar de Paus achtte het niet geraden die benoeming te bevestigen. De tijdsomstandigheden, die gaande weg ongunstiger werden, en het in beslag nemen door de ketters der goederen, waarmee de Aartsbisschop gedoteerd was, gaven hiertoe aanleiding. Toen de proost den 18^{en} Januari 1585 stierf was hij nog altijd niet geconsacreerd, en al dien tijd bleef Bruhesen als Vikaris generaal voor Aartsbisschop, zooveel dat mocht, fungeeren. Nog eenige jaren, en den 3^{en} Januari 1592 werd hij zelf door den Koning als opvolger van Rennenberg benoemd, maar evenmin als deze door den Paus bevestigd [4]). Tot op zijn dood, die 10 Sept. 1600 voorviel, bleef hij aan het hoofd van het Aartsbisdom steeds als Vikaris generaal.

Maar hij kweet zich uiterst zorgeloos en gebrekkig van de plichten, die op hem rustten. Hij was in Mei 1577 naar Emmerik uitgeweken en had zich later te Keulen

---

1) Broedersen, I p. 1, Matthaeus, in de opdracht van zijn: de Rebus Eccles. Ultraj.

2) Bat. sacr. II p. 13. Corresp. de Marguerite d'Autriche avec Phil. II, II p. 24 en 67.

3) Bat. sacr. II p. 44, Drakenborch, p. 110.

4) Zie over de benoemingen van Bruhesen tot verschillende waardigheden A. v. Lommel, in het Arch. v. d. Gesch. van het Aartsbisd. Utr. VI p. 187.

neergezet, waar hij „Metropolitanae ecclesiae presbyter et canonicus" geworden en geheel ingeburgerd was. Met zijn diocese bemoeide hij zich haast niet. Er heerschte daar dan ook een ware regeeringloosheid. In 1595 wist de Koning zelfs nog niet eens of Bruhesen zich indertijd de benoeming tot Aartsbisschop had laten welgevallen, en evenmin of hij op dat oogenblik nog in leven was; hij verzocht den Landvoogd, Aartshertog Albertus, naar een en ander voor hem te informeeren [1]). Niet zonder reden betuigt dan ook Vosmeer in 1592 van hem: „gessit ibi umbratile Ecclesiae Batavae nostrae regimen, exigua autoritate et nullo pene fructu" [2]).

Op den titel en de waardigheden er aan verbonden was Bruhesen gesteld, de plichten liet hij gaarne aan een ander over. Er was een jong priester, die omgekeerd de werkzaamheid en het nut, dat voor de kerk daaruit zou voortvloeien, veel hooger stelde dan titels en eerbewijzen, Sasbout Vosmeer. Na lang te Leuven gestudeerd te hebben en onderwijl tot priester gewijd te zijn, was deze volijverige man naar Rome getogen en had zich daar aan hooge prelaten doen kennen als iemand die in den werkkring, dien hij begeerde, bruikbaar zijn zou. Wij vinden dat Bruhesen, waarschijnlijk op aanbeveling van hooger hand, in 1583, lang dus voordat hij tot Aartsbisschop werd benoemd, aan Vosmeer de waardigheid van Vicarius generalis in spiritualibus opdroeg, die deze bereidwillig op zich nam. In 1588 heeft Bruhesen deze benoeming bevestigd, en uitgebreid zooveel hij, „tanquam vicarius et officialis generalis vacantis sedis", vermocht [3]).

---

1) v. Lommel, t. a. pl. blz. 213.

2) Bat. sacr. II p. 44.

3) Betreffende deze aanstelling van Vosmeer is niet alles uitgemaakt. De beide opdrachtsbrieven van Bruhesen staan gedrukt bij Broedersen, I p. 230 en 231. Maar Bugge (Bijdr. v. d. Gesch. v. h. Bisd. v. Haarlem I blz 216) bericht, dat de opdracht al een jaar te voren, in 1582, geschied doch toen door Vosmeer nog niet aangenomen was. Ik betwijfel de juistheid hiervan. Volgens de Bat. Sacr. II p. 46, zou de aanstelling in 1583 door den Nuntius Apostolicus zijn bevestigd in een document, dat de schrijver zegt voor zich te hebben. Maar ook dat kan moeilijk juist zijn, want de Nuntius was, naar hij zegt, van Sixtus V

In 1584 volgde de Bisschop van Middelburg, Van Strijen, die eveneens uit vrees voor de rebellen zijn diocese had verlaten en zich in België ophield, Bruhesen's voorbeeld, en stond zijn bevoegdheden, voor zoo veel hij mocht, aan den nieuwen Vikaris van het Aartsbisdom af[1]).

Dat het Vosmeer althans in Utrecht en Holland gelukte de draden van bestuur, die aan de handen van Schenck al ontglipt waren, op te vatten, het verstrooide te hereenigen en onder zijn leiding te plaatsen, en zelfs een deel van het verlorene voor de kerk te herwinnen, behoeft hier slechts even herinnerd te worden.

Onderwijl raakten ook de overige onder het Aartsbisdom van Utrecht staande Bisdommen vacant: Haarlem in 1587 door den dood van Godfried Van Mierlo, wien géen opvolger werd gegeven, zoodat de Vikaris generaal met het bestuur belast bleef; Deventer, omdat de benoeming van Gisbertus Coeverinx tot opvolger van Gilles van den Berg in 1589 door den Paus niet werd bevestigd; Groningen om gelijke reden, omdat de benoemde Arnold van Nyelen niet werd geconfirmeerd; Leeuwarden eindelijk, omdat daar na den dood van Cunerus Petri geen ander zelfs benoemd was. Het gansche gebied van het oude Bisdom Utrecht, zoover het zich vóór de reorganisatie van 1559 had uitgestrekt, lag dus weer braak. Dien ganschen staf van suffragaan-bisschoppen te vernieuwen, nu de zetels in handen der rebellen en de kerkelijke goederen, waarvan zij hadden moeten bestaan, verloren waren, scheen onraadzaam. Uit dien hoofde had ook de Paus reeds zoo veel benoemingen des Konings onbevestigd gelaten. Het scheen thans wel zoo verkieselijk de diocese in haar vroegeren omvang weer onder één bestuur te hereenigen. Dit plan, bij de naaste opvolgers van Sixtus V in overweging, werd door Clemens VIII terstond na zijn komst op den Pauselijken stoel ten uitvoer gelegd; bij Breve

---

afgevaardigd, die eerst 24 April 1585 paus werd. Een van beide is dus verkeerd, de naam van den paus of het jaartal, omdat de vaste Nunciatuur te Keulen eerst van het najaar van 1584 dagteekent. Zie Dr. J. Hansen, Nunciaturberichte, IIIe Abth. I p. 719 sq.

1) Hist. Episcop. Middelb. p. 21 en 22.

van 22 Febr. 1592 machtigde hij zijn Nuntius te Keulen om op een of meer voortreflijke personen de uitgestrekte bevoegdheid, waarmee hij hem zelven bekleedde, over te dragen, ten einde die uit te oefenen binnen het gansche gebied, dat door de ketters en rebellen aan het wettig gezag van den landsheer der Nederlanden ontweldigd was. Den 9en Juni daaropvolgende legde de Nuntius 's Pausen wil ten uitvoer en stelde Sasbout Vosmeer tot Vikaris Apostoliek aan [1]).

Wij begrijpen nu licht, dat de Paus, na dus beschikt te hebben, de weldra gevolgde koninklijke benoeming van Bruhesen tot Aartsbisschop van Utrecht onbekrachtigd liet. Vosmeer verzekert, dat die benoeming door misverstand en tegen den zin van den Nuntius had plaats gehad; dat Bruhesen dan ook uitgenoodigd is, doch geweigerd heeft, weer afstand te doen van de daardoor verkregen aanspraak ten gunste van den Vikaris generaal, die anders in zijn plaats benoemd en door den Paus wel geconsacreerd zou zijn geworden. Nu dit niet gebeurde, schijnt Vosmeer tot Bisschop van Haarlem benoemd of gedesigneerd te wezen van 's Konings wege, alweer echter zonder de bevestiging van den Paus te verwerven. Zoo geeft hij zelf ons te kennen [2]).

Het was de Nuntius te Keulen, zooals wij hoorden, uit wiens handen de Vikaris Apostoliek zijn bevoegdheden en titels ontving. Er was namelijk omstreeks 1592 te Brussel geen Nuntius gevestigd, om de afdoende reden dat er, sedert de Koning in 1559 voor goed Nederland verliet, geen vorst in de hoofdstad resideerde, aan wiens hof de Paus zich kon laten vertegenwoordigen [3]). Eerst nadat Aartshertog Albertus van Oostenrijk er als Landvoogd kwam wonen, ontstond de mogelijkheid, waarvan de Paus ook gebruik maakte, om bij dezen een Nuntius te accrediteeren. Hij splitste bij die gelegenheid de Keulsche Nuntiatuur, en verplaatste den Nuntius die Vosmeer had aangesteld, den Bisschop van Tricarico, naar

1) Broedersen, III p. 16. I p. 245 sq.
2) Broedersen, IV p. 17 en 18.
3) Cf. De la Torre, Relatio p. 39.

Brussel. Van daar had dus de Vikaris Apostoliek in het vervolg zijn voorlichtingen en voorschriften te ontvangen [1]).

Van dat alles, dat wel is waar in de dagen van zijn jeugd was voorgevallen, maar waarvan hij later, toen hij zich in het vertrouwen van den Vikaris Apostoliek verheugen mocht, toch gemakkelijk de bijzonderheden had kunnen vernemen, gewaagt onze schrijver volstrekt niet. Daarentegen is hij uitvoerig en voor zijn doen nauwkeurig over de verheffing van Vosmeer tot Aartsbisschop in 1602.

Al lang te voren had de Vikaris gevoeld dat zijn macht, hoe uitgebreid ook, toch nog onvolledig en onvoldoende was. Er waren bevoegdheden, die slechts aan een Bisschop toekwamen en die hij dus miste: hij kon geen priesters ordenen en het vormsel niet toedienen. Al in 1598 had hij een vertoog geschreven, dat hij zeker voor de Roomsche Curie bestemde, waarin hij uiteenzette, hoe wenschelijk, hoe noodzakelijk zelfs het was, dat iemand met die bisschoppelijke bevoegdheid toegerust in Noord-Nederland werkzaam zou zijn [2]). Hij verlangde blijkbaar de waardigheid voor zich zelf, en wachtte op het openvallen van het Aartsbisdom van Utrecht, wanneer Bruhesen, reeds bejaard en afgeleefd, kwam te sterven. Den 10^{en} September 1600 gebeurde dit; en aanstonds ontspon zich nu een niet in alle oprechtheid gevoerde onderhandeling tusschen den Vikaris en zijn vrienden en het Hof van Brussel. Met de in een geestelijke gevergde nederigheid moest Vosmeer den schijn vermijden van de waardigheid voor zich te begeeren: als of het in een man van zijn karakter niet natuurlijk en plichtmatig was de macht te begeeren, die hij dringend behoefde om zijn moeielijke taak naar den eisch te vervullen. Maar er was nog een andere reden buitendien, waarom hij het meerdere aanzien verlangde. Hij lag overhoop met de ordengeestelijken, de Jesuieten vooral, en zijn verheffing tot Aartsbisschop zou hem in zijn strijd tegen dezen een scherp en krachtig wapen zijn. Dat echter juist uit dien hoofde de machtige

1) Gachard, les Archives du Vatican, p. 52 en 89. Broedersen V, p. 55. Bentivoglio, Relaz. parte IV, c. 2. p. 201.

2) Broedersen V p. 64.

Orde haar invloed op den Aartshertog en het Hof van Brussel aanwendde om zijn benoeming tegen te houden, laat zich begrijpen. Dusseldorp, hoewel omstreeks dezen tijd nog leek, verkeerde echter reeds te Utrecht met de vertrouwde vrienden van den Vikaris, en toont zich dan ook goed op de hoogte van hetgeen voorviel en bedoeld werd. Vosmeer zelf had zijn reden om in zijn brieven en later geschreven stukken niet onbewimpeld uit te spreken wat hem hoofdzakelijk wedervaren was. Dusseldorp behoefde zoo omzichtig niet te zijn: hij geeft duidelijk te kennen, dat de Vikaris te Brussel en in het leger voor Ostende bij den Aartshertog niet geslaagd is, en, toen hij in een brief uit Rome, dien de Nuntius hem lezen liet, aanleiding vond om derwaarts op reis te gaan, geen nominatie voor den Aartsbisschopszetel van Utrecht mede heeft gekregen. Wij zijn van Dusseldorp gewoon, dat hij de daden zijner tegenpartij, in welke aangelegenheid ook, aan booze zelfzuchtige bedoelingen toeschrijft, en mogen in dit geval aan zoodanige uitlatingen van zijn zijde geen al te groote waarde hechten. Anders, hij doelt op simonie, en spreekt alsof voor geld de tegenspraak te Brussel wel gezwegen zou hebben. Dat het te Rome aanvankelijk evenmin voor den wind ging, hooren wij van Vosmeer zelven [1]), juister dan Dusseldorp het ons zegt. Natuurlijk. Want al was de diocese van Utrecht ook aan de heerschappij van Spanje en van de Aartshertogen onttrokken, zoodat er zonder hun medewerking een Vikaris Apostoliek over aangesteld had kunnen worden, een Aartsbisschop van Utrecht aan te stellen zonder nominatie van hun kant ging toch niet. De zaak bleef te Rome slepen, en het komt mij niet onwaarschijnlijk voor dat er onderwijl met den Nuntius gecorrespondeerd zal zijn over het gevoelen der Aartshertogen betreffende het plan, dat ten slotte ook wel niet zonder hun voorweten en toestemming voltrokken zal zijn. Dat plan strekte om Vosmeer tot Aartsbisschop, doch niet van Utrecht, maar in partibus te verheffen. De titel van Philippi werd gekozen, en daarbij uitdrukkelijk bepaald,

---

1) Bijdr. tot de Gesch. v. d. R. K. kerk, blz. 42 vlg.

dat de verleende aartsbisschoppelijke bevoegdheid niet in die diocese, maar uitsluitend in het gebied van den Vikaris Apostoliek uitgeoefend zou mogen worden. Veel beteekenend is de mondelinge toezegging van den Paus aan Vosmeer, dat zijn titel in dien van Aartsbisschop van Utrecht veranderd worden mocht, zoodra de Aartshertogen dit goed zouden vinden. Duidt dit niet aan, dat het wegens een aanvankelijk niet-goedvinden dier Aartshertogen was, dat Vosmeer niet terstond Aartsbisschop van Utrecht werd? Naar buiten werd echter voorgewend, dat het zoo geschiedde om de kettersche Staten niet noodeloos te tergen en te tarten. Dat liet zich toentertijd ook heel goed hooren, want inderdaad, op het bericht dat Vosmeer naar Brabant was gegaan om naar het Aartsbisdom van Utrecht te dingen, hadden de Staten een scherp onderzoek ingesteld naar hetgeen onder hun katholieke onderdanen voorviel, den Vikaris van Haarlem, Adalbert Eggis, dien Vosmeer tijdelijk aan het hoofd van het bestuur had achtergelaten, opgespoord en in hechtenis genomen, en Vosmeer zelven ingedaagd. Dat het ongeraden was onder die omstandigheden hun achterdocht te scherpen en hun voorzorgsmaatregelen te wettigen door het aanstellen van een Aartsbisschop van Utrecht, liet zich wel hooren. Het eigenlijke bezwaar kon zeer goed achter dit voorwendsel verborgen worden. Is inderdaad de toedracht zoo geweest, dan begrijpen wij ook den afkeer, dien van toen af de Vikaris voor Brabant en al wat Brabantsch was aan den dag legt, een afkeer waarin Dusseldorp van harte deel neemt.

Daar hij zich na zijn terugkomst uit Rome zoo goed als verbannen vond uit het gebied der Staten, zou het voor de hand hebben gelegen, dat zich de nieuwe Aartsbisschop hetzij in Den Bosch, hetzij te Antwerpen had gevestigd, waar hij het dichtst bij de hoofdprovinciën, Holland en Utrecht, gewoond zou hebben. Er is hiervan dan ook wel sprake geweest; maar hij verkoos toch het veel ongunstiger gelegen Keulen als zijn verplijfplaats, en (wij komen daar later op terug) hij liet tevens de reeds aangevangen vestiging van een Seminarie te Leuven vervallen, om er een te Keulen te stichten. Dusseldorp verdedigt dien maatregel vooral door te wijzen op den onzedelijken

aard der Brabanders, welke een opleiding in hun midden voor de Noord-Nederlandsche jongelingschap minder raadzaam maakte [1]).

In 1605 en '6 brachten de voorspoedige wapenen van Spinola een rechtsquaestie met betrekking tot het Apostolisch Vikariaat op het tapijt, waarvan Dusseldorp, hoewel jurist, geen gewag maakt. Spinola veroverde namelijk in die jaren Lingen, Oldenzaal, Grol, met de streek daarom heen, een gedeelte van het Bisdom van Deventer, dat dus van zelf aan het gezag van den Vikaris onttrokken werd. Immers slechts over het gebied, dat aan zijn wettigen vorst en aan de katholieke kerk ontweldigd was, strekte dat gezag zich uit. Vosmeer zag het in, en hij ging om met de gedachte, om, zoo de benoemde maar niet geconfirmeerde Bisschop van Deventer, Coeverinx, wilde meewerken, Philips van Roveen in diens plaats te stellen en dan Oldenzaal als zijn voorloopigen zetel aan te wijzen [2]). Maar daarnaar had de regeering te Brussel geen ooren; zoolang het veroverde grondgebied binnen zoo enge grenzen beperkt bleef, verlangde zij het niet aan het gezag van den Vikaris Apostoliek te onttrekken. Integendeel kreeg Vosmeer van den Nuntius in last om onverwijld de herwonnen onderdanen ook voor de kerk te gaan herwinnen [3]). Hetgeen Dusseldorp over de werkzaamheid van den Vikaris en zijn geestelijken in die streek, en over de gezegende uitwerking daarvan meedeelt, is zeer belangrijk, ook omdat het opnieuw aantoont, dat de strooming onder het volk, die zoolang van de katholieke kerk had afgevoerd, gekenterd was en haar thans de afvallingen weer in den schoot terugvoerde. Maar opmerkelijk, in een ander opzicht, zijn ook zijn klachten over de Brabanders, die den Vikaris het noodige onthielden, en over de Aartshertogen, die ten opzichte der

---

1) p. 321. Andere redenen voegt hij hierbij, p. 469.

2) Zie zijn brief van 1610 in Arch. Aartsb. Utr. IV blz. 28. Terecht stelt hij het Bisdom van Roermond, toen hem dit werd toegedacht, met de streek om Oldenzaal gelijk: „dioecesis Ruraemundensis, cujus par ratio est cum ecclesiis Transisalanis" Ibid. p. 21.

3) Bij Broedersen, III, p. 36. Vgl. Bat. Sacr. II, p. 52.

kerkelijke goederen beschikkingen maakten, in strijd met de belangen en de wenschen van den Vikaris [1]).

Een enkele maal raakte de Vikaris in geschil over kerkelijke rechtspraak met naburige Bisschoppen. Zoo b. v. in 1608 met den Bisschop van 's Hertogenbosch. Dat was ook moeilijk te vermijden. Zijn bevoegdheid strekte zich uit over alle streken, die de rebellen overheerden, onverschillig tot welke diocese zij behoorden. Geertruidenberg ressorteerde kerkelijk onder 's Hertogenbosch, maar bevond zich toentertijd in handen der Staten, en uit dien hoofde onder de jurisdictie van den Vikaris Apostoliek [2]). — Met den Nuntius te Keulen raakte hij in 1612 in een voor hem nog ernstiger geschil wegens een daad van gezag, die hij zich te Emmerik had veroorloofd. Volgens onzen schrijver zou de Nuntius later zelf hebben ingezien in dezen door verkeerde inlichting gedwaald te hebben [3]).

Na den dood van den Bisschop van Roermond, Hendrik Cuyck, in 1609, is er ernstig sprake geweest (en Dusseldorp deelt ons hiervan het hoofdzakelijke mee) om Vosmeer tot diens opvolger te benoemen. Deze, altijd op vermeerdering van zijn invloed uit, was genegen om de inlijving er van bij het gebied van zijn Vikariaat, indien de Paus het goedkeurde, zich te laten welgevallen [4]). Maar daar was de regeering te Brussel, onder den invloed van Vosmeer's tegenpartij, niet mee gediend. Zij wilde veeleer, dat hij, in plaats van zijn Vikariaat, de bisschoppelijke waardigheid van Roermond zou aannemen; en daartoe was hij nu weer, wij begrijpen het licht, niet te bewegen. Een dergenen, die hij van den aanvang af voor de vakatuur had aanbevolen, Jacobus a Castro werd ten slotte gekozen.

Van een ander plan, bij Vosmeer omstreeks dezen tijd in overweging, is zoo ver ik weet Dusseldorp de eenige

---

1) p. 355, 344. In de Batavia Sacra worden dezelfde klachten, van Vosmeer afkomstig, aangeheven.

2) p. 361.

3) p. 426, 447.

4) Arch. Aartsb. Utr. IV, blz. 21.

die spreekt. Toen het Twaalfjarig Bestand in het voorjaar van 1609 eindelijk gesloten was, zou de Vikaris Apostoliek den Franschen gezant Jeannin onder de hand hebben gepolst, of hij niet op grond van art. 28 van het Tractaat weer in Holland mocht komen wonen [1]). Dat artikel hield namelijk in, dat zij, die tijdens den oorlog zich in een neutraal land hadden neergezet, vrijelijk konden wederkeeren in hun oude woonplaats en daar in zekerheid leven, mits zich gedragende naar de wetten van het land. Jeannin zou dit echter ten stelligste hebben ontraden. En niet zonder reden, dunkt mij; want het artikel kon kwalijk tot hen worden uitgestrekt, die als Vosmeer onder een aanklacht lagen, waarvan zij zich niet gezuiverd hadden. Tot zijn dood, in 1614, toe is de Vikaris dan ook zijn hoofdverblijf te Keulen blijven houden, al heeft hij ook van de verbeterde toestanden gedurende het Bestand gebruik gemaakt om een paar malen Utrecht en de Hollandsche steden te bezoeken, en al is hij ook in 1610 naar Brussel getrokken, om daar zijn strijd met de ordengeestelijken uit te vechten.

Wanneer hij zich een poos in Brabant dacht op te houden, benoemde hij een tijdelijken plaatsvervanger; zoo in 1601, nu weer in 1609. Maar bleef hij te Keulen, dan liet hij daar de personen en zaken tot zich komen. Op den duur kon het niet anders of een zoo verafgelegen residentie moest aan het geregeld en ordelijk bestuur der diocese hinderlijk wezen. Meer en meer begon men op het aanstellen van een blijvenden plaatsvervanger, die te Utrecht wonen zou, aan te dringen. Vosmeer liet zich gezeggen en benoemde op het eind van September 1611 een commissie van drie personen. Dusseldorp vermeldt dit, maar weet zich slechts twee van de drie te herinneren en noemt dus den derden niet, die ons van elders toch bekend is [2]).

Van bijzonder belang dunkt mij hetgeen Dusseldorp ons bericht omtrent de keus van Vosmeer's opvolger in het Apostolisch Vikariaat. Wij bezitten over dat onder-

1) p. 375.
2) p. 418. Cf. Bat. Sacr. II, p. 72.

werp een reeks van belangrijke brieven, door den heer Van Lommel in het Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom van Utrecht afgedrukt [1]); maar het verhaal in de Annalen stelt de quaestie toch eerst in haar ware licht.

Bij het aanstellen van Vosmeer tot Vikaris Apostoliek schijnt het, dat de Paus uit de volheid van zijn macht, zonder voorweten van de Noord-Nederlandsche geestelijken of van de Spaansche regeering, te werk is gegaan. In het instrument daarop betrekkelijk en in het begeleidend schrijven van den Nuntius Apostolicus vinden wij noch de inheemsche geestelijken noch de wereldlijke regeering ook maar genoemd [2]). De tweede opvolger van Vosmeer, De la Torre, stelt de toedracht ook zoo voor, in zijn hoogst belangrijke maar voor de voorafgaande tijden niet altijd nauwkeurige Relatio van 1656. Des te meer moet het ons verwonderen, als wij hem voorts hooren verhalen, dat aan Vosmeer Philippus Rovenius opgevolgd is, „Clero eligente, serenissimis Principibus Alberto ac Isabella praesentantibus, et Paulo V Pontifice Maximo confirmante", en dat hij zelf op gelijke wijze naderhand weer in de plaats van Rovenius gekomen is [3]). Toch is zijn voorstelling juist, gelijk blijkt, wanneer wij het verhaal van Dusseldorp met de gewisselde brieven, door den heer Van Lommel uitgegeven, vergelijken.

Als punt van uitgang komt ons een brief van den Nuntius aan den staatssecretaris Praatz te pas, en het antwoord daarop van dezen. De Nuntius geeft toe, dat de proostdij van Oldenzaal, door het sterven van Vosmeer vaceerende, ter vrije beschikking van den Aartshertog staat, doch spreekt de hoop uit dat, eer daarover wordt beschikt, met hem gesproken zal worden. Het antwoord luidt, dat dit ook ongetwijfeld gebeuren zal, maar dat de Aartshertog weerkeerig verlangt, dat de Nuntius Zijn Heiligheid in bedenking zal geven, om geen opvolger van

---

1) IV, blz. 33 vlg.
2) Bij Broedersen, I, p. 245 sq.
3) Relatio, p. 41, 42.

Vosmeer als Vikaris aan te stellen, zonder alvorens met hem en zijn regeering daarover, alsmede over eenige andere zaken, te raadplegen [1]). Mij dunkt, het recht van den Paus om des verkiezende alleen met zich zelf te rade te gaan, wordt hier buiten twijfel gesteld.

Maar intusschen, en hier is Dusseldorp's verhaal van groot belang, waren onverwijld de geestelijke heeren van Utrecht met die van Haarlem samen gekomen, ten einde het eens te worden over een gewenschten opvolger. Stervende had Vosmeer hun dringend Hendrik Van Vorden, kanunnik van de kerk van Oldenzaal, aanbevolen [2]), en de Utrechtsche geestelijken, Dusseldorp onder hen, begeerden geen ander. Maar de Haarlemmers, die zoolang Vosmeer leefde in de oppositie waren geweest en hun onafhankelijkheid gaarne toonden, wezen Vorden bepaaldelijk af en bevalen daarentegen Rovenius aan. Zonder veel tegenstand, om een scheuring te voorkomen, zooals Dusseldorp verzekert, gaven de Utrechters toe en vereenigden zich op den Haarlemschen candidaat, dien nu een commissie, waarvan ook Dusseldorp deel uitmaakte, uit aller naam te Brussel aan den Nuntius ging aanbevelen, tot aandrang van hun verzoek een geschenk van fijn Hollandsch linnen medenemende. Zij vonden den Nuntius zeer welwillend en behulpzaam; hij gaf dadelijk zijn toestemming dat de drie door Vosmeer indertijd gekozen Vikarissen voorloopig en tot op de aanstelling van een nieuwen Vikaris Apostoliek in functie zouden blijven [3]). Toen verder de door de Nederlandsche geestelijkheid gewenschte candidaat ook aangenaam bleek te zijn aan de Aartshertogen, gaf de Pauselijke stoel gaarne gehoor aan aller verlangen en stelde Roveen in de plaats van Vosmeer. Aldus mocht de Utrechtsche geestelijkheid, die in 1559

---

1) „... Ma che desidera anco ch'ella s'adoperi con sua Beatitudine a non surrogare al detto Sasboldo nessuno per Vicario suo apostolico in Hollanda senza udirla prima sopra di questo particulare et alcune cose, ch'ha ad metternela in consideratione". Arch. Aartsb. Utr. IV, blz. 37.

2) Vgl. den brief van Vosmeer's broeder Tilman, in Arch. Aartsb. Utr. IV, blz. 37.

3) p. 449.

van het recht om op de keus van haar Bisschop invloed uit te oefenen verstoken was geworden, zich thans verheugen dien invloed te hebben herwonnen. Van haar toch, in samenwerking met het Haarlemsche kapittel, was de keus uitgegaan, die, door de Aartshertogen aanbevolen, ten slotte door den Paus bekrachtigd was. In dezen zin hebben wij dan ook, geloof ik, het beweren van De la Torre uit te leggen, dat de Paus de keus slechts bevestigde van den Nederlandschen clerus, waaraan de Aartshertogen hun zegel hadden gehecht. Want strikt genomen stond toch de verkiezing aan de Heilige Stoel alleen. — Wat Dusseldorp niet vermeldt, herinner ik hier met een enkel woord: dat aanvankelijk Roveen geen meerdere bevoegdheid bezat, dan Vosmeer tot op 1602 had bezeten; Aartsbisschop van Philippi werd hij namelijk eerst in 1620. Maar evenals zijn voorganger tot op genoemd jaar, was Roveen nog niet uit zijn diocese verbannen; als hij maar zorgde geen opzien te baren, kon hij er zijn verblijf houden en de verspreide gemeenten bezoeken. Zijn verhouding tot het Haarlemsche kapittel, waaraan hij zijn verkiezing vooral te danken had, was natuurlijk een meer vertrouwelijke: aan den Vikaris van dat Bisdom droeg hij ook het opzicht over de diocesen van Leeuwarden en Groningen op, gelijk hij den Vikaris van het Deventersche Bisdom ook als zijn plaatsvervanger te Oldenzaal en omstreken aanstelde.

Over de moeilijkheden, die Vosmeer zijn leven lang met het kapittel van Haarlem heeft gehad, verhaalt Dusseldorp ons een en ander, dat alweer geen geheel vormt en geen volledige voorstelling geeft, doch als bijdrage tot de geschiedenis dier geschillen welkom is.

Nadat op het eind van Mei 1578 de roomsche eeredienst, in strijd met de aangegane satisfactie, op zoo ergerlijke wijs verstoord en afgeschaft, en de mishandelde Bisschop Van Mierlo ontvlucht en naar Munster uitgeweken was, had het kapittel van de kathedraal benevens den Vikaris generaal van den Bisschop de heimelijk voortbestaande gemeente bestuurd. Van dien Vikaris, Verlenius, vernemen wij weinig. De groote man in de stad en de diocese was Willem Coopal, (Dusseldorp noemt hem met zijn

gewone onnauwkeurigheid Nicolaas)[1]) die toen in 1587 zoowel de Bisschop als diens Vikaris overleden waren, door het kapittel in de plaats van Verlenius werd aangesteld[2]). Coopal was een man van buitengewone gaven en werkzaamheid. Hij bemoeide zich echter minder met het bestuur van het Bisdom, dan met de bekeering en terugvoering in de kerk der afgevallenen, vooral in Westfriesland. Hij is de eenige van het oudere priestergeslacht, van wien Vosmeer met hoogachting pleegt te gewagen. Vosmeer zelf had, zoolang hij niet meer was dan de Vikaris generaal van de Utrechtsche diocese, weinig of niets met de Haarlemsche aangelegenheden te maken. Eerst sedert hij in 1592 Apostolisch Vikaris geworden was, had hij recht er zich mee te bemoeien, en hij deed

---

1) p. 275.

2) Het is zeker dat Coopal eerst sedert 1587 Vikaris generaal is geweest: zie Bijdr. Bisd. Haarl. I, blz. 219. Doch in zijne Insinuatio van 1602 schrijft Vosmeer, dat Coopal Vikaris van de vacante kerk van Haarlem was „ab anno quingentesimo octuagesimo" (p. 162). De geleerde uitgever teekent hierbij aan: „lees octuagesimo septimo." Doch zoo doende zouden wij niet een fout van het handschrift, maar een verkeerde meening van den schrijver verbeteren. Ook elders, in een opstel van 1597, schrijft Vosmeer, dat bij zijn komst in het land, omstreeks 17 jaren geleden, de Vikaris van Haarlem (met wien hij ongetwijfeld Coopal bedoelt) een der weinigen was, die zich ten goede beijverden. Bat. Sacr. II, p. 47. — Hetzij mij geoorloofd nog tegen een andere meening van den uitgever der Insinuatio bezwaar te opperen. Hij meent in een gedeelte van het origineele handschrift, dat hij afdrukt, de hand van Vosmeer's opvolger, Roveen, te herkennen, p. 151. Dit schijnt echter niet wel mogelijk. Het stuk is blijkbaar te Rome opgesteld, en daar was Roveen toentertijd naar alle waarschijnlijkheid niet. Toevallig weten wij, uit Broedersen III, p. 29, met welke drie gezellen de Vikaris de reis naar Rome ondernam, en daar was Rovenius niet onder. Ik vermoed, dat een van die drie, en wel degene die doorgaans als secretaris fungeerde, een hand zal geschreven hebben, treffend op die van Roveen gelijkend. Ik vermoed dit te eer, omdat de heer van Lommel van een brief van Vosmeer, uit Utrecht 5 Dec. 1609 gedagteekend, insgelijks zegt: „de brief is met de hand van Ph. Rovenius geschreven en door Sasbout zelven onderteekend": Arch. Aartsb. Utr. IV, blz. 21. Dat echter Rovenius op dien tijd te Utrecht vertoefd zou hebben, is om verschillende redenen niet wel aan te nemen. Ik vermoed dus hier weer dezelfde vergissing tusschen de hand van een onbekenden secretaris en die van Roveen.

dit meer en meer, bijgestaan door een der jongste kanunniken, Adalbert Eggis; tot ergernis en spijt van het overige kapittel. Er gebeurden daar ook dingen, die Vosmeer niet lijden mocht. Verschillende geestelijken hadden toegegeven aan den drang der wereldlijke overheid en den koning van Spanje als landsheer afgezworen, omdat dit onvermijdelijk was, of althans scheen, wilden zij hun inkomsten behouden [1]). Een hunner had zelfs aangifte aan de overheid gedaan van de kerkelijke goederen, die hij onder zich had. Nog iets anders, dat de zeden betrof, gaf opspraak en aanstoot aan de ketters en ook aan de geloovigen. Er bestond te Haarlem een congregatie van maagden, wier directeur, Nicolaas Wiggers, ontegenzeggelijk een man van verdienste was, die zich vooral aan de opleiding der geestelijken van beiderlei kunne gelegen liet liggen, maar wiens verhouding tot die jonge dochters, waaronder uit aanzienlijke en rijke families, wel niet grof onbetamelijk, doch, ook in de oogen van Vosmeer, minder voegzaam was. Deze wenschte nu op een en ander orde te stellen. Het kapittel echter, aan welks hoofd de proost Jacobus Saffius, iemand van een onverzettelijk karakter, stond, achtte zijn grieven ongegrond en was van zijn inmenging niet gediend. Zoo stonden de zaken, toen Coopal door een noodlottig toeval — hij verdronk bij een van zijn tochten in de Beemster — in October 1599 overleed. Het kapittel, dat reeds tot vier leden geslonken was, bleef in verzuim van een nieuwen Vikaris in zijn plaats te stellen, en toen dat zoo een jaar geduurd had, maakte de Vikaris Apostoliek van zijn recht gebruik en benoemde Eggis, zijn alter ego, tot Vikaris van het Bisdom.

---

1) Dat dit naar Vosmeer's oordeel een onvergeeflijk misdrijf was, behoeft niet gezegd. — Het is een bijna onbegrijpelijk misverstand, dat den uitgever der Bijdr. v. d. Gesch. v. d. R. K. kerk in Nederl. blz. 11, aan den Vikaris Apostoliek zelven een gelijk misdrijf doet toedichten. Onder de tallooze papieren, door Vosmeer nagelaten, had hij namelijk een copie van den door de Staten gevordenden eed, met de eigen hand van Vosmeer geschreven, aangetroffen, en daaruit maakt hij nu op, dat de Vikaris Apostoliek dien eed ook zal hebben gezworen. De man zou zich omkeeren in zijn graf, als hij hoorde, waarvan hem een geestverwant verdenkt.

Dat blies het smeulende vuur aan tot uitslaanden brand. Het kapittel betwistte het gezag van Vosmeer, van wiens aanstelling tot Vikaris Apostoliek het officieel geen kennis droeg, — de noodzakelijkheid der geheimhouding, met het oog op de kettersche regenten, had de vereischte vormen in dezen doen verzuimen — en loochende bij gevolg de wettigheid der benoeming van Eggis. Het nam Haagsche advokaten in den arm en maakte zoo veel beweging, dat de ketters er aan te pas kwamen. Gelukkig dat de Nuntius Apostolicus spoedig den twist beslechtte, door de benoeming van Eggis te bekrachtigen, en voor zooveel noodig te vernieuwen; dit deed het kapittel van verderen tegenstand afzien. Maar tegen Eggis bleef het zich kanten zoolang hij leefde; en dat kon te gemakkelijker, omdat hij al spoedig in gevangenschap geraakte en twee jaren lang bleef, en vervolgens verbannen werd en zich te Keulen ging vestigen. Zijn plaatsvervanger en latere opvolger, Sybrandus Sixtius, was als aanhanger van Vosmeer evenmin in trek bij het kapittel; en zoo kwam het dat dit zijn eigen wil bij de keus van een candidaat voor Vosmeer's opvolging zoo halstarig doordreef.

Onderwijl was het den Vikaris Apostoliek niet gelukt de congregatie der Haarlemsche kloppen, gelijk het volk ze noemde, naar zijn wensch te hervormen. Toen Wiggers tegelijk met Eggis het land om de vervolging der ketters had moeten ruimen, was een vriend van dezen, Cornelis Arnoldi, directeur in zijn plaats geworden, en tegens dien omgang met de dames werden weer dezelfde klachten van vroeger aangeheven. In 1609 vroeg de Pauselijke Nuntius, op bevel uit Rome, inlichting omtrent den grond dier klachten, die beschouwd werden als tegen de geheele geestelijkheid van Noord-Nederland gericht. Daarover later.

Een ander punt van verschil betrof de opleiding der geestelijken: een van de gewichtigste belangen der kerk, en een der voornaamste zorgen van den Vikaris Apostoliek. Ook hierover geeft Dusseldorp welkome, doch onvolledige berichten.

Wij hebben de decreten van het Concilie van Trente

slechts in te zien om te bemerken, hoe hoog gewicht de Eerw. Vaders aan het oprichten van seminariën hechtten [1]). De inrichting ervan wordt in alle bijzonderheden voorgeschreven, en tegen de nalatigheid van hen, die met de uitvoering belast zijn, zorgvuldig gewaakt. Blijft de Bisschop in gebreke, dan zal hem zijn Aartsbisschop, verzuimt ook deze, dan zal dien de provinciale synode scherpelijk bestraffen en tot het nakomen van hun plicht dwingen, en zorgen dat een zoo heilig en vroom werk, overal waar het doenlijk is, onverwijld ten uitvoer wordt gelegd.

In Noord-Nederland [2]) was, naar het schijnt, gedurende de onlusten nauwlijks een aanvang gemaakt met het uitvoeren dezer voorschriften. Niet dat zij, die voor het herstel der kerk in Nederland ijverden, dit groote belang uit het oog verloren zouden hebben; Bisschop Lindanus b. v. had er voor gedaan wat hij vermocht. Tijdens zijn gedwongen afwezigheid uit het door de ketters overheerde Roermond was hij naar Rome en naar Madrid getogen, en had daar van den Koning de belofte van een ruime toelage voor een te Leuven te stichten seminarie afgesmeekt. Maar het was wegens de toenemende onlusten bij de belofte en bij het plan gebleven. Evenmin was een ander nog nuttiger voornemen geslaagd. In 1584, bij een tweede bezoek aan Rome, had Lindanus Paus Gregorius XIII weten te overtuigen van de dringende noodzakelijkheid om, nu Parma's krijgsbeleid de Nederlanden, het eene gewest voor en het andere na, voor den Koning heroverde, bij tijds te zorgen, dat een geestelijke krijgsmacht gereed stond om de overwonnen rebellen ook voor de kerk te herwinnen. Een seminarie zou te 's Hertogenbosch, waar het leven goedkoop was, worden gevestigd, waarin jonge lieden van aanleg en uit een vroom gezin op hun achttiende jaar opgenomen zouden worden, om na een zesjarige studie als priesters te worden uitgezonden [3]).

---

1) Sessio XXIII, cap. 18.

2) Vgl. J. P. Vregt, De vroegere collegiën of seminariën enz., in Bijdr. Bisd. Haarl. VIII, blz. 1.

3) Havensius, de erect. n. episcop. p. 176, 197.

Alles werd hiertoe voorbereid; maar de ontijdige dood van verschillenden die er de hand toe geleend zouden hebben, en weldra van den Paus zelven, stelde ook deze hoop te leur. Van daar dat groote gebrek aan degelijke jonge geestelijken, toen Vosmeer zijn taak, eerst nog als Vikaris generaal, aanving. Evenwel er waren enkele ouderen, die van het belang der zaak doordrongen, zich de opvoeding der aanstaande priesters reeds hadden aangetrokken. In de eerste plaats wordt ons Wiggers, de directeur der Haarlemsche klopzusters, als in dezen verdienstelijk gênoemd. En zijn voorbeeld werd door meer anderen gevolgd. In 1602 beschrijft de Vikaris generaal den toestand aldus:

„Er bieden zich dagelijks velen voor den kerkdienst aan; die wij uit dezen als kweekelingen aannemen, voeden wij naar de wijs der aloude kerk op, zoodat zij niets eigens, zelfs niet in den wil, behouden, het noodige hun verstrekkende uit de bijdragen der ouders, die hen afstaan, en verder uit de aalmoezen der vromen. Anderen worden in verschillende huizen door een paedegoog en een priester opgevoed, door wie zij overeenkomstig hun aard geleid worden. Zij gaan binnen 's huis als geestelijken eenvormig gekleed, beginnen den dag al vroeg met de getijde, die zij lezen of zingen naar den regel der roomsche kerk, aan wier ceriemoniën zij zich ook reeds gewennen. Wie hunner tot de studie geschikt worden geacht, worden naar Leuven gezonden om er hun graad te halen. Zij wonen tot nog toe in het college van Paus Adriaan. Maar daar zij zich niet zelden of in een klooster of tot kerkdienst in andere streken begeven, of een wereldsche loopbaan kiezen, zijn wij doende om een college op te richten (dat wij naar de eerste Utrechtsche aartsbisschoppen, Willebrord en Bonifacius, noemen willen) om daar overeenkomstig hun bestemming onderwezen te worden, met verplichting om onze vaderlandsche kerken te dienen, naar beschikking van den praeses van het college en naar luid der brieven van stichting en inrichting, in dit jaar vastgesteld" [1]).

1) p. 158.

Van Dusseldorp [1]) en van anderen weten wij, dat de Vikaris inderdaad, voordat hij België voor Rome verliet om daar met de Aartsbisschoppelijke waardigheid bekleed te worden, den 9en Januari 1602 den grondslag tot deze stichting gelegd had, bijgestaan door den Doornikschen kanunnik, later Bisschop van Den Bosch, Nicolaas Soes, die Utrechtenaar was van geboorte en de betrekking op zijn vaderland aanhield, gelijk hij dan ook na Vosmeer's dood door sommigen als een geschikt opvolger in het Vikariaat werd aanbevolen [2]). Deze stelde zijn huis te Bierbeek met toebehooren voor het heilige doel beschikbaar. Maar het doel werd volstrekt niet bereikt [3]). Zooals wij reeds opmerkten, de bejegening, die hij in Brabant had ondervonden, had Vosmeer zeer ontsticht en van de Belgen afkeerig gemaakt. Hij trok meer en meer de hand van het Leuvensche seminarie af.

En dat te eer, omdat terzelfder tijd een gelegenheid zich voordeed, die hem beter aanstond. Na en nevens Wiggers was het Eggis, de Haarlemsche Vikaris, vooral geweest, die te Haarlem en te Amsterdam zulke samenwoningen van jongelieden, voor den heiligen dienst bestemd, als wij den Vikaris Apostoliek hoorden beschrijven, bevorderd had. Hij was vermogend en had rijke verwanten en vrienden, die hem, zijn oom Doctor Van Duyven in de eerste plaats, met aanzienlijke giften ondersteunden. Nu hij echter in 1604 het land had moeten verlaten, werd hij door zijn hulpbehoevende jongelieden gaarne gevolgd, en zoo rijpte het plan, om naar Keulen, waar èn hij èn Vosmeer voortaan hun verblijf dachten te houden, en aan welks Hoogeschool evengoed als aan die van Leuven gestudeerd en een graad bekomen kon worden de kweekscholen van Haarlem over te planten en tot een wezenlijk seminarie uit te breiden. Buitendien, een neutraal land als het stift van Keulen scheen voor een kweekplaats van Noord-Nederlandsche geestelijken den ketterschen Staten

---

1) p. 292.

2) Arch. Aartsb. Utr. IV, p. 48.

3) „Exiguum profectum res habuit", zegt Bugge, Bijdr. Bisd. Haarl. I, blz. 230.

minder te moeten mishagen dan België, onder de heerschappij van 's lands vijand; terwijl het leven in een Duitsche stad ook stichtelijker leek voor Hollandsche jeugd dan de omgang met woelige en brooddronken Brabanders. Zoo oordeelden Vosmeer en Dusseldorp althans, en zij legden hun plan ten uitvoer, niet zonder gemor der Haarlemsche geestelijken, die zich over de eigendunkelijkheid der beide Vikarissen, ook ten opzichte van het financieel beheer, bleven beklagen. De nieuwe inrichting begon, voorloopig nog in een gehuurde woning, met niet minder dan 60 leerlingen. Onder het zorgvuldige toezicht en de liefderijke hoede van haar beide vaders, die niet ophielden overal, tot in Rome toe, giften en gaven voor haar te bedelen, gedijde zij zeer[1]); en toen Eggis in 1610 kwam te sterven, bleek het dat hij haar een som van 16000 gl. voor aankoop van een eigen huis had vermaakt. Met bijdragen van anderen, ook van Dusseldorp, vermeerderd, strekte dat geld tot aankoop van een huis, het Hof zur Stessen naar den toenmaligen eigenaar geheeten, waar den 1en Juli 1613 het Seminarie voor goed gezeteld werd. Bij den stichtingsbrief, van 20 Juni te voren, en bij de nieuwe reglementen werden hervormingen ingevoerd, die gebleken waren raadzaam te zijn: het getal kweekelingen werd tot 40 beperkt, en voor het vervolg strenger toegezien dat alleen jonge lieden van goede verwachting aangenomen werden.

Uit dit Keulsche Seminarie kwamen nu voortdurend jonge geestelijken voort van een gansch ander gehalte en anderen geest, dan die in het tijdperk van verval een zoo aanzienlijk deel des volks van de moederkerk afkeerig hadden gemaakt. In hun Relationes roemen de volgende Vikarissen, waar het te pas komt, zoowel de instelling en haar uitmuntende directeurs, Leonardus Marius in de eerste plaats, als ook de kweekelingen, die er zich gevormd hebben.

Maar aan de Haarlemmers kon toch het Seminarie,

1) In 1605 kon Vosmeer zich beroemen reeds 26 pastoors, waaronder 5 licentiaten, uit de kweekschool in het kerkelijk leven gezonden te hebben. Broedersen V, p. 122.

zeker vooral om zijn stichters en om de eigendunkelijkheid waarmee dezen over hun middelen hadden beschikt, op den duur niet voldoen Zij beklaagden zich daarenboven, dat een in evenredigheid tot hun groote bijdragen te klein getal der daar gevormde jonge geestelijken voor hun diocese werd afgezonderd. Zij verlangden om die reden een kweekschool voor zich zelf.

Dusseldorp geeft van de toedracht dezer zaak een andere voorstelling. Volgens hem zouden de meest invloedrijke Haarlemsche geestelijken, omdat zij zelf indertijd te Leuven gestudeerd hadden, de kweekschool voor Nederland in haar geheel van Keulen naar Leuven hebben willen overbrengen. Hij geeft in het breede de redenen op, waarmee zij dat plan aanbevalen, en nog breeder de tegenredenen, waarmee hij en zijn vrienden het bestreden. De beslissing, zegt hij, werd ten slotte aan (den intusschen Vikaris Apostoliek geworden) Philippus Rovenius en aan Jakobus Jansonius, den beroemden professor en praeses van het pauselijk college te Leuven, opgedragen. Hoe dezen beslissen zouden was te voorzien: de hoogleeraar trok partij voor zijn Hoogeschool en de Vikaris was het eens met den hoogleeraar, onder wien hij eens gestudeerd had [1]). Men zou hieruit niet anders kunnen opmaken, dan dat het college opgehouden had te Keulen te bestaan. Toch kan dit Dusseldorp's meening niet geweest zijn. Hij wist te goed, hij heeft het na het voltooien zijner Annalen nog jaren lang beleefd, dat de school te Keulen in weinig verminderden bloei is blijven voortduren [2]). De waarheid is, dat met den 17en Augustus van het jaar 1615 de Haarlemmers uit het Keulsche Seminarie zijn uitgetreden, en op eigen kosten te Leuven een eigen inrichting hebben gesticht, zoodat het Seminarie te Keulen voortaan een zuiver Utrechtsche school gebleven is [3]). Tot zulk

---

1) p. 469.

2) Dat de bloei niet veel verminderd was, blijkt uit de Relatio van 1617, die het getal kweekelingen in elk der twee inrichtingen op 25 à 30 begroot. Arch. Aartsb. Utr. XVII, blz. 462.

3) De acte der overeenkomst tusschen beide partijen staat gedrukt in de Bijdr. Bisd. Haarl. VIII, p. 10.

een splitsing zou Vosmeer in zijn tijd niet licht hebben meegewerkt. Dat Roveen er zijn zegel aan hechtte, zal wel samenhangen met de voorkeur hem, boven den candidaat van Vosmeer, bij de keus van een Vikaris Apostoliek zoo onlangs door de Haarlemsche geestelijkheid verleend.

Een breede plaats beslaat in het tweede deel der Annalen het verhaal van het onophoudelijk getwist tusschen den Vikaris Apostoliek met zijn geestelijken en de ordenbroeders, inzonderheid de Jesuieten. Ook over dit onderwerp hebben wij den schrijver voor veel wetenswaardigs te danken, maar dienen wij toch ook weer op onze hoede te zijn tegen zijn onnauwkeurigheden.

De Jesuieten, die vooral onder het bestuur van den Hertog van Parma in de Zuidelijke Nederlanden een aantal collegiën hadden gesticht [1]), vingen hun werkzaamheid in Noord-Nederland eerst aan in het jaar 1592. Van stonde aan begonnen hun oneenigheden met de wereldlijke geestelijken en den Vikaris, en deze hebben voortgeduurd veel langer dan Dusseldorp zijn Annalen heeft vervolgd. Wij kunnen gemakshalve drie tijdperken onderscheiden: het eerste loopt tot op 1598 en wordt besloten door de Forma, wij zouden zeggen den Modus Vivendi, die in dat jaar getroffen werd; het tweede wordt op dezelfde wijs afgesloten door de Artikelen van 1610; het derde door de Concordia van 1624. Van de gebeurtenissen gedurende de twee laatste tijdvakken toont zich onze schrijver goed op de hoogte te zijn; van hetgeen gedurende het eerste geschied is daarentegen, is hij onvolledig en onnauwkeurig onderricht. Als wij hem gelooven zouden [2]), waren de Jesuieten op verlangen van den Vikaris Aposto-

---

1) Zie bij Baudartius, Boek III, blz. 136, den Catalogus provinciarum Societatis Jesu, van 1609. De heer Van Lommel S. J. heeft in een Belgisch Tijdschrift gedrukt een „Rapport addressé en 1592 au Roi Philippe II sur l'état des colléges de la Compagnie de Jésus dans les Pays-Bas", waarvan ik een overdruk bezit, en waaruit ik enkele gegevens hier overneem.

2) p. 232.

liek herwaarts gekomen, en hadden zij zich aanvankelijk bescheiden en overeenkomstig zijn wensch gedragen. De waarheid is, dat zij op een wenk van den Paus, buiten den Vikaris om, hierheen gekomen zijn. Vosmeer verhaalt dit zelf [1]). Paus Clemens VIII, dezelfde die hem in den aanvang van het jaar 1592 tot zijn Vikaris had aangesteld, heeft in den loop van dat zelfde jaar den Generaal der Orde, Aquaviva, die klaagde dat zijn collegiën in verhouding tot het getal der broeders te karig gedoteerd waren [2]), gewezen op de Noordelijke Nederlanden, waar hij hoorde dat de oogst overvloedig was en de arbeiders niet talrijk genoeg waren om dien in te halen, als naar een aangewezen veld voor hen, die in de collegiën te veel waren. Dien wenk volgende, heeft de Generaal terstond aan den Provinciaal bevelen gegeven, volgens welke in de maanden October en November de twee eerste Jesuieten hun intree in Holland deden. De tweede, Willem Willemsze De Leeuw, toonde al dadelijk in hooge mate de eigenaardigheden te bezitten, die den Vikaris in de geestelijken der Orde het meest hinderden en ergerden; en van daar terstond een steeds toenemende oneenigheid. Dusseldorp loopt daar luchtig over heen en spreekt zelfs met geen enkel woord van de Forma, die, zooals ik zeide, in 1598 werd vastgesteld om voor het vervolg de verhouding tusschen de vaders der Orde en de wereldlijke geestelijken te regelen [3]). Voor dit eerste tijdvak zijn ons dus de Annalen van weinig nut; wij moeten de gebeurtenissen uit andere bescheiden leeren kennen, voornamelijk uit de briefwisseling van Vosmeer, waarvan breede uittreksels in het vijfde Tractaat van Broedersen gedrukt staan.

Belangrijk worden voor dit onderwerp de Annalen eerst met het jaar 1609 en met de voorvallen die tot de over-

---

1) Broedersen, V p. 145, 130.

2) Vgl. over de reden van het geldgebrek der Orde het pas verschenen boek van den heer E. Piaget, sur l'organisation de la compagnie de Jésus, p 45.

3) De Forma, waarvan in de brieven van Vosmeer meermalen gesproken wordt, is in haar geheel voor het eerst gedrukt door den heer Van Lommel, in Arch. Aartsb. Utr. III, p. 407 sq.

eenkomst van 1610 hebben geleid. De Jesuieten lagen evenzeer met de Haarlemsche als met de Utrechtsche geestelijken overhoop, en met eerstgenoemden zelfs nog het meest. Hun superior, Boom, dien wij met zijn gebruikelijken naam maar Arboreus zullen noemen, had zich veel moeite gegeven om op de congregatie der Haarlemsche kloppen invloed te verwerven en biechtvader althans van sommige van haar te worden. Hij had haar zelfs niet tot de communie willen toelaten, indien hij niet vooraf met haar gemoedsstaat bekend werd, hetgeen slechts door het hooren van haar biecht mogelijk scheen [1]). Van daar hevige twisten met haar directeur, Cornelis Arnoldi, en ergerlijke geruchten over diens omgang met de jonge maagden, waaronder niet weinige uit goede en rijke familiën van Haarlem waren.

Die geruchten vonden weerklank in een brief van den Nuntius aan den Vikaris Apostoliek, van den 3^{en} Januari 1609 gedagteekend [2]). Er werd daarin gezegd, dat sedert eenigen tijd de Paus kennis had gekregen van grove onbetaamlijkheden — indecentia multa et scandalosa — die door wereldlijke geestelijken zoowel als ordenbroeders, onder het opzicht van den Vikaris staande, bedreven werden. Die onbetamelijkheden, tot zeven herleid, betroffen de verhouding der priesters tot hun geestelijke zusters, en werden voorgesteld als over het geheele gebied voorvallende. Er werd geklaagd, dat de Jesuieten van allen invloed op die maagden verstoken gehouden, en zelfs uit de huizen der katholieken, waar dezen woonden, geweerd werden. Hieraan werd vervolgens de algemeene beschuldiging geknoopt, dat de Jesuieten, „hoewel zij overal den katholieken aangenaam zijn en met veel vrucht arbeiden", door de geestelijken, die zich de eigenlijke priesters noemen, als vreemdelingen behandeld en, tot groote

---

1) Adr. v. Oirschot, bij Broedersen, V, p. 143. In de Monita, die de Jesuieten van hun oversten meekregen, werd hun op het hart gedrukt in huizen, waar enkel dames woonden, niet te vernachten. Zie Negociatio Jesuitica.

2) p. 362, Bij Broedersen, V p. 129, slechts de aanhef en de korte inhoud.

ergernis der zwakmoedigen, verhinderd worden te arbeiden ter plaatse waar wereldlijke geestelijken gevestigd zijn. De Nuntius, aan wien de Paus had opgedragen deze verkeerdheden door passende middelen te herstellen, meende in de eerste plaats zich tot den Vikaris te moeten wenden en hem te moeten vermanen, om met alle inspanning te zorgen, dat zij, die door hem als priesters waren aangesteld, met terzijdestelling van alle wereldsche bedoelingen, uitsluitend de eer van God voor oogen hielden.

De verontwaardiging, waarmee de Vikaris en zijn geestelijken den onverdienden smaad, in dezen brief hun aangewreven, van zich afwierpen, laat zich begrijpen, en tevens de verbolgenheid, waarmee zij de Jesuieten voor de verbreiders en aanbrengers van dien laster aanzagen. Geheel te loochenen was het niet, dat het gedrag van de Haarlemsche kloppen en haar directeur aanstoot gaf; en de Vikaris had al uit eigen beweging, hoewel te vergeefs, getracht hierin verandering te brengen. Maar èn de aard van het kwaad èn de omvang ervan werden in de voorstelling, die men den Paus en den Nuntius gegeven had, op het schandelijkst overdreven. De Vikaris deed het verstandigste wat hij in dezen doen kon. Hij bracht den brief ter kennisse der voornaamste geestelijken en leeken van gansch Holland en Utrecht, en liet zich door hen schriftelijk berichten, wat zij van de ingebrachte beschuldigingen wisten en dachten. Dusseldorp geeft een korte proeve van die antwoorden; waarvan sommige door Broedersen in hun geheel zijn afgedrukt [1]). Zij strekten tot volkomen rechtvaardiging der belasterden, en schijnen door den Nuntius, aan wien zij werden opgezonden, ook zoo te zijn opgevat. Als Dusseldorp [2]) goed is ingelicht, heeft de Paus ook later betuigd, dat hij geen bevel had gegeven tot het schrijven van zulk een brief. Hoe dit zij, de beschuldiging werd niet volgehouden, niet nader aangedrongen. Maar nu vielen integendeel Vosmeer en zijn onderhoorige geestelijken met felheid op de Jesuieten, en in de eerste plaats op hun superior Arboreus aan,

1) V p. 135 sq.
2) p. 372.

en brachten die waarlijk tot wijken. Niet alleen dat de Jesuieten ontkenden aanleiding tot het schrijven van den brief gegeven te hebben; zij erkenden ook mondeling zulke schandalen, als daarin genoemd werden, zelf niet bemerkt te hebben. Overigens verklaarden zij zich bereid om het gezag van den Vikaris naar behooren te eerbiedigen. Het einde was, dat zij, waarschijnlijk op aansporen van hun vredelievenden Provinciaal, Franciscus Florentinus, zelf voorslagen van verzoening deden, den 20^{en} Juli, die de Vikaris Apostoliek met geringe wijziging, in den vorm van een decreet den 8^{en} Sept. uitvaardigde [1]); welk decreet den 8^{en} Maart van het volgend jaar te Brussel weer herleid werd tot een Concordia, een overeenkomst, tusschen den Vikaris Apostoliek en den Pater Provinciaal der Orde [2]). Voor de vrije beweging der Jesuieten en voor hun invloed en gezag was deze schikking veel ongunstiger dan de vorige van 1598. De geheele toedracht dezer zaak leeren wij uit de Annalen, vergeleken en aangevuld met de brieven bij Broedersen, tamelijk volledig kennen.

Maar over een gewichtig punt loopt Dusseldorp weer te vluchtig heen. De Vikaris was in het late najaar van 1609, op reis naar Brussel, te Utrecht gekomen, en had daar, zooals wij ons herinneren, bij Dusseldorp zijn intrek genomen, dien hij bij deze gelegenheid tot priester heeft gewijd. In die dagen nu en bij Dusseldorp aan huis heeft hij, uit ergernis over de uiterst overmoedige en baldadige houding van den te Leiden woonachtigen Jesuiet Matthaeus (die dan ook in het volgende jaar door zijn overheden terug werd geroepen [3])) het decreet van 16 December uitgevaardigd [4]), waarbij hij allen ordengeestelijken, met name den Jesuieten, die buiten zijn wil gevestigd waren

---

1) Bij Broedersen V p. 159.

2) Het is Dusseldorp en hij alleen, voor zoover ik weet, die ons leert, dat aan de Brusselsche Concordia van 8 Maart 1610 deze voorloopige schikking van 29 Juli en 8 Sept. 1609 was voorafgegaan.

3) Over de aanleiding tot het decreet handelt Vosmeer zelf in een brief aan zijn agent te Rome, bij Broedersen, V p. 175.

4) Broedersen, V p. 182.

in plaatsen, reeds van wereldlijke geestelijken voorzien, verbood voortaan de sacramenten toe te dienen en te prediken, met bevel aan alle geloovigen om op straffe van excommunicatie geen zulke geestelijken, buiten voorweten en goedvinden van hem of van de door hem aangestelde pastoors, meer te ontvangen of te gaan hooren.

Dit decreet, zoo lijnrecht in strijd met hetgeen de Nuntius in zijn brief van 3 Januari van den Vikaris begeerde, had, hoewel het kort daarop door de Artikels van 8 Maart 1610 werd vervangen, toch wel verdiend dat Dusseldorp, even als Broedersen na hem gedaan heeft [1]), het in zijn geheel had afgedrukt; hij geeft er slechts een kort uittreksel van, zonder zelfs den dag der uitvaardiging te noemen. Het had voor den Vikaris hoogst onaangename gevolgen. Toen hij uit Brussel, na zijn overeenkomst met den Provinciaal, te Keulen terug was gekeerd, vond hij daar een brief uit Rome van den 13^{en} Maart, waarin hem rekenschap van zijn decreet afgevorderd en de uitvoering intusschen geschorst werd. Hij haastte zich, ten einde erger voor te komen [2]), volledige inlichting, met de noodige bewijsstukken bevestigd, te geven, en slaagde er in het opgerezen misnoegen ter neer te leggen, hij zegt zelfs, goedkeuring van zijn maatregel te verwerven [3]). De intusschen getroffen schikking met den Provinciaal der Orde zal zeker krachtig mee hebben gewerkt om de Roomsche Curie in het gebeurde te doen berusten. Bij Dusseldorp vinden wij van dat alles volstrekt geen melding.

Wel daarentegen van iets anders, waarover wij bij Broedersen slechts onvoldoende berichten vinden. De in Holland en Utrecht gevestigde Jesuieten waren met de schikking tusschen hun Provinciaal en den Vikaris volstrekt niet tevreden en hielden er zich zoo weinig mogelijk aan: de tweedracht duurde haast onverminderd voort. Dat bewoog den Aartsbisschop van Mechelen, door Aartshertog Albertus hiertoe aangezocht, om een nieuwe poging

---

1) V p. 152.

2) Hij zegt zelf in een brief, bij Broedersen, V p. 211: „ut suspensionem ab officio evaderem."

3) Bij Broedersen, V p 168, 177.

tot verzoening te beproeven [1]) Hij, als primas onder de Nederlandsche Aartsbisschoppen, achtte zich daartoe geroepen. Doch Vosmeer, steeds ijverzuchtig op zijn gezag, begreep dat hij zich vernederen zou door als het ware zijn zaak voor een scheidsrechter of bemiddelaar te verdedigen. Hij zond geen afgevaardigden, maar schriftelijke verontschuldigingen, die aangenomen werden. Het was ook inderdaad een wanhopige onderneming, die tot niets duurzaams kon leiden, een schikking te beproeven tusschen twee partijen, die ieder op haar standpunt onverzettelijk bleven staan. Elk vergelijk op het papier zou in de praktijk toch zoo goed als ongeschreven zijn.

Behalve ten opzichte van ieder's bevoegdheden bestond er ook nog een diepgaand verschil van inzichten over allerlei onderwerpen tusschen beiden. De Jesuieten beschuldigden Vosmeer en de zijnen van een kleingeestig vasthouden aan regels en gebruiken, die aan den tijd en de omstandigheden niet pasten [2]). Daarentegen verweten weer de Sasboutianen, zooals zij genoemd werden, den Jesuieten, dat zij, om zich populair te maken, allerlei inwilligden wat met het kerkrecht in strijd was. De Vikaris bracht de verschilpunten tot vijf hoofdzakelijk terug [3]), betreffende het zich laten inschrijven bij de kettersche Hoogescholen van Leiden en Franeker; het deelnemen aan de vaart op Indië, d. i. het deelnemen in de O.-Ind. Compagnie; het verkoopen van kleeding en levensmiddelen, voor het leger der Staten bestemd; het nadoopen van kinderen, door de ketters wellicht op onvoldoende wijze gedoopt, en het bijwonen van bruiloften van ketters. Op al die punten predikte Vosmeer met zijn geestelijken overeenkomstig kerkerecht en pauselijke uitspraken stipte onthouding; de Jesuieten daarentegen waren geneigd om toe te staan, wel wetende hoe lastig het verbod den katholieken dikwerf vallen moest [4]), en hoe groot het gevaar

---

1) p. 411 sq.

2) p. 400.

3) Zij worden door Dusseldorp genoemd en besproken, p. 381, 391.

4) Om iets te noemen: de aanzienlijke burgers van Leiden lieten zich gaarne in het Album der Hoogeschool inschrijven, ten einde de

dan was, dat zij er zich toch niet aan zouden houden. Om die reden verleenden zij zelfs wel absolutie van boetedoeningen, door Sasboutianen wegens overtreding van zulke voorschriften opgelegd, tot ergernis en verontwaardiging van den Vikaris, die terecht begreep, dat overeenstemming in dezen onder alle geestelijken, reguliere en seculiere, een dringend vereischte was. Aan deze en soortgelijke laakbare toegeeflijkheden en andere even onwaardige maatregelen schreef hij het succès toe, dat de paters onder de gemeente blijkbaar hadden.

Want dat zij groot succès hadden, door welke middelen dan ook, lijdt geen tegenspraak. Het gelukte hun bij een aanzienlijk deel der geloovigen, en voornamelijk van den hoogeren stand, zich aangenaam en geeerd te maken, en uit de onverschillige menigte, die tusschen katholiek - of protestant-zijn weifelde, vele bekeerlingen voor de moederkerk te winnen. Dusseldorp tracht die verdienste en dien voorspoed te verkleinen zoo veel mogelijk, maar te vergeefs; zij blijken uit alles. Zonder haar zou het hevig verzet van den Vikaris tegen de Societeit ook geen zin hebben gehad.

Op één aanhanger in het bijzonder, dien zich de Jesuieten gewonnen hadden, wil ik niet nalaten te wijzen, op Jan Jeroensz van Hoorn, in zijn jonge jaren treurig vermaard geworden door de welbekende vervolging van Sonoi in 1574, waarin hij onschuldig betrokken werd. Hij had zich toen een man van karakter betoond, zijn vrijheid niet terug willen bekomen krachtens de Pacificatie van Gent, maar aangedrongen, zoo lang mogelijk, op voortzetting van het proces en erkenning van zijn onschuld. Bor en na dezen Wagenaar hebben hem ten volle recht

---

voorrechten deelachtig te worden, aan de Akademieburgers verleend. Het was hard dit aan de Katholieken te verbieden. In 1594 werden de ingeschrevenen ook vrijgesteld van de nachtwacht; „quod vacillare facit (schrijft Gerard Buitenwech aan Lipsius) nonnullos, qui hactenus firmi in cavendo isto vetito sodalitio; moratur tamen conscientia." En hij vraagt wat Lipsius ervan denkt, en of pater Delrio, van de Societeit, bij zijn gevoelen volhardt, dat zich ook een katholiek wel mag laten inschrijven. Burman, Sylloge Epist., I p. 681, 612.

gedaan. Dusseldorp [1]), van dat onderwerp handelende, verhaalt, dat Thomas Bosius in zijn boek „de signis ecclesiae", Jeroensz en anderen van zijn medelijders onder de martelaars om het geloof rekent; maar zonder reden, (zegt hij) daar althans Jeroensz, in 1616, toen hij dit schreef, nog in leven was. Bij dat bericht sluit zich gepast een ander aan, van den officier van het Noorderquartier, Claes Boelensz, aan het Hof van Holland, van 19 Sept. 1610, over door hem gestoorde godsdienstoefeningen van roomschen, waarbij Jan Jeroensz, „een man zonder conscientie, geboortig van Mijdlije onder het poortrecht van Edam, doch te Hoorn woonachtig, een halfslachtig rechtsgeleerde en erfpleiter", wakker voor zijn recht en dat zijner medegenooten was opgetreden. „Deze Jan Jeroensz (gaat Boelensz dan voort) staat mede als een Sant in zekeren Martelaarsboek, 't welk in den jare 1588 met privilegie van den overleden koning van Spanje binnen Antwerpen is gemaakt, met figuren; daarin geposeert wordt, dat hij met pijnigen van de geuzen zou dood gebleven zijn en God den Heere zijn ziele hebben geofferd" [2]). Met genoegen zien wij hier den cordaten man, aan zijn geloof gehecht en door geen geleden mishandeling ontmoedigd, steeds opkomen voor de rechten, die hij als Hollander en als katholiek meent te bezitten. Met zijn naam komt hij bij Dusseldorp verder niet meer voor; maar dat hij, ongenoemd, toch bedoeld wordt in een later verhaal, vermoedde ik zoodra ik het las. Er is daar sprake van lieden, die met de Jesuieten heulen, een Hollander te Antwerpen woonachtig, en „zeker iemand van Hoorn, die voorheen veel om het geloof had geleden maar nu het rechte pad niet bewandelt en op geld winnen belust is" [3]). Iemand uit Hoorn, die voorheen veel voor het geloof had geleden en in 1616 nog leefde: ik kon er mij geen herinneren dan Jeroensz alleen. Mijn vermoeden werd weldra zoo goed als zekerheid, toen ik in de correspondentie van den Vikaris

1) p. 154.
2) Bijdr. Bisd. Haarl., I. blz. 317.
3) p 423.

(bij Broedersen) tweemalen van „Johannes Hieronymi Hornanus" als van een vriend der Jesuieten gesproken vond. „Geen leek (schrijft in 1611 de Leidsche pastoor Medemblik) klaagt over het afschaffen van deze (door de Jesuieten gepleegde) misbruiken, dan Johannes Hieronymi van Hoorn, die zich aan de Orde op het nauwst heeft aangesloten: „Societati addictissimus". En Vosmeer zelf spreekt omstreeks denzelfden tijd van „venijnige brieven' (literas pestilentes) van Johannes Hieronymi van Hoorn, die de Antwerpsche Jesuieten-rector Scribanius meegenomen heeft naar Rome [1]). Het getuigt zeker niet tegen de Jesuieten, dat zij zulk een man van overtuiging en karakter voor zich ingenomen hadden.

Dusseldorp, altijd vol achterdocht, meent ook dat de Jesuieten de Staten van het land en Prins Maurits voor zich hebben weten te winnen, gedeeltelijk door voor hen te buigen en hun naar den mond te praten, meer dan katholieken en geestelijken betaamt, maar vooral ook omdat zij bij de Regentes Maria de Medicis en de Fransche regeering in groot aanzien gekomen en thans in staat zijn om bij haar de zaak der Republiek, indien zij er reden toe vinden, te benadeelen. Daarom meent hij, wordt van hen door de vingers gezien wat in de wereldlijke geestelijken terstond opgemerkt en gestraft zou worden [2]). Aan dien achterdocht van onzen schrijver hebben wij een alleraardigst verhaal te danken van een ontmoeting tusschen den fijn beschaafden, wellevenden Jesuiet Van den Tempel en Prins Maurits, waarop ik de aandacht mijner lezers zeer bijzonder vestig [3]), en evenzoo op de wantrouwende en zwartgallige bedenkingen, die de schrijver naar aanleiding hiervan aan Van den Tempel gaat voorhouden. Dat de Staten integendeel de inheemsche priesters boven de van buiten inkomende ordengeestelijken steeds voortrekken, is een algemeen bekende zaak. En wat de

---

1) Broedersen, V p. 200, 204.
2) p. 429, 451.
3) Zie p. 451.

Jesuieten in het bijzonder betreft, de Staten wisten en gevoelden te goed, dat in de leerstellingen en leefregels der Societeit juist die eigenaardigheden van het Katholicisme, die aan politici zoowel als aan protestanten den meesten aanstoot gaven, tot de uiterste consequentie doorgedreven zijn, om hen boven de wereldlijke geestelijkheid te begunstigen. Doch waar is het, dat sommigen van de Orde door hun menschkundig gedrag zich de welwillendheid van hooggeplaatste personen wisten te verwerven, en daarvan in het algemeen belang der Orde partij te trekken: zoo een was ook Van den Tempel [1]).

Een hors-d'oeuvre, dat in de Annalen kwalijk past, en bovendien op ongezochte wijze de gewaande voorliefde der Staten voor de Jesuieten weerlegt, is, aan het slot, het uittreksel uit een overigens hoogst belangrijk pamflet, op last der Staten van Friesland uitgegeven, onder den titel van: Jesuitica per unitas Belgii provincias Negociatio [2]), behelzende een aantal brieven van Jesuieten, bij een huiszoeking te Harlingen gevonden. De Staten willen daaruit bewijzen, hoe gevaarlijk de woelingen der Jesuieten voor den Staat zijn. Onze schrijver betoogt er uit, hoe kwaadwillig zij zijn jegens de wereldlijke geestelijkheid en haar wettige hoofden.

Onze aandacht verdienen mijns inziens ook de beschouwingen van onzen schrijver betreffende de twisten in de Gereformeerde kerk tusschen de Arminianen en de Gomaristen. Zijn verhaal van de toedracht heeft voor ons

---

1) Dat Van den Tempel bij Maurits in gunst stond, was reeds bekend uit der Heijden's Verhaal van de verrigtingen der Jesuieten in Friesland, blz. 57, waar wij lezen, dat op Tempel's voorbede Prins Maurits bij zijn neef Willem Lodewijk en bij Gedeputeerde Staten van Friesland in 1618 een goed woord deed voor een tot ballingschap en geldboete veroordeelden mede-Jesuiet, Joh. Viering. De heer Dr. Knuttel, die te vergeefs naar eenig bewijs voor de juistheid van dit verhaal gezocht had en daarom aarzelde het aan te nemen, 1 blz. 111, zal, na Dusseldorp gelezen te hebben, niet langer twijfelen. De „invloed, die hier in het spel was", is van zuiver personeelen aard geweest.

2) De titel der oorspronkelijke uitgaaf bij Knuttel, nº 2312 en 13.

natuurlijk geen waarde; wij kunnen die van elders nauwkeuriger te weten komen. Maar welken indruk die geschillen op een katholiek als Dusseldorp maakten, vernemen wij toch gaarne. Dat hij in het algemeen het gevoelen van Arminius en van Uytenbogaert boven dat van Gomarus verkiest, liet zich voorzien. Hij meent zelfs, dat die twee van het rechtzinnige Calvinisme zijn afgebracht door het lezen der boeken van Bellarminus en Suarez — iets hetgeen hun de Gomaristen ook verweten [1]); en waar is het, dat in de Bibliotheek van Uytenbogaert, na zijn dood in het bezit der Remonstrantsche gemeente van Rotterdam gekomen, verschillende geschriften van die twee Jesuieten worden aangetroffen [2]). Aanvankelijk had Dusseldorp zich op dien grond dan ook van een overwinning der Arminianen iets goeds voor zijn kerk voorspeld, en haar daarom gewenscht; maar van die goede meening kwam hij allengs terug, toen hij zag dat Arminius volstrekt geen liefde voor de Roomsche kerk aan den dag legde, en de ketterij slechts zocht te ontdoen van een leerstelling, waarvan alle weldenkenden moesten gruwen. Daarmee nu kon een goed katholiek niet gediend zijn. Dan beter nog maar haar te laten afzichtelijk gelijk zij was. — Gegrond ongetwijfeld zijn de aanmerkingen van onzen schrijver op de houding der Staten, die in een twistgeding van theologischen aard zelf als rechters gaan zitten, of in hun plaats rechtsgeleerden zitten laten; en op het gedrag der Remonstranten, die na het kerkelijk gezag der Moederkerk verworpen te hebben, zich nu in geloofszaken schikken onder het gezag van wereldlijke overheden. Hij ziet in, dat een Synode gelijk de Gomaristen willen, in dezen zou behooren te beslissen; maar hij geeft aan den anderen kant den Staten weer gelijk, die

---

1) „In Italië zijnde, is hij (Arminius) seer familiaer gheweest met den Cardinael Bellarmijn, — als oock met andere voorneme Jesuiten." Trigland, blz. 282. — „Aen d'ander zijde heeft hij (Arminius) gepresen de argumenten ofte uytvluchten, die de Jesuyeten gebruycken. Hij heeft oock sijnen studenten aengepresen de boecken . . . des Jesuyts Suarez." Baudartius, I blz. 5.

2) Zie den Catalogus dier Bibliotheek, dezer dagen uitgegeven.

beducht zijn zulk een macht toe te vertrouwen aan zoo overmoedige en bandelooze lieden als die gereformeerde predikanten. Bitter spot hij met het protestantsche beginsel, volgens hetwelk de bijbel alleen de kenbron en de toetssteen der waarheid is, terwijl over het recht begrip dier waarheid een tal van secten onder elkander twisten zonder eind. In hetgeen onder zijn oogen voorvalt ziet hij de volkomen rechtvaardiging der roomschkerkelijke inzettingen, en de stellige veroordeeling van den opstand daartegen, onder de leus van Hervorming aangericht.

Belangrijker evenwel dan al het reeds vermelde acht ik voor onze Geschiedenis de beschrijving van den toestand der Katholieken gedurende de eerste jaren der Republiek. Het is vooral om dat gedeelte, dat ik een uitgaaf der Annalen wenschelijk keur. Wel was er reeds over dat onderwerp veel aan het licht gebracht, dat in een tal van werken van vroeger en later tijd verspreid staat, en heeft Dr. Knuttel onlangs in een groot boek [1]), waarvan het eerste deel verschenen is, uit dit vele een geheel samengesteld, dat in de hoofdzaak ontwijfelbaar waar is. Maar daardoor is het tafereel, dat in de Annalen voor ons ontrold wordt, volstrekt niet overbodig geworden. Want dat is het werk van iemand, die hetgeen hij beschrijft zelf beleefd en voor een deel zelf ondervonden heeft, en dus schrijft met een levendigheid en gloed, die aan een compilatie, hoe voortreffelijk ook, uit den aard der zaak vreemd moet blijven. Bovendien met een gezag, dat geen tegenspraak lijdt. In de Annalen overzien wij de verdrukking, die de toenmalige katholieken te verdragen hadden, in haar ganschen omvang; maar tevens zien wij duidelijk haar grenzen overal. De overdrijving, waaraan onze katholieke tijdgenooten zich vaak schuldig maken, wordt er even stellig door weerlegd als de geringschatting, waaraan de protestanten zich niet zelden bezondigen. Tegen de laatste verzet zich de verontwaardiging van den schrijver,

1) De toestand der Nederl. Katholieken ten tijde der Republiek. Ie deel. 's Gravenhage 1892.

die geen mishandeling, waarvan hij kennis draagt, onvermeld laat; tegen de eerste zijn waarheidsliefde, die tegen een opzettelijken leugen vrijwaart. De heer Knuttel is bij het beschrijven van den toestand terecht uitgegaan van de letter der plakkaten, en heeft hem ontworpen gelijk dezen hem willen en onderstellen, maar telkens heeft hij aangetoond dat aan die onderstelling de werkelijkheid geenszins beantwoordde, omdat aan de uitvoering der plakkaten volstrekt niet stelselmatig de hand werd gehouden. Dit nu vinden wij in de Annalen ten volle bewaarheid. Ja, wat meer zegt, Dusseldorp weet en belijdt dat de Staten, die de plakkaten hebben uitgevaardigd, niet eens wenschen dat deze in gewone gevallen strikt zullen worden toegepast; dat zij tevreden zijn, indien de gedreigde straffen slechts afschrikken van al te stoute overtreding, en altijd voor de hand liggen om, wanneer zij noodig blijken te zijn, toegepast te kunnen worden [1]). Van daar veelal straffeloosheid, maar tevens een voortdurende onzekerheid, die voor het rechtsgevoel kwetsend is in hooge mate. Tienmalen misschien heeft een gemeente haar kerkelijke plichten waargenomen zonder letsel, maar daarom loopt zij de elfde maal niet minder gevaar om overvallen, gestoord en beboet te worden. Zij is overgeleverd aan de willekeur van den uitvoerder der wet, den schout of baljuw. In tal van voorbeelden toont ons onze schrijver de onbeschoftheid en de knevelarij van die lieden, die gewoon zijn wetsovertredingen hoofdzakelijk als een bron van inkomsten aan te merken.

Maar niet alleen om de treffend juiste en levendige schildering van den algemeenen toestand verdienen de Annalen onze aandacht; zij beschrijven ook bijzondere gevallen, omdat de auteur er in betrokken of althans er van nabij mee bekend is geweest, nauwkeuriger dan wij ze tot nog toe ergens elders verhaald vonden. Zoo is b. v., na al wat wij er reeds vroeger van wisten en laatstelijk nog uit de correspondentie van den Vikaris Vosmeer in de Bijdragen tot de Geschiedenis van de R. K. kerk in Nederland van vernamen, toch Dusseldorp's verhaal van

1) Zie vooral p. 254.

de vervolging in 1601 en '2, waarbij de Vikaris van het Haarlemsche Bisdom, Adalbert Eggis, gevangen genomen en de Vikaris Apostoliek ingedaagd werden, bijzonder leerzaam [1]). Het toont ons het verband dier vervolging met het herstel der Roomsche hierarchie in Nederland, waarvan de overigen niet af weten, en stelt het geheele geval zoo doende in een helderder licht. Toch komen er bijzonderheden in voor, aan wier juistheid wij reden hebben te twijfelen. De Staten van Holland zouden het besluit hebben genomen om den gevangene op de pijnbank te leggen, ten einde hem bekentenissen af te persen die hij uit vrije beweging niet zeggen wilde. Van zulk een besluit vinden wij niets in de Resolutiën der Staten en ook niets in de Batavia Sacra, wier auteur evenwel brieven van Eggis uit den tijd zijner gevangenschap gebruikt heeft. Het heeft er alles van, alsof slechts met de pijnbank gedreigd is, en Eggis zich bewust is geweest dat het bij de bloote bedreiging blijven zou. Dat maakt het standvastig zwijgen voor de rechters den gevangen priesters doorgaans gemakkelijk, de zekerheid dat hun geen erger straffen wachten dan geldboeten, en in enkele ongewone gevallen ballingschap [2]). Want wat het verbeurd verklaren der goederen aangaat, meest allen zullen wel bij tijds gezorgd hebben, dat er geen onroerend goed in hun bezit was, waarop beslag kon worden gelegd [3]).

Aan de vervolging, als men het zoo noemen wil, die Dusseldorp zelf heeft ondergaan, toen hij het van zijn geweten niet verkrijgen kon den eed af te leggen, die van gegradueerden aan de Belgische universiteiten, als zij practizeeren wilden, gevorderd werd, zal ik hier wel niet behoeven te herinneren; wij handelden daar al vroeger

---

1) p. 278 sq.

2) Eggis schrijft aan zijn advokaat: „Neque enim multum curo, si in exilium (me) mittant, vel temporalia Fisco addicant". Bat. Sacr. II p. 324. En de Jezuiet Van den Tempel durfde in het land blijven en het gevaar trotseeren, „cum nihil peius exilio sibi videret eventurum": Dusseldorp, p. 451.

3) Vosmeer zegt althans, dat hij zijn landerijen verkocht heeft toen hij Vikaris werd, om met de opbrengst zijn geestelijken te ondersteunen.

over; en evenmin aan het leerzame van dat geval, zooals het ons in het breede, in al zijn kleuren door den schrijver beschreven wordt. Maar wel wil ik nog de aandacht vestigen op een niet onbelangrijk bericht, dat hij ons meedeelt en mij van elders niet bekend is.

In de eerste jaren van het Bestand, toen de katholieken in grooten getale naar Den Bosch en Antwerpen heen trokken om daar het vormsel te ontvangen, en in het algemeen meer teekenen van leven gaven dan te voren; toen buitendien het gerucht liep dat de nieuw aangekomen Fransche gezant, De Reffuge, in last had om meer vrijheid voor hen te vorderen, drongen daarentegen de Gereformeerde predikanten bij de Staten aan op strenger plakkaten tot wering der toenemende paapsche stoutigheden. Als wij Dusseldorp [1]) mogen gelooven hebben toen de Staten Generaal, om de geestelijke heeren te paaien, een plakkaat ontworpen, zoo scherp als de ijveraars maar wenschen konden, maar waarvan het wel te voorzien was dat het niet in den smaak van de meerderheid der regenten vallen zou. Er werd o. a. in bepaald, dat alle jonge kinderen in de gereformeerde kerk ten doop moesten worden gebracht, dat geen huwelijken dan die voor een gereformeerden geestelijke gesloten waren, wettig zijn zouden; er werd een boete van 1200 gl. in gesteld op het huisvesten van een vreemden priester, een even groote op het bij zich aan huis beleggen van een godsdienstoefening enz. Dat ontwerp werd naar al de provinciën en naar de stemhebbende steden gezonden, om advies. En nu kwamen de bezwaren in van alle kanten, inzonderheid van de heeren van Utrecht en Zeeland. De eersten vreesden voor oproer, indien zulk een plakkaat werd uitgevaardigd, onder hun talrijke katholieke onderzaten; de eersten, die gewoon waren de kerkelijke plakkaten veel trouwer na te leven dan in andere provinciën het geval was, voorzagen dat zij de katholieken uit hun gebied verdrijven zouden naar elders, waar men het zoo nauw niet nam. Het einde was dat het ontwerp bleef liggen, en dat in het volgende jaar op naam der Staten Generaal een plak-

1) p. 407.

kaat werd afgekondigd, dat wel streng was en alle vroegere verbodsbepalingen samenvatte en vernieuwde, maar niet in vergelijking kwam met dat, waarmee men voor de leus een oogenblik gedreigd had. Al is mij ook het ontwerp onbekend gebleven en van de toedracht der zaak niets ter ooren gekomen, toch zou ik Dusseldorp zoo voetstoots in dezen geen geloof durven weigeren. Een opzettelijk onderzoek zou noodig zijn om het of te bevestigen of te weerleggen [1]): zoo veel is zeker, dat het plakkaat, gelijk het in 1612 werd uitgevaardigd, den katholieken aanvankelijk een nieuwen schrik aanjoeg [2]), en dat Oldenbarnevelt, die het als president onderteekend had, er zich voor zijn rechters op beriep, ten bewijze dat hij niet, gelijk hem werd nagegeven, bij het onderhandelen over het Bestand aan de katholieken „openbare exercitie van haar religie hier te lande" beloofd had [3]).

Over de staats- en krijgsbedrijven, die onder zijn oogen zijn voorgevallen, vinden wij bij onzen schrijver niet veel bijzonders, en wij verwachtten dat ook niet. Hij was niet in de gelegenheid om daarvan veel meer te vernemen dan de eerste de beste. Hij schat de gehalte zijner berichten zelf niet te laag, als hij ze vergelijkt met die van den Mercurius Gallo-Belgicus van Van Isselt en zijn

---

1) Een voorloopig onderzoek in het Rijksarchief, op mijn verzoek door den heer Rijksarchivaris Van Riemsdijk met de meeste welwillendheid ingesteld, schijnt Dusseldorp's verhaal niet te bevestigen. Niet alleen dat van een ontwerp, gelijk hij het beschrijft, niets te vinden is, de Resolutiën der Staten Generaal, betreffende het plakkaat, die van 28 Juli 1611 en vervolgens tot die van 24 April 1612 incluis, zijn met zijn voorstelling van de toedracht kwalijk overeen te brengen.

2) p. 431.

3) Verhooren van Oldenbarnevelt, blz. 67. Wij weten echter dat, hadden de omstandigheden het slechts toegelaten, de Landsadvokaat op sommige plaatsen, zooals Utrecht, Haarlem en Amsterdam, wel degelijk aan de Roomschen den eeredienst had willen vrij geven; zie den brief van Jeannin van 6 Nov. 1607. — Dat hij ook bij de Katholieken betrekkelijk goed stond aangeschreven, is niet te ontkennen. Hoogst opmerkelijk is de brief, denkelijk aan hem gericht of ten minste voor hem ontworpen, die afgedrukt staat in de Negociatio Jesuitica.

navolgers [1]). Hoogere waarde dan van zulke aaneengeregen nieuwstijdingen bezit dat gedeelte zijner Annalen doorgaans niet. Maar er zijn uitzonderingen op den regel. Nu en dan worden wij verrast door iets dat werkelijk wetenswaardig is en niet van algemeene bekendheid. Ik zal als proeven slechts verwijzen naar hetgeen hij verhaalt van Nederlandsche katholieken, die op uitnoodiging van Henri IV naar Frankrijk trokken, om daar moerassen droog te leggen [2]); een zaak waarover onlangs Le Comte de Dienne een boek heeft geschreven [3]), dat bij ons vooral door de aankondiging van Dr. Du Rieu bekend is geworden [4]). Evenzoo naar hetgeen hij verhaalt van de dijkbreuken in 1595, en van de Grebbe en van het doel waarmee die gegraven was [5]). Van de paniek in de Haagsche kerk in April 1612, toen de predikant onvoorzichtig gezinspeeld had op straatgeruchten, die aan de papisten van Haarlem moorddadige voornemens toedichtten: een voorval van eenige beteekenis, waarvan buiten onzen schrijver alleen Uytenbogaert ons iets mededeelt [6]). Belangrijk zijn ook de bijzonderheden, die Dusseldorp ons van de zware belastingen in Holland en in Utrecht gedurende de laatste jaren vóór het Bestand verhaalt. Wij wisten uit den mond van Oldenbarnevelt, dat zij tot het uiterste opgedreven en niet productiver meer te maken waren; wij zien

---

1) „Secundus tomus omnino supprimatur .... praesertim cum a morte Guysii, anno 1588, Mercurius Gallobelgicus incipiat, p. 226.

2) p. 255.

3) Histoire du desséchement des lacs et marais en France avant 1789. Paris 1891.

4) Nederl. Spectator, 1891 n° 30. Over Humfrey Bradley, den ingenieur die zich hierbij onderscheiden heeft, vindt men nog het een ander, dat den heer Du Rieu zoowel als de Fransehen auteur ontgaan is, in de Resolutiën Holland, van 1595, 13 Juli, blz. 289; 12 Dec. blz. 515; en van 1596 3 Juli, blz. 270.

5) p. 243.

6) p. 432. Vgl. Uytenbogaert's Leven blz. 96, en een aanteekening bij Brandt, Hist. d. Reform. II bl. 179. Het verdient opmerking, dat volgens Dusseldorp de onvoorzichtige predikant Bernardus, d. i. La Faille, geweest is, en dat uit Uytenbogaerts verhaal blijkt dat Rosaeus, die er door hem voor werd aangezien, ingelijks La Faille als den schuldigen noemde.

dit thans bij onzen schrijver met de stukken aangetoond. Maar hoe gaarne wij deze en meer andere berichten van hem ontvangen, steeds moeten wij er op verdacht zijn dat hij wegens zijn slordigheid en partijdigheid niet onvoorwaardelijk te gelooven is. Van de laatste één staaltje. Op het jaar 1601 verhaalt hij van een Engelschman, die den dood verdiend had maar er met ballingschap afkwam, omdat (zoo zou het vonnis hebben geluid) de Engelsche natie aan de Hollandsche bezetting in Ostende zoo goeden dienst bewees [1]). Dit klinkt al op het eerste hooren zonderling. Maar wij kunnen het met de resolutie der Staten van Holland betreffende dit geval vergelijken; en wat vinden wij dan? Dat het leven aan den Schotsman geschonken is om „veel weldaden (niet door zijn Natie maar door hem in persoon) den gevangenen tot Duinkerken bewezen" [2]). Zoo gaat het onzen schrijver dikwerf; waar de klepel hangt weet hij niet, maar tot onze verbazing heeft hij toch het gelui gehoord. Hij vertelt, dat Maurits niet aan het nachtmaal placht te komen, totdat hem Uytenbogaert daartoe bekeerde [3]). Dit nu is stellig onwaar van Maurits; maar wel is het waar van Oldenbarnevelt: Uytenbogaert zelf verhaalt het ons in zijn Autobiografie [4]), die eerst lang nadat Dusseldorp schreef, in 1645, het licht zag. Hoe, zou men vragen, kwam Dusseldorp aan deze bijzonderheid, en aan meer soortgelijke? Opmerkelijk is het ook in hooge mate, hoe hij, en hij natuurlijk niet alleen, soms een juist inzicht toont te hebben in hetgeen de staatslieden bedoelen en willen. Zoo weet hij te zeggen, dat omstreeks 1614 Maurits op de hand is der Fransche grooten, die tegen de regeering rebelleeren, Oldebarnevelt daarentegen de zijde der Regentes houdt en de Staten tot die gedragslijn overhaalt [5]). Dat in 1613 Maurits en de Staten het huwelijk van den Keurvorst van de Paltz met de Engelsche Prinses bevorderen, in de hoop van door den

---

1) p. 289.
2) Resol Holl. 28 Nov. 1601. blz. 447.
3) p. 309.
4) Wtenbogaerts Leven enz blz. 18.
5) p. 446.

jongen eerzuchtigen vorst, dien zij nog Roomsch koning hopen te zien, een omwenteling in Duitschland te weeg te brengen [1]). Dit laatste is in dien stelligen vorm wel niet waar; maar het toont in alle geval een helder inzicht in hetgeen zich uit de tijdsomstandigheden en de politieke verhoudingen als van zelf ontwikkelen moest.

Maar genoeg en meer dan genoeg reeds, vertrouw ik, om mijn lezers te overtuigen, dat in de beide deelen der Annalen veel voorkomt, dat onzen geschiedkundigen niet langer onthouden mag worden. Een uitgaaf wordt dringend gevorderd — maar daarom nog niet een volledige uitgaaf.

Want ook daarvan hoop ik den lezer, die mij tot hier toe met zijn belangstelling is bijgebleven, overtuigd te hebben, dat het voedzame koren onder veel kaf als bedolven ligt. Immers, voor niet meer dan kaf te rekenen is het doorloopende verhaal, dat niets nieuws bevat dan onnauwkeurigheden. Waartoe zouden wij dit nu nog drukken? Dusseldorp zegt zelf, te schrijven omdat uit het katholieke oogpunt nog niemand de gebeurtenissen van zijn tijd beschreven had, die daarentegen van protestantsche zijde reeds door meer dan één geschiedschrijver uitvoerig beschreven waren. En later zegt hij, dat het tweede deel wel ongedrukt kan blijven, omdat van 1588 af toch het, zijns inziens betrouwbaar, verhaal van den Mercurius Gallo-Belgicus in druk bestaat [2]). Had hij de uitgaaf van Strada's meesterlijke Decaden mogen beleven, hij zou zijn geschrijf nog veel stelliger terug hebben gehouden. Wij handelen dus in zijn geest, indien wij al dit overbodig gewordene ongedrukt laten. Wie er belang in mocht stellen, zal er toch altijd kennis van kunnen nemen in het handschrift, dat in de Utrechtsche Universiteitsbibliotheek voor een ieder toegankelijk is.

Door dat overbodige weg te snijden, verhoogen wij ook, zoo ik mij niet bedrieg, de waarde van hetgeen wij overhouden. Verspreid in een breed verhaal van lang bekende en juister bekende gebeurtenissen, zou het wezenlijk be-

1) p. 437.
2) p. 226.

langrijke en karakteristieke allicht gevaar loopen van voorbijgezien te worden. Daargelaten dat een zoo omvangrijk en zoo weinig aantrekkelijk boek menigeen van de lezing zou afschrikken.

Om deze redenen heb ik na rijp beraad aan het Bestuur van het Historisch Genootschap voorgeslagen een uittreksel van matigen omvang, een bloemlezing zoo men wil, uit het Handschrift door den druk gemeen te maken. Dat voorstel werd aangenomen, en ik met de uitvoering belast.

Toen kwamen voor mij de moeilijkheden. Het moeilijkst was het doen van een keus, het onderscheiden niet zoo zeer tusschen het belangrijke en het onbelangrijke — dat valt zoo zwaar niet — maar het onderscheiden tusschen het meer en het minder belangrijke. Waar de grens te trekken tusschen hetgeen waardig en hetgeen niet waardig is om gedrukt te worden? Iets dat naar willekeur gelijkt, iets subjectiefs zal ik het maar noemen, is hierbij onmogelijk te vermijden, en gaarne had ik dan ook de verantwoordelijkheid met een ander, liefst met een katholiek geleerde, gedeeld. Doch na een paar beleefde weigeringen geleden te hebben, heb ik moeten besluiten alleen met mijn eigen inzicht te rade te gaan. Ik heb daarbij als stelregel aangenomen, niets weg te laten dat nog onbekend was; liever te veel te geven dan te weinig; ter wille van een paar karakteristieke aanmerkingen van den schrijver een geheel stuk, al is het reeds van elders bekend, in te laschen, ingeval zonder het stuk zelf de opmerkingen kwalijk te begrijpen zouden zijn. Vooral in den beginne ben ik hierin rijkelijk te werk gegaan; later mocht ik zulke oordeelvellingen wel eens ter zijde laten, wanneer zij toch hoofdzakelijk slechts herhaalden hetgeen al meermalen gezegd was. Den lezer, die, zonder tot het handschrift zijn toevlucht te nemen, mijn methode beoordeelen wil, kan ik verwijzen naar de volledige uitgaaf der Annalen van 1572 tot en met 1575 van den Zeer Eerw. heer J. H. Hofman, in de Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, deel XIV en XV. Men heeft mijn uittreksel slechts daarmee te vergelijken, om althans in een proeve te ervaren, hoe ik gekozen, wat soort van stof ik behouden en welke ik weggelaten heb.

Ik heb de uitgekozen gedeelten niet zelf afgeschreven. De heeren Van Haarst, Sibmacher Zijnen en Alblas hebben mij welwillend dien tijdroovenden arbeid uit de hand genomen. Ik betuig hun daarvoor nogmaals mijn oprechten dank. Over het geheel is het handschrift niet moeilijk te lezen; Dusseldorp schrijft een vrij duidelijke hand. Maar op nog al veel plaatsen heeft hij in den tekst veranderd, geschrapt en op den kant er bijgevoegd, en in die veranderingen soms weer geschrapt en veranderd. Dan wordt het moeilijk te ontcijferen wat hij ten slotte heeft willen behouden. Er zijn ettelijke plaatsen, die eerst den heeren afschrijvers en naderhand mij zeer veel moeite hebben berokkend. De lange lijst van errata moge daarin voor een gedeelte haar verontschuldiging vinden. Eerst onder het afdrukken is mij in het oog gevallen, dat iets bijzonders bij die veranderingen niet zonder gewicht is. Bij het schrijven had de auteur, waar het te pas kwam, zonder schroom zich zelven genoemd, als dengenen met wien dit of dat gebeurd was. Maar bij het overlezen heeft hij dit doorgaans veranderd, en in het algemeen van „iemand", van „een katholiek persoon" of van „men" gesproken. Het is op zulke plaatsen natuurlijk de moeite waard den oorspronkelijken tekst te herstellen; ik heb dat ook niet verzuimd. Evenzoo heb ik mij veel moeite getroost om de namen van anderen, die bij de herlezing ook uitgeschrapt en, hetzij door een algemeene benaming, hetzij door een soort van cijferschrift vervangen waren, te recht te brengen; doch dat is mij op de meeste plaatsen mislukt. Gelukkig echter, dat ik dan niet zelden in de brieven bij Broedersen vermeld vond, hetgeen onze auteur maar al te goed had uitgewischt.

Had de schrijver zijn werk zelf ter perse gelegd, hij zou zeker nog den tekst hier en daar verbeterd hebben. Vooral ten gevolge zijner wijzigingen is soms de zinsbouw gestoord, en loopen de zinnen niet behoorlijk af. Ik heb meermalen een overbodig woord, dat was blijven staan, tusschen [] gesteld of een ander, dat uitgevallen en toch niet te missen scheen, tusschen () ingevoegd. Wanneer echter de bedoeling van den schrijver duidelijk was, heb ik mij doorgaans van verandering in den stijl onthouden.

Wij hebben met geen letterkundig werk te doen, en kunnen tevreden zijn als wij maar met zekerheid verstaan hetgeen de schrijver heeft willen zeggen. Op gelijke wijs heb ik met afwijkingen in de spelling gehandeld, b. v. met de *ae* en *e*, die door elkaar worden gebruikt; ik heb die gelaten zooals ik ze vond, behalve waar zij bij het lezen eenigen last zouden veroorzaken; daar, in de uitgangen inzonderheid, heb ik de *e* door *ae*, waaraan wij gewend zijn, vervangen. Geen andere aanteekeningen heb ik aan den voet der bladzijden geplaatst, dan die het vaststellen van den tekst betreffen.

Aanvankelijk had ik het voornemen gekoesterd om op den tekst een breeden toelichtenden commentaar te laten volgen, waarin ik de waarde der verschillende brokstukken beoordeeld, het onjuiste weerlegd, het juiste met bewijzen gestaafd zou hebben. Doch ik moet schuld bekennen. Nadat ik een poos met dien arbeid bezig was geweest, is mij de lust ontgaan om hem ten einde te brengen. Aangenamer werk trok er mij van af, en zoo is van uitstel ten laatste afstel gekomen. Nog langer den afgedrukten tekst te laten liggen en hem te onthouden aan de geschiedkundigen, die er naar verlangden, mocht niet. En in der haast af te maken hetgeen slechts waarde kon hebben als het na een tijdroovend onderzoek in bibliotheken en archieven voltooid werd, betaamde evenmin. Zoo geef ik slechts hetgeen ik gereed heb: in plaats van een doorloopende toelichting enkele losse aanteekeningen, die echter, naar ik vertrouw, vooral datgene verklaren, hetwelk verklaring bovenal behoeft. Niet het noodige ontbreekt, maar het overdadige. Mogen mijn lezers dit bewaarheid vinden.

Wat de registers betreft, ik had er zelf een vervaardigd van de personen en zaken, die naar mijn gevoelen de aandacht meest verdienden te trekken. Maar bij het opstellen van mijn Inleiding bemerkte ik tot mijn spijt, dat ik hierin de plaatsen, die ik moest naslaan, niet altijd terstond kon terugvinden. De behoefte aan nog een volledig register van alle persoons- en plaatsnamen zonder onderscheid, met opgaaf van iedere bladzijde, waarop zij voorkomen, deed zich gevoelen. Ik heb toen de hulp van den heer Alblas

ingeroepen om er zoo een saam te stellen, en hij heeft aan mijn verlangen met de meeste bereidwilligheid voldaan, waarvoor hij op den dank der lezers zoowel als op den mijne aanspraak heeft.

ΕΙΣΑΓΟΓΗ sive introductio ad annales sequentes.

(f. 1.) Scripturus commentarium de iis quae meo tempore in Belgio potissimum acciderunt, necessarium putavi pauca praemittere de caussis turbarum, cum quibus simul quasi natus sum et inter quas jam (pro dolor) senui, sicut de iisdem accepi ab hominibus fide dignissimis, qui et ipsi ex parte catholicorum et regiae majestatis illarum pars magna fuerunt.

Vertrek van Koning Philips in 1559 naar Spanje. Staat der Nederlanden op dit tijdstip. De adel aan weelde verwend, slecht opgevoed en daarom voor hooge posten onbruikbaar. Toenemende ketterij onder de jonge edellieden, die hun studie aan buitenlandsche hoogescholen eindigen, en onder de kooplieden, die met vreemdelingen verkeeren. Willem van Nassau, prins van Oranje; zijn afkomst, eerste lotgevallen, aard, eerzucht. Placcaten tegen de ketterij. Nieuwe kerkorde. — Tweedracht in de regeering na 's Konings vertrek. Verzet tegen Granvelle. Deze uit Nederland verwijderd. Compromis der Edelen.

1566.

Brieven des Konings over de ketterij, van Oct. des vorigen jaars. Aanschrijving aan de Hoven, naar aanleiding hiervan. Antwoord van het Hof van Holland, gedagteekend: „8 Januari 1565, stilo curiae." Tot opheldering van deze uitdrukking, het volgende:

(f. 10.) Porro ne forte quisquam me ἀνιστορησίας reprehendat, aut mendum putet, quod literae gubernatricis datae sint XV Decembris anni MDLXV Hollandicae vero curiae

illis, ut apparet, posteriores VIII Januarii ejusdem anni MDLXV, integro fere anno ut apparet ante regias, admonendum lectorem putavimus quantum ad initium anni sumendum duplicem modum in usu fuisse, unum communem, alterum specialem curiarum, qui et inde stilus curiae dicebatur. Communis modus initium anni sumebat a Calendis Januarii, curiae vero a Paschate, ita ut illud tempus quod Calendas Januarii et Pascha intercederet praeterito anno asscriberet. Porro quia saepe Pascha in Martium vel Aprilem menses incidebat et nominando illorum mensium diem aliquem dubium oriri potuisset post aliquot annos, an is dies talis mensis tunc temporis ante vel post Pascha venisset, ideo tali casu obtinuerat usus ut apponeretur clausula: ante Pascha. Utriusque hujus stili exemplum habetis in literis proxime praecedentibus, et plura inferius legentibus offerentur. Sed semel monuisse sufficiat. Ne quis autem stilum curiae ut novitium et absurdum cavilletur, usitatum invenio apud mediae aetatis chronographos plerosque quod diligentissime annotarint, quo loco principes singulis annis celebraverint Natalem Domini et Pascha, subjecta quasi solemni hac clausula: Et immutavit se numerus annorum, ab utroque festo initium anni duci solere insinuantes diversis tamen stilis ut diximus. Attamen ab anno circiter MDLXXX hic curiae stilus saltem per Hollandiam abolitus est et non nisi communis cepit usurpari.

Antwoord van den Prins van Oranje aan de Landvoogdes over de bevelen des Konings. Meer andere officieele brieven over hetzelfde onderwerp. Uitbreiding van het Compromis. Aanbieding van het smeekschrift en aanspraak van Brederode bij die gelegenheid.

(f. 13.) Considera precor, amice lector, quanto spiritu turgeat hic barbarus, fretus suae conjurationis viribus, notaque obiter qualem reverentiam Calvinismus instellet animis subditorum erga suos principes etiam optimos et potentissimos. Animadvertas quomodo malis artibus metum injicere conetur bonorum principum animis, ne regiae majestati ea consulant quae ipsi in prejudicium suum facta interpretari possint et ulcisci parati sunt. Specialiter vero

notes quibus nominibus ipsi insectentur a rege suo defectionem et cum extraneis principibus confederationem, in quo cum et tunc et postea toties se ipsos culpabiles reddiderint, ipsi declarant quam turpis criminis rei et quibus poenis digni sint.

Meer andere (reeds bekende) stukken, deze zaak betreffende. Namen der voornaamste medeplichtigen van Brederode.

(f. 16.) . . . . et alii, inter quos erant multi catholici, qui non tam peccasse putandi sunt malitia quam inadvertentia, quod ab Auraico et aliis occultis hereticis decepti essent tuendae libertatis et privilegiorum patriae titulo specioso quidem sed plane mendaci, nec enim talia ulla extabant sed nec esse poterant, utpote contra unicum et (ut eventus declaravit) necessarium conservandae verae religionis remedium et consequenter contra jus divinum. Quare tales catholici omnino erant inexcusabiles et merito postea a rege puniti sunt.

Edict tegen al zulke schandschriften. Nieuwe edicten tegen de ketters.

(f. 19.) Disseminatur quoque a seditiosis libellus sive tractatus de jure quo rex Philippus possideret provincias Belgicas, in eoque ostendere nituntur ipsum plane injusto titulo occupare comitatum Hollandiae et principatus coherentes, eumque Brederodio competere; quod puto hacten.us nec per somnium quidem ulli hominum in mentem venit, sed remunerandus erat bene de conjuratione meritus. Hannoniam vero regi eripientes Bavaro assignant, ut eum caussae suae adjungerent et in Hispanum concitarent. Brabantiam vero assignant alteri, ut ex omni gente sibi conciliarent regis sui spoliis qui se dictabant tam fideles subditos. Quod in regem, hoc multo liberius audent in ejus subditos principes catholicos, et consiliarios quos primo quidem tecte postea etiam nominatim traducere non verebantur. Quin etiam ne caussa religionis intacta abiret, edito programmate populo venditant, quod civitates Hanseaticae obtulissent regi Hispaniarum certis conditionibus se cura-

turos ut toto Belgio modius siliginis 5 florenis venderetur, sed ecclesiasticos veritos ne pretia decimarum quas multas possidebant decrescerent, oblata magna pecuniarum vi obtinuisse a rege ut Hanseatici non admitterentur, et hinc ortam famem; et hoc tam splendido mendatio, quod nec cogitatum fuerat unquam, grandem clero invidiam apud vulgus conciliarunt, passim clamante populo annonam vilem futuram si imagines confractae essent, quasi divorum statuae frumentum comedissent. Sed subsequentium annorum decursus immensa caritate hoc Calvinistarum prognosticon aperte nimis confutavit. Sed ne tantum per invidiam ecclesiasticorum populum in catholicam religionem incitarent, libellos famosos, rithmos et cantilenas evulgarunt, quae directe instituta ecclesiae, sacramenta christianae religionis et praecipue sacram eucharistiam irriderent.

Bergen en Montigny naar den Koning afgevaardigd. Ontwerp van moderatie der placcaten. Terugkeer in menigte van uitgeweken ketters. Edicten tegen dezen uitgevaardigd.

(f. 20vso.) Diligenter hic notanda est summa optimi principis in conservanda catholica religione sollicitudo, quae manifesto convincit per ipsum non stetisse quominus haereses omnes e Belgio profligatae sint, sed culpam fuisse penes judices et magistratus locorum, qui egregie extirpanti et evellenti principi debitam operam in executione edictorum non navarunt. Unde plane consequitur, non posse illorum posteros conqueri de ejus majestate si ab illa deserantur, sed potius regem de ipsis, qui sua dissimulatione regem contranitentem hisce turbis involverint.

(f. 20vso.) Hoc tempore evulgatur libellus admodum perniciosus, quo nominatim Cardinalis Granvellanus, Viglius, Morillon et generaliter doctores Lovanienses, parochi, monachi et inquisitores, qui nomine Cardinalistarum perstringuntur et accusantur, tanquam qui moderatione praedicta violarint jura et privilegia ducatus Brabantiae, quae rex in sua inauguratione solemni juramento confirmavit, et proinde petuntur sisti judicio ut rei criminis lesae majestatis, asseriturque quemvis indigenam Brabantiae

posse, imo ratione juramenti teneri, accusare et penam exigere de predictis. Rex ut perjurus et inaugurationis suae juratae transgressor aperte predicatur. Edicta ejus tyrannica, sanguinaria et numquam audita vel visa predicantur. Moderatio haec per indirectum idem inductura clamatur, mutato tantum nomine haereseos in rebellionem. Demum ad terrorem incutiendum asseritur esse in sola Brabantia ultra 40000 honestorum hominum, qui non atramento sed sanguine suo subscribere parati sunt supplicationi nobilium praefatae, ita ut, volint nolint cardinalistae, res ad ipsorum voluntatem dirigenda sit.

Vide quaeso, lector benevole, qualis sit hereticorum nostrorum obedientia. Evulgatur edictum de famosis libellis, et ipsi in tantum contraveniunt ut non tantum injuria afficere sed etiam ad inditium factiosorum aliquot nebulonum et fecis populi citare audeant summos viros et qui erant quasi de corpore sui principis, constituuntque unumquemque subditum imo etiam sellularios artifices et de fece vulgus legitimos accusatores imo et judices sui principis, quem ut perjurum traducere non verentur eo quod religionem conservare velit, quam in sua inauguratione solam et publicam invenerat et conservaturum se jurarat, perjurus futurus ni conservaret; quod coeca horum nebulonum calumniandi libido non videt, qui frustra clamant regem sancire edicta, in Brabantia numquam visa vel audita, cum ipsi hujus novitatis caussa sint, qui hereses novas et inauditas primi inducere tentarunt, necessum ut fuerit novo morbo novum remedium invenire nulla culpa medici sed puniendo flagitio egroti. Queso an non est hoc regiam majestatem laedere, perduellem seditiosum et rebellem esse? Frustra igitur praetendunt caussam religionis cum crimine lesae majestatis confundi, cum ipsi et nunc et millies ostenderint haereticos Calvinianos sua natura rebellos et seditiosos esse, ita ut in malitia conjuncti etiam in pena conjungi debeant. Certe ex hoc libello manifeste aperitur eos, qui obtulerant libellum supplicem quinta Aprilis, omnes seditiosos et hereticos esse, quantumvis verbis catholicam religionem et regiae majestatis obsequium inducant.

Eodem tempore, in medio scilicet Junii, prodiit alius

libellus cum titulo: Admonitio ad Belgas, in quo urgebatur constitutio imperii de anno MDLV, qua permittebatur unicuique vivere juxta dictamen conscientiae, suadebaturque regi et magistratibus idem ut in Belgio sequerentur; nitebanturque ostendere ex utilitate regis futurum, si cum religione catholica simul admitteretur et Calviniana, adjuncta ratione quod tunc unusquisque qualis esset se ipsum proditurus esset, et daretur inter veros et simulatos catholicos distinguere, cum nunc e contrario multi religionem simulent et ab hypocritis regia majestas decipiatur. Quasi permittenda essent certa mala sub spe incerti et politici boni; accedat quod tunc infiniti alii defecissent qui nunc metu continebantur in officio et quidem ex animo vel saltem metu coerciti sensim amare catholicam religionem incipiebant; nec deerant alia media facillime internoscendi simulatos a veris catholicis, qualia sunt jejuniorum observatio, ecclesiae et sacramentorum frequentatio aliaque similia. Denique infinities compertum est invidam et protervam esse Calvinianam heresim, et ubi semel se exeruerit nullum Romanae ecclesiae consortium pati velle, utpote cujus doctrina velut lucidissimo sole suam foeditatem detegi probe novit.

Disseminantur hoc tempore Bruxellae per plateas cedulae denuntiantes, quod siquis ex magistratu principalium Brabantiae civitatum sine consensu nobilium et populi tentaret acceptare moderationem propositam, talem a patriae libertatis assertoribus occidendum. Addunt insuper catholicos et praesertim griseos monachos (minoritas, quos pessime oderant) habere librum dictum sanguinarium (vulgo bloetboeck); ex eoque velut descripta circumferebant non solum nomina hereticorum sed etiam tepidiorum catholicorum, ut illos in metum adducerent et suorum numero adjicerent. Zelosos vero catholicos, utpote de quibus desperabant, inter accusatores nominabant, ut illos hoc modo in invidiam et odium vocarent. Quin et in monasteriis ingentem armorum vim pulverisque tormentarii vasa plurima asservari usque adeo [1]) credulo popello

1) Er is hier een werkwoord, persuadebant, venditabant, of iets van dien aard, uitgevallen.

ut consulibus et aliis necessum fuerit scrutari cum ipsis dicta monasteria, ut tandem suo ipsi visu edocti calumniis hujusmodi non amplius credere discerent.

(**p. 21.**) Aliis provinciis supplicantibus hactenus quiete egerant Hollandi; ferebat hoc moleste Brederodius, maxime cum ipse inter illius regionis nobiles fere primarius censeretur. Aggreditur itaque reipublicae Hollandicae syndicum (advocatum Hollandiae vocant) et hunc facile subornat, diem ut comitiis indicat et proponat, utrum non videatur ordinibus consultum ut, aliis provinciis jam passim libellos supplices contra inquisitionem et edictorum rigorem offerentibus, etiam Hollandi idem facerent. Conveniunt itaque Hagam XIX Julii, et advolat imprimis omnium nebulonum antesignanus Brederodius. Longa fit contentio, multis ut quiete ageretur et quomodo rex illas supplicationes acciperet ut viderent, ita prudenter suadentibus: Domini mei, si quid commodi ex ista supplicatione proventurum putatis, nemo vos suo tempore eo privaturus est; si vero, quod indubitatum puto, regis indignationem provocaverit, quorsum vos alieno periculo nullo vestro commodo communicabitis. Pervicitque firmissima ratio, nihil ut tunc concluderetur. Impedire tamen non potuit, quominus decerneretur deligendos esse aliquem ex nobilitate et ex singulis sex majoribus civitatibus e magistratu unum, qui primo quoque tempore Bruxellas irent et ibi, communicatis quibuscum videretur consiliis, in re praesente agerent quod ex commodo reipublicae fore putarent, delectique sunt, agentibus hoc rebellibus qui aut consilio et auctoritate parum poterant aut qui aperte ipsorum factioni faverent; unde et reversi domum boni, quid futurum esset praevidentes, atram nubem Hollandiae imminere dicebant, vereri se ne diluvium et perditionem induceret. Eunt hi boni viri Bruxellas, ubi libellum quendam supplicem concipiunt eumque, antequam gubernatrici offerant, privatim quibusdam secreti consilii senatoribus communicant. Illi visa supplicatione, prudentissime admonent, ipsorum libellum idem continere cum supplicatione nobilium, quem proinde rex eo ipso in pejorem partem acciperet, quod cognita etiam ejus indignatione idem peterent; item quod

sublatis edictis daretur libertas pernitiosa, quae invitaret ad ipsos omnes sectarios et seditiosos, ipsorumque seditiones supplicantibus esse imputandas; posse ipsos illud conjicere ex eo quod heretici ceperint in Hollandia cornua ferre ex quo ordines supplicandum esse decreverint; item regem inquisiturum quis ipsis tale dubium movisset, maxime cum illorum conventui Brederodius interfuerit, qui regi jam parum gratus esset; demum quod nihil impetraturi essent, quandoquidem gubernatrix non aliud respondere posset quam quod nobilibus respondisset, et proinde consultum videri, domum ad suos rescriberent, vel nudum statum suae patriae referrent et remedium arbitrio gubernatricis remitterent. Legati hoc audito consultum putarunt omittere clausulam de adhibendo ordinum generalium consensu et de communi concilio concludunt supplicandum esse, et excepto solo syndico civitatis Dordracenae omnes subsignarunt libello, quo narrant: Post publicationem edictorum mandatumque regis de iisdem et inquisitione rigide servanda in populo magnum exortum tumultum, dicente visa plura exempla injustae vexationis honestorum hominum, non solum per lites sed et carceres etiam, cum tale preceptum a rege nondum emanasset et consequenter nondum tam rigide agi consuevisset; et quamvis (ut dicebant) populum blandis verbis et spe benignioris animi in rege in officio hactenus continuissent, verum aucto murmure et accedente aliarum provinciarum exemplo visum esse non amplius differendum, ne forsan, erumpente qui jam timebatur tumultu, postmodum ut officii sui non satagentes accusarentur; proinde habita deliberatione matura plane sibi compertum, edicta praemissa non tantum religioni catholicae non profutura sed ingentem seditionem et jurisdictionum confusionem et privilegiorum suorum imminutionem causatura esse; quin et Hollandicam regionem undique patentem et mari objectam extraneis mercatoribus frequentari, et proinde usu constare praedicta isthic minus quam alibi servari posse, praesertim cum intelligant in aliis nonnullis Belgii provinciis, etiam mediterraneis, gratiam aliquam circa premissa factam; porro putare se quod in re tam gravi, vitam simul et bona concernente, uniformitas a principe

in conjunctis provinciis debeat observari, alioqui sequuturum ut quae magis gravantur indigenis suis et negotiatione spoliandae sint, et populus certo certius ad seditionem venturus sit; proinde supplicare se ut suspendantur inquisitio et executio edictorum usquedum pleniore causae cognitione aliter statutum fuerit, relinquendo cognitionem de crimine heresis cum suis appendentiis judici seculari quo ad laicos; deinde, quo conservationi catholicae religionis consulatur et heresium progressui obvietur, petere ut sua celsitudo excogitet alia remedia, aequaliter per totum Belgium servanda quae (sub correctione) optime suggerenda putent consilio ordinum generalium, qui a se inventa probabiliter diligentius observaturi sint quam quae mandatis praescribuntur.

Tradito hoc libello XXVII Julii, Parmensis rescribit tertia Augusti plane iisdem verbis sicuti X Aprilis praeterita Flandris fecerat, et adjungit, quantum ad nova remedia de consilio ordinum invenienda, sua celsitudo jam diu regem de hoc certiorem fecit, missis etiam ut notum est legatis, putatque brevi a rege responsum adfuturum, mandatque ut interim omnes et singuli annitantur et provideant ne qua turbatio oriatur, juxta quod etiam brevi a celsitudine sua moniti sunt.

Reversis cum hoc responso legatis, ordines Hollandiae conventum agunt Hagae XXIII Augusti, parumque gratis auribus sunt auditi, imo non parum periclitati quasi commissioni suae non paruissent, eo quod clausulam de consilio ordinum induxissent; decretumque de novo, ut si aliquae aliarum provinciarum supplicationem porrigerent Hollandi ipsis jungerentur. Usque adeo proclives erant in heresim multorum animi.

Toenemende onlusten. De ketters komen gewapend ter preek. Samenkomst der edelen van het Compromis te Sint Truien. Besluiten aldaar genomen.

(f. 22^{vso}.) Et quatuor praecipue in hoc conventu conclusa sunt: primo, ut conciones hereticae ubicumque jam ceptae essent continuarentur, et omni studio curarent ut primo quoque tempore introducerentur in locis quae

hactenus restiterant; secundo, certus statuitur dies quo per universum Belgium ecclesiae violarentur et confringerentur imagines; tertio, ut uno item die et ubique occiderentur vel profligarentur ecclesiastici et bona eorum diriperentur; quarto, ut sustinendae rebellioni parentur arma leventurque in Germania 4000 equitum et 40 signa peditum, authore sHerenbergio, cui in stipendium assignati sunt 25000 coronati; utque in futurum certum esset aerarium, nomina suorum qui quantumque contribuerent descripserunt, simul etiam ut virium suarum notitiam haberent. Vide quaeso, quam sint in malo statu res Belgicae. Ludovicus Nassovius contra regem conjurat et ejus frater Wilhelmus, gubernator Burgundiae, Hollandiae et Zelandiae atque ditionis Trajectensis, omnibus consiliis regiis interest, et tantum non praeest, fratrem fovens et familiarem habens.

Multi ex confoederatis, cum viderent Ludovicum Nassovium et sui similes usque ad apertam rebellionem aggredi, a foedere resilierunt et confoederati qui antea 800 fuerant ad 300 redacti sunt, ex quibus multi protestati sunt se non ulterius foederi consentire quam quo ad abolitionem inquisitionis et rigidorum edictorum, in Aprili petitam.

Samenkomst te Duffel. Antwoord der Geuzen, van 30 Juli 1566, op hetgeen hun van wege de Landvoogdes den 18en te Duffel was voorgehouden. [Bij Le Petit, p. 107, en bij Wesenbeke, uitg. Rahlenbeek, p. 372]

(f. 24vso.) Habetis confederatorum responsionem, quae ut partus monstrosus in libellum supplicem difformatur, de cujus tenore ut aliquis etiam hereticus recte judicare possit, fingat hoc tempore quo haec scribo, anno domini MDCXV, talem libellum in caussa catholicae religionis offerri ordinibus confoederatis a catholicis aliquot nobilibus; quid de tali libello judicaretur aut quid offerentes maneret? Certe non dubito quin seditiosus diceretur, et inquireretur in eos qui obtulissent. Modo conferamus personas personis et caussam caussae, id est principem hereditarium cum hominibus pro majori parte ex infima plebe, qui, talibus mediis ut hac historia narramus ejecto

suo rege, ipsi subditi eum ditionibus suis sua sententia privarunt et se ipsos in locum ejus propria authoritate surrogarunt, et qui proinde nullo respectu sibi possunt arrogare jus majus quam habuit ille, cui tanquam pestis sanitati in corpore Belgico successerunt. Deinde ut etiam caussa caussae conferatur, si nova religio in novam, Harminiana in Gummarismum ita agens, injusta, violenta et tyrannica passim inclamatur, quid dicendum in nostro casu ubi conjurati moliuntur inducere novam religionem, propugnante rege illam quam invenit, in qua natus et in quam inauguratus solemniter juravit?

Verzoek der landvoogdes om opheldering, en begin van het wederantwoord der Geuzen van 2 Aug. [bij Wesenbeke, p. 379.]

(f. 25.) Haec illi verbatim quo ad articulos. In quorum primo considerandum expressam juris scripti constitutionem esse, accusatorem, antequam judicium ingrediatur, paratas habere debere probationes nec inducias posse petere vel ad alios posse remittere cum antea se potuerit et debuerit praeparare; deinde non posse vagari in crimine sed debere locum, tempus, personas et alias circumstantias in libello suo ponere et in processu judicii cum exigitur probare, hoc nisi fecerit calumniatiorem censeri et puniri. Quod hic accidit istis nobilibus, qui non privatam aliquam personam sed publicam eumque summum magistratum et supremum suum dominum tyrannidis, mendatii, injustitiae et aliorum criminum reum facere et tamen nec in uno eorum ullam personam, locum, tempus vel aliam circumstantiam ponere et, quod magis est, nec cum petitur probare posse videmus. Nam illa nominatio: Tornaci, Insulis etc. est vera in crimine vagatio, et illud ubique tantum valet quantum nusquam, utpote copia faciente inopiam. Adde quod etiam Bruxellas nominant, ubi et ipsi et Parmensis agebant; quam facile ibi potuissent habere probationes ad manum, si verum esset quod dicunt. Quin et si certos aliquos judices vel inquisitores novissent, procul dubio eos non tantum nominassent, ut exemplum supra vidimus in Flandris contra Petrum Tilemannum. Qui in uno homine hoc fecerunt

certe nobiles multis non pepercissent, imo pro odio quo in eos flagrabant etiam puniri eos petiissent. Imo si tot locis et in ipsis Bruxellis istud evenisset, quo modo hoc potuisset Parmensis vel ignorare, ut expresse affirmat, vel ausa fuisset negare quod tam facile probare posse sciebat. Illud quoque praetereundum non est, nobiles non petere inducias ad probandum hoc quod posuerant, quod utique fecissent nisi probationem mendacio suo defuturam non ignorassent.

Notari quoque debet quod, etiam si in carceribus illorum locorum aliqui potuissent forte reperiri ob heresim apprehensi, tamen potuisset hoc factum esse ante oblatum libellum vel certe inhibitionem a Parmensi factam, cum illam retro non trahi indubitatum sit.

Demum quam stultum et ineptum istud sit ponderet aequus lector, quod ipsi crimina ponunt et, ad probationem vocati, volunt ut reus qui ea diffitetur contra se ipsum pro accusatore argumenta conquirat. Sed abeant heretici quibus innatum est mentiri et calumniari, qui Hagae publice et praecipui gloriantes auditi sunt, [1]) se toto hoc bello plus mendatiis et calumniis quam armis proficisse.

In secundo vero membro hujus responsionis testes fide dignos laudant suos concionatores et consistoriantes, quibus religio (scilicet) esset mentiri, et quibus ut vilissimis personis atque fere semper infamibus Parmensis sine tortura credere non potuisset, existens catholica; quod si factum fuisset, quin non eo casu clamassent hi nebulones. Deinde nominantes singularum provinciarum consistoria et praedicantes, quos se monuisse dicunt, aperte ostendunt se bonam talium hominum notitiam habere, et contra edictum regium fovere, et contra jus scriptum illorum consistoria sive clancularios magistratus et collegia approbare. Omitto quod hic rursum in facto, cujus probationes luce meridiana clariores habere debebant paratas, vagantur et omnia nominantes nihil imo nec unum nominent. Ulterius si Parmensis probos istos concionatores ad dandum testimonium citasset, an vel ipsi comparuissent, vel eos com-

---

1) Hij had eerst geschreven: quos ego ipse .... gloriantes audivi.

parare nobiles permisissent, certe vereor ne invitos ad martirium abripi dixissent.

In tertio membro non possum satis admirari ipsorum simul et fatuam inscitiam et effrontem impudentiam, cum juris et praxis notorii sit, quod qui ex relatu alterius quid defert debeat aut quod profert ipse probare, aut dicti sui authorem nominare, quod neutrum faciunt; demum quomodo excusari poterunt viri graves, quales videri volunt, si ipsum suum principem accusent ex incertis vulgi rumusculis; quod eo magis procedit si consideremus quod ipsi fatentur se diligenter de caussis et origine hujus famae inquisivisse, et proinde authores et disseminatores talium rerum probe nosse nec tamen nominare velle, et nullas hujus rumoris probationes alias invenire potuisse quam illas quae sequuntur, inter quas risum movere debet cordato lectori quod dicunt de Atrebatensibus ante Flandros convocatis, quasi vel ille ordo alicujus momenti sit, vel privilegio aut praescriptione munitus, quod nec ponere quidem audent; quomodo queso aliquis princeps calumniam evadere poterit, si ad hujusmodi frivola astringetur. In aliis vero subsequentibus vagantur in crimine et nihil specificant, multoque minus probant, et Parmensis expresse diffitetur. Notum illud de Marco Aemilio Scauro, viro apud Romanos primario et censorio, qui accusatus a Publio Rutilio, homine plebejo, de crimine ex frivolis et inanibus aliquot conjecturis, cum ad caussam dicendam in rostra prodiisset ita cives Romanos alloquutus est: Publius Rutilius dicit Marcum Aemilium Scaurum publicam pecuniam furatum esse; Marcus Aemilius Scaurus id negat, cui creditis, quirites? et nihil ulterius allegare voluit vel necessum fuit; statim eum populus absolvit; indignum enim putabant vili homuncioni nihil probanti credere contra virum primarium, nedum regem suum et principem. Certe etiam inter paris conditionis homines et in civili caussa jus habet, quod actore non probante reus, etiamsi nihil praestiterit, absolvitur, nedum in caussa criminali, ubi, sicut dictum est, requiruntur probationes luce meridiana clariores.

Vervolg en slot van het wederantwoord.

(f. 27.) Habes nobilium responsum, in quo mire se ipsos torquent et verba sua varie declarant et limitant, ex eo quod probe videbant plane irrationabile esse quod subditus aliquis suo principi tales leges praescriberet. Certe bene expendenti liquido constabit haec nihil aliud esse quam apertam rebellionis demonstrationem.

Aanschrijving der Landvoogdes aan de Bisschoppen om toe te zien op het gedrag en de zeden hunner geestelijkheid.

(f. 27.) Initio Augusti in Montibus Hannoniae juxta civitatem in prato quodam heretici male auspicato concionari aggrediuntur. Involantes enim in eos animose catholici conventum dissiparunt. Ultrajecti quoque extra portam sanctae Catherinae in extirpato pomario sub ipsa arce regia instituunt concionem hereticam, accito ad hoc precone Viana a Brederodio, quem armati ducebant et reducebant et concionantem circumstabant. Carent enim miraculis Calviniani, nec eorum apostoli mitti volunt ut oves in medio luporum, sed armis et violentia sibi locum faciunt. Quod Trajectenses fecerant statim per universam Hollandiam in omnibus urbibus fieri ceptum est, nullaque mansit immunis nisi Gouda et Dordracum, immortali illarum civitatum et praecipue magistratuum lande. Inter quos Dordraci maxime conspicui fuere Drenckwardi, quorum senior, accinctus gladio et deposito pileo, publice protestatus est caput canum sibi prius amputandum quam ut heretici in civitate concionentur vel templa violent; qui cum ceteris magistratibus jam initio turbarum edicit, ne quis conciones hereticas instituat sub pena perpetui exilii, idque tam arcte servavit ut, cum advenisset quidam origine Dordracenus sed Delfis habitans, qui dicebatur ibi iconoclasta fuisse, misso viatore sit discedere jussus, interdicendo ne quis eum tecto recipiat sub pena exilii; quae pena ibi formidabilior est quod cives Dordraceni magnis privilegiis gaudeant. Goudae fuit saluti boni et zelosi pastoris Joannis a Schoonhovia, Antwerpiensis, sanctae theologiae baccalaurei, qui postea Aldenardae obiit in exilio, pia et frequens adhortatio; cui egregie cooperata est animositas magistratus, qui publice dicebant et ostendebant se prius occidendos quam conciones tolerandos

vel inagines confringendas. Imo cum reperissent inter suos impari studio vel heresi infectos, qui dicerent se pugnare nolle pro sacrificulis monachis et imaginibus, specialiter vocarunt operarios bajulos, qui ibi magno sunt numero, iique catholice admodum se gerentes et magistratui assistentes hereticis terrori fuerunt et ditiores catholicos animarunt; et quia Cristina, Viglii primaria ancilla, quae pro ecclesiasticorum more plurimum apud ipsum poterat, Goudana erat, per illam et Viglium a Parmensi obtinuerunt ut trecentos milites e plebe sua conscriberent; per illos vigilias maxime diurnas agebant, apponentesque illos portis excludebant omnes qui heretica symbola de more ferrent; noctu quoque vigilibus per civitatem euntibus conventus hereticorum impediebant, et alios specialiter ad custodiam ecclesiae suae deputarunt; unde ibi numquam intermissum diurnum officium, ecclesiaeve clausae, vel conciones hereticae habitae sunt. Idem quoque quod Roterodamensibus accidit, quorum tamen pastor Hubertus Duyffhuys et tunc occulte hereticus erat et postea, anno MDLXXVIII, primus heresim publice Ultrajecti disseminavit in ecclesia sancti Jacobi, ubi pastor erat. Simile studium Brugis in Flandria praestitit magistratus, et praesertim vigilantissimus apostolus, qui assidue concionando, sacrificando et suos omnibus modis animando aditum in suam civitatem praeclusit hereticis, qantumvis se in medio foro concionaturos jactitarant. Non absimilem zelum in Gelria ostenderunt Noviomagenses; cum enim x Augusti, qui est sancto Laurentio sacer, quidam apostata monachus in cimeterio Judaeorum magno concursu concionatus esset, xv Augusti praecipui civitatis conventum indicunt in monasterio Joannitarum, inter se acturi quomodo nebulonem illum a moenibus excluderent; sed quia plurimi heretici etiam sese illis miscuerant, nihil certi constitui potuit, unde dominica tunc insequente iterum extra civitatem concionatur et in festo sancti Bartholomei ab hereticis in urbem inducitur, tanta catholicorum consternatione, vix ut conservaretur a spoliatione summum templum, unde etiam pretiosiora quaeque ejus cymelia in privatorum aedes custodienda inde exportantur. Postridie vero, qui erat dominicus, concionem habuit sub arbore in veteri

coemiterio juxta castrum Valckenburganum, fuitque tunc magnus metus ne invaderetur ecclesia, et vix peracto sacrificio clerus omissa nona aufugit, et clausa sunt templa atque monasteria. In festo decollationis sancti Joannis Baptistae quidam heretici ex magistratu duxerunt eum ad sanctum Joannem, sed populo tam invito ut appareret quod non illibenter eum exturbassent. Sed prima Septembris edicit magistratus, ne quis praesumeret turbare divinum officium et ut provisionaliter hereticus concionator ageret in ecclesia sancti Joannis, et rursum apertae sunt catholicorum ecclesiae, donec nocte quae insequuta est, 20 Septembris, quidam ex hereticis dejecerunt sepem montis Calvariae in coemiterio sancti Stephani. Populus hanc proterviam aegerrime ferens cucurrit ad arma et impetu facto concionatorem hereticum urbe expulit, et quinque hereticos e magistratu moverunt et alios totidem e confraternitate sancti Nicolai, ex qua octo sodales in magistratu solent censeri, quos omnes simul in exilium pellunt. Mulieres vero arripiunt baculos fullonum (hinc Neomagiensibus in posterum ab hereticis exacerbatis inditum nomen Knodsdragers sive baculiferorum) et animose pergunt ad ecclesiam sancti Joannis, eo animo ut pollutam heresi cathedram contundant et demoliantur; sed quia templi fores clausae erant et vim facere nolebant, re infecta domum reversae sunt, sed singulae illarum de nocte incitaverunt maritos suos ne tantum scelus inultum sinerent sed ab immortali heresis labe civitatis catholicae nomen assererent, unde et summo mane ante horam quintam in dictam ecclesiam irruentes sedem demoliti sunt et fragmenta ejus in medio foro exusserunt. Tanto catholicorum zelo consternati heretici ad tempus conticuerunt, donec xv Octobris congregarentur in coemiterio sancti Anthonii et per libellum supplicem peterent a magistratu ut revocarentur concionator et exules, ipsisque redderetur ecclesia sancti Joannis et solita concionandi libertas; cumque eo die responsum habere non potuissent, quod quidam ex magistratu non adessent, idem XVIII Octobris repetierunt, unde moti catholici et veriti ne ex timore magistratus cum hereticis mitius ageret quam expediret, et jam pertesi horum in-

quietorum nebulonum et quotidianarum seditionum signum dant aere sacro ex turri majoris ecclesiae, et forum occupant ubi offendunt hereticos confidenter ambulantes et nonnullos etiam armatos, quos continuo urbe expellunt; vocantque Arnhemio comitem Meganum, Gelriae gubernatorem, qui et statim Neomagum contendit cum 60 equitibus. Adventanti obviam procedunt cives explicatis signis numero fere 700 eumque reverenter admodum et peramanter excipiunt continuoque arma deponunt. Meganus congregato magistratu XXII Octobris praescribit, ut publico civitatis impendio centum milites scribantur, quibus totidem a Megano adjungerentur, qui civitati, magistratui et catholicae religioni praesidio sint. Demum juramentum proponitur in hac forma: Promitto et juro quod a consulibus, scabinis, consiliariis et magistris confraternitatis sancti Nicolai hujus civitatis Noviomagensis nec voluntate nec facto discessionem faciam, verum illis adherebo in omni concordia; 2°. nullum foedus aut conjurationem faciam, et si quae ejusmodi fecerim contra regiam majestatem, principem nostrum clementissimum, aut ejus gubernatorem sive etiam hanc civitatem, erit et manebit dictum foedus vel conjuratio per hoc juramentum finita et cassata; 3°. nec volam nec faciam ex hoc ullam congregationem clandestinam vel publicam, de die vel de nocte, intra civitatem vel extra, infra limites judicaturae ejusdem, neque adjuvabo ut fiat, neque favorem praestabo profligato concionatori vel aliis extraneis concionatoribus nec audiam ipsos concionantes infra civitatem vel judicaturam praedictam; 4°. nullas ecclesias vel monasteria juvabo spoliari vel destrui verum ut protegantur et defendantur auxilium praestabo contra refractarios, et sic concorditer magistratui adherere et ab ipsis arbitrata sequi; ita me juvet deus et ejus sancti.

Statutumque fuit, ut hoc juramentum locum haberet donec per regem et rempublicam generale statutum in caussa religionis praescriptum fuerit. Itemque statutum, ut qui civitate pulsi essent cum heretico concionatore nullatenus redire permitterentur, nisi prestito hoc juramento; qui vero in civitate sunt prima feria quarta, cum magistratus congregatur, hoc juramentum prestent, recu-

santes vero civitate pellantur et privilegiis ejus spolientur nec ad reditum a magistratu admitti possint, nisi prius juxta praescriptum hoc juraverint.

Brief des Konings aan die van Gouda van 3 Oct. 1566, om hen voor hun ordelievendheid te prijzen. Brief der Landvoogdes aan dezelfden van 25 Oct. van gelijken inhoud.

(f. 28vso.) Dissimili plane zelo aut certe eventu actum est in aliis Belgii civitatibus. Cum enim nobiles apud Sanctam Trudonem ut diximus agerent, convenerat ut uno eodemque die per universum Belgium templa catholicorum profanarentur et monasteria effringerentur, jamque terminus appropinquabat. Verum tantus erat quorundam pro heresi sua zelus, ut finem ejus expectare non potuerint; inter quos erant Flandri occidentales. Decima enim Augusti, ipso sancti Laurentii festo, Augustinianus quidam apostata Casselenses nebulones incitavit ut capellam sancti Laurentii invaderent et imagines divorum confringerent. Aliae vero ecclesiae illo die conservatae sunt. Quos deinde postridie sequuti sunt Bellenses, et decima tertia Augusti Iprenses omnes suas ecclesias tam intra quam extra urbem mirabili furore profanarunt et spoliarunt. Quos imitantur in ceteris suis eeclesiis Casselenses, Hontscotani, Poperingenses, Armenterienses, Rontselarienses et fere tota Flandria occidentalis.

In festo assumptionis gloriosae virginis Hantwerpienses Calvinistae tumultuari incipiunt. Erecto enim intra urbem suggesto publice concionari voluerunt, sed accurrens magistratus authoritate sua impedivit. Veruntamen magnus erat metus catholicorum. Die enim dominico insequente, cum ibi in honorem divae virginis solemnis solet esse processio, vix ea peragi potuit, hereticis jam eo audaciae evectis ut publice ceremonias ecclesiasticas irridere et blasphemare non formidarent. Postridie vero extra urbem concionantur omnes diversae hereticorum familiae septem vicibus, cumque eodem die Auraicus Antwerpia evocatus esset Bruxellas a Parmensi, quae jam responsum a rege ad nobilium supplicationem acciperat, magis tumultuari ceperunt heretici. Solemne et quasi perpetuum hoc erat callido nebuloni, ut numquam se praesente quic-

quam innovari sineret, sed etiam palam in speciem contradiceret, discedens vero occulte suos animaret; ut probe meminerim non semel a viris prudentibus praedictum: cavete vobis cum Nassovius abierit. Item certe nunc Antwerpiae accidit. Eo enim vix urbem egresso, XX Augusti in magnifica illa Mariana basilica, fimito officio vespertino, sartor quidam (nota queso quales hostes habeat ecclesia) novum testamentum Flandricum manu tenens suggestum ascendit et plebanum illius ecclesiae publice ad disputationem provocavit. Astabat tunc forte nauta quidam catholicus, qui tantam impudentiam egre ferens nebulonem istum de sede detraxit, sed sartoris istius complices statim advolant et, displosa intra ecclesiam manuali bombarda, brachium nautae globulo trajiciunt. Audito hoc tumultu canonici statim turpiter aufugiunt, et heretici in chorum involantes continuo illas sanctorum imagines demoliri aggrediuntur, quas sine magno molimine dejicere poterant; et tota illa nocte deinceps per omnes ecclesias debacchati sunt, non tantum imagines dejicientes sed longe majori studio sacraria, arcas et cistas effringentes, ut calices, sacras vestes et aliam predam acciperent; specialiter vero sevierunt apud minoritas; illum enim ordinem pessime oderant. In ditissimam quoque illam Norberthinorum sancti Michaelis abbatiam omne genus flagitiorum designarunt, non solum ecclesiam profanantes et expilantes sed etiam monasterii penuaria gulose absumentes, ita ut saturi, cum omnia secum ferre non possent, vinum et cerevisiam effuderint, farinam et carnes urina et stercore suo foedarint, et juniores monachos ad apostasiam et rem veneream turpiter sollicitarint. Postridie, omnibus ecclesiis clausis, tres suis usibus deputarunt, Montensem, sancti Georgii et majorem, in quam etiam feria V, quae erat XXII Augusti, Hermannum quendam Modetum, omnium concionatorum turbulentissimum, induxerunt; qui ante prandium suggestum conscendens vel tanta suorum audacia perterritus vel miserabili spectaculo pudefactus dixit, se non jussisse ut imagines rumperentur sed tantum ut amoverentur, eos vero qui res ecclesiae abstulerant, quia partem sibi non fecerant, jussit omnia referre, alioquin ut fures puniendos

asserens. Post prandium vero iterum magno concursu populi concionatus est, sed tunc, vel quia ante meridiem simulate egerat vel in prandio largiter exceptus audacior redditus erat, effecit ut statim post concionem magno molimine dejici ceperint insignes illae et grandes apostolorum statuae, quae ad columnas altius elevatae primum impetum evaserant. Illud vero perquam notabile, quod cum insignem illam servatoris crucifixi imaginem, ante chorum ex templi fornice dependentem, rupissent, utrius que tamen latronis integras reliquerint, ut ostenderent toti mundo cujus instinctu et contra quem tam hostiliter agerent. Sicut et illud alicubi accidisse memini ut, confracta sancti Antonii statua, demonis ex more adjuncti integram reliquerint, donec vir quidam primarius et catholicus ecclesiam ingressus et hoc conspicatus indignatione plenus arreptam demonis statuam violenter solo illisit, dicens: indignum est, diabole, ut tu hic stes integer cum sanctos tui satellites sacrilege tractarint. Servabatur in sacrario majoris ecclesiae preputium servatoris nostri. Hoc subreptum Hermannus concionator de collo suo suspendit, et postea circa annum MDC Middelburgi, ubi concionatorem agebat, moriens adhuc ei de collo pendens inventum est. Verum postridie, quae erat XXIII Augusti, resumens animum magistratus occupatas ab hereticis ecclesias occludi et appositis custodibus arcte servari jussit, ita ut heretici in cemeteriis et in nova civitate concionari cogerentur. Eodem quoque die in carcerem duxerunt 25 iconoclastas, qui cum spoliis suis fugam parabant, quibus nocte sequenti alii 50 ejusdem farinae additi sunt. Erant autem pro majori parte Galli, qui a magistratu examinati professi sunt se conductos ad hoc opus ab hereticis Antwerpiensibus; quos etiam hoc in animo habuisse prodiderunt, ut XXV Augusti curiam occuparent et magistratum loco moverent, alio ex suis surrogato, abrogatis teloniis, gabellis et aliis vectigalibus. Quo cognito magistratus ante domum civicam ingentem furcam erexerunt et, quia in singulas horas Auraici reditum Bruxellis expectabant, minime dubitabant quin ille adveniens statim omnes illos captivos in eo appendi faceret. Tam se catholicum simulare noverat subdolus ille nequam. Verum fallebantur

boni illi homines. Ille enim, XXVI Augusti Antwerpiam rediens, post aliquot dies omnes illesos abire permisit. Quin et hereticos, jam ex conscientia sceleris trepidantes, cum vel solo ictu oculi comprimere potuisset, non solum impunitos sivit verum etiam ut synagogas sibi extra civitatem erigerent per provisionem, ut dicebat, permisit, non solum in praejudicium Antwerpiensium sed etiam totius Belgii, aliis gubernatoribus et magistratibus exemplum ejus in hoc sequentibus.

Audita hac Antwerpiensium iconoclasia, Parmensis de illa per singulos gubernatores provinciarum singulas civitates certiores reddidit, monuit et precepit ut diligenter caverent ne quid simile apud ipsos accideret, et rusticos monerent ut et ipsi ecclesias suas custodirent. Habeo authenticas Auraici literas Germanicas, ipsius manu signatas, ad Hollandos scriptas XXIII Augusti: hominem qui non nosset plane catholicum estimaret. Sic enim incipiunt: Intelleximus *magno nostro dolore*, quod nudius tertius noctu, *nobis absentibus*, *novi hi sectarii violenter* Antwerpiae omnes ecclesias parvas et magnas expilarunt et diripuerunt sanctum sacramentum, omnia altaria, imagines, picturas et ornamenta dejecerint, fregerint et comminuerint in contemptum *nostrae* Christianae fidei et etiam divini servitii et contemptum regiae majestatis. Cumque *predicti sectarii* comminentur idem *per vim et violenter* facturos se in omnibus ecclesiis, piis et spiritualibus locis, tam intra quam extra civitates, ideo placuit gubernatrici etc.: — Vide ut quidvis scribat et dicat simulator atheus.

Solicite quidem et pie hoc Parmensis, sed sero et frustra. Jam enim quasi signo dato per omnes fere Belgii civitates idem faciebant heretici. Middelburgi, quae est metropolis Zelandiae, agebat episcopum Nicolaus de Castro habitabatque in abbatia praemonstratensi intra illam civitatem et illi episcopatui annexa; de quo sparserunt heretici quod ornamenta ecclesiastica ex abbatia in alium locum destinasset et fugam adornaret, qui propterea in festo assumptionis divae virginis ecclesiam suam illis exornari fecit; et publice officium divinum summo apparatu celebravit; sed XXI ejusdem mensis quidam nebulones ecclesiam sancti Martini ingressi imaginem crucifixi servatoris

dejecerunt, unde et sodalitia artificum aliique privati, metuentes iconoclasiam, sua quique ex ecclesiis domos suas comportari curarunt. Quo facto videntes haeretici catholicorum timorem, sumptis animis mane hora quinta in ecclesiam eandem irruerunt, et omnia simul confregerunt et diripuerunt summa celeritate et quasi momento temporis. Exinde idem fecerunt in ecclesia sancti Petri, conventibus minoritarum et Augustinensium, et circa horam decimam in ecclesiam abbatialem sive episcopalem impetum faciunt et summo furore debacchati omnes imagines confregerunt, altaria ruptis sigillis prophanarunt et vix ad preces accurrentium consulum aliorumque de magistratu pepercerunt sepulturae comitis Hollandiae, regis Romanorum, praedicti monasterii fundatoris, ne ossa disjicerent. Altare tamen majus, alio delatum, manus eorum evasit. Exinde currentes ad bibliothecam illius monasterii perinsignem omnes ejus libros ex alto in templi aream dejecerunt, eosque igne combussissent nisi studio catholicorum ablati essent. Interim sparserunt rumorem se postridie reversuros et totum monasterium ejectis religiosis spoliaturos, unde episcopus, absconditis pretiosoribus quibusque cimiliis, convocans religiosos eos ad patientiam adhortatus est, sed tantus illos terror invaserat ut fere omnes habitum secularem poscerent ut ad tempus monasterio excederent, tanta pertinacia ut vix uno die episcopus eos detinere potuerit. Quare XXIII statuit episcopus illos secum Westhoviam ad arcem episcopalem educere; quo audito accurrit magistratus, qui multis precibus et oblata securitate episcopum retinere conatus est, sed frustra; currum enim conscenderat eumque mirantibus consulibus agi precepit; indignabatur magistratus, non immerito, monasterium quasi pro derelicto habitum et hereticorum praedae expositum. Curant igitur status Walachriae vocari, episcopum ad deliberandum cum ipsis, quomodo hii conatus haereticorum sisterentur. Redit itaque sub vesperam solus episcopus, et cum ordinibus, in domo questoris Zelandiae congregatis, agit et rursum in abbatiam cum aliquibus redit. Interim spargunt heretici, inventum esse in bibliotheca monasterii, dum spoliaretur, indicem civium suspectorum de heresi. Excitavit

hic rumor non parum invidiae imo et periculi episcopo, unde et, monitus a quibusdam timidioribus quarta Septembris sibi ut consuleret, in magno metu versabatur. Consulem itaque advocat, qui adveniens nihil periculi esse denuntiat. Episcopus, qui hoc sibi non poterat persuadere, omnes suos, qui erant 10 vel 12 numero, tota nocte vigilare imperat, accensis in diversis locis luminaribus ut plures et parati esse putarentur, qui etiam sub auroram inepto consilio quinque aut sex bombardas simul exonerarunt, quo strepitu excitati heretici militem in suam perniciem in monasterio convenisse clamant. Non deerant etiam, crescente ut mos est rumore, qui dicerent se vidisse per rimas portarum sexcentos armatos. Concurrit itaque ad arma rudis et suspicax plebecula, vix ut a magistratu in officio contineretur; qui in domo civica congregatus ad placandum populum abbatiam custodia cingi et ostia omnia observari jubet, et certos deputat qui totam abbatiam scrutentur, num qui armati vel arma isthic inveniri possint. Evenit autem ut duo ex familiaribus episcopi, harum rerum plene ignari, egrederentur, qui statim a furente populo tenti et in curiam ad magistratum ducti sunt, ubi diligentissime de armis et milite examinantur, etiam cum torturae comminatione; cumque non aliud responderent quam quod erat, magistratus ex corpore suo legat praetorem simul cum consule, cui adjunguntur ex plebe quindecim, qui sub horam nonam abbatiam adeunt ut scrutentur, excluso populo qui depredationi monasterii inhiabat. Pensionarius et consul se ipsos apud episcopum excusant, quod furenti populo illud concedendum putarint, qui aliter placari non posse videbatur. Ducti itaque per secretarium episcopi omnia cubiculia, solaria et turres ita pervagati sunt, ut ne minimum quidem angulum indiscussum reliquerint, cumque nihil invenissent, de tali modo agendi apud ipsos conqueritur episcopus, qui monasterium circa horam undecimam egredientes vix repellere potuere multitudinem circumfusam, ne vi facta irrumperent, et vix multa magistratus contestatione ut arma deponeret et ad labores suos rediret persuaderi potuit.

Eodem die, quo haec Middelburgi cepta sunt, etiam Lirae in Brabantia heretici in templa deseviunt.

Vigesima secunda Augusti Leidae excitatur tumultus. Ante triduum fere cum post peractum officium vespertinum unus ex illis qui ibi consules erant fere solus ageret in templo ejus urbis primario, quod divo Petro sacrum est, unde etiam claves ejus publica ibi sunt insignia, accidit ut quidam faber ferrarius educto gladio imaginem quandam divae virginis deturbaret. Accurrit continuo consul et, nihil veritus gladium, hominem per brachium arripit et extra ecclesiam ductum acriter increpat et in carcerem duci jubet, in quo etiam mansit donec cessante tumultu ad exemplum aliorum etiam publice capite plexus est. Verum hoc die non unus sed omnes fere cives mane armati ad praetorium concurrunt, de templis violandis monasteriisque effringendis inter se consultant. Magistratus, qui ante aliquot dies juramentum fidelitatis a civibus exegerat, signum campana dari jubet, ut populus ex promisso adsit, ipse etiam arma induit, sed cum nulli fere in auxilium magistratus comparerent, civitate tota fere heresi infecta propter multitudinem lanei panni textorum, quibus lues illa fere ubique inhesit, circa meridiem in templis omnia vastant et spoliant. Erat autem monasterium Franciscanorum extra urbem in Reni insula, centum fere a porta passibus distans. In hoc ne irruerent, portas civitatis magistratus occludi jubet. Sub vesperam in curiam irruunt, claves a consule impotenter deposcunt; ille ut vir prudens omnes illos tacite notat qui praecipue grassarentur, et austero vultu, ut vir gravis erat, eos arguit clavesque negat; cumque tumultuantes acrius instarent, arreptas claves in pavimentum projicit et scintillantibus oculis intonat: Istic sunt claves, si quis nunc vestrum audet eas levet. Erat enim totus armatus et securim bellicam manu levatam ita tenebat, ut librans in ictum caput illi fidisset qui claves levare tentasset. Unde, relicto illo, ad portam Hoochwoerdanam currunt et seris claustrisque revulsis vi exitum faciunt et in monasterium Franciscanorum irrumpunt, et tanta barbarie deseviunt, ut omnes cellas et vitreas fenestras plane comminuerint. Sub mediam noctem in urbem reversi; quidam ex illis cucullum minoritarum indutus et librum missalem manu gerens, per plateam vulgo dictam fossam foenariam in

contemptum catholicae religionis vagabatur, quod cum ad dicti consulis notitiam delatum esset, jussit suo periculo hominem occidi, verum ille, ut videbatur, monitus de publico recessit. Postridie vero idem mature domum egressus et per urbem obambulans domos et officinas iconoclastarum inspicit et videt eos ad opificium reversos, unde metum ipsis inesse notans statim decanum sancti Pancratii, in cujus parochia habitabat, adit et ecclesiam aperiri divinumque officium ut resumatur postulat, sed detrectat timidior decanus, donec consul promisit se primum ecclesiam intraturum et postremum exiturum, ut etiam fecit armatus bombarda manuali, tres globulos emittente. Simili quoque modo pastori persuasit ut concionaretur, poneque ipsum in suggesto astabat, populumque orto tumultu authoritate sua compescuit, cumque hoc bene successisset etiam fabrum illum, qui iconoclasiam proluserat et quem in carcerem duci jusserat, ad terrorem hereticorum decapitari fecit; et sic animositas nebulonum contusa est.

Eodem die Silvaeducis in Brabantia iconoclasiae tempestas deseviit, presertim in Minoritas et Dominicanos et Carthusianos, qui extra urbem habitabant, quos omnes effera barbarie male mulctatos suis monasteriis expulerunt. Nec Breda quoque immunis fuit sed eodem die hanc rabiem sensit.

Vigesima tertia Augusti quadringenti Gandavenses ex fece vulgi, mercede a ditioribus conducti, ubique imagines demoliuntur, specialiter vero apud Predicatores et Benedictinos in monte Blandinio, antiquissimo et celeberrimo monasterio et utrobique exusserunt copiosam manuscriptorum bibliothecam, irreparabili literatoriae rei damno; sed nec Carthusiensibus, licet extra urbem, pepercerunt; cessatumque fuit in illa urbe satis diu ab officio divino.

Eodem die 12 adolescentes solum (ut noscas catholicorum desidiam) Mechliniae irruunt in Minoritas, Carmelitas et Clarissas; caeterae vero ecclesiae a concurrentibus catholicis praeservatae sunt; cessavitque officium divinum a feria quinta usque in dominicam sequentem. Est autem notatu dignum quod isti duodecim nebulones Vilvordam, propinquum Mechliniae oppidulum, contendunt et occupant

munitissimum illud castrum, quod nobilium reorum arctissima et morti vicina captura infame est, et effractis carceribus suos complices vinculis exuunt, et simul in ecclesiam irruunt et imagines dejiciunt. In reditu idem facere tentant in claustro monialium, Musen dictum, sed viragines illae accitis rusticis ita sibi providerant ut re infecta abierint.

Eodem XXIII Amsterdami occupant ecclesiam santci Nicolai, quae et vetus dicitur, sed advolans zelosus praetor cum satellitibus ingenti suo periculo illos ejecit, tanto impetu ut puer in ipsa pressura elisus sit, et sic illo die etiam aliae ecclesiae conservatae sunt. Hic dies nefastus hoc sacrilegio fuit Aldenardensibus, Tornacensibus, Valencenis, ubi in posterioribus duobus locis sanctam eucharistiam, quod dictu horrendum, projecerunt et plerosque mortuos exhumarunt. Postridie deseviit eadem tempestas apud Schiedamenses; quod tamen admodum mirabile, inviolatum mansit celebre illud sepulchrum beatae Lidwidis virginis, quod est in parochiali ecclesia, in sacello meridionali, albo lunensi marmore per quadrum in plano pavimenti notatum. Imo quod magis mirabile etiam, in posteriore iconoclasia anni MDLXXII usque in hanc MDCXVI annum inoffensum perstitit; quod absque dubio divinae providentiae asscribendum est et mentis beatae illius virginis, cujus vitam oculatus testis descripsit vir gravis Joannes Brugman, Franciscanus, et paulo post etiam Thomas a Kempis, canonicus regularis; donec anno MDCXVII per quosdam catholicos ossa sanctae virginis inde sublata et in Brabantiam ad archidiaconum asportata sunt.

Dicta XXIII Ultrajecti pauci aliquot nebulones, quasi experimentum capturi quid animi esset catholicis, in ecclesiam parochialem sanctae Geertrudis involant et imagines cedunt et, quia interposito etiam uno die nihil contra se tentari vident, audentiores facti XXV Augusti congregantur in ampla illa platea, quae coemiterio sanctae Mariae objacet, satis numero, ducibus Jacobo quodam Cousinio et Thedoro Cater, hominibus vilissimis et ex fece plebis infimis; prior enim sellularius opifex, posterior vero sordidus Amsterdamensis mercator erat, quibus etiam ea de caussa postmodum gula fracta est; statuerantque eo die omnes

simul ecclesias pessumdare, idque de Parmensis gubernatricis mandato se facere disseminabant, ut sui similes deciperent et, catholicis territis, numero crescerent. Discesserat incommode ex urbe episcopus, quem preses et consiliarii curiae provincialis sequuti fuerant. Consules autem soli relicti accedunt ad hunc globum seditiosorum, convenitque utrimque ut, factis sex dierum induciis, eligerentur duo qui Bruxellas irent et de Parmensis jussu certum quid referrent, interim pars neutra quicquam contra alteram tentaret, idque iuramento confirmatum est. Deliguntur que stante pede pro magistratu et catholicis Niveltius, chomarcha Crimpensis, et pro hereticis Nannius quidam, Delfensis, qui apud suos, fraudatis creditoribus, foro cesserat et ecclesiasticis spoliis rursum ditari posse sperabat. Sed vix unius horae spatio interposito neglecto jurejurando suo globatim ad ecclesiam sanctae Mariae, civilem dictam, advolant eamque sacrilege profanant, mox apud Franciscanos et Dominicanos pari barbarie deseviunt, exustis insuper insignibus illorum bibliothecis. Quo peracto ad ecclesiam parochialem sancti Jacobi pergunt, et postridie ad parochialem sancti Nicolai; collegiatae vero quinque ecclesiae et caetera monasteria, conductis nonnullis operariis, vi ab eorum impetu servata sunt; Carthusienses vero, extra menia positi, praesidio suburbanorum Waerdensium incolumes manserunt.

Rebus tali seditione plane turbatis magistratus pejora veritus, accitis duobus illis iconoclastarum capitibus, pro ceteris suis sociis caventibus, hujusmodi pactum iniit et publicari fecit XXVII Augusti, sub beneplacito tamen Parmensis et Nassovii, tanquam gubernatorum: Ut ratione eorum quae de mandato suo duo capita illa gesta esse confitebantur nulla cuiquam molestia inferatur; ut ab iconoclasia in posterum abstineatur; ut iconoclastae juxta petitionem suam ecclesiam sancti Jacobi usibus suis habeant eamque suis sumptibus purgent, sed quae inter rudera inventa alicui usui deservire possunt aedituis restituantur; quod si praedicta ecclesia minus capax inventa fuerit, alia praeter hanc ipsis assignetur; arma de noctu deponantur praeterquam ab iis qui excubiis deputabuntur; utraque pars contra hostes internos vel externos

invicem succurrant; minoritae vel praedicatores concionibus abstineant, officia vero divina tam apud ipsos quam in aliis ecclesiis pacifice peragantur; utriusque partis concionatores injuriis abstineant, fidem suam tamen rationibus comprobare non prohibeantur; pena transgredientium arbitrio magistratus sit, qui etiam ad petitionem duorum illorum factiosorum, sibi metuere incipientium, furcam in foro novo erigi jussit. Facta hac concordia, magistratus amphoras aliquot vini hereticis et eorum concionatori dono misit.

Hi articuli statim a magistratu Bruxellas missi sunt, sed Parmensis et senatus regius ratos habere noluit, verum 6 Septembris expresse ab illis rescissi sunt magno catholicorum Trajectensium gaudio, qui continuo ecclesiam sancti Jacobi recipientes, ejectis hereticis, suis usibus adaptarunt.

XXIX Augusti Hagam comitis cum multis curribus et concionatore suo advolant Delfenses. Agebat tunc Hagae Wilhelmus Lindanus Dordracenus, Hagiensis in capella curiae decanus, episcopus Ruremondensis, licet non resideret, a Granvellano consecratus, et hereticae pravitatis inquisitor, maximo hereticis odio existens, qui ipsum in horto obambulantem manuali bombarda trajicere conati fuerant, qui multis amicorum precibus vix induci potuit ut periculum declinaret, eo ipso die, antequam Delfenses venirent, Haga discedens; quem tamen oneratis similibus bombardis atque in mensa positis in hospitio ad latus silvae heretici latrones expectabant; quos ille divina providentia nescius declinavit, monito auriga ut per ipsam silvam arenoso itinere currum ageret.

Brugenses, qui hactenus frementibus frustra suis hereticis perstiterant, grande odium Gandaviensium iconoclastarum incurrunt, qui et comminantur se cum triginta vel quadraginta millibus adventuros et vi ecclesias illorum profanaturos; sed die ab ipsis praestituto non nisi 800, fustibus et sclopis manuariis armati, advenerunt et juxta muros Brugenses concionem instituerunt. Sed comes Egmondanus, Flandriae gubernator, quem ob hereticorum minas Brugensis magistratus ....., [1]) misso ad ipsos

1) Het werkwoord is door een inktvlek hier ter plaatse onleesbaar geworden.

caduceatore, discedere illos jussit. XI Augusti 50 circiter heretici foris advenientes urbem intrare conantur, sed accurrente domino Ogniacensi cum civibus pulsi sunt, qui tamen ad aliquot horas circa moenia herentes suos psalmos cantillarunt. Postmodum, XXV Augusti, Gandavienses iterum se cum 60000 adfuturos denuntiant, unde et Brugenses tota nocte in armis agunt, sed nemine comparente, ut in posterum tutu esse possent ex civibus suis de consensu Egmondani conscribunt militem, qui urbi praesidio sit.

Intusschen wordt 's Konings antwoord op het Smeekschrift der Edelen ontvangen. Brief daarover aan de steden van 26 Aug. 1566 [Gachard, Corresp. de Phil. II. t. II. p. 584]. Accoord der Landvoogdes met de Edelen van 23 Aug. en stukken daarop betrekkelijk. Brief van den Koning aan Willem van Oranje, van 1 Aug. [Gachard, Corresp. de Guill. le Facit. II. p. 170].

(f. 35.) Egmondanus, cum videret Parmensem merito incensam in iconoclastas, serio cepit cogitare de illis puniendis. XXVII Augusti misit Joannem Casembrotium, dominum in Backersele, domesticum suum, et unum ex confoederatis nobilibus qui libellum supplicem obtulerant, Audenardam ad componendos motus ibi excitatos; qui dum esset in itinere juxta oppidum Flandriae, Geersbergen dictum, obviat iconoclastis Aldenardensibus, sacrilega sua preda onustis; quare ad signum campanae convenire jubet omnes cives et rusticos, et impetu in eos facto circa 20 occidit et capit multos, ex quibus 21 maxime reos de furca suspendit, ceteros vero probe fustigatos extra Belgium pellit. Probe in hoc Egmondanus, si cetera ad eundem modum ordinasset, et cordate Backerselius, qui utinam nunquam inter confederatos fuisset, ipse catholicus.

Eodem quoque tempore dominus de la Torre haud procul ab abbatia Marchenensi juxta Duacum cum in similis farinae homines incidisset, ex quibus nonnulli ecclesiam pagi suae jurisdictionis confregerant et sacram eucharistiam nefandis pedibus conculcarant, plerosque illorum occidit, ministrum vero ipsorum ex altissima furca suspendi jussit.

Probe quidem ille; sed dispari plane concilio et effectu Nassovius, qui discedens Bruxellis XXVI Augusti Hantwerpiam contendit, ubi propalam quidam in favorem catholicorum agere videri vult; licentiam enim dat magistratui ut conscribant ex civibus suis 2400 stipendiarios qui civitati praesidio sint; sex item iconoclastas ad se delatos cum in carcerem conjicere cogeretur, morte tamen condemnare noluit sed relegavit ad triremes, tempore oportuno liberandos. Injunxit quoque hereticis ne divinum officium turbarent vel impedirent; atque ex eo tempore rursum patefactae sunt ecclesiae, quae jam sedecim fere diebus occlusae fuerant, primaque Septembris celebratur iterum sacrum in celeberrima illa divae virginis basilica de venerabili sacramento. Sed tamen ne sic quidem studium suum in hereticis dissimulare potuit; ut enim quantum posset ecclesiae catholicae obesset, omnibus omnino cujusvis sectae hereticis permisit publica ut conventicula agerent, imo ad illa quinque sibi synagogas erigerent. Quod nulla Parmensis authoritate, ex propria praesumptione eo perniciosius concessit, quod a reliquis gubernatoribus et civitatibus ad exemplum Antwerpiensium idem factitatum vidimus; pestilens enim et corrupta Nassovii voluntas omnimodam catholicorum oppressionem occulte moliebatur, quia palam suo munere et regis sui praesidio nimis fortes eradicare non poterat. Imponebat autem hoc suo modo agendi multis catholicis callida vulpecula. Memini Hollandum quendam virum primarium, qui plane catholicus haberi volebat, tamen dicentem furcas defuturas Nassovio quibus iconoclastas suspenderet. Quare fiebat ut catholicis ob deceptionem et hereticis ob rebellionis occulte consortium ex equo gratus esset; unde et Hollandi circa initium Septembris Hagae convenientes supplicandum constituunt Parmensi, ut ad sedandos motus et puniendos iconoclastas Nassovius in Hollandiam pro officio suo adveniat; quod et factum est, sed Parmensis respondit XXII Septembris, Nassovium agere Antwerpiae ad componendos motus ibi exortos, quae civitas, cum sit totius Belgii primaria, et reliquae civitates in eam quasi matricem oculos conjiciant, non posse illum inde evocari, sed missuram eum in Hollandiam cum primum fieri poterit,

interim vero se scripturam ad senatum regii concilii Hagiensem, ut ad praecipuas quasque Hollandiae civitates aliquem senatorem deputet, qui magistratui adjumento sit; quod si putentur nobiles ad hoc esse necessarii vel etiam ex principibus aliquis, hoc sibi significarent, se pro temporis oportunitate curaturam ne quid detrimenti respublica capiat.

Confoederati nobiles, ne viderentur fraudulenter agere in iis quae cum Parmensi de abolitione criminum suorum agebant, scribunt ad consistoria hereticorum, ut quiete agerent donec ipsi venirent negotiaque componerent, quod si fieret spondebant ipsis ex caussa religionis nihil moleste inferendum. Verum heretici, qui intimae ipsorum sententiae gnari erant, tantum abfuit ut ideo pacatius agerent, quin potius tales literas pro tessera novi tumultus habuerunt. XXVI Augusti Brielenses in templa involant, et postridie Hagae comitis parochialem sancti Jacobi ecclesiam nec non et praedicatorum violant et expilant, imo in tantum audaciae elati sunt ut coegerint praesidem regii senatus cum suis assessoribus aperire carcerem et hereticos, ibidem ob seditionem captivos, emittere. Cessavitque ibidem officium divinum usque ad XVI Septembris. Brederodius quoque, cum audisset publicandum contra iconoclastas suprascriptum edictum, priusquam hoc fiat omnia quae poterant perpetranda ratus, advolat Alcmariam II Septembris, ubi prudentia magistratus templa illesa hactenus perstiterant. Magistratus quantum ex furiosi illius hominis praesentia periculum sibi immineret probe sciens, beneficiis ipsum emollire contendit, structo ad hoc sumptuosissimo epulo; verum ille pro heretica sua gratitudine occulte primarios suos complices advocat, illis exprobat quod, aliis per Hollandiam tam feliciter agentibus, ipsi turpiter desideant; hortatur ut audeant et ecclesias aggrediantur, priusquam edictum quod in foribus est publicetur; verumtamen ut se praesente istud fiat omnino non vult.

Statim igitur cum post prandium discessisset, ante vesperam, heretici conglobati parochialem ecclesiam et templum minoritarum profanant. Vide quaeso, amice lector, quam vim apud Brederodium hereticum habuerit tam

solemnis confratrum suorum apud Parmensem promissio, quae vix octiduo interposito, ut diximus, facta erat. Imo etiam non cessabant in Germania militum delectus habere, contra id quod exerte juraverant, ita ut Parmensis coacta fuerit III Septembris, ne quis alii quam regi militet edicere, et simul etiam ipsa pari vigilantia in Luxemburgo et Artesia militem conscribere.

Hoc tempore catholici Flandri ad exemplum Antwerpiensium convenerunt cum hereticis Gandavi, pactumque ut in civitatibus, in quibus jam publica erat professio hereseos, eadem permitteretur, his conditionibus: 1°. ne heretici impediant vel turbent divinum catholicorum officium; 2°. ut non agant conciones nisi diebus festis et extra civitatem, loco a magistratu ad hoc deputando; 3°. arma deponant nec ea resumant; 4°. plures quam quatuor concionatores non habeant, et ex illis nonnisi duo uno die concionentur; 5°. concionatores isti Belgae sint et de regi subjectis, non extranei vel in exilium pulsi; 6°. ministri hi jurabunt magistratui in rebus policiticis obedientiam; 7°. inter concionandum verbis fraudulosis vel seditiosis abstineant; 8°. onera civilia portent, ut quilibet alii; 9°. hortabuntur auditores suos ad quietem et obedientiam; 10°. heretici in politicis et ad publicam quietem spectantibus adjumento sint magistratui.

Postquam hereticorum consistoria hos articulos jurassent, statim a nobilitate in protectionem subscripta sunt; fides tamen pactis nec parvo quidem tempore servata est, quia Brugenses heretici, cum numquam usum suae haereseos usurpare potuissent, hoc tempore a Gandavensibus instigati primarium ipsorum concionatorem advocant. Erat is Hermannus Modetus, homo ad seditiones natus, ut intra mensem Antwerpiae probarat, qui advolans in festo exaltationis sanctae crucis in cemeterio ecclesiae sanctae crucis primam suam concionem habuit ante meridiem, eadem hora qua catholici divinum officium in eadem ecclesia peragebant. Verum a prandio convenientes magistratus et cives catholici nebulonem civitate exire jubent et nisi fuissent veriti majus ..... etiam hereticorum .....[1])

1) Eenige woorden zijn hier door inktvlakken onleesbaar geworden.

urbe sua ejecissent. Quod subodorati heretici, nimirum timeri se a catholicis, postridie magistratum accedunt et de hac concionatoris sui expulsione ita conqueruntur ut etiam minas non lenes intentarent, quare magistratus ipsis locum extra urbem assignat jubetque ut ibi conventus agant, edicitque ne catholici illos turbare praesumant; et sic priori suae generositati non levem maculam inurunt, quod utique non fecissent si debitum subsidium ab Egmondano gubernatore suo habuissent; sed is, a Nassovio dementatus, quod illum Antwerpiae agere audivit etiam ipse in Flandria imitari voluit, vir non malus sed non satis cautus.

Dedit hoc audaciam comiti Culemburgano Florentio, ut sub finem hujus mensis convocatis iconoclastis ipsos per se ipsum duxerit in ecclesiam majorem sui oppidi, jussitque ut divorum imagines dejicerent, involansque ipse in armarium, ubi sacrosancta eucharistia servabatur, impuris suis manibus exemptam psittaco suo, quod horrendum dictu, comedendam porrexerit. Deinde ad monasterium sancti sepulchri pergens religiosos ipse suis manibus cappas detraxit et vestes seculares induit et monasterio exturbavit, ornamenta ecclesiastica et libros etiam per edes privatorum conquisita in majorem ecclesiam comportari et se coram exuri jussit, et similia in omnibus suae ditionis pagis fere perpetravit, non tantum juxta Culemburgum sed etiam in pago quodam quem juxta Trajectum superius obtinebat. In orphanotrophium quoque irruens prefectos orphanorum duos primarios catholicos non solum affini amovit sed etiam urbe expulit, et duos apostatas sacerdotes in illorum locum substituit, et ipsos orphanos lamentantes et queritantes multis verberibus hereticam concionem frequentare coegit. Initio quidem ecclesiam, quae est in civitate nova, catholicis reliquit, ita tamen ut in laica veste concionari juberet pastorem; quod cum per tres septimanas factum esset, iratus quod frequentior populus ad illam ecclesiam conveniret, illam quoque cedi jubet, cessatumque ibi aliquamdiu a divinis, donec metu proscriptionis ecclesias catholicis reddidit, solo xenodochio hereticis relicto. Vides, amice lector, quam sancta sit juramenti fides apud hereticos. Nondum

mensis elapsus ex quo per consortes juramentum, quod supra posuimus, prestitit. Vides qui fuerint incentores iconoclastarum, cum hic, qui ex nobilitate supplicante primarius, ita debacchatus sit. Frustra ut heretici in suis historiis nobilitatem excusare contendant, mentientes per adolescentulos aliquot et incognitos, nullo nobilium consentiente, iconoclasiam perpetratam fuisse; nimis enim quam crassum esse hoc mendacium, Brederodius et Culemburganus, nobilium antesignani, demonstrant, ut innumeros alios omittam. Certe vidimus Culemburganum hominem prae superbia tam elatum, ut non solum ab exteris sed etiam a suis Stultus comes passim vocaretur. Memini cum circa annum MDCVI in Hollandiam venisset Florentius Haraeus, canonicus Insulensis, qui de initiis tumultuum Belgicorum scripsit, missus ab Archiduce ut tentaret, num qua via pacis conficiendae pateret, quod invitatus fuerit ab hoc comite Culemburgano, qui ipsum de sacro fonte susceperat suumque nomen ipse indiderat, et assidens mensae ab illo rogatus est an etiam nunc pontificiae superstitioni adhereret, cumque respondisset Haraeus se in illa fide moriturum, quam ipse comes in sacro fonte pro se spoponderat, subito in tantam rabiem exarserit nebulo, ut toto corpore tremens et pedibus solum feriens multas blasphemias evomeret; ut vel hinc cognoscat lector, quales fuerint qui hoc anno v Aprilis libellum supplicem obtulerant et de conservanda religione catholica et obedientia regia protestati fuerant, atque in illas postea jurarant, et nunc iconoclastarum antesignanos se ipsos prebuerunt, nullo metu turpissimi perjurii.

Hoc eodem tempore Bruxellenses heretici tentarunt conciones suas auspicari extra urbem, sed magistratus portas occludi jubet, et sic irritum inceptum mansit. XXV hujus mensis duo nebulones in Oudewatrensi ecclesia nemine resistente, aliquot imagines dejecerunt.

Cum edictum Parmensis, de quo supra, publicatum esset Amstelredami heretici, non contenti quod ipsis permitteretur agere suos conventus extra civitatem, petunt a magistratu ut ipsis concedatur intra urbem ecclesia minoritarum; sed respondet senatus, ut de suis commissarios deligerent, qui cum deputatis a magistratu Bruxellas pro-

ficiscerentur et gubernatricem de hoc convenirent. Verum illi postridie ante curiam convenientes occlamant, se nolle eousque expectare donec consulatur Parmensis, et impetu facto invadunt dictam ecclesiam et imagines divorumque statuas demoliuntur. Deinde XXVII Septembris effringunt et spoliant templum carthusianorum, quod erat tunc temporis adhuc extra civitatem, sed accurrit animosus pretor cum suis satellitibus et aliquos ex illis nebulonibus capit, quos cum in civitatem ad carcerem duceret heretici vi facta eos extorquent et liberos dimittunt, quare magistratus ultima Septembris certis conditionibus paciscitur cum rebellium horum antesignanis: 1° ut non impediant catholicae religionis exercitium; 2°. ut concionentur in ecclesia minoritarum bis in septimana et non amplius, per concionatores Belgos vel, si tales non habeant, exteros qui tamen prius in civium album relati sunt; 3°. ut conciones frequentent sine bombardis et aliis armis offensivis; 4°. ut concionatores tam catholici quam heretici imo etiam privati injuriis et dicteriis abstineant, nullos libellos, cantilenas vel rithmos dicant contra religionem vel magistratum vel aliquem particularem; 5°. ut nemo impediat quominus templorum expilatores in carcerem ducantur; 6°. ut heretici possint sepeliri in ecclesiis catholicorum, absque tamen ullis omnino ceremoniis, vel in ecclesia et cemiterio minoritarum et cum ceremoniis Calvinisticis; 7°. ut aditus omnis praestruatur ex minoritarum ecclesia in illorum monasterium, ita tamen ut nulli monachi ibi possint concionari; 8°. ut predicta rata sint donec rex de consensu ordinum generalium aliud statuerit, quo casu, si aliquid decernatur quod conscientiis Calvinistarum intolerabile videatur, promittit magistratus, quantum in se est, quod permittent ipsis tempus rationabile, intra quod rebus suis divenditis vel convasatis migrare possint; 9°. ut nemini noxae sit ex novatoribus quod in hoc tractatu egerunt vel subscripserunt; ut hoc valeat donec de consensu ordinum generalium aliter ordinabitur. His articulis publicatis catholici rursum ecclesias suas reserarunt, quae clausae fuerant a XXIV Augusti.

Prima Octobris 70 circiter nobiles, dissimulatis propriis suis nominibus, Ultrajectum ingressi sunt, dicebaturque

postridie sequuturus Brederodius, et in ejusdem urbis castro (quod Pacis vulgo nominant) hospitium habiturus; sicuti etiam duo nobiles sub vesperam castellanum, dominum Waerdenburgium, adeunt et hospitium ut in castro preparetur Brederodio requirunt, quem a civibus evocatum asserebant, ut urbem in quiete contineat. Verum arcis praefectus non solum hoc negavit, verum etiam de toto negotio magistratum continuo certiorem reddit; quare tota illa nocte et qui sequutus est die omnes catholici, etiam ecclesiastici, in armis fuerunt. Nobiles illi, cum vi agendum esse sibi aut cum ignominia abeundum viderent, capita rebellium convocant, et quot ex illis essent qui arma sumere vellent sciscitantur, cumque non ultra centum intellexissent, visum est per insidias urbem occupandam, hoc modo: conscripserat magistratus ad urbis tutelam duo signa peditum, qui ordinarie dispartitis vicibus excubabant, constituuntque itaque nobiles, cum mane hora septima nocturni vigiles discederent, antequam diurni advenirent occupare domum civicam et quatuor portas; verum re per indicem ad magistratum delata continuo ecclesiastici de hoc certiores redduntur, inter quos statim primi accurrunt canonici sancti Salvatoris et armati forum occupant, quos deinde statim alii sequuti sunt, et egregie advigilant ne quid oriatur incommodi; unde nobiles veriti ne plebs illa, natura sua seditiosa et audax, manus in se injiceret, occulte urbe profugiunt. Quia vero heretici praeteritis diebus acerrime institerant ut ipsis intra urbem ecclesia aliqua concederetur ad habendas conciones, catholici armatis comitiis de hoc deliberant et concludunt nequaquam hoc illis concedendum.

Sexta Octobris iconoclasia apud Bommelenses in Gelria deseviit. Apud Delfenses in Hollandia hactenus magistratus obstiterat ne quid innovaretur, verum VII Octobris 300 fere mulieres (ut in illo oppido fere sunt procacissimae et petulantissimae) impetum faciunt in minoritarum monasterium et, monachis inde exturbatis, aditum iconoclastis faciunt. Longe melius catholicae matronae Amstelodamenses, quae celebre illud a venerabilis eucharistiae miraculo mausoleum colis suis et fusis custodierunt, et Edamenses, quae eodem modo ecclesiam suam conserva-

runt; caeteras vero omnes superarunt Insulenses Flandrae, quae plus quam mille numero, assumptis mercenariis aliquot armatis, ecclesiam ingressae imagines restituerunt, quae timore iconoclasiae oblatae fuerant; exinde percurrentes domos hereticorum, quorum infantes plerique sine usitatis ecclesiae ceremoniis baptisati erant, eos per vim parentibus ereptos ad ecclesiam deferunt, et justa peragi faciunt; quarum exemplo animatus magistratus statim edixit, ne quis liberos suos ab hereticis baptisari faceret sub pena flagellationis.

Octava ejusdem mensis iconoclasia Aspris; et decima iterato tumultuantur Silveducenses heretici et irruunt in monasteria minoritarum et praedicatorum, monachisque fugatis in fenestras et parietes ita deseviunt ut utrumque monasterium fere destruxerint. Decima quinta Octobris Brederodius, cum iconoclastas in oppidulo suo Vianensi non haberet qui ecclesiam vi perfringerent, ipse civibus imperat ut suorum quisque altaria et caenotaphia domum ferat; reliqua demolitur et ecclesiam profanat. Hoc eodem tempore per suum pastorem Woerdenses, abrogata catholica religione, non Calvinismum sed Lutheranismum inducunt. Est autem Woerda mediocre sed munitum Hollandiae oppidum, in dominio utili ducum Brunswicensium et tunc Erici principis, qui hoc tempore ductor copiarum regis Hispaniae haereticis terrori et exosus erat. Hic in castro oppidi Woerdensis firmum habebat praesidium, subditisque suis Lutheranisantibus ut ad catholicam religionem redirent imperat, verum illi pro haeretica sua obedientia non tantum non faciunt, verum etiam principem suum cachinnis exagitant. Jussit itaque Ericus, ut tormenta bellica a muris castri exterioribus ad interiores deducerentur et contra oppidum dirigantur. Verun. nec sibi desunt oppidani, nam et ipsi contraria ratione etiam sua muris deducta contra castrum obvertunt, unde iratus arcis prefectus unum ex tormentis in civitatem adigit et unum ex civibus occidit et alium graviter vulnerat; unde territi cives advolant Hagam et querelas contra Ericum deponunt apud ordines Hollandiae, eo quod ejusdem comitatus membrum sint. Ordines, qui tunc comitia sua Hagae habebant, IX hujus mensis deputarunt primo Ar-

noldum Sasboltium senatorem, verum eo apud Delfenses impedito Johannem Lezanum substituunt, ut Woerdam se conferat et vigore responsi, quod Parmensis ad supplicationem Hollandorum dederat, ut superius digessimus, magistratui adjumento sit ut catholica religio restituatur. Hoc adveniente Woerdam continuo edicitur, ne quis post hac vulgari lingua psalmos in ecclesia decantet, neve impedimento sit sacerdotibus ritu catholico officia peragentibus, alioqui consules tali auxilio non futuros sed permissuros ut dux de eo statuat; et ita res ibi modo aliquo ad tranquillitatem reductae sunt. Quod Woerdenses in Hollandia hoc eodem tempore agunt Daventrienses in Transissulania, qui permiserunt pastori suo ut lupum ageret et pro catholica religione Lutheranismum doceret, ea tamen moderatione ut catholicos canonicos in officio divino non interturbarent. Notandum autem non hoc solum accidisse in pastore Daventriensi sed etiam in Hollandia, plerisque locis, ut praeter Woerdam jam tactam Schoonhoviae et in pagis Jacosbswoudae, Bercoviae, Hogemade, Rijnsaterwoudae, Heenvlietii et Iselmonde; Oudewatrae quoque et Schiedami non ipse pastor sed ejus sacellanus. Hi omnes pro concione dicere non erubuerunt, se hactenus populum decepisse, ex nunc vero praedicaturos veritatem: digni sane hereseos patroni, et quibus fides omnino adhibeatur, ut qui sua se confessione infames reddere non dubitarint; inter quos tamen enituit pastor Jacobswoudanus, qui evirato suo sacerdotio propriis manibus ecclesiam suam profanavit et imagines dejecit, tam notabili catholicae religionis praejudicio ut Parmensis plerisque per Hollandiam judicibus (Balivos vocant) scripserit, diligenter de talibus nebulonibus inquirerent. Habeo hic penes me ipsas literas authenticas de XIV huius (mensis), ex quibus hoc desumpsi. Certe usque in hodiernum diem, post annos fere 50, re ipsa experimur ex indigenis, quales ante has turbas pastores habuerint, bonos vel malos.

Decima quarta Octobris tumultuatum est Mechliniae, eo quod heretici conarentur effringere publicum carcerem et suos, qui ibi detinebantur, liberare; sed impediti sunt

per magistratum et gubernatorem civitatis, comitem Hoochstratanum.

Vides, amice lector, quomodo intra bimestre spatium pestis haec iconoclastica ita per universum Belgium desevierit, paucas ut civitates immunes esse contigerit. Certe in Hollandia immortali ob hoc laude dignissimae sunt Dordracum et Gouda, utpote quae non tantum ecclesias suas et numquam intermissum officium divinum incorruptas servarunt, sed etiam hereticis congregationibus numquam foedatae sunt, ut supra diximus. Proximam his laudem habent Harlem, Rotterdam, Schonhoven, Gorcomium, Edamum, quae, licet a concionibus immunes esse non potuerint, ecclesiarum tamen profanationem passae non sunt; ex quibus tamen Harlemum hoc ferre coactum est ut ecclesiis clausis officium divinum ad tempus intermitteretur, sacramenta clam erogarentur et mortui sine ecclesiasticis ceremoniis sepelirentur. His annumerare licet in Flandria Brugas, Insulas, Douacum, Denremondam, Alostum, Duynckerckiam; in Brabantia Bruxellas, Lovanium, et in Hannonia Montes et si quae similes.

Secunda Octobris confoederati nomine communi acerbas literas miserunt ad Noviomagenses, ipsos arguentes et comminantes eo quod magistratum loco movissent. Inhiabant enim illi urbi, quae in propinquo Germaniae sita maximam oportunitatem habebat ad rebellionem ipsorum promovendam; ut facile jam sit videre, quid suo foedere hi conjurati intenderint, et qui iconoclastarum incentores fuerint. Verum riserunt eos Noviomagenses nec responso dignos arbitrati sunt.

Decima tertia Octobris concionator hereticus, a quodam nobili advocatus, Tielam ingreditur et de subsellio in cemeterio die festo ad populum concionari incipit, densa astantium corona, cum audito rumore accurrit praetor, qui et istius nobilis, qui concionatorem advocarat, frater erat, et evaginato gladio, nihil veritus neque fratrem neque multitudinem, per mediam turbam perrumpit et rabulam istum per vestes in terram detrahit et arreptum per brachium stante pede ex urbe pellit, heroico facto et in praesens securitati consulens et in postremum hereticis metum injiciens; sed, quod deplorandum est, vidimus

hominem, tunc tam zelose catholicum, postea anno LXXII ardentem hereseos promotorem, ita ut pulcherrimum suum castrum prope Tielam propriis manibus incenderet, ne regius miles illud occuparet, miro dei judicio.

Post frequentes Hollandorum interpellationes tandem Nassovius Antwerpia discedit, in cujus locum sufficitur Hoochstratanus, qui hactenus Mechliniae praefuerat; quem cum a suis partibus[1]), heretici aliquid audendum rati XVII Octobris fores ecclesiae majoris vi effringunt, nobili quodam preeunte, (ne puerile factum ganniant heretici); verum magistratus, convocato quem scripserat milite, hereticos templo expulit et nobilem illum cepit, qui deinde stricte examinatus confessus est, se suosque complices in animo habuisse occupare domum civicam, monetam et reliqua urbis loca munitiora, et ad allinendam et devinciendam scelere plebem de nocte ditiorum mercatorum officinas et domos depraedari; quare tam manifesti sceleris reus statim suspenditur ex illa furca, quam diximus mox ab iconoclasia erectam fuisse ante domum civicam, ex qua tamen gubernante Nassovio nullus suspensus fuerat. Nihilominus pergunt Antwerpienses heretici in aedificandis suis synagogis nec laboribus nec pecuniis parcentes, inter quas Gallicana prae caeteris sumptuosius struebatur, in iisque singulis diebus conciones habebant, donec ipsis interdiceretur, ut referemus inferius. Nassovius autem, postquam Antwerpia discessisset, nona Octobris advenit Ultrajectum cum fratre suo Ludovico, Brederodio et pleraque nobilitate confederata; longius enim ab oculis Parmensis remotus magis prae se ferre incipiebat quod hactenus animo texerat. Hospitium vero sibi delegit apud Renessium de Wulff, cujus sunt amplissimae et pulcherrimae aedes ad fossam novam, prope coemiterium ecclesiae collegiatae sancti Joannis. Erat autem is non solum inter confoederatos verum etiam primarius hereticus, tam arcto amicitiae vinculo conjunctus Auraico, ut cum is postea aperte rebellaret et exercitum in Germania conscriberet, inter suos asseclas primum semper illum non

1) Er is hier in den tekst geschrapt; blijkbaar ontbreekt er thans iets aan; b. v.: stare opinabantur.

solum oculis sed etiam voce perquireret; unde tantum misero huic erga Auraicum studium ut amplissimum patrimonium et copiosam pecuniam numeratam erogaret in usus hominis ingratissimi, unde et postea ejus filii, cum bonis paternis cedere cogerentur, ex hac vexatione sapientiores facti ad gremium catholicae religionis reversi sunt. Mansit autem Trajecti fere per duos menses quotidie, cum foederatis nobilibus notoriisque hereticis convivia celebrans. Duxerat autem secum praeter numerosam familiam 300 schlopetarios, a quibus cives multa incommoda et injurias pati cogebantur. Statim vero ut ad urbem advenit, ut catholicis fucum faceret quo facilius securos circumveniret, interdicit hereticis ne extra urbem in desolato pomario sub ipsa Pacis arce conventus facerent; cumque illi non obedirent, praefectus arcis tormentum majus, altius tamen libratum, ad terrorem in eos emisit, unde in alium locum migrarunt. Deinde XXII Octobris Auraicus proponit ordinibus Ultrajectensibus certos articulos, pacis ut dicebat componendae caussa inter catholicos et deformatos, qui a civitate et nobilibus quidem recepti sunt sed ab ecclesiasticis prudenter rejecti, eo quod nonnulla in illis correcta volebant et imprimis illud, quo cavebatur articulos illos servandos donec contrarium statuisset rex de consilio ordinum generalium; amotam enim volebant illam caudam: de consilio ordinum, eo quod illa venenum latere videbant; dicebant enim nefas esse praescribere principi, qui, nomine et re catholicus, optime sciret quomodo catholicam religionem defendere deberet. Ussit hoc non parum Nassovium, verum omnia dissimulare doctus eosdem articulos ita correctos hereticis proponit, qui illos rejiciunt et alios a se formatos offerunt; hos cum denuo catholici aut mutarent aut moderarentur, Auraicus tandem fere promulgat prius a se conceptos, eosque ad Parmensem destinat. Erant autem tales: 1°. ut qui sunt de nova religione nullo loco sacro vel prophano intra urbem concionentur, sed tantum loco extra urbem assignato; 2°. non impediant vel irrideant missam vel officia divina catholicorum, sive extra sive intra urbem; 3°. nemo concionatorem agat qui extra Belgium natus vel pulsus est, nec antequam prestet juramentum ad manus guber-

natoris vel magistratus de politica erga regem et magistratum obedientia et fidelitate; 4°. qui sunt de nova religione in politica obedientia vivant, nec seditiosa loquantur vel agant contra ullum magistratum ecclesiasticum vel secularem; 5°. ut tam ipsi quam eorum concionatores requisiti teneantur juvare magistratum contra hostes reipublicae tam intrinsecos quam extrinsecos; 6°. quandoquidem vero hic conciones habuerint antequam pacta cum nobilibus confederatis inirentur, eas continuare poterunt loco assignato, absque tamen armis ullis offensivis absque eo quod poterunt impediri vel irrideri: omnia per provisionem et quousque aliter sua majestas ordinaverit, secundum pacta cum nobilibus foederatis inita; 7°. ut una pars alteram factis vel verbis non offendat; 8°. abstineatur verbis seditiosis; 9°. ut qui de nova religione non impediant quominus juridice pena decernatur contra iconoclastas, ecclesiarum depredatores vel alios malefactores; 10°. prohibentur vendi vel haberi libri vel rithmi famosi contra regem, gubernatricem aut alium magistratum in genere vel in particulari; 11°. nemo extra vel intra civitatem canat famosas cantilenas, quo populus congregetur; 12°. pena contravenientium sit furca vel alia, arbitrio judicis; 13°. interdicit sua excellentia omnibus tam veteris quam novae religionis concionatoribus, ne in suis ad populum adhortationibus utantur verbis invectivis, irrisoriis vel injuriosis, sub pena quod a concionibus suspendentur et arbitrarie insuper punientur, salvo tamen quod talia non censebuntur quae proferentur in comprobationem alicujus religionis aut peccatorum correptionis, modo certum genus vel institutum hominum non notetur vel reprehendatur; 14°. nemo extra vel intra civitatem utetur ullis tesseris ad convocationem hominum, excepto praetore et militibus; 15°. sua excellentia capit in protectionem tam suam quam magistratus omnes indigenas quiete politica haec servantes; 16°. haec omnia provisionaliter, donec sua majestas aliter statuerit, juxta pacta conventa inter suam celsitudinem et nobiles confoederatos. Et erat subsignatum: Promulgatum ex domo civica Ultrajecti XXVIII Novembris anno MDLXVI per me viatorem G. de Viana. Quidam ex ecclesiasticis scripserant ante promulgationem

de his articulis et toto Auraici modo agendi ad quosdam suos familiares Bruxellas, quorum deinde literae ab illis in Hispaniam ad regem transmissae; quod, sicut non parum regi oculos aperuit, ita illis magnam invidiam apud Nassovium, nobiles confoederatos et hereticos conciliavit.

Brederodius jusserat aliquot campestria tormenta ex Germania Vianam devehi; illa Trajectenses injecta manu Renis detinuerant, utpote pro hereticis contra catholicos advecta; verum Auraicus jussit ea continuo demitti et Brederodio restitui. Insuper etiam permisit ut aliquot majora tormenta Ultrajecti pro eodem Brederodio fierent, quae tamen ille sub discessum Auraici tanta festinatione Vianam devehi curavit, ut expectare noluerit donec perficerentur. Verebatur enim ne abeunte Auraico Ultrajectenses ea detinerent. Hoc quoque tempore aliquot milia catechismorum hereticorum Daventria Ultrajectum allata sunt, sed in porta a magistratu deprehensa, in curiam abducta et exusta sunt.

Dum haec Ultrajecti agerentur Auraicus missis literis ad Hollandos evocat eorum ordines Schoonhoviam in secundam Novembris, atque in condictum diem eo contendit cum fratre suo Ludovico et Brederodio. Opportune autem accidit ut eodem quo veniret die pastor illius oppidi, quem superius ad heresim defecisse notavimus, in parochiali ecclesia concionem haberet ad populum contra invocationem sanctorum, plenam blasphemiis, irrisionibus et injuriis in catholicos. Sequente vero die, quo omnium defunctorum memoria agitur, quidam minorita, missus Gouda, insignem orationem habuerat de purgatorio et orationibus pro defunctis, quem discedentem de cathedra insolens quidam hereticus Schoonhovianus per aures arripit et crudeliter torquens clamat: scelerate monache, an paratus es comprobare ea que statim erronee docuisti? Cumque religiosus placide respondisset, se nihil in suggesto proposuisse quod non statim validis scripturae et rationum authoritatibus confirmasset, statim accurrebant mulierculae et hereticum suis sedibus impetentes extra templum pellebant. Auraicus vero haec omnia se praesente gesta et ad se delata dissimulanda putavit, quae si aliquis contra perjurum illum pastorem designasset, furcae

supplicio ab ipso vindicata fuissent. Unde apparet ea, quae superius retuli ab ipso statuta contra eos qui catholicos turbassent vel irrisissent, in speciem tantum statuta esse ut palpa fidelibus obtruderetur.

Ordinibus Hollandiae convocatis per Cornelium Susium, praesidem senatus Hollandici, Auraicus se ipsum excusat, quod maturius in Hollandiam venire nequiverit, declarat deinde se desiderare ut ordines proponant media, quibus Hollandia possit in obedientia regiae majestatis conservari; porro (ne illa media minus essent gravia suis novatoribus, etiam falso) declarat Parmensis voluntatem esse ut in locis, quibus ante pacta cum nobilibus inita publicum novae religionis exercitium fuit, eadem toleretur, in locis vero aliis arceatur mediis maxime convenientibus, petere vero se ab ordinibus ut deliberent quae vel qualia esse debeant, sibique responsum afferant in proximum conventum, primo quoque tempore Hagae comitis indicendum. Nota quaeso, amice lector, quam fraudulenter hanc bimembram propositionem Auraicus inferat: primam enim, quae pro novatoribus erat, ut certam et non infringendam proponit, alteram vero, quae catholicae religionis conservationem respicit, ut impossibilem suggilat, et dum consilium petit tantae multitudinis, inter quos plerique heretici erant, hoc agit ut per media ridicula vel etiam nociva plane evertat; cum si vere catholicus fuisset non consilium talium hominum de hoc requirere, sed ipse (quae obvia et facillima erant) adhibere debuisset; sed fingebat difficultates ut hereticis aditum preberet.

Prima Novembris Alostani suspendunt ministrum hereticum, eo quod locum sibi ad conciones assignatum non servasset sed temeritate Calviniana, qui semper ulterius tendunt, propius urbem conventum suorum egisset.

Brugis heretici cum III Novembris a concione rediissent circa portam haerebant; expectabant enim quinquaginta suorum, qui cum prope menia venissent quasi pro tessera psalmos suos modulari incipiunt, quod audientes qui apud portam manebant excurrunt; unde qui vigilias agebant tumultum veriti portas claudunt et ut a cantu cessent imperant; dum vero porta cum impetu clauditur, eo quod heretici obniterentur, forte timpanistae manus

ledebatur, quare irati milites fores pandunt et in obnitentes irruunt duosque ex illis occidunt et nonnullos vulnerant, qui postea fere omnes interierunt, nam heretici arma expedierant sed vim militum ferre non potuerant. Exacerbatis igitur utrimque animis instant heretici ut concionatori suo liceret baptisare infantulos et jungere matrimonio, ita ut legitimum haberetur, nec non sepelire mortuos secundum suum morem, eo quod Antwerpiae et in occidentali Flandria hoc ipsis permittebatur. Episcopus vero quantum potest contradicit, verum cum suis concionibus hoc impedire non posset, auxilium magistratus invocat, eo quod pacta conventa cum nobilibus de hoc casu non loquerentur; magistratus vero intellecta controversia edicit, ne concionator ista praesumat, penam exilii in contravenientes dicunt et, ut serio rem agi ostenderent, unum ex civibus in exilium pellunt, qui infantem a concionatore baptisari fecerat. Continuo accurrunt ad magistratum heretici, conqueruntur de tam injusta sententia; magistratus vero illos remittit ad gubernatricem; illa vero non tantum bene judicatum esse pronuntiat, verum etiam ut per totam Flandriam ita servetur edicit.

Hoc eodem mense Antwerpiae duo Hispani mercatores ditissimi sed heretici evocant ministrum quendam Geneva qui concionetur Hispanice. Indigne talem maculam ferebant Hispani, tam concionatorem quam mercatores occidere moliuntur; magistratus itaque tumultum veritus interdicit ne publice concionetur; occulte itaque conventus agebat. Hoc eodem mense Antwerpiam ex Germania evocati venerunt 6 ministri Lutherani, inter quos praecipui Illiricus et Spangebergius, qui statim etiam in lucem miserunt fidei suae confessionem, hoc titulo: Confessio ministrorum Jesu Christi in ecclesia Antwerpiensi conformis confessioni Augustanae; cui subscripserunt ut ministri Joannes Ligarius, Franciscus Alardus, Dietmarus Timanni, Christianus Werneri, Joannes Saliger, Balthasar Houwart, et post eos ministri extranei Mathias Flacius Illiricus, Cyprianus Spangebergius, pastor et decanus Mansfeldensis, Joannes Vorstius, superintendens Holsatiae, Hermannus Hamelmannus, licentiatus theologiae, pastor Lemgoviensis in Lippia et Mathias Wolfius, pastor in Mans-

feld. Vides, amice lector, quam miser sit status ecclesiae Antwerpiensis. Statim cum a catholica religione deficere incipit, tanquam voraces vultures ad grande illud cadaver advolant undique, Lutherani, Calvinistae, Mennonistae, et si qui alii; sed quia regnum jam tenebat Calvinismus, Lutheranorum praccones parum estimati sunt, quare etiam brevi cum dedecore discedunt, ita ut veniens Coloniam Spangebergius et interrogatus a suis symmistis de statu ecclesiae Antwerpiensis, non insulse sed impie responderit: Christus ibi crucifixus pendet inter duos latrones, per latrones designans catholicos et calvinistas. Porro confessionem illam Illirici solide statim refutarunt Wilhelmus Damasi Lindanus, episcopus Ruremondensis, germanice, et Jodocus Tiletanus latine, verum et Calviniani jam antea emiserant fidei suae confessionem (ut multis fidibus cudendis nobis reducerentur Arriana tempora) et illam quoque erudite redarguit vir omni laude dignissimus Cornelius Janssonius, designatus episcopus Gandavensis.

Korte inhoud der placcaten van de Landvoogdes uit het begin van December. [Vgl. Gachard, Corresp. de Phil. II, t. II p. 605]. Valennciennes; placcaat tegen die stad [Bor, I, 134]. Brief der Landvoogdes aan den Prins van Oranje van 14 Dec. [Eensluidend, mutatis mutandis, met dien van gelijke dagteekening aan Egmond, zie Corresp. de Phil. II t. II. p. 606].

(f. 42.) His acceptis literis tantum aberat ut princeps Antwerpiam migraret et petitioni gubernatricis satisfaceret, ut etiam apud Hollandos, quibuscum tunc agebet, plane in contrarium niteretur; XV enim Decembris cum fratre suo Ludovico et Brederodio discedens Ultrajecto Amstelredamum venit, quo etiam die heretici in ecclesia minoritarum coenam Calvinianam publice erogabant, quod nec illo tempore vel unquam postea prohibuit vel sibi ulla ex parte displicere ostendit, imo sibi non ingratum esse demonstravit; quare exemplum Amstelredamensium sequuti Delfenses et Leidenses, in iisdem ecclesiis utrobique similia fecerunt post aliquot dies, non obstante quod rem tantopere regi et gubernatrici displicere probe nosset Auraicus; unde etiam ulterius progressi concionatores

suos matrimonio jungere et sepelire ritu Calvinistico ceperunt.

Hoc tempore, cum periclitarentur Valencenae, visum fuit Auraico, ut Lodovicus frater suus in Germaniam abiret et conscriberet 4000 equites et pedites, illos de quibus in Trudeniano conventu pactum erat. Turpe enim videbatur Valencenenses destitui, qui specialibus Ludovici promissis in tantum audaciae devenerant. Contendit itaque in Germaniam Ludovicus cum illa pecunia, quam inter suos Amsterdami corraserat et Antwerpiam praemiserat, putatque se facili negotio habiturum illum militem, qui cum Mauritio tunc obsidebat arcem munitissimam Gottam, in quam confugerant illius Joannis Friderici filii, qui Carolo quinto imperatori rebellarat, ex eaque totam illam regionem depredati fuerant. Verum cum illa arx non tam cito expugnari posset, et Saxo militem dimittere nollet, nec Ludovicus satis pecuniae haberet ad conscribendum novum militem, resque illa in longius tempus protraheretur, Valencenae interim, ut dicemus, dediti sunt, et Ludovici conatus in nihilum recidit.

Amstelredami agens Auraicus dici non potest quantum allaboraret, ut conatibus suis implicaret illam civitatem maritimam et rebellioni suae per hoc maxime opportunam. Agebat tunc ibi consulem Judocus Buyckius, vir plane catholicus et permagnae ibidem authoritatis. Hunc sibi jure familiaritatis devinciendum ratus, sub vesperam tarde se cum ipso cenaturum denuntiat. Attonitus subitario et domestico apparatu excipit Buyckius Auraicum, duobus tantum nobilibus comitatum. Coenam hilariter et plane affabiliter peragit, ut hominis benevolentiam captet, amotis demum cibis incipit monere Buyckium de incommoditate inquisitionis Hispanicae et non usque adeo persequendis hereticis et similibus, verum vir ille maxime cordatus et regi fidelissimus respondit: si quid est quod excellentia tua curatum velit, quod utilitatem religionis catholicae et regiae majestatis convenit, paratum me plane inveniet; in iis quae talia non sunt minime abutendum me prebebo. Constantiam viri per hoc animadvertens Auraicus honeste ab ipso discessit et ulterius aggressus non est. Imo anno MDLXXIX, cum Amsterdamenses cum ceteris Hollandiae

civitatibus seipsos de voluntate Joannis Austriaci et cogente necessitate junxissent, Buyckium Auraicus, ut sibi formidolosum, civitate expulit, et vix ut Leidae inglorius hereret permisit.

Agit interim bonus Nassovius sicuti cum Ultrajectensibus egerat, ut catholici Amsterdamenses cum hereticis conveniant. Exigit itaque a magistratu, ut de scripto proponat quibus mediis civitas Amsteredamensis ad debitam quietem et concordiam redigi posset. Paret magistratus et XXIV Decembris articulos quosdam sequentes Auraico offert: 1°. ut servetur concordia facta inter Parmensem et confoederatos nobiles XXVI Augusti, et quae deinceps ab eadem gubernatrice statuta sunt; 2° quandoquidem voluntas regis est ut omnimodo servetur catholica religio, ut stricte interdicatur ne quis illius exercitia impediat, irrideat vel injuria afficiat qualitercumque; 3°. ut illa serventur libere in omnibus locis sacris; 4°. ut heretici non concionentur nisi extra civitatem, loco a Nassovio praestituendo; 5°. ut non concionentur diebus profestis; 6°. ut fiant sine armis et post congregationem soluta synagogo claudatur, ne ibi conventicula fiant; 7°. ne ipsorum concio impediatur vel irrideatur; 8°. concionatores sint Belgae, suae majestati subditi, et praestent juramentum obedientiae in rebus politicis; 9°. ut doceant se non essse apostatas neque ex aliqua regione bannitos; (nota, quales ipsorum essent concionatores); 10°. ut utrimque concionatores caveant a verbis injuriosis et seditiosis tam in religionem quam in magistratus, peccata tamen arguere et dogmata confirmare possint; 11°. ut qui sunt utriusque religionis in obedientia politica magistratus vivant et onera sustineant; 12°. ut nemo impediat quominus juridice procedatur contra ecclesiarum expoliatores, iconoclastas aut alios malefactos, sed e contrario magistratui auxilio sit ut tales puniantur juridice; 13°. ut nemo vendat vel distribuat libellos famosos in regem, gubernatricem vel magistratum ecclesiasticum vel saecularem in genere vel in particulari; 14°. ut nemo talia decantet vel clamet in hospitiis vel alibi; 15°. generaliter nulla ad seditionem vel injuriam tendentia dicat, scribat cet., quin aut vera esse probet aut dicti sui authorem nominet; 16°. ut novatores, quum

suos sepeliunt in civitate et locis sacris, vel nullas ceremonias usurpent vel catholicas admittant; 17°. ut nulla sodalitia coeant nisi de scientia magistratus et denuntiante viatore ordinario; 18°. ut sodalitia praedicta rursum erigi faciant dejecta altaria et imagines in eamque rem omnes contribuant; 19°. quandoquidem anabaptistae magno concursu sua conventicula sepius celebrare ex quo sua excellentia Ultrajectum advenit (nota bene) id ipsum impediatur; 20°. ut omnes incolae, qui nondum juramentum magistratui fecerunt, id ipsum praestent intra dies quatuordecim; 21°. ut concionatores novatorum neminem inscribant vel juramentum exigant (et hoc notat seditionem) ut facere solent; 22°. ut pro confirmatione magistratus certus numerus militum ex civibus conscribatur; 23°. ut haec per provisionem, donec rex aliud praescripserit.

Praedictos articulos ut aequissimos licet Auraicus debuisset approbare, tamen quia videbat novae suae religioni prejudicare, ut aliquo praetextu eos posset inducere vel moderari jubet illos dari novatoribus, ut si quid in eis displiceat edicant.

Dum haec Amsterdami aguntur Hollandiae civitates separatim deliberant singulae de iis quae ab Auraico II Novembris Schoonhoviae proposita esse diximus, et ut aliquid ex variis collatis in commune statuerent XX Novembris Hagam conveniunt, et nobiles quidem cum Delfensibus et Leidensibus remittunt in arbitrium principis Auraici, ut is de remediis conservandae religionis cogitet. Interim putant expedire ut satis magnus militum numerus describatur, qui auxilio sit magistratui in singulis urbibus ad comprimendos tumultus, numerum vero in arbitrio Auraici ponunt. Non deerant in magistratu Leidensi qui huic sententiae de arbitrio Auraici valide obluctarentur et anniterentur ut decerneretur hereticos sua libertate spoliandos et si non ferrent ejiciendos videri. In Gallia enim viderant, quas ibi turbas praevaricantes nobiles contra regem et religionem excitassent quodque lenibus remediis heretica lues non curaretur, quod etiam collegis suis serio et sepissime inculcare non desinebant sed frustra, cum urbis syndicus Paulus Buzius totus in Nassovii partes propenderet et ceteri magistratus a severitate in hereticos

plane abhorrerent. Dordracenses magis prudenter dicunt non equalem esse in hoc omnium Hollandiae civitatum conditionem, proinde expedire ut in singulis Nassovius de consilio magistratus provideat, maxime ut authoritas publica conservetur. Harlemenses dicunt utile sibi videri si possent concionatores hereticorum expelli, et rex induci ut casset edicta et in futurum de non inducenda inquisitione Hollandos securos faciat, cum ex iis orta sint omnia incommoda, et constituantur aliae moderationes per status generales, et rex generalem ἀμνιστίαν sanciat civitatibus quae iconoclasiam passae sunt, ita tamen ut in privatos qui illam fecissent inquireretur; verum quum difficilia haec fore putabant, suadere se ut secundum pacta cum nobilitate conciones tolerarentur et Auraicus pro sua prudentia de remediis statuat, quandoque universalem Hollandiae statum ipsi non satis cognitum haberent. Amstelredamenses in eandem fere sententiam cum Dordracensibus convenerant. Goudani vero dicunt apud se nihil innovatum nec proinde indigere remedio, ad communem vero totius Hollandiae statum quod attineret, placere sibi ut serventur pacta cum nobilitate inita, et cum hereticis, nisi seditionem moveant, dissimuleter. Videre licet in his singularum civitatum sententiis quam callide omnes ab Auraico circumventi in pacta cum nobilitate inita consentiant, cum illa vi metuque extorta et Parmensi displicerent et a rege irrita esse juberentur, et mendaciter ab Auraico Parmensi placere dicta sunt, ut ab omnibus reciperentur.

In eodem conventu Hagiensi legati Hollandorum, qui Bruxellis advenerant, dicunt se intellexisse quod gubernatrix consentire nollet generali ordinum convocationi, utpote quod in sua potestate non esse fateretur. Et certum non possum satis admirari de provinciarum Belgicarum impudentia, quae hoc tam inverecunde peterent et seditiose urgerent, cum ditiones Belgicae numquam unum corpus vel unum principatum fecerint, sed diversis temporibus et titulis ad regem vel ejus majores devolatae sint et etiamnum variis legibus et consuetudinibus utantur, et proinde nihil inter se commune habeant preter vicinitatem, qua etiam Gallis Anglis et Germanis junguntur et

tamen cum ipsis in commune nec conveniunt nec consulunt.

Referebant preterea dicti legati videri plerisque provinciis ob illam caussam consultum, amplissimam legationem mittere ad regem in Hispaniam, quae primo quidem loco ordines excusaret apud regem de iis quae hoc anno acciderant, utpote nullo publico decreto sed privata quorundam audacia, putareque ordines posse illis remedium adhiberi, et proinde postulare ut ad generalem conventum evocentur, et instare ut rex postpositis omnibus negotiis in Belgium adveniat, non armatus, ut fama ferebat, sed pro solita sua mansuetudine: ut scilicet eum pro libitu cogere et ejus authoritate abuti possent; ut autem facilius regi fucum facient, adjiciunt sibi videri conveniens ut ecclesiae reparentur et conciones hereticae primo quoque tempore aboleantur. Dicunt preterea dicti legati, esse a se petitum ut de his omnibus ordines Hollandiae certiores faciant et querant an non videatur expedire ut de his gubernatrix primo quoque tempore certior reddatur, et curetur ut dicta legatio decernatur. Ordines inter se deliberantes ultima Novembris Hagam iterum conveniunt et decernunt ut advocatus Hollandiae et syndicus Leidensis diligenter inquirant, quid ordines Brabantiae et Flandriae decernendum putent, atque de hoc ad Hollandiae status mature referant ut ipsi statuere possint.

Eodem quoque die constitutum est ut Auraico donativum offeratur 30000 librarum pro ordinaria cura, quam Hollandis ut gubernator hactenus impendit, et pro extraordinariis obsequiis in hoc praesertim negotio patriae impensis alia 25000 librarum. O insensati Hollandi, quam vos fascinavit Auraicus!

Voortgang van het beleg van Valenciennes. Neerlaag der Geuzen bij Doornik.

(f. 43vso.) Ultima Decembris heretici Ultrajectenses de consilio Brederodii vasa aliquot pulveris tormentarii per fluvium, qui fossa vetus dicitur et mediam urbem intersecat, devehi faciunt sub amplissimo ponte, qui est ante domum civicam, eaque exponi et deportari faciunt in caveam domus publicae, quam non nemo ipsorum condu-

xerat, eo consilio, ut excitato tumultu cum magistratus et ecclesiastici ad domum civicam concurrerent illa incenderent et catholicos miserabili et proditoria morte perderent. Tale est evangelium Calvini; sed opportune admodum insidiae detectae, vasa elata et aditus obstructi sunt.

Hornae in Noorthollandia heretici ab iconoclasia catholicis ecclesiam ademerant, quae in festo nativitatis Christi demum reddita est catholicis. Delfis vero heretici XXIX Decembris coenam suam erogarunt, inventique sunt 1100 qui eiurata religione catholica illam frequentarent.

Sub finem Decembris et initium Januarii factus est conventus Teneremundae in Flandria, quo Auraicus et Hornius evocarunt Egmondanum, tum in propinquo agentem; verum ille Auraici mores jam suspectos habebat et verebatur, ne per ipsum in ruinam impelleretur, itaque excusabat se et conventum rejiciebat in comitia aliqua Bruxellensia; verum cum porro urgeret Auraicus, et adderet etiam Hornius se accepisse literas a fratre suo, domino Montignio, quibus instabat ut conciones, et quae passim per Belgium designabant heretici, impedirentur, et super illis communi consilio opus esse, advolat Egmondanus et offendit ibi intempestivum hospitem, adductum ab Auraico, Ludovicum fratrem suum, quo viso penitebat quidem adventus Egmondanum, verum recedere non audebat. Aderat quoque Hoochstratanus. In quorum conventu ipsa meridie ante prandium Ludovicus profert exemplar literarum missarum, ut dicebat, a Francisco Albano (*sic*), in Galliis legato regio, ad Parmensem, quibus non obscure perstringebantur Auraicus et Hornius et, ut persuadere nitebantur, etiam Egmondanus; variusque de hoc inter illos sermo, aliis regem incessentibus, aliis literas suppositiias causantibus et regem excusantibus, ut qui benignus nimis esset quam ut talia cogitaret, cum ecce Ludovicus Hispanicam tyrannidem causari incipit et proferre non defuturos qui regis et Hispanorum in Belgium adventum impedituri essent. Auraicus, cujus instinctu istà a Ludovico dicebantur, tacere, alii vero invicem respicere et metu trepidare; sed, quia hora prandii erat, ad mensas itum est, et nemo illorum postea, ut debebant, de hoc vel regem vel Parmensem monuit;

attamen Egmondanus exemplar literarum propere ad Parmensem Bruxellas detulit, ut erat aperto et incauto, id est Hollandico, ingenio, multum de injuria sua apud Parmensem conqueritur, unde sane non minimam sibi offensam conciliavit. Parmensis rem silentio obliteravit, sed ex illo tempore Egmondanum non aequis auribus admisit, cui etiam proinde approbationem ab illo factorum in Flandria denegavit. Egmondanus autem, videns se apud regem suspectum esse, cui tamen ex re non erat Belgio discedere, ubi bona ejus sita erant et numerosam undecim liberorum subolem ex uxore sustulerat, deinceps ab Auraici congressu quantum potest abstinet et in hereticos, quibuscum hactenus non parum dissimularat, insurgit; antequam enim Teneremunda discederet, cum magistratus eum adiret et peteret subsidium contra hereticos Antwerpienses et Gandavenses, qui se illo concionatorem adducturos comminabantur, respondit Egmondanus: viriliter agerent, et illos ut regiae majestatis inimicos tractarent et, si possent, occiderent, suum personale auxilium ad hoc pollicitus, quod tamen aliis civitatibus Flandriae petentibus ut sibi permitteretur, hactenus negarat, tumultum causatus: pudendo certe errore, ut effectus hujus concessionis demonstravit; audita enim deliberatione Teneremundensium nullus hereticorum ulterius a prima concione illos vel fines eorum inquietare praesumpsit, quum et Alostani eodem fere tempore concionatorem hereticum in carcerem conjecerant, qui ante portas oppidi ipsorum conventum cogere presumpserat, unde Egmondanus, aditus ab oppidanis, qui ipsum suspendere volebant, 500 milites ex castro Gandavensi ipsis misit, ne quid impedimenti ipsis fieret.

1567.

(f. 46.) Schiedami in Hollandia a festo sancti Bartholomei, quo iconoclastae desevierant, ecclesia non solum clausa fuerat catholicis sed etiam in eadem sacellanus publice heresim docuit usque ad primam Januarii, tunc enim catholicae religionis exercitium ibidem restitutum est. Leidae vero v Januarii heretici coenam celebrarunt

ducentis tantum communicantibus. Postridie vero Delfis seditio commota est; in nova enim ecclesia ob festum epiphaniae concionem habuerat quidam Franciscanus, Georgius nomine, quem magistratus Gouda sub finem Septembris anno praecedente evocarat, quod alias Delfis cum populi applausu concionatus fuisset. Hunc e suggesto descendentem quidam heretica modestia per bracchium arripuit et injuriose contortum acerbe interrogat, quamdiu veterem et papisticum errorem docturus esset, sed intercurrentibus catholicis concionator ereptus et motus sedatus est. Ibidem quoque post paucos dies in ecclesia Franciscanorum, ubi heretici conventus agebant, quidam ipsorum concionator, qui se utriusque juris doctorem dicebat, publice suos corripuit, quod gratiae dei non fuissent cooperati, eo quod dejectis (ut dicebat) idolis, cum timor domini in homines irruisset, non simul occidissent omnes sacerdotes, monachos et papistas, a quibus nunc imminebant non parva incommoda, quae hoc agendo praecavere potuissent.

Circa medium Januarii Leidae cum sacellanus collegiatae et parochialis ecclesiae sancti Pancratii, vulgo opt Hogelant dicta, ad egrotum vocatus cum sacra eucharistia pleno die per plateam incederet, irruit in eum faber quidam ferrarius cum duobus suis famulis, qui ipsum occidissent et venerabile sacramentum violassent, nisi catholici aliquot cives opem attulissent. Videte quaeso quam pacificus sit Calvinistici evangeli spiritus et quales dei filios facit. Turpis vero in eo extitit magistratus socordia, qui tam publicum scelus impunitum reliquerunt.

Voortgang van het beleg van Valenciennes.

(f. 46.) Initio hujus anni in ditione Ultrajectensi aliquot factiosi, qui se capitaneos dicebant, collegerunt ad trecentos milites, non tamen exprimebant cujus nomine vel in quem usum fieret. Fama interim spargebatur, illos futuros subsidio Leowardiensibus, qui, ut inferius dicemus, in Frisia tumultuabantur; sed prudentiores facile animadvertebant talia fingi ut proditio lateret; nimis enim longe aberat Frisia quam ut eo miles iste deduci posset; verum non inepte suspicabantur illos sperasse quod ex

vicinis civitatibus undique plurimi confluerent et sic aucti numero aliquid ex occasione contra civitatem Ultrajectensem tentarent, unde magistratus a Brederodio hoc fieri suspicabatur, qui jam a longo tempore ipsis inhiabat. Ordines igitur Trajectenses, indicto conventu, decernunt legatos mittendos Vianam ad Brederodium sciscitatum, utrum ipsius jussu praedictus miles legeretur; qui ad ipsum intromissi VIII Januarii cum exposuissent quod in mandatis haberent aperte negavit suo nomine isthoc agi; sed et Auraicus, adhuc Amsterdami agens, de hoc delectu certior factus injungit procuratori generali senatus provincialis Ultrajectensis, diligenter inquirat cujus is miles sit. Is diligenter officio suo functus IX Januarii ordinibus retulit, edicere nolle cujus stipendio militarent, secreto tamen se comperisse quod capitaneus ipsorum esset quidam Menningius, qui inter primarios iconoclastas Ultrajecti desevierat, scriba vero Reynerus quidam Zutphaniensis, dominum vero ipsorum esse Henricum Brederodium, qui tamen, ut diximus, pridie illud aperte negarat. Usque adeo mentiri hereticis nec turpe nec criminosum est! Certe eodem nono Januarii die praefatus Brederodius profectus est Viana ad castrum Adense, ubi capita ipsorum convenerant, atque statim predicti milites omnes simul Leckam (Reni brachium est) traducti tendunt Schoonhoviam versus, et in pago Loopwijck dicto consederunt et postridie inde moventes per Vreeswijckum (portus est Ultrajectensium ad Leckam) ad pagum Het Wael dictum perrexerunt; de quo certior redditus magistratus Ultrajectensis sub mediam noctem diei dominicae, qui erat XII Januarii, mandarunt pagorum praesidibus (marescalcos vocant) ut ad signum campanae rusticos convocarent; quod statim ante ortum solis hora sexta matutina factum; verum rustici infrequentes admodum advenerunt atque etiam inviti, eo quod nebulones isti profiterentur passim nemini se nocituros sed ecclesiasticos tantum (quos papos vocabant) spoliare velle; quare magistratus Trajectensis ante meridiem rusticis illis subsidio misit 120 milites ex illis quos ad praesidium urbis suae conscripserant. Audierant praedones illi ad sonum aeris sacri rusticos contra se congregari; itaque in aggere Leckano aciem

instruunt contra illos pugnaturi, verum cum tympanum et signum militum vidissent statim in alteram fluvii partem trajecerunt multis scaphis et pontonibus, quos Brederodius per suos domesticos in eum usum subvehi et custodiri jusserat; duo tamen ex ipsis capti et Ultrajectum ducti sunt. Trans Leckam cum aliquot diebus in depredandis rusticis haesissent, tandem a suis capitaneis petierunt ut ipsis declararetur sub quo stipendia facerent, et recusantibus hoc capitaneis cum dilapsuri viderentur, petierunt triduanas inducias. Brederodius enim Amsterdamum, ut dicemus, abierat, qui interea scripsit suis Lexmondanis, Ameydensibus et Vianensibus, ne illis commeatum subministrarent sed finibus suis arcerent, unde et continuo dissipati sunt. Videre hic est qualis sit hereticorum fides et obedientia, cum haec Brederodius machinatus sit, qui ante paucos menses solemniter regi obedientiam jurarat, et interdictum a gubernatrice sciebat sub gravibus poenis, ne quis intra Belgii fines militem conscriberet vel arma ferret privata authoritate. Trajectenses tanta perfidia hominis sibi vicini et inimici comperta, novo milite conscripto praesidium suum augent et excubias suas tam diurnas quam nocturnas duplicant. Parmensis quoque ad ipsum in Hollandiam profectum destinat legatos, Quarebbium nobilem et Jacobum Turrianum suum secretarium, denuntiatum ut militem dimittat, a munitione sui oppidi abstineat et libros amplius imprimi Vianae non sinat, imo impressos exurat. Adeunt illi hominem in castro suo, Cleeff dicto, quod prope Harlemum est, mandata exponunt; quibus ille respondet, militem illum suum non esse et suos ut eum fugarent mandasse; oppidum se munire contra hostes suos Trajectenses, porro se paratum illud regi aperire quandocumque visum foret; de imprimendis libris, se ut civium suorum negotiationes et frequentiam civitatis suae augeret id permisisse, et nisi gubernatrix alias rationes proferat non videre se quare intermittere debeat; et cum hoc responso utrumque dimisit, quibus tamen, cum Hagam veniens ibi eos invenisset post paucos dies, idem de scripto prelegit, exemplar tamen ejus tradere noluit.

Inter varias Hollandicarum civitatum turbas intacta

constiterat Gouda, immortali laude trium consulum, Hadriani Gerardi, Jannis Gerardi Stempelii et Joannis Gerardi Hey, qui etiam contranitente quarto suo collega heretico, Gerardo Gerardi, ostenderunt quantum intersit principis ut magistratus sit catholicus et regi fidelis. Aegre ferebat hoc Auraicus. Cum itaque scriret moris esse ut Calendis Januarii magistratus renovetur per 40 viros, qui nominando magistratui praesunt, hoc egit ut praedicti consules deponerentur, tanquam republica non ex fide administrata, imprimis autem quod non praemonito integro senatu a Parmensi petiissent et obtinuissent licentiam conscribendi ex sua plebe 300 stipendiarios, quod bajulos et per illos cives induxissent ad jurandum defensionem templorum et cleri, quodque ex mandato Parmensis prohibuissent moenibus dominum Cloetingium et dominum Langerackium cum sua conjuge et familia, ex eo quod symbola hereticorum publice deferrent; fecitque Auraicus per predictos nominari 22 personas minus catholicas, ex quibus ipse tanquam gubernator deinde 11 pessimos delegit, ex quibus quatuor consules et reliqui scabini sive judices essent, unde ingens murmur exortum est inter catholicos, tanquam civitate intra hereticorum manus (ut vere erat) tradita. Heretici vero quasi accepta tessera continuo ceperunt seipsos exercere in addiscendo cantu suorum psalmorum, et XIX Januarii in aedibus cujusdam advenae, dicti Jacobus Calvinus, qui in coemeterio majoris ecclesiae a latere aquilonari habitabat, primam suam concionem celebrant, invitatis omnibus symmistis, et tam alte vociferabantur ut cantus eorum distincte per totum coemiterium audiretur, ortusque est ob eam rem magnus populi confluxus, ceperuntque pueri ante praedictas aedes alta voce decantare notissimam cantilenam: Christus is opgestanden, ita ut hereticorum voces non audirentur; fuitque gravis motus per totam civitatem, ita ut castellanus et praetor accurrerent praeciperentque dicto Jacobo Calvino cantum ut cessare faceret; non tamen hereticorum conventiculum (quod debebant) turbarunt vel dissiparunt, verum consules convenientes in aedibus supremi consulis, quem insequentibus annis hereticum cognovimus et vidimus, ad se advocant dictum Jacobum

Calvinum sciscitanturque, quanam authoritate novitatem hanc inducere ausus esset. Ille, cum suo concionatore Sasboldo comparens, respondet verbum dei liberum esse oportere, magisque obediendum esse deo quam hominibus, asserebantque aperte non minus hoc sibi licere respondere quam apostolis, cum dicerent se spiritum dei accepisse non minus quam Paulum apostolum. Recte admonet Augustinus hereticorum frontem non esse frontem: alter enim eorum, qui hoc tam impudenter astruebat, ante paucos dies per praetorem Gaudanum deprehensus fuerat in publico lupanari, rem habens cum conjugata. Consules audito hoc responso ipsis interdixerunt ne quid simile in posterum committerent, verum verbis tam blandis et languidis, ut statim libellum offerrent, supplicantes ut sibi publicum suae religionis exercitium concederetur; verum magistratus seditionem veritus, populo turmatim ad fores consulis accurrente, retento libello utrumque per posticum libere exire permiserunt, miseruntque viatorem qui in aedibus dicti Jacobi quantus esset conventus inspiceret; verum cum is in cubiculum ingrederetur, quia sub noctem jam tenebrae incipiebant, qui congregati erant omnes simul candelas extinxerunt et per fenestras vicinorumque ades elapsi sunt. Sequenti die, qui erat Januarii vigesimus, magistratus publice interdixit, ne quis in posterum hujusmodi conventicula agere praesumeret sub pena corporali; sed ut fucum faceret catholicis hoc agebat Nassovicus magistratus, quod ipsum quoque non ignorabant heretici. Eodem namque die praedicti Jacobus et Sasboldus cum septem sibi similibus agressi sunt pastorem, ab ecclesia domum suam revertentem, eumque in coemiterio magnis clamoribus exagitarunt, appellantes eum proditorem, lupum sanguinolentum, verbi dei falsarium. Tu (inquiebant) adhuc heri in castro hujus urbis ut sanguis noster funderetur institisti, tu Middelburgi ut duae oviculae Christi pro ejus evangelio morirentur fecisti, tu es seductor tui ovilis, nos te in forum trahemus et ibi tecum disputabimus, sub pena ignis qui victus fuerit, et similia infinita. Cum haec ad notitiam consulum pervenissent, illi imprimis inquisitionem non contra hos nebulones sed contra pastorem instituunt; sperabant enim probari posse pas-

torem aliquam huic rixae occasionem dedisse. Examinant itaque omnes qui adfuerant, imo etiam ipsum pastorem, specialiter vero adolescentem quendam, qui confitebatur se internuntium fuisse advocandis hereticis ad proximum conventum, verum nullam vel minimam contra pastorem calumniam comminisci potuerunt: modeste enim atque mansuete responderat, nihil se tale fecisse sed in concionibus fecisse quod sui erat officii. Adjicere hic debeo consulis vel stultitiam vel arrogantiam, qui cum laicus esset et indoctus et vix unquam pastoris sui concioni interesset, ei tamen praescribere voluit quomodo concionaretur: domine pastor, (inquens) oportebat te hoc tempore cessare a redarguendis hereticis, ne irritentur. Cui bonus pastor: Oportet me hoc tempore precipue ipsorum errores redarguere, ne incauti per ipsos decipiantur. Spe itaque sua contra pastorem frustrati, consules non tantum contumeliosos illos nebulones impunitos reliquerunt, verum etiam, cum audiissent pueros illos, qui sua cantilena hereticorum psalmodium interpellassent, ad hoc illectos fuisse a quibusdam mulierculis, per ficus poma et similia bellaria, jusserunt ut praetor contra illas inquireret, tanquam hujus tumultus authores, omissis hereticis qui vere eorum caussa extiterant. Cum vero mulierculis litem intentare non auderent, pauperem quendam bajulum, Adrianum Nicolai nominatum, in jus vocari jussit pretor, XXIII hujus mensis; cui pro crimine imputat quod, cum in festo sancti Bartholomei proxime praeterito hora nona vespertina coemiterium transiret, videretque tres in muro coemiterii sedentes de confractione imaginum et profanatione ecclesiarum colloquentes, suspicatus (licet temere) illos consilia de iconoclasia conferre, dixisset: Si vos scirem ejus intentionis esse, pugionem vobis in cor adigerem, et si quisquam se commoverit, ipsum adoriar; simulque cultrum exemerat ingeminando: Scimus quod nobis a consulibus mandatum sit, et primus eorum ero qui de sacrilegis vindictam sument; quare contendebat praetor eum feriendum mulcta 10 librarum, condemnatusque est miser ille catholicus a magistratu, duas ut libras pro mulcta penderet et proximo juridico conventu de geniculis remissionem tanti criminis peteret a deo et a judi-

cibus; cum tamen nec contra deum nec contra justitiam quicquam commisisset, imo laudandus esset in tam pio zelo; sed hoc agebat magistratus Nassovicus, ut hujusmodi mediis catholicos timidos faceret, ne quicquam contra heresim loqui vel facere auderent. Quinimo ut non tantum ipsi impune peccarent, dissimulando cum hereticis imo fovendo eosdem, sed etiam optimos consules anni praeteriti in odium apud catholicos adducant, criminantur ipsos quasi etiam suo tempore conventicula ab hereticis fieri probe scivissent sed commodi sui caussa dissimulassent; verum illi cum se paratos dicerent juramento declarare nihil tale unquam ad se delatum vel dissimulaturos fuisse, tota ista calumnia in fumum abiit et magistratum magis suspectum reddidit.

Agebat adhuc Auraicus Amsterdami, ubi, ut diximus, articulos a magistratu propositos novatoribus tradiderat, qui septima Januarii ad eos respondentes: 1°. urgent ut observentur articuli cum magistratu pacti ultima Septembris anni praeteriti, ex eo quod illi jurati et per omnes recepti sint, valituri usque dum rex de consilio ordinum aliter statuisset, quod factum adhuc non est, ita ut sine perjurio et libera conscientia ab illis discedere non possint, praesertim cum reperti sint reipublicae valde utiles; 2°. nihilominus se quietis caussa consensuros, si aliter sibi provideri possit de loco commodo et securitate competente; 3°. porro, quia in praesenti duas haberent ecclesias (minoritarum intra muros et leprosorum extra portam sancti Anthonii), convenire ut magistratus ipsis aedificet duas synagogas, longe majores quam illae duae ecclesiae sint, ob crescentem populi multitudinem; 4°. et casu quo illae duae non sufficiant una atque altera addatur; 5°. securitatem vero in eo consistere ut pacta facienda ab omnibus, tam magistratu quam civibus, juramento firmentur, ita ut servanda, etiamsi gubernatrix improbet vel aliud quid in contrarium accidat, curentque omnimodo ut gubernatrix illa ratificet; item ut arbitrio novatorum 400 aut 500 cives non sagittarii assumantur, qui portas tam terrestres quam aquaticas custodiant, et magistratus excubias recenter a se ordinatas dissolvat; 6°. ut probi atque divites aliquot viri assumantur ex novae religionis professoribus, qui con-

sulibus, scabinis et consilariis civitatis assistant, ita ut nihil ab iis decretum executioni mandetur vel ratum habeatur nisi praedicti, vel major illorum pars, consentiant. Hos tam exorbitantes articulos per novatores curavit offerri Auraicus, ut ea quae ipse in animo haberet ipsis concedere tolerabilia viderentur catholicis, et ut favorabilia praedicarentur, instar Dionysii tyranni, qui centum petens ducenta exigebat et postea dimidium remittebat, ut clemens videretur. Decimo octavo itaque Januarii, sub beneplacito tamen gubernatricis, fecit publicari ea quae sequuntur: 1°. ut pacta conventa de ultima Septembris rata sint, excepto usu ecclesiae minoritarum; 2°. quod in dictis pactis conventis exprimitur: de consensu ordinum, mutabitur et erit: consequenter paci inter gubernatricem et nobiles confederatos XXIII Augusti initae; 3°. quandoquidem exercitium novae religionis vetitum est a gubernatrice et consequenter permitti non potest a magistratu, mittentur ad gubernatricem duo a magistratu et totidem a novatoribus, ut de gravitate difficultatum ostendant et mentem ejus exquirant; 4°. cedent novatores duabus ecclesiis occupatis; propter hiemale tamen tempus intra urbem concionabuntur, donec edificaverint extra urbem synagogam loco designando; 5°. magistratus, consilium civitatis, capitanei et ordo sagittariorum per juramentum a se factum promittent, quod impedient et resistent expilationibus locorum piorum et privatorum, cujuscunque sint religionis, motibus et seditionibus ceteris, defendentque civitatem et incolas ad regiae majestatis obsequium et utilitatem publicam, et pro hostibus et rebellibus ac seditiosis habebunt qui praesenti paci obviare tentaverint; 6°. novatores obedient magistratui in politicis ad publicam utilitatem; 7°. praedicti sagittarii ad petitionem magistratus tenebuntur competenti numero et loco assistere justitiae prout imperabitur; 8 sodalitatum et opificiorum prefecti tenebuntur promissa servare et servari facere inter suos atque obedire magistratui in iis quae ad utilitatem publicam ipsis a magistratu praescribentur; 9°. novatores nulla conventicula extra conciones celebrent, post concionem tamen in synagogis suis obambulare et colloqui valeant, non tamen de illis quae contra magistratum et

utilitatem publicam civitatis et incolarum tendere possent, aut facere inscriptiones vel annotationes, quae aliquo modo contra concordiam et pacem praemissam vergere possent; 10°. ad securitatem indigenarum utriusque religionis assumentur in stipendium 200 ex civibus, quibus ut capitaneus preerit Wilhelmus Pauli, (hujus posteritas nunc apprime catholica est) legibus a Nassovio praescribendis; 11°. praetor civitatis in corroborationem justitiae assumet adhuc quinque satellites, et singuli consules alios sex aut octo, qui ipsos sequentur et jussionibus obedient; 12°. quodsi majore stipendiariorum numero opus esse in posterum videatur, scribetur hoc ad Nassovium qui pro exigentia disponet; 13°. imperat Nassovius ut magistratus advigilet quieti publicae, nec patiatur ut alteri quis injuriam inferat, cujuscunque religionis sit. Haec Nassovius, qui paucos rebelles nullo negotio poterat comprimere et civitatem, per se catholicam, in religione catholica conservare, ut ex sequentium annorum historia apparebit, nisi ipse interius et occulte deo hereticus et regi rebellis fuisset.

Quod autem in superioribus aliquando fit mentio ordinis sagittariorum, sciendum est in frequentissimis Hollandiae civitatibus prudenter a magistratu cautum fuisse, ne omnes incolae excubias armati abirent, sed arbitrio magistratus ad hoc certos delectos, qui sagittarii dicebantur et sub certis capitaneis et signiferis id munus obirent, fece vulgi tanquam seditionis origine rejecta et suspectis omissis. Edictum Parmensis de non tolerandis vel recipiendis hereticis, concionatoribus, extraneis, quod prudenter et necessario instituerat et omnibus locis statim promulgari et rigide observari voluerat, jam XXVI Junii et III Julii anni praecedentis, Nassovius in gratiam hereticorum per Hollandiam vetuerat publicari; verum ipso adhuc extra Hagam agente, senatus provincialis Hollandiae, inscio Auraico, de nocte et continuatis itineribus varios viatores ad nonnullas Hollandiae urbes mittit et id ipsum XXX Januarii publicari facit.

Vigesimo Januarii Auraicus Amstelredamo Harlemium discedit et inde XXIII Leidam venit, ubi ut aliqua religionis catholicae larva occultam suam heresim tegeret,

imperat novatoribus ut decedant ab ecclesia minoritarum, quam extra civitatem sitam occuparant, assignavitque ipsis locum extra portum Hagiensem ubi synagogam edificarent; ne autem opus tam pium ob expensas intermitteretur, permisit illis ut inter se collectam facerent; quod tamen subditis non licet, non solum jure communi sed precipue ad hanc caussam speciali Parmensis rescripto ad eundem principem, XIV Decembris anni preteriti. Heretici itaque tali Nassovii favore animati sinagogam suam aedificare incipiunt, longam pedes 100 et latam 40, adhibitis 22 fabris murariis. Memini cum catholici nonnulli ad locum perrexissent ut sedulitatem ipsorum viderent, ab ipsis irrisos, cum dicerent: Rogaremus vos ut vitrum ecclesiae nostrae daretis, nisi sciremus vos negaturos et libentius cappam griseo monacho daturos esse; quibus nostri responderunt: hoc verum est. Quin et non tantum ad hoc predicta collectarum licentia abusi sunt, verum etiam ut de superfluo ejus pauperiores catholicos stipendio 8 vel 10 stuferorum in singulas hebdomadas ad sua conventicula conducerent et incitarent; quod non tantum Leidae factum est ab illis sed etiam per totam Hollandiam, et nominatim Delfis, ubi hoc eodem fere tempore, cedentes ecclesia minoritarum, synagogam suam suburbanam adorsi sunt extruere.

Sed nec in Frisia sine motu hic mensis fuit. Leowardienses enim, quae est illius ditionis metropolis et episcopalis civitas, occupatis templis rabie quadam populari, Calvinismum, abrogata catholica religione, induxerant sub finem anni praecedentis. Praeerat vero Frisiae comes Ardenburgius (*sic*), vir catholicae religioni et regiae majestati addictissimus, qui tantum scelus non dissimulandum ratus militem conscribit, et initio hujus anni castra juxta Leowardiam ponit in monasterio quodam, Bergum dicto. Territi hoc apparatu Leowardienses legant ad ipsum e corpore suo Seerpium Hanium, consulem, Albertum Jacobi, consiliarium civitatis, et doctores Gijsbertum Arensmannum et Foyckium Intima, advocatos curiae provincialis Frisiae, qui libellum offerrent supplicatorium, ut in caussa religionis sinerentur uti frui libertate et pace, qua essent, usquedum publice in caussa religionis determinatum

esset, saltem provisionaliter. Qua ipsorum petitione visa Ardenburgius, loco responsi, serio et stricte ipsis injungit, ut tam hujus civitatis quam omnium ad eam spectantium pagorum concionatores, qui catholicam religionem abrogassent, ante diei undecimi Januarii solis occasum praecise urbe et districtu Leowardiensi et ejus terminis ejicerent, utque post eum diem non liceret ipsis hospitium vel ullum auxilium et favorem praebere sub pena indignationis principis, et, si post eum diem ibidem reperti fuerint, tam ipsi quam eorum fautores capite plectantur; insuper ut restitui et reedificari faciant altaria, ornamenta, imagines et cetera per eos confracta et spoliata contra omne jus et justitiam, ipsumque catholicae religionis exercitium in priorem conditionem reducant et conservari faciant. Legati cum hoc mandato in urbem revertuntur, cumque Leowardienses nullum prae manibus subsidium haberent et gubernator instaret, intra praescriptum terminum his cum ipso conditionibus transigunt: 1°. ut praemisso mandato per omnia satisfaciant; 2°. deinceps nihil in religione innovetur; 3°. cum nemine foedus ineant; 4°. si quod publice vel a quoquam privatim factum sit tollatur; 5°. omnia edicta regiae majestatis absque ullo obstaculo publicentur, 6°. ita tamen ut juxta conventa Bruxellis vel alibi facta habeant abolitionem inquisitionis et edictorum rigidorum olim in caussa religionis publicatorum; 7°. ut universa tormenta bellica et apparatus eorum tradantur gubernatori, in aliquo Frisiae loco ad ipsius arbitrium custodienda, donec rex de iis disposuerit; 8°. ut civitas Leowardiensis in caussa religionis gaudeat omni illa libertate, quae ulli Belgii civitati a rege concederetur; 9°. pro conservatione predictorum obligabuntur non solum bona civitatis publica sed etiam praecipui novatorum, qui nominatim usque ad decem vel duodecim exprimuntur, eorumque bona usque ad summam 10000 carolinorum, casu quo quicquam in contrarium attentetur; 10°. haec omnia sub beneplacito Parmensis, quae de omnibus quantocius certior reddatur; 11°. ut civitas aut nullo praesidio gravetur aut non majore quam Frisiae privilegia admittunt; 12°. ut quae de religione dicta sunt locum habeant donec disponetur a rege cnm ordinibus; 13°. quodsi interim quiete

agant Leowardienses, tunc illo casu liberabuntur fidejussores, aut certe intra annum a facta illa dispositione; 14°. curabit quantum poterit gubernator, ut Leovardienses abolitionem plenariam de commissis obtineant et moderate habeantur, aut casu quo hoc negetur intra mensem salvis suis bonis migrare possint; 15°. ut qui premissa juramento confirmare recusaverint, tanquam rebelles publicatis bonis in exilium pellantur. His ita transactis jussit Parmensis, ut firmo praesidio tam civitas quam castrum ejus firmaretur, et hinc finem habuit Frisonum rebellio.

Secunda Januarii Ericus, dux Brunswicensis, petierat a consulibus Dordracenis, ut duae naves bellicae cum certo numero epibatarum adverso flumine Lecka sibi mitterentur, ut de mandato regis certum eis militem imponeret [1]).

Brief der landvoogdes van 26 Januari 1567 aan de stadhouders der provinciën, om hun de voorgenomen komst van den Koning te melden. (Gachard, Corresp. de Phil. II, t. II. p. 614.) Brief van dezelfde aan dezelfden van 11 Januari, over den eed door alle Vasallen af te leggen (Corresp. de Phil. II, t. II p. 611).

(f. 50vso.) Viso hoc Parmensis mandato varii animorum motus orti sunt, praesertim in iis qui nomen dederant confederationi nobilium. In Hollandia quidem omnes Hagam advolant apud praesidem et senatum Hollandiae, querelas deponunt: nimis generale hoc juramentum esse, feuda Hollandica admodum libera censeri et fere ad instar allodiorum redacta. Senatus nogotium defert ad ordines, et illi porro ad gubernatricem. Illa vero, cum principalem scrupulum in eo esse adverteret quod renuntiare jubentur omnibus foederibus, prudentissime in huius modum rescripsit: Viso quod ab ordinibus Hollandiae suggeritur, declarat sua Celsitudo, quod inquiret de debitis et oneribus ad quae Hollandica feuda teneantur, cum non intendat novam obligationem inducere sed feuda illa in sua natura relinquere; verum quantum attinet ad fideli-

1) Deze laatste alinea is in het Hschr. geschrapt.

tatem et de non ineundis foederibus contra suum naturalem principem, non debent vasalli Hollandici ullam difficultatem praetexere, quominus juxta mandatum suae excellentiae juramentum praestent. Datum Bruxellis, ultima Februarii anni 1566, stilo curiae.

Andere brieven der landvoogdes aan de steden van 25 Febr., om tegen de rebellen op haar hoede te zijn (Bor. I, 151). — Smeekschrift der edelen van 8 Febr. (bij Bor. I blz. 149, en Pamflet Muller n°. 72). Antwoord daarop der Landvoogdes, van 16 Febr. Bewegingen der Geuzen. Toulouse bij Oosterweel verslagen. Valenciennes geeft zich over. — Brieven des Konings aan de steden, Madrid, laatsten Febr., berichtende de aanstaande overkomst van den Hertog van Alva.

(f. 56vso.) Heretici cum per has literas cognovissent de adventu regis cum exercitu ad suam, ut non dubitabant, punitionem, praeteritis suis symbolis Geusicis hoc addiderunt, ut caudulas vulpinas pileis suis affigerent, significantes non defuturos qui sua versipelli astutia, instar vulpium, omnes conatus regios facile essent dissoluturi, quales erant Auraicus et sui similes.

Verbod des Konings aan de landvoogdes om de statengeneraal en de staten der provinciën te laten vergaderen. Brand in het Minoritenklooster te Antwerpen, 16 Febr., door de ketters gesticht.

(f. 56vso.) Diximus superius quanta aviditate Brederodius inhiavit civitati Ultrajectensi, utpote ex propinquo nidulo suo Vianensi imminenti et copiosae, quare licet ante paucos dies infaeliciter illam tentasset occupare, tamen ab incepto non destitit, sed cum Antwerpiae ageret, ut libellum suum supplicem Parmensi offerret, de quo superius egimus, jussit occulte militem suo nomine tam intra quam extra Antwerpiam conscribi, quos partim navibus partim terra circa 21 Februarii Vianam misit; qui statim atque eo venissent, mille circiter et trecenti, palam minari ceperunt catholicis et praesertim ecclesiasticis. Unde territi ordines Trajectenses et veriti ne quid contra metropolim suam tentaret Brederodius, sive per insidias intra urbem sive

etiam contra ipsum Castrum Pacis, de his certiorem reddunt gubernatricem et de facto 500 milites ex suis conscribunt praeter illos quos jam delegerant. Parmensis, intellecto tantae civitatis tam eminenti periculo, ratum habuit novum militum delectum, promisitque primo quoque tempore suppetias Trajectensibus venturas. Misso itaque XXII Februarii secretario suo Jacobo Turriano, mandat Megano comiti, qui cum suis 10 signis peditum Silvamducis obsederat, ut soluta illa obsidione Ultrajectum se conferret. Cum enim jam saepe Auraici fraudes et addictum hereticis animum experta esset, noluit ejus ministerio in hoc negotio uti, quamvis ordinarius illius ditionis gubernator esset, ne lupum inter oves mitteret, sed Barlemontio fidelissimo principi hoc injunxit, qui XXVIII Februarii Ultrajectum advolat magnoque gaudio excipitur, et eodem die a meridie 300 ex illis castro pacis praesidio imponit et aliquot signa ex illis in Vreeswijck ad Leccam, Ultrajectensium portum, mittit, excitarique munitionem jubet, cum interim Vianenses majoribus tormentis ita eos impeterent et globus ab illis emissus ante comitis pedes decideret; statimque hereticis concionum suarum exercitio interdicit. Mirum certe illud, quod sub adventum Megani in loco illo, ubi heretici extra urbem conciones suas habebant, singulis noctibus audiebatur vox, quasi concionantis, et post horae spatium grandis tumultus, quasi hominum a soluta concione surgentium; audierunt hoc non tantum omnes vicini, qui tanto terrore tenebantur ut ostia sua aperire non auderent, sed etiam plerique illorum qui in muris vigilias obibant. Quin et in carcerem conjicit Meganus qui in postrema iconoclasia magis nominati fuerant, ut Jacobus Cousinius et Caterus, aliquos vero fuga elapsos publice proscripsit.

Diximus superius Auraicum certas pacis conditiones Amsterdami promulgasse sub beneplacito gubernatricis; itaque aliqui ex magistratu necnon ex haereticis missi sunt Bruxellas, ut dictos articulos gubernatrici offerrent et approbari peterent. Gubernatrix vero illos varie moderatos, mutatos et limitatos misit per dictos commissarios ad praesidem Hollandiae et consiliarium Verdunium, ut Amsterdamum se conferrent et ab omnibus acceptari

facerent, verum eos qui a magistratu ad se missi fuerant occulte monuit, ut in praesidium civitatis adhuc 400 milites ex populo conscriberentur. Accidit autem ut, cum magistratus Amsterdamensis de hoc certior factus occulte hunc militem colligeret, res in notitiam hereticorum deferretur, unde et xxv Februarii graves ibi motus excitarunt arreptisque armis principalem civitatis vicum, Die Warmoesstraet dictum, et armamentarium publicum occuparunt, et inde atque etiam ex navibus educta tormenta contra pontes statuerunt. Auxerant autem suorum numerum, occulte conductis ex plebe operis, privatim praesumentes quod magistratui publice licere nolebant. Catholici, audito hoc tumultu, et praecipue qui vicum vitularium incolebant, nihil cunctati et ipsi armati prodeunt forum, et domum civicam occupant, ex adversumque hereticis consistunt; factumque tunc est ut ex primaria familia pater, apud catholicos consistens, filium suum apud hereticos videret, unde justissimo accensus zelo bonus senex cum jurejurando filio suo inclamat se ipsum, si in manus suas incideret, promptissime interempturum et caput securi bellica, quam gestabat, fissurum. Vincebant catholici numero longe geusios, itaque animati erant ut, nisi magistratus eos repressisset, hereticos aut occisuri aut urbe expulsuri fuissent, clamantes: Hi sunt civitatis et publicae quietis turbatores, occidamus illos; ita ut non sine periculo consules pacem facere volentes ad hereticorum munitiones contenderent. Demum, postquam 24 horis continuis utrimque in armis fuissent, convenit ut ea quae a gubernatrice statuta erant Auraico exhiberentur, ejusque consilium inquirerent et sequerentur, interim vero delectus militum intermitteretur. Pulchre scilicet ut acta a gubernatrice Auraicus, qui subditus erat, judicaret. Videte quaeso cum quanta astutia versipellis ille nebulo catholicos deciperat, cum hereticus esset. Utrimque igitur delecti sunt qui Antwerpiam ad Auraicum proficiscerentur; hereticorum vero legati prius Hagam iverunt ad Susium praesidem, ut cum ipso loquerentur. Habuerat autem Susius cum Verdunio in mandatis, ut mutarent vel delerent ordinem sagittariorum Amsterdami, sed propter exortas turbas eo profecti non sunt. Agebat tunc temporis Vianae Brede-

rodius, qui partim quod timeret sibi a Megano, partim quod Amsterdamo non parum inhiabat, utpote portui maris amplissimo, praesertim ex adverso Frisiae ubi multos fautores habebat, statim Amsterdamum advolat. Interdixerat autem magistratus, ne quis in urbem intromitteretur, exceptis solummodo minoribus cymbis, quibus rustici venale lac inferebant. Brederodius itaque multis hereticorum precibus et promissis fatigatus, cum duobus ex suis nobilibus rusticum habitum induit et, quasi lac venale adferens, intra urbem admissus est XXVII Februari. Statim ab ejus adventu tantus catholicos terror invasit, ut multi ex ditioribus in vicinas civitates diffugerint, ita ut necessum fuerit magistratui edicere, ut omnes redirent, sub mulcta centum librarum et erasionis ex albo civium. Heretici vero, cornua tollentes, aere collato, 19000 florenorum Brederodio numerant, quibus militem adducat et sustentet, qui Vianae omnia sursum et deorsum versabat. Capti enim praetor Amersfordiensis et alii Vianam ad lytrum abducti fuerunt X Martii, et postridie ecclesiam in Capelle et castrum, quod praepositi Trajectensis Jacobi Cabauvii patrimoniale erat, expilarunt; XII vero Martii excusserunt castrum in Hagesteyn, quod est ecclesiae metropolitanae Trajectensis, ecclesiam vero ita expilarunt ut cratem ferream ad ingressum cemiterii abstulerint; nec civilius egerunt in domo pastoris, quam ita diripuerunt ut plane nihil in illa reliquerint. Faciebat haec predandi licentia ut, confluentibus undique nebulonibus, eorum numerus quotidie augeretur, ita ut Parmensis in mandatis dederit duci Erico Brunswicano, ut duas naves bellicas armaret et Leccae praesidio teneret, ne praedones hi in Hollandiam contenderent. Agebat enim tunc temporis Ericus in castro suo, Liesfeld dicto, quod ad Leccam situm non procul abest Dordraco, primario Hollandiae oppido; ad cujus magistratum II Martii mittit predictum secretarium Turrianum Ericus, petitque ut duae sibi naves cum aliquot nautis in praefatum usum mitterentur; cumque magistratus ut hoc fieret operam daret, res in notitiam vulgi devenit, statimque disseminatum est, illis navibus advehendum esse militem Dordracum, (undique enim amplissimo flumine cingitur) qui in praesidio

isthic collocetur. Congregantur itaque sagittarii et magistratui ostendunt, se toto hoc bello in obedientia regis perstitisse et proinde non mereri ut praesidio onerentur plus quam aliae Hollandiae civitates, quae similem fidem non exhibuissent, eo magis quod merces eorum, si cuiquam hostes se preberent, facile a vicinis principibus vel invaderentur vel certe detinerentur; verum cum a magistratu quod ageretur patefactum esset, nec sic tamen consentire voluerunt, dicentes Roterodamenses potius et Schoonhovianos requirendos esse, ita ut magistratus se ipsos apud Brunsvicensem simul et Parmensem excusare coacti sint, hereticis ubique fere praevalentibus; verum legatus Erici, homo gnavus, dissimulante magistratu duas naves conduxit et adverso flumine Schoonhoviam advehit, et imposito milite pagos aliquot Vianenses, ad Brederodium spectantes, mulctavit; putabat autem ad ostium Isulae fluvii, ad novum hospitium, se reperturum pecuniam illam, quam Brederodius Amsterdami coegerat, sed frustra.

Parmensis, ubi intellexit quod Brederodius dissimulato habitu Amsterdamum advenisset, verita id quod erat, nimirum novas molestias a tali turbatore excitandas, propere VII Martii in mandatis dat Jacobo Turriano, secretario suo, qui tunc Ultrajecti apud Meganum agebat, ut quantocius ad Brederodium contendat eique suo nomine imperet, ut intra 24 horas Amsterdamo discedat. Turrianus, acceptis Parmensis literis, XII Martii Amsterdamum advolat, ubi hoc idem a Parmensi proinde ad magistratum scriptum erat, ad quem etiam per Turrianum literas de fide illi adhibenda mandatumque de juvando (eo) miserat. Turrianus itaque, cum sub vesperam Amsterdamum advenisset, ad se advocat Adrianum Sandelinum, ejus urbis syndicum, instatque ut statim magistratus cogeretur; verum cum sero nimis esse diceret Sandelinus, convenit ut postridie summo mane audiretur, quod et factum est, exhibitis literis Parmensis, quibus non solum praedicta ad Brederodium commissio et mandatum de adjuvando secretario continebatur, sed etiam [ut] si magistratus forte praetenderet non satis sibi virium esse ad expellendum Brederodium, pollicebatur Parmensis consilio et ope illos

juvare, et, quoniam res celeritate indigeret, ut requirerent comitem Meganum, Ultrajecti agentem, cui mandatum erat ut ipsis succurreret; dabatque in mandatis Turriano ut, si Brederodius non obediret, contra ipsum protestaretur de omnibus damnis quae civitati Amsterdamensi ex ipsius contumacia evenire possent. Magistratus, visis his literis, respondet: se paratum esse in omnibus obedire suae celsitudini, verum timere ne, si Brederodius hoc modo requiratur, exigat mandatum gubernatricis; porro non videri consultum ut literae praedictae illi exhibeantur, propter illa quae de advocando comite Megano continerent; iracundum enim et fastuosum hominem eo viso magis exacerbatum iri. Tandem, multis utrimque consideratis, placuit requirendum Brederodium a magistratu; quod cum fieret, petiit copiam literarum Parmensis, cumque diceret magistratus sine gubernatricis jussu se non audere hoc facere, ille subintulit: nec ego etiam aliter obedire decrevi.

Turrianus, cum de tali responso certior factus esset, misit ad eum continuo suum amanuensem indicavitque se a Parmensi missum ut ipsum conveniret, proinde petere ut tempus sibi ad hoc assignetur; qui horam quartam pomeridianam constituit, sed interim subornavit aliquot hereticos, qui ad magistratum accederent et dicerent suos aegre admodum ferre Turriani adventum, eo quod in mandatis habere diceretur agere cum Brederodio, porro vereri se, ne sui Turrianum ad Brederodium intrare non permitterent vel forte etiam occiderent, nisi coram se prius commissionem suam detegeret. Quare Turrianus de hoc a magistratu monitus, adventum suum ad Brederodium in sequentem diem distulit et in curiam contendit, ubi heretici, eo viso, animis conciderunt et professi sunt se non habere in mandatis ut cum ipso agerent, sed rogare ut adventus sui caussam magistratui proponat; quo facto statim quisque domum suam reversi sunt. Postridie igitur, qui erat dies Jovis, hora nona ante meridiem adit cum duobus scabinis Brederodium, septem aut octo nobilibus comitatum, inter quos erat qui ultimum libellum supplicem Brederodii ad Parmensem detulit et ejus praetor Vianensis, eosque a se dimittere noluit, licet secretarius

hoc petiisset; qui, cum in praesentia illorum adventus sui caussam aperuisset, nequaquam tanta patientia ab ipso auditus sicuti cum in Januario praeterito apud ipsum in castro, Cleeff dicto, fuerat; verum magnis clamoribus interrumpens secretarii sermonem, de gubernatrice conquestus est, dicens sibi justitiam ab ea denegatam, eo quod audire noluisset ipsius purgationem ab infamia, qua apud ipsam laborabat, quodque praecepisset munitiones Vianenses ut dejiceret, quae magno constiterant, ut sic invasionibus hostium suorum exponeretur; quod civitas Vianensis per Meganum obsideretur; quod Brunswicensis pagos suae ditionis male tractasset, et similia; demum subjungebat tot verbis opus non esse sed sufficere si commissionem suam secretarius ostenderet; ad quae respondet secretarius, se hoc in mandatis non habere sed debere ipsum sibi credere, non nimis quam ante aliquot dies in castro suo Cleeff credidisset, cum tunc commissionem ejus videre noluisset; paratum se tradere exemplar eorum quae propositurus esset. Replicat vero Brederodius, tunc se ideo credidisse, quod eum accessisset comitatus viro nobili et sibi noto, literasque fidei habendae ad se a Parmensi detulisse; nunc ipsum venire solum; porro tantum interesse inter se et secretarium, ut ei non teneretur credere, praesertim cum eum non haberet pro viro honesto, sicuti ipse secretarius se putaret esse. Secretarius vero placide respondit, se non equiparare se ipsum Brederodio, cujus se humilem famulum profiteretur; venire tamen ex parte ejus quae major esset; quod vero se pro infame haberet, dolere se ob hoc affici, cum 24 annis regi a secretis integra fama serviisset; attamen precari se ut, omissa hujusmodi qualitatum contestatione, reliquum suae commissionis audire dignaretur; jam enim usque ad protestationem pervenerat. Cui Brederodius: Quid igitur vis, ut Vianam abeam? Non, inquit secretarius, sed quocunque placuerit; cumque videret hominem plane refragarium, demum contra ipsum protestatus est, sicut in mandatis habebat, et acta istius protestationis a scabinis illis praesentibus fieri petiit. Quo audito Brederodius in contrarium protestatur, se nisi commissionem secretarii videret non teneri credere; se humilem et obedientem subditum majestatis regiae

et Parmensis esse, qui paratus sit arma capere ad rebelles puniendos; injuriam innocentiae suae fieri, quod excusare se non permitteretur, quam ita probare paratus esset ut gubernatrici et toti mundo pateret; atque ita discessum est.

Manebat itaque Brederodius Amsterdami, ad quem undique confluebant heretici, maxime nobiles, non solum qui pulsi erant Ultrajecto sed etiam ex Frisia ab Arenbergio, mutatis nominibus et vestibus, quod facile erat in civitate tam frequente et negotiosa. Magistratus vero precabatur secretarium, ut Parmensem moneret ut, si quando aliqua mandare placeret, ea tantum ad consules scriberet, non vero ad totum senatum, cum inter illos essent nonnulli qui de fide suspecti essent; quod etiam Turrianus fecit per literas, quibus ea quae acta erant gubernatrici significavit; ipse enim Amsterdamo discedere non poterat, eo quod Parmensis precepisset ut isthic hereret, donec Brederodius ibi esset, et observaret omnia quae ageret; verum tantus erat ad Brederodium confluxus tantumque studium hereticorum, vix ut magistratus tutus esset, et ipse secretarius vix hospitio suo, quod erat in principe egredi auderet. Brederodius namque videns eum non discedere, cum ejus commissionem non vidisset, metuebat ne in mandatis haberet manus in ipsum injicere vel vi extrudere; quare spargi fecit rumorem: denuntiatum sibi a secretario quod, nisi sponte discederet, vi ipsum extrudendum; quod cum apud hereticos percrebuisset, statim fere omnes ad curiam accurrunt. Magistratus vero territus tanto illorum numero, et cognita caussa adventus, ablegat ad illos duos scabinos, qui cum Turriano apud Brederodium fuerant, qui cum juramento declarassent nihil tale a secretario denuntiatum esse, turbae exortae paulatim sedatae sunt. Nota hereticorum calumnias, quod non expediat agere cum ipsis sine testibus. Nihilominus in magno periculo et metu erat magistratus, qui portas aperiri vetuit ante septimam matutinam et claudi ad decimam, rursumque aperiri ad secundam et occludi ad quintam, frequentesque excubias tam ad portas quam per totam civitatem disponebat. Heretici quoque centum ante hospitium Brederodii singulis noctibus excubabant; male

enim sibi metuebant a secretario; in cujus hospitium XVII Martii statim a prandio venerunt 16 nobiles Frisones, intrantesque ejus cubiculum, cum solum invenissent, clamare ceperunt: Tu civitates Tornacum et Ultrajectum prodidisti et nunc de hac civitate idem facere disposuisti; et irruentes in ipsum exertis gladiis, et manuali sclopeto pectori ejus imposito, addebant: Negasti clementi domino nostro Brederodio exemplum tuae commissionis; ostende illam nobis, aut trajiciemus te; cumque ille nihil territus hoc se facturum negaret et egisse quod in mandatis habuisset diceret, effregerunt violenter omnia ejus scrinia et non tantum dictam commissionem aliaque scripta, etiam pugillares, verum et arma, vestes atque viaticum abstulerunt. Literas autem, fractis sigillis, reserarunt et describi fecerunt exemplariaque per totam civitatem disseminarunt; quia vero inter illas erant duae literae fidei adhibendae signatae a Parmensi, nulla tamen superscriptione ad quos ut arbitrio commissarii, sicut moris est, destinarentur, eas proditorias dicebant et puras signatas (blanc signe vocant) in perniciem Brederodii clamabant. Inter illa quoque erat copia confoederationis, quam cum Brederodio Amsterdami fecerant legati consistorii Buscoducensis, qui casu in eodem cum secretario hospitio, quod urbis primarium esset, versabantur; quae lacerata ipsis exciderat et ad secretarii manus pervenerat. Sub noctem vero ei apposuerunt custodiam 30 suorum, qui ejus expensis 110 amphoras vini epotarunt, clamantes et invicem se provocantes: Potemus alacriter, est ex bonis ecclesiasticis (tis papengoet); super cenam vero ipsum proditoris nomine incesserunt, minitantes quod ipsum cum famulo suo ex furca suspensuri essent, et justificationem ejus facti nomine Brederodii brevi prodituram. Cum vero cubitum ivisset, foemoralia ejus et vestes scrutati sunt ut et famulum, quem usque ad nudum exuerunt; de noctu quoque apprehensa candela ad lectum accidentes et quid ageret inspicientes et invicem sibi dicentes: En, ut jacet nequam: crastino die ipsum suspendemus; multasque alias injurias ingerebant.

Postridie et alii nobiles Frisones magno numero accurrerunt, inter quos erat etiam aliquis Amsterdamensis, qui

rogatus ab astantibus, quod sibi videretur, illudens non tantum commissario et per eum Parmensi, imo ipsi regi, verum etiam deo et sacris literis, quibus sacrilege, more heretico, abutebatur, dicebat: Expedit hominem mori pro populo; quod omnes magno risu et chachinnis excipiebant. Post aliquantum temporis venit ad eum quidam Nivellius et alii, reportantes ipsi suam crumenam, rogantes, num sciret quantum pecuniae in ea fuisset; quibus respondit, sexcentos florenos se Bruxellis extulisse, expensarum vero rationem inter chartas ablatas esse; illi vero petere nihilominus, ut quantum inesset numeraret; verum sciscitabatur, num quid inde ablatum esset; quod cum illi negarent, Ergo, inquit secretarius, frustra numerarem, quandoquidem plane nesciam quantum inesse debeat; cumque petiisset sibi restitui aliquem ex suis libris, qui ablati erant, ut otium lectione falleret, ei objecerunt cathechismum Calvini; legas, dicentes, ut et tu forte illumineris. Quia vero in suis pugillaribus notarat, Joannem quendam Brouckgen dictum, Brederodii capitaneum, hominem levem esse, et dominum Wulpium esse iconoclastarum fautorem, uterque eum arrestari fecit, litem de injuria comminantes. Die vero toto XVIII integro eum similiter custodierunt, verum sub noctem cubiculo excedentes ante fores illius excubarunt. Postridie vero consules, convocato toto senatu, conqueruntur de injuria commissario illata; statutumque ut duo ex ipsis ad Brederodium irent sciscitatum, num de ipsius mandato commissarius detineretur et an aliquam jurisdictionem in urbe Amsterdamensi exercere vellet; quod et factum est. Brederodius vero respondet, suum factum non esse nec quicquam in urbe praesumere; quare magistratus per deputatos suos hereticis, commissarium custodientibus, denuntiari jussit ut domos suas discederent; quod tunc etiam factum; verum sub vesperam redierunt et, nisi ab hospite, qui hoc cognoverat, Turrianus monitus fuisset, secreto ligatis manibus et pedibus atque obturato ore ipsum in navem conjecissent et captivum abduxissent, loco domini Ilpendamii, quem comes Arenburgius, gubernator Frisiae, Leowardiae in carcerem compegerat. Eodem die hora nona vespertina accessit ad praedictum secreta-

rium praetor Amsterdamensis rogatque, num placeret ei Ultrajectum regredi; quod cum annuisset, secreto naviculam conscendens per pontem, in quem catholicos excubatores magistratus posuerat, Nerdam atque ulterius Trajectum contendit, insciis hereticis, qui postea Ultrajectum miserunt qui actiones ejus et itinera tacite observarent.

Interim dum haec Amsterdami agit Brederodius, ejus copiae circa Vianam quotidie accessu variorum nebulonum augebantur, ita ut Meganus simul cum Brunswicensis copiis ipsis resistere nequirent; unde ordines Trajectenses, majora incommoda veriti, ablegant Bruhesium, metropolitanae ecclesiae archidiaconum, et postea designatum archiepiscopum, ad gubernatricem, grandius subsidium postulantes; quod et continuo promissum est quindecim signorum. Interea Brederodiani passim vagabantur et pagos ac precipue ecclesias spoliabant, donec XXIV Aprilis 5000 illorum Amsterdamum contenderent, qui in itinere Ouderkerckiae juxta Amsterdamum, Vluetenii prope Ultrajectum, et in aliis sex pagis ecclesias effregerunt, imagines ceciderunt, altaria et divina sacramenta prophanarunt. Commode autem accidit, ut XXVII Aprilis Brederodius nocte circa horam decimam, cum frustra publicis sumptibus a magistratu naves sibi preberi postulasset, conductis aliquot navigiis aquariis, cum uxore et tota familia Embdam contenderet. Fama postea in vulgus sparsa et plane credita est, quasi insidiis catholicorum in mare projectus periisset; sed plane falsum est, cum postea Embdam, in Westphaliam abierit, ubi in castro Gemel (*sic*) obiit, quod est comitum Scouwenburgensium, XIV Februarii anni sequentis, et sepultus est more Lutheranorum; qui paucis ante mortem mensibus instanter urserat apud ducem Cliviae ut pro se apud regem intercederet pro remissione criminum; sed Clivensis hominis sceleratissimi patrocinium suscipere recusavit. Eadem qua Brederodius abiit nocte milites ejus, qui Ouderkerckiae haerebant, ad portas Amsterdamenses accedentes hora secunda post medium noctis, cum quinque tympanis et uno aeneatore ad portam regularium classicum cecinerunt, ut, dum ea parte tanquam ad periculum cives occurrerent, interim tota ipsorum legio

per adversam Harlemensem portam in civitatem irrumperet; nam et cives heretici occulte scaphas ibi posuerant, ut militi transeunti usui essent; verum cum praeter ipsorum opinionem cives ordinate agerent et suas quique stationes obirent, hereticorum fraus et insidiae frustra fuerunt. Postridie, quae fuit XXVIII, Brederodiani irruunt in monasterium Carthusiensium quod erat ad jactum teli extra muros Amsterdamenses, ecclesiam sacrilege prophanant, altaribus et imaginibus demolitis et, quod execrandum, sacrosanctis sacramentis violatis et monachis cum ignominia et verberibus misere profligatis. Eodem die capitaneus ipsorum, qui Vianae manserat, bellicum strategema editurus, cum quatuor signis militaribus Leccam trajicere et Vreeswijckanam munitionem occupare nitebatur; sed praesidiariis accurrentibus et tormentis majoribus displosis pleraeque ipsorum naves cum militibus submersae sunt, capitaneus vero, cum 15 suorum Leckam transiens, captus et Ultrajectum abductus est.

Comes Meganus ubi rescivit discessisse Brederodium, militem vero ejus, contra quem missus erat, negotium facere Amsterdamensibus, ut eum fugaret, cum omnibus suis copiis Trajecto discedit; verum Brederodiani hoc subodorati, relicto Amsterdamo, transmisso amplissimo illo maris brachio, quod Thium vocant, in Waterlandiam abierunt. Meganus vero cum 11 signis peditum et 300 equitibus Ouderkerckiae, unde rebelles fugerant, castra locavit. Hinc gravis metus invasit hereticos Amsterdamenses, qui criminabantur se a magistratu prodendos, admisso intra urbem Megano; verum magistratus ostendit ipsis literas Megani, quibus monebat magistratum ut urbem suam fideliter regi servarent, se in mandatis non habere ut eam occuparet. Ceterum, cum heretici necdum acquiescerent, concessit magistratus ut ex suis aliquos ad Meganum de hoc scitatum ablegarent, quod et factum est; verum Meganus, cum improbam istorum hominum superbiam perspexisset, institit ut cum 300 militibus et capitaneis ac magistratu bellico intra civitatem admitteretur; quod etiam permissum est, cum suam ad hoc commissionem ostendisset; petiitque apparatum nauticum, ut militem suum in Waterlandiam trajiceret et praedones fugitivos perseque-

retur. Atque ita ultima Aprilis militem suum ut trajiceret ad pagos Sloterdijck et Sparendam tendere jussit et castra metatus est juxta monasterium Carthusianorum, ibique sex Brederodianos milites offendens omnes continuo suspendi jussit; quod tantum terrorem hereticis Amsterdamensibus incussit, ut multi atque praecipui ipsorum Embdam aufugerent; quare, ut iter hoc intercluderet, II Maji sex naves bellicas Amsterdamo misit, qui mare illud meridionale observarent. Brederodiani interea per Waterlandiam rapinis omnia miscebant, ecclesias et sacramenta prophanantes; praecipue vero sevierunt in monasterium regularium Heilodanum, juxta Alckmariam, et alia duo juxta Beverwijck, specialiter vero in regiam illam abbatiam Egmondanam; quare propere III Maji sequutus Meganus eos Hornam IV Maji, inde Enchusam, mox Medenblickium fugere compulit, ubi in extremum orbis angulum deducti, cum non nisi mari pateret effugium, capitanei illorum et signiferi, cum praeda aufugientes, gregarium militem reliquerunt, qui repertis aliquot minoribus navigiis (undecim boeyers et duas longas) tam tumultuarie eas conscenderunt, ut magna illorum pars submersa sit; ceteri vero ad locum juxta Amsterdamum, Jaeps Hannesen dictum, navigarunt; ibi exscendentes, sequentem Meganum veriti, VI Maji juxta Mudenam versus ericetum illud grande (Die Veluwe) tendunt et ex itinere monasterium in Zoest, juxta Amersfordiam, spoliant. In ericeto vero multi sua arma abjecerunt, ut expeditius fugerent, nonnulli rusticum habitum induerunt, ne agnoscerentur, et sic plerique in Cliviam abierunt; persequebatur enim illos magna celeritate iisdem vestigiis Meganus, qui magnam praedae partem illis juxta Medenblick abstulerat et multos, quos in itinere deprehenderat, ex arboribus suspendi fecerat. Comes quoque Arenburgius toto mari meridionali naves stationarias disposuerat, in quarum manus inciderunt non tantum omnes fere illi capitanei, qui aufugerant, verum etiam principes Batenburgici, qui primum abducti sunt captivi in castrum Harlingense et deinde in Brabantiam, Vilvordam atque Repelmondam. Brunswicanus, cum audisset tam foelicem Megani successum, Vianam contendit et civitatem atque castrum, unde omnes Brederodii milites

aufugerant, occupavit IV Maji, portasque oppiduli ope Ultrajectensium demolitus est.

Antwerpiae quoque hoc tempore non parum tumultuatum est; fecerat enim Brederodius in Brabantia etiam, palam in ipsa Antwerpia praesente et non contradicente Auraico cum Hoochstratano, conscribi militem, jusseratque eos hoc tempore convenire ad octingentos vel nongentos, qui prope Antwerpiam accedentes conabantur civitatem ingredi. Agebat enim tunc, ut diximus Antwerpiae Auraicus, commodum ad hoc instrumentum et horum, ut diximus, conscius; verum XIII Martii, qui erat dies Jovis, equites aliquot et pedites Parmensis in eos impetum fecerunt compluresque occiderunt; aliqui, dum Scaldim tranare conantur, submersi sunt, reliqui dispersi; ex quibus multi per latrunculatorem postea suspensi sunt, ita ut tota haec colluvies dissipata sit. Quo intellecto Calvinistae Antwerpienses exacerbati ad arma currunt et pontem marinum (vulgo Merenbrugge) quod est forum majus juxta bursam sive basilicam mercatorum, occupant, nemine se contramovente, ita ut illo sequenti die in illa amplissima urbe plane rerum potiti sint, imo Auraicum, Hoochstratanum et Stralem, consulem civitatis, ad ipsos accedentes quasi captivos detinerent. Auraicus (forte quia ex composito) blandis verbis cum ipsis agit, promittens omnia quae vellent permittenda, modo arma ponerent; illi vero nihil clamant nisi: expellite papas; petebant quoque 20 majora tormenta cum globis et pulvere tormentario, quae statim tradita sunt. Tandem XIV Martii qui sedatiores videbantur ex Calvinistis convenerunt cum tribus praedictis, his conditionibus: 1° ut incolae cujuscunque religionis hactenus permissae jurent Auraico de conservanda urbe regi; 2°. ut sine praedictorum incolarum omnium consensu praesidium in urbem non introducatur; 3°. ut singuli nitantur conservare civitatis privilegia, praesertim leti adventus regis; 4°. ut pacta de libertate religionis, inita in Septembri praecedentis anni, inviolabiliter serventur, donec rex cum generalibus ordinibus aliter decreverit; 5°. ex utraque parte etiam ecclesiastici jurent se reciproce non invasuros sed defensuros; 6°. claves portarum deferantur ad Auraicum, et ejus arbitrio portae claudentur et ape-

rientur; 7°. ut ex utraque religione cum militibus diligenter excubias obeant arbitrio gubernatoris; 8°. curent gubernatores ne ea, quae hoc biduo acta sint, cuiquam noxae sint, saltem quantum in se est; 9°. praeter excubaturos ad negotia sua quisque abeat; 10°. ut per gubernatores de consensu populi praesidio civitatis conscribantur 400 equites et aliquot naves bellicae ad custodiam fluminis, cum gubernatores id consultum invenient; 11°. ut in expensas ad hoc faciendas omnes, etiam ecclesiastici, contribuant; 12°. ut tormenta in moenibus disponantur sub custodia gubernatorum; 13°. omnes omnium religionum contra turbatores reipublicae advigilent et eos deferant; 14°. gubernatores verbo populus juramento firmet praemissa; 15°. milites assumpti vel assumendi id ipsum iurent, roganturque Auraicus et Hoochstratanus gubernatores in urbe manere et adesse populo, qui obedientiam promittat. Talibus pactis statutis tormenta in signum laetitiae displosa sunt, videbanturque omnia in pace futura; verum postridie Calvinistae in publicum prosilientes clamant pacta non placere, et motis tympanis proclamari faciunt, ut qui de nova religione essent ad pontem marinum convenirent, et, ut major eo fieret concursus, addunt (licet falso) Lutheranos cum Calvinistis consensisse; videbaturque hoc modo plerisque catholicis res plane conclamata et perdita, agebatque in curia magistratus sine ulla spe boni exitus, donec accurrentes aliquot catholici armati eos hortarentur ut in publicum prodirent et populo se ipsos ostenderent, se ipsos ad mortem usque auxilio futuros. Consules, per hoc animati et nullum aliud rebellioni remedium adhiberi posse animadvertentes, per tympanistas denuntiari jubent, ut quicunque regi et Auraico atque civitati auxilio esse vellent ad ripam convenirent (opt ouffer). Consules equis conscensis per plateas vulgus adhortabantur, ut regis sui majestatem et civitatis suae salutem nunc defenderent; quod populo tam gratum fuit tantumque animi addidit ut passim infinito numero ad locum designatum concurrerent, non tantum catholici cives verum et Hispani Itali Germani et ceterarum nationum mercatores etiam Lutherani, clamabantque omnes praesertim Hispani: Invadamus hos seditiosos nebulones et

turbationibus ipsorum finem imponamus. Verum accurrens Auraicus et hoc veritus, videns tantam multitudinem convenisse, blandis verbis impetum reprimere conatur, quem pro utilitate publica praemonere debuerat; demum accedens ad calvinistas monuit ut arma deponerent, quandoquidem catholici decuplo quam ipsi plures essent; quod et factum est; impedire tamen non potuit quominus catholici ad Parmensem mitterent et praesidium in urbem introduceretur, XXVI Aprilis, quindecim signa peditum.

Dum haec Antwerpiae agerentur veniunt ad Auraicum Amsterdamenses, quos tam a magistratu quam ab hereticis ad ipsum missos diximus, ex quibus catholicos audire noluit, dicens se amplius ipsorum gubernatorem non esse; Meganum adirent. Male quippe habebat pessimum nebulonem, catholicae religioni et regiae majestati fidelissimum Barlemontium a Parmensi in perniciem hereticorum et sodalium suorum Amsterdamum missum. Cum deputatis vero hereticorum Amsterdamensium singulis diebus familiariter admodum agebat, putabat enim foelici calvinistarum Antwerpiensium motu res suas plane in tuto esse, et laborabat ut cum Antwerpia etiam Amsterdamum, tanquam duo praecipua et insuperabilia emporia, conjungeretur. Verum cum motus catholicorum Antwerpiensium ipsum percelluisset, vocat ad se Amsterdamenses catholicos jussitque ut ad defensionem tam magistratus quam [defensionem] capitum hereticorum augeretur praesidium aliis 400 e plebe conscriptis; quantum vero ad Brederodium pellendum attinet se nondum constituisse. Quo facto opportune a gubernatrice ad ipsum venit Turrianus, quem supra Amsterdami male habitum a Brederodianis narravimus, simul cum secretario Berti, quibus auditis rursum advocat catholicos legatos eisque dicit, se notabilem aliquem nobilem cum literis ad Brederodium missurum, qui cum ipso de pace Amsterdamensium ageret. Animadverte quaeso, lector, quot sint hujus dolosae vulpeculae tergiversationes notoriae et inexcusabiles, cum parum quid contra hereticos statuere cogitur; certe toti mundo hoc patefacit se Brederodio rebelli socium esse eumque apud Amsterdamenses fovere velle; quem procul dubio per illum nobilem secreto monuisset quid in rebellium uti-

litatem factu opus foret, licet externis alia prae se tulisset; sed jam divina providentia comes Meganus belluam illam opportunissimo illo suo nido exturbarat.

Onderhandeling der Landvoogdes en overeenkomst met die van Antwerpen. [Bor. I, blz. 164]. Vertrek van den Prins van Oranje, de predikanten en de meest schuldige ketters. In Braband de onlusten overal onderdrukt en gestild.

(f. 62vso.) Soli vero perstabant Hollandi, praecipue vero Amsterdamum, Delphi et Leida, ubi heretici exactissimis excubiis ne quid damni paterentur cavere nitebantur; praesertim Leidenses, qui tormenta ad moenia traxerunt et supra portas constituerunt, non secus atque aperto bello, minatique fuerant magistratui, si ex more catholicae ecclesiae in die Palmarum haberetur processio illa solemnis, quae attracto asino cum insidente Christi imagine pie solet fieri; quod etiam Amsterdami evenit. Quare Parmensis injungit Noircarmio, qui cum exercitu Valencenis venerat quo Silvamducis obsideret, ut propere in Hollandiam in subsidium Megano contendat. Ille itaque cum comite Bossuvio, barone Moriameo, 600 peditum 1800 fossoribus et tormentis, in quinquaginta naves impositis, per Isalam Goudam advenit v Maji; verum ne vel civibus vel rusticis quicquam detrimenti inferretur, vetuit suum militem exscensionem facere; quin et fossorem unum, qui vile quid, 12 fere stuferorum, rustico suffuratus fuerat, ex adverso civitatis trans Isalam continuo suspendi jussit; atque ita Amsterdamum versus navigavit; quem triduo post per Goudam sequuti sunt equites 500 cum omnibus impedimentis, praeter 500 tormentarios, qui per Schoonhoviam ierant, sed non tali modestia utrique ut priores, capite quippe absente. Septimo Maji Amsterdamum veniens petiit sibi aperiri civitatem ad beneplacitum regis; gravis tunc metus oppresserat hereticos, quare postridie hora nona vespertina a catholicis portae apertae sunt, ipseque cum sex peditum centuriis urbem ingressus est, et mox xv Maji ecclesiam minoritarum, ejectis hereticis, reddidit religiosis, jussitque ut cives arma sua ad curiam deferrent et exarmarentur. Jussit quoque ut

praesidium reciperent Harlemenses unius centuriae, Leidenses et Delfenses duarum; atque ita tota Hollandia pacata in Gelriam et Transisulaniam cogitabat, cum ad eum adhuc Amsterdami agentem veniunt legati Groeningensium et Hardervicenorum, civitates suas dedentium et offerentium praesidia recipere: alioquin Noircarmius ut ad ipsos cum exercitu contenderet in mandatis habebat.

Interim dum haec Amstelredami gererentur, Judocus Buyckius, ejusdem civitatis consul, legatus ad Parmensem iverat, petiturus talem gratiam et abolitionem sicuti superius Antwerpiensibus, simili seditione contaminatis, datam monuimus. Qui cum Antwerpiam apud Parmensem venisset, offendit ibi Silvaeducenses pro simili indulgentia supplicantes. Utrisque autem respondit Parmensis VII Maji, quod cum praesidium pro arbitrio Parmensis receperint, illam regem certiorem reddituram de requisita indulgentia, et ad ipsum intercessuram ut eam obtineant et privilegia conserventur, interim cives Amsterdamenses vel incolas eo nomine non molestandos, donec rex declaraverit; quodsi rex annuere recuset, mensem ipsos habituros quo sibi de alio remedio apud regem provideant eadem cum libertate, excepto quod in praemissis non comprehendentur vagabundi, exules, ministri, concionatores, exteri heretici fugitivi, apostatae et similes perniciosae personae, ut nec imaginum, altarium, templorum violatores et similes sacrilegi, capita seditionum vel factionum, qui fuerunt de consistoriis et praecipue qui pecunias collegerunt, procurarunt vel dederunt in stipendium militantium contra regem, quive contra eum arma tulerint, stipendia meruerint vel inscripti sint ac nomina dederint, ut nec grassatores vel sacrilegi, in quibus ut plane indignis nulla praefatarum concessionum locum habebit.

Hoc responso allato statim Hollandicarum civitatum magistratus hereticis interdixerunt suis concionibus, ita ut ultima concio Leidae habita sit XX Aprilis; mox enim tam ipsi quam Harlemenses synagogas iilas demoliti sunt. Ultrajectenses quoque cum in captivitate haberent duo illa iconoclastarum capita, Jacobum Cousinium et Theodorum Cater, utrumque in foro novo de furca suspenderunt XVI Maji. Mirum erat videre cum quanta

alacritate nebulones pro sua heresi oppeterent. Octo vero ex Brederodii militibus ad triremes missi sunt et paulo post alii sex publice patibulis affixi.

Dood van den markies van Bergen in Spanje. — Edict tegen de ketters te Antwerpen van 28 Mei [Muller, Bibl. v. pamfl. n° 73]. Placcaat van 13 Juni [Bor, I. blz. 171].

(f. 64vso.) His articulis ad singulas civitates delatis omnes fere magistratus, varias difficultates praetexentes, in executione illorum refragati fuerunt: partim quod heresi infecti, partim quod ex domesticis vel consanguineis haberent qui illa peste laborarent. De quo certior reddita Parmensis statim curiae provinciali Hollandiae injungit ut, nulla obstante contradictione, rigide observentur; quare XVI Julii ad omnes magistratus de hoc scribit curia, et, ne qua cavillatoribus inobedientiae occasio praeberetur, praefigit epistolis suis nomen Auraici, quantumvis eo tempore profugi. Quinimo post mensem rursum, ut omnino dicti articuli ad unguem servarentur, jussit ad executionem illorum procederetur extraordinarie, non obstantibus statutis vel ordinationibus in contrarium, voluitque gubernatores provinciarum a singulis magistratibus certiores reddi, quomodo se gessissent in dicta executione et quosnam culpabiles invenissent, ut patet per literas Bossuvii, tunc gubernatoris provisionalis, datas 16 Augusti et signatas Berendrecht. Verum nimis alte somniabant magistratus vel turpiter infecti erant, unde et postmodum recidiva illa calamitas cum internecione catholicorum ingruit ipsorum culpa, et non principis vel gubernatorum, qui probe officio suo functi sunt quoad deum et quoad principem; unde et merito a deo et a principe derelicti sunt ipsi et eorum posteri, ut conculcentur hereticorum pedibus.

Rebus Hollandiae in securiorem statum deductis Noircarmius XV Junii cum 11 navibus Amstelredamo per Goudam, milite semper intra navem detento ne cuiquam nocumento esset, in Brabantiam, et Meganus Ultrajectum reversus est.

De kerken der ketters te Antwerpen verkocht. Onlusten te Gent gestild. Brieven der Landvoogdes van 3 Juli [Bor. I, blz. 172].

(f. 65.) Acceptis his literis vidimus praecipuos ex iconoclastis largitos ecclesiis notabiles pecuniae summas ad reparationem destructorum, et fere omnes confessos etiam sacrosanctis altaris mysteriis communicasse, ficte et sacrilege, ut postea declararunt cum ad vomitum reversi sunt. Praepositus sancti Salvatoris Ultrajectensis, comes Rennebergius, XXVIII Julii synodum pastorum suae jurisdictionis Goudae habuit, et tantum quatuor vitae vel doctrinae integre reperit ex omnibus qui intra Leckam et Isalam ecclesiis praeerant; ita ut mirum non sit in tales calamitates nos incidisse.

In Augustus Bossu in plaats van Oranje stadhouder. Brieven der Landvoogdes en des Konings betreffende den aantocht van den Hertog van Alva [Bor, I, blz. 184.]

(f. 65^{vso}.) Dici non potest quantus terror omnes incesserit ex adventu tanti viri, tot bellis et praesertim Germanicis nominatissimi. Magistratus omnis ad executionem eorum quae sibi praescripta erant, quaeque hactenus neglexerat, vigilanter intendere cepit. Bossuvius Delfos contendit, ex ordine sagittariorum omnes hereticos ejicit et arma tradere jubet XX Augusti, et nonnullos ex iconoclastis in carcerem conjicit et absentium bona annotat. Leidam vero missus Sasboldus senator regius idem fecit XXV Augusti, ut et Amsterdami, ubi sagittarii noviter electi juramento rogantur defensionem catholicae fidei. Goudae similia fecerunt senatores Jacobus Le Marche et Adrianus Verhouff. Harlemi XVI Septembris etiam apprehenditur et Hagam transmittitur illius reipublicae secretarius; aliqui vero, 8 aut 9, e senatu moti, quod novissima rebellione consensissent ut fieret collecta in aedificationem synagogae hereticae. XVI Septembris Ultrajecti in captivitatem ducuntur nonnulli ex senatu primarii, atque illae etiam mulieres, quae in postrema iconoclasia minoritarum libros oleo et butyro liverant, ut facilius comburerentur. XIII Septembris Antwerpiae quatuor anabaptistae

cremati sunt, et quinque aut sex Leidae; XXI Septembris Bruxellis duo iconoclastae suspensi sunt, et XXVII Septembris alii quatuor Amsterdami; XI Octobris Dordraci unus: in quibus enituit diabolica anabaptistarum pertinacia, qui optimis vestibus induti et cantillantes ad ignem ducebantur. Notabile illud de quodam istius sectae nebulone, qui Leidae gladio feriendus canebat psalmum rithmo heretico, cumque obligatis oculis gladius vibraretur cantum tamen non intermittebat, ita ut in ipso ictu cantionis versiculum: Non timebo millia populi (quod ipsi suo more canebant: Al waer ick van hondert dusent man) dictio man, gladio feriente, in ejus gutture de sanguine resonaret. Hagae comitis ejusdem sectae opifex damnatus erat ut, in terrorem aliorum, ferrae cathenae nudus includeretur, quae per annulum ferreum ejusdem materiae palo affixa erat, et late per circulum grandis ignis strueretur, et ita sensim torreretur. Currebat per circulum intra flammam nebulo, miro rotatus impetu, nihil tamen de catholica religione audire volens, donec erumpente ex umbilico vi ignis aqua et visceribus mortuus concideret. Habebat puerum septennem, qui, non minus quam pater obstinatus, horrendum divina sacramenta blasphemabat, ita ut plane incorrigibilis iudicatus in humili sellula juxta patrem locatus, a quo separari nolebat, sponte exustus sit nec ignem egredi voluerit. Movit istiusmodi pertinacia multos simplicioris plebeculae ut diras Albano imprecarentur: praesertim cum etiam captivitas accederet comitis Egmondani, Hurnii et aliorum.

Nu ook Montigny in Spanje in hechtenis — Algemeene vlucht der rebellen uit Nederland.

(f. 66.) Abbas quoque S^ti^ Bernardi ad Scaldim juxta Antwerpiam, qui Lutheranismum in sua abbatia predicarat, cum amplo monasterii thesauro et sua concubina in comitatum Meursiam profugit, quam et ibi heretico more in uxorem duxit, sed postmodum, a principe Clivensi captus, ad Albanum mittitur et, nescio quo casu postea elapsus, nostra memoria publice calvinianum concionatorem egit Delfis, contra quem etiam scripsit eiusdem civitatis indigena Petrus Opmerus.

Vooral uit Westvlaanderen de vlucht algemeen. — Edict daartegen van 18 Sept. [Muller, Bibl. v. pamfl. n° 75]. — Instelling van den Raad van Beroerten. Bezoek van Alva aan Antwerpen.

f. 66vso. Eodem quoque tempore quinque naves bellicas muniri praecipit (Albanus), quae flumini Reno presidio essent eo quod rebelles delectus agere dicerentur in Germania et quaedam moliri contra Scoonhoviam, Brielam et Roterdamum per secretos suos proditores.

xx Decembris cum tres iconoclastae Gandavi morti essent afficiendi, unus ex illis Gallus adorsus est lingua sua vulgari canere psalmum hereticum, tantusque subito factus est concursus populi, ut Hispani, qui praesidio astiterant, seditionem populi esse existimantes in cives irruerint et aliquos occiderint et nonnullos vulnerarint; unde majus incommodum veritus Albanus continuo Gandavum contendit et in aliquos Hispanos sevire animadvertit.

Vertrek der Landvoogdes. Haar brieven van afscheid van 9 en van 19 Dec. [Bor, I, blz. 186,7.] Onlusten in Frankrijk. Smeekbrief van Egmond's gemalin aan den Koning. [Bor, I, blz. 189.] Commissie-brief van Alva [Bor, I, blz. 182]. Gebeurtenissen in Zweden, in Frankrijk, in Schotland.

1568.

(f. 74.) Heretici calviniani, hominum genus ad seditiones, sacrilegia et homicidia natum, quamvis praesente Albano et tot praesidiariis Hispanis, quiescere non potuerunt, verum in variis partibus, praecipue in Flandria occidentali, per turmas et de nocte praecipue vagabantur et grassabantur in ecclesiasticos, maxime vero in pagorum pastores, utpote solitarios et hujusmodi invasionibus magis obnoxios, quorum aedes non solum expilabant sed etiam ipsis nares et aures, plus quam Turcica crudelitate, praecidebant, nonnullos vero manibus colligatis et ore obturato in sua consistoria, secreto collecta, adduxerunt et, postquam illis variis contumeliis illusissent, vocando eos sacerdotes Baäliticos, falsos prophetas, seductores et sacri-

legos, tandem etiam judicum officium assumentes, scripta et recitata sententia, morti adjudicarunt et in suis conventiculis caput amputarunt vel de trabe suspensos strangularunt. Cum vero ob hanc persecutionem plurimi pastores, qui supererant, in civitates vicinas tam justo metu profugerent, in loco vero demortuorum nemo succedere vellet, sicque oves sine pastore destituerentur, constituit Albanus, edicto promulgato, ut incolae parochiae providerent ne qua vis suis pastoribus deinceps inferretur, dispositis fidis custodibus et excubiis, cum ad ipsorum corporum curam non minus astringantur quam illi ad curam animarum sibi concreditarum, sub pena quod tanquam suspecti et facinorosorum adjutores puniendi sint, et damnum tota vicinia tam ipsis parochis quam eorum heredibus teneatur resarcire, eo estimando per judices locorum summarie et exequendo sine dilatione, non obstantibus ullis privilegiis vel appellationibus; permittiturque deinde cuilibet ut hujusmodi parricidas tanquam publicos grassatores impune occidant, receptatores vero continuo morti tradantur et domus eorum in perpetuam rei memoriam destruantur, ad exemplum aliorum.

Verum ut toti mundo pateret qualis sit obedientia hereticorum erga edicta suorum principum, statim ab hoc edicto aliquot ipsorum Edami in ecclesia irruentes iconoclasiam renovarunt. Ultrajecti quoque quidam ad monasterium dominicanorum de nocte accedens, fratrem Bartholomeum, insignem ecclesiasten et sanctitate vitae etiam nunc usque memoria hominum celebrem, evocat, velut ad notum sibi infirmum periculose egrotantem Accedit bonus pater, atque in hereticam domum deducto statim injiciuntur manus, sistiturque heretico consistorio ibidem congregato, conanturque ipsum vi adigere ut fidei catholicae renuntiet; quod cum pius senex summe detestaretur et in eternum se non facturum diceret, ingentem clibanum in iisdem edibus vehementer accendunt, eumque corripiunt et vestibus nudant, ut in eundem injiciant. Quia vero clibanus ille in vicinae mulieris catholicae edes dorso suo extendebatur, illa de nocte tantum fumum et calorem admirata simulque strepitum et vocem quasi in angustia constituti audiens, arrepta dolabra absidem clibani confregit, quo

percepto heretici, relicto religioso ut erat pene nudo, simul cum domino edium aufugiunt.

Praecipue tamen notata est sanguinolenta rabies Flandrorum occidentalium. Hontschotae namque XXVI Januarii occiderunt in templo parochum, diaconum et subdiaconum, officium divinum peragentes; ex eoque loco 200 armati pergentes in pagum prope adjacentem, statim eodem antemeridiano tempore ad altare occiderunt itidem parochum celebrantem; cum pridie, scilicet XXV Januarii, in Monte sancti Winoci imagines confregissent easque in ecclesia exussissent Quo cognito Albanus duas legiones militum in eos misit, ut armis castigarentur qui edictis moniti non tantum non obediissent, sed quasi ad inobedientiam excitati essent. Quaeso, quis princeps, imo quis praedo vel tyrannus, talia a suis subditis perpetrari tulisset; si hujusmodi designarent catholici contra hereticorum concionatores, qua non poena plecterentur, quibus non nominibus incesserentur!

XXII Januarii ipsa meridie conflagravit Dordraci nova ecclesia parochialis insidiis, ut non dubitatur, hereticorum, et biduo post, XXIV scilicet, insignis ecclesia abbatialis Middelburgensis eundem casum ex fulmine passa, ibique consumptum est insigne illud altare, quod Mabensius, clarissimus artifex, depinxerat et preteritae iconoclasiae subtractum fuerat.

Indaging van Oranje en van zijn broeder Lodewijk, van Brederode, Culenborgh, Van den Bergh, Hoochstraten enz. Wegvoering van den zoon van Oranje naar Spanje. Antwoorden van den Prins en anderen op hun indaging. Bewind van Alva. Aanschrijvingen van hem en Placcaten. Terechtstellingen en confiscatiën.

(f. 98.) Non me praeterit quod, occasione hujus annotationis, gravia damna passae sunt ecclesiae vel ecclesiasticae personae, quae vel debita sua censusque annuos probare non poterant vel, si probarent, diuturno litigio vexabantur; unde et natae sunt non exiguae episcoporum querelae: inter quos etiam fuit Lindanus, qui anno 1572, cum Noviomagi essent Albanus et Joannes Vergasius propter obsidionem Harlemensem, voluit excommunicatum

denuntiare Vergasium, nequicquam reclamante Albano et ostendente de suo jussu illum agere quicquid ageret, se vero de consilio legistarum atque canonistarum procedere, quorum modum agendi ignoraret Lindanus, utpote merus theologus; et sane puto sufficienter ipsi respondisse Albanum, nec enim publicae hujusmodi caussae ita tractari possunt, ut privati cujusque commodis non prejudicetur; bene enim apud Tacitum Cassius jurisconsultus: Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur, nam, cum legio decimatur, etiam strenuus quisque sortitur. Verum Albanus, ut pium et catholicum principem decebat, cum subiratum vidisset Lindanum, postridie ipsum ad se revocat et quaecunque petierat concedit.

Proces tegen Egmond.

(f. 93vso.) Certe, ut ego dicam quod sentio, vir non malus fuit Egmondanus, sed ingenio fuit vere Hollandico, id est aperto et minime fucato et proinde callidiorum fraudibus facile obnoxio; quod animadvertens astuta illa vulpecula Auraicus suis simulationibus et suadelis ipsum in aperta pericula et demum in extremam perniciem praecipitavit; unde etiam filii Egmondani fere omnes nequaquam fuerunt infensi religioni vel etiam regi, a quo pater supplicio affectus fuerat, utpote qui semper catholici et regia stipendia sequuti noxae suae caussam in unum Auraicum, patris sui deceptorem et proditorem, referebant; unde et postea, anno 1591, vidimus [1]) filium ejus in Hollandia Nassoviis et ordinibus plane invisum, quod dicatur ex hac caussa aliquando Auraicum, cum quo eadem navi vehebatur, in mare deturbare voluisse. Quin et ipse Egmondanus, cum postea ex literis Franscisci Albani, regii in Galliis legati, Auraici technas regem non latere et ulcisci decrevisse cognosceret, videretque sibi, undecim liberis gravato, non expedire ut solum verteret bonis publicatis, ab ejus consortio seipsum subtraxit et pleraque bene gerere et fideliter regi servire cepit; sicut etiam

---

1) De voornaam is opengelaten.

vidimus in premissis responsionibus hoc ex professo, licet dissimulanter, agere, ut olim a se male facta per recentia benemerita involvat aut certe compenset; quod tamen de mero jure praeteritis delictis impunitatem prestare nec potest nec solet, etiam dato (ut in hoc casu putamus) quod quis mobilitate potius animi quam malitia peccarit: ut protoparenti nostrae Evae accidisse alicubi testatur Ambrosius, quae tamen ipsa propterea penam justitiae apud deum, qui est ipsa misericordia, evadere non potuit. Non diffiteor equidem, quin duo haec postrema multum juvent ad impetrandam veniam et delicti remissionem, sed nemo, ut puto, tam imperitus est quin noverit, quod aliud sit gratia quam justitia, imo quod gratia justitiam praesupponat ut illi deroget; porro per gratiae denegationem nemini injuriam fieri nec conqueri quemquam posse, preter ipsam vocabuli gratiae notionem et jus naturale, etiam sacrae literae docent in ipso deo, quo tamen nemo magis misericors et hominum amantior vel in donis largior. Et proinde, si rex Philippus, princeps natura sua mitissimus et supra modum clemens, hoc tempore in Belgio praesens fuisset, non dubito quin plane gratiam delicti sui Egmondanus impetrasset; sed incommode, non tamen injuste, ipsi accidit quod rex abesset. Albanus vero, qui judex datus justitiam administrare tenebatur nec per aequitatis interpretationem a jure scripto poterat discedere, cum hoc supremo tantum principi competat, aliter quam egit agere non potuit, praesertim cum soepe testatus sit se a rege ut ita ageret specifice in mandatis habere, ita ut manifeste pateat penes Egmondanum esse culpam, modo tamen quo diximus venialem, apud Auraicum vero inexcusabilem et plane proditoriam, nullam vero omnino apud regem ut nec apud Albanum, qui, ut diximus, non aliter quam meritam mortis sententiam in reum ferre poterat.

Egmond's vonnis en terechtstelling. Terechtstelling van Hoorne. Dood van Don Carlos. Woelingen der ketters. Mislukte aanslagen en krijgstochten van Oranje.

(f. 97.) Vigesima quinta Augusti Adrianus Milius, Dordracenus, consiliarius regii senatus in Hollandia, cum supra

Coloniam juxta Bonnam in oppido quodam, Frisach dicto, esset, comprehenditur cum fratre suo a comite Hoochstratano, qui ab eo exigit lytrum 60000 coronatorum, eo quod regius consiliarius esset literasque a Gulielmo Lindano apud se haberet. Milius quidem respondebat universa patris sui bona tanti non esse, a matre se non nisi legitimam, quae parvi esset pretii, habere, se iter fecisse per terram imperii et liberam et proinde capi non potuisse; verum esse quod regius senator sit, sed eo in munere se ita gessisse ut rationem ejus reddere paratus sit; Lindano se, ut viro docto et amico atque conterraneo suo, per literas communicasse. Verum his non obstantibus urgebat de lytro Hoochstratanus, divitias patris ejus et suam indigentiam impudenter praetexens, et usque adeo eum arcte habuit et minatus est ut intra biduum in gravem et periculosum morbum inciderit; verum nec sic quidem eum dimittere voluit Hoochstratanus, sed ad Auraicum de ejus captivitate retulit, qui et ipse hominem custodiri jussit et Dillenburgium se abducturum minabatur, nisi dato chyrographo promitteret se Confluentiae mansurum et inconsulto Auraico non abiturum; fratrem quoque obsidis nomine castra Auraici sequuturum; et demum renuntiaret se non excepturum quod in terra non hostili sed libera captus esset, profitereturque hoc sponte se et nulla vi coactum facere. Cumque aliter se liberari non posse cerneret Milius, v Septembris, cum princeps Auraicus inde discederet, tale chyrographum tradidit. Quo magis mirandum est ipsum postea in heresim lapsum inter acerbissimos et pessimos Auraici asseclas numeratum, et postea etiam ab illo Hollandici senatus praesidem creatum esse.

Augusti XXIX Lovanii in Collegio Sabaudiae Cornelius Janssonius in episcopum Gandavensem consecratur, praesente Viglio, preside, utpote praeposito sancti Bavonis; cum nonnullis ecclesiae sancti Joannis canonicis; qui statim a consecratione Gandavum ad sedem suam contendit.

Eodem die conventus ordinum Hollandiae, [1]) in quo uxor et cognati Jacobi Endenii, advocati ordinum Hol-

---

1) Het werkwoord is uitgevallen.

landiae, multum institerunt ut ordines caussam ejus susciperent, cum in eorum obsequium et utilitatem hanc sibi molestiam conciliasset. Diu sane et graviter tunc altercatum est: nobiles et quatuor ex majoribus Hollandiae civitatibus, scilicet Harlemum, Delfi, Leida et Amsterdamum, illum defendendum putabant, sed in contrarium plane ferebantur Dordraceni et Goudani, dicentes caussam illam nihil tangere ordines, privato consilio cepta privatis opibus terminaret; et haec sententia demum prevaluit.

In ipso sancti Michaelis festo Joannes Knijff in possessionem episcopatus Groningensis inducitur.

In fine hujus anni multi heretici, intellecta clade Auraici, Amstelredamo profugerunt, qui publico campanae sonitu citati cum non comparerent, exulare jussi sunt, et domus eorum usque ad 150 a magistratu locatae sunt. Constituerant hi boni homines, si Auraicus diutius in Belgio hesisset, magistratum Amsterdamensem et praecipuos catholicorum occidere et civitatem sub nomine et tutela Auraici occupare.

A x Octobris usque ad xxx concilium provinciale celebrat in magna domo capitulari Fridericus Scenckius, archiepiscopus Ultrajectensis. Interfuerunt Novaterra Harlemensis, Castrius Middelburgensis et Knijffius Groeningensis; sed et Remigius Druytius Leowardiensis et Joannes Mahusius Daventriensis episcopi designati, nondum tamen consecrati, admissi sunt, cum literas nominationis suae ostendissent; item abbates sancti Pauli Ultrajectensis et Insulae sanctae Mariae in Batavia prepositus et decanus ecclesiae metropolitanae et sancti Joannis decani sancti Salvatoris, sancti Petri, sancti Joannis, sanctae Mariae et numerosus clerus; adfuit quoque Wilhelmus Damasi Lindanus tanquam decanus Hagiensis specialiter a Scenckio invitatus. Sessione secunda definitum fuit, sub pena suspensionis a divinis, ut clerus barbas vel raderent vel ad latum culmum detonderent ob scandalum.

Augusti vi Granvellanus, velut archiepiscopus Mechlinieńsis, capit possessionen abbatiae sanctorum Petri et Pauli Afflinginiensis, ordinis sancti Benedicti, quae mensae archiepiscopali pro dote assignata erat.

Hoc anno [1]) in collegio Sabaudiae Lovanii a Francisco Sonnio, episcopo Antwerpiensi, in episcopum Gandavensem consecratur Cornelius Janssonius, Hulstensis, sanctae theologiae doctor et pastor Curtracensis. Capit possessionem illius episcopatus per Adrianum Meyerum canonicum XXIX Augusti; ipse vero receptus est in festo nativitatis divae Virginis hujus anni.

1569.

Moedeloosheid der Ketters. Maatregelen van Alva in het belang zijner schatkist. Vergadering der Staten Generaal. Voorstel van een tienden penning. Misnoegen daarover. Vrees voor verloop van den koophandel.

(f. 117vso.) Sed nec plane errabat Albanus, utpote qui videret Belgas ex negotiatione et mercatura in immensum ditescere, ex illis vero divitiis provenire petulantiam, matrem seditionum et rebellionum, ut annis praeteritis gesta demonstrarunt, proinde plane expedire ut imposito hoc graviore vectigali alae Belgarum parum acciderentur; sed et illud prudenter animadvertebat, ex illo non fore avertendam mercaturam, quia, licet in aliis regionibus sint portus non minus commodi ad appellendum, non tamen illic esse talem commoditatem ad merces distrahendas, utpote cum flumina ad avectionem non suppetant ut in Belgio, unde per Renum in Germaniam et per Mosam et Scaldim in interiorem Galliam, frequentissimas et ditissimas nationes, patet ascensus. Ex quo etiam hoc sequuturum praevidebat idem Albanus, ut hoc vectigalis onus potius redundaret in eos qui merces emerent ut consumerent, quales erant Germani atque Galli, nationes exterae, quam in eos qui emerent ut distraherent, quales erant Belgae et nominatim Hollandi; quod ipsum quoque insequentium temporum cursus verum esse docuit. Videmus enim nunc vel triplo plus impositum per ordines et ne hilo quidem minus florere negotiationem, cum, ut diximus et iterum repetimus, hujusmodi vectigalia magis

1) Vgl. blz. 92, waar dezelfde gebeurtenis, maar met andere bijzonderheden, vermeld wordt.

onerent absumentes quam vendentes, qui, si caro emant caro rursum vendunt et quod una manu expendunt altera recipiunt. Attamen considerata quae tunc suberat hujus nostrae conclusionis inexperientia, tanta ut plerique absurdam et impossibilem cogitarent vel certe ut talem non praevidebant, et expensa simul totius populi ad rebellionem inclinatione, sane praestitisset hujus tributi mentionem saltem ad tempus intermittere vel mercibus extra Belgium exportandis imponere; quod forte prudens Albanus fecisset, nisi vicinorum principum invidiam timuisset, quae minor futura erat cum etiam regis subditi idem onus subirent, vel certe redemptionem hujus vectigalis ab ordinibus oblatam acceptare, presertim cum illa 2,600,000 florenorum quotannis faceret, quantum certe ipse rex nunquam ex Belgio ante hoc tempus collegerat. Et proinde vera erat utraque sententia, Albani quidem absolute, Hollandorum vero ex hypothesi propriae suae culpae et malitiae. Statim enim atque de tanto tributo tam instanter urgere viderent Albanum, heretici cornua ceperunt denuo erigere, capita conferre et novi tumultus consilia inire cum exulibus, in omnem occasionem attentis, et vicinis principibus, regis foelicitati invidentibus. Auraicus, qui Dillenburgi in Germania agebat, statim atque de hoc vectigali intellexit, letus exclamassc fertur: ista est porta per quam in Belgium redibimus. Imo ceperunt etiam seditiosa symbola, ut in priore tumultu, publice praeferre; sublatae enim pileorum suorum margini et ad fastigium eorundem affixae decem denariolos assuebant, imposito desuper conspicilio, indicantes indigenis oculos aperiendos per hanc vexationem; quod etiam disseminatis libellis seditiosis et virulentis tentarunt et ita perfecerunt, ut ex hoc in calamitatum abyssum inciderimus et rex perpetuis bellis involveretur. Quare cum Ultrajectenses, quibus se postea junxerunt Amsterdamenses, immunitatem ab hoc tributo ulterius propugnaturi appellassent ab Albano ad ipsum regem, misissentque in Hispaniam Veuselium, tunc sancti Petri apud Ultrajectenses decanum et postea sancti Servatii apud Trajectum superius prepositum, virum praestantissimum, anno 1612 ibidem mortuum, isque regi aperuisset varia et gravia incommoda, ex hoc tributo

oritura et jam tunc passim orientia, rex pro sua insigni prudentia et mansuetudine non solum grato animo quod demonstrabatur accipiebat, verum etiam tributum remittebat: tanta hereticorum, qui illius pretextu populum commovebant, indignatione, ut probe recorder quod, cum sequentibus annis Vueselius Woerdae in Hollandia apud Auraicum coenaret, eique Auraicus ingens poculum argenteum prebibisset, jusserit illud pro vino impleri urina equorum, ut hoc modo illi praestantissimo viro, et hac legatione sibi admodum inviso, turpiter illuderet; qui cum oportune ex odore illud percepisset, contumeliam prudenter dissimulans, poculum illud apud se detinuit nec alteri propinavit.

Voortdurende tegenstribbeling tegen den 10^{en} penning.

(f. 119.) Diximus superius Ultrajectenses restitisse Albano in vectigali decimationis, unde non levem apud ipsum offensam incurrerunt; quare tertio Novembris facit citari Bruxellas pretorem et eos qui anno 1566 preterito magistratum gesserant, quod diceret eos vel cum hereticis collusisse vel negligenter admodum se illis opposuisse; citavit quoque magistratum hujus anni, nomine civium quorum prefecti erant, et qui eodem anno 1566 hereticis favisse dicebantur, alligatis ad hoc omnibus illis quae nos ad illum annum Ultrajecti accidisse notavimus.

Edict des Konings van 19 Nov. 1569 [Pamflet Muller, n° 102]. Alva neemt van Holland den tijdelijken afkoop van den 10^{en} penning aan.

(f. 120^{vso}.) Hoc anno translatus est a sede Silvaeducensi ad Antwerpiensem Franciscus Sonnius, eique Silvaeducis XVI Novembris suffectus est Laurentius Metsius, sanctae theologiae licentiatus, sanctae Gudulae Bruxellensis decanus, qui anno sequenti XXIII Aprilis consecratus est Bruxellis in choro sanctae Gudulae a Maximiliano Bergensi, archiepiscopo Cameracensi (quod Mechliniensis abesset in Hispania), assidentibus Richardoto Atrebatensi et Sonnio Antwerpiensi; inducitur in possessionem abbatiae Tongerloensis VII Maji.

Hoc anno XI Maji inductus est Wilhelmus Lindanus

in sedem Ruremondensem, quia, licet jam anno 1562 Aprilis IV a Granvellano ad illam consecratus esset, tamen, obstantibus hereticis Gelris, in hunc usque diem sede exclusus est; in qua summa cum laude magnoque fructu deinceps versatus est vir plane incomparabilis. Statim namque XXIV Maji primam synodum celebravit, episcopatumque in novem decanatus rurales distinxit, et severe inquisivit in pastores concubinarios, inter quos sex tantum in sua diocesi immunes reperit: multi enim pastoratus per substitutos et mercenarios curabantur, quos canonici Leodienses et Trajectenses ad Mosam occuparant, quos omnes illis, nisi per se administrare vellent, gravi odio spoliavit. Sacramentum confirmationis, quod ibi a 100 annis factum non erat, visitans suam diocesim erogabat.

Fecerat Albanus in castro Antwerpiensi erigi eneam suam effigiem pede calcantem Egmondanum et Huernium, quam nos quoque vidimus. Conciliavit illa bono principi magnam apud Belgas invidiam. Notabile est, quod Philippus dux Arcschotanus ad illam visendam admissus, ut erat dicax et festivus, argute submonuit Albanum, ut sibi ab hoc facto caveret: isti, inquens quos pede calcas torvo vultu vindictam minantur, si e pedibus tuis erepserint.

Edict des konings van 17 Nov. Alva laat zich den 10en penning door Holland en andere provinciën voorloopig afkoopen.

1569.

Geschillen tusschen Engeland en Spanje. Terugblik op de Engelsche Reformatie. Alva verzoekt om een opvolger in het bewind. Voorvallen in Frankrijk, waaraan Alva deel wil nemen.

(f. 126vso.) Sub finem hujus anni cum Romanus pontifex in nocte Nativitatis dominicae galerum simul atque ensem solemni ceremonia consecrasset, eos Albano, velut primario catholicae religionis propugnatori et alteri Judae Machabeo, dono transmisit, ut insegnem et bellicosum senem prestanti hoc munere et regibus ac magnis principibus dari solito in flagrantissimo catholicae religionis zelo magis magisque confirmaret.

1570.

Edict op de munt van 2 Maart. De Staten van Holland over den 10^{en} penning. Crimineele ordonnantie. Anna van Oostenrijk, aan den Koning van Spanje verloofd, komt te Nijmegen.

(f. 129.) Noviomagi e navi egrediens inter episcopum Monasteriensem et magnum ordinis teutonici magistrum deducta est ad ecclesiam collegiatam sancti Stephani, ibique, decantato hymno sanctorum Ambrosii et Augustini, adventitia ipsi dicitur a Lindano, ejus tractus episcopo. Tantus tunc erat ibi hominum concursus ut complures nobiles et praelati humi cubare cogerentur. Episcopus Monasteriensis et magister teutonicus, eo peracto, ad suos reversi sunt, regina vero, cum ab Albano multum rogata esset ut successorem sibi in prefectura Belgica a rege marito suo obtineret, post paucos dies in Zelandiam abiens a Maximiliano comite Bossuvio classe Belgica, cui presidio impositus erat Christophorus Mondragonius cum suis legionariis Wallonibus, in Hispaniam deducta est cum duobus suis fratribus adolescentulis, Wenceslao atque Alberto Austriacis, et appulit xxx Octobris in portum sancti Andreae.

(f. 130) Regina statim atque in Hispaniam venit, memor instantissimarum precum ducis Albani, apud regem pervicit ut ipsi in praefectura Belgica successor nominaretur Joannes Cerdensis, dux Medinae Celi, qui diu admodum et magna clementiae laude proregem egerat in regno Navariae; qui statim a nominatione facta omnia componebat in iter Belgicum, praesertim urgente satis importune Albano; sed orto in Hispaniis bello Maurorum Granatensi aliisque negotiis hoc anno a rege retentus est. Ordines tamen Belgici, simulatque divulgatum fuit Albani successorem destinatum, continuo auctoritate ipsius quasi jam decessuri elevata, contendunt ut levem armaturam equestrem universam, quae cum ipso in Belgium advenerat, in Italiam remitteret, quandoquidem, nullis jam hostibus, tantis praesidiis nihil opus esse dicerent; quod de consensu regis Albanus fecit, retentis tantum quingentis equitibus, quos

a bello Gallico postremo rex in presidio harum regionum habere solitus fuerat. Quod cum preter opinionem suam obtinuissent, elatiores jam facti, nova quaedam postulata proponere aggrediuntur, imprimisque ut miles, qui in presidio variarum urbium hactenus fuerat, dimitteretur; verum Albanus, quorsum haec tenderent facile conjiciens, petitioni huic satisfacere noluit, nisi prius tantam pecuniae summam numerarent, quae erigendis castellis in urbibus ipsorum sufficeret; quod cum facere recusarent re infecta demum regredi cogebantur. Tribus enim in locis tantum castella jam erigebantur, Groningae scilicet, Valencenis atque Flessingae in Zelandia.

(f. 129.) Julii IX, X, XI et XII Antonius Havetius ex Dominicano episcopus Namurcensis, sanctae theologiae doctor, primam synodum celebrat ejusque decreta promulgat.

Octobris XXIX in episcopum Daventriensem consecratur Aegidus de Monte, ordinis sancti Francisci de observantia ejusdemque minister per Belgium provincialis. Ante quem ad eum episcopatum nominatus fuerat Joannes Mahusius, ejusdem ordinis, sed propter morbum et debilitatem renuntiavit vir insignis et cumprimis humilis, utpote qui etiam episcopus designatus nihil ultra communem monachum habere voluit, etiam in publica processione Ultrajecti inter suos nulla honoris praerogativa conspicuus. Hic postea Aldenardae pro religione ab hereticis crudeliter habitus est. Pridie quoque purificationis inducitur in ecclesiam sancti Viti Leovardiae Cunerus Petri, ejus civitatis episcopus primus, a Laurentio Metsio, designato episcopo Silvaeducensi, tunc decano Bruxellensi, et Joanne a Bergis, preside Mechliniensi, commissariis ad hoc deputatis; statimque religiosi abbatiae Horti Mariae, vulgo Mariengaerde, Premonstratenses, voto et habitu solvuntur et canonici fiunt; XXV vero Aprilis Cunerus celebrat concilium diocesanum presentibus dictis legatis. Postea vero haereticis cedere coactus, in exilio obiit Coloniae.

Undecima Junii incipit celebrari concilium Mechliniense primum, absente in Hispaniis Granvellano episcopo, vices ejus agente Martino Rijthovio, episcopo Iprensi, ut seniori diocesano. Interfuerunt Franciscus Sonnius Antwerpiensis, Wilhelmus Lindanus Ruremundensis, Cornelius Jansenius

Gaudensis, Remigius Druytius Brugensis et Laurentius Metsius, tunc primum factus Silvaeducensis episcopi, et Maximilianus Morillonius, Granvellani vicarius generalis.

Aprilis XXVI nomine Sonnii capitur possessio abbatiae sancti Bernardi; ipse vero prima Maji magna pompa in ecclesiam cathedralem inductus est; et anno 1572 me in ecclesia minoritarum confirmavit. Designatus fuit ante ipsum ad hunc episcopatum Philippus Nigri, juris utriusque doctor et aurei velleris cancellarius, sed morte preventus consecratus non est. Hoc anno Janssenius celebrat primam synodum diocesanam Gandavi. Busciducis Franciscus Sonnius episcopus erexit parochiales ecclesias, VI Julii, nimirum sanctae Catharinae in ecclesia cruciferorum sanctorum Petri et Pauli via Orthensi et sancti Jacobi in Dungen, easque priori sancti Joannis, quae unica solet esse, adjecit.

Cum Hagae Comitis detinerentur ob heresim captivi quatuor sacerdotes, ex commissione Frederici Scenckii, archiepiscopi Ultrajectensis, ad eos convertendos venit Laurentius Metsius, episcopus Silvaeducensis; verum cum in heresi sua pertinaces manerent, ab eodem Metsio XXVII Maji, praesente et assistente Theodoro Scenckio, abbate Bernensi, publice sacerdotio exauthorati sunt et traditi brachio saeculari, a quo etiam post exuruntur.

1571.

Herman de Ruiter. Eerste watergeuzen. Medina tot Alva's opvolger gekozen. Gevaar van den kant der Turken: slag van Lepanto. Nationale Synode der ketters te Emden. Artikels van het daar verhandelde. De tiende penning verordend.

(f. 137.) Promulgato hoc edicto dici vix potest quantae turbae exortae sint per totum Belgium, tam quo ad ipsam decimationis substantiam quam etiam quo ad modum collectionis; et quidem, ad modum quod attinet, statim occurrere tentavit Albanus novo edicto, Bruxellis II Novembris proposito, ubi decimas piscium et manufactarum rerum extra Belgium exportandarum revocat ad tricesi-

mam. Oleum quoque et alias liquidas materias, quae ad compositionem novae alicujus rei adhibentur, ut oleum quo utuntur saponarii, jubet esse immunes a decimis ad instar materiae rudis et infectae. Remittit quoque ingentem illam molestiam consignandi pannos sigillo plumbeo, et vult stari juramento propolarum, idemque vult obtinere in rebus quae pondere venduntur, ita tamen ut propolae diligenter in suis libris notent, quibus quid quanti et quando vendiderint. Quia vero multi minutim illa vendentes scribere nesciunt, vult ut singulis diebus vesperi decimum ejus, quod de die vendiderant, denarium segregent, et singulis septimanis, jurati si exigetur, solvant.

Quantum vero ad ipsam tributi essentiam attinet, Hollandi Hagam convenientes multum conqueruntur de Albano, quod has decimas exigat tanquam debitas ex assensu ordinum, quem dicunt non fuisse assensum sed simplicem obedientiam et non-contradictionem, sive permissionem non vero approbationem talis rei, quam ipsi protestati fuerant causaturam ruinam patriae; deinde quod, cum semel cesserit decimatione eamque redimi permiserit, non posse sine ordinum grandi prejudicio ad decimas redire; accidere quod assensus ordinum factus non sit nisi praesupposita absoluta regis voluntate; item quod propter minas intentatas de procedendo in decimatione, casu quo ordines reluctarentur, non fuerit voluntarius sed metu extortus; quin et promissum Hollandis hoc onus non nisi omnibus imponendum; nunc vero Albanum permisisse Gelris Frisonibus Groeningensibus et Transissulanis, ut illud certa pecuniae summa redimant, et sibi illud permitti debere, cum illis vicini sint et ejusdem in navigatione, piscatione et mercatura qualitatis; item Hannoniis Namuriensibus et Atrebatensibus gratiam factam vicesimationis, multoque id magis Hollandis concedi debere, quorum agri aggeribus et inundationibus obnoxii sunt; addunt Albanum executionem incipere velle ab Hollandis, omissis Flandris et Brabantis, qui tamen sicut in dignitate ita et in onere praecedere deberent; promisisse insuper Albanum se curaturum, ut hoc vectigal negotiationi nihil obsit, attamen reipsa constare illud causaturum integram Hollandiae ruinam; exigi decimas totius pretii, cum tantum deberent

exigi de lucro, non de capitali, labore vel industria; regem semper in lucro participaturum, numquam in damno, cum nihil in eo contribuet; demum decimas initio exactas pro sexennio, nunc vero in edictis presupponi hoc onus futurum perpetuum.

Ut autem Hollandi has suas querelas veras esse ostenderent, examinari fecerunt seniores et superiores religiosorum et praesertim minoritarum, quorum plerique variis alligatis rationibus hoc vectigal non solum perniciosum futurum declararunt, verum etiam attestati sunt se propter exactionem preteritorum annorum sensisse tantam elemosinarum imminutionem, ut necessariâ ad victum multis monasteriis desint, planeque putent sibi migrandum, si vectigal hoc processerit. Nicolaus item a Castro Middelburgensis et Martinus Iprensis episcopi cum Viglio Zuichemio aliisque multis rationibus persuadere conati sunt Albano, ut hanc exactionem, ut nimis odiosam imo et impiam, intermitteret.

Et certe, cum ex premissis constet Albanum postrema sua declaratione onus hujus vectigalis ab extraneis quidem aliquatenus avertisse, indigenis vero parum adjumenti tulisse, Hollandique nominatim pascantur ex suis opificiis mechanicis piscationibusque et solo butyro abundent, quod exportatur, aliis vero omnibus fere indigeant, regione populosa et agris magna ex parte inutilibus vel lacunosis, dissimulari non potest quin maxime ex omnibus provinciis hoc vectigali premendi essent, utpote qui mechanicis operibus, piscatione, exportandis importandisque viverent, omnibus scilicet decimandis, quae tamen multis indigerent expensis et subjacerent casibus, quorum rex nihil in se susciperet; unde etiam ipsi maxime urserunt de redemptione facienda, et aliarum provinciarum oculi in eos conjiciebantur, quorum scilicet precipue interfuturum videbant, et ipse etiam Albanus ex illa caussa specialiter ab illis executionem suae decimationis incipiebat. Quare non inepte haec sua quae premisimus, gravamina Albano exhibuerunt petieruntque ut ipsi regi exhiberentur. Verum cum aliquanto elapso tempore Albanus nihil responderet, ordines iterum Hagam convenientes graviter (et certe non sine caussa) de hoc conquesti sunt et negligentes fuerunt in col-

ligendo vectigali; quare initio Novembris Albanus scribit ad magistratus Hollandicarum civitatum, ut sine mora executioni decimarum incumbant, nisi velint ipsi suo principi ad interesse obligari et luere. Magistratus etiam catholici et regi addictissimi, cognito tali mandato, protestantur se ut fideles subditos permittere ut fiat publicatio edictorum, attamen juri suae oppositionis praejudicatum nolle.

Albanus, cognita hac Hollandorum oppositione, misit dominum de Osterwijck et secretarium de la Torre Amsterdamum, quod illi specialiter et non sine caussa se ipsos opponerent, ut per sibi notam Turriani personam ad consensum inducerentur. Quo ad alias vero civitates misit Hagam Albertum de la Lo, commissarium regiorum proventuum, ut ageret de hoc cum senatu regio; qui circa initium Decembris in Hollandiam appulerunt et parum efficere potuerunt, praesertim apud Amsterdamenses, qui cum Ultrajectensibus immunitatem suam propugnarunt usque in Hispaniam et regem ipsum, ut supra tetigimus. Dordraceni quoque, Delfenses et Roterodamenses consentire noluerunt, ut describerentur ipsorum bona et scrutarentur publicani ipsorum cellaria et apothecas; de quo monitus a predicto de la Lo Albanus rescribit v Decembris, ut remittat illis hoc onus, si juratum inventarium mercium suarum tradere vellent. Videbat enim difficultatem executionis et unanimem Hollandorum oppositionem, et nihilominus omnibus modis vectigal inducere volebat, unde ipsorum petitionibus acquiescere cogebatur quantum poterat. Effectumque est hoc anno tantum, ut magistratus sub premissa protestatione ad nominationem trium personarum, juxta tenorem edicti regii, processerint in suis singuli civitatibus. Tota vero difficultas in eo remanebat quod vellet Albanus ut ipse magistratus executioni edictorum regiorum incumberet, magistratus vero diceret se hoc facere non posse, salva sua oppositione, velletque se passive solum habere, Albano ipso quae tulerat exequente. Albanus vero necessario ad hoc vectigal urgendum cogebatur eo, quod grandis continuo exercitus esset alendus, cujus sumptibus ordinarii Belgii proventus aequales esse non poterant, rex autem ab Hispaniis parum succurrere

posse videbatur, quod gravi et sumptuoso Turcarum bello et adornanda classe destinaretur.

Remigius Druytius, juris utriusque doctor et ex senatore Mechliniensi primo designatus episcopus Leowardiensis, et postea in locum Petri Curtii factus episcopus Brugensis, hoc anno celebrat primam synodum diocesanam, sicuti etiam VIII IX et X Maji hoc idem facit Laurentius Metsius Silvaeducis, suamque diocesim in 10 decanatus rurales divisit, suumque episcopatum usque ad Sevenbergen inclusive visitat.

1572.

(f. 161.) Septimo Januarii, stilo Romano et communi, scribit ad senatum Hollandiae Albanus, se intellexisse reginam Hispaniae feliciter enixam masculum, et in signifactionem gaudii se relaxasse aliquot captivos, qui in carcere erant ex eo, quod tempore debito plenariae abolitionis commodum non adhibuissent; velle se scire utrum in aliquibus Hollandiae carceribus plures hujusmodi custodiantur, et, si qui sint, petere ut nomina atque cognomina ipsorum cum toto processu criminali ad se destinentur, ut re cognita statui de ipsis quoque possit. Respondent ordines XXII Januarii, jam ante aliquot annos suam Excae cognitionem talium caussarum ad se evocasse, et proinde nullos hujusmodi captivos vel processus apud se esse.

Vigesima secunda Januarii conventus ordinum Hollandiae; ubi comparuerunt pro nobilibus Dominus Sprangensis, Lockhorstius, Oisterwijckius, Jacobus Douza, pro Dordracenis Dominus Gijssenburgius scabinus et Petrus Cornetus syndicus, pro Harlemensibus Henricus Wamelius consul et Henricus Assendelftius syndicus, pro Delfensibus Sasboldus Cornelii consul et Gerardus Biese syndicus, pro Leydensibus Joannes Brockhovius consul et Paulus Busius syndicus, pro Amstelredamensibus Henricus Cornelii Silling consul et Martinus Blocklant syndicus, pro Gaudanis Joannes Gerardi Stempelius et Joannes Reineri consules; propositumque fuit, quandoquidem exules Hollandici pyraticam exercentes mare quasi claudebant, praesertim cum in Vlidano Amsterdamensium portu sta-

tionem haberent, quo potissimum modo illis obviam iri posset. Ordines dicunt periculum et damnum jam grave flagitare remedium, vel eo magis, ne sub praetextu eos fugandi praesidium militare in Hollandiam adducatur. Tamen cum inveniant se ita oneratos decimatione et vicesimatione atque reditibus ordinariis, ut ulterius sumptus facere non possint, praesertim cum verendum sit ne, si semel suis impensis hoc facere inceperint, prorex onus continuum efficiat. Fuitque iterum deliberatum, an ordines non possent offerre Albano, se extraordinarie paratos instruere duas triremes et duas celoces, quod aestimabatur constaturum 12000 florenorum; verum cum non possent ordines inter se convenire, res in aliud tempus rejecta est vel regis curae resignata.

Verzachtingen door Alva in het placcaat van den tienden penning gebracht. Placcaat op de munt.

(f. 139.) Sub initium hujus anni rebelles, qui in Anglia a peste illa regina perfide et ingrate foti et adjuti fuerant contra principem suum naturalem atque clementissimum, classem viginti sex navium congregant, ascitisque in societatem piratis aliquot Anglicanis, ita ut mille atque ducenti fere milites sub signis essent, inter quos Arnoldus Dorpius, Wilhelmus Treslongus aliique nonnulli perditi et obaerati nebulones praecipue censebantur, praeficiunt sibi Wilhelmum baronem Lumayensem, vulgo comitem Marcensem dictum. Quandoquidem autem hoc potissimum authore malorum nostrorum periodus exordium coepit, operae pretium forsitan erit pauca de eo praefari. Erat autem filius natu minor comitis Marcensis et subjectus episcopi Leodiensis, fratre suo majore viro probo et regias partes semper sequuto. Hic autem homo nequam et improbus omnino Gallicos mores et improbam levitatem ita prae se ferebat, cum inter ambulandum subinde projecto pallio effuso cursu in obvios ferretur, quandoque vero composite admodum incedens subito in girum rotaretur, ut a nostratibus, hujusmodi ineptiis inassuetis, vulgo furiosus comes vocaretur. Fuerat autem a patre catholice educatus, ita ut sub finem vitae, dum a cane suo rabiente morsus de recuperanda valetudine desperaret, stimulante

conscientia sacerdotem et ecclesiae sacramenta frustra requireret; ut proinde, quae tota vita sua nefaria et heretica perpetrarit, satis constat contra conscientiam ab eo gesta fuisse, ea potissimum de caussa quod sororem principis Auraici, quae postmodum comiti Swartsenburgio nupsit, ambiret, et Auraicus, callida vulpecula, inani spe ipsum lactabat; cum autem nefario et sceleratissimo nebuloni non nisi magnis sceleribus commendari posset, urgente ambitione in preceps datus est.

Inneming van Den Briel. Rotterdam door Bossu overrompeld en bezet. Afval van Vlissingen, van Enkhuizen; verrassing van Valenciennes, van Mons. Maatregelen daartegen van Alva.

(f. 162vso.) Cum rumor captarum Valencenarum a Ludovico Nassovio per Hollandiam percrebuisset, statim ceperunt heretici efferre caput, et imprimis Gaudani, qui XIII Maji sub praetextu fugandi Hispanos, quos in castro et conventu minoritarum absconditas calumniabantur ut ab illis ad exemplum Roterodamensium opprimerentur, primo per vim castri portas et deinde minoritarnm conventum effringunt. Ad quos statim ab iis, qui Brielam occuparant, mittuntur litterae Nassovii, ex arce Dillenburgana scriptae (vacuam enim et signatam ab eo chartam habebant Brielani) quibus eorum prudentiam laudat, quod castro occupato providissent ne ab Hispanis invaderentur; pergerent; porro se illis quam primum auxilio adfuturum; verum cum valde indigeret pecunia ad colligendum militem petere se, ut collata pecunia subsidium facerent, se illos a decimatione et vigesimatione jugoque omni Hispanorum asserturum et patriae privilegia et libertatem religionis propugnaturum. His adjunxerunt suas litteras exules et occupatores Brielensium, petentes ut pecunia colligenda ad se transmitteretur. Similes literae ab illis nebulonibus missae sunt ad plerasque alias Hollandiae civitates, multique magistratus easdem non apertas ad presidem senatus regii Hagam miserunt Paucis elapsis diebus Brielenses, cum in suam rebellionem pertraxissent speculatorias naves (uutleggers vocant) Dordracensium, illis nihil resistentibus, adverso flumine Issulae

Aquas Veteres advehuntur et xv Junii illud oppidum proditione capiunt. Seditiosi Gaudani hoc intellecto coëunt, 400 fere nautae et aliquot sellularii opifices atque bajuli, et Briela evocant Adrianum Swietenium, ab Albano proscriptum, qui xviii Junii, conniventibus Dordracensium speculatoriis, Aquas Veteres advolat et xx Junii de nocte Gaudam pergit, eique obviam ituri nautae fere 40 et aliquot rebelles vi effringunt portam Cleyweganam atque Swietenum cum 40, non amplius, suorum comitatum introducunt; qui statim domum civicam et mox totam urbem pro rebellibus occupat, hora circiter quarta matutina.

(f. 142vso.) Ubi autem rumor increbuit, Albanum Montes Hannoniae velle obsidere, rebelles qui in variis Hollandiae locis metu Hispanorum se continuerant, tanquam dato signo arma corripiunt, exceptis Amsterdamensibus, Roterodamensibus, Schoonhovianis et reliquis illis locis, ubi Hispanorum praesidia erant. Occupata Gauda statim xxiii Junii etiam Leidenses, communicato Gaudae cum Swieteno consilio, hereticos admiserunt et xxv Junii Dordracum atque Harlemum et postridie Gorcomium, [Roterodamum, Schiedamum, Flardingia,] furore quodam populari bachantibus omnibus, et oppresso magistratu, cui quibusdam in locis vix ante triduum fidelitatis juramentum renovarant. Delfenses autem adhuc in ambiguo haerebant, quod undique Hispanorum praesidiis cincti metu in officio continerentur. Vix creditura est posteritas, quanta rabie cives ipsi in templa, divorum imagines, sacrosancta altaria, monasteria, religiosos et omnes denique ecclesiasticos desevierunt. Gaudae praefectus, dominus Swietenus, xxiv Junii guardianum minoritarum pedibus protrahi fecit per terram longo spatio; fratres vero Hieronimianos eodem die miris modis excruciat, priorem monasterii et juniorem quempiam fratrem cum nudis corporibus diu per vepres spinasque miserandum in modum egisset, demum occidi imperat; qui singulari constantia mortem oppetentes, incredibili splendore vultus et suavi hilaritate martyrii palmam etiam post mortem sibi gratulari videbantur, mirante et stupente tota civitate; tyranno illo Swietensi postmodum in tanta inopia decedente, ut liberis ejus vix panni superfuerint quibus verenda tegerent, quamvis ip-

sorum pater, etiam splendido patrimonio, tamen ex calicibus aliisque vasis ecclesiasticis tantum auri pondus coegisset, ut ducenta millia florenorum excedere putaretur. Verum tunc et toto hoc bello deinceps infinities patuit, divitias ita partas similes esse luporum pellibus, quae, si cum aliis vestibus eadem arca condantur, primum illas deinde etiam seipsas consumunt.

Leidae autem erat monasterium dominicanarum, ubi ex antiqua religionis illius disciplina strictissime vivebatur. Ibi anno praeterito in profesto Nativitatis S. Johannis Baptistae, eodem scilicet die quo hoc anno templum illud profanatum est, cum religiosae de media nocte ad horas suas canendas in odeum convenissent, subito portula, per quam ingressae fuerant, tribus vehementibus ictibus ita pulsabatur, ut, omnibus a psalmodia tacentibus atque suppliciter Deum orantibus et nemine ad portulam reperto, facile constaret, maligni daemonis terrorem fuisse, qui ex invidia religionis et divini honoris nec non cupiditate terrendi homines atque bis miseros faciendi, hujusmodi clades ante eventum praenuntiare solitus est, ubi ex certis signis eventura esse cognoverit. Satis constat quod, cum in eadem urbe templis profanatis portam Hoochwoerdadanam refringerent, quam magistratus catholicus claudi jusserat, ut in monasterium minoritarum desevirent, quod in insula quadam Reni haud procul a muris situm erat, quemdam praecessisse, qui imaginem cacodemonis in velo depictam oblonga in hasta praeferret, ita ut nec ipsi dissimulare possent quem potissimum ducem in hujusmodi facinoribus sequerentur.

Alckmariae quoque in Noort-Hollandia eodem praecursoris Domini profesto minoritarum monasterium invadunt, fratribusque illudentes chordis suis, quibus ex instituto ordinis cingebantur, eos trahunt, proditionis accusant, arma atque tormenta bellica apud ipsos inventa mentiuntur, literas item proditionis ipsis affingunt; verum cum hujusmodi figmentis parum se proficere viderent, quod de mendaciis illis omnibus constaret, veriti ne ab iis civibus, a quibus fratrum innocentia verbis defendebatur, etiam vi facta eriperentur, continuo eos Enchusam, perditissimorum nebulonum in illo tractu nidulum, deducunt;

ubi in custodiam traduntur apostatae cuidam sacerdoti, Gerardo de Berkenrode denominato, qui hujusmodi negotiis ab Auraico expresse fuerat praepositus. Hic perditissimus homo, cum ad praefectum monasterii Danielem ab Arendonck accessisset, ex capsa quadam majorem formulam (hostiam vocant) profert et rogat utrum ille ipsius Deus esset, quem hactenus coluisset. Cui pater prefectus (guardianum vocant): Si a sacerdote debite consecrata est, Deum, inquit, et servatorem meum agnosco. Tunc ille, moto per irrisionem capite: Haec, inquit, publica confessio vobis cras publicae mortis caussa erit. Erectoque patibulo ante pretorium pronunciataque sententia, ut postridie propriis suis cingulis strangularentur, in domum cujusdam heretici, pretorio propinquam, custodiendi abducuntur. Ubi noctem in orationibus consumentes et invicem rite confessi, ab admirabili illo guardiano ad gloriosum martyrii certamen animantur. Sanctissimus enim senex non tam angebatur proprio periculo, quam metu, ne quis suorum a sanctissimo proposito excideret. Mane autem inter quintam et sextam adest apostata ille Berckenrodius et fratrem ipsorum laicum, Adrianum Gaudanum, magno conatu senem aggreditur, vitam promittit si socios suspendere velit (Ita diabolus animam magis quam corpus ambit occidere). Ille vero admirabundus: Egone, inquit, patrem meum ac fratres meos suspenderem? Nequaquam. Quare provocatus tam libero responso Gerardus apostata ipsum primum, fratribus cum letitia valedicentem, de proprio cingulo suspendit. Quem prefectus monasterii subsequitur, qui inter eundum ter Psalmi trigesimi sexti priores versus alta voce recitarat. Deinde frater Cornelius a Diest, qui monasterio foeminarum Sanctae Clarae Alcmariae praefuerat, educitur; qui tanquam agnus innocens os suum non aperuit, sed interiore mente tacitus Deum orabat. Post quem pater Joannes Nardensis, monasterii sacrista, incredibili alacritate scalas conscendit. Demum frater Ludovicus Voets, quia juvenis erat, postremus producitur, ut aliorum calamitate motus fide sua decideret; verum charissimos fratres suos pendentes conspicatus, martyrii desiderio incensus clamabat: Ocius, ocius me quoque conficite. Quare et reliquis adjunctus

est. Eodem autem illo die, Sancto Johanni sacro, patibulo deponuntur et extra portam in aggere sepeliuntur, ita ut levi cespite obruti maris accessu aquis tegerentur, quae aliquot diebus cruentae supra ipsorum reliquias apparuerunt; visaeque quinque nocturnae faces, terraemotusque perceptus et vox instar tubae audita: Slae doot, slae doot! quod tantumdem valet atque: Occide, occide! Vindica, Domine, sanguinem servorum, qui effusus est. Remanserat autem in monasterio Alcmariensi junior quidam religiosus, custodiae monasterii deputatus, nomine Engelbertus a Terburch, laicus. Hic, ne a tam glorioso consortio disjungeretur, ab ipsis Alcmariam recurrentibus corripitur, et, sacra vasa aurea argenteaque ejusdem monasterii ut proferat jubent, recusantem e columma manibus suspendunt et sub axillis poplitibusque candelis adurant; exinde in scamno quodam colligatum extendunt et, infusorio in os ejus ingesto, foedam suam urinam ipsum absorbere faciunt; deinde haud procul Amsterdamo deductum incendio necant.

Mishandeling en moord der Gorcumsche martelaren.

(f. 164vso.) Corpora horum sanctorum, postquam plerisque adeps esset exsecta, projecta sunt in grandem foveam, quam effoderant in ejusdem monasterii horreo, quo cespites condi solent, parvo admodum intervallo ab ejusdem monasterii piscina; ibique delituerunt usque ad initium fere anni 1616, cum effossa fuerunt tali occasione et modo.

Archidux Albertus in familiari colloquio ostenderat se magno desiderio harum reliquiarum teneri. Quod audiens Everardus Botterus Ultrajectensis agit cum quodam homine plebejo, sed satis gnavo, Petro Gerardi, bibliopego Coloniensi tunc commorante Ultrajecti, ut Brielam naviget et experiatur, si quo modo aliquid inde posset effodere. Erat autem monasterium Ruggense plane destructum, ita ut locus sepulturae sub dio esset in aperto prato. Leprosarium tamen aedificatum erat in diversorio mulierum dicti monasterii; quod ingressus dictus Petrus offendit casu apricantem quamdam vetulam, cum qua instituens colloquium, allata etiam vini amphora illam semi inebriat. Quae fatetur se praesentem fuisse, cum dicti religiosi

suspenderentur et sepelirentur. Et obtinuit ab eadem Petrus, ut obambulans per dictum pratum pedis supplosione ostenderet de longe observanti locum, ubi servabantur. Quod et fecit. Quem visitans Petrus, offendit terram isthic subsedisse ad aliquam profunditatem, putrefactis scilicet sanctorum corporibus. Unde ad leprosarium regressus cognoscit ex anu illa, quod filium haberet adolescentem, Leonardum Theodori nomine. Cum hoc agit, oblatis 60 florenis, ut de nocte, se praesente, dictum locum foderet. Ubi saccum satis capacem reliquiarum implet et ad Botterum defert. Qui, cum illas Archiduci obtulisset, insigni honorario donatus est. Reliquias vero Bruxellas allatas duobus feretris condidit, et generali omnium religiosorum et cleri secularis processione in monasterium minoritarum Bruxellense deferri jussit; ipse vero, quia adversa valetudine processionem comitari nequibat, e duobus diversis locis illam praetereuntem summa voluptate spectavit. Haec res cum venisset in notitiam R^di^ domini vicarii Philippi Rovenii, agit cum eodem Petro, ut iterum ad eundem locum redeat et oblato ampliore salario denuo per Leonardum fodi faciat et plura auferat. Quod ille circa festum Nativitatis Dominicae obscura et longa nocte strenue fecit, et longe majorem cumulum ossium repperit. Omnia tamen fere erant comminuta, quod loco humido et juxta piscinam putrefacta essent, etiam capita, ex quibus tamen nonnulla suas maxillas cum ordinibus dentium adhuc integris habebant.

Vervolging der Roomsche geestelijken te Schoonhoven en elders. Samenkomst der Staten van Holland te Dordrecht.

(f. 146.) Dum calviniani secundum sanguinariae suae sectae morem ita tractant ecclesiasticos in urbibus quos occuparant, Hispani qui Roterodami atque vicinis in locis in praesidio erant annonae penuria laborare incipiebant; quod, omnibus vel ab hereticis occupatis vel in hereticos propendentibus, frumentariae subvectiones impedirentur. Ferdinandus Toletanus Roderico Sapatae, qui Hagae cum duabus cohortibus in praesidio erat, imperat ut cum iisdem Amstelodamum properet, frumentariam rem expediturus; ipse interim alias duas cohortes in loco

decedentium Hagam mittit. Rodericus igitur per Wilsvenensem aggerem Soeterwoudanosque campos ad aggerem Renensem cum pervenisset, custodiae cujusdam pontis, juxta Alphyn pagum siti (die Heymsbrugge vulgo vocant) aliquot Hispanis relictis, ipse per bituminosos agros (die venen dicuntur) Amstelredamum properat, fugatisque hostibus, qui cum quadringentis militibus et magno rusticorum numero iter ejus intercludere tentabant, eodem die pervenit ad pagum quendam, Amsterveen dictum, uno tantum miliari Amstelredamo distantem; suppeditatoque ab Amsterdamensibus frumento, pulvere tormentario aliisque necessariis per aggerem Sparendammensem juxta Harlemum Hagam regredi constituit, quod via qua venerat variis ponticulis esset impedita, et insuper, illis detectis ab hoste, multis locis occuparetur. Quare postridie summo mane, antequam hostes et alteram viam ipsi praeriperent, iter ingreditur. Sed cum Sparendamo pago appropinquat, recognoscit iter ab hoste insessum aditumque pagi munitionibus objectis interclusum esse; sed magna suorum alacritate locum occupat, piratamque nominatissimum, Robol dictum, vivum capit; quem deinde Amstelredamum atque deinde Trajectum sub praesidio custodientium transmittit. Erat ille pyrata unus ex illis qui cum Lumayo Brielam occuparant, destinaratque ante paucos quam caperetur dies abbatiam ditissimam Rijnsburgensem, ordinis S. Benedicti monialium, prope Leydam in pago ejusdem cum abbatia nomine sitam, expilare; cum mari advectus, exposito in littore milite, ab eodem hoc Roderico prohibitus fuit, qui eo cum quadraginta Hispanis curru Hagae advectus fuerat, quantumvis hostes jam quadringentos milites in littore exposuissent. Rodericus, capto Roeybollo, pago illi praecipit ignem injici, quod oportuno loco situm Harlemenses munire constituissent, ut Hispanis, qui in Hollandia adhuc erant, iter Amstelredamum atque inde Ultrajectum versus interrumperent et quasi obsessos haberent. Inde igitur digressus et juxta Harlemum ad oceani littus delatus, ut facillimo atque compendioso admodum itinere Hagam regrederetur, munitiones Santfordensem atque Catwicanam, fugatis praesidiis, expugnat et incolumis, nemine suorum amisso, Hagam rediit, atque

inde cum duabus aliis Hispanorum cohortibus multoque frumento Roterodamum proficiscitur atque propugnaculum Overschiedanum intercipiens Hagam regreditur.

Aankomst van Medina Celi. Mons belegerd. Genlis tot ontzet aangerukt maar geslagen.

(f. 148.) Albanus autem omnibus viribus in Hannoniam intentus mandat Hispanis, qui in quibusdam Hollandiae urbibus hibernarant, iis relictis compendiosiore quantum possent itinere in Brabantiam et in castra Montensia transirent: non dissimulando certe errore, cum ut tantulis copiis exercitum augeret eas urbes Hollandiae inimico exposuit, quas post aliquot menses multo sanguine recuperare non potuit. Discedentibus enim Hispanis Roterodamenses, Schiedamenses, Vlardingenses et Delffshaven portus hostem in continenti recipiunt, quos et Delphenses, qui hactenus ambigui steterant sequuti sunt, recepto quodam Bartholento cum rebellium copiis; quae tamen singula loca difficilioris expugnationis et majoris praejudicii propter locorum situm erant quam Montes Hannoniae. Attamen etiam illarum civitatum incolae tam propensis animis erant in heresim, ut nulla alia re quam Hispanorum praesidio in officio continerentur. Porro hujusmodi violentum imperium diuturnum futurum fuisse, asseverare non ausim; certe necessum erat, ut tota Hollandia ob peccata sua puniretur.

Insuper Albanus edictum proponit, quo jubet ut omnes rebellantium civitatum incolae, qui pro rebellibus censeri nollent, easdem desererent et in eas urbes migrarent, quae partes regias sequebantur; quo edicto ex singulis fere urbibus optimates et praesertim qui adhuc in magistratu erant gravi cum periculo et facultatum suarum manifesto dispendio diffugiebant. Memini a multis inquisitum, quanam ratione Albanus motus fuerit quod hujusmodi jussiones ex re principis sui futuras putarit; spes enim non modica erat, catholicis et praesertim iis qui in magistratu erant manentibus, rebelles, qui fere in singulis civitatibus ex infima plebe et nullius aestimationis homines erant, ad officium revocari posse, ubi panicus ille tumultus et popularis impetus paulatim rese-

disset. E contrario vero, illis diffugientibus et sponte magistratu abeuntibus, liber introitus et expeditae rerum habenae ita hereticis relinquebantur, ut optandum foret, reductis aliquando sub principis sui obedientiam hisce regionibus, hereticos aliquo stratagemate impelli posse, ut simili modo sponte sua abirent et urbes intestino malo purgarent. His accedebat, quod illi qui hactenus dubii fuerant, utrum rebellibus se applicarent an regiis partibus adhaererent, et nunc patrimonii sui desiderio, spreto Albani edicto, remanebant, jam pro hostibus se haberi putantes rebellibus se adjungebant et eorum vires non modica accessione firmabant. Certe cum et nos huic edicto obtemperare volentes in Brabantiam nos contulissemus, hoc risu etiam a cordatioribus Hispanis excepti sumus, quod regi quidem fideles sed parum sapientes nos esse affirmarent. Hisce rationibus plane adducor, ut credam etiam tum inter Albani consiliarios complures fuisse, qui improbis hujusmodi consiliis rebellium partes foverent et contra regis sui commoda gubernatorem impellerent, optima quidem et inconcussa fide virum, verum bello potius quam pace imperare (ut saepe apparuit) aptum, insuper et extraneum et locorum morumque nostrorum minus gnarum. Hoc profecto affirmare possumus, quod cum religionis et principis nostri caussa profugi in Brabantiam venissemus, odio nos ab omnibus fere habitos, etiam ab iis qui rerum potiebantur; jam tum enim eorum animi in eam rebellionem propendebant, quam postea pace Gandavensi toti mundo manifestarunt, adeo ut nequaquam nobis crederent, si quando de hereticorum crudelitate et perfidia oculati testes nonnulla referremus. Alioqui etiam ipsi Brabanti, homines vani et, sicut est in proverbio, tota vita stolidi, in tantam arrogantiam elati erant, eo quod gubernator totius Belgii in ipsorum regione tanquam regiarum ditionum meditullio stabili lege consideret et meliora munia finitimis meliusque cognitis potissimum demandaret, ut Hollandos eorumque regionem nullius pensi estimarent, pernicioso et ridendo (sicuti superborum fere omnia) consilio, ut postea eventus docuit, et progressus horum annalium, Deo dante, clarissime demonstrabit. Veruntamen divina bonitate effectum est,

ut haec ipsa, quae hujusmodi praevaricatores in perniciem catholicorum machinabantur, in commodum eorum redirent. Nam si in Hollandia remansissent, plurima pati vel etiam agere debuissent, quae contra religionem, propriam conscientiam et principis sui commodum tendere scivissent; unde divina gratia recedente forsitan etiam circa fidem postea naufragassent, cui hac persecutione tolerata firmissime conjungebantur (quod ea fere sit humani ingenii ratio, ut ea potissimum amore prosequamur, quae vel beneficio affecimus vel pro quibus aliqua duriora passi sumus, veluti caussa communi jam propria effecta), maxime cum postea per pacem Gandavensem bonis suis postliminio restituti redirent, quod multo graviora illi tolerassent, qui in edibus suis remansissent; cum quantulumcumque illud dispendium, quod pro justitia subierant, divina bonitas in tantum etiam temporali prosperitate ipsis reponeret, ut neminem fere eorum postea cognoverim, qui non duplo ditior evaderet quam unquam antea fuisset. Verum de his hactenus egisse sufficiat.

Ferdinandus Toletanus cum iis Hispanis, qui adhuc in Hollandia erant, de mandato Albani certior factus Hagam se confert, ut inde porro Ultrajectum proficisceretur; ubi consilium Hollandiae et illi catholici Hispanis se junxerunt, qui relictis patrimoniis suis exilium potius quam infidelitatis erga regem notam subire maluerunt. Fuerunt autem ex sola Haga quatuor millia hominum, ut inde conjicere possis, quantus sit numerus eorum qui ex reliquis urbibus discesserint, ita nudi et omnibus suis derelictis, ut nec duplicia indusia secum assumere auderent, nonnulli autem, fingentes sibi negotii quid ruri esse, etiam pallia sua custodibus portarum pignoris loco traderent.

Toletanus igitur cum septingentis curribus Harlemum versus tendit, itinere illo quo Rodericus Sapata novissime redierat, expugnatoque juxta Harlemum ad caput aggeris Sparendamensis hostium propugnaculo, hosteque juxta Sparendamum repulso, qui cum duobus millibus militum, quos juxta Bremam in Germania conscripserat, et infinito rusticorum numero iter impedire conabatur, paucis admodum suorum desideratis, Amstelodamum atque exinde

Ultrajectum advenit, atque inde Montes Hannoniae contendit.

Bartholomeus-nacht. Voortgang van het beleg van Mons. Optocht van Oranje tot ontzet. Mishandeling der Roomsche geestelijken te Roermond en elders. Terugtocht van Oranje. Mons over. Herovering van Brabant. Bedrijf der watergeuzen in Zeeland en Holland, in Gelderland en in Friesland tot op de overgaaf van Mons. Herovering van Zutfen, Amersfoort, Naarden. Beleg van Haarlem.

(f. 157.) Dum haec aguntur Harlemi, haerebat Auraicus Delfis in monasterio Sanctae Agathae monialium, quod a parte occidentali objacet ecclesiae majori in honorem S. Hippoliti consecratae, ubi tum praefectum virginum agebat vir insignis Cornelius Musius, Delfensis, qui hoc anno nocte intra decimam et undecimam Decembris crudeli supplicio ab hereticis Leidae martyrio affectus. Acta ejus, undecunque magno studio a nobis corrasa, quantum possumus hic integra damus.

Occasio martyrii ejus haec fuit. Agebat tunc temporis summum militiae rebellium praefectum comes Marckensis, dominus Lumayus vulgo dictus, cujus supra mentionem fecimus. Hic cum sub initium Decembris Delfos venisset, ejusque copiae ante portam australem oppidi metarentur, accidit ut multa ab ipsis insolenter fierent, praesertim a gregario milite, qui propius portam accesserat; qui reprehensus a satellite praefecti civium, cum non desisteret, postremo ab eodem plumbea glande de muro trajicitur. Lumayus, qui intra civitatem hospitabatur in aedibus nobilis Joannis Huteri, dicto monasterio fere contiguis et tunc vacuis, quod Huterus caussa religionis et odio rebellionis Ultrajectum concesserat, hanc caedem indignissime tulit et cadaver occisi deponi fecit ante valvas dictae majoris ecclesiae sub campanili, ex adverso praefati monasterii, petiitque a magistratu caedem ut injustam vindicari. Verum magistratus, habita cum Auraico deliberatione, respondit, mortuum jure et sua culpa caesum videri. Irritatus hoc responso Lumayus juravit, se per seipsum vindicaturum suum militem caesum, etiam (si daretur) per necem praefecti virginum Agathensium, tunc Auraici

hospitis. Hoc cum Musius rescivisset et crudelitatem Lumayi fraudesque Auraici probe nosset, non sine caussa sibimet ipsi timere coepit, praesertim cum Auraicus ipsum Lumayum ad coenam invitasset, qui praesentem tunc Musium variis dicteriis et acerbis scommatibus excepit. Accedebat, quod passim a Lumayi familiaribus disseminabatur et passim credebatur, Auraicum, abeunte Musio, vitae necisque potestatem in ipsum largiore vini poculo Lumayo propinasse. Quare nona Decembris hujus anni, petita ab Auraico et obtenta venia, Hagam versus contendit cum nobili sanctimoniali monasterii, Caroletta Merwia, et adolescente 20 annorum Cornelio Musio van der Meere Delfensi, fratris sui filio, cui a sacro fonte suscepto suum nomen dederat. Quia autem multum nivis ceciderat, vehebantur simul reda tractatoria, slede vocant. Verum portam civitatis egredientes notati sunt ab aliquibus equitibus Auraici, inter quos praecipui erant Hoverinck, filius mercatoris Tellii, et quidam dictus Maselant, filius Engelberti Cornelii Flacci, ipsius Musii propinquo gradu cognati. Hi mox redam sequuti eam assequuti sunt juxta leprosarium, quod a meridie Hagae adjacet, et coëgerunt aurigam ut redam sisteret ante cauponam cujusdam hospitis mulierculae, dictae Truy op 't Hoff. In dicto hospitio mox adsunt, requirentibus dictis equitibus, aliqui commissarii a Lumayo destinati, ut inquirerent de caussa fugae Musii, quem Ultrajectum ad Hispanos, patriae hostes, tendere dicebant. Factum examen Maselant, unus ex equitibus, Delfos ad Auraicum defert, qui postridie literas reddidit cum mandato (saltem pro forma) ut captivus secure Delfos reducatur; quin ex familia ipsius aliqui nobiles tam mares quam foeminae Hagam simul contendunt Musium reducturi, in vicem hujus officii opiparo prandio rursum excipiendi. Hoc nuntio accepto statim omnes Delfos contendunt, deducentibus qui ceperant equitibus. Accidit ut, eodem momento fere quo illi Haga, Delfis discederet Lumayus cum aliquot equitibus et peditibus, ut Harlemo, cui tunc regii imminebant, praesidium imponeret. Ex hisce copiis aliquot equites, ut est verisimile de mandato Lumayi, discedunt a via recta, quae Leidam ducit, et per pontem Telonarium ad sinistram

Hagam contendunt, et obvium habentes cum sua reda Musium juxta praedictum leprosarium et violenter irruentes, redam secum abducere voluerunt. Verum cum illi, qui Musio praesidio erant, contra urgerent et mandatum Auraici ostenderent, redam dimiserunt eamque de propinquo praecesserunt, donec veniret ad divortium viae communis, quod ad pagum Rijswijcanum prope dictum pontem Telonarium pergit; ubi vi facta coëgerunt aurigam, ut sinistrorsum deflecteret et Leidam adveheretur, ubi Lumayus pernoctaturus erat; et tanta vi redam raptarunt ut Musio pileus de capite decideret nec permitterent ut repeteretur, irridentes et clamantes: alium galerum sacrificulo Leidae adaptabimus, et insuper ipsum pallio spoliarunt. Cornelius vero Musius, adolescens et cognatus Musii, qui juxta leprosarium visa equitum impressione reda exilierat et inter vepres seipsum occultarat, cum equites discedere vidisset, alia reda patruum suum juxta pagum incommode assecutus fuerat; nam cognitus ab hisce praedonibus gladio et bombardula spoliatus in patrui sui redam conscendere coactus est, ibique ferrea cathena brachium ipsius cum brachio patrui sui arctissime devinctum est.

Cum fama captivitatis Musii Delfos allata esset, multi ex civibus non parum contristati sunt. Erat enim gratus toti fere civitati vir optimus, ita ut multi extra portam ejus reditum praestolarentur. Hi cognito hoc infortunio praestantiores ex suo numero delegerunt, qui simul cum Remigia, monialium Agathensium praefecta, ad Auraicum irent supplicatum pro remedio. Verum quia supervenerat nuntius de occupata munitione Sparendamensi et pereclitante Harlemo, Auraicus cum ordinibus consultabat, quid in rem factu opus esset; nec ante mediam noctem conventus dissolutus est. Auraicus eo dissoluto statim aditur et de nocte (ut officiosus videri volebat) literas hoc tenore ad Lumayum dedit, quarum autographum usque in hodiernum diem videre est apud dictum Cornelium Musium juniorem, quem cum patruo suo Leidam abductum diximus, et nunc relicta catholica religione consulem Delfis agit, ad signum duplicis crucis cerevisiae coctor.

Monsieur mon Cousyn.

Les novelles me sont ici venues de l'execution, que vous aves faicte a l'endroit la personne du pater de ce cloistre, ou je suis; dont je suis tres mari, veu que desja il avoit mes lettres d'asseurance pour s'en pouvoir retourner celle part. Et non obstant praesentement icy avois bien espere, que n'eussies voulu attenter chose semblable a mon desceu et sans en avoir mon advis et consentement. Parquoy et comme j'entends que tenes encore ches vous ung jeusne homme avecq une nonnain, estant gentilfemme, qui tous deux estoint en la compagnie du dict pater, je vous prie qu'incontinent, cestes veues, me renvoyes tous deux, sans qu'aulcun aultre tort leur soit faict, et n'y voulez faire faulte. Et sur ce me recommandant bien affectueusement en vostre bonne grace, je prieray Dieu vous donner, Monsieur mon Cousin, en bonne santé heureuse et longue vie.

De Delft ce XI jour de Decembre 1572.

Et erat subscriptum: V^re^ bien bon Cousin a vous faire service

GUILLAME DE NASSAU.

Superscriptio erat: A Monsieur, Monsieur Comte de la Marche, mon bon Cousyn.

Id est:

Domine Cognate.

Intellexi quid egeris cum praefecto monasterii ubi sum; unde valde indolui, postquam habuerit litteras a me quod huc secure reverti posset. Eo non obstante speraveram hic quod nihil tale tentasses, me inscio et sine meo consilio et consensu. Quare et cum intelligam quod adhuc apud te habeas quendam adolescentem cum religiosa nobili, qui erant dicti praefecti socii, precor ut statim, visis praesentibus, remittas utrumque absque ulla ulteriore injuria, idque certo facias. Atque ita me summo affectu commendans vestro favori, precor Deum vobis concedere, Domine Cognate, cum sanitate longam atque felicem vitam.

Delphis 11 Decembris 1572.

Et erat subscriptum: Tuus valde cognatus Wilhelmus Nassovius. Inscriptio vero: Domino, Domino Comiti Marchiae, charo meo cognato.

Sed tarde nimis venerunt hae literae, quae si etiam tempestive affuissent, nescio an quicquam operari potuissent. Mutuo enim se noverant leo et vulpes: sciebat enim quid Auraico placeret Lumayus et quid simularet. Advectus enim fuit eodem die Leidam Musius. Qui cum in itinere vidisset consternatam valde bonam monialem Carolettam, eam blande consolabatur dicens: cape animum, filia, non diu hic erimus; cito aeternae felicitatis participes futuri, cum e contrario nostri concives longa servitute opprimendi sint: spiritu plane prophetico imminens sibi martyrium et diuturnam hereticorum oppressionem praenuntians. Dono enim prophetiae hunc insignem virum a Deo donatum fuisse vel ex eo constat, quod variis honestis viris diversis vicibus multis retro annis praedicere solitus fuerit, se violenta morte pro catholica religione consummandum, his per jocum, uti hilaris erat, verbis utens: per fenestram cannabinam (laqueum scilicet) adhuc decidam, sed mortem durissimam et lentam habebo, quod struma, quam sub mento gero, praefocationem impeditura sit; non timeo mortem, sed timeo longos et graves cruciatus, quos ante mortem toleraturus sum. Multi et graves viri sunt, qui variis temporibus haec de ore ejus audierunt; quibus nescio an quicquam certius praedici potuit, ut exitus declaravit.

Leidam enim advectus exponitur in coemiterio S. Petri a latere ecclesiae septentrionali ante insignes aedes Lockhorstianas, quod Vincentius Lockhorstii dominus caussa religionis et rebellionis Ultrajectum concessisset, et in aedibus tunc vacuis diversaretur Gijsbertus Duvenvordius, Opdami dominus, nobilis Hollandus; qui cum statim ad Musium accessissset, aspectu ejus non parum se recreari aperte testatus est, quod summam sibi fuisse cum patre ejus amicitiam commemoraret. Verum ad opem implorantis tam boni viri et amici paterni [1]) (ut facit haeresis plane efferos) non tantum obmutuit, sed etiam con-

1) Hier is blijkbaar een woord uitgevallen, misschien: preces.

tumeliose respondit: tune es Agathensium beguinarum pater? putabam subolidum monachum hic residere; et cum dicto se proripuit. Interim ad Musium venit concionator hereticus, multis verbis persuadere nitens, ut catholicae religioni et primatui Romanae ecclesiae renuntiaret; verum cum insignis confessor nihil minus in animo haberet et heretico egregie foetens os obturasset, re infecta discedere coactus est. Mox adfuit militum commentariensis, qui Musium ex domo Lockhorstiana duxit ad aedes Cornelii Venii, syndici Leydensis, in cujus aedibus vacuis (quod is vitans hereseos et rebellionis contagium in Brabantia abesset, licet nunc fere tota ejus posteritas ad heresim turpiter defecerit) hospitabatur Lumayus, in eodem S^ti^ Petri coemiterio paucis passibus a domo Lockhorstana occidentem versus; ubi eodem die, ut Delfos ad Auraicum adducerentur, in vinculis a Lumayo servabantur Christophorus dominus Scagenus, scabinus Harlemiensis, et Mgr. Adrianus Assendelftius, ejusdem urbis syndicus; qui publico civitatis suae nomine destinati fuerant ad Fridericum Toletanum, urbem obsidere parantem, ut de urbis suae deditione cum eo transigerent; sed in itinere intercepti fuerant. Ad hos cum deductus esset Musius, invicem cum tristitia casum suum miserabantur, quod in efferae belluae Lumayi manus incidissent, mortem sibi ominantes durissimam. Quare flere incipiens junior Musius a carnificibus paulo laxioribus vinculis patrui sui brachio alligatur; sanctimonialis vero Caroletta in aliud cubiculum deducta est. Circa vesperam vero Harlemo vocatus adfuit carnifex, qui transiens ostium cubiculi a captivis Harlemensibus fuit agnitus, sinistro plane omine. Quibus Musius habendam esse patientiam dixit: omnes, inquiens, in manu Dei sumus; ipsum precemur pro patientia et gratia. Vix verba finierat, cum e triclinio illo in arctius conclave solus Musius abducitur et examinatur a delegatis Lumayi judicibus, dicto Opdamio et quodam nobili Gallo, Aumalio dicto; qui mox Christi martyrem supra mensam, quae etiamnum apud Venii filiam extat, extendunt, linteamine os tegunt et mox aquam frigidam immittunt, imo et per infusoriam spurcam suam urinam insignem virum transmittere cogunt,

tanta copia ut venter totus intumesceret; mox pugnis percutientes et pedibus calcantes, eandem per guttur ejicere cogunt; nudatum quoque flagris acerbissime ad multnm usque sanguinem caedunt, ita ut arctioris cubiculi parietes candidati ita sanguine ejus respergerentur, ut ipse audierim dicentem Wilhelmum Oudevlietium, notarium publicum Leidensem, iterata saepius fidelia et calce vix tandem potuisse elui. Exinde deducitur in caveam sive cellarium subterraneum, in cujus concamerato concavo annulus ferreus prominebat; ad hunc tenui admodum corda ex dextri pedis pollice majore sanctum senem, capite terram versus, suspendunt; verum cum aliquamdiu summo cruciatu ita pependisset, tandem, quod chorda tenuis esset et corpus satis obesum, digitus ipsius in laqueo confractus in eodem haesit, qui postridie ab ancilla domestica in propinquum coemiterium S^{ti} Petri delatus est. Cadens vero in terram graviter sacrum suum caput lesit; unde accurrentes crudeles illi carnifices rursum in Christi martyrem grassantur. Quae egerint sciri non potuit, quod nulli praeter ipsos adessent; qui vero in domo erat Oudevlietius praedictus magna lamenta et suspiria se audivisse testatus est. Demum hora noctis intra nonam et decimam cruentatum defessum et gementem bonum senem domo educunt, et nudis pedibus per nivem longo itinere per grande coemiterium et choralem plateam, pedibus multo sanguine stillantibus, ducunt ad infamem furcam, quae supra caeruleam petram in lata platea, haud procul domo civica erecta erat. Hic dum ex grosso fune laqueum aptant interim Deo seipsum commendat sanctus martyr, et laqueo circumdatus in altum trahitur. Cui statim ungues de pedibus praecidunt, sanguine in subjectam nivem decidente, atque eo modo per aliquot horas summo cruciatu vivus pependit, multum et graviter gemens. Audivi ego ex honestis et fide dignis hominibus, qui tunc juxta furcam, loco urbis primario, habitabant, se cum summa miseratione graves illos gemitus quidem audivisse, sed fenestras aperire ausos non fuisse propter insolentiam militum Lumayi. Caussa autem cur tam diu vivus in furca perseveravit fuit, quod funis crassior collum stringere et praecludere non potuit, prae-

sertim cum sub mento ad collum etiam satis grande tuber sive strumam id ipsum impedientem haberet; ita ut absque dubio sancti martyris obitus in diem XI Decembris inciderit.

Mane facto Bartholomaeus Joannis, lanei panni propola, vir honestus mihi familiariter notus et ex adverso furcae habitans, cum fenestras suas aperuisset, uxorem suam Clementiam Michaëlis inclamat atque illum, quem tota nocte suspirantem audierant, de furca pendere, virum honestum esse et consulem videri ex vestitu [1]: indutus enim laneum thoracem, qui de more illius seculi ante pectus integer erat et supra humerum atque infra brachium sinistrum ad latus ferreis vel aereis tenaculis claudebatur, cujus partem, quae supra humerum claudebatur, ut laqueum collo inducerent, tetri carnifices solverant et solutam pendere demiserant. Sub meridiem redeunt qui sanctum virum suspenderant, et praeciso fune corpus decidere faciunt; adduxerant autem secum exiguum quemdam nanum, qui Lumayo in deliciis erat; hic militum hortatu castissima ejus virilia vestibus extracta abscidit et de chorda pilei sui suspendens ad Lumayum, laetum illi spectaculum exhibiturus, recurrit. Milites vero coronam capitis sacerdotalem cum cute capite detrahunt et corpus ita truncum ad ecclesiae Sancti Petri septentrionalem porticum reducunt, ubi denudatum, quod pinguis esset, ventrem aperiunt, intestina extrahunt et Theodericum Joannis, probum et catholicum tunc virum (nam postea nonnihil titubasse visus est), custodem dictae ecclesiae, cogunt, ut ea teneat donec ipsi adipem desecarent, quem pharmacopeis et alyptis vendiderunt; et a meridie nobilis quaedam sanctimonialis Leuwenhorstiensis monasterii, prope Noortwijk, vix obtinuit ut truncum et lacerum cadaver sepeliretur; quod non est permissum fieri in lignea cista, sed in corbe vimineo; qui cum brevis nimis esset quam ut satis proceri hominis staturae conveniret, milites caput desecant et a latere ponunt, atque ita effossa scrobe ante januam templi S^{ti} Petri septentrionalem, paululum a latere orientem versus, sub fenestra vitrea conditur. Locus qui-

1) Het werkwoord, ostendit of iets dergelijks, ontbreekt, en evenzoo iets verder, echter indutus enim, erat.

dem accurate notatus est, sed postea, pace Gandavensi facta, cum ossa quaererentur, inveniri non potuerunt: sive quod obsessa Leida, cum multi peste morerentur et omnia sepulchra effoderentur, inde sublata sint, sive quod ea custodiat qui omnia suorum ossa custodit, meliori tempore revelanda. Illud mirum, quod cum Delfis adhuc ignorarentur quae Leidae circa Musium acta erant, atque ideo religiosae Agathenses tota nocte in orationibus ad Deum pro suo praefecto institissent, summo mane in odeo suo viderunt patibulum et ex eo pendentem Musium, ita ut territae omnes exclamarent: ibi pendet noster pater. Non enim satis erat diabolo cruentam suam rabiem exercuisse in sanctissimum praefectum, nisi etiam tristi spectaculo miseras ejus oves terreret.

Studiose enim hoc tempore quaesiisse diabolum ut catholicos affligeret, satis probat id quod hoc eodem fere tempore Goudae accidit, ubi probus quidam sacerdos, Petrus nomine, habebat ancillam vetulam, nomine Christinam, optimis quidem moribus, sed malo daemone a longo tempore obsessam. Illa, cum toto hoc anno nullam ejus agitationem sensisset, mirabatur et liberatam se putabat, cum per forum eunti et nescio quid empturae occurrit quidam vestitus oblonga toga pellibus suffulta, promissa barba, rogatque Christinam, num se nosset; idque ea negante, intulit: atqui satis diu familiariter tecum versatus sum. Cumque illa rogasset, quisnam igitur esset, respondit, se esse daemonem ipsius insessorem; propterea se domicilio suo abesse, quod occuparetur gravioribus negotiis, praesertim instruendis hereticis concionatoribus, quibus etiam in suggestu assisteret. Illa perterrita statim discessit et, cum post pauculos dies templum praeteriret, eo tempore quo hereticus ibi concionabatur, instrospicit et videt eundem daemonem, eodem quo sibi apparuerat habitu, concionatori a tergo imminere. Nec est quod putet me quisquam fabulas annalibus meis intexere: tam enim hoc mihi certo constat, quantum humanis rationibus fieri potest. Talis erat qui Lumayum agitabat et Musium martyrem fecit.

Erat Musius moribus admodum facilis et ideo sanctimonialibus suis gratus; quibus cum aliquando peregre

domum rediret, pro xenio attulit singulis scyphum argenteum, scalen vocant, satis ponderosum et largum, ad bibendum certis temporibus vinum Hispanicum; vidi ego ex illis unum, in cujus labro exteriori expressae erant duae primores literae nominis ejus: C. et M.: exemplo mihi sane minus probato, cum non arrideat in monialibus specimen proprietatis et in sacratis Deo virginibus tam liberalis fumosi vini usus. Sed certe, quicquid illud est labeculae vel inadvertentiae tanti et tam excellentis martyrii camino plane purgatum, ideo autem a me hoc loco relatum est, ut nemo de gratia Dei et corona martyrii desperet, etiamsi peccator sit, qualis ego et mei similes.

Narravimus supra inter acta Musii, duos legatos Harlemensium catholicos a Lumayo Leidae captivos detentos; hi post obitum Musii statim Delphos adducti sunt; e quibus Adrianus Assendelftius XXI Decembris publice ibidem de furca ignominiose suspensus est; caput vero praecisum et stipiti impositum etiam post mortem blandum subridere visum fuit, habitu corporis gaudium beatae animae indicans.

(f. **160.**) Egerat longo tempore Leidae homo quidam laicus et simplex, apprime tamen pietati deditus, semper ecclesiam visitans, alias vix domo egrediens atque ideo nomine inclusi quam proprio notior. Hic cum saeculari quodam sacerdote, Henrico Pauli nomine, Leida Amsterdamum tendebat, hereticorum rabiem fugiens; a quibus tamen in lacu illo ingenti intermedio comprehenditur. Inclusus ille post varios cruciatus et irrisiones, quas patientissime tulerat, in lacum demergitur; sacerdos vero blanditiis suis periculum evasit: suo malo, quia postmodum non bene se gerens mortuus est, ut gratiam gratis datam martyrium esse agnoscas. Ostendit ille Henricus nobis admodum juvenculis universa martyrii illius inclusi; sed, quia per aetatem non recordamur nec ea postea vidimus, illa, quod optaveramus, hic inferre non potuimus.

Soortgelijke moedwil der geuzen in Vlaanderen. Gebeurtenissen buiten 's lands.

1573.

(f. 165.) Initio hujus anni Christophorus dominus Scaganus et scabinus Harlemiensis, quem superius in actis Musii Leidae captivum servatum fuisse notavimus, cum statim a morte ejus Delfos ad Auraicum adductus esset, misere ab ordinibus et toties tortus est, non obstante quod esset nobilis et decurio ac per hoc de jure a tortura immunis, ut tandem ex gravitate tormentorum VI Idus Februarii in carcere mortuus fuerit.

Voortgang van het beleg van Haarlem. Pogingen tot ontzet mislukt. De stad over. Van de bezetting 2000 omgebracht.

(f. 167.) Interim Albanus denuntiari jubet iis, qui ex Hollandia profugi regia castra secuti fuerant, ut si quos nossent ex hisce captivis qui sinistra aliqua fortuna vel aliorum perversis consiliis magis quam propositi nequitia peccassent, eos libere possent eripere; quod plurimis causa salutis fuit; ceteri vero partim gladio partim submersione puniti sunt.

Krijgsbedrijven in Zeeland. Zeeslag bij Vlissingen. Mislukte aanslag op Tholen.

(f. 167vso.) Rebelles, qui ubique suos corryceos habebant, quibus de praesidiis militum et iis quae in regiis urbibus agebantur certiores fierent, contractis Dordraci atque Gorcomii aliquot navibus atque militibus, duce Pojeto quodam Gallo, eo quod Montes Stae Gertrudis, locum valde opportunum ad introitum Brabantiae, ex adverso Dordraci situm, satis negligenter custodiri audivissent a duabus Wallonum cohortibus, quae ibi in praesidio erant, noctu ad moenia advolant, admotisque scalis incredibili facilitate oppido potiuntur, expulsoque Wallonum praesidio more suo in ecclesiasticos deseviunt. Guilielmum Galenum, insignem sacerdotem, in platea confodiunt, et alium quemdam minoritam, nomine etiam Guilielmum, insignem concionatorem, indito laqueo suspendunt; verum fracto laqueo decidentem in conclave quoddam deducunt, ubi servabatur Franciscus Vogelsanck, qui sororum tertii

ordinis in eodem oppido praefectus fuerat. Ubi cum biduo asservati fuissent, supervenit ab Auriaco, horum scelerum architragedo, missus apostata quidam Augustinensis, Adrianus Gockius, ut cum captivis sacerdotibus disputaret. Qui a minorita illo egregie confutatus, ira rabidus, spopondit ut postridie morte turpissima afficeretur; quod et praestitit; IV enim Septembris immobili constantia insignis Christi martyr, cum prius pro persequentibus Deum exorasset, patibuli suspendio consummatus est. Haec est hereticorum libera religio, haec Hispanicae inquisitionis aversio.

Slag op de Zuiderzee: Bossu gevangen. Vergeefsche belegering van Alkmaar. Eerste beleg van Leiden. Requesens in Alva's plaats.

(f. 170.) Quare Albanus ad iter se accinxit et XVII Decembris cum Medinensi duce filioque suo Friderico in Italiam contendit, itinere quo Requesentius advenerat, comitantibus quinque turmis equitum, atque inde Genua in Hispaniam trajecit. Vir omni laude dignissimus, summus imperator et catholicae religionis propugnator indefessus, quod toto regiminis sui tempore satis superque ostendit, cui vel insuper abundans testimonium Vatinianum hereticorum odium suffecerit. Certe cum discessurus Sylvamducis advenisset et ab episcopo conveniretur, eumque pedes erecta et procera statura apertoque cano capite venerabilis senex excepisset, sicuti mos semper ipsi fuerat ecclesiasticos insigni et speciali quodam honore prosequi, et juxta se pari sella sedere jussisset, inter alia salutaria praecepta hoc enixe admodum monuit, ut hereticorum machinationibus insidiis atque conventiculis disturbandis, sicuti prudens ecclesiae pastor, invigilaret; quod hoc genus hominum, praesertim calviniani, seditiosum, rebelle et perfidum omnia sursum deorsumque miscere consuevisset, ubi paulo remissiorem praefectum ecclesiasticum vel saecularem nacti essent. Cogitanti mihi de hujus viri ingenio ac moribus et patriae nostrae illis temporibus constitutione misera, saepe occurrit optare, ut talis tantusque vir aut maturius huc advenisset aut non tam cito discessisset. Nam si sub initium turbarum loco

principis Parmensis, quae ob sexum atque mite ingenium a rebellibus despiciebatur, Belgio praefuisset, numquam heretici hujusmodi consilia conferre ausi fuissent, aut si quo minus, de facto, quod ajunt, comprehensi atque puniti exemplo suo alios terruissent. Aut si non tam cito decessisset, certo mihi persuadeo quod constans atque fortunatus imperator et hosti multum terribilis brevi spatio bello finem imposuisset. Hoc solum a quibusdam in illo desideratur, ut sicuti bellicis artibus erat instructissimus, ita quoque civilibus excelluisset, ut majore tranquillitate pacatis rebus praeesse potuisset. Verum hereticorum continuae factiones et de bellis semper nata bella effecerunt, ut hoc posterius minus in eo desideraretur.

De (hier aan Alva toegeschreven) XIII artt. van regeeringshervorming [Archives, suppl. p. 73*.] Requesens begint zijn bestuur met maatregelen tegen de Zeeuwsche geuzen.

1574.

(f. 190.) Septima Martii princeps Auraicus promulgat edictum, ubi citat omnes illos qui catholicae religionis et obedientiae regiae caussa ex Hollandia dicesserant, ut ante finem mensis Maji instantis redeant et de caussis sui abitus doceant coram gubernatore nostro Nassovio (nomine regis loquitur) et consilio ipsi assidente, sub poena confiscationis bonorum et quod velut hostes patriae deinceps tractandi sint.

Henri de Valois koning van Polen. Edict van pardon, Krijgsbedrijven in Zeeland: Middelburg aan de geuzen over. Optocht van Lodewijk van Nassau en nederlaag bij Mook. Soldaten-muiterij. Tweede beleg van Leiden. Voorgenomen armade tegen Nederland, zonder gevolg. Vredehandel met de geuzen aangeknoopt, die wantrouwig zijn wegens de leer, dat men den ketters geen woord moet houden.

(f. 185^{vso}.) Certe hoc ipsis axioma, quasi cantilena quaedam, assiduo in ore erat, falso tamen: nec enim quemquam sive patrum sive scolasticorum doctorum facile

invenerint, qui isthoc asseruerit unquam. Sed nec concilium Constantiense neque Sigismundus imperator unquam contrarium fecerunt, quandoquidem Johanni Hus salvus, ut vocant, conductus sive publica fides in hoc tantum data fuerat, ut citra violentiam Constantiam venire et se purgare posset; quae illam vim non excludit, quae post caussae cognitionem de jure infertur, ut etiamnum in Germaniae camerali judicio observari testatur Minsingerus, observatione 82 centuria prima. Sed hujusmodi sunt hereticorum calumniae.

Einde van den vruchteloozen vredehandel.

(f. **188.**) Videat, quaeso, perpendatque prudens lector, an in regimine monarchico seditiosis subditis ita principi suo praescribere liceat, praesertim cum hisce oculis majorem eorum partem viderim et cognorim literarum expertes, rudes, et qui ne propria quidem lingua characteres legere nedum formare possent, imo, vix decem exceptis, omnes homines sellularios, opifices, quisquilias et vulgi foetentem faecem, qui, dilapsis (ex) edicto Albani ex singulis civitatibus patritiis atque catholicis, ultro se rerum gubernaculis ingesserant.

Voortgang van het beleg van Leiden. Hongersnood in de stad: niettemin volharding der belegerden.

(f. **179**vso.) Mirari subinde contingit, amice lector, tam obstinatam illorum hominum rabiem, qui praesentem mortem praeeligere mallent quam legitimo et clementissimo suo principi deditionem facere, non alio suae pertinaciae fructu, quam ut decem vel ad summum duodecim nebulones semistulti, homines viles et nihili et deciesmillies mortem meriti, a sua potius pertinacia quam a principis sui clementia vitam obtinerent. Lubet ex hac urbe, ubi nullum inerat praesidium sed sola civium pertinacia, specimen capere, qui qualesque homines fuerint, qui tantae proximorum internecioni nihil compatiendo, tanquam Turcae et bestiae, vere heretici nequaquam vero christiani, principi suo repugnarent.

Johannes Dousa a Noortwijck, poeta latinus, homo vel sola facie stoliditatem prodens, qui postmodum assessor

in supremo Hollandiae senatu cum fuisset, domum redire jussus est salvo salario, quod etiam ipsi ordines hominem ineptum esse faterentur. Hic vice gubernatoris urbi praeërat.

Petrus Adriani Wervius, pellio, supremus reipublicae consul. Hujus parentes antea nullius pretii aliquantulum nummorum collegerant, quod praefecti anabaptistis, qui tempore Caroli V imperatoris in terram promissionis navigare ridicula persuasione proposuerant, communes loculos egregie expilassent.

Johannes Houtenus ejusdem urbis secretarius, inde nomen Houteni sortitus, quod pater ejus textor et fere mendicus illibenter ligno textorio insideret.

Johannes Johannis, famoso cognomine Halff-Leiden dictus, faber lignarius, qui postmodum pro stolida et omnibus irrisa sua superbia Baersdorp dici voluit, quod pater ipsius piscibus proclamandis vendendisque publice operam dedisset, tam sapiens etiam inter suos aestimatus, ut pons, ejus domui contiguus, a praecitato Johanne Houteno secretario non alio nomine quam stulti pons vocaretur.

Johannes Paets, sub Albano ob heresim profugus, homo plane ineptus licet dives, qui moribundus etiam proprios concionatores suos praesentes irridebat.

Johannes Wilhelmi Heemskerck, sub Albano item profugus, tota civitate pro stolido cognitus, cujus filio monoculo diabolus sub forma circulatoris illusit.

Petrus Georgii Cortevelt, textor laneus, etiam a suis ignominiose Margaretula dictus, de nomine pauperis mulierculae, quae curribus locandis operam dabat; hic bonus vir aliquando publice in foro viatores objurgabat, quod sibi reverentiam non exhibuissent, quam magistratui deberi asserebat.

Gijsbertus Johannis, navicularius, qui morti proximus serio sibi non vacare asserebat mori, quod publicis functionibus impediretur; homo insigniter rapax, cujus quoque bona tertium haeredem non viderunt.

Nicolaus Montfortius, ex probis moribus Nicolaus sine anima dictus a multis.

Petrus Petri Oom, sartor veteramentarius, a quo ne vicini quidem consilium in vili negotio petiissent.

Nicolaus Hugonis Gael; hic postmodum omnia monasteria Leidae dirui jussit, dicens nidos disturbandos, ne cuculi redirent; fuit panni lanei propola.

Petrus Gerardi de Haes, aliquanti serici panni propola homo omnino simplex et ridicule ignarus.

Hi nebulones, amice lector, si tum in urbe Leidensi non fuissent, facile cives ad officium rediissent, praesertim optimatibus et toto fere antiquiore magistratu in castris Valdesii diversante. Mirabitur, ut puto, posteritas, tam paucos homines, nullius praesertim pretii, in populosa admodum et primaria Hollandiae urbe tantum potuisse, ut pro ipsorum capitibus et commodis plebs tam obstinato animo principi suo legitimoque magistratui repugnaret. Verum, praeter justam Dei vindictam diabolique excitationem, etiam humana ratione duas caussas assignari posse comperio: primo quidem, quod optimatibus doctisque viris ab Albano ex Hollandia evocatis, plebs neminem haberet, a quo saniora consilia petere posset; secundo, quod hi nebulones multis ingeminationibus hoc plebi plane persuaserant, ab Hispano victore omnes occidendos esse. Certe plures rebellium coryphaeos etiam posterioribus temporibus gloriatos constat, se plus mendaciis et persuasionibus hujusmodi quam armis aut vi bellica profecisse. Sed ad historiam redeamus.

Ceteri rebelles, cognita Leidensium necessitate, quid factu optimum sit, collatis consiliis deliberant, quibusdam suadentibus omnia aquarum emissaria in aggere Mosano aperienda et maris aestu aquas in universam Hollandiam immittendas esse, ut, omnibus campis undique submersis aggeribusque perfossis, expedita navigatio usque ad moenia Leidensia efficeretur; quibusdam vero dicentibus, hanc salsarum aquarum abundantiam Hollandiae campis ita nocituram, ut etiam, ea decedente, ad culturam inhabiles in perpetuum efficerentur. Ab omnibus conclamatum est: praestat corruptos campos, quam nullos habere; atque ita pedibus in priorem sententiam discesserunt. Haec est illa tantopere laudata patriae amantium vox, quae quasi quoddam amoris programma in omnibus consiliis capiendis fere iteratur. In qua, semota paulisper affectione, haec mecum considera, amice lector: hujusmodi consilium

coeptum ab hominibus, qui nudis, quod ajunt, clunibus suis aliorum plumatos nidos occuparant, ut impedirent ne a legitimis suis possessoribus et ab ipso praesertim principe, in subditos suos tam humano, sua recuperarentur. Quaeso, expende, an propterea Hollandia nulla fuisset, si hominibus hisce carere coacta fuisset; certe ipsis tantum nulla fuisset, et consequenter haec vox non in amore patriae, sed in amore sui ipsius ipsis radicata erat: nam si patriae salutem amassent, ipsam cum sua pernicie incolumem optassent, nunc totum e contrario efficiebant. Omitto disputare, an ex officio Christiani hominis sit, sua bona etiam bene parta cum tanta reipublicae clade et proximorum irreparabili calamitate conservare. Verum hoc hisce rebellibus semper animo sedit, nullius calamitati, imo etiam morti, omitto aeternae perditioni, parcere, modo ipsorum rebellio paululum inde commodi sentiret. Verum haec non tantum erat aliorum rebellium in propinquos suos inhumanitas, verum etiam obsessorum. Cum enim a quibusdam moderatioribus exponeretur in magistratu calamitas, quam insons plebecula ipsorum caussa ferre cogebatur, haec compassionis vox a summo consule Petro Wervio prolata est: sat grandia stercora a plebe in moenibus quotidie excerni, posse alvum arctius adhuc contrahi. Aspice, lector, et perpende: hujusmodi tygrides et ferae crudelissimae populo persuaserant, se patriae patres esse, utilitatemque civium procurare credebantur. Mirabitur, sat scio, posteritas, et, nisi justo Dei judicio plagam peccatis meritam agnoverit, iis quae ex veritate scribo fidem non habebit.

Firmato igitur omnium votis hoc consilio, Delfis et Roterodami rebelles magnam vim navium leviorum et lato fundo praeparari jubent, ut modica aqua per prata et aggeres remis agi possent. Valdesius, de hostium consilio certior factus, urbem tormentis expugnare constituit; verum ab iis, qui religionis regisque causa profugi in castris versabantur et patriae nimium amantes erant, enixis precibus impetratur, ut pauculum supersedeat, quod sperarent obsessos, inopia cogente, saniora consilia capturos esse. Vidimus postea illos poplicolas Trajecti anno 75, soluta jam obsidione, morientes, ut qui impedimento fuis-

sent quominus rebelles et heretici debita poena plecterentur: justo Dei judicio, ut in poenam tam temerarii, licet non malitiosi, consilii in exilio morerentur, priusquam anno 76 pacis Gandavensis beneficio patrimonia sua nataleque solum repeterent. Tam est Deo res execrabilis, etiam bona intentione hereticis patrocinari!

Vergeefsche onderhandeling over overgaaf der stad. Ontzet. Leidsche weesjongen.

(f. 183^{vso}.) Vidi ego ipse sepius hunc adolescentem, qui in illo ipso equo quotannis tertia Octobris, frondentibus ramis opertus, per medium Leidensis urbis solemni pompa vehi solitus erat.

Sed et illi qui regis ac religionis caussa hac urbe profugerant, cum Warmontii, intra primum ab urbe lapidem, diversarentur, hujus fugae ignari solemne sacrum ibidem cantaturi convenerant, quod dies dominicus et illius pagi Encenia essent, cum ad illos ex urbe strepitus pervenit obsidionem solutam esse, cujus ne minimam quidem suspicionem habebant et nihil a Valdesio praemoniti fuerant, [1]) ..... quod illi ipsi essent, qui paucis ante septimanis ad commendatorem retulerant, quod obsessi non cum ipso sed cum Rupellano comite de deditione agere vellent.

Fuit autem haec fuga tam turpis et ignominiosa, ut non tantum iis propugnaculis militem abire jusserit, verum etiam iis quae Leiderdorpii atque Cagae essent, tam repente ut tormenta caeterumque bellicum apparatum relinquere cogerentur.

(f. 184.) Cum rebellium classis urbem intraret, forte evenit ut juxta moenia, qua parte ipsi intrabant, habitarent religiosae aliquot ordinis S. Dominici, quae ab hereticis suo monasterio, haud procul inde dissito, exturbatae fuerant; quae cum, omnibus se in publicum ejicientibus, clausis foribus domi se continerent, tacite lugentes catholicae religionis dispendium, quod ex hac hereticorum

1) Door het schrappen en onleesbaar maken van eenige woorden heeft de auteur hier den tekst bedorven. De zin is evenwel duidelijk gebleven.

victoria oriri probe videbant: re ab hereticis animadversa in fores irrumpunt, pias illas matronas omnibus suis vestibus nudant, illudunt, et ipsarum grandevissimam, Hester nomine, plane nudam in publicum ejiciunt. Quae in aedes syndici Gerardi Hogevenii, pessimi nebulonis, confugiens ipsum rogavit, an homines et praesertim mulieres ita ab hominibus tractari possent; unde ipse confusus in aedes suas eam admisit et vestiri jussit.

Muiterij onder de belegeraars. Valdes bedreigd.

(f. 184vso.) Valdesius autem, qui auxilio quorumdam seditiosorum manus evaserat, male admodum audiebat ob relictam obsidionem Leidensem. Quare commendator Johanni Baptistae Taxio in mandatis dedit, ut Ultrajectum se conferret et, examinatis diligenter testibus, rei veritatem inquireret. Qui ubi Trajectum venit, ad domum pontificis Hadriani, ad Divi Petri cemiterium, evocat eos qui ex Hollandis tum temporis in castris regis fuerant; ubi, cum omnium ore Valdesii fidem labefactari cerneret, Hispano favens, rogabat eos, num Soeterwoudae tum temporis aqua fuisset, profugis vero respondentibus, eam esse illius loci qualitatem, ut vel siccissimis aestatibus ibi aquae in fossis reperiantur, verum non tantam fuisse, quae ad fugam cogere poterat, non magis quam eo loci, ubi tunc constiterant (in aula scilicet illarum celsissimarum aedium, ligneis asseribus instrata) quandoquidem 11 Octobris sub noctu quidam siccis omnino pedibus Lamma Warmontium venerat, quod tamen interstitium duorum miliarium maxime aquis obnoxium esse a peritis locorum nosceretur. Verum cum Taxius diceret, se hoc non rogare nec etiam audire velle, sed tantum, an Soeterwoudae aquae fuisset, responderunt profugi, se non secundum ipsius appetitum respondere velle, se nec stultos nec fide indignos esse, ut qui fere omnes magistratum in patria sua cum honore gessissent. Quare Taxius, ira percitus, rejecto ipsorum testimonio se Ultrajecto proripuit et ad commendatorem rediit.

Vredehandel hervat. Synode der ketters te Dordrecht. Gebeurtenissen buiten 's lands.

1575.

Vredehandel te Breda, mislukt. Echtscheiding en nieuw huwelijk van Oranje. De krijg hervat: Buren, Oudewater, Schoonhoven, Krimpen door Hierges genomen.

(f. 194.) Sicuti anno praeterito, obsessa et periclitante Leida, fortunae rebellium ad extremum discrimen adductae videbantur, ita et multo magis hoc anno: quo itinere in interiorem Hollandiam patefacto et Hiergio tanta celeritate et peritia militari incumbente, quid agerent omnino nesciebant, praesertim cum etiam princeps Auraicus Roterodami ex peste gravissime periclitaretur. Convenerant in idem oppidum ordines rebellium, ut ex propinquo de salute sua cum ipso consilium inirent; multisque difficultatibus repertis, ita jam discesserant, ut deplorantes sortem suam invicem valedicerent et monerent, ut rebus suis quisque consuleret, si Hiergius cum exercitu porro instaret. Dici enim non potest, quantopere ab hujus viri industria sibi timerent, adeo ut multis post annis, et rebus ipsorum florentibus, cum ille princeps in obsidione Trajecti ad Mosam tormentario globulo ictus occubuisset, beatam illam dexteram praedicarent, quae tam vigili propugnatore partes regias privasset.

Verum cum, discedentibus jam ordinibus, Gerardus Aemilius Hogevenius, syndicus Leidensis, in cubiculum illud ingressus fuisset, ubi ex peste Auraicus decumbebat, ejusque animum non parum erexisset, persuasit, ut paulum adhuc resisterent viderentque, num fortuna, quae sepius ipsorum perditos conatus restituerat, occasionem aliquam praeberet vires ex integro resumendi; quod etiam paulo post factum. Commendator enim, qui jam expeditionem Ziricseensem meditabatur, aliquot expeditiores Hispanorum cohortes in Brabantiam revocavit; unde Hiergius, debilitato exercitu, locis occupatis praesidia imponens, Trajectum revertitur et fratrem suum, comitem Meganum, cum Germanis eorumque tribuno Marco Foccaro Auspurgensi misit, qui Woerdam, Hollandiae oppidulum, et quod iter in Rijnlandiam, ditissimam illius provinciae partem, obstruit, eminus erectis munitionibus obsiderent.

Ipse vero cum Trajectensibus atque Amstelredamensibus egit, ut, suppeditatis in singulos menses sexaginta millibus florenorum, cum iis copiis quas habebat bellum Hollandiae inferre continuaret, spondens in singulos menses aliquam se urbem expugnaturum. Verum, Amstelredamensibus quidem paratis pro sua parte contribuere, Ultrajectenses restiterunt. Quare res ad effectum deducta non est. Resumptis igitur animis rebelles castrum Crimpense navali apparatu recipere tentant, quod cum prospere successisset, obliti prioris periculi in obstinata sua rebellione persistere decreverunt.

Notet hic lector, aliquoties hoc bello res hereticorum in extremum redactas fuisse et semper tamen rursus coaluisse; quae res fere in omni historia omnique humano actu adverso omine censeri solet, et in hoc tumultu ita evenisse videmus, ut post tot angustias rebellium negotia ad splendidiorem statum pervenerint, quam hominum quisquam, imo etiam rebelles ipsi, animo concipere ausi fuissent. Sciscitanti mihi in animo meo hujusmodi rei causam ea potissimum occurrit, quod divina misericordia, nos ad emendationem vitae provocare cupiens, verisimilia media ostendat atque patefaciat, quibus a calamitatibus miseriisque eripi facile possimus, modo a vitiosa vivendi ratione absisteremus. Verum cum, bis terve hujusmodi viis mediisque propositis, in antiqua peccandi consuetudine nos persistere videt, benignam suam manum paternamque benevolentiam subtrahit sinitque, ut in extremas calamitates delati adversitatibus plagisque a lethargo nostro excitemur, qui dulci levique remedio juvari non potuimus. Fitque hoc modo ut catholicorum peccata et conscientiae stupor amoveatur, et hereticorum opera, si quae forsitan moraliter bona habeant, temporali prosperitate ita a Deo remunerentur, ut ipsorum demerita eterna retributione ab irato numine miserrima ipsorum conditione plectenda reserventur.

Tocht der Spanjaarden naar Duiveland, volkomen gelukt. Bommenede genomen. Zirikzee belegerd.

(f. 199^{vso}.) Hoc anno ordines, ne viderentur animum dimittere, erexerunt Leidae novam universitatem, praecipue

ut, accersitis undique suae opinionis theologis, concionatorum seminarium statuerent, cum nullos hactenus habere potuerunt nisi aut plane indoctos aut ab ecclesia Romana apostatas et praesertim monachos. Qui cum vel sua ignorantia vel mala vita non leve dedecus et ignominiam synagogae calvinianae inferrent, visum fuit de instruenda, imo depravanda in heresim, juventute agere. Accersitus fuit in eam rem e Galliis magni inter suos nominis Danaeus, cui statim in disciplinam traditur Justinus, Auraici nothus (sustulerat enim nequam ille etiam filios illegitimos, praeter numerosam sobolem quam legitimam videri volebat); qui ut cum Danaeo habitet, assignatur ipsi domus primarii civis Reyneri Swietenii, Leidae ad fossam quae Steenschuyr dicitur sita; exulabat enim regis et religionis caussa Amsterdami Reynerus. Porro in stipendium, professoribus annue persolvendum, annotantur bona illorum Leidensium civium primariorum, qui ex praefata caussa voluntarie exulabant; unde et postea, facta pace Gandavensi, difficilius sperabatur illos ad bona illa posse restitui, quod jam a fisco alienata dicerentur; verumtamen, miserante bono Deo qui fideles suos curabat, bona illa dimissa, et in locum eorum ea quae erant abbatiae Egmondanae substituta sunt. Quae cum essent amplissima et quotannis 20,000 florenorum in decimis et totidem in pascuis anno circiter 1600 facerent, amplissima stipendia professoribus assignata sunt. Quae cum ex iisdem bonis usque in hunc diem per specialem receptorem exacte solvantur, statim atque dies venerit, factum est, ut ingens apostatarum indiga colluvies in hanc sentinam confluxerit. Hoc vero tempore, quamvis Danaeus adesset, pauci erant vel professores vel studiosi, donec, aliquanto post pacem Gandavensem, 800 florenorum annuo stipendio evocatus Justus Lipsius, tanquam academiae fundamentum positurus, magna et publica magnificentia receptus est; cui postea accessit Hugo Donellus, magni nominis jurisconsultus Hueticus, (*sic*) et Joannes Hornius, Ultrajectensis insignis medicus. Ad horum quippe nomen, et quod finitima passim bello vastarentur, valde est auctus numerus studiosorum, inter quos et Mauritius, Auraici ex Saxonica filius, cui monasterium monialium tertii ordinis S. Barbarae

pro habitatione assignatur, ecclesia ejus in sphaeristerium adaptata: catholicis plerisque etiam illo liberos suos ablegantibus, ut juris prudentiae et bonis litteris operam darent; quod longo post tempore etiam continuatum vidimus. In usum scholae adaptata fuit ecclesia monialium ordinis S^ti^ Dominici, sita ad fossam Rapenburch; monasterium vero ipsum plane destructum erat, cujus rudera expurgari vidimus circa annnm 1594, et loco vacuo erectus fuit insignis ille hortus herbarum medicarum in usum ejus facultatis studiosorum, eique praefectus fuit Carolus Clusius, Flander exul, stipendio 400 florenorum, bis in septimana herbarum notitiam docens. Templum quoque Beguinagii, quod ex adverso objacet et hactenus Donello iurisconsulto pro auditorio servierat, adaptatum fuit in cameram anatomiae; navis vero illius deputata est in ludum lanistarum, qui juventutem, etiam theologicam, pugnare docerent.

Gebeurtenissen buiten 's lands.

1576.

(f. **208.**) Initio hujus anni promulgatur Jubileum, quod Smus Dominus noster Gregorius XIII, pontifex Romanus, concesserat Belgis ita, ut ad modum Jubilei Romani in certis tantum urbibus promereri liceret, quarum una cum Mechlinia esset, etiam Commendator eo se contulit, ut tantae gratiae particeps esset.

(f. **207^vso.**) Nona Junii Antwerpiae moritur Fransciscus Sonnius, primus ejus urbis episcopus, honorifice in choro sepultus; ob turbas vero exortas sedes illa vacavit usque ad annum 1587. Undecima Aprilis Gandavi moritur Cornelius Janssenius, ejus urbis insignis episcopus, vacavitque sedes ob tumultus Belgicos usque ad annum 1587.

Requesens sterft. Voorloopige orde op de regeering. Weerbarstigheid, vooral der aanzienlijken en zelfs van geestelijken.

(f. **210.**) Imprimis autem nequissimus ille bipedum,

abbas S. Gertrudis Lovaniensis. Satis constat improspere admodum toto hoc bello ecclesiasticos rebus politicis sese miscuisse et plurimum religioni nocuisse, presertim monachos. Imperiti enim mundanarum rerum et ex ima fece vulgi ad monasteriorum regimina assumpti, cum prelatura simul etiam sapientiam se nactos putant, et veluti Isidis asini liram pulsare se posse estimant; tutius facerent si monasteriis suis regendis, quod ipsum plerumque ipsorum captum excedit, operam impenderent potius quam, asini inter simias, principum negotiis sese interponerent.

Kuiperijen van Oranje. Zierikzee over. Muiterij van het krijgsvolk hier en elders. De Staten te Brussel nemen soldaten aan. De Raad van State gevangen genomen.

(f. **203**.) Jam res eo deductae erant, ut plane Hollandorum et Auraici rebellio probaretur, presertim cum illi expresse dicerent, arma se non induisse contra religionem catholicam vel regem, sed contra tyrannidem Hispanorum, quibus Belgio pulsis, facile de duobus illis conventurum. Hoc sicuti pro solita sua perfidia ita etiam callide Auraicus et Hollandi proponebant: ut scilicet abactis religionis et regis defensoribus ubique heresim suam et rebellionem stabilirent; sicuti etiam postea fecerunt. Certe non possum satis admirari Brabantinorum stoliditatem, qui Hollandis talia dicentibus crederent, cum in recenti adhuc memoria esset quod in pacis negotio, anno 1574, actum fuerat, ubi, ad omnia rege connivente et solam religionem catholicam urgente, Hollandi re infecta discesserant, quod in religionis restitutionem consentire nollent. Verum, ut habet proverbium, facile credimus quod optamus.

Baldadigheid van de Spaansche muiters.

(f. **204**vso.) Notanda est quoque ad excusationem Hispanorum barbara et ferina multorum civium crudelitas, qui hospites suos Hispanos de nocte dormientes strangulabant et corpora eorum magno numero in plateas inter cadavera nondum sepulta projiciebant, eo quod milites nullo adhuc certo ordine hospitia designata sortiti essent, ut plane ignoraretur ubi quis quid incommodi passus esset.

De onderhandelingen over bevrediging tusschen de gewesten te Gent. De Pacificatie gesloten. Namen der onderhandelaars.

(f. 204vso.) Qui boni viri cum nobis confecerint celebrem illam pacem Gandavensem, VIII Novembris, placet de quorundam ex ipsis personis, mihi satis cognitis, aliquid specialiter hic annotare.

Et (Joannes Lindanus) abbas quidem sanctae Geertrudis ab infausta hac pace, cujus primarius promotor erat, tam male in posterum audiit, ut contra morem omnium illius monasterii abbatum usque in hodiernum diem honesta sepultura careat.

Ad alterum illum (Gislenium Timmerman) sancti Petri Gandensem illud notandum, hereticos, qui occasione hujus infaustae pacis invaluerunt, cum postea Gandavum occupassent, deo disponente, ita ejus abbatiam demolitos, ut ne tugurium quidem superesset.

Longolius quoque ex eo tempore ad partes regias redire ausus non est, Auraico deinceps adherens; a quo Gelriae cancellarius creatus, ob stimulos, sicuti non dubito, conscientiae sine religione vixit et mortuus est; unde et in omnibus, quibus intererat, ordinum conventibus fere repetere solebat: nemo nos juvare poterit contra regem Hispaniae preter Turcam: primus et gnavus author ejus societatis, quam cum hoste christianae religionis heretici confoederati inierunt. Probe memini, cum Delfis ad signum vulpeculae, celebri tunc hospitio, cenaret cum multis viris doctis, tam catholicis quam hereticis, obortusque esset sermo de religione, ipsum respondisse: si est aliqua religio, absque dubio Romana est vera. Ubi illud „Si" non tantum illum de hoc dubitasse, sed etiam convincit [1]) ipsum plane credidisse quod nulla esset, quandoquidem extra Romanam, quam veram judicabat, non solum vixerit sed etiam mortuus sit. Nimis enim notum est quod, cum in extremis ageret circumque lectum morientis multi ex ordinibus assiderent, arreptis et deductis lecticae cortinis et cum impetu levato corpore, presentes circum

1) Er staat in het Hs.: convincitur.

aspexisse et, elevato dexterae manus indice in modum minitantis, dixisse: guesken guesken, bedect u nuesken, datmen u nyet kent, Want ghij hebt het spit inde assche gewent; et haec fuerunt fere ultima morientis verba.

Marnixium postea inglorium agere Leidae vidimus concionatorem fere hereticum, utpote qui bibliis ex Hebreo convertendis immortuus sit, postquam, Antwerpia a rege recuperata, reconciliari noluisset.

Dorpii bona, cum in ejus adolescentia ex more in camera pupillari Leidae annotarentur, non valebant ultra 900 florenos, unde et sordide educebatur, nigra bracca indutus, in qua ad ejus clunes viridis coloris segma indusutum erat ad rupturam sarciendam; qui Ziricxzee cum praefectum ageret, ecclesias egregie expilarat, et ex hac pace Gandavensi domum rediens, ob rei bene navatae operam ab Auraico donatus 200 jugeribus optimorum praediorum ecclesiasticorum, in Zelandia sitorum; et postmodum curam domus mortuariae domini Verensis gessit, ubi illam hereditatem quasi plane expilavit. Publice coram senatu in rota curiae Hagiensis ipsi objectum est, quod grandes summas ex particularium receptorum rationibus deleri jusserit, adjecto scholio: quod curator in generali sua ratione de illis responderet; et tamen summa totalis in particulari ratiocinio ex hoc non minuebatur, quae in generali tamen per idem augebatur; ita ut, arguente conscientia, transegerit cum principe Cruningensi, domini Verii herede, 86,000 florenorum, ut furta sua non propalarentur. Fertur sepe dicere solitus, cum epistolas beati Pauli apostoli legeret: nescio quomodo celum intrare potero, cum tam aperte fures et raptores apostolus excludat. Filia ejus natu major, Maria, nupserat Gallo cuidam nobili catholico, qui duos filios ex ea susceperat, et Antwerpiae apud patres societatis Jesu frequentabant; de quibus cum rector collegii aliquando bonum testimonium perhibuisset, exhilaratus Dorpius dixit: benedictus deus, quod adhuc aliqui ex meis laudantur; non ignarus nec se nec quemquam suorum laude dignum esse. Cum

---

1) Er had eerst in het Hs. gestaan: Vidi ego.

De onderhandelingen over bevrediging tusschen de gewesten te Gent. De Pacificatie gesloten. Namen der onderhandelaars.

(f. 204vso.) Qui boni viri cum nobis confecerint celebrem illam pacem Gandavensem, VIII Novembris, placet de quorundam ex ipsis personis, mihi satis cognitis, aliquid specialiter hic annotare.

Et (Joannes Lindanus) abbas quidem sanctae Geertrudis ab infausta hac pace, cujus primarius promotor erat, tam male in posterum audiit, ut contra morem omnium illius monasterii abbatum usque in hodiernum diem honesta sepultura careat.

Ad alterum illum (Gislenium Timmerman) sancti Petri Gandensem illud notandum, hereticos, qui occasione hujus infaustae pacis invaluerunt, cum postea Gandavum occupassent, deo disponente, ita ejus abbatiam demolitos, ut ne tugurium quidem superesset.

Longolius quoque ex eo tempore ad partes regias redire ausus non est, Auraico deinceps adherens; a quo Gelriae cancellarius creatus, ob stimulos, sicuti non dubito, conscientiae sine religione vixit et mortuus est; unde et in omnibus, quibus intererat, ordinum conventibus fere repetere solebat: nemo nos juvare poterit contra regem Hispaniae preter Turcam: primus et gnavus author ejus societatis, quam cum hoste christianae religionis heretici confoederati inierunt. Probe memini, cum Delfis ad signum vulpeculae, celebri tunc hospitio, cenaret cum multis viris doctis, tam catholicis quam hereticis, obortusque esset sermo de religione, ipsum respondisse: si est aliqua religio, absque dubio Romana est vera. Ubi illud „Si" non tantum illum de hoc dubitasse, sed etiam convincit [1]) ipsum plane credidisse quod nulla esset, quandoquidem extra Romanam, quam veram judicabat, non solum vixerit sed etiam mortuus sit. Nimis enim notum est quod, cum in extremis ageret circumque lectum morientis multi ex ordinibus assiderent, arreptis et deductis lecticae cortinis et cum impetu levato corpore, presentes circum

1) Er staat in het Hs.: convincitur.

aspexisse et, elevato dexterae manus indice in modum minitantis, dixisse: guesken guesken, bedect u nuesken, datmen u nyet kent, Want ghij hebt het spit inde assche gewent; et haec fuerunt fere ultima morientis verba.

Marnixium postea inglorium agere Leidae vidimus concionatorem fere hereticum, utpote qui bibliis ex Hebreo convertendis immortuus sit, postquam, Antwerpia a rege recuperata, reconciliari noluisset.

Dorpii bona, cum in ejus adolescentia ex more in camera pupillari Leidae annotarentur, non valebant ultra 900 florenos, unde et sordide educebatur, nigra bracca indutus, in qua ad ejus clunes viridis coloris segma indusutum erat ad rupturam sarciendam; qui Ziricxzee cum praefectum ageret, ecclesias egregie expilarat, et ex hac pace Gandavensi domum rediens, ob rei bene navatae operam ab Auraico donatus 200 jugeribus optimorum praediorum ecclesiasticorum, in Zelandia sitorum; et postmodum curam domus mortuariae domini Verensis gessit, ubi illam hereditatem quasi plane expilavit. Publice coram senatu in rota curiae Hagiensis ipsi objectum est, quod grandes summas ex particularium receptorum rationibus deleri jusserit, adjecto scholio: quod curator in generali sua ratione de illis responderet; et tamen summa totalis in particulari ratiocinio ex hoc non minuebatur, quae in generali tamen per idem augebatur; ita ut, arguente conscientia, transegerit cum principe Cruningensi, domini Verii herede, 86,000 florenorum, ut furta sua non propalarentur. Fertur sepe dicere solitus, cum epistolas beati Pauli apostoli legeret: nescio quomodo celum intrare potero, cum tam aperte fures et raptores apostolus excludat. Filia ejus natu major, Maria, nupserat Gallo cuidam nobili catholico, qui duos filios ex ea susceperat, et Antwerpiae apud patres societatis Jesu frequentabant; de quibus cum rector collegii aliquando bonum testimonium perhibuisset, exhilaratus Dorpius dixit: benedictus deus, quod adhuc aliqui ex meis laudantur; non ignarus nec se nec quemquam suorum laude dignum esse. Cum

---

1) Er had eerst in het Hs. gestaan: Vidi ego.

De onderhandelingen over bevrediging tusschen de gewesten te Gent. De Pacificatie gesloten. Namen der onderhandelaars.

(f. 204vso.) Qui boni viri cum nobis confecerint celebrem illam pacem Gandavensem, VIII Novembris, placet de quorundam ex ipsis personis, mihi satis cognitis, aliquid specialiter hic annotare.

Et (Joannes Lindanus) abbas quidem sanctae Geertrudis ab infausta hac pace, cujus primarius promotor erat, tam male in posterum audiit, ut contra morem omnium illius monasterii abbatum usque in hodiernum diem honesta sepultura careat.

Ad alterum illum (Gislenium Timmerman) sancti Petri Gandensem illud notandum, hereticos, qui occasione hujus infaustae pacis invaluerunt, cum postea Gandavum occupassent, deo disponente, ita ejus abbatiam demolitos, ut ne tugurium quidem superesset.

Longolius quoque ex eo tempore ad partes regias redire ausus non est, Auraico deinceps adherens; a quo Gelriae cancellarius creatus, ob stimulos, sicuti non dubito, conscientiae sine religione vixit et mortuus est; unde et in omnibus, quibus intererat, ordinum conventibus fere repetere solebat: nemo nos juvare poterit contra regem Hispaniae preter Turcam: primus et gnavus author ejus societatis, quam cum hoste christianae religionis heretici confoederati inierunt. Probe memini, cum Delfis ad signum vulpeculae, celebri tunc hospitio, cenaret cum multis viris doctis, tam catholicis quam hereticis, obortusque esset sermo de religione, ipsum respondisse: si est aliqua religio, absque dubio Romana est vera. Ubi illud „Si" non tantum illum de hoc dubitasse, sed etiam convincit [1]) ipsum plane credidisse quod nulla esset, quandoquidem extra Romanam, quam veram judicabat, non solum vixerit sed etiam mortuus sit. Nimis enim notum est quod, cum in extremis ageret circumque lectum morientis multi ex ordinibus assiderent, arreptis et deductis lecticae cortinis et cum impetu levato corpore, presentes circum

1) Er staat in het Hs.: convincitur.

aspexisse et, elevato dexterae manus indice in modum minitantis, dixisse: guesken guesken, bedect u nuesken, datmen u nyet kent, Want ghij hebt het spit inde assche gewent; et haec fuerunt fere ultima morientis verba.

Marnixium postea inglorium agere Leidae vidimus concionatorem fere hereticum, utpote qui bibliis ex Hebreo convertendis immortuus sit, postquam, Antwerpia a rege recuperata, reconciliari noluisset.

Dorpii bona, cum in ejus adolescentia ex more in camera pupillari Leidae annotarentur, non valebant ultra 900 florenos, unde et sordide educebatur, nigra bracca indutus, in qua ad ejus clunes viridis coloris segma indusutum erat ad rupturam sarciendam; qui Ziricxzee cum praefectum ageret, ecclesias egregie expilarat, et ex hac pace Gandavensi domum rediens, ob rei bene navatae operam ab Auraico donatus 200 jugeribus optimorum praediorum ecclesiasticorum, in Zelandia sitorum; et postmodum curam domus mortuariae domini Verensis gessit, ubi illam hereditatem quasi plane expilavit. Publice coram senatu in rota curiae Hagiensis ipsi objectum est, quod grandes summas ex particularium receptorum rationibus deleri jusserit, adjecto scholio: quod curator in generali sua ratione de illis responderet; et tamen summa totalis in particulari ratiocinio ex hoc non minuebatur, quae in generali tamen per idem augebatur; ita ut, arguente conscientia, transegerit cum principe Cruningensi, domini Verii herede, 86,000 florenorum, ut furta sua non propalarentur. Fertur sepe dicere solitus, cum epistolas beati Pauli apostoli legeret: nescio quomodo celum intrare potero, cum tam aperte fures et raptores apostolus excludat. Filia ejus natu major, Maria, nupserat Gallo cuidam nobili catholico, qui duos filios ex ea susceperat, et Antwerpiae apud patres societatis Jesu frequentabant; de quibus cum rector collegii aliquando bonum testimonium perhibuisset, exhilaratus Dorpius dixit: benedictus deus, quod adhuc aliqui ex meis laudantur; non ignarus nec se nec quemquam suorum laude dignum esse. Cum

---

1) Er had eerst in het Hs. gestaan: Vidi ego.

Hagae in exitu curiae aliquando obviasset Erico Dimmerio, advocato, qui, ut supra diximus, in rota curiae publice ejus fraudes arguerat, torvis oculis eum inspiciens ait: bona dies, mendax; cui alter, ut erat expedite dicax: et tibi, fur. Videre erat [1]) hominem in suis aedibus amplissimis et omni pretiosa suppellectile instructissimis, velut principem aut baronem vestitum, inanibus sumptibus ingentes arenarum montes amolientem et insanis structuris naturae vim inferentem, quod divitiis male partis ad luxum abundaret. Satis constat ipsum plus quam 30,000 florenorum annuos habuisse. Memini, cum ejus famulus referret librum quendam historicum ad edes cujusdam ex primariis rebellibus, illum dixisse: dominus meus ingentes gratias agit pro hujus libri usu, mirifice enim delectatus fuit illa sententia Symmachi, asserentis varias religiones nihil aliud esse quam varias vias, quibus ad eandem civitatem pergi potest. Est autem ille Symmachus impius ille idolatra, cujus de hoc extat oratio inter opera sancti Ambrosii, quae et refutatur tam ab ipso quam a Prudentio; ex quo videre potest lector qualem religionem plerique ordinum habeant. Cum morti proximus esset, venit ad eum [1]), qui ait: novi dominationem vestram sepius de fide et religione dubium fuisse et mortem, quae nunc instat, timuisse; offero tibi copiam sacerdotis docti et boni, qui te in hoc articulo optime juvare poterit; ad quem ille: novi ex optimo animo te hoc facere et gratias ago, veruntamen ita res meae se habent, ut via, qua incessi, pergere statuerim, et siquidem in celum venero, ingentes deo gratias referam, sin vero ad infernum protrudar, alacri animo in Vulcani ollam insiliam, dat het sop om mijn ooren springen sall.

Paulus Busius molitoris Amersfordiensis filius erat, Auraico percharus et ab intimis consiliis, quo mortuo Florentium Tinnium Ultrajecti et Joannem Oldebarnevelqium in Hollandia, conterraneos suos, loco suo substituit; ipse vero in castro Capelle dicto, juxta Iselstenium, mortuus est. Morti vicinus sacerdotem advocabat cum

1) De naam is niet ingevuld.

hoc elogio: den buijs wil inde oude boot van lant steecken; facile ut possit lector conjicere et indicare, an non contra propriam conscientiam tanto tempore tot et tanta cum Auraico peregerit. Mortui hereditas a liberis ejus non aliter adita est quam sub beneficio inventarii, cum tamen tota vita tot munera accepisset, et totus mundus putaret regias gazas ipsum possidere. Usque adeo male parta dilabuntur.

Spaansche furie te Antwerpen.

(f. 214.) Multa hominum millia in hac clade perierunt, licet nulli ab Hispanis interfecti sunt postquam sese exarmassent; verum cum omnes in civitatem novam aufugerent, ut navibus conscensis aveherentur, aliquot millia ibidem submersa sunt. Reperta sunt autem occisorum in urbe cadavera bis mille quingenta, preter eos qui incendio ruinaque periissent. Capti fuerunt in abbatia sancti Michaelis comes Egmondanus, barones Capresius atque Guniensis; marchio vero Havrensis cum Perenotto Montagnio (*sic*) tempestive ad naves Hollandorum, quae in Scaldi stabant, cucurrerant et in Zelandiam transmiserant. Oversteinius, idem facere volens, in aquam decidit et gravantibus armis suis submersus est, atque perfidiae suae debitas penas solvit. Ex Hispanis non ultra 170 cecidere et 20 vulnerati sunt. Urbe vi capta, non potuit impediri quominus ab Hispanis in predam verteretur; verum Romerous atque Avillanus publico edicto vetuerunt, ne quis militum aliquem civem, ut captivum, lytro se redimere cogeret, neve merces aliamve predam, intra urbem repertam, alio exportaret; unde factum est, ut cives non grandi pecunia edium suarum expilationes redimerent. Accidit quoque, ut in ipso tumultu a petulantia militari matronis quibusdam, sed admodum paucis, vis inferretur. Verum nemo tam militiae nostrae ignarus, quin facile cognoscat, quales nunc sint qui castra sequuntur; ita ut subinde admirari cogar non multo majora gravioraque facinora edita fuisse. Certe heretici nostri, si ea conditione urbem aliquam expugnassent, incomparabili intervallo Hispanorum avaritiam et crudelitatem superassent.

1577.

De Staten in onderhandeling met Don Jan. Unie van Brussel. Tractaat van Marche en Famine. Misnoegen der Hollanders daarover.

(f. 226.) Hollandi rebelles, pace Gandavensi sibi tam proficua nitentes, nihil tam in votis habebant quam ut illas Hollandiae civitates, quae, a regiis occupatae, catholicae religionis professionem faciebant, in suam societatem communionemque pertraherent, offerentes se de omnibus, quae praetendi possent ipsis gravamini futura, paratos satisfacere. Unde Harlemienses initio hujus anni cum principe Auraico super hoc negotio congressi, XXII Januarii pacem, qua eum in gubernatorem reciperent ceterisque Hollandiae civitatibus jungerentur, conficiunt. Cujus priori articulo ita cavetur: quod exercitium religionis catholicae Romanae in civitate Harlemiensi servabitur tam per religiosos quam saeculares ecclesiasticos, mares vel foeminas, quicunque volent, absque ullo impedimento aut injuria, idque tam arcte et stricte ut publico edicto caveatur et servetur, quod quicunque ullum impedimentum injuriamve fecerit iis qui sunt religionis catholicae Romanae, destricte punietur tanquam publicae pacis turbator, absque ulla dissimulatione vel remissione. Et iterum, articulo III: tam illi qui sunt religionis catholicae Romanae, quam qui reformatae, invicem jurabunt, quod alter alteri nullis injuriis, dicteriis vel irrisionibus, tam verborum quam factorum, in exercitio suae religionis praestabunt ullum impedimentum, sed nec clamoribus aut illusionibus ullum dabunt scandalum, quicquam faciendo extra officium suae religionis, sed invicem omni concordia et humanitate et amicitia tolerabunt. Et articulo IV: quare princeps Auraicus ex nunc in protectionem tam suam quam ordinum Hollandiae accipit omnes ecclesias et monasteria et omnes ecclesiasticos, mares et foeminas, qui in civitate Harlemiensi aut nunc sunt aut eo postea venturi sunt, cum omnibus suis juribus et privilegiis et bonis et sequelis, nominatim vero reverendissimum episcopum Harlemiensem cum tota sua aula atque familia atque officialibus, a quo et quibus arcebit

omnem injuriam et molestiam. Harlemensium exemplum sequuti sunt Schoonhoviani et Oudewatrenses, utpote undique ab hereticis cincti, ita tamen ut ad exemplum Harlemensium de catholica religione conservanda nominatim sibi caverent. Sed frustra, solitis sibi perjuriis cum agerent Auraicus et rebelles; mox enim ab occupato Harlemo Auraicus calvinistis indulsit, ut ecclesiam divae virginis, Baeckenesse dictam, violarent et ad publicum haereseos suae exercitium aptarent; unde etiam animosiores facti, paucis post diebus, non tantum connivente et non impediente sed etiam instigante Auraico, carmelitarum templum occuparunt; et similia Schoonhoviae atque Oudewatrae designarunt.

Kwade trouw van Oranje en der Staten van Holland. Welwillendheid daarentegen van Don Jan en den Koning. De bezetting uit Antwerpen weggenomen.

(f. 227.) Ordines, Antwerpiae rebus tam prospere succedentibus, etiam alibi milites, qui cum suis prefectis in ipsorum partes nondum transierant, multis promissionibus allicere nitebantur; quod, ceptis eorum fortuna ubique arridente, etiam perfectum est; nam Walones Groningenses, capto Billyo gubernatore, fidem mutarunt; Zutphanienses idem faciunt, capto Christophoro Vasquerio prefecto; quos et ii qui sub Francisco Verdugio militabant sequuti sunt; Josephus quoque Taleverius, qui in Hollandia navibus aliquot regiis preerat, a suis comprehensus in rebellium potestatem redactus est. Restabat castrum Ultrajectense, ubi Franciscus Ferdinandus Avillanus cum centum circiter Hispanis in presidio erat; quare comiti Bossuvio, qui e captivitate dimissus erat, injungunt ut, tanquam civitatis gubernator, castrum illud oppugnaret. Qui decimo tertio Februarii cum iis Germanis, qui Trajecti hibernarant, rem aggreditur. Erat tum temporis Trajecti insignis quidam concionator atque vir doctissimus, Godefridus Leodius, qui ardentissimo in catholicam religionem zelo sepius pro concione in hereticos et adiaphoros quosdam catholicos invectus fuerat. Hic monasterio sancti Francisci observantium prefectus magno hereticorum odio laborabat; et procul dubio com-

prehensum pessime habuissent, nisi de quorundum consilio statim post publicatam pacem Gandavensem, cum heretici jam cristas erigere inciperent, se in castrum ad Hispanos contulisset. Hujus instinctu Hispanos resistere calumniabantur heretici, cogebantque ejus ordinis monachos vice cunicularіorum laborare, ignem extinguere, munitiones erigere, imo tormenta majora, quae proxime castrum promota erant, displodere, quod Hispanos, illi religioni apprime addictos, sacratis viris omnino parcituros esse sciebant. Cumque jam quatuordecim majoribus murum continuo quaterent, superveniunt literae ab Austriaco, quibus Hispani arma ponere jubebantur. Quas cum ordines arcis prefecto misissent, respondit se manum Austriaci, quod numquam antea vidisset, non cognoscere, porro, si concederentur induciae, missurum ex suis in Brabantiam, qui de rei veritate cognosceret; alioqui gubernatori se parere paratum esse. Verum cum Bossuvius inducias rejecisset, ingenti tormentorum strepitu rursum ad oppugnationem reditur; sed cum Hispani castro erupissent et, superatis munitionibus, ordinum milites aut caecidissent aut in fugam conjecissent, displosisque tormentis magnam urbanis edibus ruinam inferrent, coactus est Bossuvius ad Austriacum mittere ut Hispanos arce excedere juberet. Qui misso nuntio Avillano mandat ut arcem Bossuvio tradat; quod cum prefectus se facturum diceret, voluit Bossuvius, ut tanquam dedita arce excederet. Irrisa autem hereticorum stulta superbia, Avillanus id se facturum pernegavit, neque animum neque militem sibi deesse asseverans, quibus arcem contra Bossuvium facile defenderet; quare Bossuvius, veritus ne graviora acciderent, conditionem recepit, eoque promittente quod arcem regiae majestatis nomine ad mandatum Austriaci custodiret, Avillanus XXIII Februarii cum suis excessit. Porro insignis ille Franciscanus concionator inter vulneratos, impositis aliquot emplastris, mutato habitu evasit. Hispani vero Vianam progressi, assumpto secum Tordesilla, qui Vianae, et Alfonso Lopesio, qui Culemburgi in presidio cum paucis fuerant, Hantwerpiam contendunt.

Hoc eodem fere tempore profugi illi, qui regias partes sequuti Ultrajecti atque Amsterdami hactenus in exilio

fuerant, ut pacis hujus subsidio bona sua reciperent, in Hollandiam redeunt: magna rebellium irrisione, qui eos glippers, id est fugitivos, nominabant et mille contumeliis exagitabant, et propositis variis fidelitatis juramentis miserrime vexabant, antequam ipsorum bona, fisco applicata, dimittere vellent: deploranda certe et vix ferenda catholicorum sorte, qui post tam firmam fidelemque obedientiam regi exhibitam, ipsius nomine, contra expressam ejus voluntatem et pacta, rebelles sibi preesse atque insultare conspicerent.

Eeuwig edict.

(f. 219.) Austriacus, qui paucis ante diebus Lovanium advenerat ibique aliquot diebus haeserat, ut privatus, summa affabilitate, ut etiam psittacum de more Belgii in longiore portica erectum et spe premii decutiendum sagittis inter cives petierit, nullis presidiis septus, praeter quam illis stipatoribus, qui ab ordinibus sub praefectura ducis Arescotani ipsi fuerant assignati, Bruxellas contendit prima Maji cum legato summi pontificis et episcopo Leodiensi et multa nobilitate Belgica, ibique administrationi suae inauguratus est IV Maji, summa cum populi laetitia et publicis spectaculis.

Et quatriduo post moritur Viglius Zuichemius, regii concilii praeses et aurei velleris cancellarius, magnis a rege honoratus muneribus, qui etiam omnes suos consanguineos egregie promovit ad amplissima munia et beneficia, non omnes tamen aeque idoneos. Fertur hoc illius, quod cum ex suis nonneminem ad aliquod officium eveheret, atque ille insufficentiam suam causaretur: si tacere noveris sapiens estimaberis; nescis enim per quales stultos respublica regatur.

Tempore Caroli V cum inter regem Portugalliae et imperatorem controversia vigeret de insulis Moluccis, cui subesse deberent, missus est a rege Lusitano nauta quidam expertissimus, sed qui aliam non nosset linguam quam rudem illam, qua rustici in Lusitania utuntur. Hic coram imperatore, assidente Viglio, eadem lingua perorabat, finitaque oratione Viglius assurgens orationem gratificatoriam habuit lingua Frisonica antiqua, similiter in Frisia solis

rusticis usitata. Imperator interea aspiciebat utrumque et nihil intelligebat; tunc dimisso conventu ad Viglium conversus: quid, inquit, dixit legatus iste? cui Viglius: nescio imperator; ille me alloquutus est corrupto Hispanico et ego respondi corrupto Frisico, et neuter alterum intellexit. Certe expediti ingenii apophtegma, quod etiam ipsi imperatori multum risum movit. Cum anno 1572 geusii Brielam occupassent et Vargasius atque alii Hispani senatores inter se disquirerent, quo supplicio afficiendi essent illi praedones, subridens Viglius ait: habeamus prius in nostra potestate. Certe vir fuit insignis et doctus, qui tamen, ut fertur, regebatur non parum a vetula quadam ancilla sua, Christina Goudana, ita ut, licet ipse munera non reciperet, tamen qui officium aliquod ambirent, Cristinae, cujus manus clausae non erant, illa porrigebant; quae insigniter grata etiam multos tales in assessores variarum curiarum promovit, mihi probe notos, qui etiam passim consiliarii Christinae vocabantur. Haec et similia liberius annotavi, ut cognoscatur a quibus moderatoribus directa sint negotia optimi principis nostri, et unde factum sit ut turbae, a paucis ceptae, ita excreverint; nam et hic secretioris consilii preses et inter optimos ac regi fidissimos erat et censebatur.

(f. 219vso.) Austriacus in regimine suo jam tunc inveniebat magnas difficultates. Praeterquam enim quod Hollandi aperte in sua rebellione persistebant, etiam illos qui regi debitam fidem servare vellent oppugnabant; inter quos eminebant Amstelredamenses, quos Auraicus omnibus modis sibi subjicere conabatur, cum ipsi insigni fide in obedientia regis sui permanerent. In magistratu enim illius civitatis eminebant Petrus Kinnesen, praetor, Henricus Sillingius, Wolffhardus Michaelius et Nicolaus Swietenius, consules. Hi inter se ita pepigerant, ut praetor apud Austriacum esset et negotia civitatis promoveret, Michaelius vero, quasi ab Austriaco mandatum habens, domi apud magistratum instaret, residui vero duo, quasi neutrae parti addicti, reliquum magistratum et cives in officio continerent. Mittuntur itaque Bruxellas viri senatorii et insignes Jacobus Teus et Sibrandus Buyck; qui

in itinere comprehenduntur a Germanis, sub ordinibus Brabantiae militantibus, et spe magni lytri tam arcte custodiuntur, numquam ut essent soli vel calamum aut chartam haberent, ne cuiquam de casu suo scribere possent. Interim Buyck, cum quasi ad exonerandam naturam solus esset, exciso e pugillaribus foliolo stilo inscribit quid patiantur, et cum hoc famulum suum Bruxellas mittit; quo viso Austriacus et ordines captivos continuo ad se deduci jubent a Germanis. Hi de statu Belgii et praesertim Hollandiae Austriacum ita instruxerunt, ut praetorem a latere suo discedere non permitteret, et in ordinum conventu expresse diceret, Amsterdamenses commeritos ut, vel illorum tantum caussa, a rege in Belgium ipse mitti deberet, si non adesset. Quare etiam transmissa 100,000 florenorum summa in stipendium illorum militum, quos e suis conscripserant, effecit ut civitas illa in fide et obedientia regis persisteret. Illud hic pretereundum non est, quod, cum Bruxellis agerent hi legati, Gerardus Teus, unus eorum, medius inter duos abbates, scilicet sanctae Geerdrudis Lovaniensis et sancti Michaelis Antwerpiensis, obambularet, eosque libere admodum moneret, quo Auriaci et Hollandorum consilia tenderent; cujus dictis et rationibus cum respondere non possent et tamen suum animum mutare nollent, nihil aliud responderunt quam: Speramus sanctum Michaelem fortiorem quam diabolum.

Onderhandeling tusschen Don Jan en de Staten van Holland voortgezet.

(f. 232.) Sub initium Junij Bruxellas venerunt Aldegondius atque Theronius, hereticorum atque seditiosorum antesignani et proinde Auraico charissimi; quorum prior, in familia Johannis Calvini Genevae educatus, de magistri doctrina nullum reipublicae statum preter democratiam probabat et monarchiam, ut gravissimam pestem, excutiendam etiam propalam asserere non dubitabat. Missi autem fuerunt ab Auraico ad ordines Brabantiae, ut initia seditionis, quae tam secundo successu ferebantur, majore conatu et industria promoverent.

Don Jan maakt zich van Namen meester. De Staten verzekeren zich van Antwerpen. Zij nemen de wapenen op. Roepen Oranje naar Brussel. Zoeken hulp in Engeland en in Frankrijk. Oneenigheid onder hen. Matthias komt hier. Onlusten te Gent. Kwade trouw van Oranje jegens Aerschot.

(f. 230vso.) Auraicus autem, quo sententiam suam toti mundo non tantum verbis sed etiam factis palam faceret, interim (in) tota Hollandia Zelandiaque diversa monasteria, templa atque alia loca sacra, quae hactenus intra moenia a belli furore intacta remanserant, demoliri facit: deformi oppidorum ruina, cum regalium structurarum quasi quaedam cadavera, parentum, qui construxerant, pietatem et filiorum, qui demoliebantur, sacrilegia tantum non loquerentur; et adhuc populo persuadebatur, eos qui construxerant atheos et incredulos fuisse, eos vero qui destruerent pios et veritatis assertores esse. O cecas hominum mentes! Tam autem nullo fructu ista fiebant, ut plerumque in expurgandis ruderibus plus pecuniae insumeretur, quam ex edificiorum lignis lapidibusve venditis redigi posset. Rogati autem cur haec facerent, aliud non respondebant quam, bubonum nidos esse disturbandos, ut reditus intercluderetur. Verum his non contenti, Dordraci promulgant edictum, simile ei quod anno 73 publicarant, quo omnium ecclesiarum aliorumque piorum locorum bona ab eorum questoribus ad fiscum suum deferri jusserunt, ut ex proventibus eorum predicantes eorum rabulaeque calviniani splendide et pro more suo alerentur. Ditissimae illius abbatiae Egmondanae bona academiae cuidam Leidae erigendae professoribusque alendis deputant, et tam impii decreti frontispicium et proemium regis catholici, acerrimi Romanae religionis propugnatoris, nomine atque insigniis prenotabatur, populoque persuasum volebant ex ipsius auctoritate hujusmodi fieri. Certe alterutrum verum sit necesse est, ut scilicet aut ipsi rebelles stulti sint aut catholicos stultos esse putent, quibus hujusmodi nugas obtrudere non erubescunt; nisi forte, juxta sapientis sententiam, cum ipsi stulti sint, catholicos aeque atque seipsos stultos putent. Quandoquidem autem eum, qui semel pu-

doris metas transgressus est, gnaviter impudentem esse oportet, quod dato uno inconvenienti plura sequantur, Auraicus et rebelles, ut liquido constare posset, quod non tantum in deum impii et divina sacrilegi, sed etiam quod in regem rebelles et in vicinos suos foedifragi existerent, imprimis Neoportum, Flandriae oppidum, pro subsidiis Gandavensibus, ut supra diximus, prestitis ipsis pignori datum, soluto postmodum debito restituere recusarunt; donec apertam vim et majora mala veriti presidia deducere coacti sunt; similiter eas civitates et loca, quae antea regiis presidiis in Hollandia tenebantur, et ex pace Gandavensi ad ipsos devenerant, novis presidiis munitionibusque ita firmabant, ut facile appareret quod non pacem sed cruentissimum bellum animo versarent. Concionatores hereticos per universam Brabantiam submittunt, quorum cum aliquot juxta Mechliniam comprehensos fugatosque audivissent, serio etiam expostulare ausi sunt apud ordines Brabantiae, quod libertatem religionis tollerent. Et hic illi facere non verebantur, qui per totam Hollandiam Zelandiamque gravissima persequutione catholicos misere vexabant. Usque adeo frontem non habet heresis. Ut omittam interim gabellas, impositiones et tributa, ab Auraico cum suis incolarum bonis personisque imposita propria auctoritate et principe inconsulto, quae manifestam regalium usurpationem sapere nemo est qui ignorat.

Die van Holland steeds er op uit om zich te versterken.

(f. 223vso.) Perstabant in fide regis et catholica religione Amstelredamenses magna cum laude, quamvis Hollandi offerendo varias conditiones omnibus modis illos in communem rebellionem trahere niterentur; in quem finem etiam mare meridionale clausum tenebant, naves aliquot silicibus onustas ad introitum portus Amsterdamensis demergendo, quae tamen, deo disponente, ita fundum occupabant, ut nihilominus liber ingressus relinqueretur; verum speculatoriis navibus bellicis ex omni parte dispositis, extraneis navibus ingressum prohibentes, universam mercaturam Enchusam, Hornam et in Zelandiam divertebant. Sed et terra undique eos obsidebant, nusquam ut exitus pateret. Verum cum nec talibus angustiis a sua constantia

dimoveri possent, ex insidiis illam occupare constituunt, atque XIII Novembris tectis navibus tres peditum cohortes prope urbem advehunt, quibus preerant Hellinck chiliarcha et Ruychaver centurio. Hic mane, dum vigiles portarum diurni nocturnis substituuntur, occupant portam quae Harlemum ducit, et explicatis signis per novum aggerem, unum ex praecipuis illius oppidi vicis, versus domum civicam contendunt. Excitantur interim ad sonum campanae cives, qui statim armentur. Enituit hic laudabilis zelus quarundam matronarum, quarum nonnullae, mihi probe notae, ipsae suis viris arma induebant et hortabantur, ut generose pro fide catholica et principe suo agerent, nihil mortem vererentur neque de se vel communibus liberis essent solliciti. Imprimis advolat capitaneus civium Smoor, qui cum gradus domus civicae ascendit, a rebellibus glande plumbea trajicitur. Sed cives nihil territi, praeeunte Wolffardo Michaelis, viro insigni et numquam satis laudato, alacriter hostem adoriuntur et magna caede eadem et longa, qua venerant, via illum urbe pellunt, multis cadentibus etiam in ipsa porta Harlemensi. Commode vero Amsterdamensibus accidit unius ex hereticis centurionibus error: is enim cum expeditis aliquot militibus tribus prefatis cohortibus opem laturus, ab ordinibus praeceptum acceperat, ut summo mane Amsterdamenses aggressurus ad portam Harlemensem se cum suis sisteret; quod ille perperam de porte Harlemensis civitatis intellexit, non de illa quae Amsterdami nomen portae Harlemensis habebat, atque ita hoc die Harlemum et non Amsterdamum advenerat. Ceciderunt in eo conflictu ex rebellibus centurio Ruychaver et multi milites; ex civibus quoque et praecipue e sex illis militum signis, quae ex tenuioris fortunae hominibus conscripta erant, non solum ut civitati praesidio essent sed etiam ne, interversa navigatione atque mercatura, prae inopia tumultuari cogerentur, non pauci desiderati sunt. Sed praecipue catholicis luctuosa fuit mors dicti Wolffhardi, qui animose in fronte pugnans occubuit. Illud quoque incommode civitati accidit, ut Nicolaus Swietenus consul, vir optimus et fortissimus, ex morbo decumbens eodem hoc die moreretur; quibus viris in tali periculo

civitas orbata diu resistere non potuit, ut sequenti anno dicemus.

Initio hujus anni cum de commissione Auraici et ordinum Hollandiae Johannes Martini Calff, procurator generalis Hollandiae, Wilhelmus Sonnebergius magister, Judocus Hoeyckesloot, praetor Hornanus, et Adrianus Cornelius Texelius, secretarius, in septentrionali Hollandia, vico Schagen dicto, captivos tenerent quendam scurram, Joannem Driemuntium sive Triobolarem, et quendam Rudolphulum, eos proditionis insimularunt: non quod homines nullius pretii tantum scelus audere et multo minus perficere posse putarent, sed ut hoc nomine eos tormentis subjicerent et vi illos cogerent accusare praedivites aliquot et praecipue catholicos, quos de scripto ipsi commissarii tortis nominabant; inter quos eminebat Joannes Jeronis, catholicus insignis mercator et civis Hornanus; et variis tormentis, proposita etiam impunitate et non contemnendis premiis, pervicerunt ut tales a perditis illis hominibus accusarentur; quare actutum comprehensos variis et crudelissimis tormentis sepissime torquent; interque illud erat hactenus inauditum, quod verenda ipsorum crassiore lacte oblinerent, deinde admoverent vitulum qui intolerabili cruciatu illa velut sugens attraheret. Paris quoque crudelitatis et illud, quod testaceum vas nudis ipsorum ventribus et resupinatis imponerent et sub eo murem majorem sive glyrem absconderent, deinde vero ignem superne admoverent, ut vi caloris compulsa bestia ipsorum praecordia perroderet et in ventrum penetrare niteretur, ita ut unus ex captivis etiam iu tormentis expirarit. Verum cum, hoc et aliis multis tormentis sepe repetitis non obstantibus, catholici innoxii reperirentur, tandem eos dimittere coacti sunt. Veriti autem ne, si illi nebulones juxta quod promiserant vita donarentur, totam calumniae technam in perpetuam suam ignominiam divulgarent, eos contra promissa furcis suspenderunt, multum protestantes et proclamantes, quod spe vitae promissae innoxios accusare coacti essent variis et intolerabilibus tormentis. Vidi ego ipse testimonia varia, tam carnificis Jacobi Michaelis Luxemburgij quam uxoris ejus Cristinae et nonnullorum aliorum, quae totam

facti seriem pandebant, Alcmariae coram notario publico Wilhelmo de Treveris, dicto Junio jurato, deposita ad petitionem dictorum captivorum et dimissorum, qui aperte fatebantur multis minis et gravibus penis sibi interdictum esse a prefatis commissariis, ne ea, quae facta erant et gesserant vel viderant, cuiquam indicarent. Tam manifestam et tam turpem suorum commissariorum sive judicum delegatorum calumniam cum severe punire debuissent ordines, tantum abfuit ut hoc prestiterint, ut Calffium in officio, tanquam probe fungentem, permanere siverint, et Sonnebergium, tanquam optime de republica meritum, ad totius Westerlandiae satrapatum, balivatum vocant, promoverint; quo ipsum fungentem adhuc anno 1591 Hagae Comitis vidi, habitantem in vico novo inferiori, ut intelligat lector quales essent ordines et quales ministros quaererent.

Non me praeterit, quod hic monendum putavi, Thomam Bosium, de signis ecclesiae, lib. II c. 1. num. 6, mentionem facere hujus Joannis Jeronis; quem ipse vocat Joannem Hieronimum, quod nomen Jeronis, nostratis sancti in pago Noortwijck prope Leiden, Hollandiae oppidum, quiescentis, minus notum haberet; et dicere ipsum pro fide catholica haec passum, et plurimos ex ejus sociis, ne fidem desererent, interemptos et consequenter martyres habendos. Sed rerum nostrarum imperitus scriptor, alioquin egregius, plane fallitur; nam quantum ad ipsum Joannem attinet, eum apprime catholicum nos adhuc vivum et vegetum scimus et novimus anno 1606, et etiamnum superest cum haec scribimus. Quantum vero ad ejus socios attinet, solus in tormentis expiravit Jacobus Woggenomius, cujus filius Nannius, simul captivus, vi tormentorum de seipso imputatam proditionem confessus et, quamvis suam confessionem tanquam tormentis expressam revocarit, tamen postea suspensus est, tanquam proditor, nullo religionis praetextu, totus ebrius vino Hispanico dulci, quod largiter satis hauserat et cum apud ipsum hereticus concionator praesens esset. Unde plane alienum putavi a fide probi historici, ut illos martyrii encomio decorarem; quod alioqui cum magna laude facere

potuissem, cum acta ipsorum torturae et confessiones penes me consignata habeam.

Feria III ante Pentecosten Martinus Rijthovius, ex decano sancti Petri Louanij episcopus Iprensis, primam suam synodum diocesanam celebrat. Pridie sanctae Catherinae Laurentius Metsius, videns quo cepta ordinum tenderent, cum specialem persecutionem timeret, sedem suam Silvaeducensem substitutis judicibus reliquit et Calcariam, Cliviae, contendit, ubi aliquamdiu haesit; sed ad oves suas redire non potuit, nam cum, reducta ad obedientiam religionis et regis Silvaducis, redire constituisset, obiit XVIII Septembris anno 1588 Namurci, ubi de mandato pontificis, vacante sede, episcopalia munera exercebat.

XXVII Septembris Madritij in Hispania obiit, LXVI aetatis suae anno, Didacus Covarruvias juris consultus, ob insignem eruditionem a Philippo rege olim ad concilium Tridentinum missus, cum professor juris esset in academia Segobiensi; cujus civitatis episcopus creatus est, cum reversus esset, et mox supremi consilii praeses, vir editis praeclaris lucubrationibus toti orbi notissimus.

Edict der Staten tegen Don Jan.

1578.

Matthias als landvoogd gehuldigd. Manifest van Don Jan. Parma aan het hoofd van het leger. Slag bij Gemblours. Vruchtelooze vredehandel van De Selles.

(f. 240vso.) Circa haec tempora capitur Leovardiae Cunerus Petri, ejus civitatis episcopus, qui carcere elapsus Coloniam profugit, ubi in exilio mortuus est XV Febr. 1590.

In fine hujus anni horribilem cometem vidimus versus corum, cujus ingens flagellum septentrionem versus protendebatur, et diu admodum apparuit post solis occasum, horis fere quinque.

(f. 241vso.) Amsterdamenses, cum terra marique premerentur et in extremas angustias deducti essent, apud Austriacum pro auxilio instabant, sed nimis longe dissiti erant quam ut juvari possent; quare etiam, ipso suadente, VIII Februarii Hagaecomitis cum ceteris Hollandiae civitatibus juncti sunt per satisfactionem, ut vocabant, pacis Gandavensis; quae continebat: ut in civitate vel intra limites non esset alterius quam antiquae et catholicae Romanae religionis exercitium; ut heretici intra civitatem sed loco non sacro sepelirent; ut miles mitteretur, et de novo 400 vel 600 conscriberentur in civitatis praesidium; ut ordo sagittariorum restitueretur, in eamque cives assumerentur, nullo respectu religionis.

Heretici, genus nebulonum inquietum et foedifragum, non diu his conditionibus stare potuerunt. Statim namque disseminare ceperunt, studiose cautum esse ut extra civitatem convenirent, ut a catholicis, quandocunque visum esset, occlusis portis, civitate pellerentur; item catholicos occulta concilia cum Austriaco inire. Verum cum nimis frivolas esse viderent has calumnias (ordines probe enim norant Austriacum, procul agentem et aliis impeditum, urbem illam cum obtineret servare nequivisse), aliud igitur excogitant, nimirum conqueri cives, magistratum non stare pactis conventis et in ordinem sagittoriorum non nisi catholicos assumere. Venit itaque in civitatem Adrianus Milius, concilii provincialis Hollandiae assessor, cujus etiam superius mentio facta, missus, ut dicebat, ab Auraico ut ordinem sagittariorum juxta condicta restitueret, sub certis capitaneis ad hoc deligendis. Hoc cum in profesto Pentecostes magistratui proposuisset, respondit magistratus, in satisfactione cautum esse ut ordo sagittariorum restitueretur, id est in antiquum statum reduceretur; porro viridem et immemorialem civitatis suae consuetudinem esse, ut dicti sagittarii non sub capitaneis sed sub ipsis consulibus censerentur, et proinde alterius generis erectioni, qualis nunc petebatur, se assensum prebere non posse, propter satisfactionem solemniter a se et ordinibus Hollandiae subscriptam et juratam atque ab ordinibus generalibus approbatam; modo si Mylius aliud ab Auraico in mandatis haberet, petere

se ut promeret. Porro Auraicus et ordines Milio nullum scriptum mandatum dederant, ut ad perfidiam suam celandam postea dicere possent, Milium haec propria authoritate fecisse, et Amstelredamenses perperam nimis illi credidisse. Respondit itaque, se nullum scriptum mandatum habere, verum talem esse et de latere Auraici venire ut de ejus fide dubitari non possit Verum cum magistratus in sua responsione persisteret, post longam altercationem Milius ad hospitium suum reversurus comminatur, caverent sibi eo, quod ex eorum denegatione proventurum esset. Die Lunae insequenti, cum ante meridiem magistratus de hoc negotio acturus ad curiam convenisset, duo capitanei praesidiariorum, inscio magistratu pulsatis tympanis, militibus indicunt, ut a prandio hora prima armati ante domum publicam compareant. Quod cum factum esset, dicti capitanei, audacter et sine ulla erga magistratum reverentia curiam ingressi, rogant, num parere velint mandatis Auraici, per legatum expositis; quibus magistratus animose respondit, nihil hoc ad ipsos spectare, se acturos quod in utilitatem civitatis futurum putarent; ad quae rursum a capitaneis cum minis illatum est, si istud non placeret, plura inde sequutura; atque ita discesserunt, statimque reversi universo magistratui, sicuti congregatus erat, manus injiciunt et publice per plateas illusos extra portam deducunt portasque claudunt, interdicentes sub pena capitis, ne unquam in civitatem redeant; idque factum tanta festinatione ut nec uxoribus liberisque valedicere, nec domui suae disponere, nec pecuniam in viaticum sumere permitterentur, ita ut plerique ipsorum vix tantum penes se haberent quo cenam in hospitio redimere possent. Quia vero duo ex collegio magistratus, quod 36 personis constat, conventui non interfuerant, continuo ad aedes ipsorum deferuntur et absque ulla mora comprehensos simili modo atque alios portis educunt et in exilium pellunt. Illi nihil territi, utpote qui hoc de longo praeviderant, navem conducunt, quae ipsos in pagum Diemen dictum veheret. In illa cum essent (vide quanta quiete conscientiae securitas) ridens Henricus Sillingius ad Judocum Buyckium ait: wij hebben die cruywagen vergeten, Joost; id est:

Judoce, obliti sumus assumere nobiscum redulam promotoriam nostram. Cum enim tempore obsidionis turbas orituras merito vererentur, nonnisi bene notos et sanguine sibi junctos in magistratum cooptare solebant; quod heretici vel suspecti aegre ferentes dicere solent, eos invicem reda promotoria se in magistratum vehere. Cum itaque illa nocte Diemae mansissent, postridie quisque discessit quo sibi abeundum putaret: nonnulli ad urbes Hanseaticas, quidam in Cliviam, nonnulli etiam audentiores in Hollandiae civitatibus domicilia fixerunt. Milites vero, mox atque magistratus catholicus extra urbem pulsus esset, curriculo ad Franciscanorum insigne coenobium contenderunt, quibus se junxerunt in via multi nebulones et exules, qui vigore satisfactionis in urbem venerant, et vi effractis foribus ecclesiam, altaria et divina sacramenta violarunt, religiosos captos statim monasterio educunt et per notiora urbis loca ostentando deducunt, ita ut in via passim verberarentur et stercore foedarentur, mox apud pontem novum in navem imponunt et extra portum protrudunt; iisque adjunxerant reverendissimum dominum Martinum Duncanum, sanctae Mariae ecclesiae, novae vulgo dictae, pastorem, et alium quendam sacerdotem secularem. Hos simul in navem imponunt, cui unus tantum nauta praeerat, qui cum non sufficeret ad navem appellendam ad aggerem oppositum, alium oportuit adjungere, conductum 12 stuferis; quod pretium saecularis ille sacerdos persolvit, nam inter minoritas nemo erat qui vel obolum habebat; ita inopes expulerant. Cum ad oppositum aggerem pervenissent, occurrunt magno numero heretici et variis irrisionibus exagitant religiosos, quibus cum ex eleemosinis piorum civium aliae et seculares vestes adductae essent, postridie de licentia superioris sui cum lachrimis ab invicem sejuncti quisque in viam suam progressus est. Expulsis minoritis, statim involarunt in omnes ecclesias et iconoclastico suo furori satisfecerunt, usque eo ut sacro chrismate calceos suos unxerint. Milites quoque nonnullos, casulis indutos et calices manibus ferentes, per ludibrium tota urbe traducebant; et, ne quis tumultu populari a seditiosis quibusdam nebulonibus acta dicere posset, commissarius Van

der Mylen in nullo contradixit, et ipsi milites deliberato consilio domum civicam et campanilia dispositis armatis obsepserant, ne quis ad concionandos cives signum dare posset. Deinde alio longe ordine quam civitatis privilegia dictarent novum magistratum hereticum crearunt, qui et continuo renuntiavit ipsi satisfactioni, petiitque ut heretici concionatores in urbem introducerentnr; quod etiam factum. Haec tam turpis fidei violatio est, ut nunquam vel scripto vel verbis aliam ejus excusationem adferre potuerint, quam quod e reipublicae Hollandicae commodo estimarent, ne Romanae religionis exercitium ibi permitteretur. Ex quo manifeste conspicitur, hoc ipsis solemne esse, nulla foedera vel pacta, quantumvis jurata vel in contractum transeuntia, diutius servare velle quam commodum sibi judicarint. Quis itaque cum tam perjuris contrahet? Quin et si ipsis licuit contra jurata pacta novam religionem inducere, quare rebellant regi, qui religionem antiquam secundum juramentum a se praestitum vult conservare? Demum si creato novo magistratui licebit juri quaesito renuntiare, quae pacta cum talibus nebulonibus inita aliquam vim obtinebunt? Illud pretereundum non est, quod, cum dictent leges, illo jure, etiam iniquo, unumquemque uti debere quod in alium dixerit, hoc licite et recte contra eos retorquendum suo tempore, quod ipsi injuste contra catholicos Amstelredamenses decreverunt.

Ultrajecti quoque non multo inferiora designarunt. Deposito enim catholico magistratu, hereticum surrogarunt et statim juramentum detulerunt universo clero et religiosis, quo jurarent fidelitatem archiduci Mathiae, tanquam regio per Belgium gubernatori, et Auraico, velut ejus vicario; Joannem Austriacum hostem declararent promitterentque illi corpore et bonis restituros. Quod juramentum clerus fere omnis atque religiosi etiam Dominicani fecerunt, ne bono zelo catholicum populum deserere cogerentur. Ad minoritas vero cum viator publicus id ipsum denuntians venisset, respondit guardianus, se religiosum et alieni juris esse, velle superiorem de hoc consulere. Magistratus, eo cognito, terminum ipsi prefixit Pentecosten venturam. Sabbatho vero post Pente-

costen rediit ad minoritas suppretor cum quinque commissariis, responsum exigens a praeside religiosorum, cum guardianus abesset; qui respondit, se suosque religiosos esse, numquam jurasse, imo nec juramentum exactos, utpote qui deo sua vovissent; petere itaqne ejus juramenti gratiam sibi fieri. Die Lunae ad plenum senatum advocatur praeses et idem ab ipso petitur; qui id ipsum quod proxime respondet; idque in acta relatum est. XXVII Juni media nocte, cum religiosi matutinas suas decantarent et vigilias obirent, ferrarii illi, qui juxta castrum pacis et pontem pistorum habitabant, nequissimi heretici, ecclesiam cinxerunt et suos hereticos psalmos stentorea voce ululare ceperunt, ita ut religiosi a cantu impedirentur; atque ita monasterium, ne quid exportaretur, custodierunt tota illa nocte et sequenti die usque ad meridiem, cum religiosi extra civitatem pulsi sunt. Sub horam enim decimam advenit viator, denuntians ut se preparent in horam secundam, qua urbe expellendi essent. Qua hora in monasterii cubiculum hospitum venerunt duo novi heretici consules, quibus [1]) adjunctum erat collegium scabinorum, qui religiosos convocatos, exceptis pauculis senibus plane invalidis, monasterio et urbe expulerunt.

Ubi notandum est, minoritas hoc anno cum honorifico catholicorum elogio, quod jurare noluissent, pulsos; Dominicanos vero, qui juramentum praestiterant et quidem bono zelo, anno sequenti aeque et cum ignominia pulsos esse; quo docemur frustra hereticis in aliquo condescendi, et praestare ut ipsis ab initio obvietur.

Ne quis autem hic fortuito vel privato consilio gesta putet, inscio Auraico vel ordinibus generalibus, en tibi eodem tempore Antwerpienses, qui initio Maji simile juramentum a clero et catholis exegerunt; quod etiam multi praestiterunt, licet Michael Bayius consuluisset, etiam edita prelo consultatione, illud illicitum esse. Ventum quoque ad minoritas; petunt illi inducias; vix triduum impetrant, quo superiorem consulant. Interim

---

1) In het Hs. is op deze plaats een zin geschrapt en staat nu in plaats van: quibus, his.

heretici omne genus petulantiae in eos exercent, monasterium sub specie proditionis, quam se timere dicebant, quotidie perscrutantes: quo certe nihil effectum est quam ut testimonium strictissimae istius familiae paupertati pararetur; sed cum elapso termino se juraturos negarent, conclamant heretici, hoc ipso de illorum proditione constare; magistratus vero illos hostes patriae pronuntiat. Deinde ipso sacro Pentecostes festo mane sub sacrificio solenni districtis gladiis et tensis bombardis in ecclesiam irruunt; religiosi vero in unum locum coeuntes flexis genibus mortem expectabant, tanta alacritate et devotione, ut ingredienti magistratui compassionem expresserint, qui dispositis per plateas militibus populum, eedem ipsorum anhelantem, coercerent: atque ita ad navem ducunt, Mechliniam atque inde Lovanium mittendos. Ibi duabus fere horis antequam solverent detenti furentis populi ludibriis et injuriis exponuntur. Mechliniam cum venissent, superveniunt literae ab Auraico, jubente actutum ejicerentur oppido, nullo dato praesidio: quod erat ipsos cedi manifestae exponere. Habeo penes me literas guardiani ipsorum, qui testatur se in illa summa desolatione tam grande gaudium cordis sensisse, ut numquam simile expertus sit. Sed opportune humanitas Mathiae archiducis, catholici plane principis, subvenit, qui missis literis jussit, ut cum debito militum praesidio deducerentur Lovanium; quo cum venissent, tanto civium gaudio et honore suscepti sunt, ut pueri passim in plateis genibus flexis ipsis reverentiam exhiberent, tanquam veris Christi martiribus; milites vero regii non parvam ex tanta populi pietate voluptatem ceperunt atque aedificati sunt. Verum ut omne os obstruatur eorum qui dicunt haec per seditionem gesta, Auraicum vero invitum tulisse nec obviare potuisse, subjicio edictum XXII Aprilis Antwerpiae promulgatum sub nomine regis. [Bor, I, blz. 950].

Krijgsbedrijven in Overijsel en elders. Rijksdag te Worms: Marnix aldaar. Onderhandeling met Elisabeth en met Alençon. Voorwaarden waarop met den laatsten overeen wordt gekomen.

(f. 245vso.) Vides hic, benigne lector, quam nostri ordines de alieno liberales sint itemque pro uno domino elementissimo multos sibi heros asciscant; quin et quam aperte jam nunc ad defectionem a suo proprio et naturali principe spectent, ita ut vel eo solo tanquam rebelles in posterum omnium privilegiorum suorum amissione digni sint; quod tamen incomparabili mansuetudine rex catholicus numquam ursit.

Portugal: Terugblik op de lotgevallen van Sebastiaan. Krijgszaken.

(f. 255.) II Junii Dordraci conveniunt heretici concionatores ad conciliabulum usque ad XVIII ejusdem mensis, pleraque eorum quae eodem loco anno 1574 decreverant renovantes et nova nonnulla insuper cudentes, praeside Petro Datheno, inveterato nebulone, qui et anno 1571 Embdae conventiculo ipsorum interfuit. Incipiunt autem nunc isti boni concionatores limites suos ampliare.

In Brabant en Vlaanderen steekt de ketterij het hoofd weer op.

(f. 247vso.) Accidebat quod ordines plerumque utebantur etiam talium opera: utpote quos non tantum error verum etiam nequitia rebellioni illigarat, illique in publicis functionibus constituti omnibus modis nitebantur ut heresim suam aliis obtruderent. Toto namque fere hoc bello caussa regis catholici cum religione conjuncta fuit; ita ut satis mirari non possim illorum factum, qui cum catholici essent et haberi vellent, lucri etiam vilis caussa saepe regiam obedientiam eiurare non formidarint; certe quin specimen mali, et quidem scandalosum, hoc prae se ferret, dubitari nisi irrationabiliter non potuit.

Verzoek der Brabantsche ketters aan de Staten om vrijheid van godsdienstoefening. Religionsvrede te Antwerpen. [Bor, I, 974.]

(f. 249vso.) Vigore hujus edicti in Hollandia nihil omnino concessum est catholicis, verum in provinciis catholicis statim traditae sunt aliquot ecclesiae hereticis. In sola namque Antwerpia, quae Belgii metropolis est,

lutheranis cesserunt templa sancti Georgii et Carmelitarum, calvinistis vero capella (*sic*) castri, societatis Jesu, Franciscanorum, Dominicanorum, sancti Andraeae, imo etiam primarium divae virginis, solo odeo catholicis relicto; cum tamen lutherani non minus dissideant a calvinistis quam utrique a catholicis, etiam primariis religionis negotiis, utpote sancti baptismi, eucharistiae, ordinis penitentiae, libero arbitrio et similibus.

Onlusten te Gent, Imbise, en elders. Verlangen der Waalsche gewesten en edelen naar bevrediging met den Koning. Goede stand van 's Konings zaken, als Don Jan komt te sterven.

(f. 250vso.) XXI Decembris Bossuvius, cum inopia stipendii cum ignominia Namurco decedere coactus esset, ex peste Antwerpiae moritur. In extremis sacerdotem advocari jussit cum hoc dicto: commode cum geusiis vivitur, sed incommode mors oppetitur. Fuit homo alioqui non malus, quem in transversum egit quod a rege in sua captivitate neglectus esset, cui tamen pro liberatione nunquam supplicarat, et rex ipse longe absens maioribusque impeditus sponte sua de talibus somniare non poterat. Sed verum est illud sapientis: pretextum quaerit qui vult recedere ab amico suo.

(f. 251.) Heretici, qui hactenus Ultrajecti in stabulis et horreis congregationes suas habuerant, cum vacaret ecclesia minoritarum, religiosis ut diximus pulsis, illam invadunt, imagines confringunt et suis usibus eam adaptant; cumque catholici nihil contradicerent et consulem hereticum, Adrianum Theodorici Leidanum, procurante Auraico haberent, invadunt etiam ecclesiam sanctae Geertrudis; quo viso pastor sancti Jacobi, Hubertus Duyffhuys, qui a multis annis occulte heresim foverat, apertam illam docere cepit. Initio quidem, cum absque superpelliceo suggestum conscendere tentaret, prohibitus fuit a Francisco, suo coadjutore (amplissima enim illa parochia duos pastores et totidem sacellanos habet); sed praevalente hereticorum factione Franciscum ecclesia expulit, qui deinde in ecclesia Dominicanorum in sacello quodam

munus suum aliquamdiu exercuit. Egerat hic Hubertus ante annum 72 Roterodami pastorem, illudque oppidum clam sua heresi non parum infecerat. Inde Trajectum veniens et pastor sancti Jacobi factus, cum esset de heresi suspicatus, a multis libenter audiebatur eo quod numquam hereticos carperet. Concionabatur eodem tempore in ecclesia cathedrali insignis vir, sancti Francisci de observantia institutum professus, dictus Godefridus Leodius, qui concilio Tridentino interfuerat et cujus nos superius mentionem fecimus, cum de expugnatione castri Ultrajectensis egimus. Hic non semel, tacito tamen nomine, cives monuerat ut sibi ab illis caverent, qui, cum oblata esset occasio agendi de fide et refutandi hereses, hoc tempore illud dissimulanter omitterent, hunc Hubertum designans; qui, statim atque heresim profiteri cepit, concubinam suam desponsavit, ex qua jam a longo tempore numerosam subolem conceperat, quam ut ditaret se heresim suscepisse postea professus est, adjiciens se stimulante conscientia aliquoties sacrificasse nec tamen consecrare ausum fuisse. Accessit ad illum, postquam in heresim lapsus est, matrona quaedam honesta rogatque, quid sibi agendum sit in caussa tot religionum; cui sedulo suasit ne a catholica discederet; atque ob eam caussam numquam in catholicos invehebatur, moralia tantum digerens; unde et illi heretici, qui ipsum sequebantur et Jacobitae a templo sancti Jacobi vocabantur, molliores erant et impense consistoria et eorum asseclas oderant.

Hoc anno moritur in Germania Juliana Stolbergica, quae primo nupta comiti Hanauwio post ejus mortem juncta est Wilhelmo comiti Nassovio, cui Wilhelmum Auraicum, patriae nostrae pestem, aliamque subolem tam numerosam venenosa vipera protulit, ut 123 in salaci et venerea familia descendentes viderit.

Obiit quoque hoc anno, et etatis suae LXVI, Lovanii Cornelius Valerius, obscuro quidem ortu, Ultrajectinus sacerdos et professor humanioris literaturae; ex cujus filia notha adhuc superest impia suboles Goyerorum, Ultrajecti catholicis valde infesta. Usque adeo impia sacerdotum illegitima progenies petulantiam paternam redolet, in penam parentum et ad monitionem aliorum sacerdo-

tum, ut se ab incesto congressu contineant. Eodem loco et fere tempore in medio etatis cursu obiit Augustinus Huneus, theologus, sed edita dialectica notior. Moritur item, XXVIII Maji, Coloniae Laurentius Surius, Carthusianus, multis editis libris insignis.

1579.

(f. 257.) Auraicus jam a longo tempore suaserat Hollandis, ut quantum possent eniterentur Ultrajectenses arctiori foedere sibi devincire. Audivi ego saepius gloriantes nonnullos ex ordinibus Hollandiae, se neminem formidaturos, si Ultrajectinos socios haberent. Saepe de hoc monuerat Joannem Nassovium, Gelriae gubernatorem, fratrem suum, ut serio in hoc incumberet. Pellexit quoque in suam nassam Georgium Lalainium, comitem Rennebergium, dominum Villy, Willerodij et Imbrechisij, qui estate praeterita Arnhemij convenientes articulos quosdam arctioris foederis inter Gelros, Zutphanienses et Ommelandios, qui Groningae adjacent, conciperent; verum cum dissitae ab Hollandis provinciae per intermedios Ultrajectenses separarentur, omnem lapidem movit Auraicus ut in tale foedus illos pertraheret. Habebant hoc tempore Ultrajectenses Antwerpiae legatum suum inter ordines generales Florentium Heermalium, canonicum sancti Salvatoris et in sacro diaconatus gradu constitutum, qui catholicus quidem semper videri voluit, sed ambitione simul atque avaritia usque ad stultitiam laborabat; quod subodoratus callidus Auraicus, cum sciret talibus morbis laborantes fraudi maxime esse obnoxios, affabilitate sua atque adulatione illi persuasit, ut saepe Ultrajectenses moneret, nihil hoc rerum statu ipsis utilius esse quam ut Hollandos respicerent iisque arctissime adhererent. Commode quoque procurarat Auraicus, ut prima Octobris anni praeteriti, cum ex more Ultrajecti recepto magistratus mutatur, consules legerentur homines heresi maxime infecti, nimirum Reynerus Aeswinius Braeckelius, ex nobilitate, qui etiamnum superstes Ultrajecto exulare cogitur, quod, Gummaristis et consistoriis totus addictus,

Harminianis gravis et suspectus sit, et Lubbertus Clivius, ex bajulo cerevisiareo ad hoc officium promotus. Solet enim Auraicus hoc facere, ut tales sibi obligaret, quibus etiam maxime confidere solebat. Rebus itaque debite ad tale foedus preparatis, in Januario Ultrajectum veniunt Joannes Nassovius praedictus cum Alexandro Tellichio, Aegidio Pieck, Joachimo Lirano et Alexandro Bentingio, nomine Gelrorum et Zutphaniensium; ex parte quoque Hollandorum Gerardus Poelgeestij dominus et Paulus Busius Leidani, et Renatus Cantius Amsterdamensis, et pro Zelandis Wilhelmus Roelsius, Nicolaus Blanchius, Petrus Rijckius et Casparus Vosbergius; quibus Ultrajectenses adjunxerunt Ausonium Galama, Jacobum Verhaerium, vicedecanum sancti Petri, de mandato sui capituli, Adrianum Zelenium, decanum sancti Joannis, hospitem Auraici cum mox a pace Gandavensi Ultrajectum venisset, hominem nequam concubinarium et hereticum, Lambertum Vander Burch, de mandato capituli sanctae Mariae, cujus decanus erat, Fredericum Wten Engium, Renerum Aeswynium, supra descriptum, Bartholomeum Waellium, Nicolaum Zulenium, praetorem Ultrajectensem, Adrianum Theodori Leidanum, preteriti anni consulem, et Lubbertum Clivium supra adductum. Ex parte quoque Ommelandorum (quod non parum mordebat Groningenses, quibus perpetua cum illis dissidia) Egbertus Elandius et E. Jargesius accesserunt. Hi XXIII Januarii certum foedus inter se contrahunt.

Inhoud van het tractaat. Nadere verklaring, van 1 Febr., van art. XIII over de religie.

(f. 258vso.) Vides, lector, quam verum sit quod vulgo dicitur, scabiosos affabiles esse et cuivis manum et osculum porrigere, utpote qui suam pruriginem aliis affricare gestiant. Interim nec hoc praetereundum est, quod hoc, quod de numero hereticorum hic tanquam concedendum necessario proscribunt, edictum liberae religionis in arbitrio cujusque provinciae ponunt. Ita sensim crescit et augetur heresis.

Gedurig meerdere onderteekenaars.

(f. 259.) Interim Auraicus, qui hactenus subscribere noluerat sed videre ex aliorum periculis, quod ipsi solenne, quem exitum res habitura esset, cum cerneret foedus hoc passim a multis recipi, subscribit tam per se quam per secretarium Brunincx.

(f. 259.) Hac Trajectensium unione animati Hollandi et heretici Ultrajectenses demoliuntur monasterium sancti Laurentij, Oostbroeck vulgo dictum, olim tam arctae secundum regulam sancti Benedicti disciplinae, ut carcer ordinis diceretur, persuaso variis promissionibus ut assentiretur abbate Petro, qui putarat, monachis dissipatis et monasterio destructo, ex domo abbatiali suburbanum voluptatis praedium efficere; monachos vero, cucullo abjecto, plerosque vidimus pro nobilibus se venditare et per urbem ad ostentationem obequitare. Verum, demolito monasterio, bona in fiscum redacta et abbati atque religiosis arcta satis alimenta decreta sunt: in exemplum aliorum, cum videamus religiosos hujusmodi facientes per hereticos, quorum favorem captabant, egregie punitos.

Eodem quoque tempore destruxerunt monasterium sancti Stephani, Outwijck dictum, et extra portam Albarum dominarum inter urbem et dictam sancti Laurenti abbatiam situm, instituti sancti Benedicti nobilium virginum, quae intra urbem migrantes continuo declararunt quam voluntarie monasterio, agentibus parentibus suis, intrusae essent: omni enim vestium luxuria seculares sui generis quasvis superarunt. Saepe namque animadvertimus parum disciplinae et nihil fere pietatis in illis monasteriis fuisse, quae serviebant nobilium usibus, ut femellis in illa conjectis masculi ditarentur; ita ut non inconveniens judicem si, restituta quandoque in istis partibus religione, aliquot hujusmodi instituti abbatiae in canonicarum congregationes converterentur; periculosum enim puto ab hujusmodi hominum genere votum exigere, quod scimus servaturas non esse, imo etiam servare vix possunt, dum singularum parentes et consanguinei assidue monasteria frequentantes non solum bona monasterii ex inopia abliguriant, verum etiam totam religiosam disciplinam corrumpant.

Eodem modo destruxerunt abbatiam religiosarum Cistertiensium, extra portam Werdensem ad flumen Vecht ad finem suburbii sitam, Vallis sanctae Mariae dictam, cujus tamen religiosae usque ad annum 1614 satis modeste vixerunt, donec ipsorum viveret abbatissa, ex honesta Poelgeestorum familia oriunda, quae laudabili exemplo in catholica religione et ordinis sui perseverantia perstitit, monente Cornelio Leidano, sacellano suo; quamvis consanguinei ejus omnes fere ad heresim declinassent.

Demoliti sunt quoque insignem illam Carthusiam, Nova Lux sive Vallis Florum dictam, extra eandem portam Weerdensem ad finem suburbii haud procul abbatia Vallis sanctae Mariae sitam, nec non et monialium sancti Benedicti claustrum, sanctae Mariae dictum, haud procul ab Oostbroeck, Outwijck inter et Biltam situm; quod initium sumpsit ex lotricibus abbatiae in Oostbroeck, quae primo juxta predictam abbatiam, sub cura illius abbatis, ad eandem regulam, praefecta sibi antistite priorissa, vixerant, deinde ob scandalum a pontifice separari jussae, longius ab illa abbatia juxta Biltam domicilium fixerant.

Intra urbem quoque demoliti sunt ecclesiam minoritarum atque ex illius monasterio et refectorio curiam confoederatorum effecerunt, aperta versus cemiterium sancti Joannis nova porta, eique simbolo hujus unionis, sagittis scilicet colligatis, praefixo. Insignem quoque illam canonicorum aedem sanctae Mariae, in occidentali urbis parte, spoliarunt, plumbo, quo tecta erat, suspicati aliquid purioris metalli intermixtum; totamque illam ecclesiam demoliti fuissent, nisi decanus et capitulum precibus et muneribus ab Auraico contrarium mandatum impetrassent, qui deinde ne totum tectum spoliatum et insignis concameratio concideret, magnis suis impendiis et grandi onere capituli eandem tegulis marmoreis texerunt. Vides, amice lector, quid sit hereticis jungi hereticosque intra viscera admittere; verum justo dei judicio isthuc factum est; vidi enim saepe canonicos in supplicationibus procedentes, non solum inordinate sed etiam petulanter undequaque feminas girovagis oculis contueri, ex quibus postea uxoratos et capitaneos vidimus Buttios, Eckios, Zulenios et multos alios.

Vredehandel te Keulen aangevangen.

(f. **276.**) Verum heretici, non contenti iis quae per unionis edictum obtinuerant, ulterius progrediuntur. Vigore enim dicti XIII articuli unionis allegatae arma sumunt et novas tragedias excitant.

Accoord van 15 Juni [Bor, II blz. 70.]

Verum incassum haec omnia, non enim ejusmodi mediis sistitur heresis, quae velut cancer serpens omne fomentum respuit, ferro solum et ustione cohibetur, non vero humanitate, praesertim ea quae divinis legibus contraria est, qualis est traditio basilicarum; praestitisset permitti, ut vi facta omnia templa profanarentur, quod aeque subsequutum est anni sequentis initio, ut statim monebimus.

(f. **260**^{vso}.) Interim dum haec aguntur Coloniae, Gandavenses non desinebant tumultuari, et contra urgebant eos malecontenti, ita ut non obscure jam poeniteret Auraicum, tantum promovisse heresim in Brabantia et Flandria, ut ex conservatione catholicae religionis scisma induci et ad regis obedientiam recurri videret, quod velut extremum malum maxime formidabat. Proponebantur Gandavensibus variae conditiones; verum illi exerte respondent, se ideo Auraicum in Flandriam evocasse et rerum summae admovisse, quod scirent ipsum religionis reformatae studiosum esse supra modum, (queso nota, lector, hoc judicium etiam suorum de Auraico, qui toties se catholicum simulavit) ideoque semel adeptum illius exercitium se nequaquam deserturos, quod illius auspiciis et auxilio potissimum acceptum ferrent, et proinde ecclesiasticos ad bona sua non admissuros nec catholicae religionis exercitium restituturos, nisi malecontenti Flandria excederent et ceterae regiones liberum utriusque religionis exercitium admitterent. Et sane deseviebant non zelo sed furore heretico in omnia sacra Gandavenses, ecclesias ita devastando, ut nusquam pejus habitas invenerim; complures et praesertim insignem illam sancti Petri in monte Blandinio Benedictinorum cum ecclesia abbatiam ita a fundamentis exciderunt, vix ut unus lapis praeter confracta rudera superesset. In collegiata sancti

Nicolai ecclesia nec pavimento pepercerunt nec fenestris vitreis, sed omnia penitus comminuerunt. Probabantur quidem haec omnia Auraico, sed nimis tempestive cepta verebatur, ne larvam sibi excuterent antequam opportunum esset.

Satagebant quoque hoc tempore ordines, ut Silvaducis imposito firmo praesidio potirentur; verum magistratus, enixe catholicus, et praesertim praetor Henricus Bloyman, ex familia Brechtanorum, constanter se ipsos opponebant. Erat civitas admodum opportuna, quam licet ordines avide occupare desiderarent, vi tamen cogere non audebant, quod in proximo esset Parmensis, Trajectum ad Mosam, ut dicemus, obsidens, qui facile advocari ab oppidanis posset. Itaque mittunt eo Joannem Hornium, dominum Boxtelij, cum filio suo Maximiliano, domino Loockerano, ut gubernator urbi praesset et videret, num aliqua fraude vel industria magistratum movere vel alio modo militem inducere posset. Erant in illa urbe complures heretici omniumque, quos nostra etas vidit, pessimi, quales Deventer, Cleerhagen et alii, qui anno 1587 sub Leicestrio comite et Anglis Ultrajecti graves turbas excitarunt; fere enim hoc notatum est, in civitatibus maxime catholicis infestissimos hereticos repertos esse. Hi omnibus modis satagebant, ut civitas unioni Ultrajectensi nomen daret, et, cum persuasionibus parum proficerent, etiam arma occulte expediunt; verum cum magistratus catholicos etiam ad arma convocasset, acriter in foro intestino bello certatum, ex utraque parte 100 fere occiduntur. Verum cum interea Parmensis Trajecto ad Mosam potitus esset, heretici magno numero non invito magistratu fugere ceperunt versus Heusden, Heelam et Bommelium, loca vicina. Catholici his nebulonibus exonerati, cum jam desperatum esset de pace Coloniensi (ad quam, si fieret, acceptandam legatos miserant Arnoldum Eynthoutium, virum nobilem, pastorem Oisterwicanum, et Arnoldum Bruegelium, urbis suae senatorem) propriam pacem cum Parmensi faciunt ea conditione, ut inviti praesidium recipere non cogerentur. Momordit ea res non parum ordines, qui Silvaeducensium bona et merces ubique locorum publicari fecerunt, multaque alia, ut cum

tempore ex parte dicemus, contra hanc civitatem designarunt. Quia vero vicina oppida undique in hereticorum potestate erant, pax illa publicari non potnit nisi in fine hujus anni, festo scilicet die sancti Thomae apostoli, cum ad hoc a Parmensi missus est Philippus Vueselius, decanus sancti Petri Ultrajectensis, ab hereticis pulsus et tunc senatus Brabantici apud Parmensem assessor, et Altepennius Barlemontij filius: tanto civium gaudio, ut in hujus pacis victoriaeque contra hereticos in foro habitae memoriam fundarint Godefridus, hospitalis majoris magister, et Eusebia, ejus uxor, quotannis in ambitu fori habendam solemnem processionem in festo Visitationis beatae Virginis

Pleraque nobilitas catholica, postquam viderent quid Auraicus et heretici occulte molirentur, et quod aut cum rege in catholica religione persistendum esset aut cum Auraico ad apertam heresim declinandum, et res ipsa doceret religionis libertatem cum calvinistis, seditiosis nimium hominibus, haberi non posse, plerique etiam ex illis, qui ab Hispanis male habiti erant et proinde fidissimi ab ordinibus putabantur, ne heretici esse compellerentur, ad regis obedientiam redire constituerunt. Usque adeo Auraici et hereticorum fraudes et perjuria jam toti mundo detegebantur.

Belegering en verovering van Maastricht.

(f. **262**.) Tumultuabantur adhuc Gandavenses. Invaserat ope Datheni, Petri istius qui psalmos calvinianos composuit, dictaturam, voorschepen vocant, Joannes Imbisius, primarius calvinista, id est ferox et sanguinolentus hereticus, qui bona ecclesiastica vili pretio vendebat vel donabat cui visum esset, atque ipsos cives, etiam primarios, in carcerem duci vel per sicarios suos clam interimi faciebat, aperte autem in regem Hispaniarum debacchabatur, illum jure principatus sui excidisse praedicans; magistratus extra tempora et contra privilegia loco movebat, quos visum fuerat surrogans, aperte dictitans nulla privilegia contra publicam utilitatem valere; quod tamen regi licere nolebat. Feriebant haec quotidie aures Auraici: cogebatur quotidie audire, tales esse liberae religionis fruc-

tus. Accidebat quod etiam Flandriae contributiones ad sumptus bellicos colligi non poterant ob haec intestina dissidia, cum tamen praecipuae essent. Pro cursu enim illius temporis, quando Brabanti unum centenarium conferebant, Flandri tria dare debebant; Hollandi quartam ejus quod Flandria; Atrebates et Annones singuli sextam ejus quod Flandria contribuebant, atque pro rato deinceps ceterae provinciae, ita ut totius oneris, quod universo Belgio incumbebat, tertiam partem Flandria lueret. Statuit itaque Auraicus Gandavum ire et Imbisium fraude sua circumvenire; verum ille, Auraici astutiae probe gnarus, illum intra moenia admittere noluit, caussis etiam scripto evulgatis, quarum summa erat: metuendum esse, ne Auraicus ratione comitatus sui praesidium induceret et civitatem Alenconio subjiceret, sicque pro tyrannide, ut dicebat, Hispanica induceret Gallicam, longe intolerabiliorem. Illud vero admodum notabile est, quod articulo XI hujus programmatis ait: Necessarium est ut aliquis unus velut caput militibus praesit, verum ad hoc Auraicus inidoneus est, qui semper in civitatibus seipsum continuerit, unde etiam plurima damna evenerunt etc.; et iterum articulo XII: Si absens artibus suis subdolis (practijcquen) tantum potuit ut seditiones tales in urbe excitaret, quid praesens non faceret? Volui ista hic ad verbum inserere, ut sciatur etiam mendatium veritati testimonium dicere, pateatque me non ex calumnia vel affectu aliquo loqui, cum passim in historiae meae decursu inertiam, fraudes, perjuria et alia hujus nebulonis vitia detego. Verumtamen, his Imbisij rationibus non obstantibus, Auraicus Gandavum venit, qui Imbisium novumque magistratum deponit veteremque restituit. Imbisius autem et Petrus Dathenus, veriti ne rationem a se gestorum dare tenerentur, in Germaniam ad Joannem Casimirum aufugerunt. Evaserant duorum Gandavensium ope Champagnius, Rossignius, alii, qui hactenus Gandavi captivi; verum ex fuga retrahitur solus Champagnius, justo dei judicio longius carcerandus ab hereticis, quos contra familiae suae institutum juverat. Cum autem Auraicus Gandavum venisset, Bouclius apud ipsum institit ut, ratione variorum obsequiorum a se prestitorum, sibi

concederetur, ut inita permutatione Champagnius dimitteretur pro fratre suo Berlutio, qui ab Hispanis captivus detinebatur; verum Auraicus solita sua ingratitudine immemor quanto a fratre ipsius seniore, Granvella, beneficia accepisset, immemor item quantum pro ordinibus et eorum mala caussa Champagnius ipse Antwerpiae praestitisset, etiam cum grandi Bouclij offensa ipsum ignominiose satis repulit.

Rebus Gandavi utrimque ordinatis Auraicus Brugas contendit, et, cum suos catholicis universum religionis suae exercitium abstulisse videret, ut hoc hereticum et invidiosum scelus suum aliqua benignitatis larva tegeret, instat et efficit apud magistratum, ut in domesticos et occultos ipsorum conventus non inquiratur. Erat hoc Auraico solemne, ut hujusmodi technis authorem facti se esse dissimularet et in gratia apud catholicos esset, utpote beneficus, ad instar nimirum latronis vel raptoris, qui, si alicui centum aureos abstulerit et duos ex illis in viaticum reddiderit, benignus haberi velit; ut omittam Auraicum solere haec et similia a suis ita impetrare, ut ipso absente illa rursum impune rescindenda reciperet; qua ratione etiam literis, quas in favorem catholicorum quandoque requisitus recusare non audebat, occultum signum apponebat, quo viso sui fictum et simulatum esse nossent et contrarium agerent.

Mechelen door Parma bevredigd. Groningen door Rennenberg tot onderwerping aan de Staten gedwongen. Voortzetting van den vredehandel te Keulen, zonder vrucht. Verzoening der Waalsche gewesten met den Koning. Vertrek der keizerlijke commissarissen uit Keulen. Hun schriftelijke verklaring van 13 November [Bor II, 103].

(f. **265**.) Vides ex his, benevole lector, hoc semper egisse et etiamnum agere ordines, ut regem in odium adducant apud exteros suis querelis non veris sed, quod hic aperte deprehenditur, simulationibus, mendatiis et calumniis. Cum enim tam apud Caesarem quam in conventu Wormatiensi ad suae rebellionis justificationem protestati essent solemniter, se religionem catholicam et regiam authoritatem salvam velle, hic, cum res urgetur,

vides eos tam manifeste atque turpiter in mendacio deprehensos, ut ab exclamationibus se continere non possint Germani, doceantque illos non tantum promissis non stare sed plane contraria petere et agere. Vides eos notari tanquam apertos calumniatores, qui, cum prius judices requisierint et laudarint, nunc eosdem mendatiis, sinistris interpretationibus famosisque libellis velut scurras (ipsi potius tales) traducant. Vides illusores et de fece vulgi sepe nebulones imperatorem et imperii principes tanquam moriones tractare et contemnere. Vides eos taxari tanquam homines tam perdite sceleratos, ut urgente scelerum conscientia in extremam diffidentiam devenerint, nec putent esse possibile servari sibi fidem a rege, quem toties et tantopere eluserunt, maxime cum, de seipsis ad illum conjecturam facientes, probe sibi conscii sint nemini se fidem servasse vel servare, nisi quatenus ex re et utilitate sua est, et idem regem facturum putant, nescientes aut certe se nescire simulantes, quantum intersit inter fidem principum et fidem rebellium nebulonum. Recte itaque concludunt Germani, frustratorium esse de pace agere cum talibus hominibus desperatis et fronte meretricia preditis. Illud quoque notandum est, ideo illos hucusque moras nexuisse, ut legati caesarei pertesi conventum solverent; quo soluto statim aliquas pacis conditiones offerrent, ut putaretur non stetisse per ipsos sed per legatos, qui nimis propere discesserint.

Fuit haec ordinum calumnia tam manifesta, ut ejus puduerit ipsos illorum legatos catholicos, quod non tantum Germani superius insinuant sed etiam res ipsa manifeste patefecit. Statim namque a soluto conventu uterque abbas, prepositus, Areschotanus et Grobbendonckius de reconciliatione cum rege agere ceperunt, quam et a benignissimo principe nullo negotio impetrarunt, et in ejus fide deinceps persteterunt.

Zeker verweerschrift van Oranje, te Gouda in December gedrukt. [Bor. II, 131].

(f. **266.**) Quod ad res religionis hujus anni obtinet: Michael Bayius Athensis, sacrae theologiae doctor et collegii pontificii apud Lovanienses moderator, vir ex

scientia non minus quam pietate nominatissimus, quippe qui etiam Tridentum missus fuerat a rege catholico ut nominatissimo totius orbis concilio interesset, multa in theologiae professione vel dictarat vel ediderat, ex quibus aliqui nonnulla per calumniam excerpserant et in pejorem partem interpretati fuerant, in materia praesertim gratiae justificationis et meritorum, eaque Romam ad sedem apostolicam transmiserant; unde et sanctissimus dominus noster Gregorius decimus tertius quarto Calendas Februarii hujus anni bullam edidit, in qua articulos 75, partim ut vere hereticos partim ut heresim prae se ferentes condemnavit, tacito quidem ob honorem authoris nomine. Interim tamen serio mandavit Antonio Perenotto Granvellano, sancti Bartholomei in Insula presbitero cardinali et archiepiscopo Mechliniensi, ut vel per seipsum vel per alium caussam hanc exactius examinaret; qui etiam vices suas delegavit Francisco Toletano, e societate Jesu, theologo tunc satis claro, qui etiam postea suae reverendissimae excellentiae cardinalis presbiter fuit, ut Lovanium se conferret et diligentem super his articulis inquisitionem institueret. Memini, nisi plane fallor, me super hoc negotio aliquando contulisse cum illustrissimo et reverendissimo domino Sasboldo Vosmerio Delfensi, sanctae theologiae licentiato et per Hollandiam et conjunctas provincias, ut suo tempore dicemus, vicario apostolico, qui Lovanij habitabat hoc tempore, totam hanc tragoediam in Baium conflatam esse ex eo, quod quidam ex societate Jesu junior sacerdos concionatus fuerat publice Lovanij, praesente Bayo, quaedam subtiliora de gratia divina, in quibus nimium, ut videbatur Baio, tribuens libero arbitrio, in Pelagianismum declinarat; quare et post concionem a Baio etiam reprehensus, cum in sententia perstaret, praesertim adjungentibus se ad ejus sententiam omnibus sui instituti patribus, res in publicam multorum disputationem pervenit; in qua e contrario theologi Lovanienses et patres instituti Dominicani sententiam Baij tutabantur, tam accensis utrimque animis, ut publice editis libris alii alios Pelagianismi vel Manicheismi arcesserent, in tantum ut anno 89 viderim super hoc dissidio bullam sedis apostolicae, quae utrique parti ita suae sententiae

defensionem permittebat ut tamen adversae hereseos vel condemnationis notam non inureret, definitiva sententia ad arbitrium sedis apostolicae delata; in qua postea multa sunt scripta atque etiam disputata coram Clemente octavo aliisque summis pontificibus, qui tamen hactenus definire noluerunt. Hujus tam celebris controversiae causam sicut dederat haec Baij reprehensio, ita etiam calumniae in ipsum occasio fuit. Videre namque est passim in illis articulis varias catholicas propositiones, temere ut a Baijo positas, tanquam Pelagianismos condemnari, ut per hoc ejusdem generis putaretur esse etiam ista reprehensio. Toletus itaque, auditis utriusque partis rationibus, cum manifesto deprehendisset injuste reprehensum Michaelem, eum ad se vocat et his formalibus verbis, sicuti a praefato reverendissimo accepi, ipsum compellat: video te virum dei esse et spiritu sancto regi; itaque ipse tu mihi edicas, quibus modis tibi ab adversariis tuis satisfieri velis. Verum Michael, vir miti plane ingenio, negotium totum dissimulavit et non diu supervixit. De quo et illud notandum est, quod post mortem suam variis et insignibus viris apparuerit, auxilium poscens, quod se purgatorii poenis torqueri diceret ob hoc, quod horas suas canonicas ex occupationibus causisque non satis gravibus quandoque praeposterasset. Notet hinc lector, quam difficile sit etiam iis, qui perfectiorem vitam sectantur, cum humilitate reprehensionem suscipere, sed, sub obtentu honoris sui ordinis, propriis quandoque passionibus obedire; sed et illud cavendum, ne nimia nostri vel nostrorum philautia in transversum nos abripi sinamus: denique non esse novum quod viri graves et magni ad sui humilationem et meritum patiantur molestias.

Het kasteel van Antwerpen door de burgers geslecht. Placcaat des Konings tegen het verkoopen door de rebellen van goederen aan katholieke stichtingen of personen toebehoorende. [Bor, II blz 140.] Parma herneemt steeds zuidnederlandsche steden.

(f. 267.) Recuperata a Parmensi Ruremunda, Lindanus, qui jam per aliquot annos Romae heserat, ad episcopatum suum rediit. Parmensis quoque cancellariam Gelricam cum rationalibus Ruremondae ut sedem figerent jussit.

1580.

(f. 277.) Initio hujus anni cum ordines Antwerpiae convenissent, duas facit propositiones Auraicus, quas et impressas statim evulgavit. Nona Januarii monet eos, necessarium esse constitui collegium aliquod sive senatum ordinum generalium, qui de caussis (saltem non omnino primariis) quotidie occurrentibus decernere possit, cum hactenus multa incommoda evenerint ex eo, quod commissarii ordinum singula quaeque domum ad suos referre cogerentur, quod aliud in mandatis se non habere dicerent. Quod, certe caute ab hac vulpecula animadversum, magna occasio fuit restituendi res collapsas et roborandi rebellionem. Deinde, XIII ejusdem, proponit de abdicando rege Hispaniarum et assumendo in principem duce Alenconio, idque firmat his rationibus: quod conducat Belgicae libertati habere principem a quo sibi non timeat; porro Hispanum esse praepotentem, maxime si dominetur etiam Lusitaniae et sic utrique Indiae, facile enim sub hoc Belgas in ordinem reducendos; ab Alenconio hoc timeri non posse, utpote viribus longe inferiori. In quo satis declaratur, Auraicum et ordines nihil quaesiisse nisi ut, rege in ordinem redacto, ipsi rerum habenis potirentur; verum non considerant, quod in Belgio tam factioso opus erat potenti principe, qui minores regulos in quiete contineret, alioquin jugi seditione tumultuaturos. Accedebat quod sub potenti principe et aliunde copioso subditi minus graventur exactionibus et gabellis; ut omittam insolens hoc esse cuicumque principi, ut a suis subditis sibi imperetur; et proinde etiam Alenconium hoc non laturum, ut postea in Antwerpiensi invasione ostendit. 2°. Regem provocatum immane odium concepisse contra Belgas; porro principes ad tempus quidem illud sepe comprimere sed ex opportunitate exerere; Alenconium vero non tantum odio vacare sed etiam oblato principatus beneficio benevolum futurum. At non considerat Auraicus, aut certe malitiose dissimulat, alium esse erga infantem propriae matris affectum quam extraneae mulieris; certe politica doctrina est, extraneos exhaurire et indigenas principes ditare subditos; ut omittam

quod Gallorum longe sit intolerabilior dominatio quam Hispanorum, ut Imbisam superiore anno declarasse vidimus, praesertim cum Galli naturales Belgarum hostes sint. 3°. Religioni reformatae caveri non posse sub Hispano ullis promissis, cum, etiamsi fidem in hoc servare vellet, non permitteretur a Romano pontifice et inquisitione Hispanica, utpote qui aperte doceant, hereticis fidem servandum non esse; Alenconium vero jam in Galliis assuevisse duabus religionibus. — Dico: aperte mentitur Auraicus, cum illud docere Romanam ecclesiam asserit, ut late probant Joannes Molanus, in tractatu de fide rebellibus servanda, et Heribertus Rosweydus, in libello de concilio Constantiensi, ad quos lectorem remitto, cum hujus instituti non sit. 4°. Regem habere multos in Belgio benevolos, quorum ope et consilio ad servitutem inducendam uti posset; Alenconium vero extraneum nullam notitiam habere. — Respondeo: principem sine consilio esse non posse, praestare itaque ut indigenis utatur, quorum salus cum publica juncta est, quam extraneis, quibus non est cura de patria. 5°. Gallos prope sitos magnum momentum ad bellum habere et in omnibus prompte adesse posse, Hispanum vero procul abesse. — At non considerant amentes, principem longius absentem plus debere fidere suis subditis eorumque uti opera, praesentem vero inspectorem esse et nihil latere posse. Ordines, audita Auraici propositione et rationibus, domum singuli ad suos se relaturos asserunt.

Krijgsbedrijven van Maarten Schenck.

(f. 277vso.) Mathias archidux, cum audiret se passim Auraici pupillum vocari per contemptum ab hereticis, eo quod catholicus esset et ab heresi plane abhorreret et aperte jam videret ab Auraico et ordinibus nihil aliud agi quam ut heresim suam propagarent, cum ipse eximie catholicus esset, amplius nomen suum tanto sceleri praetendi noluit; itaque initio anni Antwerpia discedens officio gubernatoris renunciavit et in Germaniam contendit. Comitabatur ipsum Auraicus et opipare in castro suo Bredano acceptum dimisit, ipse vero Dordracum atque inde

Campos in Transisulanos contendit, ut pulsa catholica religione in istis partibus heresim induceret.

Afval van Rennenberg.

(f. **278.**) Provocatus hoc Rennebergij facto Auraicus, cum videret illis se potissimum fidere debere qui sui similes et catholicae religionis ejuratores essent, larvam hactenus gestam excutit, et procurat, ut statim ipso mense Martio festo sancti Thomae Aquinatis Ultraiecti templa profanarentur, imagines cederentur, et expellerentur ecclesiastici plerique et praesertim monachi. Tum temporis in ecclesia Dominicanorum tertia decantabatur et missae sacrificium auspicandum erat, cum nihil illis cogitantibus heretici forum novum, quod illi ecclesiae ex propinquo adjacet, occupant tantoque furore irruunt, vix ut templum claudi posset. Toto eo die passim currebatur ab hereticis in foro novo ad senatum confoederatorum, qui in monasterio minoritarum conventus agebant, et sub vesperam, cum heretici jam catholicos timore perculsos viderent, vi in omnes ecclesias irrumpunt, nulli omnino parcentes. Idque eodem tempore atque etiam die factum est Daventriae, Campis, Swollae et per totam Transisulaniam atque Gelriam, ut manifesto constaret deliberate et ex proposito hoc ab Auraico et suis tentatum, et nequaquam per furorem popularem, ut videri volebat Auraicus, qui, ut suspicionem a se amoliretur, paucis ante diebus Ultrajecto in Hollandiam contenderat.

Krijgsbedrijven in Groningerland. Voortgang der hereeniging van de zuidelijke provinciën onder de gehoorzaamheid aan den Koning. Gebeurtenissen buiten 's lands.

(f. **280**vso.) Monuimus initio hujus anni contendisse Auraicum, ut ab ordinibus in principem assumeretur Alenconius, ordines se de hoc ad singulas suas provincias relaturos respondisse. Urgebat responsum hoc Auraicus, quare ordines XII Augusti Antwerpiae convenientes decernunt, Alenconium assumendum videri, statimque legatos ad ipsum nominant.

Overeenkomst met Anjou: de voorwaarden.

(f. 281.) Vides, amice lector, ex his articulis qualem principem ordines desiderent: talem scilicet, qui ipsis subsit, et nec tantum quantum aliquis gubernator valeat. Certe ex toto hujus historiae nostrae contextu patet, eo tendere calvinismum ut, principibus profligatis, ubique democratia inducatur, quam et ipse Caluinus omni alteri regimini prefert, mirum ut sit reperiri principes, qui seditiosam illam heresim tanto studio fovent, quae in ipsorum exterminium ab inferis emersit. Notum illud: anguis in sinu. Et haec quidem in publicum proferebantur; occulte vero (quod specialiter notari velim) Auraicus caverat per literas eversorias, ut, quamvis in Belgij principem assumeretur Alenconius, sibi tamen suisque heredibus cederet comitatus Hollandiae et Zelandiae. Nolebat autem hoc populo innotescere, utpote qui simulatoriis suis artibus nihil minus quam proprium commodum quaerere videri volebat et alienus esse ab ambitione, qua totus tamen tumebat. Porro utilissimum hoc sibi futurum estimabat ut, ipso Hollandiae comite, Alenconius Brabantia potiretur atque, inter Hispanum et Hollandiam interjectus, gravem totius belli molem communi commodo solus sustineret, ipse vero ex tuto cuncta perspiceret atque illis provinciis potiretur, quae locorum situ non solum essent munitissimae sed etiam ad mercaturam, precipuum Belgij nervum, opportunissimae, quaeque ceteris provinciis, velut aditus et porta, jus dare possent, et, quod magni estimabat, hereticorum et rebellium multitudine et delictorum magnitudine a rege suo essent alienissimae. Illud hic specialiter notare volui, ut toti mundo pateret nequissimi hominis astutia et ambitio, et quid per suam rebellionem hactenus intenderit. Certe si vires defendendi habuisset, totum Belgium sibi asserere studuisset. Utque nihil de hoc dubites, vide libellum Imbisij, quem nos anno 1582 ponemus [1]), ubi mentio fit literarum Aldegondij hoc tempore datarum.

Perfecto hoc contractu, statim ordines cudi faciunt ad perpetuam tantae rei memoriam calculos aereos compu-

---

1) Het hschr. heeft: posuimus; want dit gedeelte is een invoegsel van later tijd.

tatorios, quos sepe vidimus et etiamnum habemus, ex quorum uno latere exprimitur leo ad columnam ligatus, cujus vincula mus rodit, cum hac inscriptione: Rosis leonem vinculis mus liberat: per murem Auraicum, per leonem Belgium designantes; ex altero vero visitur pontifex Romanus cum rege Hispaniarum, qui dextera leoni blanditur, sinistra vero laqueum a tergo suo tenet, hac inscriptione: Liber revinciri leo pernegat; unde manifeste collegitur, solam heresim esse pretextum hujus rebellionis.

Afscheid van Matthias en zijn verzoek aan de Staten.

(f. 281vso) Ordines, audita hac archiducis petitione, declarant se pro tantis beneficiis plane gratos esse velle; itaque pro pensione promissa ipsi assignant reditus archiepiscopatus Ultrajectensis. Hic Spectatum admissi risum teneatis, amici. Certe ego vix sine risu hanc Auraici et ordinum nequitiam literis consigno. Quaeso considera, lector: adolescens nobilissimus et catholicae religionis supra modum studiosus, neglecta suorum indignatione, contra proximos suos consanguineos et catholicae religionis unicos assertores pro rebellibus arma sumpserat; huic cum essent agendae gratiae, non satis fuit incautum in fraudem pellexisse, sed insuper student de bonis ecclesiasticis sibi similem sacrilegum facere. Quaeso, quidnam (si hoc non) est principibus velut morionibus turpissime illudere?

Toenmalige rijkdom en aanzien van Antwerpen. Drake op de westkust van America. Voortdurende strijd in Groningerland en Overijsel. Portugeesche zaken.

(f. 282vso.) Rex Hispaniarum, qui, occupato Lusitaniae regno, potiebatur integris Hispaniis et utraque India, quod a predecessoribus variis matrimoniis tentatum sed numquam effectum fuerat, et sic viribus mirum in modum creverat, statim post hoc, ipso anno, Wilhelmum Nassovium, Auraici principem, publico edicto proscribit et velut notorium proditorem morti adiudicat, nobilitatis et 25,000 coronatorum premio statuto, quicumque illum, velut executor regiae sententiae, interemisset.

Moritur hoc anno Fredericus Scenckius, archiepiscopus Ultrajectensis, qui Georgio Egmondano in episcopatu successerat et a Pio IV archiepiscopus creatus erat. Fuerat ante illam electionem praeses in judicio Camerae Spirensis. Sepultus est in summo templo, jam profanato, ad orientalem partem sacristiae, cum hereticorum psalmodia. Satis magnum thesaurum collegerat, sed adhuc vivens ante aliquot annos ab ordinibus eodem spoliatus est, saltem pro magna parte, solito hereticis respectu erga patrem suum spiritualem.

1581.

Apologie voor Alençon. [Meulman, n°. 495.]

(f. 284.) Hac Alenconij assumtione elati, magistratus Bruxellenses catholicos aliquot in carcerem conjiciunt, nonnullos ex illis tanquam proditores turpi supplicio afficiunt, causatique illud fieri instinctu Dominicani cujusdam, Antonij Russenfeldij, insignis et zelosi concionatoris, cujus facundia et efficacissimis rationibus hereticorum ora quotidie obturabantur, constituunt non solum illum exigere verum etiam in totum religionis catholicae exercitium tollere. Itaque prima Maij promulgant edictum, in cujus initio multa blaterant contra sanctorum miracula et reliquias, ea per mendatium nobis attribuentes quae nec cogitavimus unquam, velut quod bilancem sancti Michaelis ostendamus, et similia. Invehuntur vero nominatim contra ss. eucharistiae sacramentum, quod ex Judeorum perfidia transfixum et cruentis vulneribus usque in hodiernum diem conspicuum multisque miraculis clarissimum, ibidem in ecclesia sanctae Gudulae asservabatur, quae omnia, myriadibus oculorum testatissima, perfricta et heretica fronte negare non formidant. Demum decernunt ecclesias catholicorum claudendas, statuas sanctorum amoliendas et pauperibus in usum ignis distribuendas vel vendendas esse. Notabile tunc extitit studium catholici cujusdam lanei panni propolae, qui subductam e templo dictam sacrosanctam eucharistiam domi suae intra arcum, quae tabulatum sustinet (hangbalck vocant) longo

tempore occuluit, accensa jugiter ante illam quasi per usum domesticum lampade, donec, urbe illa postmodum a Parmensi recuperata, magna pompa et insigni processione inde in templum relata est.

Bruxellensium sacrilegium continuo subsequuntur Antwerpienses. Magistratus enim, qui jam longo tempore procurante Auraico ex hereticis constabat, prima Julij edicit, ut nullum amplius catholicae religionis exercitium sit, et praesertim ne missae celebrentur vel conciones habeantur aut sacramenta administrentur intra civitatem et ejus marchionatum, excepto baptismo, matrimonio et extrema unctione, quae tamen non possent erogari nisi in duabus capellis, Gratiarum scilicet et sanctae Mariae in vico ecclesiae, neque per alios quam a magistratu deputandos, qui et juramentum fidelitatis magistratui praestarent, haecque non permitterentur alienigenis sed tantum civibus sub pena 100 coronatorum. Jubetur insuper ut omnes personae, tam ecclesiasticae quam seculares, quae stantibus his turbis praesertim a XXVIII Junij praeterita Antwerpiam venissent, intra 24 horas urbe excederent nec reverterentur. Quicunque vero intra sesquiannum domicilium fixissent, intra 14 dies testimonium probitatis suae deferant a consistorio vel magistratu ultimae suae habitationis aut pellantur. Hispani quoque et Itali nullas etiam manuales bombardas vel alia arma domi suae habere possint, nisi solos gladios aut pugiones eosque per publicum numquam deferant.

Ad haec et similia decernenda movebantur Auraicus et ordines duplici caussa: primo quia civitatem hanc, utpote totius Belgij metropolitanam, certo suis partibus obstringere volebant; secundo quia expectabant Alenconij adventum: ante illum volebant eliminatum catholicae religionis exercitium, quod ipso, utpote impense catholico, jam praesente difficilius factu futurum animadvertebant. Porro etiologia utriusque, quod cum, decussa jam larva, videbant toti mundo constare, bellum hoc a se geri in defensionem et propugnationem hereseos calvinianae, et proinde regiam caussam cum negotio religionis conjunctam esse, non secus sibi metuebant a catholicis quam ab hostibus; praesertim cum ipsi sibi conscii essent, quam

in defendenda et stabilienda sua heresi seditiosi et perjuri fuissent, ideoque de seipsis conjecturam sumentes, idem facturos putabant catholicos; quos tamen inventum est toto hoc bello pacifice egisse, utpote veros dei filios; spiritum vero seditionis et perjurii aliorumque scelerum quasi proprium esse synagogae calvinianae, quod etiam ipsos calvinistas sepe animadvertisse et fassos esse probe memini.

Mendoza in Engeland, beraamt een aanslag op Vlissingen. Het markgraafschap aan Oranje verkocht. Voortdurende krijg in het Noorden. Verdugo in plaats van Remnenberg, die overleden is. In het zuiden nieuwe vorderingen van Parma. Doornik genomen.

(f. **286**.) Parmensis, occupata civitate expulso pseudo-episcopo Gallo, quem nos postea in Hollandia, pago Goudekerckano prope Leidam, habitantem sepe vidimus, legitimum substitui curat Maximilianum Morillonum, praepositum Ariensem et cardinalis Granvellani in archiepiscopatu Mechliniensi vicarium; qui cardinalis etiam hoc tempore archiepiscopatui predicto renuntiavit, ad quem assumitur ex decano cathedralis ecclesiae Joannes Hauchinus, qui insigne illud pastorale, quo etiamnum Brabanti et Hollandici sacerdotes utuntur, edidit.

Cum jam in expectatione esset adventus Alenconij, ardelio omnis nequitiae Auraicus ordines generales Hagam Hollandiae convocat, utque sibi tanquam futuro Hollandiae comiti, sub pretextu Alenconij, caveret, illis proponit: non esse possibile novum principem assumi, quin prior jure suo decidisse declaretur; modo cum eo sint animo ut Alenconium in principem assumant, plane necessarium esse, ut prius declarent Philippum regem Hispaniarum excedisse jure suo omni, quod in Belgium ex majorum suorum hereditate obtinebat. Itaque XXVI Julij hujus anni ex generali suo Hagiensi conventu edictum super hoc edunt, quod postea Leidae apud Carolum Silvium impressum ita reddimus.

Plakkaat van afzwering van Koning Philips.

(f. 289vso.) Habent hic omnes Christiani principes exemplum, sibi specialiter notandum et, si saperent, exemplari poena unanimiter et conjunctis cum rege Hispaniarum viribus puniendum. Si enim semel detur esse penes subditos jus et jurisdictio declarandi suum principem excidisse suo principatu, quem super ipsos obtinebat, certe nulli principes erunt tam legitimi quin, invento facile praetextu aliquo, possint a suis subditis exauthorari; nulli quoque tam potentes qui hoc metuere non debeant, quod contra potentissimum Christiani nominis monarcham a suis rebellibus tentatum vident; mirum ut sit aliquos inveniri principes, qui non tantum amicitia copulentur sed etiam totis viribus auxilientur illis, qui in tanto et tanti prejudicii scelere viam omnibus aliis praemonstrarunt. Certe necessum est ut aut confiteantur, se apertos alterius principis rebelles turpi apud Christianos principes nota fovere, aut hoc ipso fatentur, se a suis subditis pari modo exauthorari et deponi posse, cum plus juris in suos subditos non habeant quam rex Hispaniarum in Belgium, quod antiqua et indubitata majorum suorum haereditate possidet.

Afzweringsformule. Ook katholieken, hoewel onwillig, zweren af.

Ad quorum tamen excusationem non omitto quod, cum occasione hujus juramenti vir quidam insignis, et cujus nomen dare possem, qui ob catholicam religionem et erga regem fidem privatus erat primario officio, scripserit in Hispaniam ad ipsum regem, petens quid sibi aliisque catholicis faciendum esset casu quo rogarentur similem ejurationem, vel etiam Auraici per juramentum assumptionem in principem, rex propria sua manu rescripsit: se, in quantum suae potestatis esset, dispensare nec velle nec cupere ut catholici propter istam caussam patriam vel bona deserant. Quod ideo annotare volui, ut pateat optimi principis in suos plus quam paternus affectus.

(f. 290.) Eodem die et loco predicti ordines injungunt omnibus magistratibus, ut arrestent sive sequestrari

faciant omnia bona eorum, qui extra Belgium habitarent non tantum in hostico verum etiam in locis, ut vocant, neutralibus, voluntque illa ita sequestrata conservari, donec absentes de justa absentiae suae caussa doceant, et aliter statutum sit. Jubent omnibus colonis, receptoribus et debitoribus talium, ne illis solvant, sub pena iterandae solutionis. Omnibus item consciis de talibus bonis idem pracipitur, sub pena quod, si avecta fuerint, ipsi pro illis teneantur. Delatori vero talium bonorum quinta pars adjudicatur mobilium et actionum, immobilium vero medietas fructuum primi et secundi anni. Magistratibus quoque locorum interdicitur, ne coram se ab hujusmodi vel suspectis personis talia bona alienari permittant, sub pena arbitraria. Demum interdicitur omnibus et singulis, ne extra foederatas provincias habitatum migrent absque venia, ne in hoc interdictum incidant. Ex quo manifeste colligitur, quam longe magis tyrannice procedant ordines quam unquam fecerit rex Hispaniarum, quem ob tyrannidem deseruisse videri volunt. Ipse enim semper concessit hereticis, ut libere extra Belgium migrare possent, sive bonis suis venditis sive etiam retentis, dummodo catholicum illorum receptorem constituerent. Verum ut titulus vel ratio huic tyrannidi praetenderetur, dicunt quod migrantes in alias regiones delinquant contra jus naturae, patriam suam in (tam justo, scilicet) bello destituentes sine onere suorum bonorum (quod tamen falsum, cum realia omnia ferre cogantur), quin et de praedictis suis bonis Hispano in necessitatibus suis suppeditent. Certe perquam frivole, tum quia numquam tale aliquid fieri compertum est, tum quia rex ditissimus et clementissimus suis potius addere quam demere consueverit, tum quia plane miser et ridendus esset, si ad tam grave bellum hujusmodi emendicatis subsidiis uti cogeretur.

Klacht van Oranje over de Staten. Krijgszaken. Anjou naar Engeland. Buitenlandsche voorvallen.

(f. **291**.) XXII Decembris occulte ab Auraico instigati ordines Hollandiae edicunt; ne qui impressores vel propolae librorum imprimerent vel distraherent ullos libros,

in quibus aut religio reformata aut ordinum regimen carpebatur. Haec cum olim pro catholica et antiqua religione edixisset Philippus rex Hispaniarum, clamabatur esse tyrannica et inquisitionem Hispanicam sapere, et armis libertatem contra haec et similia asserendam; nunc vero belli isti ordines eadem pro novitia heresi faciunt et bene factum videri volunt. Usque adeo vel stultos vel imprudentes facit calviniana heresis.

Pridie Idus Junij Brugis moritur Cornelius Adriani Dordracenus, Franciscanus, concionator insignis et hereticorum antagonista primarius; qui odio tanti viri cum veris non possent, falsis et obscenis libellis editis sanctam ejus innocentiam maculare conati sunt; quod tamen ille mira animi patientia tulit, amplam a Christo domino mercedem laturus.

Synode, in Mei, der kettersche predikanten te Middelburg.

1582.

(f. 293.) Sub finem Januarij Andegavensis Cantuaria, comitante regina, Londinum advenit, desperatisque nuptiis prima Februarij discessum in Belgium parat et, deducente regina, VIII Februarij naves conscendit, comitantibus non solum suis Gallis sed multis etiam Anglis, inter quos eminebant, qui occulte eum protruserat, Robertus Dudleus, comes Leicestriae, et Carolus Havardus, Anglorum archythalassus. Decima autem Februarij Flissingam advenit, ubi navem escendentem excepit Auraicus, qui more suo adulatorio, tacto ducis genu, praefatur: supra modum se lactari, quod tandem dies ille foelix et expectatus advenisset, quo celsitudinem suam posset coram salutare et demisso obsequio non solum bona, verum et propriam suam vitam illi offerre; sperare se vindicem Belgicae libertatis advenisse. Cui dux in collum irruens, simili, et Gallis consueto, verborum fuco respondit ut et ipsis ordinibus, a quibus in domum civicam hospitio deductus est. Postridie vero pedes per viam illam, silice stratam, Metelloburgum, Zelandiae metropolim, contendit

atque inde, Hollandiorum classe excipiente, XVII Februarij Antwerpiam versus vela fecit, explicatisque signis postridie mane e regione castri Antwerpiensis demoliti in ancoris substitit, ingenti amplissimi illius emporii motu: omnes quippe cives armati ad 20,000 ripam occuparant. E navi egredientem ordines Brabantiae et magistratus Antwerpiensis magna ambitione excipiunt et ornatissima sella collocant; cumque juxta illum assedissent, doctor Hesselius omnium nomine composita oratione adventum ipsi gratulatur, dicitque ipsos jam rejecto Hispaniarum rege paratos, sibi ut principi suo sacramentum dicere. Respondit dux, gratum esse sibi illorum studium, qui, tot Christianis principibus praeteritis, se potissimum delegissent; non dubitare se, quin deus justae caussae adfuturus sit, pro qua ipse se suaque exponere decrevisset. Quo facto foeciales Brabantini Lothari atque Limburgenses magno tubarum sonitu foeliciter et duci Brabantiae acclamarunt; jactatique in populum nummi argentei et aurei, qui (ut vidi) ex una parte praeferebant imaginem ducis cum inscriptione: Franciscus, Franciae frater unicus, dux Brabantiae; et altero vero latere visebatur sol supra aquas ex nebulis oriens, appositis verbis: fovet et discutit. Statimque equo Neapolitano albo instrato per imperialem portam urbem ingreditur, preeuntibus foecialibus et sequentibus ordinibus et magistratu mercatoribusque, primo Germanis deinde Anglis. Vigesima autem secunda Februarij, erecto ornatissimo pegmate ante insignem illam domum civicam, juramento velut marchio imperii inauguratur, populo vicissim erectis digitis et preeunte marchione jurante; datumque publicum et sumptuosum epulum, vocata universa nobilitate Gallica et Anglicana; qui posteriores postridie, petito a novo illo principe commeatu, reditum in Angliam instituunt. Notandum vero hic obiter, quod statim ab inauguratione Alenconij orta tempestas fastigium domus abbatialis, ubi hospitabatur, excussit, et insignia ejus, portae ad Scaldim regis Hispaniarum insignibus superposita, ejusdem tempestatis vi evulsa in profluentem deciderunt, regiis insignibus rursum detectis: in non obscurum omen eorum, quae postea contigisse narrabimus.

Auraicus vero statim advocat consistorium calvinianum ejusque legatos ad novum ducem inducit, qui omnia fausta ipsi precantur optantque ut, exemplo avi sui Francisci primi, clementer praesit, fortis ut David, sapiens ut Salomon, pius ut Ezechias, etc.; demum petunt ut se suosque symmistas in tutelam suscipiat. Dux vero respondit, gratum sibi esse concors populi studium, totumque populum se in fidem suscipere et de majorum suorum disciplina clementer regere constituisse. Pupugit tale responsum non parum calvinistas, utpote qui nullum nisi generalem favorem a catholico principe tam adulatorio suo obsequio exprimere potuissent. Satis constat, Auraicum ideo calvinistas ad novum ducem deduxisse, ut apud eos suam gratiam restitueret, quae non parum labefactata erat, quod inter omnes constaret ejus praesertim ope et consilio Alenconium, catholicae religionis tenacissimum, in principem ascitum.

Nam de religione non usque adeo nebuloni atheo cura erat, ut non libenter eam desereret vel certe ad tempus tegeret, quo satisfaceret odio suo, quod habebat in regem Hispaniarum; cui tamen, quicquid habebat, acceptum ferre tenebatur. Atque ideo mox a consistorii discessu Andegavensem secreto convenit rogatque, ne illo suo officio indignetur, datum hoc praesenti rerum statui: probe se nosse quam religionem christianissimi Galliae reges amplecterentur; debere ipsum cogitare quantam gratiam apud summum pontificem et plerosque principes catholicos initurus sit, si temporaria et clemente dissimulatione religionem Romanam, in Belgio propemodum collapsam, ad pristinam gloriam reduceret.

Ita bilinguis nebulo utrimque gratiam captabat et occulte semina dissidii inter ordines et ducem serebat, ut ipse ab utrisque suo commodo coleretur. Andegavensis itaque, his ab Auraico auditis, cum videret Antwerpiae nullum catholicae religionis exercitium superesse praeter illam, quam diximus, baptisandi, ungendi et jungendi umbram, institit apud magistratum, ut saltem in ecclesia sancti Michaelis, in cujus abbatia ipse hospitabatur, catholicae religionis exercitium restitueretur. Magistratus vero, cum novo suo principi primam pro sua religione petitionem

negare non auderent, callide, de suggestione Auraici, hoc modo consentiunt, ut catholici inermes ad illam ecclesiam conveniant et nonnisi illi qui a proximo triennio stabile domicilium Antwerpiae habuissent, demum ut nemini sacerdoti vel laico accessus pateat, nisi prius ejurasset coram ducis et ordinum legatis in domo capitulari ejusdem abbatiae regis Hispaniae obedientiam, novoque juramento seipsum duci et ordinibus obstruxisset. Non poterat hoc improbare Andegavensis; verum catholici, qui caussam regis cum caussa religionis junctam probe noverant, juramentum illud subire noluerunt: atque ita factum est, ut nemo fere indigenarum masculini sexus ad conventum illum veniret, sed solae mulierculae, utpote a tali juramento immunes. Quod cum tam ipse dux quam magistratus notassent, constituunt tam I Aprilis quam XIII Julij, ut omnes omnino cives tale juramentum exigantur.

Fuerunt haec omnia excogitata callidissime ab Auraico: prout egregie detegit Imbisius, in quodam libello, qui penes me est. Asserit enim Auraicum his et similibus modis catholicos vexasse, ut ipsos, per hujusmodi de reconciliatione cum rege desperantes, secum sentire cogeret.

Krijgszaken.

(f. 294.) Cum Auraicus, adducto in Belgium Alenconio, res suas in tuto se jam collocasse putaret, Antwerpiae in castro regio destructo XVIII Martij, die dominico, ipso natali Alenconij, a quodam Cantabro 24 annorum adolescente, Joanne Jaureguio, famulo Jaspari de Anastro, Hispani mercatoris, dum sumpto prandio cum Hohenloano et aliis pararet ingredi conclave, manuali parvo tormento trajicitur per utramque genam, ita ut globus os ejus infra palatium transiret. Cum vero cassum vulnus videret Joannes, educto pugione, certius infligere parat, sed ab occurrente satellite prohibetur. Interim Auraicus in aliud conclave secedens, ut erat animo plane muliebri, in deliquium velut mortuus concidit. Adolescens vero, qui adhuc eo die sacrosanctis Christi mysteriis rite communicarat, statim commodo suo transfoditur, mortuusque in forum deductus in quatuor partes finditur, quae deinde ad quatuor urbis portas e longioribus perticis sus-

penduntur, donec, urbe a Parmense recuperata, honorifice, ut conveniens erat, sepultae sunt. Repertae sunt apud mortuum plurimae piae precationes, quibus hoc suum propositum deo enixe commendarat, ita ut pateret quod nullo alio quam religionis catholicae zelo tam insigne facinus aggressus esset. Idem quoque supplicium sumptum est de Joanne quodam Fabro, religioso Dominicano, qui illius confessionem excepisse ferebatur. Verum Auraicus cito convaluit, ex eo quod vulnus lethale non esset. Ejus tamen scortum, sanctimonialis abbatissa Caroletta Borbonia, audito Auraici infortunio in tantum consternata fuit, ut v Maij moreretur; sepulta in summo divinae Virginis templo et primaria circumcisionis capella, ad graviorem suam damnationem tam honorificam sepulturam sortita. Sustulit ex hac Auraicus servas monasterii materni multas femellas: Ludovicam Julianam, nuptam Frederico Palatino, et Elisabetham, quae Bullioni Gallo, Catherinam Brabanticam comiti Hanaugiensi, Carolettam Brabanticam Tremouliano elocatas, nec non Flandrinam et, quae ultima, Emiliam secundam. Objicit Imbisius in quodam libello Auraico, quod sit duarum uxorum eodem tempore maritus, et quod hanc abbatissam Ludovicus Nassovius, ipsius frater, invitis parentibus de monasterio rapuerit et, antequam eam Auraico traderet, volentem et anhelantem corruperit. Satis constat Auraicum initio vulneris sui, cum adhuc se moriturum putaret, Gallis astantibus dixisse: perdet in me Andegavensis fidelem famulum, misereor ejus, multas adhuc turbas habebit: nemo tamen eo Belgis utilior est. Ostendebat his verbis projectae nequitiae furcifer, se descendere velle ad inferos cum finali impenitentia notissimae perfidiae, quam in optime de se meritum regem turpissime commiserat.

Cum late per Belgium ferretur fama Auraicum occisum, statim Tornaco ad varias Belgij provincias et praecipuas civitates scribit Parmensis hortaturque, ut, jam amoto Auraico, tandem ad sanam mentem redeant et regi suo clementissimo concilientur, sequestrum ad hoc seipsum illis officiose deferendo. Verum cum Auraicus convaluisset, dolis suis et blandiloquentia facile obtinuit, ut nihil fructus ex his Parmensis literis proveniret, verum in ultio-

nem ejus, quod circa ipsum tentatum erat, omnibus modis sategit ut majus odium regi concitaret.

Krijgsbedrijven. Gregoriaansche tijdrekening ingevoerd. [Bor. II blz. 336.]

(f. 295vso.) Quod etiam Hollandi et Zelandi, Andegavensi placere volentes, acceptant, edicentes, ut post festum Epiphaniae anni sequentis decem dies inducerentur, ut VII Januarii XVII numerentur. Ultrajectenses vero, Transissulani, Gelri et Frisones, utpote longius dissiti, tardius Alenconii decretum acceperunt. Interea vero turbae illae exortae sunt de occupanda Antwerpia (quarum nos initio sequentis anni mentionem faciemus) et animos ordinum ab Alenconio plane alienarunt; quare factum est ut Ultrajectenses, qui postridie quam nuntium de hac clade acceperunt, edictum Alenconij promulgare constituerant, illud omiserunt et cum praemissis provinciis in stylo antiquo et incorrecto manserunt. Sicuti etiam in eodem manserunt Angli, Dani, Norvegii, Suevi et quotquot praesertim in Germania erant heretici, solo odio Romanae amplitudinis. Certe memini conquerentes primarios ex Hollandiae ordinibus, hanc pontificiam superstitionem (sic vocabant) a se receptam esse: quae si recepta non fuisset, potuisse inter notas Romani Antichristi (sic Christi vicarium indigitant) numerari emendationem temporum; nunc autem fieri hoc non posse, cum a reformata sua ecclesia idem probatum videant.

Op last van Z. H. schrijft Chr. Clavius: Romani Calendarii explicationem.

(f. 295.) Obiit hoc anno in Hispania major natu filius regis decennis ab Anna Austriana, nomine Diego sive Jacobus, superstite alio filio Philippo cum duabus filiabus. Sicuti etiam ibidem in regis palatio Ulissepone XII Decembris obiit invictus ille princeps et verus ardensque religionis catholicae assertor et vindex, aeterna memoria dignissimus, Ferdinandus Alvaresius Toletanus, Albae dux et Belgij quondam gubernator, aetatis suae anno LXXIV, cui in extremis adfuerunt insignes viri Ludovicus Granatensis et Carolus Borgia, dux Gandiae, Jesuita.

(f. **296.**) Hoc tempore prodiit libellus quidam cum hac inscriptione: Consilium sive declaratio (advis) civis cujusdam Gandavensis, qui amare dolet de calamitatibus suae civitatis, comitatus Flandriae et denique totius Belgij. Et quamvis nullum nomen authoris, sicut nec loci vel impressoris, habeat, minime tamen obscurum est, ipsum ex officina Joannis Imbisij profectum. Porro cum habeant hoc heretici, sicuti et nebulones ceteri, optime ut se possint accusare et facilius quam se ipsos tueri, cumque duabus meretricibus invicem litigantibus (ut habet nostratium proverbium) utrimque pandantur dedecora, visum fuit hunc libellum Latine hic reddere.

Vertaling van pamflet Meulman, n°. 549.

(f. **297**vso.) Habes hic, amice lector, quomodo Petrus Dathenus, qui est author psalmorum hereticorum in rithmos redactorum, quibus etiamnum utuntur heretici, et Imbisius, primarius calvinista et rebellis, depinxerint Auraicum, suum antiquum sodalem, et intus atque in cute sibi cognitum; idque non semel sed iterato: priorem enim suum libellum hic conqueruntur suppressum ab Auraico, cum tam gnaris suorum scelerum et morum respondere non posset. Quod vero hic mentionem faciunt cujusdam libelli, ab Auraico sub nomine Galli cujusdam evulgato, vidimus illum plenum maledictis in catholicam religionem (et) regem Hispaniarum et probris turpissimis, quae Alenconio affinguntur, monendo ordines, ut ipsum vitent et propriis atque indigenis viribus atque consiliis bellum ita gerant, ut paucos et prestantissimos rerum summae praeficiant, designando seipsum Auraicum et sui similes.

Hoc anno ordines Hollandiae Draconianum edictum amarulentissimis verbis contra exercitium catholicae religionis promulgant, statuta mulcta in adeuntes supremae vestis et 25 florenorum, in eum qui domum prebuerit 30 aureorum regalium, in sacerdotem exilii et privationis alimentorum vel beneficiorum ecclesiasticorum, si qua possideret, delatoribus sub tertiae premio invitatis. Haec illa speciosa religionis libertas, mendax suscepti belli larva! Deus ignoscat nostris majoribus, qui cum sub

optimo et catholico principe Philippo reipublicae gubernaculis assederunt, tam remissi imo negligentes fuerunt in promulgandis et exequendis salutaribus ejus contra hereticos edictis, irreparabili tam religionis quam regis prejudicio. Juste patimur quod injuste facere detrectavimus. Utinam alii nostro exemplo tandem sapiant.

Buitenlandsche zaken.

1583.

Aanslagen van Anjou. Fransche furie te Antwerpen. Advis, ten gevolge daarvan, van den Prins [Bor, II. 349.]

(f. 301.) Siste pedem, lector, et attente hanc Auraici confessionem considera, et videbis a rege Hispaniarum Belgium jam diu subactum aut etiamnum cito subigendum fore, si contermini principes et praesertim Gallus opem non tulisset aut etiamnum ferret, milite scilicet vel pecunia aut etiam utroque suppeditato. Sed eamus cum Auraico ad alterum membrum. Ad reconciliationem vero cum Hispano, affirmat sibi illam quam maxime displicere, primo ob eversionem religionis suae reformatae, deinde quia promptum habiturus sit instrumentum ad opprimendos viros bonos (id est rebelles), restitutis ad officia illis qui suarum partium sunt. Notabis, lector, hoc quam maxime formidasse semper rebelles majusque sibi malum imaginatos a talibus quam a veris Hispanis, utpote qui mores patriae conditionemque rebellium exacte noscant, ab iisque semel exturbati diligenter pro caussa regia, tanquam proprio interesse, advigilaturi essent. Demum accedit ad caussam Alenconij, suadetque cum illo qualicunque modo transigi, primo ob beneficia annis preteritis accepta, quae unicum hunc errorem obliterare debeant; deinde quod civitates nonnullas magni momenti Alenconius obtineat, quas omnino amittere non expediat nec tamen citra bellum ex manibus illius erui possint; bellum vero contra ipsum ut incipiant non expedire, cum unus Hispanus plus satis negotii exhibeat; ulterius, nisi cum Alenconio transigatur, metuendum ne certis conditionibus cedat Hispano illis quae occupavit; quin et rex

Galliae timendum ne Hispano conjungatur ad punitionem rebellium et vindictam ignominiae, talique casu ipsorum libertatem ac religionem plane conclamatam videri; e contrario vero, si Alenconio se adjungerent, non tantum utramque salvam fore, verum etiam futurum ut calvinistae in Gallia, ipsorum respectu, majore libertate fruituri sint, quod non parum attendi debere monet; demum si cum Hispano bellum gerentes etiam Gallum provocent, ipsos omni sua negotiatione excludendos, in qua tamen totius Belgii salus consisteret. His adjungo ego, quod Auraicus subticuit, spem ipsi Auraico omnem intercedere de comitatu Hollandiae et Zelandiae sibi appropriando, nisi restituatur Alenconius.

Juxta hoc consilium Auraici ordines cum Alenconio Teneremondae agere incipiunt, atque XVIII Martij [1]) ut datis certis obsidibus et recuperatis captivis suis Gallis atque in principem iterato receptus, civitates Gallico praesidio insessas traderet militibus Belgis, et tam ipse dux quam ejus exercitus fidem ordinibus juraret.

Auraicus, hoc nuntio letus, statim de ducenda nova uxore deliberat, requiritque Casparis Collingij, notissimi Galliae praedonis et proditoris, filiam, viduam Tellignij, qui simul cum dicto Collignio Parisiis jussu regis Galliarum Caroli IX in justam tot scelerum vindictam occisus est, anno 1572, ut tunc retulimus. Haec e Galliis Flissingam advecta est VII Aprilis, eamque paucis post diebus heretico more sibi conjungit.

Zaak van Cornelis de Hooghe [Bor II, 363.]

(f. **301**vso.) Eodem quoque tempore, mense scilicet Martio, Antwerpiae comprehenditur et supplicio afficitur quidam Hispanus, nomine Petrus Ordonius, eo quod diceretur a rege subornatus ut Auraicum interficeret; quod etiam anno sequenti factum est cum Johanne quodam Johannis, ex eadem caussa. In quo animadvertit prudens lector, magnorum principum consuetudinem hoc non habere, ut hujusmodi proditionibus nomen suum maculent, et occulte quid agere tentent, quasi viribus destituti; sed

1) Het werkwoord is in de pen gebleven, misschien: „conveniunt."

heretici, more suo, hujusmodi tragoedias excitant, quando rerum suarum status exigit, ut regem apud subditos suos diffament eosque ab ejus obedientia avertant; sicuti etiam vidi annis sequentibus, cum Hagaecomitis captus esset quidam pastor pagi Templieu, in comitatu Namurcensi, atque ordines rebus suis expedire judicarent regem Hispaniarum diffamari, impegerunt ipsi crimen, quasi comiti Mauritio necem machinatus fuisset, eumque crudelissimis tormentis tam diu et toties vexarunt, donec se tentasse fateretur quod numquam in animum induxerat, ut extra tormenta identidem asseverabat; verum extremo ipsum supplicio affecerunt: membra ejus quadrifariam divisa sepius vidi in silva Hagiensi. De Hercule, Ferrariensi principe circa annum 1510, referunt plerique, quod, cum rusticos venationem exercere prohibuisset, ut terrorem ipsis incuteret, fures et sacrilegos suspenderit lepore vel perdice ad collum alligato: pejus autem nostri ordines etiam insontes fateri cogunt, ut ad infamandum principem suum illos puniant.

Verdere veroveringen van Parma. Anjou naar Frankrijk met schande terug.

(f. **302**.) Auraicus, qui adhuc Antwerpiae erat, cum videret omnem sibi spem evanuisse de comitatu suo Hollandico atque Zelandico, nisi Alenconius restitueretur, clam egit cum mareschallo Bironio, qui juxta Antwerpiam in Campinia cum Gallis castra habebat, de Gallis illis intra urbem admittendis; quod ubi innotuit civibus, qui artibus Auraici semel ad lanienam se prostitutos meminerant, arma corripiunt et civitatem novam ante ruinas castri, qua parte admittendum Bironium convenerat, diligenter custodiant, ipsique Auraico, quem olim ut idolum coluerant, subdolas suas technas et proditiones in os exprobrant. Ille vero, cum contradicere non posset, injuriam dissimulat, donec curasset in annum sequentem designare consulem Philippum Marnixium, sanctae Aldegondae dominum, cujus fidei (plurimum namque illi tribuebat, eo quod hominem satis doctum in politiore literatura impense calvinianum noverat) civitatem Antwerpiensem commendavit. Ipse vero, pro solita sua

timiditate, veritus ne ab Antwerpiensibus vel occideretur vel Parmensi traderetur, XXII Julij in Zelandiam abiit, ultra Antwerpiam non rediturus, et apud Hollandos Delfis in monasterio sanctae Agatae, monialium tertii ordinis sancti Francisci, cujus praefectum Musium anno 1572 Leidae crudeli martirio affecerat, domicilium fixit.

Biron naar Frankrijk terug. Vergadering der Staten te Middelburg. Nieuwe onderhandeling met Anjou. Gestadige vorderingen van Parma. De Graaf Van den Berg verdacht, valt van de rebellen af. Buitenlandsche zaken.

1584.

Vlaanderen door Parma genomen: Chimay en Imbise. Gent houdt nog vol.

(f. **305**vso.) Diximus superius, Auraicum, pelli suae metuentem, Antwerpia Delfos in Hollandia concessisse, ubi XXIX Februarij ex Galla sua uxore auctus est filio, quem de fonte, hereticorum more, susceperunt patrini Galliae et Daniae reges, atque conjunctis suis nominibus Henricum Fredericum nominarunt. Baptisatus est Delfis in nova ecclesia, magna pompa; concionator hereticus post concionem e suggesto verba pronunciabat hoc modo: Henrice Frederice, ego te baptiso in nomine patris; inferius vero stabat nobilis quidam, aquam rosaceam infantis capiti infundens; deinde repetebat concionator: Henrice Frederice, ego te baptiso in nomine filii, nobili iterato aquam infundente; atque sic etiam tertia vice. Quod idcirco his intexere volui, ut pateat posteritati, quomodo haeretici in gravissimo sacramentorum usu ludere soleant, et quam merito ab ipsis baptisatos ecclesia catholica sub conditione baptisare soleat. Vidi ego sepe, quod Mauritius gubernator Hagaecomitis coenam calvinisticam frequentarit, Joanne Wt den Bogart, concionatore aulico, ipsi porregente panem saccaro conditum: sic pro libitu materiam sacramentorum mutant.

Nato hoc filio, Auraicus detegere cepit quod occulte cum Alenconio coxerat, nimirum ut crearetur comes Hollandiae atque Zelandiae, atque in hunc finem nonnullos

ex infima plebecula subornavit, qui filio baptisato acclamarent: comitem Hollandiae sibi natum esse; quin et apud ordines utriusque provinciae per subornatos suos fautores rem proponi fecit; verum ordines, qui ipso inspirante omne jugum excusserant, libertati suae etiam ab ipso Auraico timebant, atque ideo ejus petitionem rejecerunt, causati nimis debilem esse Auraicum nec contra regem Hispanum se defendere posse; sicque miser Auraicus, qui Hollandos libertatem docuerat, eandem in suam perniciem expertus est.

Dood van Anjou.

(f. **306.**) Decima Julij hujus anni Delfis in Hollandia trajicitur Auraicus, hoc modo: Balthasar quidam Gerardi, natione Burgundus patria Villofransius, annorum 27 adolescens, cum ante sex annos (ut ipse confessus est) summum desiderium habuisset occidendi Auraicum et tanta peste Christianam rempublicam liberandi, magis in proposito suo confirmatus est, cum ipsum intellexisset esse proscriptum a suo principe, Hispaniarum rege, idque magis cum intellexisset idem tam animose tentatum ab adolescente quodam Hispano; et proinde venit in Hollandiam, assumpto sibi nomine Francisci Guyonij, quasi filius esset Petri cujusdam Guyonij, Auraico probe noti et intimi amici, ex eo quod velut hereticus calvinista crematus esset. Hoc modo cum in notitiam Auraici se ipsum insinuasset, ab eo destinatus est in Galliam; unde cum rediisset cum literis de obitu Alenconij ad principem, eas matutino tempore detulit, quae Auraico adhuc in lecto cubanti porrectae sunt. Qui, viso tam tristi sibi nuntio, latorem vocari jussit, ut coram ex eo quaedam sciscitaretur. Intromissus est Balthasar, verum, cum arma domo non detulisset, tantam opportunitatem occidendi Auraicum omittere coactus est; verum ex hoc animosior factus, constituit occidere hominem, etiamsi mille militibus stipatus esset et quantumcumque periculum et mille mortes inde subiret. Honoratus autem ab Auraico aliquot nummis, statim IX Julij illis duas manuales bombardulas emit: ut propria et rapta atque forsitan sacrilega sua pecunia, justo dei judicio, pessimus

nebulo conficeretur. Quo facto sub prandinm Auraicum adit, literas tuti commeatus sibi petens, abitum simulans. De quibus cum Auraicus spem fecisset, moenia conscendit ibique, dum pranderet Auraicus, obambulans fossarum latitudinem metitur, et duas bubalinas vesicas sibi comparat, quas brachiis aptaret ut facilius aquam tranaret; equum vero conduxerat, quem juxta fossam conducto adolescente custodiri faciebat: interim calidis precibus deo optimo maximo heroicum factum suum commendans, quod sola sua conscientia fretus nemini mortalium in Hollandia aperuit, summa prudentia, ne cuiquam innoxio molestiam et forsan interitum procuraret. Audivi narrantem mihi reverendissimum dominum Sasboldum Vosmerum, quod, tunc vicarius apostolicus existens, cum iter facturus Delfis juxta novam ecclesiam transiret, exsiluisse ex quadam taberna quendam adolescentem et media in platea constitisse ipsumque attente aspexisse, nihil tamen dixisse; admirantem tamen se ejus vultum notasse, quod speculatorem hereticum vereretur, postea vero, occiso principe, cum caput ejus in pertica protensum vidisset, cognovisse hunc illum esse. Cum vero jam Auraicum prandium sumpsisse putaret, in aulam ejus regreditur et in majore atrio ante coenaculi ostium constitit, Auraicum operiens; qui cum in hortum descendisset, obambulans cum sorore sua, comitis Swartsenburgij vidua, atrium intrare cepit. Fuerat autem illud operatorium monialium, atque paucis gradibus, de more monasteriorum nostrorum, quae sub illo caveas sive penuarias cellas habent, in illud ascendebatur. Hos gradus cum Auraicus cum sorore sua ascenderet, occurrit Balthasarus et, reverentia facta, cum se inclinasset quasi negotium abitus sui commendaturus, unam ex illis duabus manualibus bombardis, quam tribus globulis ad certitudinem necis onerarat, tanto impetu in Auraicum displodit, ut pollex dexterae manus suae in contrarium plane statum torqueretur. Auraicus vulneratus actutum collabitur, nihil plane loquutus, quicquid garriant heretici, atque a sorore sua exceptus, accurrentibusque ad clamorem ejus famulis in cubiculum supra lectum ponitur, ubi statim animam exhalavit. Hic quaeso, lector, mecum considera justissima

dei judicia, qui unumquemque, ad exemplum aliorum, in eo potissimum solet punire in quo peccavit. Hic sacrilegus profanator tot ecclesiarum et monasteriorum occiditur in tali monialium septo, quod tempore catholico arctissimam clausuram habuerat, ut, in loco interdicto occisus, cum aperta excommunicatione ad inferos recta descenderet.

Accedit, quod superius monuimus, initio harum turbarum in hoc eodem monasterio hospitium delegisse apud insignem illum virginum hierarcham, Cornelium Musium, qui, ipso dissimulante, contra mensae hospitalis jus, etiam ethnicis et barbaris sacrosanctum, Leidae a Lumayo comite gravissima et ignominiosa morte mulctatus est. Manes tanti viri et ultrix tanti sceleris, divina vindicta, ordinavit, ut in illo ipso monasterio morte periret violenta et subitanea. Subitanea, inquam. Cum enim parum de heresi calviniana, sicuti antea de catholica religione, curaret, si morbo longiore praecedente obiisset, forte penituisset penitentia indignus et aliis exemplum daturus quod juste deus spatium ad penitentiam tam sceleratis nebulonibus negare consueverit.

Mortuo Auraico intestina sunt exenterata repertaque omnia vitalia membra tam sana, ut verisimile medici judicarent ipsum ad longum tempus supervivere potuisse, praesertim cum etas ad hoc suppeteret, quippe qui annum LII nondum explesset.

Post tam heroicum facinus cum Balthasarus per posticum ad moenia, quibus monasterium adjacet, elabi parat, a satellitibus comprehenditur nec statim, ut sperarat, occiditur, verum servatur ad varia tortorum supplicia, deo destinante insignis viri patientiam toti mundo in exemplum proponere. Tortus enim variis modis, excitis omnium fere provinciarum carnificibus excogitatisque novis et inauditis tormentis: quale est illud, quod Ultrajectensis carnifex excogitarat, ut calcei ex recenti corio pedibus ejus inducerentur atque ita pedes versus ingentem ignem protenderentur, unde corrugato corio plantae ipsius contorquebantur, ita ut medulla ossium defluerat. Verum his et aliis suppliciis inaudita ejus constantia nihil movebatur, nihilque aliud quam quod sponte professus erat ex-

torqueri potuit: scilicet, se in tantum facti non poenitere ut adhuc idipsum facturus foret, etiam propositis aliis mille gravioribus torturis et suppliciis; homicidam se non esse, verum exequutorem sententiae, a principe contra rebellem subditum legitime latae. Urebat hoc ordines, ut et illud, quod neminem indigenam catholicum, quod maxime captabant, ullo modo suspectum redderet. In tantis et toties iteratis suppliciis tacitus omnia ferebat; labia tantum continuis ad deum precibus movebantur. Illud vero sibi molestissimum accidere judicabat, quod tortores aliique presentes dicerent, Auraicum adhuc vivere et leviter vulneratum cito convaliturum. Cum a tormentis eductus coram ordinibus sisteretur, semper sinum suum aperiebat, et quam graviter habitus esset ostendebat, expresse professus, se hoc facto talia non commeritum sed praeteritae vitae peccatis; porro in tantum se vindictam non petere, ut etiam paratus sit pro suis persequutoribus hic et in coelo deprecari. Tandem XIV Julij judices aliquot, in curia Delfensi congregati, mortis supplicium in ipsum decernunt, exprimentes in sententia (quod tamen falsum) illum a principe Parmensi per senatorem Assomvillium ad hoc animatum esse. Pridie ejus diei, quae erat XIII Julij, feria VI, indicatum est ipsi, postridie de ipso sumendum esse supplicium; verum nihil territus aeque patientem et constantem se prebuit. Postridie vero, quae erat dies sabbath, pegma erectum fuit Delfis ante domum senatoriam, in latissima illa versus orientem et novam sanctae Mariae ecclesiam spectante area, in quod cum productus esset, vidit omnia sibi praeparata supplicia nihilque vel in minimo territus brachiis, quod manus ligatae essent, signum crucis sibi ipsi impressit. Deinde cum carnifex ad ipsum expoliandum accessisset, petiit ut sibi diceret, num Auraicus mortuus esset; cui cum carnifex his verbis respondisset: ita, continuo cum ictus esset periit; mirum in modum exhilaratus: progredere, inquit, ad ea quae destinasti; jussusque manum porrigere, ut intra candens ferrum, quo placentae coqui solent, premeretur, fecit, nulli horrore non plus quam stipes commotus, jugiter tamen in precibus labia movens. Inde vero eadem constantia ignitis forcipibus omnia membra pro-

minentia distrahi passus est; mox vivo et in terram projecto venter aperitur et cor a carnifice extrahitur et in os ejus tanquam proditoris impingitur; mox caput amputatur et membra, quadrifariam divisa, extra portas Hagiensem, orientalem, aquariam et cacabonariam de furcis suspenditur; caput vero perticae, quae superne ferream pinnam habebat, imponitur et de turri, Scultoren dicta, retro dictum sanctae Agathae monasterium, exeritur; unde postmodum multo periculo simul cum illa pinna, sublatum est a [1]) qui illud [1]) custodiendum tradidit. Fuit homo staturae modicae, facie curta et oculis pregrandibus, nigris crinibus et barba. Statim ab ejus morte coorta gravis tempestas cum multo fulmine et tonitru, ita ut turris Delfensis ignem conciperet, quae vix extingui potuit: deo testante eterno igni puniendos, qui injustae tanti herois morti caussam prebuissent.

's Prinsen begrafenis.

(f. 307vso.) Processit haec pompa usque ad ecclesiam sanctae Mariae, novam dictam, in cujus choro sepultus est Auraicus, in ipso loco ubi altare majus, ab ipso dirutum, esse consueverat, ad majorem suam damnationem tam honorificas exequias sortitus et talem sepulturam, ut esset velut abominatio in loco sancto.

Hic jacet aeternumque jacebit
infoelix princeps, Stygiasque miserrimus omnes
admonet et magna testatur voce per umbras:
discite justitiam moniti et non temnere divos.

Vixit annis 51, mensibus 11 diebus 25. Vidimus ipsum sepius, statura fere mediocri, corpore macilento, colore aquilo, barba et crinibus nigris, facie rugata; mores vero ejus quales fuerint, initio horum annalium et deinceps satis depinximus.

In zijn plaats gekozen zijn zoon Maurits, met eenige raden nevens hem. Parma begint het beleg van Antwer-

---

1) De namen zijn niet ingevuld.

pen. Gent gaat aan hem over. Hij handelt met die van Antwerpen en met Marnix over bevrediging. De Staten zenden gezantschappen naar Frankrijk en naar Engeland, om hulp te vragen. Gebeurtenissen buiten 's lands.

1585.

Gezantschap naar Frankrijk. Karakter van Koning Hendrik III. Hij ontvangt de gezanten ten gehoore.

(f. 311vso.) Rex lubentibus admodum auribus orationem excipere visus, quam omnium nomine habebat Leoninus. Cujus hominis mores, cum alibi opportune non dabitur, hic describere visum. Fuerat olim doctor et professor in universitate Lovaniensi satis celebris, utpote qui plurima et laudata satis consilia ediderit, ceterum homo plane incompositis moribus, utpote qui libros in medio camerae in acervum projectos haberet, cui instar sartoris tibiis adductis assidebat; librum aliquem cum quaereret, in acervo illo, ut porcus inter poma, tumultuabatur, et ob hanc incommodam suam humi sessionem uno tantum ante umbilicum subligaculo foemoralia colligebat, quod cum scholas ascendenti casu rumperetur, bracca in calceos decidit, magno studiosorum risu. Homo statura oblongus, unde etiam Longolius dictus est. In professione sua ita per nasum cantillabat, ut vicini longo tempore cantorem aliquem esse putarent; precipue vero ex sui evi scriptoribus insectabatur Joannem Corasium juris consultum, unde et in proverbium abiit: dum cantitat Longolius trepudiat Corasius. In hac professione claruit donec, anno 1570 (sic) a Lovaniensibus ad Auraicum missus, ipsi adhesit, inter gratissimos habitus. Hagae inter ordines allectus est, obiter Gelriae cancellarius designatus. Dicere solet, neminem ordines contra regem Hispaniae tueri posse preter imperatorem Turcorum, proinde omnino ipsum in auxilium vocandum. Accidit aliquando, ut Delfis in hospitio ad signum vulpeculae accumberet inter plures et insignes hospites, inter quos erat Florentius Heyus, canonicus sancti Pancratij Leidensis, sacerdos et

jurisconsultus celeberrimus; cumque ortus fuisset sermo de religionum diversitate, palam dicere non erubuit: Si est aliqua religio, Romana est vera; in dubium revocans num aliqua religio et consequenter num deus esset. Morituri lecto Arnhemij complures ex ordinibus Gelriae assidebant, cum repente, diductis lecti sui cortinis, assidentes circumspectans protenso instar minitantis digito dixit: guesken guesken, bedect u nuesken, dat men u nyet en kent, Ghy hebt het spit in de assche gewent; atque cum tali sui ipsius condemnatione infoelicem animam statim post exhalavit.

Ten gevolge der onderhandeling des Konings met de Geuzen, katholieke Ligue in Frankrijk.

(f. 312.) Festivum quid accidit hoc tempore. Nobilis quidam, appensa collo suo nassa mercatoria, maers vocant, ei duos virides cespites incluserat, diligenterque eandem clauserat, dictitans se venales ferre duas inestimabiles uniones. Cumque multi principum confluerent peterentque ut nassam aperiret, illico id fecit, ridentibusque cunctis velut deceptis dixit, cespites illos Hollandiam et Zelandiam esse, quarum indigenae nullo pudore et summa patriae suae ignominia illas venales deferre imo obtrudere satagerent: eleganter rebellium stoliditatem traducens.

De onderhandeling afgebroken. Elisabeth lokt de Staten aan om tot haar hun toevlucht te nemen. Mislukte aanslag van Hohenlo op 's Hertogenbosch. Christendom in Japan. Nijmegen aan Parma over. Ook Antwerpen capituleert. Gezantschap der Staten naar Elisabeth. Tractaat met haar gesloten. Vlissingen met Rammekens en Den Briel aan de Engelschen overgeleverd.

(f. 318vso.) Et sic qui proprio suo atque optimo principi fidere nolebant, munitissimos suos atque primarios portus, imo et seipsos, exterae et infidae mulierculae pessimaeque gentis arbitrio commiserunt, a quorum beneplacito usque in hodiernum diem pendet eorum salus et, ut spero, cita atque imminens perditio.

Krijgsbedrijven van Schenck en Hohenlo. Huwelijk van den Hertog van Savoye met Catharina van Spanje.

(f. 319vso.) Comes Nuenarius, cum didicisset Novesium, primarium Coloniensis diocesis oppidum, negligenter custodiri, advocatis centurionibus, Diabolo et Cloetio nomine, pseudepiscopi in Hollandia degentis, noctu per scalas menia conscendit, effractaque fabri ferrarii, quem in proximo habitare notarant, officina, raptisque ejus malleis portas effringunt, militesque equitatumque intromittunt et forum occupant. Ad tumultum exciti cives arma capiunt, sed cum ex ipsis 14 cecidissent, ceteri in fugam conjecti sunt. Opimam ibi praedam nacti sunt praedones, quod ex vicinis locis accolae illo, tanquam ad locum tutissimum, sua quaeque deportarunt; imprimis vero impetum faciunt in primarium templum, divo Quirino sacrum, ubi insignes ipsius reliquiae praegrandi hierotheca pretiosissima claudebantur, quam centurio Hollandus Diabolus, sic a bonis moribus etiam a suis vocatus, usurpavit, projectis in terram sacris ossibus; quae insigni studio civis quidam Novesiensis collegit et diligentissime custodivit. Centurio vero ille habet in Hollandia ad meridionalem introitum pagi Alphyn, sive castra Albini, insigne predium, ubi extructo castro plantatoque juxta aggerem insigni pomario, valedicta militia, molliter vivit.

Onbelangrijke krijgsbedrijven. Leicester in het land. 's Pausen anathema tegen Hendrik van Bourbon en Condé.

(f. 322.) A morte Metsij vacabat episcopatus Buscoducensis. In eum hoc anno festo Epiphaniae consecratur Clemens Crabelius, Lovaniensis sanctae theologiae licenciatus, Tornaci a Maximiliano Morillone, presentibus Moulartio Atrebatensi et Joanne Sixtio Audenarensi episcopis; qui deinde v Aprilis solemniter exceptus est Silvaeducis.

Decima octava Septembris Lovanij obit Joannes Molanus, Schoonhovius Hollandus, vir non tantum in theologia sed etiam in politiore literatura versatissimus.

Voorvallen buiten 's lands.

1586.

Poging der Staten om Leicester aan een instructie te binden, mislukt. Zij staan toe dat hij zelf de leden van den Raad nevens zich benoemt.

(f. 323.) Hic siste pedem, lector, et justa dei judicia expende. Numquam hi nebulones legitimo suo principi hoc concessissent, imo vix ille ab ipsis hoc exegisset, quod ipsi nunc concedere coguntur homini extraneo, et quem ipsi in suae rebellionis et inauspicatae libertatis patrocinium advocarant. Usque adeo verum est vulgatum nostratium proverbium: die nyet en wil sijn verheert, die sal verbaest werden; id est: qui legitimum superiorem terrae non vult, tyrannum ferre cogitur; ut etiam exitus in hoc Leicestrio declaravit. Est quoque hoc firmiter memoria tenendum regi catholico, ut, si aliquando deo volente Hollandiam sub debitam obedientiam redegerit, simili cum potestate gubernatorem constituat, quam improbare non poterunt qui illam, ut diximus, Leicestrio non roganti sed sponte detulerunt.

De Koningin zoowel op de Staten als op Leicester wegens deze onderhandeling en overeenkomst verstoord.

(f. 323vso.) Intensius frigus in Januario aquas aliquo modo constrinxerat, cum Angli in Hagacomitis essent. Divulgata autem fama, quamvis nulla omnino verisimilitudine, Parmensem Bredae contraxisse ad 2000 traharum, quibus imposito milite expeditione per glaciem Hagam direpturus et Anglos vexaturus dicebatur, statim tantus terror Anglos invasit, ut catervatim anhelique in proximas urbes, Leidam Delfosque, confugerent: magna omnium irrisione, quod tantum pavoris ad incertam et plane incredibilem famam prae se ferrent.

Leicester's verbod van den uitvoer naar 's vijands landen, en meer andere kwellingen van den handel

(f. 323vso.) His et similibus mediis conabatur avarus ille cyclops sacculos suos explere et ditiones regias expilare; de quo etiam vicinos omnes Parmensis literis suis admo-

nuit; atque ita Hollandi, qui praetextum tumultus sui contra decimas Albani fecerant, ne mercatura ex Belgio in alias regiones migraret, nunc ab Anglis, quos ipsi advocarunt, eadem spoliati sunt; multi namque mercatores, ut libere in Hispaniam navigare possent, ad Hanseaticas urbes migrarunt. Accidebat praecipue, quod non vulgares sed summi Angliae proceres, quorum ditiones mare tangebant, sub pretextu exequendi hoc Leicestrij decretum, armatis pluribus navibus pyraticam exercere ceperunt, tanto numero et violentia ut nulla fere navis intacta evaderet; spolia vero statim in proximum Angliae portum devehenda curabant, ea continuo per publicos estimatores inspiciebantur et taxabantur, in casum quo dominus eorum comparens probare posset se injuste spoliatum; verum illa aestimatio ita fiebat ut vix dimidium pretii attingeret. Deinde qui ablata recuperare contendebant cogebantur plene per fidedignos testes apud magistratum longo litigio probare sua illa esse, nec quicquam hic juvabant ipsorum libri, juramentum vel aliae negotiatoriae probationes, ita ut praestantissimos viros narrantes audiverim, se vidisse etiam in edibus ipsorum judicum suas cistas vel saccos, proprio ad hoc signo notatos, et tamen recuperare nequivisse; quin etiam, si recuperarent, propter aestimationem injustam, molestas et sumptuosas probationes atque lites tantum impendisse, ut etiam addere cogerentur. Nonnumquam vero etiam hoc usu veniebat, ut si merces essent pretiosae et quae servando servari poterant longo tempore, eas in navibus portuque detinerent, pacto inito cum judice ut, cum primum aliquis conquestum veniret, monerentur; eo enim facto statim sublatis anchoris navis alium portum petebat, et sic evagando mercatores ludificabant; et cum ipsi essent regni proceres calviniana, id est nulla, conscientia vel fronte, supra modum (utpote Angli) avari rapaces et fures, nullum ordines impedimentum invenire potuerunt, hinc deo puniente ipsorum effrontem rebellionem. Imo ut Anglorum rapinas evaderent, multae naves periculoso et pene insano ausu evitato consueto cursu grandem oceanum post Scotiam et Hiberniam in Hispaniam enavigabant; quo tamen itinere non tantum

incommoda viae tolerare cogebantur, sed etiam, cum in Hispaniae conspectum venissent, aeque in pyratas Anglos incidebant, qui, audito hoc itinere, mare Hispanicum etiam observare ceperunt.

Ook te land allerlei afzetterij en roof van het krijgsvolk.

(f. 324.) Eodem hoc tempore Leicestrius Leidam venit. Cum autem portae appropinquasset, vidit in aggere stantem Adolphum Meetkerckium, Flandria pulsum, cujus superius aliquoties facta est mentio. Hunc officiosissime equo insidens salutat, ita ut equus non admodum validus ex pondere gravis et antrorsum plane inclinati ipsius corporis pene collaberetur, totusque in girum verteretur; unde plane rubore prae gaudio suffusum vidimus Meetkerckium: Leicestrio usque adeo faventem ut manifesto cum suo periculo contra civitatem Leidensem ea postea machinaretur quae nos suo tempore annotabimus. Erat Leicestrius vir sane pulcherrimus, justa statura, repleto corpore, grandi et candida facie, malis obesis et rubentibus, barba oblonga et decora: in summa talis, qui, si quis alius, procacis et salacissimae reginae satisfaceret, utpote ex quo prolem etiam suscepisse dicitur.

Bijzonderheden betreffende zijn geslacht en zijn verleden.

(f. 329.) Hagaecomitis de mandato comitis Licestriae coeunt concionatores omnium provinciarum federatarum ad nationalem synodum, xx Junij, in qua verbatim omnia repetuntur quae Middelburgi conclusa anno 1581, paucis mutatis vel additis, ut art. XVIII: non omnis qui potest concionari, potest etiam sacramenta administrare (sic sensim nostra assumunt).

XL. de synodo in synodum possunt a synodo ordinari visitatores, qui in concionatores inquirant (et hoc a nobis).

XLIV. generalis synodus non fiat nisi premonitis ordinibus, ut de ipsorum scientia et coram deputatis ab ipsis peragantur.

LVI. jubetur cena erogari in die Natalis domini, Paschatis et Pentecostes.

LVII. preces vespertinae satis utiles jubentur continuari.

LIX. cum festa supplicationum instituenda videbantur, magistratus ecclesiasticus petet a civili ut praescribantur.

LXIII. in caussis matrimonialibus quum differenter observatur, nihil mutetur donec ordines, qui ad hoc primo quoque tempore requirentur, generalem constitutionem cum consilio ministrorum super eo fecerint.

Ex quibus, amice lector, vides Hollandos voluisse asserere politicum magistratum contra nimiam authoritatem, quam boni concionatores in Middelbergensi synodo desumpserant; unde et in hac synodo presidere fecerunt Jacobum Kimedoncium, ministrum Middelburgensis synagogi, eique pro assessore dederunt Arnoldum Cornelij, qui in eadem presiderat, ut validius infringeretur. In aliis vero verbatim eandem sequuti sunt ut aliquid deferre viderentur.

Convocarat hanc synodum Leicestriae comes Robertus, Ultrajecti existens, VIII Maij hujus anni, et mandatum ad ordines Hollandiae dederat ut Hollandos concionatores convocarent; qui XIV Maij misso exemplo literarum Leicestriensis ad omnes classes jusserunt, ut ex tota Hollandia 8 tantum ad hanc synodum dirigerentur. Peracta synodo concionatores miserunt acta synodalia ad Leicestrium, petentes ut ea approbaret et authoritatem ac valorem illis largiretur, qui illa statim misit ad ordines cujusque provinciae; verum cum illi tardius responderent, ipse VI Augusti hujus anni ea ratificavit et authoritatem illis dedit, cum esset Hagaecomitis. Verum ordines foederati synodalia illa acta approbare et authoritatem habere noluerunt: nisi fallor ideo, quod haec fuerat generalissima ipsorum convocatio, quae alia superiori aliqua retractari non poterat; unde in illa statui noluerunt etiam illa, quae in provinciali synodo aliqua statui permisissent, cum esset adhuc remedium superioris synodi ad ea retractanda. Timebant enim sibi pessime ab ecclesiastico illo magistratu.

(f. 324vso.) Dum Leidae esset universitatem illam famosam videre et Justum Lipsium, magni nominis literatorem, ibidem Taciti Agricolam publice explicantem, audire voluit, comitatus filio Antonij pseudoregis Portugalliae

aliisque proceribus. A lectione Lipsium prensat et secum ad prandium ducit; hospitium namque haud procul inde habebat in monasterio monialium sanctae Barbarae sacro et jam ab Auraico olim occupato, ubi ipsum cum dicto filio Antonij et pseudoepisco Coloniensi sacris quadragesimae diebus epulantem videre erat, mensa carnibus instructissima.

Leida Leicestrius Ultrajectum contendit. In itinere passim Angli, si quos equos generosiores vel supellectilem pulchriorem videbant, aut furabantnr aut vi auferebant. Ultrajecti vero magna pompa excipitur; domum civicam atque urbis senatum ingresso adventitiam dicit Jacobus Poterus, exul Brabantinus et egregius expilator monasterii Benedictorum sancti Laurentij, extra muros Ultrajectenses siti.

Ultrajecti existens Leicestrius commune Belgij erarium constituit, in quod etiam omnia monasteriorum bona conferri voluit. Cameram directionis vocari voluit, licet passim camera direptionis cum risu vocaretur. Hujus praesidem primum nominat Adolphum Nuwenarium, Moersij comitem, rapacem juxta atque egentem Germanum. Huic secundum suum praesidem adjungit Henricum Killegrerum (*sic*), ejusdem notae dominum: ut docerentur ordines, qui Hispanos suos consubditos, a proprio rege admissos, ferre noluerant, ignotos et exteros Anglos ferre. Tertium vero addit Renerum Aeswinium, Braeckelij dominum, nobilem et canonicum Ultrajectensem, qui impense Leicestrio favebat, usque adeo ut author ipsi fuerit non tantum catholicos quam plures sed etiam ex ipso magistratu praecipuos in exilium pellere, ut infra notabimus; unde tanto etiamnunc odio est, ut civitate exulare cogatur. Homo Leicestrio plane conveniens, duplici rapacitate conspicuus; monachorum enim monasteriis erat infensissimus, quorum bona absque ullo pudore in direptionis cameram congerebat; quia vero utriusque sexus prole abundabat, canonicis et monialibus parcebat, eorumque lautissimis prebendis illam decorabat; quod obiter hic notare volui, ut toti mundo constet, quo spiritu agantur et quid intendant bonorum ecclesiasticorum praedones. Secretarius erat Hugo ab Enschede, vulgo Huych

Op die Camer dictus, quod ex inopia cum uxore et multis liberis vix meritorio cubiculo abderetur; qui paulo ante ex eadem caussa concionator hereticus fieri tentarat et sui experimentum in summa apud Ultrajectenses aede sancti Martini prebuerat, verum rejectus erat, quod homo plane infamis et risui expositus etiam scientia careret. Hic ad illud officium evectus statim famulos conducit et aperto capite sibi in mensa ministrari voluit.

Leicestrius, considerato urbis Ultrajectensis splendore et amplitudine necnon ecclesiasticorum bonorum copia, apud se constituit illam in suam potestatem redigere. Itaque de nocte dispergi fecit cedulas, hoc modo inscriptas: Wert buys geen boot, wert tin geen loot, so is Utrecht in noot. Hinc itaque metum proditionis simulans, capi facit Paulum Busium et Florentium Tinnium, summos ordinum propugnatores; atque mox jubet in exilium pelli Nicolaum Sulenium praetorem, Florentium Heermalium, Albertum Foockium, Baxium consulem et alios de magistratu, qui Jacobitae vocabantur et molliores in suo calvinismo erant. His adjungunt ex catholicis Lambertum vander Burch, decanum sanctae Mariae, et Adrianum ejus fratrem, senatus provincialis graphiarium, aliosque multos catholicos, tam laicos quam sacerdotes, ita ut in universum essent 60; cui numero cum unus deesset, accidit ut domum civicam praeteriret Arnoldus Essius, insignis sacerdos et canonicus sancti Joannis, quem fortuito unus e magistratu de fenestra conspiciens fecit ut sexagesimus asscriberetur. Pulsis vero prescribebatur, ut aut in Cliviam aut Bremam se transferrent. Cum autem essent in itinere juxta Wageningam, Leicestrius Anglos in insidiis locat, qui ipsos spoliarent et occiderent; verum cum illi milites aliquot ordinum assumpsissent, Angli eorum opera repulsi sunt. In locum vero profligatorum Leicestrius Ultrajecti substitui fecit homines aliquot sellularios et de consistorio calvinistas, ut hoc modo eos sibi obligaret et per illos votum inter ordines sibi pararet. Male habuit hoc ordines, sed dissimulare cogebantur, justo judicio puniti ab exteris, qui suo principi rebellabant.

Parma belegert Grave: de commandant Van Hemert capituleert.

(f. 325.) Leicestrius vero cum 3000 peditum et 1000 equitibus in Bataviam oppositam trajecerat, tantillis copiis Parmensem fugaturus; verum cum deditum esse oppidum audiret, statim Bommeliam mittit qui Hemertium capitaneosque praesidij in carcerem conjicerent. Ipse vero de hortatu Scenckij extrui jussit insignem illam munitionem, quae est ad extremum Bataviae versus orientem, ubi Renus in duo cornua scinditur, quorum unum nomen mutat et Vahalis vocatur, loco quidem admodum opportuno sed plane alieni territorij, ducis scilicet Clivensis, contra cuius voluntatem haec facta sunt; verum ordines nullius jus curant, vi et tyrannide omnia agentes.

Cum Leicestrius Ultrajectum rediisset, Hemertium cum aliis captivis morti adjudicat; de quibus etiam publice supplicium sumptum est, et quidem, ad Hemertium quod attinet, plane injuste a Leicestrio condemnatus, cum in nullo de mala fide vel proditione argui posset; solum ei vitio datum, quod urbem non expectata necessitate extrema dedidisset. Attamen non injusto dei juditio hoc ipsi accidit, utpote cujus uxor valde erat catholica, et ipse ab eadem religione plane non abhorrens contra religionem tamen et regem militasset. Erat autem in primaria Gelriae nobilitate praecipuisque illius regionis sanguine et cognatione junctus, cujus exemplo docebantur rebelles, quam nulla caussa vociferati essent contra regem et Albanum, quod Egmondanum et Huernium, de crimine laesae majestatis et toties perpretato convictos, ipsi legitimi ipsorum superiores condemnassent, cum hoc extraneo et nequaquam principi contra indigenam fere innocentem hoc licuisse volunt opemque praestiterint.

Parma bemachtigt Venlo; verovert Nuis.

(f. 325vso). Dici non potest, quam Leicestrium perculerit tam celebris atque tam muniti loci infra 8 dies accelerata expugnatio. Cum hujus rei nuntius ad ipsum veniret, casu cum eo agebat Truysesius, pseudoepiscopus; quem aspiciens Leicestrius aliquamdiu prae stupore totus

attonitus nihil loquebatur; neque enim dicere poterat fraude vel timore gubernatoris, ut in Gravia praetexuerat, hic aliquid accidisse, cum tam gubernator quam omnes fere milites in oppugnatione periissent.

Accidit hoc anno Ultrajecti res admodum notabilis. Laicus quidam carthusianus, apostata, uxorem duxerat et habitabat in platea sanctae Mariae ex adverso plateae pistorum, struendis et exornandis illis capsis, quibus minores bombardae imponuntur, victum quaeritans, atque ex illo opificio cognomen Laeygen habebat: homo pessimus atque plane seditiosus, utpote ex optimi ordinis argento probatissimo impurissima scoria, usque adeo ut, cum civiles pro more vigilias ageret, omnes suos, licet sponte pronos, instigaret ad vim aliquam religiosis vel sacerdotibus, qui in illa urbe habitabant, de noctu inferendam; ita ut, computato tempore cum ejus vices excubandi instare scirent, omnes sibi metuerent ab hoc excucullato nebulone et suis sociis; erat enim usque adeo in catholicam religionem blasphemus, ut domui suae intersignium, protrusa ex more tabula, fecerit Turciam (*sic*) minorem, cum hac inscriptione: In spijt van die mis liever Turcx dan papist; id est: In odium missae potius Turcici quam papistae.

Is hoc anno mense Junio ex monasterio Brigittanorum vi abstulerat duas statuas sanctorum apostolorum Petri et Pauli; in festo autem illorum die ante domum suam constituit pegma atque supra illius marginem duas illas statuas; deinde sub meridiem, cum pronuntiari solent contra reos sententiae, protenso de fenestra tapete, ipse cum sui similibus magistratum referentes sententiam pronuntiant, cujus summarium erat: quandoquidem hi duo Petrus et Paulus permiserunt se adorari tanquam deos, condemnamus eos igne esse comburendos; atque actutum in subjectum ignem statuae illae deturbabantur et magnis clamoribus usque ad cineres comburebantur. Post hoc factum accidit ut hic excucullatus nebulo, non contentus illa muliere quam sub titulo uxoris alebat, rem haberet cum ancilla, quae et domi ejus enixa est partum; vero statim atque in lucem prodierat, ut scelus lateret, projecit in latrinam, quae communis erat suae et vicinae

domui. Deo autem ultionem de ipso sumere volente, evenit ut vicinae domus hospita puerum hunc in latrina ejulantem audiret, quae actutum ad praetorem cucurrit; compertoque scelere carthusianus apprehenditur et in carcerem conjicitur; detectumque fuit ipsum adhuc duo alia latrocinia fecisse; nimirum cum in rustici cujusdam suburbani domum irruens uxorem ejus, quae cum infante trimulo sola domi erat et lac butirabat, in vas illud (kaerne vocant) capite demersit et in lacte illo suffocabat, puerulum vero, quantumvis sibi de geniculis blandientem, ne ab eo proderetur, praecisa gula occiderat; professus se infantuli quidem commisertum, de mulieris vero supplicio voluptatem cepisse, quod in lac demersa pedes longo tempore torsisset. Ob hanc caussam morti adjudicatus, sequenti anno publice igne concrematus est, eo ipso sacrorum apostolorum die, quo divorum imagines combusserat, pari poena affectus, atque eodem die et fere eodem loco, in ruinis scilicet Castri pacis, quae ab ipsius domo videri possunt. Tota civitas Ultrajectina justum dei judicium de hoc nebulone agnovit et usque in hodiernum diem predicat.

Verdere krijgsbedrijven van Parma. Ondernemingen van Leicester. Tegen den wensch der Staten vertrekt hij tijdelijk naar Engeland, over zijn wedervaren hier te lande zeer misnoegd.

(f. 326vso.) Insuper aureum nummum cudi fecit, quem occulte inter suos distribuit, in cujus uno latere ipsius erat effigies, in altero vero grex ovium, a molosso Anglicano ductus, cum inscriptione: non gregem sed ingratos; sub cane vero: invitus desero. Ordines, cum praecipuos suorum sub nomine ingratorum denotari taciteque iisdem comminatum viderent, egre istuc tulerunt aliumque nummum cudi fecerunt, abrogato etiam priore, inscriptum uno latere: libertas nae ita chara ut simiae catuli; cum imagine simiae; ex altero autem: fugiens fumum incidit in ignem; indicantes se noluisse regi Hispaniarum subesse et nunc ab Anglis in servitutem redigi.

De tijding van het overlijden van Parma's vader hier ontvangen.

(f. 327.) Eodem mense, festo sancti Mathaei, moritur in Hispania cardinalis Granvellanus, vir prudentissimus et regi suo cum primis fidelis. Is quia archiepiscopus erat Mechliniensis, ad summam illam dignitatem ex regia nominatione sufficitur Joannes Hauchinus, decanus Bruxellensis, qui mox a suscepto episcopatu publicavit insigne illud pastorum directorium, Pastorale vocant, quo etiamnum utitur non tantum provincia Mechliniensis verum etiam Ultrajectensis.

Buitenlandsche gebeurtenissen.

1587.

Verraad van Stanley en York.

(f. 330.) Pessimo tunc loco erant res ordinum, utpote quorum authoritas a Leicestrio pene convulsa erat et passim deridebatur. Taxius quoque, collecto valido exercitu, late in Velua dominabatur; Ultrajecti summopere trepidabatur, ita ut heretici, qui seditiosa symbola suis aedibus inscripserant, noctu illa dempserint; inter quos erat etiam ille excucullatus carthusianus, cujus supra mentionem fecimus. Nemini dubium est, bellum tunc facile finiri potuisse, si regii debita fide et diligentia perterritis institissent; verum plerique ex illis, quod etiam alias soepe animadversum atque reipublicae exitio fuit, finem belli non querebant, et querentes etiam superiores suos impediebant, ut regem hac ratione opera sua indigere facerent, sed colligendis pecuniis intenti nullam civitatem invadebant, incendiaria tantum tributa exigebant, dantes ordinibus tempus ut rebus suis deploratis prospicerent; qui in Februario Hagam convenientes, Mauritio Nassovio, absente Leicestrio, rerum summam deferunt. Scribunt quoque ad Angliae reginam et ipsum Leicestrium longissimas literas.

Getwist tusschen de Staten en de Engelsche regeering. In Engeland Maria Stuart ter dood veroordeeld en onthoofd. In de zuidelijke Nederlanden hongersnood en woest liggen van den grond. De wolven vermenigvuldigen er. Parma gereed om te veld te trekken.

(f. 335.) Sed importune instabant Flandri, ut Slusa, ipsorum portus, obsideretur. Hoc enim toto fere bello notatum est, plerasque regiones vel civitates in administratione belli quaesisse potius privata commoda quam communem utilitatem, cum gravissimo regis catholici praejudicio.

Sluis belegerd.

(f. 335.) Agebat in Anglià Leicestrius, et, jam condito in loculis thesauro, quem in Belgio rapuerat, qualitercunque cum ordinibus, qui omnia dissimulabant et ferebant, ne sub mite optimi regis sui imperium redigerentur, in gratiam redierat. Audito ergo hujus obsessionis nuntio, rei bene gerendae et novae praedae cupidus, initio Julij in Zelandiam redit.

Niettemin Sluis aan Parma over. Opnieuw getwist tusschen Leicester en de Staten. Gerucht dat Engeland met Spanje over vrede handelt. Tusschen die twee echter te veel verbittering, dan dat vrede mogelijk zou geweest zijn. De Staten verdedigen zich in uitgegeven geschriften tegen Leicester, en betoogen o. a. dat zij hem overvloedig geld voor den krijg hebben opgebracht.

(f. 336.) Hic praetereundum non est, per hujusmodi ordinum declarationem plane justificari decimationem Albani, utpote quae 271.000 florenorum redimi potuerit: nunc vero longe plura in bellum contribuunt quam pro pace dare petebantur. Obiter quoque considerandum est, quantis miseri populi sumptibus rapinas suas tutabantur obaerati Nassovij et de fece vulgi nebulones, ordines, qui se patres patriae, nulla vel potius heretica fronte, nominabant, cum ob privatum suum et paucorum hominum interesse, et ne millies merita poena a principe suo afficerentur, tanta onera Hollandiae imponebant, cum tamen aequis conditionibus pacem habere possent. Quis infernus ad puniendas hujusmodi impudentes miserorum sanguisugas sufficiet!

(f. 336vso.) Eodem quoque tempore publicant modum et rationem, qua Hollandia, Zelandia et Westfrisia ab-

hinc 700 annis in regimine suo usae sunt, multisque verbis astruunt duo tantum membra fuisse, ex quibus ordinum convocatio fieret, nimirum nobiles et civitates, eosque consuevisse principes eligere, leges ipsis praescribere et, casu quo egerent, etiam tutores vel curatores dare: quod tam apertum et impudens est mendacium, ut magis esse non possit. Imprimis namque notorie falsum est, duo hujusmodi membra fuisse; tria enim fuerunt, inter quae primum et precipuum locum obtinebat status ecclesiasticus, quem ordines omnino mala fide contra omnium notoriam scientiam supprimunt. Deinde falsum est, Hollandiam electivum principatum fuisse, cum semper usque in hunc diem hereditario jure, nullo ordinum voto requisito, etiam de familia in familiam migrarit: tantum abest, ut ipsi ordines ullum jus in principes pretendere potuerint; imo vero plurimae civitates proprium suum magistratum creare nequiverunt, sed eum, quem princeps daret, accipere cogebantur. Usque adeo ubique impudenter mentiuntur heretici, ut recte dixerit sanctus Augustinus, hereticorum frontem non esse frontem.

Leicestersche woelingen te Utrecht.

(f. 336^{vso}.) Occuparat, ut diximus, Leicestrius Ultrajectum, habebat quoque praesidium in portu Maeslantsluys, unde est brevissimus trajectus in Brielam, Anglis ex pacto in pignus traditam; quare, ut continuum et securum iter ex Anglia Ultrajectum versus haberet, cogitabat de redigenda in suam potestatem Leida, una ex primariis Hollandiae civitatibus; facile se hoc effecturum ratus, quod tota illa Flandrorum fex, consistorio calvinianorum maxime addicta, ibi sedem fixisset, usque ad 10.000 hominum, propterea quod illa civitas lanificio, quo Flandri maxime sustentantur, jam antiquo floreret; ibique tanto numero coenam calvinianam frequentabant, ut integra vini dolia in una primaria S^{ti} Petri ecclesia unica coena exsiccarent. Inter hos exules eminebant Adolphus Meetkerckius, Flander, cujus supra habita est mentio, a Leicestrio officiose salutatus, cum primum Leidam adveniret, Joannes Cabilliavius, panni lanei propola, et Walmerus Lonius, ejusdem panni textor; quibus se ad-

junxerant Itali cujusdam usurarii filius Cosmus de Pescarengiis, Pedemontanus, Hugo Donellus, ibidem in universitate juris professor, atque Adrianus Saravia, ex monacho brigittano cum ejusdem ordinis sanctimoniali apostata sacerdos conjugatus et theologiae ipsorum ibidem lector. Ex his nonnulli in hospitio, ad tonitru dicto, conveniunt cum Nicolao Mauldio, nobili Flandro, qui in obsidione Slusensi fuerat cum signo militum, quod nunc Leidae erat, ut, petita discedendi venia a magistratu, quasi abiturus milites suos congregaret atque cum illis domum civicam portamque Hoochwourdanam occuparet, eaque aperta Heraugerium cum sua cohorte intromitteret, et junctis viribus, „Vivat Regina atque Leicestrius" clamantes, captivum ducerent magistratum, ordinibus impense faventem. Verum cum negotium executioni mandandum esset, defertur ad consulem Petrum Arnoldi Wervium, quem supra anno 1574 descripsimus; is, de nocte excitatis fidelioribus civibus atque armatis, contendit ad hospitium Auraici, ubi Mauldium manere noverat. Verum is, audito tumultu, se subduxerat et Woerdam contenderat, ubi postridie ex ordinum mandato a Gerardo Poelgeestii domino comprehensus est. Simili astu sed foeliciore eventu Ultrajectum evaserant Cabelliavius atque Meetkerckius. Comprehensi vero sunt Cosmus et Walmerius, quibus cum Mauldio XVI Octobris cervices abscissae sunt; caputque Cosmi ad portam Hagiensem et Wolmari ad Amsterdamensem stipitibus suffixa sunt; Mauldius vero, quod adolescens esset et nobilis Mansartii filius, sepulturae donatur. Festivum est, quod, cum postridie quidam ex navicularis Leidensibus Ultrajectum cum navicula sua venisset Adrianus, Pruits nomine, eumque Cabilliavius rogaret, quid agerent Leidenses (noverat quippe illum probe, utpote qui ex adverso ipsi Leidae habitaret) navicularius responderit: Sij hebben gisteren tot Leyden drie scelvisschen (quod etiam nebulones sonat) het hooft offgehouden, sij wilden wel dat sij die cabilliau (hoc nebuloni nomen erat) mede hadden. Ultrajectenses contra hoc Leidensium factum apologiam ediderunt, quam Leidenses apud se gravi poena extare vetuerunt. Donellum vero atque Saraviam exauthoratos urbe excedere jusserunt;

quorum ille Nurembergam Germaniae abiit, in juris professione ibidem postea obiens; posterior vero in Angliam contendit, ibique postea familiaritatem apud Jacobum regem nactus, ipsum contra ordines instigavit, ut suo loco dicemus.

Erant quoque nonnulli cives Leidenses hujus conjurationis conscii, qui acriter a magistratu objurgati, tamen in civitate degere permissi sunt. Sciscitanti vero mihi, cur, cum alios tam severe punissent, hos tamen intra muros tolerarent, responderunt ipsorum primarii: in talibus casibus summa tantum capita plectenda, cum multis vero dissimulandum, eosque relinquendos objurgationi atque praedicationi suarum uxorum, quae ipsis odiosa facundia dictum occinerent: Cave ne ulterius similia tentes, quibus me liberosque communes in certam perniciem adducturus esses; hoc enim modo eos in posterum probe quieturos. Quod tanquam non absurde dictum hic annotare volui. Utinam initio turbarum magistratus catholicus in multis tam prudens fuisset atque hi nebulones, qui nostro incommodo et expensis sapere didicerunt, ut imperitus chyrurgus periculo vulnerati.

Hoc Leidensium factum, sicut Leicestrium non parum momordit, ita ordinum authoritatem, pene collapsam, rursum erexit, ut deinceps audacius Leicestrio resistere auderent.

Poging van Leicester om met hulp van Sonoy Enkhuizen te bemachtigen, mislukt.

(f. 337vso.) Secunda Novembris Wilhelmus Nassovius sibi copulat juniorem sororem, unicam germanam, Mauritij, patrui sui filiam, absque ullo scrupulo vel dispensatione, quam ridere solent; verum deo incestas nuptias ulciscente, exiguo vixit et absque prole decessit.

Bonn door Schenck genomen. Leicester naar Engeland teruggekeerd.

(f. 338.) In fine hujus anni heretici per varias Hollandiae civitates impresso libello velut grande miraculum disseminabant, puellam quandam Flandram, calvinismi causa extorrem, Leidae in vico, die coppelingstege dicto,

habitantem, cum caenae calvinianae in pago Voorschoten, prope illud oppidum, communicasset, subito vi illius profani sui panis et vini liberatam a daemonio, quo diu insessa fuerat. Catholici nonnulli de hoc in illo vico per familiares et in illo habitantes inquirunt, ut et in pago Voorschoteneo; verum nemo se vel puellam nosse vel de hoc facto quicquam scire affirmabat. Talia sunt captata et ementita hereticorum miracula, quibus manifesto ostendunt, quam illos mordeat, nulla a suis concionatoribus edi, nihil eos in diabolum posse, cum passim in romana catholica ecclesia per sacratas sacerdotum manus miranda patrari videant, ministerio humano, potentia divina.

Decima octava Septembris cum Jacobus Pamelius, propositus sancti Salvatoris Ultraiecti, et nominatus ad episcopatum Audomarensem, Bruxellas contendit, moritur in Montibus Hannoniae, apud sanctam Geertrudem sepultus: vir doctissimus et in Cyprianum atque Tertullianum eruditissimis notis notissimus.

Buitenlandsche voorvallen.

1588.

(f. **340**.) Incipit hic annus ille admirabilis, de quo jam anno 1475 Joannes Regiomontanus, insignis astronomus, vaticinatus fuerat: Si non hoc anno totus male concidet orbis, Cuncta tamen mundi sursum ibunt atque deorsum. Nec immerito: maximis namque rerum mutationibus claruit, quas pro nostro instituto paucis indicabimus.

In Engeland door de onzen de vrede met Spanje ontraden. Weifeling der Koningin. Eindelijk besloten te onderhandelen. Intusschen in Spanje de armade uitgerust: haar aanzienlijke macht. Op de tijding van haar aantocht groote beweging in Engeland en aanstalten tot afweer. In Nederland tweespalt. Sonoy tegen Maurits, doch afgezet, en naar Emden. Toch ook hier toerusting tegen de armade. Als deze zal afvaren, in Spanje van den Koning en zijn

volk smeekgebeden en andere godsdienstige handelingen om Gods gunst te winnen. Ongelukkig uiteinde eener bedriegelijke Portugeesche non, Maria genaamd.

(f. 343.) Hujus infoelicis Mariae casus facit ut hic annotare debeam, quod eodem hoc tempore accidit in Hollandia circa similem mulierculam. Harlemi namque in Hollandia multae virgines degebant, quae citra votum solemne in saeculo deo servirent, sub directione probi cujusdam sacerdotis. Inter has erat haec, quae, nescio quas beatorum Wilibrordi, Bonifacij, Frederici aliorumque patriae istius apostolorum apparitiones fingendo, bonum virum deceperat, usque adeo ut sepe in meridiem lecto decumbens et a contemplationibus et apparitionibus, ut dicebat, fatigata, sacrosanctam communionem sibi dari deposceret; qua allata, sponte mensa ad modum altaris sternebatur accendebanturque cerei, quod tam illa quam sacerdos angelorum ministerio deputabant; quin et probum illum sacerdotem turpiter illusit, cum diceret sibi apparuisse praedictorum sanctorum aliquem atque dixisse, illum a deo destinatum ad episcopatum Harlemensem conversionemque hereticorum, se vero ad erectionem novi alicujus ordinis religiosarum; tantumque effecit, ut parum cautus ille bonus vir cum ea Romam contenderet, putans et summum pontificem hujusmodi somniis crediturum. Verum, haud temere solita credere, sedes apostolica illam absque regulae, quam conceperat, confirmatione in Belgium redire jussit, sacerdotem, cum bonum virum esse videret pontifex, monitum ut sibi caveret, facultatibus aliquot intra hereticos conversanti satis aptis honestavit: nimirum benedicendi vestes sacerdotales, celebrandi missam sine requisitis ceremoniis et similibus. Qui domum reversus atque acriter satis objurgatus a reverendo domino Sasboldo Vosmerio, tunc apostolicae sedis vicario, deinceps illius consuetudine abstinuit, et etiamnum summa cum laude et opinione sanctitatis hoc anno 1616 superest. Mulier alteram telam orditur. Studebat tunc ibi adolescens quidam pulcherrimus canonicus. Hunc suis apparitionibus monuit, ut a fornicatione sibi caveret, juberi cum ipsa concumbere; quod et soepius

cum ipsa visus est. Tandem foetidae mulierculae pertaesus, ad claustrum dominicanorum fugiens, habitum ipsorum induit; advolat illa amasium suum, repetit quem dulci lacte a se enutritum asserit. Prior praedicatorum, cum prudenter nihil sibi negotii cum hac muliere esse vellet, adolescentem dimittit; ille vero ad eam redit, donec pater ejus, a reverendissimo domino Sasboldo monitus, fratrem sunm anno 1607 Coloniam mittit, qui reducat tam hunc quam suum proprium filium et in eodem cum hac muliercula luto haerentem. Ubi domum rediissent, advolat et muliercula, monet esse sibi revelatum, apparente sanctissima trinitate, non posse ipsum propter juventutis calorem caste vivere; prius ad annum xxx secum in sancto matrimonio vivendum, deinde vero, illo mutuo consensu dirempto, ordines sacros susceppturum. Abeunt itaque in aliam urbem ad sacerdotem quendam, hujus canonici cognatum; petunt ab ipso matrimonialiter conjungi, prebendamque in continenti in hunc probum parochum resignat, et absque proclamationibus cum illa coram testibus in pago quodam copulatur. Deinde poenitentia ductus, novus maritus Mechliniam abit et de licentia Guidonis Bentivolij, episcopi Rodiensis et nuntii per Belgium apostolici, a Mechliniensi absque demissorialibus extra tempus tribus primis festis in sacerdotem promovetur. Redit Ultrajectum, petit a superioribus suis licentiam celebrandi primitias. Rogatus ego dico: denegent, donec se canonice purgaverit de infamia contractarum nuptiarum. Missus ad sacerdotem, qui eos conjunxerat, illum egregie objurgo et, ex commissione data, ne amplius ibi admittatur, civibus mando. Hinc magnae turbae ibi, infamia contra Mechliniensem, qui ex eo tempore tremens, et horrens Hollandos, neminem ordinare voluit. Lis instituitur coram heretica et seculari curia Ultrajectensi, maritum et alimenta petente. Postmodum anno 1615 coram heretico ministro cum alia muliercula matrimonium iniit, repudiata priore, quae in summa inopia vivebat. Vides, lector, in quantas molestias et pericula ecclesiam Ultrajectensem ficta hujus mulierculae sanctitas conjecerit: exemplum ut possit esse in posterum

omnibus sacerdotibus, ut ab hujusmodi nugatricibus sibi caveant.

Wederwaardigheden der armade, van sommige schepen in het bijzonder.

(f. 344.) Altera vero sancti Mathei, cum Piedmontellio, prefecto tertiae sive legionis Siculae, cum submergenda esset, invaditur a Petro Verdoesio, nobili Leidensi. Cum vero Piedmontellus, nâvem captam videns, in carinam contendisset pulverem tormentarium incensurus et seipsum et Hollandos animose perditurus, Verdoesius, protensis in modum crucis manibus, vitam ipsi promittit, quare etiam deditionem fecit et Hagam advectus est, ubi diu in custodia fuit, facie ambusta ex flamma tormenti, donec lytro soluto dimissus est. Gregarij vero milites per varios Hollandiae carceres, ad ostentationem, divisi sunt, donec et ipsi redimerentur. Ut vero magnitudo hujus quadriremis nota esset, vexillum oblongum et infernis bisulcum, quod ex cornu antennae dependebat, Verdoesius suspendi fecit Leidae ex celsissima ecclesiae sancti Petri primariae testudine; eratque tam longum, ut terram tangeret magnamque partem caudae desecari oportuerit; verum cum in summitate ejus insignis imago crucifixi depicta esset, cum inscriptione: Exurge deus et judica causam tuam; eaque viseretur recte in illo loco ubi altare majus esse consuevit, multi catholicorum illi reverentiam exhibebant; quare jussit magistratus hereticus vexillum contrahi et involvi usque ad pedem crucis; atque illa forma in hunc usque diem ibidem suspensum videre est.

Terugkeer van de overblijfsels der armade in de Spaansche havens. Krijgsbedrijven te land van Mansfelt en Parma.

(f. 344vso.) Parabat Leicestrius reditum in Belgium, lubente regina et non omnino invitis ordinibus, utpote qui jam cum ipso in gratiam redierant; verum morte preventus est XIV Septembris, anno aetatis suae LV, et XX Octobris Warvici sepultus est. Morte ejus omnis spes intercidit Ultrajectensibus; apud quos occultis cuniculis instant ordines, ut exterorum hominum grave jugum ex-

cutiant; quae res animum addidit catholicis, qui in caussa religionis intolerabili modo ab ipsis vexabantur. Itaque laniones aliquot catholici, cum in taberna compotarent, semiebrii initium tumultui dederunt; quos deinde omnes fere cives sequuti sunt. Qui erant in magistratu, male sibi conscii, ad latebras confugerunt, e quibus praetor Carolus Trillo, profugus Brabantinus, in curiae campanili aliquamdiu delituit; mox vero, abrogato magistratu, omnes exules revocati sunt, e quibus Nicolaus Sulenius praetor, gratias agens catholicis, prolixe spondebat, se, quamdiu viveret, in caussa religionis ipsis molestias non exhibiturum: quod tamen fide heretica per omnia et soepe non prestitit, quamvis soepe dissimularet, utpote qui moriens operam sacerdotis ambiret, quam tamen habere non potuit, cum probum sacerdotem non vellet, talem vero advocasset qui plane erat insufficiens, qui et ipse ad manum non erat. Ita fere illuduntur hujusmodi homines a diabolo, ut in extremis aut neminem aut inidoneum sacerdotem accipiant. Pater ejus Joannes apprime erat catholicus, nullo fere die intermisso in templo dominicanorum sacrosancto missae sacrificio praesens.

Maatregelen der Staten om hun gezag te bevestigen en den toestand der regeering te verbeteren. Instelling der vijf admiraliteits-collegiën. Gebeurtenissen buiten 's lands; in Frankrijk. Guise vermoord.

(f. 347.) Habes, amice lector, primum annalium nostrorum tomum, summo studio et optima fide collectum magna mea molestia et labore. Cum enim nemo catholicus scriptor extaret, qui huic rei operam ex professo dedisset, licet nonnulli de initiis tumultuum aliqua edidissent, quae tamen nec vidi (licet potuerim) nec sequutus sum, rerum omnium ipse satis gnarus, contrario heretici accurata diligentia de omnibus scripsissent, calumniose derivantes caussam belli in optimum principem Philippum, regem Hispaniarum, ejusque subditos, urgebat me conscientia mea, ne veritatem in corde meo absconderem, praesertim ab ignara posteritate, sed aperte illam predicarem in ecclesia magna, id est catholica romana, cujus infallibili judicio et censurae tam haec quam omnia alia

mea, imo me ipsum, humillime et ex toto corde subjicio, quae illa probat mea cognoscens, quae illa reprobat ut non mea detestans. Ne autem ingratus sim et alienis laboribus laudem suam denegem, ingenue fateor, me in primo quinquennio horum annalium singulariter adjutum illis, quae summa diligentia et fide collegerat Joannes Stempelius, ex consule Goudano Coloniae pro catholica religione exulans et mortuus; quorum copiam mihi fecit insignis sacerdos Gerardus Stempelius, ejus filius apud sanctum Georgium Coloniae canonicus.

(f. 339.) Quamvis omnes meos libros alijs legaverim, volo tamen ut haec praesens historia, duobus voluminibus comprehensa, apud haeredes meos maneat, ut post mortem meam vel plane supprimatur vel sine debita superiorum licentia non divulgetur. In fidem praemissorum subsignavi prima die Augusti Leidae anno 1617

F. DUSSELDORP [1]).

Habita deliberatione et re diligentius perpensa, ea quae hic superius habentur cancellavi atque delevi, et volo ut uterque hic annalium tomus veniat ad manus admodum reverendi domini praesidis collegii Hollandici sive Ultrajectensis, quod modo est Coloniae. Et praecise volo, ne ullo unquam tempore edantur vel divulgentur sub nomine meo, et diligenter caveatur, ne per illorum lectionem, divulgationem vel editionem cuiquam indebite damnum

---

1) Het bovenstaande is in het Hs. geschrapt, nadat het door het volgende was vervangen.

fiat vel praejudicium. In fidem subscripsi prima Augusti Leidae anno millesimo sexcentesimo decimo septimo.

F. DUSSELDORP.

Serio moneo. Quicquid sit de primo tomo, hic secundus omnino supprimatur et non nisi tarde admodum et cautissime edatur, praesertim cum a morte Guysij, anno 1588, Mercurius Gallobelgicus incipiat.

Incipit tomus secundus Annalium.

Fransche burgertwisten. In Holland muiterij: de Bergverkoopers. Plakkaat tegen het drukken en verspreiden van seditieuse boeken en tegen het oefenen van den Roomschen eerdienst [Gr. Plakk. boek van Holl. I. f. 214.]

(f. 349vso) [1]. Haec, amice lector, cum ab ordinibus fiant libertatis assertiones, putabis: Si catholici simile quid tentarent, Hispanicam inquisitionem judicare deberes. Certe si hoc nomine displicet usus catholicae religionis quod clam fiat, meminerint ordines, quod ipsorum vi et invasione ecclesiae catholicis ablatae sint, et etiamnum malle catholicos liberum illarum ingressum. Adde quod, si contra clancularios conventus caussa publicae quietis licet edicere, jam olim justa et longe justiora fuisse Philippi regis edicta contra clandestinas hereticorum recentium congregationes, maleque ab hereticis tunc oppositum et injuste bellum susceptum esse.

---

1) De eerste katern van het IIe deel is nog bij het Ie ingebonden: van daar het hooge cijfer van de blz.

Tocht der Engelschen, door Nederlanders bijgestaan, naar de Spaansche kust, zonder veel uit te richten. Hendrik III in Frankrijk vermoord. Gevolgen hiervan. Dood van Schenk. Krijgsbedrijven van weinig belang.

(f. 352.) Moritur hoc anno Antwerpiae calendis Maii, etatis suae anno 75, Christophorus Plantinus, typographus notissimus, et mense Martio Florentiae Ludovicus Guicciardinus, anno etatis suae 66, et Lovanii Michael Bayus, Theologus, 76 annos natus; item Amersfortiae Martinus Duncanus, anno etatis 85; et qui sexagenarius Petrus Peckius, Ziriczeus Zelandus illustris, ut et Barnabas Brissonius, Parisiis occisus quod Navarreo faveret; Lovanii obiit Joannes Wamesius; quibus accedunt heretici Franciscus Hotomannus Basileae, et novae sectae fabricator, homo nasutus, Lipsio in bonum suum antagonista, Theodorus Folcardi Cornhartus, annos natus 68, et alii multi.

1590.

Verrassing van Breda. Tusschenkomst van Koning Philips in den Franschen burgeroorlog. Parma daarheen. Aanslagen van de Staten op Nijmegen en andere plaatsen. Buitenlandsche voorvallen. Parma uit Frankrijk terug. Kerkelijke zaken van Utrecht [Bor, II, blz. 840.]

1591.

Veldtocht. Zutfen en Deventer, door Maurits veroverd. Groningen belegerd. Parma bij Nijmegen; ziek naar Spa. Maurits verrast Hulst en neemt Nijmegen in. Buitenlandsche voorvallen.

(f. 10.) Seviit hoc anno grandis fames per totam Italiam, Romae praesertim, ita ut octo unciae panis dietim in capita distribuerentur. Quare Hollandi, spe recti lucri incitati, multas naves frumento onustas in Italiam per fretum Herculeum miserunt, quae non minore admiratione quam laetitia ab Italis Genuae susceptae sunt, quod

40 grandes simul portum ingressae collisionem nullam fecissent sed, velut animalia viva, represso impetu mira gubernatorum peritia continuata serie ad molam constitissent. Plena erant domorum tecta spectantium et gratulantium indigenarum. Ut vero sciatur quanta sit Hollandicorum nautarum peritia, referre lubet quod gubernator quidam navis, cuius avunculus meus pro parte dominus erat, narrabat: se intra octo dies continuato cursu valido et prospero vento Hispaniam praetervectum et mediterraneum mare ingressum esse, in eoque cum aliquamdiu navigasset deque nocte ad boream ejaculatus altitudinem poli explorasset atque secum diligenter itineris quod fecerat longitudinem expendisset, jussisse ut vela submitterentur, et, quamvis numquam in illis partibus fuisset, tamen affirmasse portum Genuensem non longe abesse posse. Mane vero orienti sole civitas ab ipsis visa est, seque ante ingressum portus esse animadverterunt. Cursor, qui primus de appulsu navium Hollandicarum nuntium attulit, 1000 aureis a pontifice donatus; statimque pretium frumenti dimidia parte decrevit et mox, superveniente messe, fames in totum sublata est. Tanta vero pecuniae copia ab illis navibus in Hollandiam reportata est, ut aliquot centena florenorum millia pro sola pecuniae vectura et Amstelredami tantum pensa sint, regulosque maiores argenteos non numerarent sed per libras invicem appenderent, pretiaque agrorum aliorumque stabilium bonorum tertia parte augerentur, reditus vero omnes aut linerentur aut a nummo sextodecimo ad vigesimum adscenderent et sic quinta sui parte minuerentur.

(f. 11.) Concionatores calvinistae, cum synodum generalem confirmare noluissent ordines, eosdem obsecrarunt ut saltem de aliquibus per provisionem disponerent, et precipue super erectionem collegii studiosorum theologiae ipsorum Leidae; quare v Septembris huius anni Hollandiae ordines Hagae statuunt:

I. ut nemo concionetur nisi examinatus et admissus.

II. ut concionatores mali per ecclesiasticas censuras puniantur.

III. ut statim Hagae habeatur synodus particularis in

presentia et presidentia Gerardi a Wingarden, maioris consilii presidis, et Leonardi Caessenbroot, consiliarii curiae Hollandiae.

IV. ut post haec annuatim congregari possit synodus particularis, presentibus et presidentibus ordinum legatis, ubi ecclesiastica tantum tractentur.

V. de collegio studiosorum Leydae promissum ordines curam habituros; quod et statim erectum est.

Collegio hoc erecto undique missi ad seminarium hoc qui tenuioris fortunae in concionatores formandi erant. Qui statim tumultuari ceperunt, mensam non satis lautam causantes, ter in septimana calidas et tostas carnes volentes. Missus eo a senatu Leidensi Nachtigael, suppretor, cum suis satellitibus, ut capita ipsorum privatim flagellarentur. Sed boni isti adolescentes, jam tunc spiritu Calvini, obedientia heretica et animo concionatorio prediti, exertis cultellis suis seipsos defendere ceperunt et pretorem ipsum cum uno ex satellitibus occiderunt.

Beraamde kerkorde van Holland [Bor, III blz. 557].

1592.

Fransche zaken. Hulp door de Staten aan Hendrik IV verleend. Verzoek der Groningers om hulp tegen de Geuzen. De tusschenkomst des Konings in den Franschen burgeroorlog maakt het ondoenlijk hen te helpen.

(f. 13.) Mos est Noviomagensibus, ut consules secundo Januarii innoventur aliique substituantur a senatu, capitaneis vicorumque praefectis; reliquus vero magistratus perpetuus est, cum vita solum mutatur, nihil ut contra princeps vel eius curia tentet vel tentaverit, cum ex antiquo, quando imperialis civitas essent, hoc retinuerint, unde et usque in hodiernum diem Regnum Neomagiense vocatur. Hoc autem anno ordines suos in urbem miserunt legatos, qui omnem omnino magistratum deponerent novumque ex haereticis substituerent, idque cum privilegiorum assertores ita videri velint ut caussam suae rebellioni inde praetexant: sed immerito, cum vel hoc

exemplo manifestum fiat, eos nihil curare etiam antiquissima et maximi momenti privilegia, cum rebus suis obfutura suspicantur; idque eo magis perspicuum redditur, quod tales in novum hunc magistratum allegerint, ut eos puderet locum suum occupare, licet heretici alioquin impudentissimi sint, atque ad aliquot septimanas civitas plane sine magistratu fuerit, donec Mauritius, scriptis ad novum magistratum literis, juberet ut locum suum occuparent; et tertio demum Februarii a commissariis curiae Arnhemiensis in possessionem inducti sunt. Tunc advectae sunt omnes ligneae sanctorum statuae et publice in foro a carnifice exustae, et cineres in profluentem Vahalim missi sunt. Decanus et canonici in carcerem mittuntur, et vi ab ipsis, ut vasa ecclesiae tradant, extorquere conantur; monachi monialesque et nominatissimi quique catholicorum expulsi, tributa ad modum aliarum civitatum in immensum aucta. Vides, lector, qualis libertas ab hereticis expectanda sit, qui tamen liberatores patriae audire volunt! Sane puderet eos, si frontem haberent.

Mislukte aanslag op Maastricht. Maurits neemt Steenwijk; belegert Koevorden en neemt ook dit eindelijk in.

(f. 14vso.) Fuit hoc tempore in Hollandia, quem etiam vidisse me puto, quidam Florentinus Franciscus Filidinus, qui se nobili Pucciorum familiae per mendatium ingerere nitebatur, disseminabatque apud plurimos olim damnatos pelagianorum errores, atque etiam chiliastarum somnia; nimirum fidem, spem et charitatem in Deum a natura omnibus ante usum rationis non tantum sufficienter sed etiam efficaciter inesse, easque ad justificationem et eternam salutem sufficere, nulla vero sacramenta esse necessaria sed tantum obsignativa esse divinae benevolentiae, qua homo ne per peccatum quidem spolietur. Atque in hoc articulo non tantum Augustinum, verum etiam totam ecclesiam visibilem errasse. Deinde post generale orbis incendium Deum Patrem judicaturum bonos et malos spiritus tantum, atque exinde mox resurrecturos solos justos, eosque perficiendos atque perfectos mille annis in terris regnaturos, in cuius fine Satanam solutum cum Gog et Magog eos oppugnaturum et perimendum, tumque

demum futuram resurrectionem generalem et judicium universale. Has suas naenias impius nebulo gloriabatur obtrusisse et persuasisse multis viris magnis in Germania, atque magno applausu exceptas a Navarreo, antequam eas in Hollandiam, velut sentinam haeresium, importasset; imo usque eo insensatae superbiae prorupit, ut eas Clementi VIII, summo pontifici, christiani gregis (ut asserit) summo pastori, cum osculo pedum offerret. Verum ab illa sede, omnium heresium malleo, mox proscriptus et in ordinem librorum prohibitorum rejectus est, licet doctrinam illam a patre celesti sibi revalatam seque divinae scripturae infallibilem interpretem esse assereret: more omnium hereticorum, qui omnes suos foetentes errores sacrae scripturae pipere, ne quis abhorreat, inspergunt.

Buitenlandsche zaken.

(f. 15vso.) Sub finem anni cum Parmensis tertiam expeditionem in Galliam pararet, daturus operam ut aliquis catholicus princeps a confoederatis in regem assumeretur, cum XVI Novembris Atrebatum venisset magnaque pompa exceptus hospitaretur in abbatia sancti Vedasti apud eius abbatem, Joannem Saracenum, ipsis calendis Decembris de nocte subitanee animan agere incipit et postridie moritur, aetatis suae anno XLVII. Princeps bellica laude et maximis rebus olim gestis clarissimus, atque ex omni parte foelicissimus, si aut statim a capta Antwerpia obiisset aut certe pari fortuna in Belgio progressus fuisset. Cadaver eius franciscano capucinorum habitu vestitum, mox exenteratum intestinaque ante aram summam monasterii sepulta sunt, splendidis exequiis; quibus intererant Mansfeltius, Warenbonius, Barlemontius, Havereus, Soranus et multi alii Belgii nobiles. Cetera vero membra dissecta thurisque inclusa mulis et equis in Italiam delata sunt et apud capucinos Parmae sepulta. Duos post se filios reliquit, Rainutium in principatu successorem, et Edvardum, a Gregorio XIV diaconum cardinalem factum, ex Maria Lusitana, Philippi regis affine.

Commode admodum sub mortem Parmensis ex Italia in Belgium advenerat Petrus Gusmanus Fontium comes,

cum literis regiis, quibus continebatur, ut, si quid Parmensi humanitus contingeret, praefecturam Belgii administraret Petrus Ernestus comes Mansfeltius, donec alium gubernatorem rex constituisset. Qui multa procerum gratulatione officium istud capessens, Carolum filium suum exercitui praefecit, et sub finem anni in Galliam misit.

(f. 15vso.) Secunda Novembris ad requisitionem admodum reverendi domini Sasboldi, Sanctissimi Domini nostri vicarii per confoederatorum ordinum provincias, in Hollandiam ex Brabantia religiosi, ut indigenis sacerdotibus in juvanda plebe auxilio essent, venerunt. Qui initio seipsos satis humiliter et probe gerebant; verum, cum et alii nonnulli advenissent, eosque dictus Vicarius, ut tutius latitarent, minoribus hospitiis, honestis tamen, ut et indigenas sacerdotes excepisset, illi statim ampliora aedificia divitumque contubernia, plurimum dolente Sasboldo, ambire et sequi ceperunt; sparsisque contra dictum Sasboldum indigenasque sacerdotes variis, ut suis locis dicemus, querelis, per aliquos ex illis tales in illis regionibus motus excitarunt, convocatisque amplissimis conventibus ita haereticorum inquisitionem provocarunt, ut plus damni intulerint quam commodi fecerint hactenus, vel forte etiam in posterum praestituri sunt, ut latius deinceps annotabimus. Quae res monere poterit omnes episcopos, ut quantum possint a religiosis nimium fovendis abstineant, cum illi ordinem potius suorum quam publicum universalis ecclesiae bonum promoveant, quasi apud ipsos solos sit religio, quod vergit in vilipendium cleri secularis. Non defuerunt tamen ex ipsis, qui et ipsi moderatius in multis agerent et pleraque suorum sodalium egre ferebant, eo quod, honestis natalibus orti, exactius in mundo versati essent. Accidebat quod plerique illorum, deposita cappa et vinculo monasteriali, ut inconditi vituli, tam in veste quam in victu lasciviebant, praesertim cum saepe a suis superioribus in Hollandiam mitterentur, quod eorum mores in monasteriis ferre non possent.

1593.

Voortdurende burgeroorlog in Frankrijk, waaraan Koning Philips deel blijft nemen tot schade van zijn eigen zaken in Nederland. Intusschen verovert Maurits Geertruidenberg.

(f. 18vso.) Joanna Constantina, Wilhelmi Auraici ex abbatissa Caroletta Mompenseria filia, hoc anno ducta est a comitissa Swartseburgense, eiusdem Auraici sorore, in Germaniam, atque XX Junii copulata est in arce Dilleburgensi cum Frederico comite Palatino: insigni macula illius domus, quae, Caesareo sanguini toties inserta, nunc prole incesti matrimonii deturpata est, ita ut liberi eius sint servi monasterii et incapaces hereditatis, nedum dignitatis paternae.

Krijgsbedrijven. Buitenlandsche voorvallen.

(f. 19.) Cum annonae caritas, in Italia praesertim, adhuc in totum non resedisset, multique anno praeterito, qui frumentum eo vexerant, cum grandi lucro domum rediissent, mercatores Hollandici complures sub finem huius anni multas naves frumento onerarant, ut in Hispaniam atque Italiam contenderent. Erant numero fere 140 quae in portubus Tesselensi et Vliensi stationem habebant, commodum ventum expectantes, cum XXIV Decembris, in vigilia Nativitatis dominicae, ingens orta tempestas fere 50 ex illis depressit et ceteras omnes miserum in modum afflixit. Unde secuta est multorum mercatorum, praesertim Delfensium, etiam catholicorum primariorum tanta ruina, ut cedere bonis suis coacti sint.

Buitenlandsche zaken. Breve, waarbij de Nuntius Apostolicus van den Paus zekere bevoegdheden ontvangt, met vergunning om die gedeeltelijk aan anderen op te dragen, gelijk hij bij dezen doet aan Sasbold Vosmeer, vicarius apostolicus. [Broedersen, Tractatus, I p. 245, met geringe wijziging].

1594.

Voortgang van den burgeroorlog in Frankrijk. De Spaansche partij daar te lande in verval.

(f. 23vso.) In Belgium vero huius anni initio venit Ernestus Archidux, qui Natalem domini Herbipoli celebrarat et XVII Januarii Luxemburgi a comite Mansfeltio excipitur, Bruxellam iturus; ubi maximi fiebant sumptus et apparatus ad excipiendum principem, tot Caesaribus prognatum, virum optimum, cuius imaginem hic reddimus [1]). Bruxellas advenit XXX Januarii, comitante Ernesto Bavaro, Coloniensi episcopo, comite Mansfeltio, Fontano, atque tota nobilitate Belgica, tanto populi concursu ut, deficientibus hospitiis, plurimi in ipsa bruma sub dio pernoctarint. Ipse Ernestus totaque familia rubro holoserico vestitus erat, cui artificioso laqueorum nexu phrigio opere affixi erant duplices E.E., quasi omen ipsius cum Elisabetha, Hispaniae principe, futuri matrimonii. Infiniti fere arcus triumphales erecti erant, in quibus ordine novem Austriacae familiae Caesares visebantur, triduoque continuo magnis sumptibus geniales dies epulaeque peractae sunt.

A festis peractis in concilio ordinum praeleguntur literae regiae, quibus praescribebatur ut, non velut vicarius regis, verum ut ipse rex tantus princeps exciperetur et coleretur.

Ad Ernesti adventum omnia plena metu erant in Hollandia; taciti atque suspensi agebant ordines. Verum ad mores suos redire ceperunt, maxime cum illum, ut dicebat, pium et pacificum principem pacem et non arma tractare viderent. Statim enim ab adventu suo ad rebelles ordines scribit: Se propterea domo abesse fratribusque valedixisse molestissimamque Belgii gubernationem suscepisse, ut florentissimis quondam regionibus et domus Austriacae hereditariis optatam et necessariam pacem afferret; proinde hortatur ordines, ut, deposita omni diffidentia, agant secum de imponendo fine calamitoso atque diuturno

---

1) Het lag in het plan van Dusseldorp zijn boek met portretten en afbeeldingen te versieren.

bello, conditionesque tales offerant, quas rationi convenire putent. Optime quidem ista, sed intempestive apud illos scilicet, qui omnes pacis essent jurati hostes et qui laeto Navarei successu foelicique annorum praeteritorum in regionibus suis marte, pro servili suo ingenio plane erant intractabiles et feroces. Certo namque constat, armis nebulones istos desperatos esse subjugandos, qui nihil etiam aequissimum admissuri sunt, nisi vi et terrore cogantur.

Venerat in Hollandiam per hos dies sacerdos quidam Namurcensis, pastor Bossierius, nomine Michael Reinichovius a loco nativitatis suae Templieu notior. Hunc ordines comprehendunt et dirissimis tormentis eo adigunt, ut fateretur caussam itineris sui fuisse ut Mauritium Nassovium et Joannem Oldebarneveltium, Hollandiae syndicum, cum nonnullis aliis occideret, atque ad hoc se conductum esse a comite Barlemontio de consensu Ernesti Archiducis; cumque repetitis tormentis hominem, in mendatio suo vacillantem, varie excarnificassent, invenerunt eum prima Aprilis in carceribus semimortuum, cum ex zona sua seipsum suspendisset et, illa rupta, decidisset, quare desperantem et fere amentem confessionem, quam descripserant, subsignare fecerunt. Instabant apud ordines Otto Hartsius et Hieronimus Comans, jurisconsulti, qui Ernesti literas supra citatas in Hollandiam portarant, ut, quandoquidem captivus Archiducem Ernestum et comitem Barlemontium accusaret, ordines illum examinandum in Brabantiam mitterent, peracto examine bona fide restituendum, vel locum aliquem non suspectum deligerent, ubi a praedictis principibus, aperte tantum scelus detestantibus, refutari posset. Ordines, audito tam rationabili postulato, veriti ne mimus totus propalaretur, jubent incontinente hominem capite truncari et quadripartito divisum ad quatuor Hagae aditus furcis appendi; quod etiam vidimus.

Afwijzend antwoord der Staten aan Ernestus. Maurits ontzet Koevorden en belegert Groningen en dwingt die stad tot overgaaf. Voorwaarden aan de burgers en de bezetting toegestaan.

(f. 25.) Ita cives, milites quoque, libertatem abitus non tantum sibi pacti sunt sed etiam omnibus ecclesiasticis, et nominatim duobus e societate Jesu patribus. Qui etiam xxv Julii cum multis incolis urbe excesserunt, introductis Mauritio cum 12 signis peditum et 200 equitibus. Statimque ad Mauritii adventum templa caesa, sacra profanata, et qui in magistratu fuerant, substitutis haereticis, depositi sunt. Ab omnibus vero civibus hujusmodi juramenti forma exacta est: Ego N. propria manu et subscriptione testor atque fateor apud deum omnipotentem, me promittere et jurare urbi Groningae et ordinibus foederatis gubernatorique huius ditionis me fidum fidelemque futurum, deserere quoque et eiurare regem Hispaniarum cum suis omnibus adhaerentibus, [illi] illisque numquam fidelem me futurum, sed perpetuos atque hereditarios hostes declaro. Insuper quod neque ego neque meorum quisquam vel privatim vel publice ullam petam religionem preter reformatam, quam confoederatae provinciae profitentur, nec ut ulla servetur terra marive ullis scriptis scedulis procurabo. Ita me Deus adiuvet.

Vides hic apertissime, benigne lector, quo praetensa religionis libertas armaque sumpta tandem evaserint, quid heretici initio et dum parvi sunt simulent, et quid in fine praestent. Certe non puto, quod sanae mentis quisquam improbaturus sit, si initio hujusmodi hominibus debitis suppliciis obvietur, nisi forte ab hereticis pati velit quod ipsis inferre formidat.

(f. 25vso.) In fodinis, in districtu Voshol dicto, qui Brederodiis, Swamerdami dominis, paret et aequo fere spatio Leidam Amsterdamum atque Woerdam interjacet, pagus vel potius vicinia pauperum aliquot rusticorum est, Corterare dicta, qui, ex optima institutione insignis pastoris sui Langeracensis, catholicam religionem tenacissime servant, insigni studio et mirabili scientia sacramentum confessionis atque eucharistiae frequentant. Ex his nonnulli ante biennium in avio quodam horreo convenerant, nullo sacerdote vel ministro ecclesiae, uno tantum rustico quaedam ex pio libello prelegente; sub finem vero etiam cantabant hymnum: Veni creator Spiritus; cum

in eos irruit incommodus hospes, illius regionis satrapa, Petrus Struvinck dictus, penas et mulctas a pauperrimis hominibus exigit, detractantes in jus apud senatum Hollandiae provincialem vocat; ubi etiam in easdem ut et in expensas litis condemnati sunt. Appellant rustici et demonstrant, se predictis penis non teneri, eo quod edicta anni 1581 et 1589 non loquantur nisi de congregatione, cui sacerdos vel minister pontificius interfuisset. Hic autem nullum adfuisse, et proinde jus penale ultra proprium casum et verba sua non extendendum: idque variis juris decisionibus confirmabant. Supremus vero senatus hoc mense Julio, die lunae, viso processu, iterata sententia condemnat rusticos in mulctas, expensas et penam indebitae appellationis. Postridie vero publice nomine ordinum Hollandiae et Westfrisiae promulgatur edictum, cuius titulus erat: Prorogatio et Ampliatio edictorum contra papisticas superstitiones emanatorum. In cuius initio statim dicunt, se extendere antiqua sua edicta, ut etiam comprehendant illum casum, quo nullus sacerdos, monachus vel ecclesiae minister congregationi interfuisset, sed tantummodo vir vel femina de libro aliquo quippiam prelegisset. Insuper etiam edicunt, ne qua obstetrix aliave persona infantem, qui in partu periclitatur, provisionaliter (ut moris est catholicis) baptiset, sub pena 100 florenorum; similis pena statuta in eos, qui matrimonium ritu catholico coram sacerdote contraherent, sacerdote, qui baptisarit vel junxerit, exulaturo et alimentis atque beneficiis privando. Illis vero, qui aliquem ad talia vocarint vel hortati sint, pena adeuntium quadruplicata mulctant.

Hic, quaeso, lector, paululum siste gradum et, preter communem haereticae inquisitionis considerationem, mecum expende, quod heretici edicta sua extenderent ad tales casus. Quod si extenduntur, certe antea talem casum non comprehendebant, et consequenter injuste rusticos damnarant. Certe declarasse, et non extendisse, oportuit edicta; sed, deo permittente, mendatium ordinarie seipsum prodit et jugulat. Quod vero attinet ad celebrationem matrimoniorum, cum apud ipsorum concionatores et heriticorum synagogam jungi detrectarent non solum

catholici, sed etiam lutherani, mennonistae aliique sectarii, magnae turbae super hoc exortae sunt. Ante haec tempora. Zelandi perfracte voluerunt, ut coram synagoga calviniana tantum matrimonia contraherentur; atque in hodiernum diem catholicos ad hoc per turpem lapsum cogunt, aut alio saltem ad tempus migrare et ibi jungi: nam Hollandi in hoc puncto mitiores dispensandum putarunt. Licet enim tam Hollandi quam Zelandi in religionem et regem bella gerant, sepe tamen notavi Zelandos magis in religionem, Hollandos vero magis in regem concitari hactenus. Itaque Hollandi, expendentes matrimonium in doctrina sua calviniana non esse sacramentum sed nudum et civilem contractum, jam ante aliquot annos concesserant, ut catholici matrimonio jungerentur diebus sabbati vel alias forensibus post trinam e domo civica ad sonitum campanae denuntiationem; hoc modo comparent coram duobus scabinis et urbis secretario contracturi. Secretarius, deinde parochum induens, rogat: num libera voluntate venerint; quo affirmato subjungit: cum nemo proclamationibus se opposuerit, permittitur vobis contrahere in nomine domini; deinde, junctis dexteris, rogat sponsum et postea sponsam de promissione maritali, ac deinde addit: Deus omnipotens, qui vos ad hunc statum vocavit, vos devinciat et vobis benedicat. Sacerdotes vero catholici non impediunt, quominus hujusmodi actus celebretur, quia, ratione contractus, matrimonium aliquatenus civilem magistratum respicit, ut patet in conditionibus antenuptialibus aliisque instrumentis. Imo multis tam contrahentibus quam sacerdotibus suasum est, ut nequaquam hunc actum intermitterent: contrahentibus quidem, ne pro concubinariis et liberi ipsorum pro illegitimis habeantur; sacerdotibus vero, cum quia vix alias constare potest de impedimentis, cessantibus bannis ecclesiasticis, (memini enim, hac solemnitate omissa, non paucos perperam junctos magno scandalo et sacerdotum rubore atque periculo), tum etiam quia hoc modo adimitur metus inquisitionis, quae fit a magistratu contra non junctos vel catholice junctos. Novi optimum sacerdotem, qui probum catholicum sed pauperem, omissa hac solemnitate, junxerat; postea vero illi ita juncti magistratum

non adibant; inquirit contra eos ut fornicatores pretor; illi, ut infamiam fugerent, a sacerdote se junctos asserebant, sicuti, inquiebant praetori, tuus pater cum matre tua junctus est. Praetor, emissis illis ut pauperibus, contra sacerdotem inquirit, qui in magno erat periculo et, nisi lautiori aliquo honorario per interpositum amicum pretorem placandum nonnulli curassent, exilium et mulcta gravis in sacerdotem pronuntiata fuisset. Ex his quoque apparet, inconsulte nimis respondisse pastorem quendam diocesis Ultrajectensis satis celebrem: se non invenire prohibitum, quominus catholici coram heretico ministro et in ipsorum sinagoga contrahant, cum nihil inter scabinum [1]) et secretarium intersit; cum enim hoc percrebuisset, magno scandalo et peccatorum periculo, convenio hominem et, quid inter utrumque casum interesset, edoceo et pervinco, ut sententiam suam mutaret et revocaret.

Quantum vero ad tertium, de baptismo provisionali, paucis postea diebus contigit, ut honestus quidam civis Schoonhovianus, cum uxor sua in partu periclitaretur, et obstetrix atque praesentes matronae puerum baptisare detrectarent propter edictum hoc, et nullus in oppido sacerdos esset, accurrens ipse pater baptisaret suum filium. Percrebuit factum, accusat eum praetor, accurrit Delfos ad reverendissimum dominum vicarium Sasboldum; me [2]) vero Haga evocat Sasboldus; rogat quid patri faciendum. Narro quid sub iniquissimis judicibus mihi nuper acciderit in caussa Corterarensi, supra deducta; suadeo homini ut cum praetore, quanti minimi potest, transigat. Post paucos dies evenit, ut cum primario quodam ex ordinibus, qui tamen moderatior erat, pranderem, orta est in convivio de caussa belli rigidisque regis edictis confabulatio; hic ille triumphare et ordinum mansuetudinem extollere, cum ex hoc casu opportune ego homini os obturavi, demonstrando quod catholici in ipsa urbe Ro-

---

1) Zoo in het Hs. Denkelijk bedoeld: ministrum.

2) De schrijver heeft dit woord zelf weer geschrapt en „alium" in de plaats gesteld, en dien overeenkomstig overal de eerste persoon in de derde veranderd. Evenzoo had hij iets vroeger: convenio hominem veranderd in: aliqui conveniunt.

mana filios judeorum invitis parentibus non baptisarent, licet baptismi sacramentum ad salutem parvulorum praecise necessarium esse docerent; e contra vero mansuetos ordines suos prohibere, ne quis suum filium baptisari faciat in necessitate, cogereque patrem vel matrem ut vel gravem et pauperibus impossibilem mulctam solvant, vel liberos suos ad eternam celi privationem intermori sinant, cum tamen ipsi, licet provisionalem baptismum non necessarium dicant, malum tamen asserere non audeant. Nos, inquam, nec ad necessaria cogimus judeos, vos etiam non mala erogari prohibetis. Fassus est iniquitatem edicti sui ingenue. Cui ego: quare igitur hujusmodi publicantur vel non revocantur, cum tu hic et alius alibi ea invisa fatentur? ad quae obmutuit. Sed idem nobis cum magistratu heretico atque ipsis ordinibus usuvenire video, quod rustico illi, qui a capitulo quodam canonicorum predium longo tempore vili pretio conduxerat; cum enim de augenda sua pensione audisset, singulatim omnes canonicos adiit, caussam suam commendavit; illi vero antiquo colono pensionem non augendam dixerunt; spei plenus rusticus ad uxorem redit. Postridie vero ad capitulum vocatus, multo amplius dare a capitulo rogatur; tristis ad uxorem redit rusticus. Rogat illa quid acciderit; respondet ille: canonici quidem boni sunt, sed capitulum non valet. Experientia et variis gravissimis exemplis didici, quod cum catholici injustitiam patiuntur ab ordinibus, magistratu vel etiam privatis hominibus, plane stultos esse qui querelas suas apud singulos de hujusmodi collegio deponunt, quia ipsi praesentibus bona verba dant, statim vero ubi abierint irrident catholicis, maxime cum ipsi viri graves coram hujusmodi hominum quisquiliis se humiliaverint, et eque nihil obtinent, quia, monente Cicerone, ubi omnes eque fetent unius pedor non sentitur, et facile singuli per mendatium se excusant et in collegas suas culpam rejiciunt. Haec per occasionem horum edictorum forte non inutiliter annotare libuit. Nunc ad historiam redeo.

(f. 27.) A Groeningensi deditione Mauritius navibus in Hollandiam rediens Amstelredami magna pompa excipitur

et opimo honorario donatur. Ipse vero tantis, ut sibi persuadebat, rebus gestis turgens et seipsum non capiens, vidit imaginem crucifixi, quam devote admodum atque perquam artificiose sculptam quispiam in officina sua venum exposuerat; accedit, emit et mox confringit, et velut seva bellua dentibus frendens in plateam projicit et pedibus conculcat. Haec est hereticorum pietas, talis ipsorum in prosperis moderatio! Amstelredamo Leidam adit, ubi in monasterio monialium, divae Barbarae sacro, et hospitio suo consueto magno triumpho excipitur. Vidi ante eius januam in media fossa locatam piramidem, de adulatorum plausu ex nominis ipsius allusione inscriptam: Graeff Maurits den Gru der Mauren; id est Hispanorum. Sed obliti erant apponere de Nassou, id est: nar sot, nimirum prae superbia.

Schepen naar het Noorden op ontdekking uitgezonden.

(f. 27.) Dum hae naves in cursu sunt, varii de illarum futuro successu erant Hagaecomitis sermones et conjecturae. Evenit quod cum magno hereticorum coetui interesset catholicus aliquis, dixerit ostenderitque ex Julio Scaligero contra Cardanum omne littus quod septentrionem respicit naturaliter importuosum esse, idque probaret exemplo Italiae et Histriae, Hispaniae atque Africae atque aliarum regionum; non parvum inde illi periculum forte esset creatum apud illos, qui suis successibus tumidi spe totum mundum devorant, nisi medio Septembri eaedem naves reversae frustraneum suum laborem ex illa caussa atque ex altissima glacie retulissent.

Verloop van dien scheepstocht. Aan de Spaansche zijde soldaten-oproer te Sichem. De muiters in verstandhouding met Maurits. Frankrijk verklaart aan Spanje den oorlog. Verlegenheid van Ernestus. Bekeering van Hendrik IV. Proces tegen de Jesuiten in Frankrijk. Moordaanslag van Chastel; zijn vonnis.

(f. 27vso.) Jussum ut aedes, ubi natus erat ille adolescens, solo aequarentur, erecto peristilio cum huius caussae inscriptione. Ut autem inscriptio haec quam posset ornatissime conciperetur, misit rex Navarreus Leidam ad

Josephum Scaligerum, qui istac in illa universitate magno stipendio nulla professione, κωφὸν πρόσωπον, alebatur, ut illam conciperet; quod et fecit. Cuius formula statim ad me allata est, vidique notatum, culpam illius facti ascribi patribus Societatis Jesu cum hoc elogio: Genus hominum superstitionis novae atque malificae; quae verba statim animadverti desumpta esse ex Suetonio, in vita Neronis, nec dubito quin inscriptoria fuerint primae persecutionis, quam ille tyrannus in Christianos movit, ita ut insigni cum ignominia heretici os et personam Neronis induerent et Jesuitas communi cum martyribus titulo honorarent.

Geschriften tegen de Jesuiten uitgegeven.

(f. 28vso.) Hoc vero anno mense Aprili, petente Laurentio Boucherio artium doctore, tota universitas Parisiensis, nemine ex membris dissentiente, (ut habet liber Gallicus) constituit, agendum cum rege et eius curia, ut Jesuitae Francia pellantur; qua resolutione evulgata statim se ipsis junxerunt pastores ecclesiarum parochialium, formatusque juridicus processus, in quo non tantum praedicti articuli sunt deducti, verum etiam et illud ipsis vitio versum, quod Hispaniarum regi faverent, eumque ad Monarchiam promotum cuperent. Quod utrum vero an falso ipsis objectum sit ignoro; illud certe toti mundo editis passim libris et programmatibus constat, eos postea tantas laudes in Navareum, ad Galliae regnum assumptum, congessisse, ut hominem sane improbe viventem vocarent alterum Constantinum, ecclesiae columen, religionis propugnatorem, virtutum omnium thesaurum et similia; quibus hoc adepti sunt ut, licet occasione motae huius litis Gallia excidere debuerint, paulo tamen post, occupato blanditiis suis regis animo, eodem redierint et omnia usque ad invidiam apud ipsum deinceps potuerint; et ista quidem pro hoc loco sufficiant, cum infra sepius de illis acturi simus.

Buitenlandsche zaken.

1595.

Begin van den oorlog tusschen Frankrijk en Spanje. Dood van Ernestus. Fuentes in zijn plaats.

(f. 31vso.) Hiems erat hoc anno asperrima et diuturna, ita ut Renus aliique fluvii glacie ita tegerentur, ut plaustra onusta transmitterent. Deinde cum initio Martii glacies solvi inciperet, multis imbribus tanta inundatio facta est, ut Renus atque Mosella ad 30 pedes excreverint, unde omnes aggeres, praesertim in Batavia insula, transgressus Renus inopinata clade totam illam regionem obruit. Culemburgi per plateas navigabatur, hominibus ad tecta confugientibus; magna vis pecoris passim submersa est cum multis hominibus, quorum cadavera passim fluctuare videbantur; inter quae videre etiam erat nonnullos vivos, glaciei frustis insidentes, misere et incassum opem flagitantes, pueros in cunis positos, gallinas perticis tectisque a flumine abruptis insidentes, quae si forte naviculam vel homines conspiciebant, anxio volatu eo ferebantur. Illud sane in hoc cataclismo accidit, quod praetereundum non est: patrum nostrorum memoria cum effodi cepissent cespites in agris illis, quae juxta Renas et Wageningam sunt, effossa est latior quaedam fossa, qua naves illis cespitibus onustae in Renum deferrentur, cuius ostium est ad pedes praerupti montis, cui Renarum oppidum insidet, valida cataracta contra vim fluminis munitum; verum haec eluvies, altitudinem eius transgressa, per fossam illam fodinasque inter montes Renenses et Wageningenses delata, Amersfordienses, ad pedem montis sitos et nihil minus quam inundationem metuentes, subito oppressit. Aqua namque, magno impetu in portam et moenia illata, illa pro tertia fere parte in multis domibus plane erasit, perfractoque obice in Amasim fluvium devoluta in mare meridionale, quod Frisiam atque Hollandiam interjacet, erupit. Nec minore clade eadem inundatio per varia Germaniae loca deseviit.

(f. 31vso.) Videmus malarum caussarum advocatos, questus sui gratia, antiquatas et sopitas lites nihilque ad se

attinentes querelas resuscitare. Paria quoque agunt ordines confoederati: ubique scrutantur, an cuiquam profugo, exuli vel scelerato aliquod jus competat in vicinas Belgio ditiones, qualecumque illud sit et quam improbabile, dummodo ansam commodae ipsis querelae suppeditet; eius se vindices statim profitentur. Quod tum alias soepe tum hoc tempore usuvenit. Circa annum namque 1200 Godefridus comes Bullioneus episcopo Leodiensi vendidit comitatum Bullionensem, cuius metropolis Huyum oppidum est, ut ea pecunia in sacrum bellum iturus uteretur. Non diffiteor quin longe laudabilius laicus ille princeps vendiderit quam episcopus emerit, qui ipse potius quam secularis ille bello affici debebat; verum tales eius et nonnullorum aliorum mores; attamen injustitiae vel fraudis nemo unquam illum contractum suggillare ausus est, donec hoc tempore litem de hoc, sub nomine Bullonij Galli, inferre cogitant rebelles, ut Huyo oppido potirentur, quod ad Mosam et pontem supra illam ex lapide habens utramque ripam accolit. Opportunum enim illud putabant, ut inde suas excursiones in Brabantiam, Luxemburgum vicinasque regiones facerent, simulque ut per illud auxilia in Galliam mittere atque inde recipere possent. Negotium itaque occupandae huius urbis datur Carolo Heraugerio, prefecto Bredano, cum 12 turmis equitum et 20 signis peditum; negotium nequaquam erat arduum, quod incolae, velut neutrarum partium, quosvis intra moenia admitterent. Itaque XXXI Januarii 30 milites divertunt apud proditorem quendam, habitantem ad acclivitatem rupis cui arx insidet; ex huius domo per fenestram quandam in arcem scandunt et, vinctis excubiis, illam et, admisso Heraugerio, oppidum occupant. Expostulat cum ordinibus de fracto foedere et violata amicitia Ernestus, episcopus Leodiensis; verum illi legatum longo tempore ludificant, nunc hoc nunc illud causati. Quod videns elector militem conscribit, ut jus suum armis persequatur, praesertim cum Ernestus archidux, Belgii gubernator, auxilium ad hoc polliceretur. Regii itaque ex uno latere, Leodienses ex alio oppidum obsident, et XIII Martii scalis occupant, praesidiariis in arcem fugientibus, qui illam dedere nolebant, quod scirent

Mauritium 800 equites et 2000 peditum subsidio mittere, qui se coniungerent cum eius genero Bullionio, ex Galliis adventanti et oppidum sibi vindicanti. Verum regii, occupato monte, qui castro adversus est, 28 tormenta in eo locarunt, et XXVIII Martii totum castri murum deturbare ceperunt, tanto impetu et progressu, ut territi praesidiarii deditionem facerent. Atque ita brevi ordines perdiderunt illud oppidum, cuius occupatio, ut notorie injusta et tyrannica, grandem illis peperit invidiam apud omnes principes; quod tamen ipsi meretricia fronte parvi pendebant, ideoque similia, et maiore quidem impudentia, hoc eodem anno tentarunt.

Embda urbs est Frisiae orientalis primaria, ad Amasim fluvium brachiumque oceani, quod Dollardum sive Furiosum vocant, sita, portu amplissimo et mercatoribus frequentato, praesertim ab anno 1566, cum illorum, qui ob heresim proscripti, vel sponte sua Belgio decedentium tutissimum esset receptaculum, connivente comite eius Ennone, cuius pater Edzardus licet anno 1525 inter primos fuisset, qui profligata catholica religione Lutheranismum induxissent, eumque adhuc eo tempore Enno sequeretur, tamen liberum et apertum suae hereseos exercitium permittebat calvinistis atque anabaptistis; sicque factum est ut socii impatientes calvinistae, ejectis Lutheranis, omnia sibi templa vindicarint. At Ennoni succedens Edzardus junior, cum videret calvinianos, a suis concionatoribus impulsos, libertatem more Belgarum moliri et principem suum exturbare, de reducendo Luheranismo cogitare cepit. Verum cives, captis armis, arcem comitis, quam intra urbem habet, invadunt murosque eius civitatem versus demoliti sunt. Comes, cum lenitate civitatem in obedientiam redigere non posset, militem juxta Lubecam conscribi jussit, atque in ostio portus, in promontorio quod Knock vocant, munitionem erexit, ut aditum portus in suam potestatem redigeret. Territi itaque eius rebelles mittunt ad ordines confoederatos, ab illisque auxilium petunt caussae suae, quam et origine et religione illorum tumultibus similem probant. Ordines, cum viderent larvam suam non parum detractam ex occupatione Huyense, verebantur ne totos se nudarent,

si etiam Embdensibus succurrerent; itaque in Frisiam occidentalem aliquot signa militum trajiciunt eaque sacramento solvunt, data libertate ut Embdensibus militent; a quibus etiam continuo assumpti sunt atque Embdam abducti; quare comes, diruta munitione sua, militem abduxit, jure Hollandis infensus: a quibus justo dei judicio talia passus est, cum eius pater et avus eosdem contra religionem catholicam et regem rebellantes totis viribus fovissent.

Vredehandel, door Ernestus aangevangen en door Liesveld en Hartius beproefd, afgewezen door de oorlogzuchtige Staten. Vergeefsche belegering van Grol door Maurits, die met schande voor Mondragon moet wijken.

(f. 33.) Agebant tunc in castris regiis nonnulli principes, qui, ut ex iis qui adfuerunt habeo, altum ingemuerunt [1]), eamque sibi contra voluntatem accidisse asserunt, et late affirmant longe sibi gratius futurum fuisse, si regiis caesis victoria penes Nassovios fuisset; quod ex ore fide digni, ut puto, hominis habeo, qui ipse hoc principes proferentes se audivisse dicebat. Insigni certe ingratitudine, si non perfidia. Hoc ideo annotare volui, ut lector videat mirum non esse, si tanto regis prejudicio Mauritius in Gelria et Transissulania bellum feliciter gesserit, cum proceres et principes exercitus regii ab hostibus starent.

In Frankrijk verzoent zich Hendrik IV met den Paus, en zet den oorlog tegen Spanje voort. Vergeefsche aanslag der Geuzen op Antwerpen en Mechelen.

(f. 35vso.) Dici non potest quanta Hagaecomitis inter ordines rebelles animi consternatio ex hoc facto fuerit: non ob cladem acceptam, nec enim tanti illam estimabant, sed ex facto Antwerpiensium et Mechlinensium, quos regi catholico tam fideles videbant, atque ex hoc facto longe fideliores futuros non ignorabant, cum natura ita comparatum sit, ut homo longe magis afficiatur erga

---

1) Door veel uitschrappen en veranderen is een woord uitgevallen, misschien: hanc victoriam.

eos, quibus ipse beneficium praestitit, quam erga illos, a quibus beneficium accepit.

Buitenlandsche voorvallen.

(f. 40.) Habitarant diu Delfis contiguis aedibus Maria Burana, Auraici filia, et Philippus comes in Hohenlo, illa in sacro et clauso divae Agathae monialium septo, ille in aedibus Huteri, quae anno 1572, ob religionem et regem exulante domino, ab ordinibus publicatae et Hohenlovo donatae erant. Atque ex occasione huius vicinitatis Maria diu procata fuerat Hohenlovum, quod vir procerus et pulcher esset, ipsa vero parva et deformis: tandem vero voti sui compos, cum illo jungitur VII Februarii in castro Burano, ubi magno splendore nuptiae celebratae sunt in aula majori.

Eerste scheepstocht naar Indië.

1596.

Albertus van Oostenrijk tot landvoogd benoemd, met Philips Willem van Oranje hierheen.

(f. 41vso.) Undecimo Februarii Albertus cardinalis Austriacus Bruxellas venit sub occasum solis, magna pompa exceptus, cui a sinistris adherebat comes Fontanus et praecedebat Auraicus, facibus tota urbe collucentibus. Is statim ab adventu suo literas dedit ad ordines confoederatos, quibus pacem illis offerebat, quibus et suas junxerat Auraicus, sequestrum se ad hoc offerens. Ad literas cardinalis ordines responderunt suo more, plaustra conviciorum in regem et Hispanos evomentes; Auraici vero literas parum aequo animo tulerunt; jam ante enim ad illum scripserant gratulatorias, quod diuturnam et gravem captivitatem evasisset, patris eius facta et in Belgium beneficia extollentes, atque ut eius vestigiis insisteret adhortantes. Nunc vero illum regi suo fidem servantem catholicum experti, impense oderant, ita ut aditum in Hollandiam negarent, colloquium cum sorore in Montibus ad Zomam quidem offerrent, cum Mauritio vero

fratre plane praeciderent: vel quod vererentur ne ab ipso in partes regias pertraheretur, vel, quod magis (verisimile) [1]) est, cupiente sic ipso Mauritio, qui eius in Belgium adventum non satis aequo animo accipiebat. Verebatur enim ne fratre majore natu et principibus Christianis grato, ipsius gloria (quam pro immenso suo fastu tantam estimabat quantam ipse putabat) obscuraretur. Accidebat quod hactenus de administratione bonorum Philippi cum sorore sua Maria contenderat, asserueratque illa saltem quae ex parte patris obvenerant suae potius fidei concredenda, quod virilis sexus praerogativam haberet, non obstante quod illa ex eodem thoro cum Philippo esset. Certe usque ad hoc tempus nemo inventus fuit, qui regi catholico suggerere auderet ut Auraicum dimitteret, donec Albertus cardinalis ostenderet hoc plane expedire, cum, si fidelis maneret, simultas inter ipsum et Mauritium intercessura esset; si vero ad ordines rebelles se conferret, turbas intestinas Mauritio excitaturus esset.

Albertus hervat den oorlog, met geluk; neemt o. a. Calais.

(f. 42vso.) Hollandi, hisce cardinalis victoriis exacerbati, mille in illum convitia jactitabant, nunc sacrificulum nunc, a tegumento capitis sacro, clapmuts vocantes, aliaque quae in mentem venerant effronte licentia evomentes. Cum vero viderent catholicos, qui inter ipsos agebant, rebus his a cardinale gestis non parum exultare, omne odium suum in eos effundere constituunt. Eram ego [2]) in utroque jure licentiatus factus Duaci XXIII Octobris anno 1589, ipso natali meo 33°, atque sequenti anno domum reversus cum matre mea, cui unicus filius eram, Hagam habitatum concesseram, ut inter advocatos celebriores degens practicam addiscerem; atque ea de caussa quotidie rotam frequentabam, etiam in subselliis advocatorum locum occupans, cum tamen advocatus non essem eo quod, reluctante conscientia, optimum et bene de catholica religione meritum principem Philippum, His-

1) Dit woord is uitgevallen.

2) Al het volgende is in het hschr. geschrapt, met uitzondering van den inhoud van het placcaat.

paniarum regem, ejurare nollem, praesertim cum religionis [1]) causam cum negotio religionis catholicae publica fama conjunctam viderem. Accidit ut postea complures, non parvo numero ex primariis catholicis, adolescentes itidem Duaci vel Lovanii promoti simili ut ego caussa Hagam venirent et, meo exemplo animati, etiam ipsi locum in subselliis occuparent. Quare factum ut, indignantibus hereticis advocatis, a curia ediceretur, ne quis sub gravi mulcta in subselliis advocatorum consisteret, qui juramentum debitum non praestitisset. Hinc factum est ut illi in posterum subselliis abstinerent, ego autem, qui a longo tempore illud feceram quemque ipsa curia advocatum juratum putabat, potuissem incepto persistere, et utique perstitissem, nisi veritus fuissem scandalum et simulationem impii juramenti, atque etiam ne proderer ab omnibus catholicis, qui me injuratum esse probe sciebant. Itaque et ego subselliis abstinui; quod videns utraque curia, tam provincialis quam appellationis, ingenti ira in me exarserunt, ita ut Joannes Banchemius, qui assessor majoris concilii et postea praeses me probe noverat, utpote eiusdem secum patriae et longe honestioris conditionis, aperte diceret: Itane ille adhuc juramentum non praestitit et tot annis inter advocatos tanto respectu egit resque nostras, tam publicas quam privatas, singulorum ingenia et mores modumque agendi tam accurate et perspicaciter scrutatus est; oportet ut illi frenum injiciamus et pro tali ausu puniatur. Accidebat quod Joannes Wt den Boogart, primarius concionator atque specialis aulae Mauritianae sive capellae Hagiensis, cuius canonicatum etiam obtinebat, atque ipsi Mauritio a consiliis erat, me cane pejus et angue oderat, utpote quem acrem et dentatum catholicum noverat. Itaque paucis a praeterito curiae interdicto diebus ordines generales edictum publicari faciunt, 9 Aprilis; in cuius initio sub pena hostilitatis prohibent, ne quis ex suis ditionibus ad partes regis Hispaniarum proficiscatur vel ex illis in hereticum Belgium veniat. Deinde de jesuitis adiicitur, ne in Belgio sint vel

---

1) Zoo staat in het hschr., lees: regis causam.

veniant nisi ejurato Hispaniarum rege, neve quis indigena liberos suos vel quorum curam habet ad eorum collegia caussa studiorum amandet, sub pena 100 florenorum in singulos menses et incapacitatis studiosorum ad ulla officia. Insuper vetitum, ne quis studeat in universitatibus Romana, Duacena, Lovaniensi vel Dolana sub simili poena. Quoad eos vero, qui in illis universitatibus jam promoti sunt, sub juramento de defendendo Romanas superstitiones et errores, officia obtenta vel obtinenda obire non poterunt, nisi prius Hispaniae regem ejurarint, ordinibus fidem astrinxerint et a juramento religionis predicto absolutionem petierint; ad quam donandam authoritatem dant magistratibus ordinariis. Postremo quoad eos qui ita promoti nulla officia habent vel appetunt, precipitur, ut similes ejurationes obstrictiones et renuntiationes faciant, idque si neglexerunt primo mense 50 florenos pendant, si et secundo 100, si vero tertio 150 et in exilium pellantur. Terruit huiusmodi edictum omnes catholicos, praesertim advocatos, qui me, velut primario hoc edicto impetitum, conveniunt et aperte fatentur, nisi in me obstetur principiis, nec ipsos a tam immani tyrannide futuros liberos. Angebar sane non parum quod mater, cui eram unicus et patre posthumus, quippe quae sex mensibus tantum nupta fuerat, et ex eo tempore laudabili fama viduitatem coluerat et jam a viginti annis apoplexiam passa domo egressa non fuerat, me tenerrime diligeret, ita ut eius miseria multis parasangis gravius me premeret quam propria. Nihilominus elabi sino primum atque secundum terminum, utpote pecuniaria tantum pena formidabilem. Tertio vero mense, cum haereticorum furor nihil interim remisisset et singuli vel ad exteras provincias vel domus suas elapsi essent, quatuor solum, nimirum Carolus Paludanus Hagensis, Gerardus Sandelinus et Cornelius Teüs Amstelredamenses atque ego comparavimus coram magistratu Hagensi ibique declaravimus, nos de praefato edicto intellexisse nec tamen putare nos eo comprehensos, eo quod sub jurata professione catholicae romanae religionis promoti essemus, cum ordines hactenus conscientias fidemque liberum esse voluerunt; verum ne vel incauti poenam incurreremus, nosipsos

stetisse et declarare nos non intendere aliud agere quam quod boni et fideles indigenae agere tenentur; petebamusque acta publica de hac nostra comparatione et declaratione. Magistratus Hagensis, quem noveramus esse longe mitiorem quam curiam provincialem, ideoque, omissa curia, ipsum adiveramus, benigne admodum postulatis annuit, utpote qui talem tyrannidem tacite improbaret. Habitis actis statim Haga Leidam discessi, ne oculis persequutorum obversarer, sperans posita hac declaratione negotium cum tempore dissimulandum. Verum longe aliter evenit. Statim enim haec nostra declaratio descripta est et per totam Hollandiam dispersa, quare vix octiduo elapso Gerardus a Wijngarden, praeses curiae Hollandicae, de mandato ordinum ad se vocat consules Hagienses, dicitque non satisfactum edicto, aliud a nobis praestandum. Magistratus interim non minus anxius erat quale esset id quod a nobis exigere juberentur, quam nos quid praescriberetur; itaque ago per magistratum ut investigent quale a nobis juramentum praestari vellent; quod dum fit, evocor denuo Hagam a Magistro Cornelio Cuyckio, advocato catholico et praestantissimo, Henrici Cuyckii Ruremondensis episcopi germano, cuius fideli admodum consilio in hac vexatione utebar, ut postridie ante horam matutinam octavam Hagae sim: oportere rursum adiri magistratum. Itaque mane admodum Leida discedo, pedibus iter emensus, deum obnixe non semel precatus ut ita negotium dirigeret, ut res aut aperte permissa aut notorie prohibita offenderetur, ne dubiis consiliis conscientiam laederem. Exaudivit obnixe precantem Deus, nam, cum ad medium itineris prope Wassenariam venissem, video in curru obvio sedentes Sandelinum et Teüm praedictos, rustico habitu Haga profugos; sciscitor quid caussa sit; respondent iuramentum, quod ordines poscerent, nequaquam praestari posse, utpote quod preter ejurationem regiam etiam huiusmodi verborum appendicem habet: Insuper profiteor me absolutum a tali juramento aut juramentis quae ullo modo praestitisse potui contra religionem reformatam, quae in hisce regionibus exercetur. Laetus hoc nuntio ego ad consanguineos meos, qui erant in propinquo castro, Santhorst dicto, contendo, portis vero non-

dum apertis in sato cannabino in genua provolvor; deo optimo maximo gratias ago, quod juramentum notorie illicitum esset; verum non minus de matre mea sollicitus addebam, ut, statum meum considerans, tentationem hanc asperrimam mitigare dignaretur. Mox vero ingressus castrum ad Cuyckium et matrem meam scribo, quid mihi in via acciderit et quare non venerim, atque, destinatis literis, Leidam redeo ipsa meridie maximis caloribus pedibus iter arenosum emensus, unde totus sudore diffluens et animo anxius, cum Leidam venissem, haustum cerevisiae extinguendae ardentissimae siti largius capio, unde nocte sequenti in acerrimam colicam incidi et, advocato medico, vix aliquantulum convalui. Postridie scribit ad me Cuyckius, bono meo evenisse quod Hagam non venerim; procul dubio enim me in carcerem fuisse detrudendum, ex eo quod alia quaedam calumnia accesserat.

Patruum habebam pessimum haereticum; hic, dum annis 1573 et deinceps usque ad pacem Gandavensem religionis et regis caussa profugus sum cum matre mea, tres mihi opimas haereditates interverterat. Cum hoc a longo tempore coram iniquis judicibus mihi lis fuerat, donec ante biennium, accepta sexta eius quod mihi debebatur parte, cum eo transegi. Eius unica filia anno praeterito nupserat haeretico cuidam pessimo: vocatus ego eram, ut unicus ex uno latere heres, ut pactis antenuptialibus atque ipsis nuptiis interessem; excusavi me, quod id mihi non liceret, quandoquidem coram haeretica synagoga contracturi erant, addens, tanti mihi esse religionem catholicam, ut eius caussa paratus essem cuiusvis gratiam et haereditatem perdere, imo et sanguinem profundere; non ipsos indignari debere quod non venirem, me autem indignari debere quod alio modo matrimonium contraherent quam universi majores nostri contraxissent. Maneo itaque domi; coeunt heretici, praeside concionatore, ad epulum cantillantur psalmi, inter pocula fit sermo, quod ego non adessem, profertur quid responderim, passim irrideor et more haereticorum maledictis impetor. Erat inter alios ibi praesens quidam Dominicus Boot, Noorthollandiae balivus, qui, vel ex calumnia vel quia male intellexerat, curiae Hollandiae enuntiat me

dixisse, tanti me facere religionem catholicam, ut nihil magis optem quam effundere sanguinem haereticorum in eoque manus meas lavarem. Senatus jubet procuratori generali de negotio ut inquirat, et, si reperiri possim, incarceret. Carcerem evasi, quia aberam. Inquirit procurator, verum, cum testes aliter rem se habere dicerent, negotium hoc dissipatum fuit; mansit tamen litura et odium calvinistarum. Cum enim, ut illud subterfugerem, Ultrajectum me contulissem, ad mensem fere ibidem haesi et, nihil remittentibus haereticis, Amstelredamum, quod ibi minus notus essem, concessi.

Interim communi nomine inquiritur apud mitiores ex ordinibus, an nobis liceret domum redire et publico uti; respondent, de omnibus nihil esse periculi, me solum queri, in meum caput cudendam fabam. Redeunt alii Hagam, publico utuntur, nuptialibus, conviviis intersunt; solus ego in latebris ago. Insuper et mater mea, aliorum reditu molestior, diuturniorem absentiam meam non ferebat. Itaque Amstelredamo Harlemum contendo atque inde in praedium quoddam meum, ubi rusticum jungere currum jubeo et sub noctem per littus maris Scevelingam et mox Hagam a media nocte intro, domique per mensem in tabulato lateo, donec iterum venit ad me, qui supra, Cuyckius et denuntiat mihi exeundum esse, eo quod fama ferret me in Brabantiam abiisse, et proinde ordines mandasse ut bona mea annotarentur et in fiscum referrentur. Percellor non parum, nec matri quicquam indicare audeo, verum cum dicto Cuyckio exeo; cumque ad ingressum silvae venissem, obviat mihi Simon Veniers, advocatus fiscalis, quo viso praefatus: sat testimonii me nunc habere de mea praesentia; domum redeo ibique rursus lateo usque in finem Januarii anni sequentis, quo Ultrajectum migrare cum matre mea contendo, cum furor haereticorum in me nihil remitteret. Itaque domum ibi conduco et post Pascha migro. Verum dum illuc venio, repperio procuratorem principis litem instituisse contra juniores advocatos ob caussam promotionis praetactam; et, quamvis senatus ibi tunc temporis aequior catholicis negotium fere composuisset, temeritate tamen unius junioris advocati magnae turbae concitantur. Composito

enim negotio per Antonium Lonium, hominem nequam sed catholicis non iniquum, filius eius Cornelius Loon, qui postea tribunus militum Ostendae interiit, arrepto largiore poculo sanitatem Mauritii dicto advocato prebibit; ille, hausto poculo, ipsi aliud largius in sanitatem regis Hispaniarum libat. Quod cum Cornelio Loon porrectum esset, arreptum solio illisit. Hinc pugnae, rixae et contentiones; itaque tota illa aestate etiam Ultrajecti domi et cubiculo me continui, donec hieme fere media tempestas illa parum resedisset; tunc in publicum prodeo. Statim fertur Hagam fama, Ultrajecti me degere; accidit autem ut quidam Persynius Hagiensis, qui me probe noverat, Hagam veniens convivio interesset cum Johanne Wt den Boogart predicto, qui statim viso eo rogat, num me Ultrajecti nosset vel vidisset; illo hoc affirmante, denuo rogat Johannes, num eque diligens adhuc essem in studiis, praesertim in lectione sanctissimorum patrum. Redit Ultrajectum Persinius et convenit Jacobum Clesium, Harlemensem, mihi perfamiliarem, rogat unde mihi cum Joanne Wt den Bogart notitia sit. Clesius, qui caussam noverat, ad me refert. Ego vero nondum securus, licet Ultrajecti publice agerem, tamen integro octennio Hagam intrare ausus non fui, carcerem et vincula veritus. Haec ideo diffusius narrare volui, ut, cum in propria persona mihi contigerint, lector sciat, qualis sit libertas conscientiae (quam tamen jactant) apud hereticos, et quam male sibi metuant ab iis, quos scientia vel natalibus rebus suis obesse posse vident. Hoc quoque tunc didici, in republica aliqua pleraque negotia magno impetu incipi, sed, si quis ad modicum dissimulat, facile dissipari. Nam et cum ego de hisce meis negotiis Ultrajecti cogitabundus agerem, video in adverso pariete hunc versum descriptum:

> Dum furor in cursu est, currenti cede furori:
> Difficiles aditus impetus omnis habet.

Caussa autem est, quod inter plura capita diversa sint ingenia, et quidam agendum putant moderatius; verum dum rabidi illi de plebe canes latrant et debacchantur, edicta violenta concipiuntur, quibus cum illis satisfactum est, tunc qui sunt moderatiores occulte faciunt, ne exe-

cutioni mandentur, persuadentes utile esse ,reipublicae huiusmodi edicta, quod vocant, dormire et suspendi contra eos, quos suspectos habent, quo tales in metu contineantur, vel, si quid praesumant, edicta illa excitari et ipsi puniri possunt, cum nomine clementiae, utpote quibus hactenus parcitum est et parcendum foret diutius, si quiete contineri potuissent.

Tocht der Engelschen en Nederlanders naar Cadix. De stad genomen, geplunderd en weer verlaten.

(f. 45vso.) Insula oppidoque excedunt et, non obstante quod oppidani de lytro pacti essent obsidesque pecuniae Anglis tradidissent, fide heretica omnia expilant tam sordide, ut postea libros juridicos depredatos per Hollandiam venales prostare viderim, timentibus etiam ipsis hereticis illos emere, quod tam notoria perfidia ablati essent.

Fransche aangelegenheden.

(f. 46.) Eodem fere tempore conventum suorum Rotomagum inducit Gallus, ubi in medium ab ordinibus proferri cupit quae ad restitutionem regni Gallicani maxime facere arbitrentur. Illi vero, ante paucos annos tam ferventes catholicae religionis zelatores, nullam de catholica religione mentionem faciunt, sed, oculos conjicientes in Hollandos, respondent, omne momentum versari in agrorum diligenti cultura et mercimoniorum frequentia. Placuit consilium regi, certe etiam per se astutissimo; itaque in variis regni sui partibus praegrandes aliquot paludes, emissa aqua, siccari fecit, propositisque premiis multos per Hollandiam conquiri et instigari fecit, praesertim catholicos, ut in Galliam migrarent, religione sua fruituri et artem conficiendi butyrum atque caseum Gallos docturi.

Hulst door Albertus genomen. Buitenlandsche zaken. Afloop van den eersten scheepstocht der Hollanders naar Indië.

1597.

Slag bij Turnhout. Een Poolsche gezant komt hier tot vrede vermanen. Afwijzend antwoord der Staten.

(f. 48vso.) Accidit autem ut legatus ab ordinibus commendaretur Jano Dousae Nortwicensi, poetae Leidano, a quo ut viseret curiam Hagiensem in aulam majorem deductus est, ostensaque signa militaria tunc recenter affixa, dicente Dousa: haec sunt trophaea, quae nostri a devicto hoste retulerunt; cum vero legatus percontaretur a quonam hoste; rege Hispano, inquit Dousa. Tum legatus: nesciebam sane principi suo subditos hostes esse posse, rebelles dici debere putaram; atque ita arrogantem superbi heretici fastum egregie compressit.

Eveneens de gezant van den Duitschen Keizer, die tot vrede vermaant, beantwoord. Maurits verovert Grol en andere plaatsen in die streek. Ook een gezant van Denemarken hier, en onverrichter zake weer weg. Krijgsbedrijven in Frankrijk.

(f. 50vso.) In Hispania Philippus rex catholicus, qui tota vita sua tot labores subierat ut Belgio catholicam religionem et solidam pacem procuraret, nec in extrema sua senectute illam curam deposuit. Itaque x Septembris literas mittit ad cardinalem Albertum, quas ille porro secunda Decembris ordinibus ad hoc convocatis exhibuit, quibus certiores redduntur, constituisse regem ob commune Belgij bonum filiam suam Issabellam, quae, ex devotione in divas virgines, Clarae et Eugeniae sibi nomina adjunxerat, elocare in matrimonium Alberto archiduci, assignatis in dotem totius Belgii cum Burgundiae comitatu ditionibus. Quibus lectis postridie ad regem rescribunt ordines, tanta esse illius in Belgium beneficia, ut nullatenus ab eo avelli permitterentur, nisi charissimae illius filiae conjungerentur; ex hoc enim sperare non minus in futurum, quam in praeteritum fecerit, afflicto Belgio ipsum subventurum. Eodem quoque die Archiducem, jam designatum fere Belgij principem, admonent, consultum esse ob periculosum Belgij statum, ut primo

quoque tempore ineatur ratio conficiendae pacis cum Gallo et Angla, ut, horum subsidiis destituti, rebelles et ipsi tandem ad pacem induci possint; ad quod agendum videri non inconsultum, ut tali casu ordines cum ordinibus agant; demum foedus sanciendum inter catholicos principes ad mutuam defensionem.

Buitenlandsche voorvallen.

1598.

De vredehandel tusschen Frankrijk en Spanje te Vervins. Vrede gesloten. Gezantschappen der Staten naar Engeland en naar Frankrijk: nieuwe regeling der weerzijdsche betrekkingen. Overdracht der Nederlanden van Philips aan zijn dochter.

(f. 55.) Decima tertia Septembris et festo exaltationis sanctae crucis in Hispania in monasterio sancti Hieronimi, quod Escoriale vocant, moritur optimus et numquam satis laudatus princeps Philippus Austriacus, qui longo ante tempore seipsum accurate ad mortem praeparat et mori quasi didicerat, religiosam potius quam aulicam vitam agendo. Quoties per negotia licebat, evolvebat sacram scripturam piosque libellos precatorios vel adhortatorios, praecipue vero opuscula Ludovici Blosii, abbatis Letiensis, Belgae, quibus impense delectabatur. Quindecim annis ante mortem vinum non gustarat, tamque parum comedebat, vix ut nutrimento sufficeret. Sex annos ante mortem suam, cum in Aragoniam ad conventum Taraconae iturus Longronii ageret, jussit coram Joanne Ruiz de Velasco, camerario suo, adferri sibi capsulam, ex iis quas semper secum ferre solebat, eaque aperta ostendit illi parvum crucifixum et cereos nonnullos ex Monteserrato, celebri illo divae Virginis sacrario, petitas et imagine eius signatas, dixitque: Recordare haec in isthac capsula includi ut, cum vel ipse jussero vel necessitas exegerit, mihi porrigas; crux enim illa est, quam pater meus moriens manu devotissime tenuit, et ego idem ut facere possim desidero. Quin et Deus opt. max., volens sanc-

tissimum principem ab omni humana sorde perpurgare, et velut obrysum aurum [1]) in fornace tribulationis excoquere, et glorioso in coelis premio praeparare, non solum ipsum exercuit variis haereticorum Belgarum molestiis (quas tamen tam patienter tulit ut aliquando per nautas, qui ad conspectum eius admitti petierant, ordinibus renunciari jusserit: diu ipsos preliaturos antequam ad iram provocaturi sint), verum etiam corporis sui morbis et infirmitatibus; quae in tanto principe graviores censeri debent, quod in corpore ex optimo nutrimento valde delicato cruciatus acutissime pungere soleant: praeter febrem enim hecticam, quam multis annis patiebatur, etiam peracribili articulorum et praesertim podagrae dolore torquebatur, ut toto ultimo vitae suae biennio pedibus insistere nequiverit; quibus demum accessit morbus non solum molestissimus sed etiam diuturnus. Ultima namque Junii, quae fuit dies martis, petiit deferri Mantua Carpentoratorum ad dictum Escoriale; locum enim illum valde amabat, tum quod ex voto, ipso sancti Laurentii festo, [cum] [2]) anno 1555 ad fanum sancti Quintini in Veromanduis facto, cum prelium initurus esset cum rege Galliarum, ipsum edificasset, tum quod variis insignibus et studiose admodum ac undique conquisitis sanctorum reliquiis ipsum adornasset, unde et ibidem vitam finire constituerat. Quo cum venisset, tertiana febris eum invasit et per septem dies tenuit, cumque exinde paulo melius habuisset, die mercurii XXVI Julii laborare incepit duplici tertiana, ex iis quae subintrantes a medicis vocantur, apertaque sunt quatuor ulcera fistulata in indice dextero et tria in medio digito et unum in dextero pedis pollice. Septimo exinde die ulcus enatum est in genu dextero, quo etiam profecto tantum puris emanavit, ut scutella excipi necessum fuerit; quarum duae explebantur mane et vesperi per singulos dies, cum adhuc alium duplicem meatum natura per se aperuisset. Accedebat aqua intercutis, ventre et suris tumentibus, cum facies tamen plane exesa nihil praeter ossa et pellem ostenderet;

1) Versta: ὄβρυζον χρυσίον, aurum excoctum.
2) Dit woord is als overtollig te schrappen.

quae deinde longe molestiora reddita sunt, cum tricesimo post die tam gravis dysenteria ipsum corripuerit, ut quadragies uno die solverentur intestina, cum tamen ob articularem morbum vel manu moveri non posset, semper jaceret supinus, nec nitida linteamina vel vascula suscipiendis excrementis supponi possent; unde fiebat ut toto corpore crudo et pelle destituto in materia, ob febrim ardente, supra modum cruciaretur exterius, ut non minus interius per sitim ob febrim ardentem et hydropisim, cum tamen ob dysenteriam medici ne biberet interdixissent, quibus parebat mirabili admodum patientia, raro gemens, nisi cum deo molestias morbi in purgationem delictorum suorum offerret, non morosus, utpote qui coram astantibus se excusabat identidem, quod illis molestus esse cogeretur, cubicularios suos rogando potius quam imperando, audiendo sine ulla molestiae significatione omnes adeuntes, responsiones benigne reddens, utpote qui nihil illo tempore gratius vel audiret vel cogitaret quam de Christi servatoris nostri cruciatibus in horto, cuius illud frequentissime in ore habebat: non mea sed tua voluntas fiat. Ut enim semper de Christi passione meditaretur, plures cruces ex omni latere lecto affigi jusserat, ut undique prototypon illud patientiae oculis obversaretur, unde etiam factum ut tantae patientiae extiterit. In festo sanctae Mariae Magdalenae jussit suo confessario Diego de Yepes, ut sibi indicaret cum mortis periculum morbus ostenderet: quod etiam ille fecit prima Augusti insequenti, et rex illud hilari animo et laeto vultu audivit, statimque confessionem generalem toto triduo instituit, sub cuius finem per Christophorum de Mora, thesaurarium suum, qui insigni amore toto morbo suo ab eo non recessit, haec verba de scripto legi jussit suo confessario: Pater, in loco Dei es; protestor coram eius divino conspectu me facturum omnia quaecunque necessaria dixeris ad meam salutem; et ita per te stabunt omnia quae non fecero; paratus enim sum ad exequenda universa. Quotidie quoque, durante morbo, reliquias aliquas sanctorum sibi deferri precipiebat, quas insigni veneratione et amore exosculabatur; in festo autem sancti Dominici voluit ut solemni processione sibi prae-

sentarentur reliquiae, quas a Clemente VIII pontifice dono acceperat cum plenaria in mortis articulo indulgentia: nimirum genu s. Sebastiani, brachium s. Vincentii, et notabilis pars s. Albani; jussitque ut singuli deferrentes speciale quid de sancto, quem ferebant, dicerent, et illas reliquias coram se poni voluit in altare, in quo per singulos dies coram ipso sanctum missae sacrificium legebatur, quas arctissime complectebatur, ori, oculis et ulceri applicabat; maxime vero ipsum recreabat, quod quidam ex deferentibus reliquias, cum videret illa regem tantopere honorare, dicebat, quod, sicut Christo grata fuit latronis confessio, judeis blasphemantibus, ita gratum deo futurum eius erga sanctorum reliquias officium, hereticis illas irridentibus. Crebro utebatur aspersione aquae benedictae, quod toto vitae tempore in usu habuerat. Tam vero delectabatur sacrae scripturae lectione et piorum librorum maxime Enchiridio Blosii, et specialiter c. 4 l. II; sepius vero recitabat psalmum 41, ut et explicationem, quam habet Blosius in Chimeliarchio et incipit: eheu dulcis Jesu. Per elemosinas quoque non pauca elargitus est, quae in celum premisit: durante enim morbo per suum camerarium quasi continuo minores elemosinas faciebat, preter maiores quas per alios distribuit: per comitem Chinchonis in Huesca Aragonum monasterium Augustinianorum fundavit, de bonis quae ex conspiratione secretarii anno [1]) in fiscum redegerat; per eundem 9000 ducatorum Montemserratum, et 3000 ducatorum s. Benedicto Vallisoletano, gloriosae virginis memoriae, quae est Guadalupae, 20,000 ducatorum et 1000 annuatim per suum confessarium; per episcopum vero Toletanum distribuit in varias necessitates alia 20000. XVI Augusti advocat Camillum Cajetanum, patriarchum Alexandrinum, nuntium apostolicum, petiitque ab eo benedictionem et absolutionem plenariam, talem atque papa ipse tali casu dare soleret; quam et nuntius (dedit) [2]), sub spe ratificationis, quae etiam Roma venit adhuc rege vivente; tum ore hilari ad nuntium ait: morbum suum gravem, sed se paratum ad dei volun-

1) Het jaartal is niet ingevuld.
2) Dit woord is in de pen gebleven.

tatem nihilque optare quam ut in gratia mori possit; suae voluntatis esse ut semper servetur respectus sedi Apostolicae et [1]) ..... jurisdictionis. Sub finem quoque morbi advocatis multis illustribus viris, tam secularibus quam clericis, jussit suo nomine legi et proferri insignem illam morientis protestationem, quam valens adhuc et sanus ad hoc ipsum annotarat in Ludovico Blosio, Enchiridii l. II, c. 2, incipientem: ego peccator indignissimus redemptus pretiosissimo sanguine etc. Prima Septembris hora noctis nona inunctus est ab episcopo Toletano, Garzia de Loaysa, qui filii eius institutor fuerat; quod priusquam fieret, cum numquam illud sacramentum erogari vidisset, omnes eius ceremonias et preces de pastorali libro sibi prolegi voluit, ut sciret quae corporis partes inungendae essent; tum insigni reverentia erga tantum sacramentum ungues sibi praescindi, manus, pectus, pedes aliaque corporis membra, quamvis ob articularem morbum non nisi cum immenso eius dolore tangi poterant, emundari voluit; filium quoque suum advocari jussit, ut non eadem qua ipse ignorantia in posterum laboraret. Peracta sacra unctione, solus filius eius apud ipsum mansit, cui tria precipue mandavit: catholicae religionis defensionem, justitiae administrationem, et conscientiae puritatem. Deinde quaedam precepta particularia ad bonam cuiusque regni administrationem adjunxit, quae monuit se latius scripsisse et confessario suo tradidisse, cum iis quae Ludovicus, rex Francorum sanctus, moriens filio suo praescripserat; ea, inquiens, me mortuo ab ipso petis; et exinde omnes curas temporales seposuit.

Postridie fassus est se mirabile solatium ex sacramenti illius perceptione sensisse. Undecima vero Septembris, quae in feriam VI incidit, venerunt ad eum filius et filia, ultimum valedicturi et benedictionem paternam accepturi. Tunc afferri jussit arculam eburneam, de qua superius egimus, prolataque imagine crucifixi et flagello sanguine rubente, ait: cum piae memoriae pater meus moreretur

---

1) Hier volgt een verkorting, die ik niet kan ontcijferen; ik meen te lezen: tcila. In het Spaansch, dat Dusseldorp denkelijk voor zich had, staat: y que se tuuiesse mucha quenta con la jurisdiction ecclesiastica.

imaginem hanc sua manu tenuit; volo etiam ut, cum ego spiritum agere cepero, eadem mihi in manus detur, et quum tu morieris eandem etiam tu manu teneto, imo non tantum manu, sed etiam corde, ut liberati generis humani tropheum. Quantum vero ad flagellum, rubet id avi tui sanguine, et meo, tu vero curas ut etiam tuo tingas. Deinde ad filiam specialiter ait: molestum sibi esse quod nondum matrimonium cum serenissimo archiduce Alberto iniisset, se vivo; porro injungere se, ut quantum posset incremento religionis studeret in Belgio, quod ei specialiter in eum finem se assignasse profitetur, eiusque rei etiam sponsum suum, cum venisset, admoneret. Accepta porro benedictione uterque manum eius osculatus est et discessit.

Exinde ad sepulturae suae rationem conversus, jussit formam sepulchri paterni sumi; seque mortuum linteo ita involvi ut tamen subucula non exueretur, idque a solo Mora fieret, honestati etiam post mortem consulens, et crucem collo suo appendi. Quatriduo ante mortem cereos illos Montisserrati adferri voluit, et sibi agonisanti ut in manus darentur diligenter cavit, adjiciens: cum hora mea venerit diligenter me admonete, volo enim loqui cum deo meo. Durante suo morbo quater communicarat, et quidem bis post sacram unctionem, et postremo in Nativitate deiparae virginis; pridie vero quam moreretur, peracto sacro, conquestus est quod non communicasset eo die, verum cum ob periculum aliquod facere illud confessarius non auderet, voluit ut saltem exhiberet sibi sacratissimam hostiam, et confessarius cum se medicos de hoc periculo consulturum diceret, in illo sancto desiderio decessit. Nocte vero sequente hora 12 rogatus an cereum sibi porrigi vellet, respondit: nondum tempus est. Sub horam vero tertiam matutinam idem rogatus dixit: jam tempus est. Cum vero crucem illi porrexissent, oculos magna alacritate attollebat, et utraque manu apprehensam sepius exosculabatur oculisque admovebat tamque arcte brachiis stringebat, ut intra viscera condere velle videretur, ab eaque, quamdiu spirare potuit, visum non avertit, facie leta et ridenti similis; tum superveniens Toletanus archiepiscopus luculenter eum ad mortem ani-

mans intulit dicere, ut qui tam fortiter fidem, ecclesiam Romanam et Pontificem defendisset, etiam in morte declararet se obedientem Romanae ecclesiae filium mori. Tunc elevata voce, ut omnes audirent, alacriter dixit: ita confiteor, ita protestor; statimque jussit ut archiepiscopus sibi prolegeret textum passionis dominicae ex evangelio sancti Joannis. Mox etiam est adjuncta animae commendatio ex breviario Romano. Rex interim agonisans una manu crucem et altera cereum Montisserrati tenebat; ultima verba, quae protulit, erant: mori se catholicum et in fide atque obedientia s. Romanae ecclesiae; ex eoque prolato sensim magna tranquillitate deficiebat, donec sub horam quintam diei dominicae, XIII Septembris, animam exhalaret. Statim ab eius morte Philippus filius ita scribit ad Clementem octavum, pontificem maximum:

Sanctissime pater, placuit Deo vocare ad se regem dominum meum. Confido divinae misericordiae, magnos ipsum progressus fecisse, prout eius vita fuit et mors. Ego, tali patre amisso, cum nullum solatium inveniam in omnibus quae mihi reliquit, ad Tuam Sanctitatem recurro, ut me recipiat in obedientem filium suum et sanctae illius sedis; supplicoque jam nunc Tuae Sanctitati, donec ea persona adveniat, quae hoc est officium factura, ut mihi Tua Sanctitas a Deo impetret lumen, quo regere queam cum eo religionis et justitiae zelo, quem haereditate accepisse a patre meo gloriosae memoriae desidero. Deus conservet T. S. bono suae ecclesiae sicut desidero. Ex s. Laurentio XIII Sept. Et erat subscriptum: Humillimus servus Tuae Sanctitatis Rex.

Statim atque obitus eius nuntiatus est, omnes religiosi escuriales missas pro eo dixerunt. Postridie funus per magnates in ecclesiam illatum, post missarum officium sepultum est ad crepidinem altaris maioris, loco ubi sacerdos confessionem dicit ante sacrum, juxta Annam Austriacam, postremam suam conjugem, presente in omnibus eius filio Philippo III rege, qui XVI Septembris Madritium abiit, et pridie s. Lucae Escuriale repetiit, ut solemnibus patris sui exequiis interesset; quae magno apparatu habitae sunt a Toletano archiepiscopo multisque aliis: ceptae sunt agi die dominico XVIII Octobris et finitae

postridie. Post prandium vero rex ad se vocavit confessarium defuncti patris sui, petiitque ab eo, praeter instructionem privatam, consignatam illam formulam ex testamento s. Ludovici, et optimi patris sui sibi praescriptam; quae et illi statim tradita est, hoc tenore:

Da operam, fili mi, ut Deum omnibus viribus ames: sine eius enim amore salvus esse nemo potest. Peccato mortali numquam locum dederis; cuiusvis generis tormenta potius toleres quam ut animam mortali flagitio macules. Adversitates cum obvenerint aequo animo feras et demeritis tuis asscribe: sic lucro tibi erunt. Si prospere egeris, Deo humiliter gratias exhibe, ne superbias per ea quae humiliare debent, nec peior fias iis quibus proficere convenit. Confitere singillatim peccata tua prudenti confessario, qui vitanda et sequenda docere possit, atque ita te apud illum gere, ut te reprehendere et gravitatem criminum tuorum tibi ostendere audeat. Divinis officiis devotus assiste, non confabulans vel girovagis oculis, praecipue post factam consecrationem. Pius et humanus esto in pauperes et afflictos, iisque pro viribus subvenito. Res magni momenti confessario vel docto viro ad consilium pandas. Amicos probos et integrae famae assumito, malos devita. Concionatores zelosos libenter audito. Indulgentiarum et stationum diligenter participem te facias. Bona ames, mala averseris. Nemini detrahas, et te praesente nemo id facere audeat vel aliud quid malum provocans, et specialiter blasphemare Deo vel Sanctis eius, et de tali crimine convictum non relinques impunitum. Gratus quotidie esto Deo, ut plura merearis. In justitia esto integer et severus, non declinans ad dexteram vel sinistram. Non te lassent pauperum querelae, sed veritatem investiga. Si quis se a te lesum queratur, ab eius potius quam tua parte stabis, donec liqueat: sic habebis judices justos. Si quid alicuius possideas, etiam ex maiorum haereditate delatum, sine mora restituas; si ambigis, inquiras. Illud tibi summae laudi ducas, si subditi tui in pace vivant, praesertim religiosi, ut pro te intercedant, curesque ne quid illis desit. Parentibus tuis et majoribus debes amorem, obedientiam et venerantiam. Beneficia ecclesiastica non nisi magis dignis conferas et qui alia

non possideant, idque de consilio prudentium. Bellum non geres, praecipue cum Christianis, absque urgente caussa et de consilio, et si bellare cogaris, id absque ecclesiarum et innocentium damno facito. Media pacis, quantum in te erit, procura. Si bellum contra aliquem susceperis, neque te belli caussa tangat, mediatorem te et arbitrum inter discordantes constitue, et ab armis discedant. Da operam ut ministri justitiae sint boni, et secreto investiga quod agant. Perseverabis semper in obedientia ecclesiae Romanae et summi Pontificis, quem pro patre speciali habebis. Sumptus familiae tuae sint moderati, rationabiles. Admoneo te, fili mi, et adjuro, ut me mortuo sacrificia missae dicantur in toto regno pro anima mea. Postremo omnia, quae bonus pater filio potest commendare vel injungere, et tibi commendo et injungo. Deus te ab omni malo servet, et donet gratiam bene agendi et faciendi suam voluntatem in omnibus, ita ut per te honoretur, ut simul eius beata visione et gaudiis aeternis perfrui possimus.

Romae quoque Clemens VIII pontifex, accepto de regis morte nuntio, nona Octobris in publico consistorio luculentam de eius virtutibus orationem habuit, eumque a justitia, prudentia et praesertim zelo fidei mirifice commendavit, professusque est mortem eius luctuosum ecclesiae nuntium fore, nisi suarum virtutum heredem filium reliquisset, cuius epistolam etiam recitari voluit, quam nos supra posuimus. Deinde diem solemnibus exsequiis prestituit, et animam tanti principis ut singuli sacrificiis et orationibus suis deo commendarent, petiit.

Certe habuit inter ceteras virtutes insigne hoc Philippus rex, ut omnibus modis detractionem aversaretur, unde nec eo praesente quisquam alterius famam ledere audebat. Deinde speciali quodam devotionis affectu honorabat sacrosanctum eucharistiae sacramentum; cubile enim suum ex adverso sacri pastophorii fixerat, ita ut illud etiam de lecto videre posset et honoraret. Quotidie instituto solenni sacro matutino intererat, estivis diebus etiam hora quarta matutina, quod a seminarii sibi pueris ita decantari volebat, ut eorum vocibus a somno excitaretur.

Eius exequiae hoc anno celebratae sunt Bruxellis in ecclesia s. Gudelae; funebres orationes habuerunt Joannes de Vernoys, Burgundus, s. Theologiae doctor Parisiensis Sorbonicus, ordinis s. Dominici conventus Polliniensis, ecclesiastes ducis Parmensis et episcopus Audomarensis, et Jacobus Blaseus, franciscanus, tunc episcopus Namurcensis, et post obitum dicti Vernoysii Audomarensis.

Fuit sane Philippus princeps omnibus virtutibus longe ornatissimus, justitiae severus cultor, usque adeo ut moriens confessus sit, non esse se conscium umquam illam a se negatam. Maxime tamen excelluit pietate in Deum et ecclesiam, contra quorum hostes immensis laboribus et sumptibus tota vita sua luctatus est. Corporis valetudine usus est semper prospera, quod corpore esset breviore et bene compacto, nec crapula vel illicita venere illud debilitarit. Hollandi ceterique rebelles et haeretici ipsum tyrannum appellabant et velut alterum Pharaonem vel Herodem a pediculis corrosum affirmabant; sed plane falso et pro more ipsorum mendaciter. Ceterum tanti principis laudes mirabitur et praedicabit odii favorisque vacua posteritas.

Intusschen reist Albertus naar Spanje. Buitenlandsche zaken.

1599.

Vervolg der reis van Albertus. Vermaning des Keizers aan beide partijen in Nederland om het Duitsche grondgebied te ontzien. Albertus en de Koning van Spanje en de Staten verbieden over en weer allen handel op elkanders rijken.

(f. 62.) Trigesimo Martii ordines Trajectenses edictum promulgant, in cuius fronte cum multa de Hispanorum et foederatorum ipsorum tyrannide tragico cothurno declamassent, quod scilicet omnibus ad oculum pateret quantis conatibus ruinam et desolationem Belgii procurarent, utpote qui nec vicinorum provinciis terrisque Romani imperii parcerent, — omittunt quod ipsi longe magis hoc facerent, — quod demum foederatas provincias occisis incolis

spoliarent, eorumque bona sibi suisque applicarent, quae sedulis ordinum conatibus magnisque indigenarum sumptibus hactenus defendebantur, etiam commodo eorum qui, extra foederatas provincias habitantes, in iisdem bona sua haberent, quos proinde equum esset etiam propugnantium sumptibus dispendiisque communicare: velle se igitur ut de eorum bonis, qui cum salvo conductu in inimicorum regionibus morabantur, pars dimidia posthac quotannis fisco inferretur; de eorum vero bonis, qui in provinciis regnisve, ut ajunt, neutralibus nec cum ipsis confoederatis habitarent, pars quarta, deductis oneribus, fisco cederet; injunguntque sub magna, 25 scilicet regalium, mulcta receptoribus colonisque talium bonorum, nec non et magistratibus locorum in quibus sita sunt, ut intra mensem a die publicationis huiusmodi bona ad fiscum annotanda deferant. Viden, amice lector, publicae huius libertatis grandia emolumenta? ut potius in Turcarum regionibus quam apud hosce tantopere liberos patrimonia tua sita esse optes; adeo subjectis parcunt, ut nec vicinos quiete suis uti sinant. Quae autem de Hispanorum tyrannide suarumque regionum devastatione prefantur, ab homine furioso vel rabide iracundo dicta putes, qui sine discrimine quicquid in buccam venit effutit; nam quantumcunque speciose jactent libertatem, quam gravis sit apud eos indigenarum servitus, oculati testes sumus. Sed isti belli ordines, ex alieno corio scuticas secantes, ex sua rapinarum abundantia aliorum calamitatibus compati non noverunt.

Voortzetting van den oorlog. Aanslag van Mendoza op Bommel.

(f. 68vso.) Sub finem huius anni et initium sequentis rigida admodum hyeme glacies in tantum Vahalim Mosam Renumque constraverat, ut trium fere pedum spissitudine equitem peditemque turmatim admitteret; quare ordines rebellium rusticos, domo excitos, miserabili servitute coegerunt ut, scissa glacie, fossam duodecim pedes latam in Reno ducerent, Arnhemio fere Vianam usque; verum continuante rigidissimo frigore cum frustra hic labor esset, dispositis militum, presertim equitum, stationibus

ripam observare cogebantur. Verebantur enim ne illi, qui in propugnaculo sancti Andreae in presidio erant, advocatis equitibus, in Gelriam irrumperent, vastatisque late regionibus etiam oppida quaedam munitionesque occuparent; verum presidiarii illi Andreani, jam tum proclinatis ad rebellionem animis, nihil hostile moliebantur, sed clava pilisque cum iis ordinum militibus, qui propugnaculum Vornense servabant, per otium ludebant.

Certissime constat, etiam expressa rebellium professione, tunc res ipsorum in magno admodum periculo fuisse, cum illae regiones, quas in Belgio hactenus occuparant, fluminibus estuariisque tanquam muris quibusdam muniantur, quae tunc glacie instrata facillimum trajectum prebebant. Verum fatali et detestanda quorundam socordia, imo stupore, factum est, ut tam optanda rei bene gerendae occasio sine ullo penitus fructu preteriret, magna illorum catholicorum tristitia, qui ab hereticorum jugo liberari optabant.

1600.

(f. 69.) Aperitur annus secularis, cuius integrum spatium Romae summa devotione transactum multis hominum millibus, etiam ex remotissimis regionibus, ad limina apostolorum tantamque gratiam accurrentibus, adeo ut sepius uno tempore quinque millia peregrinorum in uno sanctissimae Trinitatis xenodochio ingenti Romanorum sumptu gratis alerentur; quibus honestiores viri matronaeque sui quique sexus insigni pietate ministrabant. Notata sunt uno die, intra scilicet octavas venerabilis sacramenti, octingenta minoritarum peregrinantium paria, qui summa humilitate loca sacra inviserent. Exciverat haec res ex variis Galliae Germaniaeque locis aliquot acerbiores hereticos, ut abusus aliquot notarent, quos, in patriam redeuntes, mendaciis suis coram plebecula imperita invidiose exagitarent; verum cum omnia plena pietatis humilitatisque repperissent, pudore operti ad sua remearunt; quidam etiam ab haeresi resipuerunt. Inter quos est Justus Calvinus, heresiarchae istius Calvini ex fratre

nepos, qui, edita etiam apologia, consilii sui animique in melius mutationem gravissimis caussis et rationibus publice declaravit. Mirum, quam haec Romanae urbis pietas Calvinique mutatio calvinianos nostros usserit, qui tantum abest ut in pios usus quicquam impendant, ut potius ab aliis applicata ipsi sacrilegis ausibus deripere consueti sint.

Twistgeschrijf van Fr. Costerus, S. J. Caspar Grevinchoven. Soortgelijke geloofsstrijd in Frankrijk. Duplessis Mornay.

(f. 70vso.) Sapientius in Belgio ordines faciunt, qui vi armisque, juxta doctrinam Mohometis, eam propugnandam decernunt. Cum autem pecunia, belli nervus, ipsos deficeret, et jam nulli tituli amplius excogitari possent, quibus nova vectigalia tributaque imponerentur, demum ipsis visum est censum institui debere. Sub initium itaque Martii in singulis Hollandiae urbibus ditiores quosque proposito juramento declarare cogunt, quanti patrimonia sua estiment, ut ducentesimam eius summae in numerata pecunia ad bellicos sumptus representarent. Hoc modo: ex magistratu deligebantur quatuor, qui maxime fideles existimabantur, ex his duo in vicinam urbem mittebantur, e qua rursum totidem recipiebantur, qui cum uno ex curiae assessoribus et residuis duobus aestimandis singulorum bonis operam darent. Nova et intolerabili tyrannide, quam tamen libertatis nomine palliare non erubescebant. Bone deus, pudet ipsorum crassissimae, nescio an dicam stultitiae an impudentiae, qui non tantum res inauditas nostris regionibus patrare, sed etiam tam turpiter verbis abuti non verebantur. Sed preclare ab Augustino dictum est, quod hereticorum frons non est frons: instar namque meretricum eam perfricuerunt. Accidit in hoc censu sepius, ut honestiores patresfamilias, qui liberos suos nubiles honeste elocare vellent, patrimonii sui secreta gravi prejudicio propalare nollent, potiusque eligerent ex dimenso suo diurno et proprio fere sanguine tributa persolvere. Sed audio quid hi patriae amatores contradicturi sint: reditus nimirum de hac summa quotannis persolvi. Offerebatur enim optio numeranti, utrum reditus ad vitam, pro centum scilicet florenis

quindecim, an perpetuos pro totidem septem cum dimidio habere vellet. Sed considera, amice lector, ordines hos tam bonum nomen vulgo tunc habitos fuisse, ut aliter quam vi et extorsione a nemine pecuniam habere possent. Accidebat, quod non cuivis commodum erat tunc temporis emere reditus, patrimonio scilicet satis onerato; denique, unde hi reditus quotannis solvendi erant? an non ex bonis eorundem a quibus recipi debent, ita ut sibi ipsis quasi soluturi sint. Quandoquidem autem tam tyrannicam deglubendi viam enarrare incepimus, placet etiam adjungere ea onera, quae, a multis jam annis imposita, quasi pro solitis et minime gravibus per bellos hos ordines estimabantur.

Imprimis coloni ex omnibus agrorum fructibus tertiam fisco solvere cogebantur, sive nomine jugeralium sive pro cornibus boum, sive aliis excogitatis concussionibus; de pensione rursum vel aliis reditibus fiscus octavam partem deducebat; singulis frumenti modiolis, quinquaginta scilicet librarum, qui duobus fere florenis emebantur, viginti octo stuferos (unum florenum et octo stuferos) gabellarum nomine solvebant; pro singulis tonnis cerevisiae duorum florenorum triginta duo stuferi exigebantur; pro singulis vini gallici amphoris quinque, cum eae amphorae alioqui non pluris quam duobus stuferis emi potuissent: omitto salis et alia vectigalia, item quadragesimam hereditatum a latere advenientium, venditarumque rerum, et alia infinita onera: ita ut bonis rationibus astrui posset, dimidium fructuum a possessoribus fisco quotannis persolvi solere.

Et haec specioso illo Libertatis nomine adhuc audiebant. Certe non alia de caussa solvebantur, quam ut aliquot hominum turpes quisquiliae et informis fex manere posset in possessione illorum bonorum, quae de sanguine catholicorum et rapina pauperum collegerant, cum antea homines triobolares ne pannos quidem habuissent, quibus verenda sua tegerent. Sed justissimo dei judicio accidit, ut qui legitimo ac clementissimo principi exiguum tributum pendere recusavimus, nunc conservis, imo vicariis nostris, infinita majora solvere cogamur.

Sed ad rem redeamus. Preter opinionem accidit rebellibus, quod non ultra novies centena millia florenorum

tam invidiosi census nomine collegissent: multo enim majores subditorum suorum divitias esse putarant. Acciderat quod ex hac summa plus quam centum millia florenorum insumpta sint opiparis cenis, compotationibus et largissimis reverendorum commissariorum stipendiis. Bone Jesu! qui inferi, qui demones huiusmodi nebulonibus puniendis sufficiant! nebulonibus, inquam, tam in deum blasphemis, tam in proximos injuriosis.

Krijgsbedrijven. Maurits verovert Crevecocur. De bezetting gaat in Staten-dienst over.

(f. 72vso.) Presidiarii inde educti in varias Hollandiae urbes distribuuntur; cumque novum sacramentum rogarentur, plerique nudatis animis non obscura penitentiae signa preferebant, quod maior eorum pars catholici essent; unde et in quibusdam locis vexilla nassoviana bombardis lacerare veriti non sunt; verum et hic usu venit quod in equo trojano: Sero sapiunt.

Tocht naar Vlaanderen: slag bij Nieuwpoort.

(f. 76vso.) Mendocius vero Arragonius cum aliquamdiu per varias Hollandiae urbes ostentatus fuisset, tot inconditae plebeculae probris maledictisque impeditus est, ut appositis custodibus vix ab injuria servaretur illesus. Demum Woerdam in castrum custodiendus deducitur.

(f. 76vso.) Decimo quarto Julij moritur Harlemi reverendus pater Johannes Bergius, societatis Jesu, presbiter, postquam jam aliquot annis in Hollandia Zelandiaque inter catholicos magno fructu versatus fuisset plurimosque haereticorum ad ecclesiae gremium reduxisset. Mortui cadaver quomodo sepulturae tradi posset, diu ambigebatur, donec vestiariae cistae inclusum pulvinaribusque, ne motus a vehente sentiretur, stipatum Trajectum mittitur; ubi ab balivo s. Johannis sacerdotibusque eiusdem ordinis in ipsorum ecclesia honeste conditum est.

Eodem quoque tempore, sed dispari conditione, moritur etiam Hagae Arnoldus Dorpius [1]), veteranus rebellis et

1) Vgl. hiervoor blz. 141.

illorum unus qui, ab Albano in exilium acti, anno 1572 Brielam Hollandiae portum occuparunt, quique nomine Principis Auraici olim etiam Mechliniam occuparat et spoliarat, et nomine ordinum rebellantium Zirixeo obsesso praefuerat, et postmodum etiam paci Gandavensi interfuerat, tanto ordinum favore ut, domum reversus, ducentis optimae terrae jugeribus ex Zelandorum ecclesiasticorum bonis donatus fuerit; unde foelici rebellium successu opibus in tantum crevit, ut plus quam 30.000 florenorum annuis reditibus collegerit, cum a parentibus suis non totos nongentos florenos haereditate crevisset.

Verum animadvertimus, quam deus huiusmodi sanguisugas etiam in hac vita non impunitos abire sinat. Paucis enim ante obitum suum annis conventus judicio a Maximiliano barone Cruningensi publice, et inspectante totius Hollandiae theatro, accusatus et demum convictus fuit furti expilataeque hereditatis baronis Bevrensis, ita ut, transactionis nomine, una vice 86.000 florenorum sponte solverit, et ita in contemptum venerit, ut etiam apud suos non nisi fur et raptor audiret; unde tedio adductus animo jam in catholicam religionem aliquamdiu et ipse propendebat, et ex filio nepotes per societatis Jesu patres institui curabat. Et utique ad ecclesiae gremium rediisset, nisi, injuste ablatorum sibi conscius, grave restituendi onus formidasset. Sub excessum tamen suum, dum a [1]), viro apprime catholico et probo, visitaretur, rogatus fuit, num vergente jam ad mortem vita probum et doctum aliquem sacerdotem, conscientiae suae arbitrum, desideraret. Ad quem conversus et ingemiscens: scio te, inquit, ex propenso et amico isthuc studio offerre, verum jacta est alea, et siquidem de misericordia dei salvatus ad celum evolavero, dici non potest quanta cura liberandus sim; sin autem, pregravante ipsius justitia, ad infernum demittar, animose in luciferi ollam ita insiliam, ut bulliens unda undique aures mihi lambitura sit. Atque ita mortuus est. Huiusmodi, amice lector, solet esse calvinianorum vitae catastrophe. Vidi ego, et de nonnullis aliis certo cognovi, multos ex primariis morientes cum deum

1) De naam is niet ingevuld.

et suosmet concionatores in extremis ludibrio haberent. Recte psaltes: mors peccatorum pessima.

(f. 77vso.) Retulimus supra ex clade Neoportuensi cum Mendocio non paucos Hispanos et Italos, tam nobiles quam gregarios milites, captos fuisse, qui, per varias Hollandiae praesertim et Zelandiae urbes ad ostentationem victoriae dispersi, captivi detineri jussi sunt, precipue vero in metropoli Zelandiae Middelburgo, ubi sub initium Augusti huius anni res accidit huiusmodi. Quidam insignis hereticus, animi tamen ad misericordiam propensioris, requisitus fuit a prefectis hospitalis et a carceris commentariensi, ut, quandoquidem magnus esset captivorum numerus, quibus omnino despoliatis vestiendis et nutriendis hospitale et carcer non sufficerent, elemosinam eorum nomine a ditioribus civibus corrogaret. Hereticus hic, qui Canneman vulgo dicebatur, quod amphoris ollisque vendendis vitam sustentaret, veritus ne quid ea res sibi molestiae generaret, ob Hispanorum apud magistratum odium, consules urbis adit rogatque, num sine prejudicio hoc, quod petitus esset, implere posset; cui cum consul annuisset, circumit Cannemannius et centum circiter florenos corrogat, hominibus liberius dantibus quod de consensu magistratus fieri affirmaret. Res haec demum ad magistratum defertur; in carcerem conjicitur Cannemannius, nequicquam clamans de consulis scientia se fecisse: uterque enim consul ipsum mentiri affirmabat; ubi cum aliquamdiu male habitus fuisset, edere cogitur nomina eorum qui dederant has elemosinas, et quantum quisque contribuisset, et insuper homini, non admodum locupleti, mulcta 300 florenorum irrogatur, atque ita dimittitur. De iis vero qui elemosinam dederant statuitur, ut centuplum eius quod dederant fisco inferrent. Verum catholicis, a quibus fere tota pecuniae summa provenerat, hereticorum malitiam irridentibus, et admonentibus quam diversum esset a Christi euangelio euangelium Calvini, quandoquidem Christus pro erogata elemosina centuplam mercedem promitteret, calviniani vero centupli penam irrogarent, tandem politicorum quorundam intercessione eo res deducta est, ut decuplum solverent, nulla tamen apocha

recepta, ne tam turpis facti memoria in posterum redargui posset. Notabile demum aliud hanc rem consequutum est: Cannemannius hic, cum esset vir grandevus et ignominiam hanc atque damnum, sibi tam injuste irrogata, non posset concoquere, in lentam tabem incidit et anno sequenti sub initium Maji moritur, et paucis ante mortem suam horis Deum, vicinis astantibus, precatus est, ut de iis, qui sibi immerenti tantae injuriae et mortis caussa extitissent, vindictam in aliorum exemplum sumere dignaretur. Mirum dictu: is, qui eum detulerat, intra quatriduum ab eius obitu subitanea et miserabili morte sublatus est.

1601.

Onlusten in Engeland: Essex.

(f. 80.) Justo sane dei judicio haec reginae evenerunt, ut quae hereticos aliorum principum rebelles semper foverat, etiam ipsa tanquam talione hereticorum suorum rebellione puniretur; inquietum enim hoc genus hominum, etiam sub unius secum religionis principe pacifice degere nescit. Ut autem vires conjurationi adderent, domi quidem puritanos, quorum et ipsi pars erant, sibi conciliant, dum zelum religionis contra calvino-papistas, quorum regina caput, adeo dissecta heresis pretendunt; foris autem Hollandos, similes sibi, copulant: ut reginam suam doceant, in eo unumquemque puniri in quo peccarit. Nec Hollandi, gratitudine hereticis solita, foedus abnuunt; cum enim ad comitem Mauritium atque ordines, castrorum visendorum pretextu, quae tunc ad Neoportum Flandriae erant, advenissent, illi nulla habita reginae ratione, a qua tot beneficia toto hoc bello receperant, auxilium spondent, ut rem mature perficiant adhortantur. Angebant quippe Hollandos Briela simul atque Flissinga praesidiis Anglorum insessa; videbatur enim libertas Hollandica ex nutu reginae Angliae dependere, principalioribus portubus in eius potestate constitutis, ut, si quando e re sua esse putaret cum Hispano pacem conficere, emerendae veniae ingens medium harum urbium tradi-

tionem haberet; quod in conventu Blanckenbergensi, anno 1588, jam prope conclusum meminerant; quo casu totum belli pondus et justum regis Hispaniarum odium ab Anglia in Hollandiam derivaretur, quandoquidem foederis tabulis expresse cautum erat, ut Anglis semper liceret, etiam non requisitis Hollandis, pacem cum Hispano inire. Erat certe justus hic Hollandorum metus, qui posteros docere poterit, quam periculosum sit extraneos principes rerum suarum potentes facere, et prestare rebellibus cum proprio principe qualitercunque transigere quam nolentes quandoque in eius potestatem redigi ad extraneorum beneplacitum, qui, vel levi offensa interveniente vel proprio suadente periculo, suum damnum aliorum internecione avertere consueverunt.

De samenzwering van Essex ontdekt en verijdeld.

(f. 82.) Eodem quo Esseckius in Anglia decollatur die, reverendus dominus Sasboldus, vicarius apostolicus, Trajecto Harlemum ad sedandas turbas, ibi a nonnullis excitatas, discedit. Caussa autem huius controversiae, quoniam postea maiores motus excitavit, altius paulo repetenda est.

Ex collegio canonicorum cathedralis ecclesiae Harlemensis vivebant hoc tempore quatuor canonici cum preposito, quorum unus cum preposito etiam monachi regulares in conventu Heiloensi, prope Harlemum, fuerant, priusquam scilicet ecclesia Harlemensis episcopum haberet. Habuerantque longo tempore vicarium episcopalis jurisdictionis Nicolaum Copallium, insignem virum; quo defuncto vacavit illud officium annum et paucas septimanas, donec a predicto vicario apostolico in locum demortui suffectus est dominus Albertus Eggius, s. theologiae licentiatus, vir doctissimus et omnibus christianae pietatis numeris absolutissimus. Interim autem quaedam corrigenda in illa diocesi acciderant. Nam et clericus quidam beneficium suum et bona ecclesiastica ad ordines cum crimine traditionis detulisse dicebatur, et una ex quatuor ecclesiae capellaniis vacans idoneo conferenda erat, et complures juvenes mulierculae, sub specie deo caste serviendi, quaedam absurda sentiebant et committebant, quae non procul tam a prestigiis diaboli, quam ab heresi

beguardorum aberant, haerente non minima culpa penes earum confessarium. Quare cum dictus vicarius apostolicus, tam per se ipsum quam per predictum Harlemensem vicarium, clericum illum ob traditionem ex canone concilii Tridentini denuntiasset excommunicatum, capellaniam quoque magistro Cornelio Hagio sacerdoti contulisset, et confessarium muliercularum (cloppas ipsi se vocabant) illo officio removisset, ingentes turbae in ecclesia Harlemensi concitatae sunt. Nam et clericus ille Hagam se contulit et cum sacerdote quodam jurisconsulto rem communicat, qui, more huic hominum generi familiari, exceptionibus et subtilitatibus quibusdam denuntiationem illam irritam facere nitebatur, et mulierculae, consueto suo confessario destitutae, circuire, clamitare, et predictum dominum vicarium apostolicum crudelem tyrannum vocitare. Capitulum denique Harlemense, horum omnium patrocinium suscipiens, omnia dicti domini vicarii acta annullare nitebatur, dicebantque praepositus cum suis jurisdictionem episcopalem ad capitulum et non ad dominum vicarium spectare, utpote qui in diocesi tantum metropolitana hoc munere fungeretur, vel, quod verius fatebantur, quia tempus a concilio Tridentino praefinitum elapsum sciebant, spectare ad pontificem romanum, quandoquidem et annus, metropolitano prestitutus, etiam praeterierat paucorum dierum moram, et juris scripti rigorem in tanta temporum iniquitate cavillantes. Addebantque praeterea, sibi numquam juridice commissionem dicti d. vicarii innotuisse, non animadvertentes quod praedictus d. vicarius apostolicus sese in hoc negotio ut vicarius apostolicus vice romani pontificis, cui jus acquisitum fatebantur, interposuisset; quam suam commissionem licet ipsis capitulariter et juridice non intimasset, id per temporum injuriam evenisse: quis enim notarius, quis testis ea in re esse voluisset? cum tamen singulis separatim sepius indicata et praesentata fuisset, et communi fama tantum etiam apud haereticos innotuisset, ut, si dicto d. vicario credere noluissent, asserenti saltem credere potuissent diabolo persequenti. Ut interim omittatur personam dicti magistri Alberti talem esse, ut etiam ipsorum confessione nec ipsi magis idoneum ad tale munus nomi-

nare potuissent; quae saltem ratio eos, si pudorem et christianam verecundiam habuissent, movere debuerat ut finem pertinaciae, tam exulcerato praesertim seculo, imponerent, ne graviorem persequutionem, quod postea accidit, in omnes catholicos lamentabili calamitate excitarent. In quo prudens lector animadvertere poterit, quanto cum periculo reipublicae simpliciores et non ultra nasum providentes ad ecclesiasticas dignitates promoveantur. Nam occasione huius dissidii canonici illi Hagae et alibi advocatos consuluerunt et literas ultro citroque miserunt, tanta temeritate, ut d. praepositus Jacobus cum suis (licet a dicto d. vicario praemonitus ut cautius ageret ob temporum malitiam) literas latine et ad dictum d. vicarium, cum denominatione officii (inscriptas) [1]) per obvios navicularios Harlemo Delfos miserit: pudenda inscitia, nam literae illae latine inscriptae et obviis quibusque a navicularis legendae datae ad manus heretici concionatoris Delfensis delatae sunt; unde et tota ecclesiasticae jurisdictionis ratio haereticis innotuit. Ut omittatur interim quod alias literas, tanquam acta capitularia, mentita domini Gaspari, clerici Harlemensis, atque notarii apostolici signatura, a puero quodam canonici scriptas, non sine falsi crimine, ad predictum d. vicarium apostolicum miserint. Quare postea, notabili dei judicio, vidimus et eundem canonicum in mentis impotentiam ad aliquod tempus incidisse, et illum presbiterum jurisconsultum tanquam stultum et omnium membrorum fere officio destitutum, miserabili et exemplari casu, ad advocati munus, quod diu (nescio an recte clericus) egerat, saltem scribendo inhabilem redditum.

Quare predicti domini vicarii praesentia omnibus modis Harlemi necessaria visa fuit, quo finem hisce controversiis imponeret antequam latius divulgarentur, cum summo, ut postea apparuit, religionis detrimento. Harlemenses autem canonici, quamvis hanc piam eius sollicitudinem et cum periculo laborem grato animo accipere debuissent, attamen obstinate restiterunt, neque ipsi sua corrigentes, neque alios qui corrigerent admittentes, veriti forte ne,

1) Dit woord ontbreekt te oupas.

hisce correctis, ulterius dicti domini vicarii zelus tenderet; plerique enim eorum, ut beneficiorum suorum fructibus potirentur, regem Hispaniarum ut tyrannum ultro ejurarant: quod apud omnes tam proclinati in heresim animi nota erat, ut, cum ante aliquot annos a magistratibus aliquarum civitatum civibus suis fuisset propositum, cum ingenti periculo ab omnibus, qui aliquo modo catholici videri volebant, negatum fuerit et recusatum.

Usque adeo catholicae religionis labes a malis ecclesiasticis initium semper et augmentum sumpsit. Quare dictus vicarius apostolicus ad Octavium, Vercellensem episcopum, qui cum potestate legati Nuntius Apostolicus in his regionibus tum Bruxellae versabatur, totum negotium detulit. Is, perspecta Harlemensium improbitate, silentium ipsis imposuit, et creationem predicti vicarii Harlemensis, magistri Elberti, confirmavit et, quatenus necessarium esset, etiam de novo constituit. Haec circa paschatis festum evenerunt.

Statim vero a paschate accidit id, quod nunc dicere aggredimur. Si quando r. d. vicarius apostolicus Trajecti erat, hospitabatur apud sanctissimam provectae aetatis virginem, Beatricem, honesta cum primis familia Duystiorum Delfis oriundam, et literas suas, si quando eas Trajectum aliunde mittebat, ad illam dirigebat (quia persequutionis tempore minus periculose huiusmodi per feminas aguntur, ut notum est) ut ab illa porro ad alios sacerdotes deferrentur, atque etiam, si qua parvi momenti occurrerent, mandabat per ipsam aliis notificari, ita ut nomina sacerdotum non exprimerentur sed arbitrariis tantum notis designarentur. Quandoquidem autem occasione turbarum Harlemensium actiones d. vicarii ad notitiam ordinum pervenerant, propterea veritus ne hospitia, in quibus diversari consueverat, scrutarentur, vel ut pleniorem notitiam omnium haberent, vel, quod magis est, quia plura quam adhuc scirent, imo quam in veritate subessent, se inventuros existimarent, mandat per omnia sua hospitia, ut, si quid literarum apud quemquam esset, delectu habito, non omnino necessariae exurerentur. Quod cum ad hanc virginem quoque pervenisset, illa conjectas literas universas, erant circiter 70, in sacculum secum

Goudam exportat, ibi omnes relectura et quasdam igni datura. Accidit autem in itinere, ut Oudewatrae (quod oppidum quasi medio itinere situm aurigarum statiuncula solet esse) in exitu portae currus, quo vehebatur, alteri obvians rotis eiusdem implicaretur, ita ut non sine periculo esset, quod equi, ex consternatione in effusum cursum dati, currum cum vectorum exitio subverterent; quare cum universi cum clamore surgerent, etiam illi milites, qui tum ibi hibernarunt, accurrebant, tanquam periculum propulsuri, re vera autem ut vectorum impedimenta furto subtraherent. Namque eorum aliquis saccum hunc in illa consternatione tanta subtilitate surripuit, ut virgo illa, quae numquam oculos a sacculo averterat, momento quasi sublatum animadvertit; proclamari ut rem deperditam fecit; nemo defert; medium recuperandi nullum. Interim is qui subtraxerat, compilatis quae in sacculo illo erant alicuius valoris, literas, ne proderetur, extra civitatem in rubo quodam occulit, ubi a puero opilione repertae ad eius loci concionatorem haereticum deferuntur, quod exiguo in oppido, eoque rusticano, rari invenirentur qui manuscripta legere nossent; ab illo porro ad classem concionatorum delatae et ibidem perlectae; quia fere non nisi exigui momenti et familiaria negotia continebant, ab ipsis loci istius balivo traduntur, a quo Hagam ad ordinum concilium deferuntur, eo fere tempore quo primum de Harlemensi negotio intellexerant. Quare Reinerum Casenbrotium, vel solo nominis inditio insignem nebulonem, primum in concilio Hollandiae provinciali assessorem, Delfos ablegant cum duobus eiusdem curiae secretariis et apparitoribus nonnullis, ut aedes Michaelis, viri consularis et patris r. d. vicarii apostolici, scrutarentur, quandoquidem ibi mira se reperturos suspicabantur, eo quod duobus eodem fere tempore delatis indiciis res magnam sui expectationem fecerat. Accedunt autem sub vesperam eadem hora, qua dictus dominus vicarius Harlemo domum redierat; qui necdum ab aliquo familiarium suorum visus, audito strepitu, curriculo in abditam quandam domus partem concessit. Commissarii autem dicti vicarii fratrem, magistrum Michaelem Vosmerum, doctissimum pariter atque piissimum virum,

evocant; ubi frater ipsius dominus vicarius sit, inquirunt; ille autem, sicut eum rediisse ignorabat, ita jam dudum domo abesse nec scire ubi sit, respondet. Ad cubiculum ipsius deduci postulant; domum totam pervagati, cum nihil invenissent, demum ad cubiculum domini vicarii veniunt, aperiri et illud petunt; cum predictus Vosmerus fratrem suum ibi in proximo, sicuti verum erat, dormire asserit, hominem octogenarium et apoplexiae obnoxium, vereri se ne quid incommodi tanto extraneorum improviso introitu contraheret, discedunt igitur, nemine reperto. Postridie vero cum Hagam reversi, quid effecissent, referrent, continuo duo alii assessores, Franciscus scilicet de Coninck et Henricus Rosa, mittuntur, ut domum magistri Cornelii de Jonge, sacerdotis Hagae commorantis, scrutarentur: ubi nihil invenerunt preter ornamenta quaedam ecclesiastica et aliquot non consecratas formulas (hostias appellant), quarum aliquot secum assumentes satis modeste discesserunt, sacerdotem autem non invenerunt, quia is commode admodum domo tunc aberat. Haec praeludia maiorum turbarum eo distinctius referre libuit, ut lector animadvertere possit, ideo sedatius tunc actum fuisse, quod salvo suo honore ea se inventuros putarant quae catholicorum aliquam conspirationem detegerent; quam cum omnino subesse non dubitarent, magno acerboque molimine opus non esse rebantur; sed spe sua frustrati, decussa larva, ad hereticum furorem redierunt, sicuti ex sequentibus lector animadvertere poterit.

Vervolging der Katholieken in Engeland. Rijnberck door Maurits veroverd

(f. **86.**) Interim dum haec in re bellica geruntur ab armatis, ne togati quidem rebellium a persequutione sua in catholicos, et praesertim ecclesiasticos, desistunt. Cum enim mira se reperturos primo statim incursu sperassent, spe depulsi acrius rem investigare constituunt. Ordines itaque Hollandici circa medium mensis Junij balivum Oudewatranum, penes quem literae a virgine, ut supra diximus, deperditae servabantur, Ultrajectum mittunt et ad eius provinciae ordines literas dant: se intelligere papismum (sic vocant religionem catholicam) nondum extir-

patum esse, licet sedulo semper allaboratum sit; sed e contrario papistas circumfodere fundamenta religionis reformatae (calvinianam intellige) habereque papam quendam, Sasboldum nomine, qui se vicarium apostolicum diceret, qui cum suis adherentibus gnaviter huic rei operam navaret, atque adeo jam procurasse ut in Brabantia episcopus Middelburgensis quidam fuisset consecratus, sicuti ex literis, a balivo Oudewatrano repertis et ad ipsos delatis, videre liceret. Cui catholicorum clandestinae machinationi, in manifestam reipublicae perniciem tendenti, cum omnibus modis obviandum sit, petere se ab ordinibus Trajectensibus, ut predicto balivo adesse velint ut scrutari possit aedes virginis illius, quae literas perdidisset, eamque in captivitatem ducere, et sciscitari quid notae arbitrariae iisdem insertae notarent. Cum hisce literis balivus Trajectum adveniens obtinuit, ut injungeretur suppretori Georgio Nyeveltio, insigni nebuloni et canonici filio (huiusmodi enim fere semper ecclesiasticorum soboles) ut predicti balivi desiderio satisfaceret. Aedes igitur Beatricis (hoc nomen illi virgini), in sanctae Mariae cemiterio Trajecti sitas, diligenter observant.

Accidit autem perincommode ut dominus Martinus Regius, Flander, sacerdos, vir omnino apostolicus et sanctissimus, qui hereticorum provincias magno cum fructu occulte concionando transcurrebat, eodem etiam tempore Trajecti visus, ideo ab hereticis observaretur, quod futili conjectura ipsum Sasboldum esse putarent.

Nocte igitur illa, quae festum nativitatis sancti Joannis baptistae, stilo veteri, sequuta est, transscendentes murum in edes Beatricis irrumpunt; magnis clamoribus ab ancilla eam exhiberi postulant: sed domi non erat, utpote quae suspicione periculi in latebras concesserat. Totam igitur domum perscrutati, cum nihil omnino reperissent, spe depulsi, furore propemodum insaniebant.

Quandoquidem autem intellexerant praefatum dominum Martinum, quem Sasboldum putabant, hospitari in cemeterio sancti Johannis in edibus domini Hadriani ab Oirschot, eiusdem ecclesiae vicarii, insigni atque incomparabili pietate viri et totius diocesis Trajectensis, non immerito dixerim, episcopi et pastoris atque nostrorum temporum

veri Wilebrordi, ilico ad eius edes advolant, vi perfringunt portam anteriorem et ad domus januam delati cum pulsassent, dominus Hadrianus, suspicatus se intempesta nocte ad egrotum quendam vocari, more sibi solito semivestitus alacriter accurrit, et a praetore comprehenditur, jubeturque indicare, ubi Sasboldus sit; qui cum se hoc nescire, uti verum erat, dixisset, rati eum mentiri, in interius cubiculum, ubi prenominatus dominus Martinus dormiebat, deferuntur, quem lecto exturbantes semivestitum cum predicto domino Hadriano ad carcerem publicum ducunt disjunctisque cubiculis commode satis locant: duriore tamen magistri Martini conditione, quod is cum aliis captivis agere cogeretur, unde natura simul ac senio continuisque adversitatibus morosior factus, sepius molestiam in animo sentiebat, exagitabaturque diversimode ab iis qui in illa republica acerbiores heretici putabantur, eo quod vasculum sancti chrismatis in eius vestibus reperissent, sed vir aeque doctus atque acer in caussa religionis ipsorum cavillos solide atque argute rejiciebat. Cum domino vero Hadriano mitius agebatur, tam quod is indigena esset, quam quod ob insignem et omnem invidiam superantem virtutem et ecclesiastica ministeria, libentissime semper et alacriter impensa, apud omnes omnino homines, etiam hereticos, magno in pretio haberetur; unde et minus exagitabatur et miti atque pacato ingenio ipsorum scommata tacite ferendo facile superabat. Ferunt Nicolaum Zulenium Draeckenburgium, Trajectensem praetorem, cum utrumque captum audisset, pleno et foetido ore cachinnantem dixisse: nidum glirium invenimus, reliquos nunc facile comprehendemus. Verum habuit illa respublica hoc hactenus insigne, ut non, sicut in Hollandia, per homines novos et vulgi fecem regatur sed per viros nobiles et in partium studio moderatiores, qui probe conscii quot milia catholicorum in ipsorum urbe adhuc supersint, eo quod preclaro semper catholicae religionis exercitio, numeroso clero atque insignibus concionatoribus floruerit, moderate admodum in hac duorum tam insignium captivorum caussa procedendum arbitrabantur. Accidebat quod tum pestis Trajecti grassans simpliciores quosdam coegerat hereticos concionatores adire,

et ut moribundis adesse vellent rogare, qui pelli suae timentes ex contagione, venire etiam publice recusabant; unde et mira vulgi indignatio suboriebatur, maxime cum dominus Hadrianus, qui tunc in carcere agebat, nemini negare solitus esset et libentius pauperes quam divites juvaret. Quare evenit aliquando ut lanionum uxores scabinos pretereuntes adorirentur dicerentque, ut dominum Hadrianum dimitti curarent, nolle enim se sine sacramentis in tam periculoso tempore agere, alioquin apud maritos se curaturas ut vi negotium conficerent. His igitur consideratis, magistratus, cum utrumque captivum bis terve examinassent, tam perfunctorie ut facile appareret quod non alio animo hoc agerent quam ut Hollandorum clamoribus satisfacerent, demum in festo Divisionis Apostolorum ita utrumque relaxarunt, ut dominum quidem Hadrianum absolute liberum dimitterent, refusis tamen expensis, dominum vero Martinum, quod is ante aliquot annos in Zelandia comprehensus ibidem exilio mulctatus fuerat, in urbe esse vetarent.

Beleg van Ostende.

(f. 91.) Notavimus anno superiore decessisse dominum Johannem Bergium, societatis Jesu presbiterum; in eius locum sub initium Julij submittitur dominus Hadrianus Arboreus Hornanus, is qui in obsidione Groeningensi anno 1594 egregiam catholicis operam navarat. Quare in omnibus Hollandiae urbibus acrior inquisitio in catholicos et eorum congregationes fieri cepit. Pretor namque Harlemensis aedes quasdam irrupit, ubi magister Nicolaus Wiggerius Harlemensis concionabatur, sed donativo 600 florenorum repressus sine maiore tumultu discessit, ita tamen ut intra paucos dies in alias edes denuo impressionem faceret, ubi magister Cornelius Hagius ecclesiasticum conventum habebat, nec prius discedere voluit quam 300 florenis sibi numeratis. Soepe compertum fuit huiusmodi redemptionibus hereticorum avaritiam potius accendi quam inhumanitatem comprimi, consultumque potius esset si alterum tantum publico judicio et importunis litibus auferrent: manifestaretur enim tunc toti mundo ipsorum crudelitas, atque populo, suae libertatis

amanti, in detestationem venirent, cum e contrario, catholicis paciscentibus rixamque pecunia redimentibus, ab hereticis objiciatur, propria ipsorum culpa evenire quod a magistratibus male habeantur. Certe omnino consultum invenimus tempore persequutionis nec auratos calices nec alia pretiosiora ecclesiae ornamenta adhiberi, ne preda alliciat hereticos.

Inter has catholicorum gravissimas molestias non minimum solatii prestitit superveniens a S. D. N. Clemente VIII indulta anni jubilei indulgentiarum benignitas. Attendens enim beatissimus papa quod complures catholici, in insulis Hollandiae atque Zelandiae degentes, ob hereticorum metum et alia diversa impedimenta ad urbem Romam pro consequenda indulgentia anni jubilei precedentis non accessissent, cumque incolarum predictorum locorum saluti pie consultum vellet, plenariam eiusdem indulgentiam, ac talem atque si quatuor urbis ad hoc deputatas ecclesias visitassent et alia requisita adimplevissent, ab iis promereri posse voluit et concessit, qui vere penitentes et confessi unam seu plures ecclesiam vel ecclesias aut etiam capellas et oratoria privata, quantum commode et sine periculo concederetur arbitrio r. d. Sasboldi, vicarii apostolici, aut confessariorum deputanda, visitarent per quindecim dies continuos vel interpolatos aut etiam brevius arbitrio confessariorum spatium, dummodo ibi quinquies orationem dominicam et toties salutationem angelicam dicerent et pie deum orarent pro pace inter christianos principes conservanda, pro extirpatione heresium sanctaque Romanae ecclesiae exaltatione, et insuper aliud pium opus eorumdem confessariorum arbitrio peragerent. Quare mandabat praefato d. vicario apostolico, ut idoneos ad hoc confessarios deputaret et dimitteret, qui ab omnibus omnino criminibus penitentes absolvere possent; insuperque ad huiusmodi jubileum consequendum tempus, modum, conditionem et alia necessaria, prout locorum et temporum qualitas permitteret, intra tres menses a die publicationis prescriberet. Demum ne predictum beneficium in prejudicium Romipetarum concessum videretur, permisit pontifex, ut quicunque Romae indulgentiis anni jubilei modo ordinario participassent,

iidem denuo hoc extraordinario beneficio frui, si vellent, possent. Magna suborta est difficultas, hisce literis receptis, quomodo hoc beneficium, circumcursantibus et observantibus undique hereticis, in populi catholici notitiam deduceretur; visumque fuit in metropolitana Trajectensi urbe primam eius promulgationem fieri, quod ibi magistratus humanior et catholicorum numerus maior videretur, et deinde per ceteras eiusdem diocesis provincias episcopatusque divulgari; injunctumque sedulo sacerdotibus, ne aliunde publicationis potestatem habere se dicerent quam quod in vicinis quibusdam regionibus similia fieri et servari didicissent. Dici non potest quantus hominum numerus huius beneficii particeps fuerit in sola Ultrajectensi civitate vicinisque pagis: 12000 communicantium fuisse perhibentur: e quibus complures, ob heresim vel alia delicta ab ecclesia separati, hoc beneficio in integrum restituti sunt.

Volgt 's Pausen zendbrief, in zijn geheel:

(f. 98.) CLEMENS PP. UNIVERSIS CHRISTI FIDELIBUS, PRAESENTES LITERAS INSPECTURIS, S. ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Salvator noster dominus Jesus Christus, Dei filius, cuius, licet immeriti vicem in terris gerimus, ad hoc nobis legandi et solvendi potestatem in terris tradere voluit, ut, super illius gregem excubantes, illius saluti paterne incumbamus. Hinc est quod nos, attendentes quamplures personas catholicas, in insulis Hollandiae et Zelandiae existentes, ob haereticorum metum et alia diversa impedimenta seu alias ad hanc almam urbem nostram, pro consequenda indulgentia anni jubilei proxime preteriti non accessisse, ac propterea predictarum personarum et aliorum etiam fidelium animarum saluti prospicere volentes, supplicationibus eorum inclinati, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi: Omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus, insularum predictarum incolis et habitatoribus ac ibi commorantibus, vere poenitentibus ac

confessis, unam seu plures ecclesiam vel ecclesias, aut etiam capellas et oratoria privata, prout commode et absque periculo fieri poterit, arbitrio dilecti filii N. N., vicarii apostolici, aut confessariorum deputandis (*sic*), per quindecim dies continuos vel interpolatos aut etiam brevioris temporis spatio, similiter arbitrio confessariorum statuendo, visitando et ibi quinquies orationem dominicam et toties salutationem angelicam pro peccatorum suorum remissione et pro pace inter christianos principes conservanda ac heresium extirpatione sanctaeque romanae ecclesiae exaltatione pie ad Deum orando, et aliud pium opus eorundem confessariorum arbitrio peragendo, plenariam eiusdem anni jubilei omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem consequantur, perinde ac si dicti jubilei anno quatuor ecclesias dictae urbis, pro consequendo jubileo huiusmodi deputatas, statutis ad id diebus personaliter visitassent et alia ad hoc requisita implevissent. Et ad effectum huiusmodi, illis, ut confessarios idoneos et ad huiusmodi confessiones audiendas deputatos et a prefato N. N. vicario apostolico, ex huiusmodo jubilei caussa in prefatis insulis eligendos, eligere valeant presbiteros seculares, vel cuiusvis ordinis regulares, qui, confessionibus eorum diligenter auditis, eos et eorum quemlibet a quibusvis peccatis, criminibus, excessibus et delictis, etiam quantumcunque gravibus et enormibus, etiam sedi apostolicae reservatis ac in literis, quae in die cenae domini legi consueverunt, contentis, ac censuris et penis ecclesiasticis, ad effectum ipsius jubilei consequendi, tantum injuncta iis penitentia salutari, absolvere possint; nec non ut illi, qui Roma venerunt et jubileum ipsum quovis modo consequuti sunt, denuo etiam illud juxta tenorem presentium consequi valeant, authoritate apostolica, harum serie concedimus et indulgemus. Praeterea eidem N. N., vicario apostolico, ad jubileum huiusmodi consequendum tempus, modum, conditionem et alia necessaria, prout locorum et temporum qualitas permiserit, arbitrio suo prescribendi facultatem impartimur, praesentibus ad tres menses a die publicationis presentium duntaxat valituris. Datum Romae apud S. Marcum, sub annulo piscatoris, die XXVI Maji

1601. pontificatus nostri decimo. Et erat subsignatum: N. Vestrius Barbianus.

Olivier van Noort van zijn ontdekkingstocht tehuis.

(I. 93.) Septimo Septembris Groeningenses, qui nuper admodum catholici fuerant, cum, imposita contra pacta deditionis cervicibus suis munitissima arce, penitus ab hereticis suis opprimerentur, etiam tali insuper edicto percelluntur, quo cuiusvis religionis exercitium, preterquam reformatae calvinianae, vetatur non tantum mennonistae sed etiam catholicae, imponiturque mulcta concionatori 10 dalerorum, tantumdem quoque patrifamilias domus prescribitur, presentibus vero et assistentibus 2 dalerorum mulcta irrogatur, jubeturque ut, si concionator non habeat unde solvat in aere ut luat in pelle et quatuordecim diebus pane et aqua tantum utatur: quod ipsum etiam absolute pro mulcta illi imponitur, qui iterato tanti criminis reus reperiri possit. Insuper praescribitur, ne aliter matrimonia celebrentur quam in Calvini synagoga coram ipsarum preconibus, denuntiaturque liberos pro illegitimis habendos, si aliter nuptiae coierint. Demum contra mennonistas subjungitur, ne quis in infantia baptisatos rebaptisare presumat, sub pena 20 dalerorum, jubeturque ut nemo juridice testimonium dicat nisi prius solemniter juratus, eo quod mennonistae nefas putent jurare.

Perpende precor, amice lector, quam sint justa dei judicia contra Groeningenses, qui, cum sub regis imperio indulgentissime haberentur, tamen ad huius durissimae servitutis compedes, nescio quos aureos montes sibi promittentes, fere festinarunt, et quae a justis suis principibus ne quidem proponebantur ea nunc a vilissimis suis mancipiis pati coguntur: omnino sicuti et parens noster Adam, qui, cum dei obedientiae seipsum eximere parat, propriam carnem sibi inobedientem expertus est. Considera quoque, quam speciosus fuerit hereticorum, initio huius rebellionis, pretextus, dum regiis edictis et aedificatis in aliquibus locis arcibus conscientiae suae patriaeque libertatem tolli clamarent: nam peiora et intolerabiliora nunc ipsi prescribunt et regiam reipublicae moderandae con-

suetudinem, quam prius ut tyrannicam tantopere calumniabantur, nunc ipsi ingeniosi discipuli superant; et haec etiamnum apud plerosque publicae libertatis nomine audiunt. O stultam calvinianorum inconsiderantiam, qui, sicuti bonorum et proborum hominum bonis, ita etiam vocabulorum receptissimis notionibus se abuti posse arbitrantur. Certe fuit nonnemo etiam ex ipsis (Casparus, ut puto, Coelhasius, quondam apud ipsos Leidae verbi minister) qui publico programmate hoc Groeningensium factum acerrime reprobaret: tanta enim vis manifestae veritatis, ut etiam ab hoste confessionem eliciat. Nec juvat Groeningenses, quod non tantum contra catholicos sed etiam contra mennonistas edictum suum promulgarint: ignominiam enim catholicae religioni sese facere hoc modo arbitrabantur, quod eam instar Christi, qui cum latronibus ab impiis judeis, sceleratorum calvinistarum symmistis, reputatus est, cum mennonistarum nefaria secta pari pena conjungerent, tanquam consimilis omnino criminis reos; cum potius ipsi calvinistae cum mennonistis conjungi deberent tanquam gemelli et unius uteri (luteri prope dixeram) partus, quantumvis nunc contra eosdem, tanquam cadmei fratres, dissimulata cognatione, ferrum stringere non vereantur. Sed eamus ad alia.

Reverendus dominus vicarius cum jam longo usu et variis rerum eventibus didicisset, quam necessarium foret catholicis, qui sub haereticorum potestate degunt, proprium habere episcopum judicemque ordinarium, ut, capite constituto, tolleretur occasio scismatis, quod pertinax quorundam ecclesiasticorum inobedientia jam dudum parturiebat, tum quoque ne indigenae, quorum nonnulli ad sacros ordines apti videbantur, magno cum periculo et ignominiosa patriae suae nota ad extraneos episcopos ire cogerentur, tum denique ut sacramentum confirmationis, inter hereticos versantibus maxime necessarium, quod jam dudum erogatum non fuerat, catholicis eorumque liberis dispensaretur: his, inquam, de causis, praesertim cum illustrissimorum cardinalium Bellarmini atque Baronii literis eadem de re sepe monitus fuisset, dominus vicarius in Brabantiam ad Archiducem ire constituit, eo quod ad ipsum, tanquam harum provinciarum legitimum

principem, spectaret jus denominandi episcopum. Decimo quinto itaque Septembris Trajecto Roterodamum et inde porro Antwerpiam navigat. Quas vero turbas eius iter postmodum apud rebelles concitarit, deo volente, sequenti anno late referemus.

Sub finem Septembris cum Roterodami Anglus quidam captus esset, qui juxta Hagam rustici cuiusdam domum noctu per vim spoliarat, et nemo presentium dubitaret quin grave supplicium de ipso sumendum esset, ita ut ne ipse quidem aliud quam de morte cogitaret, qui proinde etiam publice in judicii loco gloriabatur, quandoquidem nunc sibi moriendum videret, nullius se magis penitere quam quod eiusdem rustici filiam, juvenem et pulchram valde, non etiam per vim constuprasset. Verum hunc tam nefarium nebulonem sola exilii pena mulctatum dimiserunt, adjecta caussa: quod Anglica natio magno cum Belgii commodo Oostendano presidio ègregiam operam navaret. Hoc ideo referre volui, ut cognoscat lector, quod heretici non tantum pregravante catholicorum odio, sed etiam preponderante suorum favore a justitiae regula sine rubore deflectere consueverint.

Sub initium Octobris, cum jam solvendi forent reditus illius pecuniae, quae patrimoniorum cuiusque gravissimo censu anno preterito exacta fuerat, nova et gratuita imponitur singulis contributio, paulo maior quam ea summa esset, quam nomine redituum sibi solvendam sperabant: hac tamen conditione, ut annui sui reditus apocham in solutum dare possent et residuum in numerata pecunia persolvere.

Vergeefsche belegering van 's Hertogenbosch door Maurits.

(f. 95.) Diximus supra ex literis illis, quae Oudewatrae perditae in manus ordinum devenerant, magnas turbas excitatas fuisse: cum autem pretor Ultrajectensis videret nihil ex iis elici posse, quod magnopere in cuiusquam prejudicium esset, eas potestati arbitrioque sui procuratoris dimisit, qui ultro eas domino Hadriano ab Oirschot obtulit, 15 Decembris, honorario tantum quatuor florenorum contentus; atque ita tota haec tragedia in fumum abiit.

Magister Sibrandus Amsterdamensis, cum ad vicinum Amsterdamo, in Trajectensi tamen ditione, pagum, Abcoude nomine, excurrisset et ibidem frequenti rusticorum concursu concionem habuisset, superveniunt duo importuni hospites, concionatores Abcoudanus et Anckevenanus, qui et magistrum Sibrandum ad disputationem provocant; qui congressum non abnuit, sed a catholicis rusticis ibi presentibus petiit ut discederent, ne improbis hereticorum blasphemiis, si audire contingeret, inquinarentur; sed illis respondentibus: aures suas multo hereticorum usu jam ad huiusmodi occalluisse, remanserunt, et in consessu omnium ita disputatum, ut uterque concionator tanquam piscis obmutesceret et indignabundus et minitabundus abiret.

Voortgang van het beleg van Ostende.

1602.

Het beleg van Ostende voortgezet.

(f. 101.) In Hollandia cum rebellium aerarium inopia laboraret et tamen in venturam aestatem expeditionem meditarentur, jamque annuus reditus anteacti maioris census solvendus esset, dimidium maioris census colligendum esse statuitur, apochis annui census in solutum acceptis et residuo in pecunia numerata exacto. Trajecti quoque consul Buth, diaconus, canonicus s. Mariae, omnem lapidem movit ut monasteriorum bona, quae hactenus piis virginibus ex instituto alendis relicta fuerant, ab ordinibus venalia proscriberentur. Imprimis autem occurrebat Brantolium religiosarum ordinis s. Augustini monasterium [1]) ditissimum. Hoc monasterium cum aedes aliquot ruinosas haberet in celebriore urbis loco, cumque aliquot religiosae, oblato ordinibus libello, petiissent congregationem suam dissolvi et juxta monasterii vires ordinumque arbitrium alimenta sibi decerni, continuo Buth, nactus hanc occasionem, aedes illas vendit, praetium publico aerario inferri jubet, et paulo post etiam interdici jubet, ne in venturam hiemem quae necessaria erant domesticis usibus praepararent, quandoquidem ipsorum congregatio dissol-

venda esset. Verum intercedentibus quibusdam moderatioribus, et Buthio interim Hagam misso, ut in ordinum generalium concilium allecto, suffectisque aliis consulibus, negotium male ceptum progressum non habuit. Usque adeo, amice lector, multo satius fuit catholicis regi a quibusvis hereticis quam ab iis, qui a sacris ordinibus vel a monasteriis suis apostatassent.

Vreugdebetoon in de Hollandsche steden over de overwinning, door de Engelschen op de Iersche opstandelingen en hun Spaansche helpers behaald.

(f. 101vso.) Accidit hisce diebus Ultrajecti res admodum memorabilis. Habitabat nobis ex adverso calcearius quidam haereticus, Daniel nomine, cuius uxor 29 circiter annorum juvencula, Margareta nomine, in ipsa sacra quadragesimae palmarum dominica libras aliquot bovinae carnis emerat et a meridie, vidente et improbante tota catholicorum vicinia, publice ad fossam, repetitis soepe ad ostentationem aquariis vasculis, abluebat, ut per sacram illam servatoris nostri passi hebdomadem illis vesceretur, cum alioqui vel in ipsis paschalibus feriis prae inopia sicco pane vix saturari possent. Monebam ego meos domesticos, cum haec viderem, notarent publico peccato justi dei judicio publicam poenam deberi; quod et factum est. Accidit enim ut feria eius septimanae quarta, cum omnes christiani laudabili instituto etiam lacticiniis abstinerent et hi belli homunculi carnibus etiam vescerentur, ut mulier haec, subito tremore correpta, paralysi omnibus membris ita solveretur, ut per sexennium et amplius neque manus neque pedes pro libito movere vel articulate loqui posset, et eo corporis statu, tanquam vivum cadaver, quotidie, etiam dum haec scribo, mihi conspicua: licet impoenitens, ipso tamen facto clamat, quam graviter justus ille judex punire solet illa potissimum delicta, quae cum proximorum scandalo committuntur.

Eodem fere tempore, VIII scilicet Januarii, cum dominus Hadrianus curru in proximum vicum, die Blau-cappel dictum, adveheretur, ut rustici cuiusdam infantem baptisaret, in itinere fit obvius haereticis foeminis et, ut apparet, maleficis, quae sacerdotem conspicatae, si ulterius progredi

delatam in Brabantia haereditatem, cernere vero non posse, nisi catholicorum sacerdotum praecipuorum testimonia secum ex Hollandia eo deferat, quibus catholicam se approbare possit; rogat igitur predictum Cloesium, ut amicam benevolamque in hanc rem operam sibi impendere dignetur. Cloesius vero, nihil de dolo dubitans, ilico cum hac muliere accedit Florentium Foeitium, civem Trajectensem primarium et catholicum nominatissimum; qui, Cloesii assertioni confisus, simul cum ipso et muliere hac aedes r. domini Hadriani accedit feria secunda post dominicam passionis in quadragesima; rem narrat, commendatitias a predicto domino Hadriano ad dominum vicarium, magistrum Elbertum Eggium petit, quibus de catholica ipsius religione ei innotescat. Cum vero dominus Adrianus difficilem se preberet, quod personam sibi ignotam diceret, tandem Foeitius atque Cloesius multis precibus impetrarunt, ut saltem literis significare dignaretur, hanc mulierem sibi ut catholicam commendatam a talibus viris, de quorum bona fide non dubitaret. Quod cum, precibus eorum victus, facturum spopondisset, literas in hanc rem ad predictum dominum vicarium, qui tum apud Pompeium Buyck Amstelredami latitabat, mulieri confestim tradit. Interim proba haec catholica cum proditore Haenio Hagam excurrit; negotium Haenius ad ordines defert, commodum et facilem exitum pollicetur. Dies expediendo negotio feria sexta ante dominicam palmarum deligitur, et procuratori generali Hollandiae injungitur, ut in eum diem Amstelredami presto sit. Condicto igitur die statim a prandio proditor iste aedes Pompei Buyckii, viri senatorii, adit, literas defert, et, ad magistrum Albertum admissus, post horam redire jubetur. Aedibus vero Buyckii digressus, mulierem hanc proditricem dissimulanter fores observare jubet; ipse vero in forum advolat, procuratorem generalem simul cum praetore Amstelredamensi satellitibusque, in idipsum preparatis, ad domum Buyckii adducit. Qui dum in aedes magno cum tumultu irrumperent, dominus vicarius Eggius, insolito strepitu excitus, clausis cubiculi sui foribus pessulum obdidit et, fuga per posticum elapsus ad vicinas aedes, procul dubio evasurus erat, nisi perfida illa meretrix, ante fores relicta,

ipsum in publico conspicata magno clamore homicidam, furem et sacrilegum ipsum inclamans, in caussa fuisset, ut pretoris satellites, domo rursum erumpentes, ipsum apprehenderent. Porro apprehensus, tam inopinato casu nonnihil turbatus, paululum se solum in cubiculo dimitti postulavit, promittens se continuo cum ipsis abiturum; quod cum obtinuisset, genibus flexis dei auxilium invocat et, seipsum divinae voluntati resignans, post pusillum prodiit, et captivus in curiam ductus est cum vicariatus sui commissione aliisque scriptis apud eum repertis. Continuo autem magistratus vestes captivi scrutantur, bursam adimunt, in qua non nisi unum aureum rosatum et tres solidos magna cum admiratione inveniunt; quare et claves ei adimunt. Quibus acceptis continuo Harlemum mittunt, qui aedes patrui ipsius, magistri Johannis Duvenij, doctoris medici et viri integerrimi, scrutarentur, eo quod dictus dominus vicarius apud eum soepius diversari consuevisset; verum catholici Amstelredamenses jam ipsos prevenerant: misso enim nuncio expeditissimo, Duvenium de captivitate fratruelis sui certiorem reddiderant, qui continuo res eius omnes in tutum detulerat. Interim per totam Hollandiam vicinasque regiones divulgatur captivitas domini vicarii, hereticis clamantibus episcopum quendam catholicorum captum, apud quem sexcenta millia florenorum inventa essent, quae archiduci Alberto in stipendium militum submitteret; prodiitque XXI Aprilis Amstelredami libellus quidam impressus, rythmis teutonicis conscriptus, in forma dialogi inter Romanum pontificem, regem Hispaniarum, maiorem filium ducis Sabaudiae, Archiduces Albertum et Isabellam atque comitem Mauritium Nassovium; in cuius calce pontifex regem Hispaniarum bono animo esse jubet, eo quod per episcopos suos sese catholicos Hollandiae animare dicat, incolasque ad obedientiam sui principis reducere satagat, collectasque illis in aes militare indicat. Predictus vero dominus Albertus a magistratu Amstelredamensi soepius examinatus, cum nihil quod alicuius momenti esset invenire potuissent, attamen IX Aprilis sub firma custodia ab ipsis curru Hagam dimittitur: duo potissimum ei gravia scilicet crimina objicientes, primum quod catholicorum voluntarias

elemosinas in subsidium studiosorum collegisset; secundum, quod catholicis quibusdam Hollandis literas commendatitias ad amicos quosdam et familiares suos in Brabantia dedisset; affirmantes huiusmodi objecta crimen laesae majestatis exercitiumque jurium regalium respicere. Porro dominus vicarius in currum conjectus, dum paulum ab urbe Amsterdamensi processisset, sese quantum commode dabatur vertens, manu protensa signo crucis urbem signabat; Leidamque, quod oppidum in itinere Amstelredamum Hagamque interjacet, cum venisset et ante portam albam, dum equis pabulum porrigitur, in curru morari jubetur, dici non potest quanta hominum multitudo copioso ex oppido erumperet, praesertim Flandrorum illorum, qui haeresis suae caussa ex patria proscripti in Hollandiam et in hoc potissimum oppidum, tanquam totius Belgii sentinam, confluxerant; hi enim nebulones, ex inveterato studio hereticorum omnium acerbissimi, episcopum cum tunica, mitra pedoque pastorali ante portam asservari clamantes, indignissimis contumeliis verborumque opprobriis sanctissimum virum affecerunt, vix a satellitibus prohibiti, ut manu ipsum non lederent. Demum Leida Hagam advectus, cum curru ante carcerem publicum (die Voorpoort nominatum) sistitur, ubi diutissime, per simulationem querendi procuratorem generalem, omnium ludibriis et improbis cachinnis exhibetur, tandem in carcerem deducitur; quem prius quam ingrederetur, seipsum et populum astantem sacrosanctae crucis signo munivit. Exultabant plurimum heretici captivitate magistri Alberti, vel eo magis quod r. d. Sasboldum se in manibus habere putarent, ut plerique magni inter ordines nominis in sabbatho sancto confessi sunt, eo quod illum jam ex castris archiducis Brabantiaque discessisse per speculatores suos cognoverant et in Hollandiam rediisse putarent, ut per Germaniam tutiore et breviore itinere Romam contenderet, et in episcopum Trajectensem, ut ipsi dicebant, consecraretur. Verum cum edito captivi nomine delusos sese animadverterent, mitigato paulum furore, interposito aliquot dierum intervallo, negotium dissimulare constituunt, omnem moventes machinam per proditores suos, ut et alios nonnullos sacerdotes compre-

henderent, ut variis captivis ex conveniente vel dissidente ipsorum confessione veritatem melius investigarent. Incarceratus vero magister Elbertus, ut ipse postea narravit, gravi tentatione agitabatur, ita ut sepe orationem dominicam alta voce ingeminaret; cumque ad locum illum venisset: fiat voluntas tua, ingentem sibi vim adferre cogebatur, ut placide quieteque judiciis divinis acquiesceret, donec frequente pugna et exercitiis diversis tentatio omnis abigeretur.

(f. 104vso.) Diximus supra dominum Albertum Eggium, cum Amstelredamo captivus Hagam educeretur, seipsum in curru convertisse et civitatem illam signasse sacratissimo crucis signo: divinitus enim praesagiebat cladem illam, quam justus scelerum vindex deus urbi illi immissurus erat ob haeresim, persequutionem in catholicos et plurima alia gravissima crimina, quae simul cum heresi et delictorum hac impunitate suborta in immensum excreverant. Vix enim dictus d. Albertus carceri mancipatus fuerat, cum eadem septimana imo die (ut judicium dei agnoscas) pestis ex improviso Amstelredami gravissime saevire incepit, ita ut multiplicatis funeribus ad mille mortui circiter singulis septimanis publicis tabulis annotarentur; perseveravitque divina haec ultio usque ad finem Octobris; tunc suborto alio morbo pestis, ut fere solet accidere, in eum degeneravit. Monuit enim divina bonitas ipsos Amstelredamenses et ipsorum exemplo cunctos Hollandiae ordines, quantum scelus patrassent in capiendo illo, qui vice episcopi et patris spiritualis tanta solicitudine ingratissimorum saluti invigilaret; sed omnia frustra: jam enim ad contemptum scelerum et insensibilitatem divinorum flagellorum improbitas haeretica induruerat, quare divina misericordia, quae ad penitentiam sepius quam internecionem peccatorum hic punire consuevit, mota etiam, ut credi par est, sancti huius confessoris precibus assiduis, tandem ita flagellum illud amovit ut, duriore hereticorum conditione, aeterno supplicio puniendum reservaret, quod temporali afflictione qualem quantamque penam mereretur, abunde jam ostenderat. Relinquamus igitur paululum hunc sanctum christianum con-

fessorem in carcere; qui vel eo patientius omnes molestias tolerabat, quod pro divini nominis gloria illatas spirituali consolatione a deo compensari animadverteret. Accedat quod ante menses aliquot spiritu (ut non dubitamus) prophetico domesticis suis, patruo presertim suo Duvenio, praedixerat: se brevi in haereticorum manus venturum, et in patriam suam, Amstelredamum scilicet, Harlemo, ubi commorabatur tum temporis, secedere velle, ut ibi potissimum caperetur, ubi tota vita sua multis laboribus et vigiliis populum catholicum tam verbis quam exemplis erudierat; unde nunc faciliorem eum carcerem sensit, quem multis ante diebus previderat et voluntarie suscipere non dubitarat. Sed parumper ad alia divertamus.

Aanslag op den Aartshertog Albertus bij Nieuwpoort, mislukt.

(f. 105vso.) Diximus supra ad rebelles delatum fuisse r. d. Sasboldum ex Brabantia digressum Romam versus iter instituisse, quod et verum est. Caussa autem erat huiusmodi: egerat jam sepius cum archiduce Sasboldus, ut aliquis Trajectensibus daretur episcopus, quo sacramenta confirmationis atque ordinis, quae a multo tempore illarum provinciarum incolis erogata non fuerant, conferri possent; praesertim cum is esset ibidem rerum status, ut evidens utilitas, imo probabilis necessitas, idipsum flagitare videretur. Verum archidux, cum domini Sasboldi petitionem valde approbasset, bellicis tamen negotiis undique distineretur, rem ad concilium Bruxellense ablegat; ubi auditus Sasboldus in hoc officium nomina edit magistri Alberti, cuius supra mentionem fecimus, atque domini Martini Regij, de cuius captivitate anno superiore egimus. Attamen in hoc tam pio negotio assessores supremi senatus difficiliores inventi sunt; erant enim, ut putatur, inter illos nonnulli, qui ambitiosa spe seipsos ad episcopatum illum (licet ineptissimi forent) eligendos putabant, simul atque regiones illae ad debitam principis sui obedientiam pervenissent. Alii vero, qui hac spe non tenebantur, ut putabatur, aurum Hollandicum et ampla munera respiciebant, ut care suffragia sua redderent. Sed piissimus sacerdos Sasboldus, animadversa hac illorum

improbitate, ita negotium dei agere voluit, ut tamen per sceleratam Simonis malitiam ad finem deduci nollet. Destitit igitur incepto: quod ab horum improborum hominum nequitia impetrare non potuerat, a sanctae apostolicae sedis benignitate sese impetraturum non diffidebat. Romam igitur ire constituit; atque mense Februario e Brabantia Coloniam periculoso admodum itinere contendit; ubi paucis diebus commoratus, XIII Martii stilo novo ad nundinas Francofordianas contendit, ut in mercatorum comitatu iter Romam usque commodius ageret; quo etiam XXV Aprilis stilo novo venit. Quod incontinenti ad ordines Hollandos delatum est per speculatores suos, quos numquam non etiam in secretiore pontificis cubiculo nutriunt, ita ut gloriantes sepius audiverimus se omnium quae ibidem agerentur conscios esse; quorum nonnullos ex pulchro illo officio reduces Delfis cognovimus. Ordines itaque Hollandi, cognito Sasboldi Romam adventu, majore diligentia de captivo suo confessore, magistro Alberto, inquirere constituunt: diligentius mores eius a commentariensi observari jubent; verum cum is, bis terve cubiculum eius subito ingressus, magistrum Elbertum in exstasi invenisset, madentibus adhuc a lachrimarum imbre oculis, sicuti in terram prostratus ante imaginem gloriosae virginis preces fuderat, mirum quantum hoc stuporem ordinibus injecerit, qui nihil minus quam huiusmodi de concionatoribus suis audire consueverant. Jubent igitur commentariensi, ut silentio hoc sepeliat, ne forte divulgatum catholicis gloriam, ipsis vero debitam ignominiam procrearet. Verum commentariensis, licet pessimus et perditus omnino hereticus, prae admiratione sese continere non potuit, quin aliquibus narraret; quorum relatu etiam ad nos pervenit. Porro commentariensis, qui hactenus acerbissimus in catholicos extiterat, mollito non parum odio, ubique gentium famam magistri Elberti tuebatur contra eos, qui viro probo varia crimina calumniose affingerent. Sic deus, innocentiae suorum assertor fidelissimus, etiam de malis bona producere consuevit.

Diximus supra quod, cum magister Albertus Amstelredami comprehenderetur, quod tunc chartae ceteraque penes ipsum inventa simul etiam in curiam adducta fuerint.

In his erat exemplum literarum, quas idem magister Albertus ad magistrum Nicolaum Wiggerium, Harlemensem, dederat; quibus continebatur se audivisse, quod dictus Wiggerius dissimulato habitu ad Ammerantem captivum, illustrissimum principem, penetrasset. Hasce literas commodum instrumentum calumniandi assumunt: imprimis ipsum magistrum Albertum, penes quem repertae fuerant hae literae, accusant quod patriae hosti et Hispano illustrissimi cognomen dedisset; verum cum ille respondisset: et sanctum Paulum captivum vocasse Festum Romanorum presidem virum optimum, licet ethnicus esset; hac igitur calumniandi ansa frustrati, alio vertuntur. Sub dominicam namque Cantate mittunt pretorem Harlemensem ad edes dicti Wiggerii rogatum, num domi esset; cumque abesse responderetur, subinferunt: ubi est ille alter sacrificus, qui nuper advenit? Is erat novitius quidam sacerdos, ex Brabantia nuper redux, qui apud magistrum Nicolaum predictum aliquot diebus diverterat. Cumque nec ille adesse a familia diceretur, continuo in edes irrumpunt, vi cistas effringunt et omnia reserant. Invenerunt autem pretiosas admodum et multas vestes ecclesiasticas altariumque ornamenta, et illa precipue quae ante triennium fere inventa fuerant in monasterio sanctae Barbarae Harlemensi, secreto quodam loco intra parietes abdita, dum murarii fabri eosdem parietes demolirentur; quae extracta ornamenta et vasa ecclesiastica clam domum suam retulerant, a quibus magistro Nicolao Wiggerio, oblato honorario, tradita fuerant. Hisce cum duos currus onerassent, ovantibus similes in curiam deferuntur. Cum autem delusos sese reperissent, eo quod ipsum Wiggerium se inventuros non dubitarant, continuo in cloppas vertuntur. Eae erant virgines aliquot, inter quas etiam ditioribus honestisque familiis nonnullae, quae Harlemi magno numero ab aliquot annis, licet plurimum improbante r. d. Sasboldo, licentius egerant. Illas omnes publico edicto sub festum ascensionis dominicae intra certum diem coram magistratu Harlemensi adesse jubent. Verum mulierculae illae, partim in suam quaeque patriam dilapsae, partim in latebras confugientes, diligentiam inquirentium facile declinarunt. Irati ordines, cum viderent

quantopere ipsorum interesset et alios sacerdotes comprehendere et simul cum predicto magistro Alberto examinare, ut ex variis et forte contrariis responsionibus in clariorem negotii notitiam devenirent, undique speculatores dimittunt. Interim ad ipsorum notitiam pervenit, quod magister Sybrandus Amstelredamensis anno preterito ipso sancti Stephani festo refutasset concionatorem Abcoudanum cum sociis; eum igitur apprehendi jubent; verum is, per amicos monitus, latebras petiit.

Alio igitur ordines vertuntur. Erat Delfis magister Bernardus Steenwicanus, sanctissimus et doctissimus sacerdos, qui non tantum catholicis civibus sacramenta administrabat, verum etiam circumvicinos pagos frequenter obibat. Hic in vicino quodam pago frequenti admodum conventu egregie concionatus fuerat; ex iis autem qui interfuerant rusticis simplicior quidam, ab haeretico quodam exagitatus, commotior responderat: tu, si nuper in concione apud eum, quem nominabat, interfuisses, facile istam opinionem exuisses. Hereticus continuo rem ad pretorem defert; citatur ille in cuius edibus congregatio habita fuerat; multam numerare et concionatoris nomen et domicilium edere jubetur: quod utrumque ita prestitit, ut tamen statim Delfos accurreret sacerdotemque moneret ut sibi consuleret; quod tempestive faciens, adventum pretoris, nocte sequente cum satellitibus irrumpentis, declinavit. Undique igitur delusi ordines propter catholicorum diligentiam, commissarium quendam ex suis Amstelredamum mittunt, qui Veronicam Buycken, in cuius edibus magister Albertus comprehensus fuerat, et aliam quandam Clementiam Bouten, quae ibidem reperta tunc fuerat, examinaret. Verum cum utraque se nihil de negotiis magistri Alberti scire affirmaret, commissarius Hagam rediit. Ordines itaque, cum neminem preter magistrum Albertum apprehendere potuissent, tandem ultima Aprilis convocato concilio illum torquendum esse decernunt. Evocatur in eam rem Harlemo carnifex. Subodorati hoc advocati catholici, qui a magistro Johanne Duvenio, dicti domini Alberti patrui, in consilium adhibiti fuerant, continuo adeunt Baronem Brederodium, virum antiqua nobilitate illustrem, probum

et pacificum et non infimo inter ordines loco. Ei negotium patefaciunt (abfuerat enim a postremo illo conventu) et multum ei commendant negotium, quod non tam magistrum Albertum sed omnes omnino catholicos et publicam religionis causam concernebat. Brederodius liberaliter respondet; postridie in ordinum senatu adest, rogat quid in causa presbiteri captivi actum sit; respondetur: decretum esse pridie ut torqueretur; tum Brederodius insigni oratione ipsis demonstravit, quam hoc injustum et publicae quieti inconveniens foret, utpote qui hactenus religionis et conscientiae libertatem speciosam caussae suae excusationem pretendissent; cunctis itaque silentibus et mussitantibus ab ipso et nonnullis aliis carnifex domum redire jubetur. Moris autem erat magistro Alberto, ut quotannis sub Aprilis initium venam sibi secari faceret, ut precalido hepati hoc modo necessarium remedium adhiberet: petierat jam ante aliquot septimanas ab ordinibus, ut liceret sibi in eam rem chirurgum in carcerem advocare; verum ordines, qui torturam eius jamdudum meditabantur, hoc illi negaverant, ne videlicet novum et nondum consolidatum vulnus extensionem membrorum prohiberet. Verum postridie quam Brederodius hoc de tortura consilium intervertisset, captivo denuntiatum est ut sanguinem, si ita videretur, minui sibi faceret: magno catholicorum gaudio, qui facile perspiciebant quod, nisi haereticorum conatus de torquendo in ipso sui initio rupissent, ruptis totius verecundiae repagulis in mortem et apertam catholicorum omnium carnificinam progressus fuisset. Verum ordines, cum tortura et violentis mediis quo destinarant se non posse venire animadverterent, blanditiis agere constituunt. Delegant ex suis non neminem qui captivo ob oculos ponat, quanta pecuniae inopia respublica ipsorum tam continuo bello laboraret; quandoquidem autem ipse apud catholicos magno in honore esset, gratum ordinibus futurum si ex collatis catholicorum 200.000 aureorum reipublicae subvenire posset, quandoquidem sepius non minorem auri summam archiduci Alberto in sumptus bellicos, ut ipsi asserebant, transmisisset. Risit ipsorum ineptias magister Albertus: numquam se tantum auri vidisse affirmat, impossibile

sibi ut vel vigesimam eius summae partem ex catholicorum collatis corrogaret. Accidit autem per eos dies ut Brederodius (qui Haga Vianam, suae ditionis oppidum, concesserat) a magistratu Amstelredamensi ibidem conveniretur, qui inter alia ipsi retulerunt ea, quae a magistro Alberto captivo postulassent. Excepit eorum stultitiam Brederodius magno risu: stupidi, inquiens, vos quotidianis et gravissimis exactionibus et vectigalibus ita catholicos premitis, ut vix ungues habeant quibus clunes suos scalpere possint, et estimatis eos tantam auri summam vel posse vobis conferre vel unquam archiduci Alberto contulisse. Miserum certe, inquit, archiducem, si alio praeterquam catholicorum Hollandorum auro militem alere non posset. Precipui quoque catholicorum, cum ex ordinibus quosdam convenirent, injecto hac de re sermone multum se mirari affirmabant hanc ordinum suspicionem de pecunia ad archiducem missa: pro se enim quisque affirmabat, nihil a se unquam eo nomine vel petitum vel collatum fuisse, cum tamen iis essent opibus et nomine inter catholicos, ut cum primis rogari debuissent.

Puduit igitur brevi ordines huius consilii: aliud igitur capessendum statuunt. Sub initium Junii per omnes Hollandiae civitates publica proclamatione citare faciunt Sasboldum Vosmerum et Nicolaum Wiggerium, et programma publicis locis affigunt jubentque, ut intra sex hebdomades coram senatu curiae Hollandicae provinciali compareant. Sasboldo imprimis objiciunt capituli Harlemensis (ut turbarum causam noscas) reformationem; in Brabantiam profectionem, quodque Albertum archiducem, patriae hostem, sine ipsorum consensu, allata ingenti pecuniae summa, convenisset; quod novum seminarium Lovanii erigere statuisset; quod post discessum suum dominum Eggium vicarium Harlemensem constitui fecisset, et suas vices, dum abesset, per universas hereticorum ditiones agere mandasset. Denique, ne caussam religionis intactam relinquerent, quod plures virgines a proposito matrimonij sub titulo castitatis revocaret, unde hominum penuria hoc presertim bello suboritura putaretur, magno reipublicae incommodo. Denique quod matrimonia, coram hereticis concionatoribus contracta, nulla esse affirmaret;

et nonnulla alia. Huius edicti vigore in mense Julio subsequenti, cum non comparerent, tanquam contumaces omni juridica defensione decidisse declarati sunt; jubeturque procurator generalis accusationem suam indiciis, quibus posset, probare et curiae tradere. Sed cum Sasboldus aliquot annis, ut postea narrabimus, Coloniae manserit, judices sententiam formare distulerunt. Verum jam ad alia divertamus.

Sub festum paschatis patres societatis Jesu tres, qui in Hollandia tunc erant, Trajectum conveniunt et, post varias conciones frequenti populo habitas, etiam sinodum suam celebrant. Quae res, ad ordinum notitiam deducta, fecit ut pretor acrius invigilaret, ne qui conventus fierent; unde notatum fuit a nostratibus sacerdotibus in illo paschatis festo plus quam 1000 homines metu inquisitionis hereticae non potuisse communicare. Mirandum profecto de patribus societatis, hominibus cordatis, qui sub illum potissimum diem et Trajecti huiusmodi peragebant, nullo fere fructu, eo quod civitas illa numeroso et probatissimo clero egregiisque concionatoribus superabundet: plusquam sexaginta enim bonae vitae presbiteri ibi hoc tempore habitant, quorum plerique singulis festis diebus missas agant et conciones habeant.

Cum patres, tanto excitato incendio, Trajecto discederent, moritur abbatissa sancti Servatii, ordinis sancti Bernardi, quae congregationem illam frequentem religionis catholicae exercitio hactenus utrimque in officio continuerat; verum ordines, catholicorum conventibus provocati, hereticam eidem monasterio preficiunt, nulla, sicuti consueverant, suffragiorum habita ratione. Quod idem, interjectis paucis diebus, in monasterio sancti Nicolai, monialium tertii ordinis sancti Francisci, perfecerunt; verum cum ibi hereticam invenire non possent, catholicam preficere coacti sunt: unde prudentia nostratium sacerdotum effectum est, ut omnes religiosae in ipsam, licet illegitime propositam, consentirent, ne qua hereticis occasio daretur dissolvendi congregationem monasterii. Eodem tempore Daventrienses proscribunt venalem ecclesiam sanctae Mariae, sitam juxta templum maius et forum novum, haud procul a flumine Issala, seque pu-

blice „van der sterne" vendituram asserunt XIV Maij, ut ab emptore intra certum tempus dirueretur. Hi novi euangelij fructus! persuasumque hominibus ecclesiarum eversores esse verae religionis assertores, illos vero qui construxerunt homines impios esse. O cecas hominum mentes! Amstelredami quoque et Dordraci hoc tempore cepit cogi juventus, quae scholas publicas frequentabat, templum concionesque hereticorum adire; unde, cum ad scholam reducerentur, examinari ceperunt de iis, quae a concionatore dicta essent, mulcta flagrisque propositis, si quis parum attentum auditorem sese exhibuisset. Satagebant quippe heretici, ut catholicorum liberi vel literis non possent institui, vel cum animarum pernicie hoc ageretur, exemplo Juliani Apostatae, cuius fraudes crudelitatemque longo intervallo superare contendunt.

(f. 109vso.) Jam ad negotia bellica redeamus. Sub initium veris cum ordines rebellium expeditionem meditarentur, ut in sumptus pecunia suppeteret, eam imprimis integram servare student, quae a Gallo rege largissime suppeditabatur: quare semicensum, ut vocant, agi imperant, ut eo modo de mutuo, quod precedentibus annis sub spe redituum solvendorum exegerant, nihil prestaretur, dum haec semimutuatio in unius anni reditum compensaretur et insuper fere alterum tantum superadderet. Constitutum quoque est, ut singula capita hominum per Hollandiam ultra 8 annos nata 10 stuferos penderent, juniorum vero 5. Pro singulis quoque bobus vaccisque, ultra ordinarium, in singula cornua tributum 10 stuferi solvantur; hocque in singulos annos indicitur iterandum. Quin et complura dalerorum millia signari jubent ad instar imperialium cum insigni aquilae, minore tamen crassitie, quae non amplius quam 30 stuferos valebant, ut in hac expeditione in finitimis Belgio regionibus pro imperialibus 45 stuferorum exponerentur.

His ita jam preparatis, visum est Ammirantium Arragonium dimitti, quem hactenus in carcere continuerant. Videbant enim Brabantinorum proceres ipsius captivitatem non gravate ferre, quod, homine externo amandato,

ipsi liberioribus rerum habenis potirentur; quas cum satis ex fide et principis utilitate regerent, consilium ineunt rebelles dimittendi Ammirantium, ut is sub futurae expeditionis initium in Brabantiam appellens et antiquo prefecturae militaris officio ab archiduce honoratus, novam catholicorum Belgarum procerum invidiam novasque turbas concitaret: presertim cum viderent apud externos principes se male admodum audire, quod calumniosis tantum dilationibus hominem in carcere detinerent, qui conditionibus, sibi pro libertate prescriptis, integerrime satisfecisset. Paratur igitur Roterodami navis, qua in Brabantiam advehatur; verum ne hoc etiam sine aliqua subdola machinatione procederet, literas quasdam Hagae-comitis imprimi faciunt, quas ad ordines regiarum provinciarum honorifico satis titulo inscribunt, et multis demonstrare contendunt, quantopere semper laborarint ut intestinum hoc bellum optata concordia sopiretur; optimum vero ad medium sibi videri, si catholicorum ordines archiducibus persuadere niterentur, ut ditionibus suis relictis in Hispaniam redirent, ut ita, exterminatis Hispanis, communibus consiliis utilitatem publicam procurarent. De religionis negotio facile conventurum asserunt, statuendumque in ea re quod commodum magis videretur. Porro si tale consilium inierint, gratissimum futurum asserunt regibus Galliae et Angliae aliisque principibus, quorum exitio Hispanus rex inhiaret, nisi foederati Belgae (preclari scilicet libertatis et regum vindices) ipsius vires ab ipsorum cervicibus averterent. Verum quoniam catholicarum provinciarum ordines hactenus ad haec consilia adduci nequivissent, protestantur rebelles se cogi necessario, ut coacto exercitu Brabantiam ceterasque regiones ferro flammaque vastent; quo suo malo docti catholici ad saniora consilia ineunda excitarentur. Hisce literis ita impressis, millena aliquot exemplaria in illa navi abscondunt, qua Ammirantius Antwerpiam advehi debebat, ut complicium suorum, quos in Brabantia habebant, manibus divulgarentur; quod et sedulo ab iis praestitum est; verum archidux et Brabanti, cum hereticorum stultitiam vanamque superbiam affatim risissent, exemplaria patibulo affigi faciunt, interdicentes ne quisquam huius-

modi exemplaria detinere audeat. Ammirantius in Brabantiam adveniens magno archiducis gaudio excipitur, et pristino militaris prefecturae muneri redditur: unde magna inter Hispanos Belgasque orta contentio, non minimo archiducis detrimento.

(f. 110vso). Appellunt in Hollandiam 7000 Anglorum, qui tanta festinatione in Anglia coacti fuerant et in Hollandiam transmissi, ut mercatoris cuiusdam filius, dum heri sui debitum exacturus fores alicuius pulsaret, vi pro barbara illius gentis more in militiam abriperetur, nec permitteretur domum referre pecuniam illam, quam alieno nomine congregatam penes se habebat; sed in Hollandia appulsus mercatoriis syngraphis, cambia vocant, Roterodamo in Angliam transmisit. Nonnulli quoque ex foro et officinis suis tam tumultuarie extrudebantur, ut nec induere vestes vel mutatoria indusia sibi assumere possent.

Krijgsbedrijven. Maurits belegert Grave.

(f. 113.) Decimo quarto die Maij concionator quidam, Bergerus dictus, qui in edibus prefecti monialium Brantoliensium habitabat, Trajecti mulierem quandam obsessam curare tentavit, videbaturque astantibus veluti ejicere diabolum, quem instar ranuncularum de mulieris ore prodeuntium amovebat, magno hereticorum applausu, nullo tamen effectu, quod mulier illa postridie gravius a demone torqueretur, quam unquam ante adventum concionatoris huius agitata fuerat. Unde faber quidam murarius, etiam hereticus, nescio quid murmurans, energumenam hanc aggredi presumpsit, simulante diabolo se egredi, eo quod in vas aqua plenum, ori mulieris suppositum, tanquam silex quidam gravi cum sonitu decidisset. Muliere tamen nihilomagis liberata, postridie revocatur reverendus ille concionator Bergerus, qui exorcismos quosdam suos cum a septima matutina usque in secundam pomeridianam legisset, re infecta et illudente diabolo discedere coactus fuit. Aegre haec tulit bonus ille ecclesiastes, nec animi sui dolorem occulere poterant heretici, qui inani fuco ecclesiae potestatem in demonas obscurare

vel etiam ad se trahere conabantur, aperte demonstrantes quanti signum illud ipsi estimarent, quantumvis pro concione verbis elevare contenderent. Tacitus itaque hanc contumeliam coquebat Bergerus, alia via diabolum aggredi parans. Sub finem enim Novembris huius anni capitur lupus quidam a rusticis Amerongensibus, qui Trajectum ad ordines adductus, premio rusticis persoluto, vendendus erat ob villosum et elegans corium. Occurrit continuo reverendus ille exorcista Bergerus petiitque ab ordinibus, ut ea conditione lupus venderetur, ut sibi cor et dexter oculus darentur, in energumenorum, ut ipse dicebat, remedium; quod et factum est. Verum cum excoriato lupo cor et oculum dexterum pellio desecat, ingens in domo tumultus oritur demonum percutientium atque strepentium. Huiusmodi sunt hereticorum miracula. Huiusmodi sunt concionatores heretici.

(f. 113vso.) Sub finem Junij ordines Hollandi concedunt magistro Johanni Duvenio medico, ut adjuncto consule quodam Amsterdamensi in carcere cenet apud fratruelem suum, dominum Albertum Eggium captivum, ea tamen conditione, ut cognato suo captivo ordinum nomine denuntiaret, ut nomina contribuentium in alimenta studiosorum ederet, aut intra biduum immaniter se torquendum sciret. Verum Eggius nihil ea ordinum denuntiatione motus, hilarem se alacremque prebebat. Plus eum movebat quod intelligebat Amsterdami a sua captivitate gravissima lue plurimum laborari; ubi quantumvis nostri sacerdotes, sine ullo tam morbi quam hereticorum respectu, nulli sacramenta denegabant, quin tamen plurimi heretici morerentur in sua heresi evitari non potuit. Tanta enim pernicie pestis ibi grassabatur, ut in navibus, templis plateisque passim homines expirarent, ita infecto aere, ut etiam qui sani essent os atque manus toti lividi apparerent. Heretici constantiam huius captivi, Eggii dico, admirati, sub initium Septembris eundem Duvenium cum aliis quibusdam ad ipsum mittunt, ut persuadere niterentur nomina contribuentium in eleemosinas ut ederet; verum cum a patruo suo Duvenio, oblata occultiore colloquendi occasione, ad constantiam moneretur, ita alacrem

erectumque animum ostendit, ut ipse potius patruo suo consolationi esset, quem eodem quo admiserat vultu etiam discedentem prosequutus est, juncta clanculum amicorum salutatione.

Buitenlandsche zaken.

(f. 114.) Moritur hoc tempore Hagaecomitis probus sacerdos, magister Wilhelmus Bruxellensis, qui canonicus quondam fuerat collegii Hagiensis in capella curiae et ultimus eiusdem collegii vixerat. Eius prebenda statim a morte ipsius dònatur Johanni Wyt den bogart, concionatori heretico. De quo homine, quandoquidem maximi est apud Hollandos nominis, paulo altius repetendum est.

Natus est Trajecti patre ludimagistro et cantore ecclesiae collegiatae sancti Petri, homine perdito et a multis annis heretico, qui mutata religione apud Trajectenses statim ludum aperuit in bibliotheca collegiatae ecclesiae s. Joannis Trajecti, ubi juventutem hereticorum psalmos cantare docuit. Hoc patre ortus Johannes Wyt den bogaert primo lanei panni textor evasit; inde peregre cum aliquantulo viatico profectus, Genevae aliquamdiu apud Bezam commoratus est, donec Trajectum rediens et publice concionatorem agens sub comite Leicestriae, tum rebellium capite, seditionem molitus consistorii calviniani homines in magistratum induxit, fugatis inde iis, qui moderatiores habiti de grege Huberti Duyffhuys, quondam pastoris S. Jacobi Trajectensis, Jacobitae vocabantur; quos et cum iis aliquot catholicos urbe finibusque pellunt, instituto novo magistratu ex suo consistorio, sellulariis aliquot hominibus, qui ad tempus sumpta toga vix curiam intrare audebant. Erat apud illos summo in pretio Johannes, hic rerum arbiter supremus, donec post biennium circiter, fugatis Leicestrio et consistorialibus, exules Trajecti restituerentur. Quare Johannes Harlemum ad consistoriales suos confugere coactus est, ubi aliquamdiu concionatoris munere functus tandem, orta ibi in se (forte per invidos) adulterii suspicione, Hagam migrare constituit. Hic demum ita receptus est ut, tanquam quintus aliquis euangelista celo missus, continuo concionatorum caput et peculiaris Mauritii Nassovii ecclesiastes statuitur;

quem gallica facundia brevi eo perpulit, ut prophanae calvinianorum cenae, qua hactenus abstinuerat, participaret, quam Johannes hic eidem primus pane saccarato administravit. Temporis vero progressu ita se Mauritio ordinibusque insinuavit, ut aedes ipsi magnificentissimae juxta curiam extruerentur, publicisque sumptibus inde via per latissimam curiae planiciem ad curiam usque lapide sterneretur; cui cum hac novissima praebenda plusquam 9000 florenorum annua solvebantur; ita ut lectica et duobus [1]) eiusdem coloris equis veheretur, ex lanificii textrina ad principum ordinem eductus, quo habitu sub finem Julij in castra ante Graviam ad Mauritium contendit: sic, teste Tertulliano, nusquam facilius proficitur quam in rebellium castris, ubi ipsum esse pro mereri est. Veruntamen istud in hoc homine notatu dignum est, quod Bellarmini operibus fere semper immoraretur, unde collecta hereticorum argumenta, omissis solutionibus, pro concione exponens quasi validissimus propugnator hereseos a suis symmistis habebatur. Interim tamen ipse, dictante conscientia, veritatem a parte catholicorum stare non ignorabat; quod vultus etiam indicio dissimulare non poterat, quoties morientibus ex officio adesse debebat; pallidus enim tremensque quam non ex animo suo doceret omnibus manifestabat; rogatusque aliquando a viro quodam primario, in mortis agone de calviniana heresi dubitante, utrum animae suae periculo acciperet veritatem doctrinae quam venditabat, aperte hoc recusavit, asserens moris non esse, quemque suo periculo agere debere.

(f. 115.) Durante hac aestate proscriptum fere cunctis in locis fuit ut, si qui in societatem mercatorum in Indiam orientalem merces cum aliquot navigiis dirigentium ascribi vellent, pecuniam intra certum tempus in communem bursam conferri curarent. Collecta sunt intra paucos menses 9.000.000 florenorum, cum ante societatis illius facultates non ultra quartam illius summae partem habuissent. Caussa autem abundantis istius collationis fuit prae-

1) Er had gestaan: quatuor .. equis. Dit is bij nader inzien op de helft gebracht.

cedentis anni largissimum lucrum, quo sortem quintuplicarant, mercibus omnibus intra semestre spatium praesente pecunia distractis. Mirabantur quidem initio tale lucrum nonnulli; verum supervenerunt ex insula Bantan huius anni mense Augusto mercatores nonnulli, tulbantis et tmocicis vestiti, publica suae gentis documenta deferentes, quibus luce meridiana clarius probabatur, ipsorum esse et vi atque depredationibus ablata quae nostri tanquam merces detulerant. Quos deinde sub finem eiusdem mensis splendida legatione sequutus est cognatus cuiusdam reguli Sumatrensium, qui, perspecta nostrorum improbitate, huc venerant, ut praedationibus supersederetur et recta commerciorum ratio statueretur.

Grave door Maurits ingenomen.

(f. 115vso.) Septima Septembris in carcerem Trajecti impingitur adolescescens quidam, sacerdos bonus et vitae probatae, hac de caussa: intercesserat illi magna familiaritas cum illegitima, nomine Adriana, energumena, quam praetextu curandi per exorcismos fere numquam non domi suae apud juvenculam ancillam fovebat; monitus fuerat aliquando ab aliis sacerdotibus nimiam ut istam familiaritatem abrumperet, in ignominiam sibi certo aliquando erupturam; verum ille refragatus sive sponte sua (erat enim canonici illegitimus filius, quod genus hominum non optimae notae censeri solet) sive forsitan aliorum contumacibus exemplis animatus, alioquin homo non malus at post hunc casum plane bonus, frequenter [enim] [1]) mulierculam hanc, quae se sacram virginem simulabat, exorcismis subjiciebat; quin et variis vicibus nudato tergo flagellabat, scilicet ut insessorem daemonem propelleret. Cepit huius negotii tedere ancillam huius presbyteri, nata, ut facile solet, inter mulierculas simultate; persuadet hero suo, aedibus ut ei suis interdicat. Provocata hac, ut videbatur, injuria Adriana apud magistratum conqueritur de illata sibi vi et injuria; adhibet testes matrem suam, dominum quendam Cornelium, avunculum suum, et Theodorum quendam viatorem, qui jurato deposuerunt

1) Dit woord schijnt overtollig en zinstorend.

dictam Hadrianam tribus vicibus propudiose a sacerdote nudatam et in cellario domus dicti sacerdotis, ingesta in os pila, ne clamorem ederet, crudeliter flagellatam, etiam matre presente et ut filiam exueret coacta.

Citat itaque magistratus sacerdotem et, quia non satis se purgare videbatur, in carcere eum detineri jubet. Fama capti ob rem turpem sacerdotis magno catholicorum probro in vicinas civitates defertur; advolat itaque post triduum Roterodamo Trajectum Caspar a Grevinchoven, ex caligarum textrina concionator hereticus, qui a Francisco Costero, societatis Jesu, theologo doctissimo, egregie exagitatus undique vera falsave conquirebat, ad manum ut haberet quod Costero regereret. Cui et haec fabula juxta votum arridere visa est: notabili in posterum exemplo tam ipsis sacerdotibus, praesertim etate junioribus, nimias ut agapetarum familiaritates evitent, quam etiam episcopis, ne facile ordinent eos, qui ex illicito canonicorum coitu passim procreantur. Ordinandus enim in sacerdotem hic, licet moribus plane bonus et devotus, a r. d. Sasboldo Vosmero dimissoriales ad episcopum Gandavensem cum flagitasset, repulsam passus est, quod prudentissimus vir jam multis exemplis edoctus fuisset, quod huiusmodi in ecclesia Christi magno scandalo fere esse soleant. Quare ad patres societatis Jesu querelam defert; illi rem indignam dicebant, optimum, ut erat, et eruditum adolescentem ex paterni criminis nudo praejudicio sacris arceri, injuriam ipsi fieri a Sasboldo; respondet Sasboldus, majores nostros, variis rerum eventibus monitos, non temere lege lata hoc genus hominum profanum existimasse; jura communia non facile violanda; sed cum instarent illi et legatum pontificis se adituros minarentur, violentiae ipsorum cedere coactus est, cuius consilium quam fuerit prudens, rerum hic eventus docuit. Detentus est enim ignominioso pretextu in carcere usque ad finem Octobris; festo namque sanctorum Simonis et Iudae primum ita dimissus est, ut tamen ordinarius processus ad pecuniariam mulctam contra ipsum institueretur, qui, licet Adrianae istius mater aliquoties, culpam suam confessa, veniam precaretur, nihilominus ad finem deductus est anno 1607 sub finem Februarii; cum solvere jussus

est partim in commodum predictae Adrianae, partim fisci, partim pauperum sexcentos florenos, cum antea, si cum praetore transigere voluisset, parvo defungi potuisset.

Exulabat Trajecto Braeckelius, eo quod tempore comitis Leicestriae Anglis nimium favisset et molliores calvinistas magistratu et urbe expulisset, substitutis qui consistorij calviniani complices erant. Hic postridie exaltationis sanctae crucis Trajectum rediit; obierat quippe Nicolaus Zulenius, pretor Trajectensis, hostium ipsius antesignanus, in cuius locum successerat eius filius Joannes Zulenius, patri nec ingenio nec authoritate par; cui etiam Braeckelius denuntiari fecit se in civitate esse et manere velle, rationes reddere paratum et reliqua solvere, quandoquidem non vi expulsus sed sponte exilium subiisset. Zulenius praetor rem postridie ad senatum defert; sed quia pauci domi erant, multis in castris Graviensibus cum Mauritio agentibus, res in aliud tempus rejecta; verum cum hi domum rediissent, vigesima quarta Septembris, urgentibus precipue Risenburgio et Butthio consulibus, item Baxio exconsule atque aliis nonnullis, denuntiatum est ei ante solis occasum civitate ut excederet; respondit ille, malle se in quatuor partes discerpi quam exire; quo responso accepto domum pontificiam, in qua hospitabatur, observari jubent, et veriti seditionem octo tribunos plebis armatos convocant; denuntiari ad domum jubent ut, nisi Braeckelius ante solis occasum abiret, se armata manu venturos et ipsum ligatis manibus ac pedibus in navem conjecturos extra moenia avehendum. Territus Braeckelius, pulsante jam campana civica, sub vesperam naviculam sponte conscendit et abit; pretor vero et tribuni, quamvis hominem jam abiisse probe scirent, sub noctem tamen cum facibus armati advolant hospitiumque acerrime scrutantur, ut seditiosis terrorem injicerent; putabatur enim res agi de consilio Johannis Uut den Bogart, concionatoris Hagiensis, consiliarii principis Mauritii; quin et ipse Mauritius occulte favere Braeckelio dicebatur.

(f. 117.) Hoc anno frater quidam laicus minorita, ex claustro Lovaniensi fugiens, Middelburgum advenit, cum-

que in officina sartoris, id enim operis faciebat, sederet, pretereuntes ex vultu (et) ex modo agendi ipsum religiosum esse suspicati, clamant: en monachum; fit magnus hominum concursus; homo ad magistratum abripitur, in vincula conjicitur; examinatus confitetur se conversum minoritam fuisse, vestitum induisse Bruxellis, professum vero Lovanii, fugam vero meditantem se ex monasterio evasisse hoc modo: missum pro familiari negotio a suo superiore (guardianum vocant) clam aufugisse Bruxellas, matrem suam ibidem commorantem adiisse, finxisse Romam se ob negotium ordinis directum, et proinde vestem petiisse laicam. Guardianum, id quod erat suspicatum, postridie Bruxellas ad matrem misisse; illam rei ignaram filium suum continuo prodidisse; unde Lovanium se reductum et in custodiam traditum, per fenestram elapsum ad vicini heretici aedes, et veste ab eo donatum per Ericetum in Hollandiam venisse, studio reformatae religionis; et haec omnia communicasse Amstelredami cum Petro Plancio, concionatore haeretico. Rogatus num multa abominabilia vidisset in monasterio, respondit: nihil ibi agi nisi quod egregie jejunaretur, et vel solae cogitationes pravae acriter punirentur; guardianum vero esse virum insignem et monasticae disciplinae tenacissimum. Porro cum literae supervenissent a Plancio, hominem commendantes, carcere emissus Ostendam abnavigat, pro religione quam tantopere desiderarat pugnaturus.

Muiterij bij de Spanjaarden. Spinola met zijn galeien herwaarts.

(f. 117.) Diximus superius r. d. Sasboldum Romam petiisse. Is, negotiis ibidem explicatis, collaudatus ob insigne erga patriam suam studium et erga apostolicam sedem reverentiam a pontifice maximo, jussus est consecrari in archiepiscopum, titulo ecclesiae Philippensis, ut Hollandi, quibus ob perversam quorundam Brabantinorum, ut diximus, malitiam de ordinario pastore provideri non poterant, saltem extraordinario juvarentur; in quem finem data est ei ab apostolica sede potestas longe amplissima in omnes illas regiones Belgicas, quae haereticorum subjacerent imperio, atque huius mensis die XXII, postridie

sancti Mathei, in ecclesia sancti Apollinaris consecratus est, magno gaudio et favore pontificis et cardinalium et aliorum virorum primariorum, praecipue vero Camilli Borgesii, cum quo et speciali vinculo fraternitate spirituali conjunctus est; prospero certo omine et divina providentia, ut ei potissimum vir religiosissimus arctissime colligaretur, qui postea sacrorum princeps universali ecclesiae, sub nomine Pauli quinti, praesessurus erat.

Sub finem Octobris Leidae moritur Franciscus Junius, excucullatus monachus haereticus nominatissimus. Trajecti item obit Henricus Berck, balivus ordinis Joannitarum in hisce regionibus; post cuius decessum ordines Trajectenses in bona illa involant, invitati, ut ferebatur, a quibusdam rebellibus religiosis et commendatoribus, qui etiam sub laxissima disciplina vivere recusabant.

(f. 117vso.) Sub finem Novembris duo equitum praefecti Gentius atque Edmundus Scotus, qui cum valida manu Lutzemburgensem ducatum depredati fuerant et plurimas villas exusserant, cum magna preda domum redeunt et multos captivos secum adducunt: inter quos eminebat abbas sancti Huberti, Leodiensis territorii incola. Ita nihil immune fuit a nostrorum improba crudelitate.

Initio Decembris regina Angliae Elisabetha ex cancroso ulcere, morbo hereticae convenientissimo, graviter egrotare incipit; unde Jacobus, Scotiae rex, qui ea mortua futurus erat successor legitimus, veritus ne quae turbae exortae juri eius impedimento forent, providendum mature ratus, varia arma atque tormenta bellica in Hollandia coemi fecit per Edmundum Scotum, expensis plusquam ducentis millibus coronatorum, pecunia Hispanica et, ut ferebatur, ab Hispano rege amico principi suppeditata.

In fine huius anni magister Wilhelmus Leo, presbiter societatis Jesu, cum grandiores conventus Goesae faceret, a praetore capitur. Catholici territi continuo cum praetore, Jacobo de Wit dicto, octingentis florenis decidunt, priusquam in notitiam eius veniret quod de societate Jesu esset quem ceperat.

In adventu domini cum dominus Hadrianus extra portam sanctae Catharinae Trajecti conventum catholicorum

haberet, monitus [esset] [1]) nonnullos esse, qui tempore interdicti, et in synagoga insuper hereticorum, matrimonium contrahere destinarant, acriter huiusmodi scelus detestatus, pro concione populum hortabatur, tale nefas ne committerent. Sed belli isti catholici, irriso sanctissimo sacerdote, statim ad pagum non longe dissitum, Werckhoven dictum, profecti, coram heretico ministro ibidem matrimonium ineunt et, domum jocabundi redeuntes, magno catholicorum scandalo religioni suae illudebant. Verum non tardavit vindicta dei: statim enim atque continuo uterque eorum lethifera peste corripitur et decedit, magna vicinorum admiratione, cum pestis eo presertim tempore omnino cessaret.

Misit ad Reverendissimum Dominum Clemens VIII tale breve, cuius superscriptio erat: Venerabili fratri Sasboldo, archiepiscopo Philippensi. Tenor talis: Venerabilis frater, Salutem et apostolicam benedictionem. Ut ornamentorum et paramentorum ecclesiarum nec non sacrarum reliquiarum ad ecclesias illarum partium, in quibus Vicarii Apostolici a dilecto filio nostro et apostolicae sedis in illis partibus Nuntio deputati munus geris, conservationi et, si quae aliquo modo extractae fuerint, recuperationi prospicere possis, Tibi ut de dictarum ecclesiarum ornamentis, paramentis, indumentis, vasis sacris et non sacris, aliaque ecclesiastica supellectili, nec non sanctorum et sanctarum reliquiis diligenter inquirere et illorum custodes seu depositarios et alios quoscumque, quibus illorum cura quovis modo incumbit, ad rationem de illis reddendam et, si quae aliquo modo sine superiorum ad id potestatem habentium licentia extracta et non recuperata aut distracta fuerint, ad ea recuperanda et suis ecclesiis restituenda monere, et, si opus fuerit, per censuras et poenas ecclesiasticas aliaque opportuna juris et facti remedia cogere et compellere, aut, si tales sint quibus ea relinqui conveniat, ut desuper authenticum et sufficiens instrumentum tradant, ad effectum ut opportuno tempore ab ipsis aut ipsorum heredibus repeti possent, ac denique pro sup-

1) Als overtollig te schrappen.

peditorum recuperatione et servatione in suis ecclesiis quaecumque necessaria aut quoquo modo opportuna fore judicaveris facere, gerere mandare ordinare ac statuere authoritate nostra apostolica possis et valeas, eadem authoritate tenore praesentium facultatem et authoritatem concedimus et impartimur: non obstantibus constitutis et ordinatis apostolicis ac quarumvis ecclesiarum monasteriorum et ordinum, quorum fuerint, etiam juramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis et consuetudinibus et ceteris contrariis quibuscunque.

Datum Romae apud sanctum Marcum, sub annulo piscatoris, die xxx Octobris 1602, Pontificatus nostri anno 12. Et erat subscriptum: M. Vestrius Barbianus.

1603.

(f. 119.) Fausto omine exordium sortitur praesens annus. Haud procul enim Diestenio, Brabantiae oppido, uno scilicet milliari, abest collis quidam, dictus Acutus, desertus fere, sed a longo tempore miraculis febribus praesertim depellandis clarus, implorato gloriosae virginis deiparae suffragio, cuius etiam imago ibidem monstrabatur annosae quercui insidens; quam casu aliquando delapsam opilio quidam domum suam deferre volens, divina et invisibili vi immobilis loco haesit; unde ab ipso reposita in antiquo suo honore duravit usque ad annum 1577; exinde vero communi patriae calamitate et ipsa destructa fuit, veruntamen locus eque miraculis clarebat; quare substituta fuit a nonnullis ad eandem quercum alia similis imago, apud quam plurima edebantur miracula, intra paucos menses plus quam centum et triginta; unde ibidem aedificatum fuit exiguum quoddam sacellum et ipsum etiam minus notum, donec tertio Januarij huius anni celo admodum sereno aliquot judices, scabinos vocant, vicinorum pagorum Sichemium congregarentur publicis de caussis, qui domum redeuntes predictum sacellum ex itinere adeunt, preces ut ad deum funderent. Inter orandum unus ex ipsis advertit guttam sanguinis labio imaginis inherere, unde accedens propius sudario suo eam

detergit; cum ecce alius alteram guttulam eodem loco subnasci videt, quod cum post trinam abstersionem quarto repeti viderent, sursum aspiciunt, si forte humor aliquis superne delapsus miraculum mentiretur. Sed cum coelo admodum sereno nullum omnino stillicidii indicium perciperent, aspicientes item imaginem nullo colorum fuco depictam esse, rem pro miraculo publicant, maxime cum postridie guttas sanguinis, quas sudariis deterserant, notabiliter dilatatas invenirent. Ex eo cepit locus ille magno hominum concursu celebrari, non solum ex vicinis regionibus sed etiam Anglia, Francia et ipsa denique Hollandia, multis sanitatem miraculose recuperantibus ex variis languoribus, ita ut sub initium Octobris huius anni plus quam viginti peregrinorum millia uno tempore ibi conspicerentur. Unde et principes locum invisere ceperunt, ut dux Cliviae et alii. Sed et ipsi Archiduces vigesimo Novembris ibidem celebrato sacro religiose admodum corpori dominico communicarunt, frementibus hereticis, quod locus a paucis stadiis ipsorum ditioni propinquus calvinianam heresim et calumnias contra sacras peregrinationes, imagines sanctorumque invocationes validissime confutaret. Archiduces, crebritate miraculorum moti, locum ampliari et exornari imperant et hortum conclusum vocari jubent.

(f. 119vso.) Filia Johannis Barneveltij nubit filio Adriani Milij, quondam curiae Hollandiensis praesidis. Barnaveltius has nuptias initio non parum fuerat aversatus; verum cum filia, exigua statura et insuper deformis, ex negata copula decumberet, pater periculum veritus consensum adhibet, testatus Miliorum prosapiam non satis pro suo genere claram fuisse, sed facturum se porro antiquo et debito splendore restituatur. Filius Barneveltius Reynerus inter nobilissimos convivas in capite mensae accumbebat, dissimulante patre, dicente tamen, ne non animadvertisse putaretur: manneken, manneken, i. c. adolescens, iste tuus locus non est. Porro in nuptiali ferculo nullum poculum argenteum fuit exhibitum, sed deaurata omnia et tanto numero instructa gradatim abaco, montem ut aureum representaret. Exigebantur a Barneveltio singula

sub nomine regum Galliae, Angliae, Scotiae, Daniae etc., a quibus donata acceperat.

Quandoquidem occasione harum nuptiarum fastum Barneveltij tangere coacti sumus, non abs re erit hominis natales paulo altius repetere vitaeque cursum summarie inspicere. Natus est Amersfortiae, exiguo Trajectensis provinciae oppidulo, familia quidem honesta sed re familiari admodum tenui, patre Joanne ab Oldenbarnevelt, qui cum filium studiis exhibere non posset, ecclesiastico beneficio rem ampliorem effecit: studente Barneveltio tam nulla spe, ut mater ipsius saepius dictitasse dicatur: de reliquis liberis sibi quod speraret non deesse, de hoc vero stolido, sic eum nominabat, se nescire quid consilii captura esset. Cum vero ad licentiam juris pervenisset, a patre domum revocatus est, fratre, qui nunc est syndicus reipublicae Roterodamensis, ad idem beneficium surrogato et ad studia destinato. Adverte quaeso, amice lector, quam verum sit quod communiter dicitur: ecclesiam ingratos alere. Domum reversus, cum a patre sustentari non posset, Hagam advocatum acturus destinatur; ubi pro victu lucrando dum laborat et saepe salarium praecipere coactus fuit, quod unde viveret non haberet, demum ex communi patria in notitiam venit Paulo Busio, molitoris filio, Wilhelmi Auraici quondam consiliario primario et tunc Hollandiae advocato publico. Ab hoc providetur ei de conjuge divite quidem sed infami: filia enim erat, sicut publica fama etiam inter hereticos ipsos habet, ex incestu cum sorore propria; quae uterum cum ex fratre ferret, verita vindictam publicam, sordidum quemdam homuncionem, qui fumo et stercore platearum congerendo victum quaerebat, subornat, ut patrem se eius quod utero ferret fateretur. Stipendio illectus homo statim assentitur; enititur puellam mulier, quae nunc Barneveltij uxor tota passim Hollandia adoratur et tunc filia stercorarij dicebatur. Unde et in hodiernum usque diem filius istius stercorarij, carpentarius opificio, Leidae juxta portam albarum habitans, uxorem Barneveltij ut sororem eamque illegitimam et Barneveltium ut sororium compellat. Porro ex hac praeclara conjuge praeclaram sobolem extudit praeclarus maritus. Natu enim maior filia malo caduco la-

borabat; quod ad patris ignominiam, ex cuius forsan immensa superbia hanc a deo poenam contraxerat, publice incurrit Amersfortiae in gentilitio suorum convivio nuptiali, horrendum in modum intra patris sui brachia colapsa. Filia vero secundo loco nata hoc anno Mylio, ut diximus, nubet. Reynerus puer qualis evasurus sit, tempus docebit.

(f. 120.) Reverendissimus archiepiscopus Sasboldus, Roma jam abiturus, in festo purificationis divae virginis ibidem in templo s. Mariae de anima, quod est Germanorum primarium, in pontificalibus solemne sacrum multa astantium frequentia celebravit.

Oorlogszaken.

(f. 120vso.) Secunda Martij Bruxellis publicatur jubileum, ad instantiam archiducum obtentum, cuius Hollandi ex benignitate pontificis speciali, procurante praesertim rev. domino Sasboldo, jam, ut diximus, participes facti fuerant.

Voortgang der muiterij onder het Spaansche krijgsvolk. Elisabeth van Engeland sterft. Jacobus van Schotland als haar opvolger erkend.

(f. 121.) Quin et continuo legatos literasque amicissimas quaquaversum ad christianos principes dirigit, precipue vero ad eos quibus maxime fidebat, Regem Hispaniae et Archiduces. Prosper hic successus Scoti admodum male habuit rebelles nostros, ut et Emdenses seditiosos, quia Scotus arcta affinitate principi ipsorum jungebatur. Timentes jam peiora, de reconciliatione serio agere incipiunt.

Het beleg van Ostende duurt voort.

(f. 121vso.) Sub finem Februarij rex Hispaniarum in curia sua Pintiana promulgari fecit extraordinarium quoddam et novum edictum, quantum ad merces quae in regna sua deferuntur vel inde efferuntur; quod deinde quinto Aprilis ab archiducibus Bruxellae, ratificatione ipsorum adjecta, promulgatur. Caussa vero et tenor huius

edicti talis est. Rex animadvertens quod ex prohibitione, qua Hollandis Zelandisque in Hispania commerciis interdixerat, tota negotiationum commoditas ad portus et terras externorum principum derivabatur, volens eam Brabantis Flandrisque, in obsequio archiducum degentibus, restituere, imperat imprimis, ut portus Hispaniarum omnibus adire volentibus, etiam Hollandis et Zelandis, pateant, dummodo merces, quas advehent, in ditionibus rebellium factae vel coemptae non sint vel alibi factae et coemptae apud ipsos portoria, gabellas et exactiones non solverint, alioqui fisco vindicandas. De mercibus vero ex Hispaniis in portus et ditiones septentrionem versus exportandis statuit, ut tertia fere pars valoris earum, preter antiquitus imposita onera, fisco pro portorio pendatur, a quo solo immunes futuri sint qui legitimis documentis et fidejussoribus caverent atque probarent, merces avehendas in ditiones ac portus subditorum archiducum exonerandas et exoneratas esse. Quod edictum non tantum rebellibus sed etiam Germanis, Anglis Gallisque grave onus inferebat, unde et postea simultates nonnullas peperit, donec ex parte abrogatum est, ut inferius dicemus.

(f. 121vso.) Reverendissimus archiepiscopus Sasboldus, qui prima Aprilis Roma discesserat, secunda Maij stilo novo Coloniam advenit, ubi ad aliquod tempus haesit procurando adolescentes collegii sanctorum Wilibrordi et Bonifacii; qui ob captivitatem magistri Alberti Eggii cum alio transferendi essent ex Hollandia, potius Coloniam quam Lovanium destinati sunt, tum ut minus esset odium haereticorum quam si in hostiles regiones migrassent, tum ut illi, qui elemosinas ad sustentationem adolescentum daturi essent, nullo fisci metu Coloniam eas libere destinare possent, tum vero maxime quod Brabantinorum institutio, pro more gentis elatior, minus convenire videretur Hollandorum ingeniis, solidam ac veram pietatem, humilitatem atque obedientiam respicere solitis. Accedebat quod, cum post paucos dies etiam obierit suffraganeus episcopi Coloniensis, ibidem ad postulata Coloniensium diutius haerere coactus est Sasboldus, ut munia ordinis episcopalis obiret, sicuti et obiter nonnullos, ex

seminario vel ex Hollandia ad se profectos, extraordinarie de licentia summi pontificis ad sacros ordines promovebat et in Hollandiam veteri clero supplementum mittebat.

Initio Maij stilo veteri, festo die inventionis sanctae crucis, pretor Trajectensis, Johannes Zulenius, irrumpit in xenodochium sanctae crucis extra portam albarum situm, ubi eo die frequens annuatim populi conventus esse solet, presertim eorum qui vota peregrinationis ibidem solvunt. Hic itaque parum commodus hospes omnes abigit, superiores vestes tam viris quam mulieribus passim eripit, quas tamen, seditionem veritus, postmodum restituit. Verum magistratus sub finem Maij curatoribus sub gravi mulcta vetat, ne diebus dominicis, feriis quartis atque sextis xenodochii fores reserent; et insuper publicum edictum proponit, quo cavetur, quandoquidem multi extranei sacerdotes et monachi, et inter hos vocati Jesuitae, multas clam in civitate Trajectensi congregationes facerent, populum concionibus seducentes et liberos a parentibus abstrahentes, jubere se ut omnes sacerdotes, qui non essent in Trajectensi ecclesia beneficiati vel professi, intra octo dies coram magistratu nomina sua ederent; alias pro exulare jussis haberentur.

Buitenlandsche zaken.

(f. 123.) Mense Junio praetor Delfensis Gerardus Meerman, nebulo perinsignis, vulgo Gerritgen Caeck dictus, duplex hospitium magistri Bernardi Steenwijckani, qui commode tunc Trajectum advenerat, irrumpit et perscrutatur. Proditor enim ille, Haen dictus, qui reverendi domini vicarii, magistri Adelberti, latebras detexerat, cum uxore sua Delfos advenerat, ubi bella haec foemina, catholicam se simulans et Gouda a sacerdotibus missam se asserens, quo a casibus reservatis absolutionem impetraret, a praefato magistro Bernardo, ampliorem, ut dicebat, potestatem habente, virginibus illis, quae se cloppas vocari gaudent, (se) insinuarat; a quibus clappis, potius quam cloppis, in notitiam latebrarum dicti domini Bernardi devenerat.

De Nederlandsche gezanten aan het Hof van Jacobus weinig te vreden over des Konings vredelievendheid.

(f. 123vso.) Male habuit haec res ordines confoederatos: unde Barneveltius, cum suis ex Anglia jam domum reversus, ab ordinibus (petit) certos ut homines delegarent, quibus postulata regis Angli aperire posset. Nominati sunt in eam rem nonnulli, a quibus juramentum arctissimum de non revelando quae audissent exactum fuit; erant enim equissimae pacis conditiones ab Anglo propositae, quas in vulgi notitiam deferri nolebant; quas cum Barneveltius sigillatim proponeret, ad singula capita illud repetebat: domini mei, mementote juramenti a vobis praestiti. Demum collatis conciliis, statutum fuit legatos ad diem ab Anglo praestitutum mittendos non esse, sed per literas ipsi agendas gratias, ita tamen ut operam sibi in hac re praestari nollent.

Engelsche zaken. Krijgsbedrijven in Brabant.

(f. 127.) Comprehenditur in Anglia unus ex primariis mortuae reginae secretariis, qui nostros (legatos) monuerat ut, tanquam regi invisi, Anglia discederent. Causa autem huius odij haec erat. Rex Jacobus dum adhuc in Scotia regnaret, Elysabetha regina omnes eius actus diligentissime observabat, usa in hoc ministerium concionatoribus suis haereticis et consistoriis, qui regi quidvis praescribebant et ipsi regni habenas moderabantur, eum in castro regio Edimburgensi quoque obsidere ausi, quod ministro, qui pro concione ipsum diffamarat, colaphum impingi jussisset. Verum, regina jam mortua, et Angliae simul ac Scotiae habenas liberas nactus, justissime oderat genus hoc hominum, qui se puritanos sive puros calvinistas vocabant, animo toto propendens in partes calvinopapistarum. Hollandi vero, quia puritanis semper favebant, regi suspecti haberi ceperunt; unde ab hoc secretario moniti domum redierunt. Secretarius vero hic, carceri mandatus, collo laqueum injicit et vitam finivit, injecta regis animo gravissima suspitione, qui de nostris inquirere statuerat. Unde rebelles nostri domum regressi constituerunt, ut si Sylvaeducenses in suas partes concedere vellent, religio catholica ipsis relinqueretur, ut, Anglicanis auxiliis destituti, Brabantos hoc modo in rebellionis suae consortium pellicerent.

Nobilis quaedam juvencula Dordracena, cum ingruente fulmine et tonitru nihilominus capiti suo ornando impensam operam daret, auribus crinibusque rapitur et egregie colaphis a diabolo ceditur; unde et ad tempus in delirium incidit: documento catholicis omnibus, ne tempore persequutionis et oppressionis suae superbiae operam dantes puniantur.

In Cokengen, diocesis Trajectensis pago nobili, celebris est memoria gloriosae virginis Mariae, quo pia peregrinatione ingens hominum numerus infra octavas assumptionis eiusdem deiparae convenire quotannis solet. Hoc itaque anno ecclesiae illius curatoribus mandatum fuit a marescallo Abcoudano, canonico S. Joannis Trajectensis, templi fores ut panderent et more solito advenientes admitterent; sed dolo malo, ut eventus docuit. Nam multitudine magna congregata et elemosinis corrogatis, supervenit eius substitutus, Joannes Terbrugge, commendatoris cuiusdam Melitensium filius, bipedum nequissimus, cum aliquot vicinorum pagorum praetoribus, duce quodam Joanne Voets, rustico in Willes, nebulone pessimo, et baculis imbellem multitudinem ita cedunt, ut clamor ad horae spatium per integrum miliare audiretur. Mulieres ibidem praesentes vestibus turpiter spoliant; cum enim mulctam superioris vestis ordines prestituissent in edictis suis publicis, atque rusticarum suprema vestis fere vilior esset, interiores affectantes, eas ad indusium usque exuunt et turpissime attrectant et nudas in cemiterium ejiciunt, ita ut in praedicto vestem commodato sumere cogerentur, qua honeste domum redire possent. Naviculas vero rusticorum 18 Abcoudam ad mareschallum suum abducunt, quae demum 150 florenis a miseris rusticis redimuntur. Huiusmodi est hereticorum fides et modestia.

Proditor quoque ille domini Eggii, cum Trajecti aliquamdiu catholicum simulasset, Corneliam nuntiam Trajecto in Brabantiam abituram sciens cum multorum literis, eam juxta Schoonhoviam aggreditur et literis spoliat, causatus eam 80000 florenorum ad hostes exportare; ex his literis, cum eas resignasset, quae pecuniam inclusam haberent sedulo occuluit, alias vero cum perlegeret incidit in literas cuiusdam Henrici Verhellii, honesti civis Tra-

jectensis, quibus filium suum, qui ordinem capucinorum ingressus fuerat, hortabatur strenue ut sub vexillo crucis militaret. Militandi verbum ilico aucupatur nebulo, Trajectum redit, uxorem suam, quae catholicam se simulabat, ad Verhellii uxorem ablegat, ut conqueratur quanta hereticorum importunitate catholici vexentur, et de Sasboldo, qui suos derelinquens neminem vice sua substitueret, ut scilicet expiscaretur num quis eius jurisdictionis vicarius haberetur. Verum uxore Verhellii omnia dissimulante, subinfert sibi innotuisse Verhellii literas in manus ordinum devenisse, quas ad capucinum filium scripserat; veruntamen hominem qui haberet esse sibi notissimum; paratum se amicitiae causa ab eo literas recuperare, sex tantum si rosati sibi dentur. Turbata quidem Verhellii uxor tamen pecuniam dare renuit; postridie itaque, ipso sancti Mathei festo, proditor ad Verhellium accedit, manum injicit, minatur se eum Hagam abducturum ob literas de militando ad filium destinatas, aperitque commissionem suam, Mauritii manu et sigillo munitam in Octobri anno 1602, qua potestatem dabat huic bello homini inquirendi in sacerdotes extraneos et machinationes catholicorum, jubebatque omnium locorum magistratibus, petenti ut auxilium praestarent. Interim dum haec legeret, supervenit quidam catholicus Hollandus, qui, hominem probe noscens, clamat eum esse, qui magistrum Adelbertum Eggium prodiderat; expalluit continuo nebulo, cumque Verhellio literas suas obtulisset si dimidium rosatum dare vellet, Verhellius, hominem irridens, ne obolum quidem dare voluit; unde ad Johannem Zulenium pretorem querelam defert, quod Mauritius egre ferret Trajectensium erga catholicos humanitatem, velletque ut durissime cum ipsis ageretur; literas suae commissionis in eam rem testes adhibet, verum a magistratu abire jussus, Amsterdamum navigat; ubi in taberna publica alea et potu incalescens homicidium perpetrat. Huiusmodi hostes habent catholici; huiusmodi inquisitores pravae doctrinae habent haeretici; talis denique humanus ille Mauritius.

Diximus superius dominum Nicolaum Wiggerium, sacerdotem Harlemensem, ab haereticis attentissime quae-

situm esse: itaque Coloniam abnavigarat, ubi, monasterium minoritarum ingressus, hoc anno in festo sancti Michaelis professionem fecit; unde virgines Harlemenses, cloppas vocant, magno numero Coloniam contendunt; verum praeposito minoritarum res ista displicuit, qui anno sequenti predictum Nicolaum alio ablegat et multas cloppas ad suos remittit in Hollandiam.

Medio Octobris res mirabilis Trajecti accidit. Concionator haereticus, Gerobolus dictus, publice in nostros exorcistas invectus erat dixeratque ejectionem demonum et energumenorum gestus nihil nisi rem fictam esse. Verum continuo duae obsessae mulieres ad aedes ipsius advolant, capita ad fores allidunt et toto corpore jactantur; rejectae vero identidem redeunt, imperatum sibi hoc a magno viro (deo scilicet) dicunt. Demum alius concionator haereticus Bergerius eas curare aggreditur, corde cati et oculo lupi similibusque rebus ludicris; verum cum nihil proficeret et fores Geroboli perpetuo infestas haberent, ille rem ad magistratum defert, curatas a Bergerio asserit, edes suas nihilominus infestare. Magistratus missis satellitibus utramque in carcerem ducit domus civicae, ubi celebri loco per totum triduum corrisantes et latrantes et cantantes populi conventum agebant, donec magistratus secreto convocatus carnificem advocat et virgas expediri jubet; hic tibi diabolus in carcere clamitare incipit; carnificem accersunt, flagellare nos volunt; unde territus magistratus tacite utramque dimittit. Sicuti et ante paucos dies aliam ut demoniacam ex orphanotrophio in conventum sanctae Mariae Magdalenae ablegarant, asserentes catholicos huiusmodi hominibus mederi posse.

Octavo Novembris rex Gallus promulgari fecit ut omnes merces, preter vinum et frumentum, in Hispaniam vel Flandriam exportandae tertiam pretii partem fisco penderent, ad instar edicti Hispanici; unde coacti fuerunt Hispani edictum illud suum anno sequenti inducere.

Dominus Hadrianus cum domino Alexandro Lamswiert in Anckevene circa finem Novembris coacti sunt a rusticis

celebrare in ecclesia et concionari publice de nocte, etiam signo campana ad hoc dato; verum haec res maioris turbae causa fuit, ut anno sequente dicemus.

Bergerus, concionator Trajectensis, hoc tempore chyrurgiam exercere incipit, in album chyrurgorum nondum relatus; unde citatus a curatoribus istius ordinis arrepto cultro publice in platea viatori minatur; unde, a consistorio correptus, tribus septimanis a concionibus suspenditur.

Promulgat hoc tempore Gerobolus, Trajectensis concionator, libellum, quo omnes publicas Trajectensium elemosinas enumerat suadetque magistratui tantum ut haereticis dentur, culpatque eos de non recta administratione; suadet monasteria monialium, quae hactenus illesa conservantur, ejectis monialibus, disturbet, in catholicos acriter inquirat et similia: tam ineptis et seditiosis rationibus, ut magistratus ipse libellos coemi et ignibus dari preceperit.

Decima quinta Februarij huius anni 1603 S. D. N. Clemens octavus huiusmodi privilegium mittit ad reverendissimum dominum Sasboldum: Venerabili fratri Sasboldo, archiepiscopo Philippensi. Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Cum inter medios haereticos aliqua sedis apostolicae jura conservari possint, si viris a sede apostolica deputatis sufficiens ad eorum conservationem tuendam facultas concedatur, et, uti accepimus, in Belgicis ditionibus, ab hereticis occupatis, ubi vicarius apostolicus a dilecto filio nostro et apostolicae sedis in Belgicis ditionibus Nuntio apostolica authoritate deputatus es, nonnulli de beneficiis ecclesiasticis illarum ditionum ab hereticis, hanc authoritatem temere et falso sibi arrogantibus, provisi et cupientes sibi de eisdem beneficiis ab eadem sede canonice provideri, huc propterea accedere non audeant seu nequeant, dictaque beneficia absque alio quo saltem canonico titulo detineant, indebite occupata: Nos praemissis incommodis obviare et conscientiarum dictorum provisorum securitati consulere cupientes juraque predicta tueri ac defendere, tuis in hac parte precibus adducti, Fraternitati Tuae, huiusmodi vicarii apostolici munere arbitrio dicti Nuntii durante, ut quoscumque canonicatus et praebendas

aliaque inferiora beneficia ecclesiastica in cathedralibus etiam metropolitanis vel collegiatis aut parochialibus vel aliis ecclesiis consistentia dictarum ditionum extra Romanam Curiam, in quibuscunque mensibus, per quascunque Cancellariae Apostolicae regulas seu constitutiones dictae sedi reservatis, quibusvis modis vacantia et in posterum vacatura, quibusvis personis, etiam quaecunque alia beneficia ecclesiastica compatibilia obtinentibus, quas ad id idoneas esse judicaveris, nec non illis per hereticos, ut praemittitur, de canonicatibus et prebendis et inferioribus beneficiis similibus provisis, illa de novo apostolica authoritate conferre et de illis et providere, fructus quoque redditus proventus jura obventiones et emolumenta ac distributiones, per eos ex eis indebite percepta et ad quamcunque summam ascendentia, illis gratiose remittere et condonare, nec non ab eis omnem inhabilitatis et infamiae maculam sive notam, per eos praemissorum occasione contractam, abolere ac illas in pristinum ac eum in quo ante premissa quemlibet erant statum restituere reponere et plenarie redintegrare libere et licite valeas dicta authoritate, tenore presentium licentiam concedimus et facultatem, decernentes omnes et quascunque collationes et provisiones aliaque premissa, quae de huiusmodi canonicatibus prebendis ac beneficiis per te vigore presentium fieri contigerit, ut praemittitur, valere plenamque roboris firmitatem obtinere ac eisdem personis suffragari debere in omnibus et per omnia, perinde ac si de illis per eandem sedem facta fuissent, sicque per quoscunque judices et commissarios, quavis authoritate fungentes, et causarum Palatii Apostolici auditores ac S. R. E. Cardinales ubique judicari et diffiniri debere, nec non irritum et inane quicquid secus super his a quoquam quavis authoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari, non obstantibus premissis ac quibusvis constitutionibus et ordinationibus Apostolicis nec non ecclesiarum, in quibus beneficia huiusmodi forsan fuerint, etiam juramento, confirmatione Apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die 15 februarij MDCIII. Pontificatus nostri anno duodecimo.

1604.

Mislukte aanslag op Maastricht.

(f. **130**.) Hoc eodem tempore lutherani, qui magno numero Amstelredami agebant et in duas factiones divisi, molles scilicet et rigidi, separatim conventus agebant, utrique tamen freti patrocinio regis Daniae, ingens horreum singuli coemunt, publice ibi officia sua ecclesiastica peracturi. Verum cum ad notitiam magistratus res devenisset, interdicitur utrisque, publice concionari ne tentent. Illi ab hoc interdicto Hagam ad ordines provocant, affirmantes (et ex vero) quod princeps Auraicus, jam mortuus, in tumultu Antwerpiensi sibi libertatem religionis suae promisisset, quo se calvinistis contra catholicos (sicuti et fecerant) adjungerent. Verum annitente Petro Plantio, concionatore Amsterdamensium calvinistarum primario, supplicatio ipsorum ab ordinibus rejecta fuit. Grandis enim contentio utriusque lutheranorum factionis concionatoribus cum hoc Plantio intercedebat, ita ut non verentur affirmare, hominem corporaliter a demone insessum esse; quod, sicuti forte falsum non fuit, ita et in ipsos retorqueri poterat, omnibus extra lineam catholicae religionis deviantibus et merito aequaliter diabolo obnoxiis. Sicuti hoc eodem tempore apparuit publico exemplo in pago Hollandiae, Sancti Martini agger dicto, ubi publicorum vectigalium et exactionum collectorem egerat per aliquot annos rusticus quidam calvinista, a mole corporis Dickèman dictus, qui cum ex peste jam morti esset proximus, tantus tumultus in domo eius a daemone fuit excitatus, domestici ut fugerent et extraneorum nemo ut intrare auderet; tandem duae mulieres, ceteris audaciores, clara luce, aliis pro foribus astantibus, cum loculo domum intrant, corpus in eo collocaturiae, sed cum, de suis viribus dubitantes, ponderosum corpus levare inciperent, illud tam leve esse reppererunt atque si saccus foeno repletus fuisset; quare et ipsae territae aufugiunt; cumque nullus inveniretur qui funus sepelire auderet, magistratus pagi publicis sumptibus quatuor validos et lacertosos operarios conducit, qui funus efferant; cumque jam domo illud in

feretro efferrent, conspiciunt daemonem, in forma defuncti, feretrum praecedere et templum ingredi; sequuntur nihilominus cum funere vespillones et curiosorum hominum turba non modica; templum ingressi vident demonem, fossae sepulchrali astantem, unde timore correpti loculum de feretro in fossam precipitant et, cum templum festinanter egredi parant, vident denuo diabolum precedentem, forma qua prius, qui cum ad ostiolum cemiterii venisset, obvertens se spectatoribus, horribili visu et tetro cachinno qualis esset demonstravit, et statim dehiscens ingentem foetorem post se reliquit. Volebat enim deus stupidis illis hominibus ad vivum ostendere, quam horribili poena post hanc vitam plectendi essent illi, qui rebellibus et perfidis ordinibus et excoriandis miseris indigenis operam navarent. Sumptus enim bellici et togatorum improbi peculatus nullo fisco exsatiari poterant; unde ordines circa finem Februarij, quo haec quae de spectro scripsimus evenerunt, Hagae in comitiis congregati decernunt, civitates ut Hollandiae in opera sua civica nihil impendant, sed pecunia quotannis insumi solita in publicum conferatur, in stipendium eroganda 70 signis peditum, de novo conscribendorum. Premebantur enim magna aerarii inopia ordines; verum qui eos jam duobus annis amice juverat, Galliae rex Henricus quartus, etiam hoc anno parem pecuniae summam 2,500000 (25 miriadum id est) florenorum scilicet (suppeditat) [1]); quam ex Gallia Roterodamum missam argentea fere moneta apud mercatorem in ingentibus vinariis doliis conspexere nonnulli; quod donativum quotannis rex suppeditavit ad annum usque 1607: titulum autem huic rei praetexebat solvendae pecuniae, quam ad 600.000 florenorum annis '93 et '92 ab ordinibus mutuo acceperat; ex eo tempore sub hoc pretextu ordinibus plus quam 15,000000 florenorum largitus est.

Onbegrijpelijk dat die Fransche Koning zoo uitbundig geprezen wordt door de Jesuiten. Uitweiding over zijn gedrag. Gebeurtenissen in Engeland. Krijgsbedrijven. Ostende.

(f. 133vso.) Circa festum paschatis Amstelredami, Harlemi

1) Dit woord is in de pen gebleven, en moet ingevuld.

et Dordraci mercatores lutherani ante solis occasum solum vertere jubentur. Male habuit ea res fratres eorum in Germania; unde mox editis libellis plaustris convitiorum in concionatores calvinistas invehuntur, quum et ipsos ordines ut rebelles, principum suorum expulsores et alienorum invasores suggillant.

Concionator calvinistarum in Mijert, qui hactenus pro admodum insigni inter suos reputabatur, hoc tempore ab officio deponitur, eo quod a custode ecclesiae suae, domum revertente, inopinato deprehensus sit in adulterio, cum jam a multis annis eadem foemina turpiter abusus fuisset, maxime in ecclesia cum ad mortuorum sepulturam pulsaret.

Belegering van Sluis.

(f. 134vso.) Trigesimo Augusti stilo novo relaxatur diuturna captivitas optimi viri domini Adelberti Eggii, et tertia Septembris subsequente Aegidius Florij, procurator generalis Hollandiae, praelegit ipsi sententiam, quo ei Hollandia Zelandia atque Trajectensi ditione excedere intra 15 dies jubebatur, eo quod vicarium se Harlemensis episcopatus dixisset et gessisset; expensas quoque captivitatis ad 3000 florenorum solvere jubetur; quod et factum; unde continuo per Trajectum Coloniam abnavigat.

Ostende eindelijk aan den Aartshertog over.

(1. f34vso.) Tetigimus superius quod ad intercessionem gloriosae virginis deiparae infinita miracula quotidie edebantur in Scerpenhovel, Brabantiae, e quibus unum hic ponere operae pretium est, eo quod is, circa quem editum est, aliquamdiu Trajecti habitarit.

Erat is Johannes Clemens Helvetius, claudus mendicus ubique notissimus, qui parvis pediculis ligneo catino manibus scabellulisque reptabat. Qui Hagae cum aliquamdiu vixisset, et etiam ipsi Mauritio ob ingenii dexteritatem innotuisset, demum hortantibus catholicis, quod catholicus esset, in Brabantiam abnavigat, Bruxellaeque habitans, haud secus ut claudus ille qui Hierosolimis ad speciosam portam mendicabat, omnibus innotuit. Hic voto ad virginem Asperaeçollis concepto, Mechlinia Lovanium pergit, quin-

que diebus in eo itinere insumptis, demum Lovanio ad Collem acutum adrepit; ubi triduo orationi cum institisset, sentit subito membra sua cum sonitu exporrigi, et statim sublevans se supra pedes suos stetit; porro, quia tunica eius brevior surgenti pudenda tegere non poterat, mulieres accurrunt et velaminibus suis eum velant. Pedes eius, qui antea vix quatuor digitorum erant, statim in justam longitudinem protendebantur, ita ex corpore avulsi ut pellis partes undique dependerent, verum gracilitate sua faciebant quominus ingredi posset; unde lectica Bruxellam delatus, festo campanarum sonitu excipitur, ubi pedes eius ita sensim reddebantur cum tibiis crassiores, ut singulis 14 diebus novis calceis indigeret, donec dominica post festum s. Margaretae solemnem processionem Bruxellensem comitatus est pedes, cereum ante venerabile sacramentum deferens. Male admodum haec res haereticos habuit, cum nec factum nec jus, i. e. nec personam nec miraculum, calumniari possent; ut latius in eo libro, quem Hyperaspistem miraculorum inscripsimus, digessimus, ubi ad calumniam hereticorum respondimus, et signa 36 dedimus, quibus miracula ab effectibus magicis internosci possint.

Vrede tusschen Engeland, Spanje en de Aartshertogen.

1605.

(f. 136.) Cum ante Natalem domini proxime elapsum Ultrajecti suppraetor aedes primarii civis, Florentii Faitii, scrutaturus et conventum, qui habebatur catholicorum, disturbaturus pulsasset, nec intromissus, et, vim facere veritus, discessisset, initio huius anni libellum supplicem praetor ipse, Joannes Sulenius, magistratui offert. Narrat quod suus vicarius abominabiles papistarum superstitiones et idololatriam disturbaturus, cum aedes praedicti Faitii scrutaturus adisset nequaquam admissus sed turpiter exclusus esset; petere igitur se ut praedictus Faitius cogatur declarare juramento, an non sacrum factum vel futurum fuisset eo die in suis aedibus, et quo sacerdote quibusque auditoribus. Petiit insuper, ut sibi liceret omnium civium

aedes, quas de conventibus catholicis suspectas haberet, quovis tempore vi facta recludere, et a dominis sive incolis earumdem simile ut a Faitio juramentum exigere. Supplex hic praetoris libellus ad Foeitium missus est. Cui respondit: huiusmodi petere, nedum decernere, esse vim conscientiis catholicorum inferre; se catholicum esse, non proditorem, nec proditoribus genitum; proinde nec sacerdotem nec auditores (casu quo sacrum factum fuisset) nominare se posse nec velle. Res multis supplicibus libellis responsionibusque in longum protracta est; donec tandem a plerisque e magistratu privatim monitus Faitius rem cum praetore lytro transegit.

Sub idem tempus quidam literas a Mauritio gubernatore impetrat, quibus decerneretur licere sibi privata authoritate disturbare conventus catholicorum, etiam vi facta et militibus ad auxilium convocatis. Hic statim advolat Amersfortiam, et quod in mandatis habebat peracturus, centurionem quendam ex iis, qui in praesidio ibidem milites habebant, adit, adjutorium poscit; verum centurio negat, nisi civitatis praetor consentiat. Praetor autem eos ad magistratum rejicit, et magistratus porro ad ordines. Ordines vero, moderante deo, decernunt, non esse ex utilitate publica ut miles hoc praetextu in aedes civium irritetur; atque ita haec impia Mauritii machinatio concidit.

Vredelievendheid van den Koning van Engeland.

(f. 136vso.) Initio huius anni mortuo episcopo suffraganeo Coloniensi, ecclesia metropolitana requirit Rmum Philippensem, ut dignetur vicariam operam in iis quae sunt episcopalis ordinis diocesi Coloniensi impendere; quod libens addicit, ea tamen conditione ut ne hoc nomine illigetur, quominus semper Hollandicis negotiis praesto sit; unde ad tempus deinceps episcopalia ibidem publice exercuit.

Sub finem Februarij cum Transisulaniae partibus Spinula ingrueret, et Trajecti concionatores haeretici pro suo genio dissiderent, sinistrum quid de illa synagoga ominabantur Hollandi; quare instant apud primarium suum ecclesiastem Hagiensem, Joannem Wt den Boom-

gaert, ut operam suam conciliandis Trajectensibus offerat; quod et praestitit. Verum auditus non est initio, propterea quod Trajecti aliquando concionatoris munus obiisset et ob seditionem cruentam, a se excitatam, a magistratu in exilium pulsus fuisset; verum, instantibus Mauritio et Hollandis, in urbem admittitur, et dominica quinquagesimae magno gregalium suorum concursu in metropolitana ecclesia declamat statimque, excitata sui admiratione et desiderio, Hagam redit. Quare initio quadragesimae a Trajectensibus ad ipsum legantur Gerardus Helsdingen et Hugo Ruysch, strenui calviniani, ut largissimo oblato stipendio ordinarium summi concionatoris munus ei deferant, verum, cum opimius praeberet Hollandia, Trajectensium salus neglecta est.

Buitenlandsche zaken. Dood van paus Clemens VIII. Leo XI. Ook deze weldra overleden. Paulus V. De Staten houden bij den Koning van Frankrijk om meerder subsidie aan.

(f. 138.) Sub initium Maij naves aliquot Hanseaticae, ex Hispania militem in Belgium transvecturae, cum ad Angliae littora venissent, ubi ordinum naves bellicae triginta excubabant, proditae sunt ab Anglo quodam navarcho, qui rebelles monuerat decem sequi naves Hispanicas, quae ferrent insignia gallica. Propere itaque levatis anchoris eas invadunt; verum illae, numero impares se videntes, pleraeque in Dovernensem portum evadunt, Anglis ex arce tormentis eos defendentibus, eo quod liberam utrique parti stationem esse dicerent. Illae vero, quae portum obtinere nequiverant, deditionem fecerunt; unde milites transumptos in navium suarum imis foederati recludunt, et post tres horas inde eductos, habito consilio, vestibus exuunt, et omnes, humanitate calvinistis propria, in mare protrudunt contisque submergunt. Unde postea Duynkerkii, piscatores aliquot Zelandos nacti, eos itidem submerserunt, uno dimisso cui literas ad ordines dederunt, in quibus nihil continebatur nisi haec verba: Ne facias aliis, fieri quod tu tibi nolis.

Gorcomienses tres suorum civium, qui, penuria sacerdotum, adesse consueverant morituris catholicis, publico campanae sonitu urbe propellunt.

Hieme praeterita dominus Hadrianus ab Oirschot semel atque iterum in pagum Anckeveen religionis exercendae caussa excucurrerat, ibidemque, quod nullus in toto pago esset haereticus, aperta ecclesia signoque campana dato concionatus fuerat, missam vesperasque cantarat. Instante itaque festo Ascensionis domini, iterum eundem ut redeat requirunt. Aderam tunc casu [1]), monuique rusticos ecclesiam ne aperirent, sapere enim hoc publicum religionis exercitium, nec ordines toleraturos; verum rustici, ad suos reversi, d. Hadriano persuadent, in templo ut concionem habeat sacrumque faciat. Quoniam vero pagus iste pro dimidia parte ad Hollandos, pro altera dimidia ad Trajectenses pertinet, utrique ordines statim de hoc facto certiores redduntur, et Trajectenses quidem mandant satrapae Abcoudano ut de negotio inquirat. Is festo pentecostes, putans tunc catholicos iterum conventuros, eo cum pedicis et funibus multisque vicinorum pagorum praetoribus advolat, sed, nemine in templo reperto, in scamna aliquot deseviit et abiit. Hollandi vero, cautius inquirentes, custodem templi aliosque examinant minisque ita terrent, ut nomen sacerdotis ederent. Unde continuo et ipse custos Trajectum venit, et quam citissime potest dominum Hadrianum praemonet; cum ecce superveniunt literae ab ordinibus Hollandiae ad praetorem Trajectensem cum adjunctis testium depositionibus, monentes ut contra sacerdotem, qui talia patrarat, legibus ageret. Is continuo d. Hadrianum citari facit ut personaliter compareat; sed monitus a custode domo aberat, in Gelriam Renasque profectus; qui certior factus domum redit, et, habita deliberatione, visum fuit ut pretio dato cum praetore transigeretur; quod intervenientibus apud praetorem honestis personis factum fuit.

Oorlogszaken.

(f. 139.) Leidae in gymnasio haereticorum quidam ipsorum theologiae doctor et professor erat Jacobus Herminius Oudewatrensis, qui sub Beza praeceptore expensis ordinum diu Genevae studuerat. Hic cum in opuscula

1) Dit is later veranderd in: aderat tunc casu aliquis.

Francisci Suares, Jesuitae Hispani, de praedestinatione et gratia dei incidisset, et, fundamentis et argumentis eius expensis, videret, quam esset abominabilis illa Calvini doctrina de hominibus ad interitum a deo praedestinatis, rem cum Joanne Wten Boogaert, Hagiensium concionatore primario, confert; visumque ipsis ab illa opinione Calvini desciscere: quod cum hoc tempore in cognitionem multorum detulissent, adversarios sibi in universitate Leidensi invenerunt Franciscum Gommarum, Goclenium et Lucam Trelcatium, qui Herminium hac de re convenientes, cum, petente illo, argumenta Suaresii dissolvere non possent, eo tamen argumento ab opinione Calvini discedere noluerunt, quod dicerent: risu erimus pontificiis, qui instabilitatem fidei nobis objicient, et fateri cogemur nos pontificiam religionem ex his partibus fugasse non inducta veritate, sicuti promittebamus, sed errore; verum cum Herminius contra ostenderet, has rationes non esse justas, ut ideo in manifesta blasphemia manendum sit, tandem in apertam contentionem, spiritu pacis calvinisticae, irruperunt; ita ut publice pro suggesto in ecclesia sancti Petri Leidae Goclenius mense Junio Herminium, tunc universitatis rectorem et ibidem in conventu praesentem, satis aperte ut haereticum incesseret, obtestatus auditores ne a veritate desciscerent, etiamsi angelus de coelo contrarium doceret; bonum esse semen quod primo seminatur, zizaniam utique superseminari, et infinita similia, quae a catholicis contra haereticos quotidie inferuntur. Oritur statim in templo magnus tumultus, musitantibus et conquerentibus invicem Flandris; ajebant enim: reliquimus nostra nostrosque ex Flandria, et huc exulatum venimus pro religione, de qua incerti estis. Studiosi quoque in duas factiones divisi, Gommaristas scilicet et Herministas, apertis odiis contendebant. Res visa spectare in graviores tumultus ordinibus; quare conventum sive synodum, ut vocant, classicam Hollandorum concionatorum super hoc articulo Roterodamum in Septembrem proximum indicunt.

Oorlogszaken.

(f. 139vso.) In fine Augusti promulgatur in Belgio jubi-

leum, quod sanctissimus dominus noster Paulus quintus initio pontificatus sui concesserat, ut preces fidelium pro impetranda sibi prudentia ad pascendum gregem domini excitaret.

Onlusten in Moscovië. Oorlogszaken.

(f. 141.) Sub finem Novembris proditor ille Haen, qui magistrum Adelbertum superioribus annis ceperat, Goudam venit, honestum civem Stempelium adit, simulans se catholicum, de pressuris et scrupulis suae conscientiae longam querelam orditur, rogat num quem sacerdotem norit, qui idoneus sit ipsum juvare. Cumque Stempelius, insidias veritus, diceret se ignorare, tum proditor: quid si dominum Cornelium regularem adirem; subintulit Stempelius: nihil ad me, fac quod placet. Mox adit dominum Cornelium, dicit se confiteri velle; ille, se nemini ministerium suum negare asserens, hominem admittit. Qui multis gemitibus et gravibus pectoris tunsionibus cum praegrandia scelera itidem eructaret, subintulit sacerdos: amice, ego non habeo potestatem te juvandi; expectes oportet donec aliquis major me advenerit. Rogat proditor, num aliquem huiusmodi nominare sibi posset; cumque sacerdos, hoc sibi non esse integrum diceret, sed expectandam oportunitatem, petit proditor ut missae sacrificio sibi saltem interesse liceat; quod, annuente Cornelio, etiam fecit. Cumque aliquoties rediisset et absolvi a criminibus confessis petiisset, semper negante sacerdote, demum petiit ut testimoniales literas daret, quibus se auditum ab eo in confessione profiteretur; quod obtinuit. Tum accedit rursus Stempelium, affirmat se confessum sed absolvi non potuisse, ad maiores tamen directum; petit itaque commendatitias ad magistrum Adelbertum (quem Amstelredami esse cognoverat, et iterato deprehendere cogitarat). Negat Stempelius; cumque diu super hoc altercarentur, animadvertit proditor literas Stempelii in mensa jacere, eas arripit, formam characterum inspicit et, mox domum rediens, eas quantum potest imitatus, scribit nomine Stempelii ad amicum quendam eiusdem catholicum, Amstelredami commorantem, petens ut latorem praesentium dirigere dignetur ad magistrum

Adelbertum. Cum his literis Amstelredamum abit et literas offert. Amicus ille, visis literis, respondet: insanit cognatus meus, quod haec ad me scribat; ego huiusmodi rebus me non immisceo; et hominem amandat. Ipse interim Goudam ad Stempelium expostulatorias de hoc facto scribit, literas sibi porrectas includit, quas cum Stempelius vidisset, suas non esse cognovit, et dolum atque periculum perspexit. Proditor iste interim, Goudam rediens, dominum Cornelium repetit; ad sacrum admittitur; incepto vero missae sacrificio sacerdotem a tergo ab altari vi retrahit et graviter pugnis cedit, donec ab astantibus manibus ejus eriperetur. Inde assumptis statim militibus aedes domini Arnoldi Brouckhusii, sacerdotis, cum militibus invadit, turbas excitat, et hominem capit, et magistratui carcerandum tradit; qui vix multo lytro seipsum liberat. Mox in aliam civitatem digressus, d. Adrianum Arboreum ex societate Jesu adit, confitetur; cumque intellexisset eum Hagam tendere, et hospitium Hadrianus nominasset, ipse praecurrit et, assumptis procuratoris generalis satellitibus, statuto die domum obsidet, et, nisi Hadrianus monitus alio declinasset, in manus ejus incidisset.

Haga Leidam petit, et Henricum, non optimae notae monachum dominicanum, qui aliquot rusticos congregarat, turbat. Inde in pagum Langeraer, haud procul Leida, proficiscitur, eo quod dominus Hadrianus ab Oirschot in festis stili novi Trajecto sepius eo solet excurrere; sperabat itaque in Natali domini se illum deprehensurum; observat aedes suspectas, cumque pauculos intrantes vidisset, mox et ipse irruit, et quatuor vel quinque illos, qui soli convenerant ut alium quendam rusticum homilias de libro legentem audirent, simul cum lectore comprehendit; quos brachiis colligatis cum satellitibus in navem conjicit et Hagam avehit; in itinere vero pecuniam, marsupiis captivorum extractam, simul et librum, unde homilias legerant, pro cerevisia compotanda exponit. Rustici omnes statim Hagae contruduntur in carcerem, et vix superventu et auxilio praetoris sui pagi, magna pecunia mulctati, abire permittuntur.

Exinde ante Natalem domini stylo veteri Trajectum

venit et, subodoratus dominum Wilhelmum e societate Jesu isthic esse, laqueos illi tendit. Qui, hospitatus in aedibus dominae de Urck, in festo sancti Joannis grandem conventum habuerat, concionatus fuerat, sacrum cum musica et organis in praegrandi domo magna pompa et apparatu decantarat. Porro habebat praedicta domina tunc famulum, qui in paschate migraturus erat; hic rem ad proditorem defert, locum et tempus habendi conventus exacte depingit. Postridie itaque Innocentium, qui erat dominicus, puellam cum literis ad domum huius dominae mittit; cui cum fores patefactae essent, proditor cum duobus complicibus advolant, irrumpunt, clamant, enses vaginis extrahunt; mox etiam adest civitatis suppretor cum satellitibus, recta tendunt in aulam illam, ubi in festo sancti Joannis sacrum celebratum fuerat; verum cum in retractiore quodam cubiculo altare tunc stratum esset, eo quod minor conventus haberetur, etiam illud intrant; sed, cum Wilhelmus nondum ad altare accessisset, exclamat proditor, juxta quod a famulo edoctus erat: in superiore cubiculo sedet sacrificus; et statim gradus petit; sed antevertit eum nobilis vir dominus de Rijnswoude, ex civitatis nobilibus unus, evaginato ense in ascensu constitit minaturque proditori, se eum transfixurum si ascendere pergat. Interim Wilhelmus, qui ad confessiones audiendas ibidem consederat, per fenestram quandam in suggrundas tectumque erepit, ibique usque ad finem tumultus consedit. Proditor, graduum ascensu prohibitus, in inferius cubiculum redit, ubi erat conventus hominum circiter viginti, quorum nomina annotantur, et grandi mulcta postmodum mulctantur. In praefato loco proditor commissionem suam ostendit, quam multi legerunt: signata erat a Mauritio, contra sacerdotes extraneos, qui sine salvo conductu in his regionibus invenirentur.

Occasione huius tumultus ultimo Decembris in curiam citantur omnes praefectae monasteriorum, compelluntur-que edere nomina sacerdotum, qui apud ipsas missas celebrarent; et interdicitur ipsis, ne posthac ullo tempore quemquam laicum ad exercitium religionis admittant; alioqui praetorem fores effracturum, monasterium expilaturum, moniales ejiciendas et bona confiscanda.

Initio Decembris cum dictus Wilhelmus Trajectum venisset, subveritus fueram [1]) has molestias; feceram itaque per domicellam [2]) ..... ipsum moneri, ut, quandoquidem instaret festum Nativitatis domini, quo communis plebecula solet et deberet juvari, ipsi vero patres fere tantum domicellis et valde divitibus operam impenderent, utile fore si ad tempus Vianam secederet, ut sacerdotes indigenae commune vulgus juvare possent. Quod et fecit, magna mea invidia apud plerosque, quasi patribus Societatis iniquior essem. Verum instante Nativitate domini N. [2]) et alii divites atque seminobiles Vianam excurrunt, Wilhelmo oppipillant, quasi nihil fieri posset sine ipsius praesentia, sacerdotibus indigenis tanquam indoctis vel inhabilibus suggillatis, magna ingratitudine, utpote a quibus, absentibus Jesuitis, (ut fere semper evenit) juvari debebant, et velut ordinarii ipsorum pastores sacramenta matrimonij, baptismum et unctionem erogare consueverant, et soli poterant. Patres item bene feciissent, si aliorum sacerdotum huiusmodi detractores corripuissent et confratrum suorum honori consuluissent. Horum cantilenis Wilhelmus, mutato consilio, Trajectum redit et huiusmodi turbas concitat. Opportune vero accidit, quod ipsa domicella et pleraeque aliae tunc conventui interessent et mulctarentur; ex eo enim tempore minus me caussati sunt, videntes vera premonuisse.

Mense Octobri huius anni Roterodami per aliquot septimanas celebrata fuit synodus, ab ordinibus indicta; ubi boni isti concionatores haeretici intra paucos dies viginti milia florenorum pro vino renano, quod potarant, de publico expenderunt; unde et maturius ab ordinibus dimissi sunt. Porro statutum est ab ipsis, nihil esse innovandum, sed in Calvini blasphemia manendum. Quare Herminio atque Joanni Wtten Bogaert omnis spes recidit in synodum Trajectensium, quae sequenti anno celebranda ab ordinibus indicitur.

---

1) Dit is later veranderd in: subveriti fuerant catholici, hetgeen ook in het vervolg van den volzin eenige verandering heeft meegebracht.

2) De naam is onleesbaar gemaakt.

Jacobus hic Arminius, Audewatranus, in expugnatione illius oppiduli extractus et ab ordinibus ad studia exhibitus, diu Genevae studuerat. Tandem more Genevensium in ipsorum theologia doctor factus, Hollandiam versus a Beza fuerat remissus, cum Joanne Augustini Wyt den Bogart et alio quodam, qui diu egit concionatorem Schoonhoviae, cum hoc elogio, ut moneret: Arminium multa posse praestare in ecclesia (ut ipse dicebat) Dei, sed periculosum esse cum ipso de fide controvertere. De Joanne Wt den Bogart: ipsum esse hominem ambitiosum et plane honores quaerere. De tertio: esse bonum historicum. Ex his tribus Arminius ante paucos annos in academia ipsorum Leidensi theologiae eius, quae ibi docetur, professor ordinatus; hic visus quibusdam velle nonnulla in calvinismo innovare, sicuti etiam huius anni xxx Junii ex pseudosynodo Zuythollandica ablegati sunt Leidam, ut Arminium convenirent, Franciscus Lantspergius Roterodamensis, Libertus Fraxinus Hagiensis, et Daniel Dolegius Delfensis concionatores, et ex synodo Noorthollandica Joannes Bogarts Harlemensis et Jacobus Rolandi Amsterdamensis precones, ut indicarent se in examine juniorum, qui ad concionatoris officium erant assumendi, invenisse opiniones quasdam novas et hactenus non doctas, quas dicerent se ab Arminio hausisse. Petebant itaque ut secum tali de re conferre dignaretur. Arminius, veritus damnationem, istud refugit, dicens nullam esse rationem cur ipse potius esset examinandus quam alii professores; obtulit tamen cum ipsis super doctrina christiana in genere conferre, si, deposita legatorum persona, ut privati hoc desiderarent. Et hoc initium sinistrae de Arminio opinionis, quae postea ingentium turbarum caussa fuit, ut infra suis locis notabimus. Paucis enim elapsis diebus, xxviii scilicet Julij, Foius a Brochoven, consul Leydensis, cum Paulo Merula, professore bonarum literarum, tanquam seniores a senatu Leidensium calvinistarum ecclesiastico, ad eundem Arminium mittuntur, idem petitum, eo tamen moderamine ut invitum ad collationem non cogerent, quod et, Arminio nolente, factum non est.

Rursum ix Novembris huius anni dictus Lanspergius cum Festo Hommio, concionatore Leidensi, petierunt a

curatoribus universitatis Leidensis, ut professores ipsorum theologiae rogarentur collegiatim vel separatim, quid sentirent super novem questionibus exhibendis. Curatores vero hoc negaverunt, dicentes nolle se facere suspicionem, quasi in universitate Leidensi aliter doceatur quam rectum sit; esse pro manibus (ut sperabatur) sinodum nationalem: in illa de huiusmodi rebus commodius agi posse.

1606.

(f. 144.) Initio anni Ultrajecti dominus de Rijnswoude cum nonnullis aliis citatur edicto publico, ut personaliter compareat, eo quod dicerent eum exerto gladio suppretori minatum fuisse, cum nuper in aedibus dominae de Urck d. Wilhelmus jesuita quaereretur. Decreverant plane nobilem illum adolescentem, si comparuisset, in tetrum carcerem conjicere; verum excepit se habere privilegium illustrium et per procuratorem comparere posse.

De goede verwachting, die de Katholieken van Koning Jacobus hadden, na het buskruid-verraad verdwenen.

(f. 144.) Reverendissimus dominus archiepiscopus Sasboldus, qui vigesima prima Decembris Colonia decesserat, initio huius anni per Paderbornam et Ossenbruggam magno circuitu Lingam venit, delusis haereticorum insidiis, qui per aliquot dies iter observarant. Offendit autem in illis partibus homines, propter diuturnam haeresim rudes instar sylvestrium Indorum, imo bestiarum; habuerant enim concionatorem haereticum, Joannem a Spinhusen, hominem, ut id genus solet, vitijs addictissimum, cuius doctrina et exemplo pulchre in istis profecerant; is, dedita Linga, Trajecti, commendante Joanne Wten Boogaert, summum ecclesiastem per multos annos egit. Sasboldus, qui gravissimo frigore cum aliquot sacerdotibus, inter quos insignis vir magister Martinus Regius, Lingam venerat, ob multitudinem militum in unico cubiculo, eoque foetidissimo et peste infecto, apud civitatis praetorem cum suis agere cogitur, et diebus Conversionis sancti Pauli

atque Purificationis sacramentum confirmationis ingenti hominum frequentia erogavit.

Interea Hollandi per dioceses Paderbornensem et Monasteriensem grandes praedas agunt, magnas pecuniae summas monasteriis imperant, et raptim redeunt metu regiorum.

(f. 144vso.) Oritur hoc tempore non levis contentio inter Pontificem et Venetos, occasione patrum societatis Jesu; quos caussabantur Veneti, nobilium foeminarum praesertim, haereditates captare et obtinere, magno vectigalium reipublicae detrimento; ut nos inferius relaturi sumus.

Vigesimo tertio Maij Trajecti pistor quidam haereticus, vesperi monitus a vicino suo, Wilhelmo a Royen, catholico, ut caute ignem suum custodiret, pro ingenio calvinistarum plaustra convitiorum et blasphemiarum in catholicum evomit, eo quod parentes eius panem, qui sacro altaris sacrificio servit (Hostias vocant), coquere solerent. Verum catholicus, domum ingressus, patienter contumelias tulit occlusis foribus; cum ecce vindicta divina: post sex horas, media nocte scilicet, pistoris tres domus contiguae simul ardere incipiunt et paucis horis superiores partes omnes absumuntur, vicinorum domibus, quantumvis omnino contiguis, et praesertim catholici illius qui monuerat, penitus illesis.

Aanslag van Spinola op Sluis, aan de Hollanders verraden en mislukt.

(f. 145.) In Hollandia septentrionali honestus quidam indigena sacrum in aedibus suis celebrari fecerat, quatuor tantum iisque domesticis praesentibus; quare a praetore mulctam exactus, lege agendum putavit, eo quod turbam non convocasset contra interdictum ordinum, et sua cuique domus libera ut sit hactenus velle prae se tulerant, ne viderentur cuiusquam conscientiam onerare velle; attamen praeclari Hollandiae judices hominem in prescriptam edictis suis poenam condemnant: facile ut pateat quam haereticis fidendum sit, qui aedes et conscientias liberas esse debere passim dictitant, nimirum in regionibus ca-

tholicis contra se inquiri nolunt, ubi autem, catholicis ejectis, nullo jure aliena occuparunt, omnia sibi licere ostendunt.

Amstelredami quoque religiosus quidam ex Brabantia ...[1]) cum a praetore deprehensus esset, ignorante tamen quis qualisve foret, et tribus primariis civibus pro mulcta, ipsi infligenda, fidejubentibus, dimittitur; qui fidejussores hoc tempore a magistratu condemnantur in mulctam quinque millium florenorum; rogatique qua ratione tantam penam imponerent, cum sacerdotibus non nisi privatio beneficii ecclesiastici ordinum edictis praescribatur, responderunt, se huiusmodi mediis tentare ut intra sexennium omnes sacerdotes Amstelredamo pellantur; atque ita solvere coguntur: occulto forte Dei judicio, nam plerique religiosi, ditioribus mercatoribus nimium complacendo, passim ipsis permittebant, ut merces etiam canonibus vetitas et contra regis sui interdictum in Indiam deferrent, nescio quo fundamento.

Veroveringen van Spinola in Overijssel.

(f. 145vso.) Martinus Regius atque alii insignes sacerdotes in recuperata Transisulania cum Rmo Sasboldo interim in vinea domini gnaviter et magno fructu laborant; unde et Spinola omnia bona ecclesiastica, etiam illa quae canonici sancti Petri Trajectenses in Twentia obtinent, ipsis addicit. Verum canonici illi apud Archiducem conquesti, cum et isthic heretici, proh dolor, nimium possent, ut restituerentur sibi illa bona obtinuerunt: nullo jure, nam et ipsi in terra hostili habitabant et multi haeretici simoniaci intrusi et uxorati erant.

(f. 145vso.) Octava Julii concionatores haeretici synodum celebraturi Trajecti in caussa Herminii atque Gommari, superius citata, locum delegarant maius capitulum summi templi; verum cum intellexissent aedificium illud vicinorum auribus subjectum esse, veriti ne ipsorum altercationes vulgo fabula forent, locum mutant, et in refectorio Johannitarum amplissimo convocantur: conveniunt

1) De naam is onleesbaar gemaakt.

numero circiter centum, plerique juvenes imberbes. Veriti autem ordines, ne quid, pro genio calviniano, tumultuosius agerent, duos e collegio suo deputant, qui in consilio praesideant; quibus a civitate Trajectensi duo alii adjunguntur. Huiusmodi concilia celebrant qui legitima repudiant.

Actum de caussa praedestinationis, sed nihil constitutum; ad mores itaque conversi statuunt, ut custodes templorum posthac populo psalmis canendis praeirent, coenamque frequentare tenerentur; et nonnulla alia. Hollandi concionatores postularunt, ut synodus generalis aliquot provinciarum celebraretur, sed obtinere non potuerunt. Timebant enim verendi patres Trajectenses, ne a patribus Hollandis, multitudine suffragiorum superati, in ordinem redigerentur.

Nieuwe voordeelen van Spinola in Overijssel.

(f. **146.**) Quia naves Hollandorum omnes, nullo discrimine, passim diripiebant, ideo rex Daniae cum septem ingentibus navibus, quarum praetoria nonaginta septem tormenta bellica maiora vehebat, in Angliam trajicit, acturus cum sororio suo de reprimendis piratis; quare ordines, ut principibus exteris satisfacerent, omnes praedatorias naves ante primam Decembris domum redire jubent; nihilominus tamen adhuc quinque, insigniter instructae, Roterodamo ad praedam dimittuntur, ea conditione ut ante primam Decembris cum caeteris redeant. Porro qui eas naves conscenderunt etiam in muratis urbibus, Roterodami praesertim, furtis et homicidiis ita saeviebant, ut viris honestis non liceret uti publico, saltem in plateis minus principalibus.

Septima Augusti Trajecti in singula fumaria triginta stuferi imponuntur; verum cum cives tumultuari inciperent et turpibus, veris tamen, convitiis magistratum exciperent, et insuper centuria lanionum, vespere ad excubias progressura, seditionem aperte inchoaret, ita ut tympanatores diffugerint, res intermissa est.

Spinola, door gebrek geteisterd, ruimt Overijssel, doch keert terug als Maurits Grol aantast, zoodat deze onverrichter zake aftrekt.

(f. 146vso). Notabile dictum est Spinolae, qui cum ex captivis aliquem rogasset, quid de ipso sentiret Mauritius, cum ille respondisset: mercatorem strenuum te esse dicit; subinfert: dicas Mauritio, me esse mercatorem sed magno principi servire; ipsum vero, qui princeps est, etiam sordidis mercatoribus subesse.

(f. 146vso.) Nona Septembris piissime in domino obdormivit charissima mea mater, [1]) postquam mortuo patre meo, cui septem mensibus nupta fuerat, 40 annis continuo vidua, me posthumo, supervixisset et jam tertio caussa religionis mecum solum vertisset. Sepulta est [1]) ante altare d. virginis, cuius nomen ferebat, cui semper devotissima extiterat, cuius nativitatis die, pridie scilicet quam moreretur, sacramentis ecclesiae communicans etiam sacra unctione delibuta fuerat a domino Hadriano ab Oirschot, suo confessorario. Requiescat in pace optima matrona, quae eo nomine nunquam satis laudari nequit, quod pia, casta et prudens plurimum solitudine semper delectata fuerit, totis triginta annis pedem domo non extulerit, nullas adventantes admiserit, solo deo contenta, cuius corpori et sanguini singulis septimanis communicare consueverat. Ego sicut piissimae et charissimae mihi matri cum multis lacrimis requiem aeternam precor, ita etiam me precibus eius apud deum meum juvari non dubito. Decessit annos nata LXVI, ipso suo natali.

(f. 146vso.) Magister Adelbertus, qui in Hollandia aliquamdiu in vinea dei laborans haeserat, ob frequentes insidiatores Coloniam migrare cogitur.

Vervolging der Katholieken in Engeland: stipte eeden van hen gevergd.

(f. 147vso.) Sed nec puritani liberius agunt: cum enim rex nullum magistratum nullamque jurisdictionem in regno suo probet quam a se dependentem, etiam ecclesiasticum

---

1) De naam van de moeder, van den vader en van de kerk, waar de moeder begraven ligt, zijn eerst geschreven doch later uitgeschrapt. Er is echter nog uit te lezen, dat zij ergens te Utrecht werd begraven.

consistorium, calvinianorum moderamen profligat: unde magnus eorum numerus in Hollandiam trajicit, qui jam Leidae suorum synagogam erexerunt.

(f. 148.) Diximus anno praeterito ingentem discordiam esse ortam inter Jacobum Arminium Oudewatranum et nonnullos professores hereticae theologiae Leidenses, precipue vero Franciscum Gommarum. Res multis thesibus et antithesibus publice ventilata in omnium oribus versabatur: lippi et tonsores publice de hac re disputabant, imo et verberibus contendebant. Ordines igitur Hollandiae, tanquam suae religionis antistites, utrumque evocant Hagam et delegant jurisperitos, collegium scilicet supremi consilii, cum 4 concionatoribus, ut de questionibus hisce coram inquirerent et de inquisitis ad se referrent. Parent illi; tradit de scripto utraque pars suam opinionem (Gommarus tradit 31 articulos); consiliarii perlegunt, deliberant, neutri parti ea quae ab adversario tradita erant communicantes. Tandem ad ordines rem deferentes hoc modo enuntiant: Dominus praeses et consiliarii majoris consilii, referentes ad potentes dominos ordines de collatione coram se habita, dicunt, suo judicio inter Gommarum et Arminium nullam esse controversiam de aliquo fidei capitali articulo, necessario ad salutem.

Siste quaeso hic pedem, lector, et vide quod qui Romanum pontificem et sacrosancta concilia de articulis fidei judicare nolunt, ipsi judices agnoscunt homines seculares, mercatores indoctos et ex ima fece vulgi, qui sibi conscii suae imperitiae, quod ne verba quidem controvertentium intelligere possent, negotium rejiciunt in aliquot leguleios, tanquam caussam quandam pecuniariam. Illi porro eo audaciae progrediuntur, ut determinare ausint, quinam articuli sint de fide et ad salutem requirantur, et ulterius res tam graves et primarias de fide non esse definire non verentur; quarum catalogum statim subjiciemus. Anacharsis Scytha, videns Athenis oratores populo coram declamare et populum suffragia ferre, scite dicebat: ineptum sibi videri quod sapientes dicerent et stulti judicarent. Longe absurdius hic fit: Athenienses de rebus tantum politicis, de lumine naturali perceptibilibus, judi-

cabant; isti vero de negotiis theologicis, quae divinitus dato lumine supernaturali gratiae definiuntur. Usque adeo heretici desipiunt, deo permittente, ut sint inexcusabiles qui eos sequuntur.

Verdere uitweiding over deze kerktwisten. Arminius door de Staten van Holland gehoord. Zijn leer. Beoordeeling van deze.

(f. 149.) Demum ponit aliud expedientissimum remedium, ut scilicet soluta synodo ordines dent authoritatem quibusdam actis ecclesiasticis, quae in ecclesia christiana quisque observare teneatur, quae ordines faciant prius per concionatores ostendi convenire cum verbo dei, declarentque ordines huiusmodi acta verbo dei convenire. Hic, hic spectatum admissi risum teneatis, amici. Qui episcopos, qui patres, qui sanctos judices nolunt, qui nullum judicem nisi scripturam clamitant, hic alios judices constituunt, et laicos indoctos. Vide quae toties tetigimus. Qui authoritatem antiquioris ecclesiae, qui declarationes eius irrident et respuunt, hic novos canones sanciunt. Nimirum sacrosancta Belgica synodus, in spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea sanctorum ordinum legatis! O ineptias! Sed queso, amice lector, rem mecum inspice: duo sunt axiomata hereticorum confessa; primum, quod nobiscum commune est: peccare eos et hereticos esse qui falsam fidem predicant; secundum ipsis proprium est: nullam authoritatem esse stabilem preter canonicam scripturam. Ex priore deducunt Gommaristae nihil in confessione fidei esse innovandum, et sic evertunt secundum. Arministae, amplectentes secundum, tollunt primum.

Demum Arminius, videns sua omnia esse nullius momenti, ad generale emplastrum confugit et dicit: haec omnia non esse de fide. Eadem ratione licebit ipsis dicere, nec ea esse de fide, in quibus dissident cum mennonistis, martinistis, et etiam catholicis; et sic sequetur omnes hereses recte credere; quod est verus politicismus. Quorsum igitur ordines quid esset de fide determinarent?

Amice lector, visum mihi fuit, dum hae ferverent controversiae, spem esse posse quod Arminius tandem ad

gremium s. Romanae ecclesiae rediret; sed penitus rem considerans longe a veritate me abfuisse video: estuans enim odio in s. Romanam ecclesiam summumque Petri successorem, per has omnes innovationes nihil intendebat, nisi ut calvinismum dealbaret, et sic validius catholicam fidem oppugnaret; unde conducibilius videtur ut Gommaristae praevaleant, ut foeditas calvinismi manens non solum pauciores seducat, sed etiam infinitos viros a se avertat.

1607.

Wttenhorst herwaarts: aanknooping van den vredehandel.

(f. **150.**) Cum ante aliquot septimanas d. Hadrianus in Mijert, Willes et circumvicinis pagis concionaretur, offendit zizaniam a diabolo in simplicium illorum cordibus non leviter seminatam. Erro enim quidam, Henricus Henrici, qui se presbiterum et a preposito Harlemiensi missum asserebat, in illis partibus quaedam heretica docuerat: communionem scilicet sub utraque specie frequentandam, et vinum illud, quod in ablutionem oris post communionem offerebatur, esse verum Christi sanguinem; matrimonia coram haereticis contracta non esse renovanda, et similia. Unde predictus d. Hadrianus arguit illos rusticos, ut qui non legitime missum recepissent; et falsa eius dogmata sana ecclesiae catholicae doctrina refutavit, monuitque in posterum ut huiusmodi impostoris conciones devitarent. Unde nebulo hic, cum rusticos a se aversos et questum suum interversum vidit, sub initium Martij literas per suae factionis homines Trajectum ad d. Hadrianum misit, quibus certis propositis articulis ipsum ad disputationem cum multa verborum injuria coram rusticis judicibus provocavit. Articuli autem inter alia haec continebant: utrum deus creasset hominem, an homo deum; utrum Christus (sic enim posuerat) hominem redemisset an homo Christum; quibus nonnulla de traditionibus ecclesiae et communione sub utraque specie eque subtiliter annectebat, charactere tam deformi vix ut legi posset, tali literarum connexione, pro sacramentis ut crakamenta scriberet. Porro articulos praefatos, quos hac

forma Henricom Henricx subsignarat, Amsterdamum ad magistrum Sibrandum Adrianum misit; qui duos laicos, in vulgaribus illis controversiis satis exercitatos, ad hominem destinat; quem offenderunt concionem suis habentem in auditorio circiter quinquaginta hominum; ubi in omnium presentia hominem rogant, num sacerdos sit, et a quo consecratus; qui respondit, se Migensi episcopo (qui ubi gentium esset docere non poterat) sacerdotem factum. Latine ut legeret rogatus, tremulis labris et lippis oculis recusavit; unde a rusticis ob ignorantiam irrisus tanquam laicus ejectus est. Prefati vero laici domum, re bene gesta, redeuntes in superbiam elati (ut exemplo cautior fiat posteritas) literas satis contumeliosas ad dominum Hadrianum miserunt, eum acerbe insimulantes, quod questiones ad rem non pertinentes (sic illi doctrinam de communione sub una specie et de matrimoniis hereticorum vocabant) cum scandalo coram simplicibus movisset.

Nihilominus tamen [1]) ubique saevitum est in catholicos: nam et in ipsa Hagacomitis, ubi ipsi archiducum legati aderant, domus cuiusdam primarii civis, apud quem conventus erat causa religionis, a procuratore generali vi invasa, et mulcta a praesentibus crudelissime exacta. Leidae quoque et Harlemi haud dissimiliter actum. Quin et quia d. Hadrianus sepius et presertim circa festum paschatis in Goilandiam excurrere solitus erat, Hollandi injungunt procuratori suo generali, sacerdotem, e Trajecto venientem, ut observet sedulo; quare dilata fuit eius profectio usque ad dominicam in albis. Trajecti quoque, licet dissimulantius, attamen sevitum fuit in conventus catholicorum. Amstelredami vero, cum jure non possent, injuria irruunt in aedes honestae cuiusdam viduae, apud quam hospitabatur dominus Nicolaus Nomius, qui Hornae captus insigni scabinorum humanitate dimissus fuerat, delinito muneribus praetore. Hunc iterato capiunt, in carcerem conjiciunt et coram magistratu examinantes rogant, num monachus esset; quo negato, rogant, num

1) Deze aanhef is blijven staan nadat een voorafgaande zin, betreffende den vredehandel, uitgeschrapt was.

sacerdos; quod cum fateretur, rogant, num sacrum celebrasset vel Amsterdami celebrare intendisset; cumque item negative respondisset, eo quod hospitii tantum caussa, alio profecturus, eo venerat, putabatur omnium omnino judicio dubio procul absolvendus, cum aequi isti judices hominem penitus innocentem mulctant 200 florenis, et insuper extra Hollandiam in exilium ire jubent, minantes quod, si rursum in Hollandia inveniatur, publice eum tanquam proditorem punituri essent. Verum cum, extra stilum fori sui, caussam nullam in sententia expressissent, nec etiam exprimere potuissent, quippe nulla omnino suppetente, quidam ex judicibus (scabinos vocant) privatim caussam ab amicis suis rogati, responderunt: nihil sibi magis in votis esse quam ut omnes catholicorum sacerdotes, etiam sine ulla caussa, primum male tractent et deinde in exilium pellant.

Hervatting van den vredehandel. Wapenschorsing. Overwinning van Heemskerk bij Gibraltar. Geschil tusschen Rome en Venetië, en andere buitenlandsche zaken. Fransche en Engelsche afgevaardigden tot den vredehandel hier.

(f. 154.) Agebatur adhuc de pace cum rege Hispaniarum in Hollandia; cumque putarant catholici laxius sibi propterea futurum catholicae religionis exercitium, ecce tibi subito pretor cum Anglis aliquot militibus Trajecti in hospitale sancti Laurentii irruit et altare, quod ibi adhuc consecratum et ritu catholico ornatum erat, fede prophanat et demolitur, et mox, initio Septembris, omnibus monasteriis a magistratu, et praecipue consulibus, misso viatore publico injungitur, ut altaria, quae in ipsorum penetralibus sacrata vel in ecclesiis profanata quidem sed nondum subversa fuerant, penitus demolirentur. Statim judicatum omnibus monasteriis, nequaquam ex haereticorum praecepto hoc fieri licere. Itaque magistratus, immissis per vim operariis, expensis monasteriorum omnia altaria summo tumultu, praesertim in monasterio s. Agnetis, destrui et dissipari fecerunt; quo facto lapides seponi et rudera in locum mundum defodi curavi [1]).

1) Later is dit veranderd in: sacerdotes vero lapides .... curaverunt.

forma Henricom Henricx subsignarat, Amsterdamum ad magistrum Sibrandum Adrianum misit; qui duos laicos, in vulgaribus illis controversiis satis exercitatos, ad hominem destinat; quem offenderunt concionem suis habentem in auditorio circiter quinquaginta hominum; ubi in omnium presentia hominem rogant, num sacerdos sit, et a quo consecratus; qui respondit, se Migensi episcopo (qui ubi gentium esset docere non poterat) sacerdotem factum. Latine ut legeret rogatus, tremulis labris et lippis oculis recusavit; unde a rusticis ob ignorantiam irrisus tanquam laicus ejectus est. Prefati vero laici domum, re bene gesta, redeuntes in superbiam elati (ut exemplo cautior fiat posteritas) literas satis contumeliosas ad dominum Hadrianum miserunt, eum acerbe insimulantes, quod questiones ad rem non pertinentes (sic illi doctrinam de communione sub una specie et de matrimoniis hereticorum vocabant) cum scandalo coram simplicibus movisset.

Nihilominus tamen [1]) ubique saevitum est in catholicos: nam et in ipsa Hagacomitis, ubi ipsi archiducum legati aderant, domus cuiusdam primarii civis, apud quem conventus erat causa religionis, a procuratore generali vi invasa, et mulcta a praesentibus crudelissime exacta. Leidae quoque et Harlemi haud dissimiliter actum. Quin et quia d. Hadrianus sepius et presertim circa festum paschatis in Goilandiam excurrere solitus erat, Hollandi injungunt procuratori suo generali, sacerdotem, e Trajecto venientem, ut observet sedulo; quare dilata fuit eius profectio usque ad dominicam in albis. Trajecti quoque, licet dissimulantius, attamen sevitum fuit in conventus catholicorum. Amstelredami vero, cum jure non possent, injuria irruunt in aedes honestae cuiusdam viduae, apud quam hospitabatur dominus Nicolaus Nomius, qui Hornae captus insigni scabinorum humanitate dimissus fuerat, delinito muneribus praetore. Hunc iterato capiunt, in carcerem conjiciunt et coram magistratu examinantes rogant, num monachus esset; quo negato, rogant, num

1) Deze aanhef is blijven staan nadat een voorafgaande zin, betreffende den vredehandel, uitgeschrapt was.

sacerdos; quod cum fateretur, rogant, num sacrum celebrasset vel Amsterdami celebrare intendisset; cumque item negative respondisset, eo quod hospitii tantum caussa, alio profecturus, eo venerat, putabatur omnium omnino judicio dubio procul absolvendus, cum aequi isti judices hominem penitus innocentem mulctant 200 florenis, et insuper extra Hollandiam in exilium ire jubent, minantes quod, si rursum in Hollandia inveniatur, publice eum tanquam proditorem punituri essent. Verum cum, extra stilum fori sui, caussam nullam in sententia expressissent, nec etiam exprimere potuissent, quippe nulla omnino suppetente, quidam ex judicibus (scabinos vocant) privatim caussam ab amicis suis rogati, responderunt: nihil sibi magis in votis esse quam ut omnes catholicorum sacerdotes, etiam sine ulla caussa, primum male tractent et deinde in exilium pellant.

Hervatting van den vredehandel. Wapenschorsing. Overwinning van Heemskerk bij Gibraltar. Geschil tusschen Rome en Venetië, en andere buitenlandsche zaken. Fransche en Engelsche afgevaardigden tot den vredehandel hier.

(f. 154.) Agebatur adhuc de pace cum rege Hispaniarum in Hollandia; cumque putarant catholici laxius sibi propterea futurum catholicae religionis exercitium, ecce tibi subito pretor cum Anglis aliquot militibus Trajecti in hospitale sancti Laurentii irruit et altare, quod ibi adhuc consecratum et ritu catholico ornatum erat, fede prophanat et demolitur, et mox, initio Septembris, omnibus monasteriis a magistratu, et praecipue consulibus, misso viatore publico injungitur, ut altaria, quae in ipsorum penetralibus sacrata vel in ecclesiis profanata quidem sed nondum subversa fuerant, penitus demolirentur. Statim judicatum omnibus monasteriis, nequaquam ex haereticorum praecepto hoc fieri licere. Itaque magistratus, immissis per vim operariis, expensis monasteriorum omnia altaria summo tumultu, praesertim in monasterio s. Agnetis, destrui et dissipari fecerunt; quo facto lapides seponi et rudera in locum mundum defodi curavi [1]).

1) Later is dit veranderd in: sacerdotes vero lapides .... curaverunt.

Sed nec in aliis civitatibus modestius actum est: in festo enim Nativitatis domini praetor Leidensis domum Hadriani a Sonnevelt, civis primarii, obsidet, conventum disturbat et dictum Sonneveltium ad grande lytrum adigit. Quin et aliis adhuc aedibus idem fecisset, nisi dux itineris in noctis tenebris aedes ignorasset. Sed et Dordraci magister Theodorus, et Montfortij e societate Jesu Wilhelmus vix manus inquirentis praetoris fuga et latebris evaserunt.

Terugkeer van pater Neyen uit Spanje: voortgang van den vredehandel. Overmoed der rebellen. Spinola herwaarts gezonden.

(f. 156.) Ante medium huius anni Festus Hommius Leidensis, Joannes Bernardi Delfensis et Dibbetius Dordracenus concionatores rursum Arminium conveniunt, qui jam apte pro se ferebat, esse quaedam in ipsorum dogmatibus de quibus dubitabat, ut peterent quae illa essent; quibus respondit se nolle nunc ista pandere, porro in synodo nationali ea omnia in medium prolaturum; quod brevi futurum sperabatur. Rursum petunt, ut illa saltem nunc indicare vellet, ut fratres alii possint de illis premeditari et preparati ad tantam synodum venire. Negat rursum Arminius, sed offert se paratum cum ipsis privatim agere de toto dogmate et de mediis inveniendae veritatis, et ita abierunt.

Res haec videbatur exigere synodum nationalem, et licet ordines veriti [1]) concionatorum suorum seditiosa molimina (ob quae nec classicas nec particulares synodos sine legatorum suorum praesentia unquam habere voluerunt), tandem tamen hoc anno ut aliqua nationalis tempore determinando haberetur consenserunt, in qua ipsorum legati presiderent, et revideretur atque emendaretur professio fidei et catechismus Belgicus, et de omnibus controversiis, etiam fidei, ad ordines referrent, ut ipsi super singulis statuerent; et in eum finem hoc anno praeparatoriam synodum quorundam concionatorum haberi voluerunt Hagae, quod in eo loco presentes ordines facilius quid ageretur rescirent et ordinare possent.

---

1) Lees: vererentur.

Vide queso, lector, quam inordinata sit hereticorum synagoga, quae laicum caput habere cogitur: justo dei judicio, quod a Romana amplitudine tam foede defecerunt. Vide, qualis in ipsorum concionatoribus spiritus superbiae, ut qui suis etiam complicibus formidini sint, nihil ut mirum si calvinistae contra optimum regem catholicum rebellarint, cum nec de suis symmistis superiores ferre possint.

Mense Junio ex synodo hac praeparatoria rursum petitur Arminius, dubia sua ut proponat. Ea erant potissimum quoque, ut ipsi insimulabant, de predestinatione scilicet, de lapsu Adami, de libero arbitrio, de originali peccato, de salute parvulorum, quae ex studiosorum Leidensium sermonibus et relatione collegerant et sparserant per totam Hollandiam. Arminius Leida Hagam ad tam reverendum conventum (ut ait) advolat, non neminem ex illis convenit, aperte diffitetur ita se sentire ut articuli insinuabant; et tamen postea apparuit vere eum ita sensisse: ut intelligas, lector, quam nihil estiment heretici etiam in causas fidei mentiri, ubi catholicis vel simulare et equivocare piaculum est. Advocatus namque ad plenum ordinum consessum Arminius, cum jam in fine deputati essent qui acta ipsorum ad ordines referrent, surrexit et declaravit: articulos illos quoque suos non esse nec se ita sentire. Rogatur a quibusdam, ut saltem declaret quae in illis improbet; hoc facere negavit, dicens, se ad hoc vocatum non esse. Nota queso, amice lector, quam necessarium reipsa heretici fateantur esse caput in negotiis ecclesiae, nec concilia sufficere sine legitimo praeside, contra quam verbis prae se ferunt, cum ordines, homines laicos et fere ἀναλφαβήτους, presides faciant et confirmationem actorum ab ipsis petant.

1608.

(f. 157.) In strenam novi huius anni et arram futurae pacis Trajecti quarto Januarij publice renovatur crudelissimum illud edictum ordinum, quo omne exercitium catholicae religionis sub gravi poena facere et frequentari prohibetur. Sicuti et Amsterdami vi invadunt domum

Cornelii Dunii, mercatoris laneorum pannorum, qui, vix occultato sacerdote, gravi lytro cum praetore paciscitur. Harlemi quoque XVI Januarij magister Simon Coggemannus, sacerdos, in exilium pellitur, quia meretrici poenitenti atque idipsum flagitanti flagellum, quo se puniret, dederat; et non multo post dominus Rodolphus Trajecti in magistratum evocatur, eo quod in ecclesia sanctae Mariae avio quodam sacello sacrum fecisse dicebatur.

Aankomst van Spinola te 's Gravenhage. Blauwboekjes tegen den vrede.

(f. 157.) Inter eos qui paci adversabantur maxime, inter provincias, notati sunt Zelandi, qui sub exulibus Flandris atque Brabantis agentes, inquietissimi omnium aestimabantur, et post hos Trajectenses, procurante praesertim Gerardo Renessio Vanderano, lusco consule. Inter Hollandos vero Amstelredamenses, quorum consules in conventu publico ordinum, audientibus regiis legatis, probroso et meretricio convitio regem Hispaniarum incessere veriti non sunt, ita ut Spinola, respiciens ad Brederodium et alios nobiles, rogare non dubitaret: utrum cum eiusmodi hominibus regerent vel ab illis regerentur. Verum stimulabat Amsterdamenses privatum suum interesse, ex lautissima Indica mercatura vel potius depredatione veniens. Cum enim ex illa navigatione quarta rapinarum pars ad comitem Mauritium ex pacto convento spectaret, et plena, eiusmodi ut solet de rebus, ratio non fuisset reddita, hoc tempore, fervente pacis negotio, Mauritium adeunt et ut alogistae esse possint de preterito requirunt, quadringenta millia florenorum ei praesente pecunia offerentes; quam ille avide correptam statim, ferratis cistis inclusam, in Germaniam, ubi thesaurum habebat, destinat. Quod si tantum pro quarta parte Mauritio spontanee oblatum est, facile conjici poterit, quanto suo commodo mercatores hi, praesertim huius negotiationis exercitores et institores, ista tractarent. Unde et toto hoc pacis tractatu in nulla re major difficultas reperta est quam in navigatione Indica et religionis catholicae exercitio.

Harde winter.

(f. 157vso.) Reverendissimus dominus archiepiscopus Sasboldus hactenus Oldenzaliae commorabatur, a Brabantis penitus neglectus, in summis angustiis: ex incommodis enim cibis et praesertim mucido pane non tantum ei dentes deciderunt, sed etiam gravem morbum contraxit, unde submissae ei a domino Hadriano ab Oirschot uvae passae et nonnulla alia, quae istic haberi non poterant, aliquo adjumento fuerunt, ut vix a morbo convalesceret. Quia vero tunc inter pacis arbitros agebatur de occupatis a regiis in Transisulania cum aliis quibusdam commutandis, injunctum est ei ab archiduce, Coloniam ut se transferret; quo etiam initio Maij pervenit.

Pater Neyen naar Spanje om den handel op Indië. De zaak van Arminius bij de Staten in overweging.

(f. 158vso.) Tota passim Hollandia hoc tempore turbantur catholicorum conventus, et mulctae crudelissime exiguntur. Specimen capi potest a civitate Delfensi, in qua cum pauci essent catholici et non nisi duo sacerdotes, iique in latebris agentes, tamen certo mihi constat praetorem ejus civitatis ex solis catholicorum mulctis [ex] hoc tempore intra undecim menses mille trecentos florenos coegisse.

Octavo Junij stilo veteri res mirabilis Trajecti accidit. Mathias enim ab Hoboocken, civis Trajectensis iconoclastarum princeps, cum uxore sua ad publicum convivium in coenobio sanctae Catharinae Johannitarum invitatus, multa ibidem blasphema protulerat contra venerandum eucharistiae sacramentum et specialiter contra miraculum sanguinis domini, qui rubris maculis corporali impressis quotannis Boxtelii celebratur, magno hominum concursu, intra octavas venerabilis sacramenti, qui dies cum tunc adesset et plerique Trajectenses devotionis caussa illo navigassent, occasionem dabat eius blasphemiae. Verum sub vesperam cum uxore domum reversus, quae est juxta pontem sanctae Geertrudis ad fossam veterem, ad signum maculosae vaccae, inveniunt in retractiori suo cubiculo pulvinaria lecto disturbata et, revolutis stragulis, totum lectum sanguine foedatum, qui usque ad pavimentum defluebat; vitreae fenestrae aliaque supellex sanguine erant

respersa; linteamina, quae vestiario abdita et plicata custodiebantur, sanguine in tantum madebant, ut a plerisque exprimeretur, contra parietem dealbatum manus sanguinolentae vestigia erant infixa, ut et in altero pulvinari. Consternati itaque diu haeserunt, quid agerent incerti, donec sub auroram advocarent concionatorem suum hereticum, Joannem a Spinhusen, Lingensem, qui expavescens hortabatur ut rem silentio tegerent, ne catholicis ridiculo essent, aperte declarans esse manum dei. Sed irrumpentibus ad tantae rei famam undique vicinis, res toti civitati manifestata est.

Buitenlandsche voorvallen.

(f. 159.) Leidae in Hollandia est honesta admodum matrona, nunc Antwerpiae habitans, mihi probe nota, nomine Cornelia, Cornelii civis Leidensis filia, uxor Jacobi Theodorici, dicti Duplicis, fabri murarii, eiusdem civitatis operum publicorum expraefecti, nata annos quadraginta septem, quae a sexto suo puerperio per annos sexdecim grave incommodum in sinistra sua tibia habuerat: quatuor enim praegrandia foramina, mire putentia et sanie fluentia, tali incommodo habuerat, vix ut in domus suae pavimento incedere posset; arteriae enim, undique conglobatae et ad avellanae nucis magnitudinem tumentes, circum foramina illa conspiciebantur. Malum hoc cum etiam marito domesticisque gravem horrorem incuteret, per multos annos variis chirurgis et medicis adhibitis opem quaesierat; a novissimo etiam triennio usque ad praesentis Maij calendas fere quotidiano ministerio usa fuerat Theodorici Pavonis, Amstelredamensis, in universitate Leidensi medicinae doctoris et professoris primarii atque anatomistae insignis; qui varia medendi ratione succurrere tentarat, sed, malo superante omne remedium, tandem velut desperato morbo supersedit ulteriori conatui, expresse dicens huic matronae, quod a nullo mortalium curari posset, sola morte liberanda. Fuerat haec mulier haeretica longo tempore, ita ut etiam coenam haereticam frequentaret, quippe omnibus consanguineis suis haereticis et in magistratu existentibus; verum ante tempus non longum ad gremium ecclesiae redierat. Cum itaque

audivisset de variis miraculosis curationibus, quae intercessione divae virginis in Colle acuto fierent, et ipsa eo tendere disposuit, licet tam debilis esset ut hoc mense Majo plateam calcare non posset, nisi utraque manu viri sui humeris innixa. Navigat itaque in Brabantiam, Collem adit, uno die ibidem supplex gloriosam virginem veneratur et deprecatur pro remedio, et, stante pede, ipsa caro et foramina eius consolidantur et insuper etiam pellis superinducitur. Parat itaque postridie abitum, verum cum oneratiore curru a considentibus nonnihil incommodi passa esset, vesperi novam illam pellem plane ruptam et undique dependentem conspicit. Vocatur ab hospite eius chirurgus; verum illa ne tangeret prohibebat, dicens: Qui in me cepit opus tam praeclarum, Deus, spero quod matris suae intercessione perficiet; et postridie pellem cicatricesque rediisse repperit. Gaudens itaque domum reversa est, ubi post unum atque alterum diem, cum medicum praedictum Pavonem transire conspiceret, advocat iterato. Ille substomachans ait: Scio, inquit, Cornelia, quid velis, sed malum tuum plane immedicabile est et in hominum potestate non est ut cureris. Audito tam praeclaro, illa inquit: At quaeso, domine doctor, dignare adhuc semel inspicere; quod cum primo gravaretur, demum concessit, extrahit illa caligas; ille visa tibia obstupescens: Quid hoc, inquit, rei est? sanata es; quis te curavit? Cui illa: medicus, ut vides, maior te; ad quae verba ille vultu totus rubescens: et quisnam, inquit. Cum illa miraculum et iter Collis acuti, quod medicus non sciebat, narrasset, ille, quantumvis impense haereticus, diserte affirmavit et etiamnum affirmat, rem istam humanas vires excedere. Vidi ego istam mulierem in mense Julio, et ex ore eius omnia premissa annotavi, inspexi tibiam, repperi eam a talo usque ad genu eo colore esse, quo pellis combusta esse solet, ut scilicet appareret quousque vulnus apertum fuisset, tres praegrandes cicatrices in interiore parte tibiae ordine supra talum, et quartam in exteriore parte paulo infra talum, in concavo illo plantae. Cumque gratias agens abiissem, ipsa postridie mane me quaesiit, spatio fere ducentorum passuum a domo habitationis suae. Ubi eam vidi, miratus rogavi,

num lassa esset; respondit: minime, sed huc veni ut unum tibi indicem, quod heri non recordabar. Medicus Pavo cum tibiae meae adhuc mederetur et etiamnum affirmat: nihil incurabilius in eadem apparuisse atque contractionem et tumorem nervorum, et hoc tamen omne, inquit, intercessione divae virginis sublatum est; et cum dicto caligam extrahit, mihique et avunculo meo tibiam inspiciendam et ob miraculi fidem tangendam tradidit; recognovi tunc omnia premissa, cum admiratione avunculi, hominis septuagenarii et prudentissimi, qui mulierem eiusque maritum et consanguineos optime noverat. Demum monstrante illa, vidi recte supra tibiam a latere secundae cicatricis tumorem unum arteriarum ad nucis avellanae magnitudinem, quam curatrix dei manus ibi reliquerat ad specimen mali preteriti. Inhorrui, ut fateor, totus; rogavi, num quid incommodi inde sentiret; respondit: nihil. Tum rogavit avunculus meus: et quid dicunt tui consanguinei? Frater meus, inquit illa, dicit: ne nimis leteris, soror; hieme adveniente frigore malum tanto gravius recrudescet. Tum avunculus meus: ego sepius de hoc miraculo tam apud ipsum quam apud alios hereticos huius rei mentionem feci, sed omnes tacent et, pudore suffusi, statim a me discedere querunt. Anno sequenti diligenter inquisivi, num quid incommodi rediisset; omnia sana repperi, ad grandem hereticorum confusionem, qui inficiari nequeunt et tamen credere nolunt.

(f. 160.) Initio Septembris Vincentius Gonzaga, dux Mantuanus, ex Gallia in Hollandiam venit; qui cum apprime catholicus fidem suam aperte profiteretur, parum gratus fuit ordinibus, Amstelredamo, quod videre cuperat, exclusus, Harlemi frigide admissus; Leidensibus demum commendationem regis Galli ostendit, unde vel in speciem magna gratulatione exceptus, satis imperiose a magistratu petiit, ut tam ipse quam omnes sui non nisi in catholicorum aedibus hospitium haberent; quod etiam factum est.

(f. 160^{vso}.) Philippus Nassovius, Wilhelmi Auraici principis, turbarum omnium concitatoris, filius ex priore

matrimonio, quod cum filia Maximiliani Burani contraxerat, qui diu in Hispania sub cura patrini sui, Philippi regis catholici, educatus fuerat, in foederatas regiones ex Gallia venit, ubi matrimonium contraxerat, ut amplissimis suis ditionibus, quas in Hollandia Gelriaque possidebat, inauguraretur; quod Burae et Iselsteynii factum est, magno apparatu, verum in domo civica utrobique: aperte enim in ecclesia id se facturum negaverat, quod catholicae religionis esset. Molestissimum hoc nostris haereticis accidit in Auraici sui filio: Hagam itaque cum venisset, destinant ad eum Joannem Wtten Boomgaert, concionatorem suum primarium, qui, sub specie familiaris colloquii, de religione sermonem aggreditur, respondeturque ei a principe catholice et aperte; secundo redit et, idem tentans, hoc ab eo retulit: si nihil hic tibi alterius negotii est, non est quod huc venire praesumas, usque dum te vocavero; atque ita non rediturus abiit. Ex ordinibus quidem non nemo cum exemplum patris sui ipsi proposuisset, respondit: pater meus si in republica quaedam magis sobrie egisset et maiore respectu erga regem Hispaniarum, non male fecisset.

Na Neyen's terugkomst hervatting der onderhandeling over een bestand. Beweegredenen der Koningen van Engeland en van Frankrijk en van Aartshertog Albertus en Koning Philips.

(f. 162vso.) Rebus suis conducere videbat (rex Hispaniarum), ut justitium aliquod bello fieret, quo feratus Hollandiae populus, ad mercimonia et opificia sua rediens, militem exauthoraret et armis desuesceret: imo, externo hoste sublato, cum finitimis sibi populis foederatis, quod necessarium videbatur, et cuius semina non obscura jam videbantur, tumultuari inciperet, et via aperiretur recuperandi in posterum eas regiones, quas superare majoris molis erat quam, superatis illis, vicinos in ordinem redigere, ob opportunissimum tot Hollandiae portuum situm et formidabilem mari potentiam.

Overwegingen aan de zijde der Hollanders.

(f. 163vso.) Porro specialiter ponderabant catholicae re-

num lassa esset; respondit: minime, sed huc veni ut unum tibi indicem, quod heri non recordabar. Medicus Pavo cum tibiae meae adhuc mederetur et etiamnum affirmat: nihil incurabilius in eadem apparuisse atque contractionem et tumorem nervorum, et hoc tamen omne, inquit, intercessione divae virginis sublatum est; et cum dicto caligam extrahit, mihique et avunculo meo tibiam inspiciendam et ob miraculi fidem tangendam tradidit; recognovi tunc omnia premissa, cum admiratione avunculi, hominis septuagenarii et prudentissimi, qui mulierem eiusque maritum et consanguineos optime noverat. Demum monstrante illa, vidi recte supra tibiam a latere secundae cicatricis tumorem unum arteriarum ad nucis avellanae magnitudinem, quam curatrix dei manus ibi reliquerat ad specimen mali preteriti. Inhorrui, ut fateor, totus; rogavi, num quid incommodi inde sentiret; respondit: nihil. Tum rogavit avunculus meus: et quid dicunt tui consanguinei? Frater meus, inquit illa, dicit: ne nimis leteris, soror; hieme adveniente frigore malum tanto gravius recrudescet. Tum avunculus meus: ego sepius de hoc miraculo tam apud ipsum quam apud alios hereticos huius rei mentionem feci, sed omnes tacent et, pudore suffusi, statim a me discedere querunt. Anno sequenti diligenter inquisivi, num quid incommodi rediisset; omnia sana repperi, ad grandem hereticorum confusionem, qui inficiari nequeunt et tamen credere nolunt.

(f. 160.) Initio Septembris Vincentius Gonzaga, dux Mantuanus, ex Gallia in Hollandiam venit; qui cum apprime catholicus fidem suam aperte profiteretur, parum gratus fuit ordinibus, Amstelredamo, quod videre cuperat, exclusus, Harlemi frigide admissus; Leidensibus demum commendationem regis Galli ostendit, unde vel in speciem magna gratulatione exceptus, satis imperiose a magistratu petiit, ut tam ipse quam omnes sui non nisi in catholicorum aedibus hospitium haberent; quod etiam factum est.

(f. 160vso.) Philippus Nassovius, Wilhelmi Auraici principis, turbarum omnium concitatoris, filius ex priore

matrimonio, quod cum filia Maximiliani Burani contraxerat, qui diu in Hispania sub cura patrini sui, Philippi regis catholici, educatus fuerat, in foederatas regiones ex Gallia venit, ubi matrimonium contraxerat, ut amplissimis suis ditionibus, quas in Hollandia Gelriaque possidebat, inauguraretur; quod Burae et Iselsteynii factum est, magno apparatu, verum in domo civica utrobique: aperte enim in ecclesia id se facturum negaverat, quod catholicae religionis esset. Molestissimum hoc nostris haereticis accidit in Auraici sui filio: Hagam itaque cum venisset, destinant ad eum Joannem Wtten Boomgaert, concionatorem suum primarium, qui, sub specie familiaris colloquii, de religione sermonem aggreditur, respondeturque ei a principe catholice et aperte; secundo redit et, idem tentans, hoc ab eo retulit: si nihil hic tibi alterius negotii est, non est quod huc venire praesumas, usque dum te vocavero; atque ita non rediturus abiit. Ex ordinibus quidem non nemo cum exemplum patris sui ipsi proposuisset, respondit: pater meus si in republica quaedam magis sobrie egisset et maiore respectu erga regem Hispaniarum, non male fecisset.

Na Neyen's terugkomst hervatting der onderhandeling over een bestand. Beweegredenen der Koningen van Engeland en van Frankrijk en van Aartshertog Albertus en Koning Philips.

(f. 162vso.) Rebus suis conducere videbat (rex Hispaniarum), ut justitium aliquod bello fieret, quo feratus Hollandiae populus, ad mercimonia et opificia sua rediens, militem exauthoraret et armis desuesceret: imo, externo hoste sublato, cum finitimis sibi populis foederatis, quod necessarium videbatur, et cuius semina non obscura jam videbantur, tumultuari inciperet, et via aperiretur recuperandi in posterum eas regiones, quas superare majoris molis erat quam, superatis illis, vicinos in ordinem redigere, ob opportunissimum tot Hollandiae portuum situm et formidabilem mari potentiam.

Overwegingen aan de zijde der Hollanders.

(f. 163vso.) Porro specialiter ponderabant catholicae re-

ligionis restitutionem ut certum sui regiminis exitium: sicut enim nobis ii tantum catholici sunt, qui de praecepto ecclesiae saltem quotannis sacramentis communicant, ita et ipsi pro calvinianis legitimis eos solos habebant, qui coenam ipsorum frequentarent, ceteros pro lutheranis, anabaptistis, vel certe politicis habebant; eorum vero qui Calvino concoenitarent tam exiguus erat numerus, ut cum vere catholicis ne in comparationem quidem venirent; qui si publice sua profiteri permitterentur, concionatorum prestantia, (suos enim calvinianos ipsi pro asinis habebant) morum disciplina, et coerimoniarum apparatu omnes indigenas sibi agglutinarent. Videbant quippe, quanta multitudine catholici ex foederatis regionibus in Brabantiam Flandriamque ad confirmationis sacramentum convolarent. Quod si illi etiam ad reipublicae functiones admitterentur, cum plerumque essent viri primarii et doctissimi, authoritate simul et ratione id effecturi putabantur, ut haereticorum ineptiae etiam a suis ipsis irriderentur.

Vooral ook ongenegen om de vaart op Indië te missen.

(f. 164.) Catholici, qui ob futuram, ut sperabant, pacem liberius in conventibus habendis se gerebant, Trajecti ipso sancti Martini festo, cum multi primarii cives ad sanctam Agnetem in monasterio convenissent, irrumpente praetore turbantur; et, novo exemplo, nomina singulorum describuntur, et a singulis mulcta 25 florenorum, edicto praestituta, acerbissime exigitur, usque ad summam 1500 florenorum.

Cornelius Hagius, strenuus in vinea domini operarius, cum plus sibi authoritatis quam haberet arrogasset, a r. d. Sasboldo suspenditur, ob liberiorem cum mulierculis conversationem.

Sanctimonialis quaedam Geertrudomontana in Hollandia cum esset, commonialibus suis minata fuerat gravia et illicita admodum; quare reverendissimus Sasboldus ei poenam excommunicationis et dimembrationis denuntiarat. Graviter id tulit Joannes Masius, reverendissimus Buscoducensis, quasi jurisdictione sua usurpata, eo quod Mons s. Geertrudis in suo diocesi sit, et sanctimonialis Silvae-

ducis habitaret. Respondit ei per literas r. Sasboldus: reum ex loco delicti sortiri forum; porro delictum Dordraci commissum, et excommunicationem denuntiatam, si denuo ibi delinqueret. Ad dimembrationem quod attinet, in jure canonico, ubi de competenti foro agitur, cautum, ut delinquens a judice loci delicti possit privari etiam alibi sito beneficio; utut sit, reverendissimum Sasboldum habere commissionem extraordinariam super omnia loca, quibus haeretici potirentur, nihil ut mirum esset si inter concurrentes jurisdictiones potior sit conditio occupantis. Quibus literis receptis tacuit.

(f. **165**.) Hoc anno cum Carolus Scribanius, rector collegii Antwerpiensis, nomine societatis suae iturus esset Romam, ex eadem societate Marcus Tempelius ob hoc Leidae collectam apud divites instituit; rogatus, quid ea res Leidensium interesset, respondit: Romae divulgandum esse Leidae catholicos non deesse, qui tam affectuose societatem promotam vellent. Ab iis qui ipsi obstricti erant abstulit 700 florenos.

1609.

(f. **166**.) Religiosi quidam ex Brabantia, in Hollandia et Ultrajecti laborantes, cum pro suo valore et merito minus se coli atque respici putarent, eo quod saeculares sacerdotes quamplurimi, egregiam in ecclesia dei operam navantes, famam gloriamque ipsorum obscurarent et tacito omnium judicio palmam praeriperent, de iisdem non bene loqui ceperunt, adolescentes vocando et indoctos, rigidos et humanae consuetudinis nescios atque rusticos; se vero suosque ita magnifaciebant, ut illud nos et nostri tertio quoque verbo (me soepius mirante) ingeminarent; Romam alioque scribentes sua in immensum extollebant, aliorum sacerdotum opera, si vel semel et paululum promovissent, in totum sibi suisque attribuendo hoc captabant, ut saltem alibi magni haberentur, in Hollandia vero cum domicellulis suis de deo et philosophia singulis singulas questiones proponendo examinando et explicando, quasi magistri nostri in primis cathedris praesidebant, ut sibi deberi

putarent, ut, si quoquam advenissent, statim saeculares sacerdotes ab opere cessarent et ad ipsos omnes difficultates vel remitterent vel referrent. Memini, cum in fine anni praeteriti in cuiusdam nobilis aedes, ordinario ipsorum hospitio, advocatus fuissem a quodam ex ipsis, adolescente admodum et me juniore nec admodum docto et apothecarii filio, vulgo een cooman, et in cubiculum eius, aulaeis undique tectum, ubi in tentoriolo peristromatibus velato dormierat, cum sene quodam sacerdote atque canonico et aliis inductus fuissem, stabat magnifice mensae innixus, nobis circumquaque astantibus, et sic orsus est: Ea est nostrum, ut mihi videtur, conditio, ut graves quaeque et exulceratae caussae ad nos primum deferantur. Et postea, caussam canonici cuiusdam simoniaci cum proposuisset, ridendo et senem illum sacerdotem, qui mecum advenerat, respiciendo respondebam: Me jam ante aliquot menses hac ipsa de caussa requisitum, et ante me hunc senem sacerdotem; porro huiusmodi caussas (pro dolor) fere infinities ad nos deferri, et solere in talibus uti methodo, quam et referebam. Stabat confusus, verbum vix proloqui poterat. Haec et similia mihi aliisque cum saepissime evenirent, et passim in contemptum ob illa deducerentur, querelas complures apud suos confratres et episcopos, praesertim vero Antwerpiensem, deponebant; quae ad Guidonem episcopum Rodiensem, Nuntium Apostolicum, cum pervenissent, tertio Januarij in hunc modum ad Reverendissimum Dominum Sasboldum scripsit.

Pervenit dudum ad Sanctissimi Domini Nostri notitiam indecentia multa et scandalosa patrari a sacerdotibus, tam regularibus quam saecularibus, per vos saluti animarum in Hollandia propositis. Praecipue vero expositum est: I° Solere a praedictis sacerdotibus colligi, ut aiunt, filias confessionis spirituales, a quibus exigunt votum obedientiae ac promissionem de non confitendo alteri, in eoque misceri nonnullas disciplinas non satis honestas. II° Praeterea maximum oriri scandalum et peccati periculum, quod eiusmodi collectiones a junioribus etiam sacerdotibus fiant, inter quos illasque virgines magna intercedit familiaritas et frequentia, intra privatos parietes colloquia

visitationesque mutuae. III° Narratum insuper est, alicubi virginibus cohabitare aut, in proximis aedibus collectas, dum volunt adire; virgines autem ipsas inservire missae sacrificio et, viris immixtas, divinum officium canere. IV° Et subinde per pagos deduci a sacerdotibus ad missas ipsis celebrantibus decantandas, eaque occasione extra domum, parentibus earum reclamantibus, duos soepe dies tresve detineri. Atque inde periculum eo magis apparere, quod pleraeque ex iis virginibus, modesto et simplici indumento vestitae, pulchrae sint et juniores; V° ipsi vero sacerdotes habitu plane mundano, ut inter haereticos tutius lateant, incedant ornati, nulloque ecclesiastici superioris metu aut praesentia coerceantur. VI° Additum similiter, quosdam ex iis sacerdotibus magnum quaestum sibi parare ex eleemosinis talium virginum, ita ut aliqui, ante pauperes, ditescant. VII° Ab iisdem vero virginibus, eiusmodi voto et amore sensuali magis subinde quam spirituali suo confessario obstrictis, aliis omnibus confessariis [1]) detrahi, ut praesertim patribus societatis Jesu, in eadem provincia messi dominicae operam navantibus, soepeque contingere ut iidem patres ex aedibus catholicorum, in quibus illae virgines habitant, studio aemulationis arceantur, vel hereticis detegantur, vel catholicis exosi reddantur. Postremo non leves intercedere quaestiones et dissidia inter ipsos patres societatis et sacerdotes praedictos, et quod patres, qui catholicis ibi sunt valde grati multumque fructum faciunt, a sacerdotibus, proprios se pastores vocantibus, exteri appellantur et, magno cum infirmorum scandalo, prohibeantur, quominus frequentent loca sacerdotibus assignata. Patres enim, nullis certis locis destinati, ubi majorem conspiciunt necessitatem, eo accurrere consueverunt. His itaque omnibus (quae hic etiam postea a fide dignis accepi) cum sua Sanctitas nuper injunxerit ut de oportuno remedio providere studerem, daremque operam, ut huiusmodi abusus omnino abolerentur, quandoquidem sine manifesto animarum periculo tolerari non possunt, existimavi ea de re praecipue tecum esse agendum, quem

---

1) Er is hier een fout in den naamval: òf de virgines òf de confessarii behoorden in den accusativus (met den infinitivus detrahi) gesteld te zijn.

cognitione praedictorum locorum, usu quoque et consuetudine non modica eorum hominum pollere sciebam. Itaque peto a te etiam atque etiam, ut juxta piam suae Sanctitatis mentem in amovendis praedictis peccatorum occasionibus omni conatu laborare velis totisque nervis contendere, ut qui in illis partibus a te accepta facultate sacramenta ministrant, divinum tantum honorem, omni seposito humano respectu, prae oculis habeant. Erit personae, quam sustines, et tibi injuncto muneri prorsus consentaneum huiusmodi caussam ex animo amplecti ac, pro tua providentia, prosequi. Ad quod quidem cum te (quae tua est insignis pietas eximiusque in catholicam religionem zelus) optime propensum fore compertum habeam, idcirco ad id pluribus hortari supervacaneum arbitror. Illud adjiciam, expectaturum me ut de iis, quae in praedictum finem per te agentur, deque diligentiae tuae progressibus certiorem me facere non graveris, et interim Reverendissimae Dominationi Tuae ut bona omnia contingant, maxime cupio. Bruxellis III Januarij 1609. Erat subscriptum: R^ae D^is Tuae studiosissimus Guido, archiepiscopus Rodiensis, Nuntius apostolicus.

Hae literae statim atque Trajectum venerunt, obstupui, fateor, propter tam manifestas calumnias, miratusque sum divinam patientiam et diaboli in nostrarum regionum catholicos odium: sanctissimi enim pariter atque doctissimi sacerdotes indigenae plus quam ducenti (laicus haec scribo, ne quis interesse meo moveatur) nocte non minus quam die, imo nocte magis quam die, ita laborabant, ut familiariter noverim magistrum Walterum Kestingem s. T. baccalaureum, qui integris sex septimanis 40 horas non dormierit, vestes non exuerit, sed quatuor quinqueve horas continuis concionatus, reliquum audiendis confessionibus et faciendis missis applicarit. Tales erant multi alii, qui omnes cum manifesto et grandi suo periculo, nullo vel oblato vel etiam expectato in aerumnosam senectam commodo, nihil ab iis, quibus sacramenta ministrarent, recipientes nisi, ut plurimum, aridum siligeniae panis frustum et acidi lactis vel seri potum, et per diem in foenilibus vel stramine duarum aut trium horarum quietem. Haec affirmo, ut compertissima mihi, de nostris

sacerdotibus, non de religiosis: istis enim solemne hactenus numquam ad pagos in diocesi Trajectensi excurrere noctuve laborare. Adfui namque cum pii homines ad unius noctis laborem eos in propinquo et tuto loco requirerent, quod tamen minime obtinere potuerunt; sed splendida veste, rubeis velleribus ornata, eorum superior, in capitali cella residens, perfracte negavit, quamvis et ego et alii complures praecantes ex animo peteremus.

Lectis his literis, adivi primum qui occurreret ex religiosis, *khudogaax Joru khzffd kzaagdkaa* [1]); praelegi literas, rogavi, num quis ipsorum author esset; respondit, se nescire. Subjunxi omnium atque etiam meam suspicionem eo ferri, ut *ldgufdkr duelruhl* ipsorum culpa asscribenda sit. Putare me quidem, expresse ipsum non postulasse, ut huiusmodi scriberentur; sed variis querelis, apud multos depositis, effecisse, ut legatus, officium suum probare volens, Pontifici talia cum Sasboldo expostularit. Conjectura me duci tum ex ipsius persona, qui capitosus simultates (forte non injustas) cum Cornelio Hagio et alio quodam sacerdote Harlemiensi a longo tempore exerceret, non satis provide et humaniter de iis conquestus fuisset, et quae contra quosdam debuisset, contra omnes dixisse; quae suspicio ex eo certa reddebatur, quod infra mensem ex Brabantia primum rediisset, atque reversus honesto cuidam civi Harlemiensi (qui id nobis denuntiasset) dixisset, brevi adfuturas literas, unde nostri sacerdotes plurimum mirarentur. Accedebat, quod et scire me dicebam, Hantwerpiensem episcopum dixisse, literas, longe adhuc acerbiores, futuras fuisse, nisi ipse caudam earum resecari fecisset; unde certo constabat, ipsum illarum, antequam mitterentur, notitiam habuisse. Rem sane esse turpem et pessimam, a sacerdotibus, iisque religiosis, de criminibus tam multis et pessimis apud communem Patrem, Romanum Pontificem, accusari alios sacerdotes, et consequenter fratres, tam vigilanter et alacriter in vinea domini laborantes, et tot persequutionibus atque haereticorum insolentiis oppressos, et contra omnem

---

1) De namen zijn hier en vervolgens geschrapt en met „arbitrariae notae" (zie p. 278, 281) aangeduid.

veri rationem, ut et ipsi probe scirent. Ad haec cum non haberet quod responderet, petii meo nomine, ut superiori suo diceret, me ex suprascriptis conjecturis ipsum pro authore harum literarum habiturum, nisi probe se de tanto crimine purgaret: purgari autem minime posse, nisi ad Reverendissimum dominum Sasboldum scriberet, se nihil de huiusmodi criminibus in sacerdotibus nostris vidisse unquam, et proinde se detestari authores huiusmodi diffamationis; nec esse quod in huiusmodi re gravamen praetenderet: si enim aliqua in his literis de quibusdam nostris sacerdotibus, ut vera, putaret asserenda, rem non fuisse ad Pontificem Romanum et summum tribunal denuntiandam, sed debuisse prius adire judicem immediatum, ut si is corrigere supersedisset, tum demum de ipso, tanquam negligente, apud Pontificem conqueri debuisse, maxime cum ipsorum religiosorum propriae regulae fere omnes haberent, authoritatem superiorum immediatorum et subalternorum esse provide conservandam, ne in contemptum veniant subjectis. Porro isthuc ab ipsis factum non fuisse, et ipsos probe scire et mihi plane constare.

Op een los blad, hier ingevoegd een afschrift van den brief van Adrianus Arboreus, uit Haarlem 16 Nov. 1609, aan Sasbout Vosmeer, en van diens antwoord, betreffende de geschillen, die hier in den tekst uitvoerig genoeg beschreven zijn.

(f. 170.) Interea per omnes fere diocesis Trajectensis civitates literarum istarum tenor defertur in notitiam honestiorum incolarum, ut sciretur, num quis esset qui de huiusmodi criminibus quempiam nostrorum sacerdotum suspectum haberet. Res enim erat maximi momenti, quia in tota Brabantia nostri diffamabantur, tanquam imperiti, concubinarii et sacrilegi. Verum ad unum omnes, quibus hae literae praelectae sunt, sicuti minime dubitabant quin aperte culpam et caussam harum literarum in quosdam religiosos rejicerent, ita etiam vultu et toto corporis gestu tam impudentem et apertissime mendacem calumniam summopere detestabantur, quidam manibus vel pedibus plosis, quidam toto corpore retrogradi, vel

in gyrum acti. Unde quiescere jussis sacerdotibus, utpote qui in propria caussa suspecti essent, illi laici ultro literis suis ad reverendissimum Sasboldum testati sunt, nihil de huiusmodi vel inaudivisse unquam; quidam etiam, ut Gorcomienses, testati sunt, se intra aliquot annos ex religiosis neminem vidisse: hos enim pestem horrere plurimum, et numquam lue correptos visere velle, utcumque ad maxime necessaria accurrere dicerentur in literis legati, et proinde, cum ante octennium eo morbo laborare cepissent, religiosos continuo aufugisse, nec unquam postea ipsos revisisse. Male admodum habebat haec Gorcomiensium nota religiosos, utpote de qua etiam alias a Daventriensibus atque Amstelredamensibus reprehensi essent: tam notorie, ut mihi caussam roganti cur pestilentiosos ita horrerent, factum nequaquam sint inficiati, sed responderint, ideo hoc esse quod certa hospitia non haberent, ubi ipsi, hac lue correpti, possent excipi, cum divites (apud quos ipsi hospitabantur) ipsum morbum maxime timerent; quibus respondi: idem etiam vel in nostris sacerdotibus admittendum esse, vel certe accusandos non esse, si ob huiusmodi caussas propria domicilia haberent vel familiam alerent. Ut vero et alterum Gorcomiensis accusationis membrum refellerent, statim comitia suorum, qui per Hollandiam dispersi erant, Gorcomium advocant, effuse ridentibus omnibus, quod huiusmodi remedio non accusationem Gorcomiensium eluerent, sed solide comprobarent.

Trajecti quoque cum infiniti propemodum, tam nobiles quam cives patritii, ad comprobandam nostrorum sacerdotum innocentiam se offerrent, delecti sunt ex nobilibus, patritiis atque curiae provincialis advocatis duodeni, qui, subsignato testimonio ad articulos, in legati literis comprehensos, responderunt, hoc modo: Ad primum: multas ex devotis virginibus, quas vulgari lingua cloppen vocant, esse sibi non tantum familiaritate sed etiam affinitate et consanguinitate arctissime junctas, ut puta filias, sorores etc., et tamen nihil et nec minimum quid de huiusmodi rebus se audivisse vel vidisse unquam. Quinimo affirmabant expresse, se vidisse pluries praedictas virgines nullo scrupulo et libere accessisse quosvis alios confesssarios,

etiam ipsos patres religiosos, et postea ad solitos suos confessarios nulla ob id simultate rediisse. Ad secundum vero: se, si quicquam vel parum scandalosum in ea re quandoque fieri comperissent, nullatenus ea permissuros fuisse, sed praefatas virgines jure consanguinitatis cohibituros et a talibus confessariis omnino revocaturos fuisse, famae nominique suorum debite consulentes. Imo se molestissime et iniquissime ferre eiusmodi de se suisque suspiciones oriri, nedum spargi, quasi virgines ingenuas et honesto loco natas sibique consanguineas paterentur cum talibus suspectis versari; non esse se usque adeo prodigos suae suorumque famae. Ad tertium: nihil hactenus in conventibus catholicorum a se visum, quod non summopere aedificaret et ad pietatem excitaret, nec se permissuros fuisse ut quicquam scandalose fieret, alioqui vel virgines illas refrenaturos se fuisse ante monitiones tam oculatorum argorum, qui ea vidissent quae numquam facta sunt. Quinimo nec talibus sacrificiis se interfuturos fuisse, nedum aedes suas praebituros cum tanto periculo ad conventus scandalosos habendos. Ad quartum: se nihil de hoc audivisse unquam, et, si quid huiusmodi contigisset, scire se etiam absque probis illis monitoribus, quid sui sit officii; mirarique se plurimum, aliter de se suorumque similibus praesumptum fuisse vel praesumi potuisse. Ad quintum: sacerdotes, qui sunt sub directione reverendissimi Philippensis, incedere habitu plane simplici et decoro, et longe minus mundano quam vel soleant eo tempore quo libertas catholicae religionis floreret, vel etiamnum qui ex religiosis sunt faciant; et etiam inde probari quod sacerdotes indigenae omnibus etiam magistratibus probe noti sint, nihil opus ut sit dissimulatione habitus, ob periculum quod in literis praetexitur. Ad sextum respondebatur: se tales non nosse, sed suos esse plane tenui conditione, qui tamen, eo non obstante, alacriter ad quaevis pericula occurrerent et fidelibus inservirent, usque adeo gratis, ut certo constet etiam ipsis festis paschalibus et pentecostalibus, nullo accepto vel promisso, sacramenta ab ipsis ministrari, aedium, in quibus conventus aguntur, hospitibus rursum gratis suas aedes et quae sacro necessaria sunt exhibentibus, ut caveatur omne

scandalum et obloquium, etiam eorum qui extra ecclesiam degunt et quaelibet calumniari solent; qui tamen eo impudentiae numquam venerant, ut inde obloquii materiam sumerent, ut nunc catholici, pro dolor! faciunt. Ad septimum dictum: nihil huiusmodi unquam auditum, et mendacem calumniam esse quod aliqui ex religiosis haereticis proditi sint.

Haec Trajectenses ad illas Nuntii Apostolici literas; quibus adjungo me postmodum, habita diligenti inquisitione quoad hoc ultimum, certo comperisse, ipsos religiosos sibi caussam esse cur hospitiis suis extrudantur. Nam cum essent hospites sumptuosi, periculosi et diuturni, raro vocabantur a plerisque ex illis apud quos hospitabantur, sed soepius vocabantur ab aliquot mulierculis vel briguttilis vel etiam catholicis quibusdam seditiosis et rebellibus, vel talia committentibus propter quae ab ordinariis pastoribus communione sacramentorum privabantur; porro ab illis vocati continuo advolabant, hospitium vero sibi desumebant apud catholicos illos, qui (ut certo comperi) nunquam aut raro admodum ipsorum ministerio ad confessiones uterentur, sed ordinarium loci adibant; quare cum hi cernerent se onerari respectu illorum, quorum vitam et inobedientiam plane abominabantur, coacti sunt impudentes hospites impudentius excludere, maxime cum viderent (expertus scribo) religiosos illos tanquam metatores vel hospitiorum designatores etiam variis mulierculis sua hospitia assignare, unde numquam talium domus ab inutili concursu erant immunes.

Ipse quoque Reverendissimus Sasboldus XIV Januarij ad Nuntium Apostolicum rescripsit, hoc modo:

Ill^me^ et R^me^ Domine.

Quas celsitudo tua illustrissima tertio Januarij ad me dedit, dolorem mihi et laetitiam attulerunt: dolerem quidem eumque maximum, quod ex ipsis intelligam S. D. N., totius orbis perturbatissimi gravissimis pressum negotiis, huiusmodi non satis fideliter compositis querelis molestari; laetitiam, ex eo quod tam benigne et candide communicare dignata sit illa, quae amplam materiam offe-

runt et opportunitatem ea aperiendi et investigandi, quae, deo propitio, ad illarum ecclesiarum pacem et salutem profutura confido. Quam ob rem, cuius me celsitudo tua admonet officii libens praestabo, et jam ad illarum partium sacerdotes literarum transsumpta destinavi, ad quae ubi responsa accepero, integre transmittam. Nihilominus, cum de plerisque quae illic fiunt non sim ignarus, ex re erit nonnulla mihi nota retexere, ut C. T. et S. D. N. intelligant, nequaquam tales tantosque abusus illic committi, quales referuntur. Interim agnosco, ecclesiam illam sine macula et ruga non esse, neque omnes, qui a me tolerantur aut illuc destinati sunt, sacerdotes aeque doctos, pios et prudentes esse. Attamen ex regularibus, qui primo loco ponuntur, neminem ecclesiae praeposui; hi qui illic sunt dyscoli et apostatae mihi non placent, et talibus restiti pro viribus, ut acta docere possunt quae sedem apostolicam non latent. A junioribus vero sacerdotibus virgines colligi, quas voto obstringunt ut nemini alteri confiteri eis liceat, atque disciplinas turpes misceri, hactenus me latet. Non latet tamen accusationis istius author et fundamentum; de quo cum ante tres annos inquirerem, accepi responsum, quod his adjuncta scedula refert. Virgines inservire missae, ministro alio deficiente, quamvis mihi non placeat, in illis tamen partibus, maxime in foeminarum seu virginum collegiis, semper consuevit, et ab ipsis religiosis societatis Jesu ibidem, aeque ac ab aliis sacerdotibus, toleratum factumque est; et hic, Coloniae, ubi disciplina ecclesiastica libere exerceri potest, etiamnum toleratur; credo quod et in Brabantia. Quod autem ad missas canant et in eum finem sacerdotes ad pagos comitentur, ab uno religioso dictae societatis [1]), me frustra obnitente, quondam factitatum agnosco, qui eas organa sua vocabat: an adhuc faciat, et qui sint qui eius exemplum sequantur, studiose inquiram. Quod attinet ad cohabitationem sive hospitium sacerdotum apud easdem virgines, nihil amplius ab aliis sacerdotibus quam a dictis religiosis est factum, necessitate ministerii et persequutionis periculo aut alterius hospitii defectu ita exigente;

1) Aan den kant staat hierbij aangeteekend: is erat Ohlknaap.

quemadmodum de pluribus sanctis et B. Athanasio referunt historiae. Quod si forte unus aliquis sit, qui de cohabitatione aut familiaritatate suspectus habetur, [1]) non debent propterea caeteri omnes notari, aut, nobis et Cne T. praeteritis, ad S. D. N. referri, maxime cum ad earundem separationem ab aliquot mensibus a me et d. vicario Harlemensi allaboratum sit, additis comminationibus et poenis convenientibus. Quod praeterea narratur de sacerdotibus, qui mundano habitu induuntur et ornantur, inquisivi ante paucos menses, cum de eo mihi quidam specialiter delatus esset, et intellexi eum non nisi suae qualitati conveniente indui; neque unquam mihi placuit ut aliter fieret. De collectis et quaestu atque eleemosinis fuerunt alias accusati, quos noveram, compertumque fuit innocentissimos esse. Sed et me falso detulerunt, ut qui magnos sumptus pro ipsis acciperem, prohibueruntque proindi catholicis, ne mihi eleemosinas crederent: verum, de hac materia copiosius alias. Cum literae Cnis tuae loquantur de sacerdotibus, qui per me ecclesiis sunt praepositi, non est quod paucorum refractariorum caussam agam; de promotis autem a me dico, quod ipsis non minus liceat de euangelio vivere quam aliis; ut taceam non paucos esse, qui suis stipendiis militant. Hoc loco praeterire non debeo, saepius et recenter ad me illinc scriptum, plures ex Brabantiae partibus religiosos in Hollandiam mitti, ut collectas faciant, quam expedire videatur aut res piorum ferant. Accepi quoque querelas diverso tempore a sacerdotibus illarum partium contra religiosos societatis Jesu, quod importune in ipsorum sacerdotum hospitia ac domos, in quibus divina officia facere consueverunt, se ingerant, non secus ac si inviderent illis ac inde pellere ac domos sibi usurpare niterentur. Equidem, cum coram adessem, non tantum ex sacerdotibus ista cognovi, sed ex aedium domorumque eorundem dominis, qui putabant me jubente fieri meque indiscretionis accusabant, quod illos mitterem ubi sacerdotum copia erat, et non ubi essent necessarii. Proinde male dicunt, se, ubi vident majorem necessitatem, eo accurrere consuevisse;

1) Aan den kant: Edkmaaχ. Denkelijk „arbitrariae notae".

quod tam falsum vanumque est quam dicere, deum ignorare quid agant. Biduo priusquam Cnis tuae literae mihi redderentur, admonui unum ex dictis religiosis, qui in locis illis commoratur, de frequentioribus ad me delatis querelis, quod sui importune se ingerant administrationi sacramentorum, baptismi, matrimonii et unctionis extremae, non sine piorum scandalo et in ipsorum pastorum praejudicium, qui certis locis supersunt vel a me instituti vel antiquitus ecclesiis praefecti. Monui praeterea eundem, quod suos etiam noviter accedentes, neglectis ordinariis eorumque vicariis, ad saecularium commendationes mittunt ad quaevis ministeria obeunda, contra concilii Tridentini et antiquorum canonum decreta, contra quae nullas exemptiones praevalere decrevit felicis recordationis Pius PP. IV in bulla quae incipit: In principis Apostolorum sede. Sed et S. D. N. in eis quae sacramentorum administrationem, doctrinam catholicam et disciplinam concernunt, voluit mihi exemptos omnes, et nominatim qui de societate sunt, subesse. Postremo circa hoc, quod non leves intercedant questiones inter ipsos sacerdotes, oportet videre, quis caussam dederit. Intellexi quendam, qui sibi ab eis detractum dolebat, acriter defensionem suam instituisse, quique, alias a me admonitus, rescripsit, se paratum tueri caussam suam, notans alterum de doctrina non sana et importuna. Utinam illi religiosi secundum quod subinde bene dicunt aut scribunt facerent, et tum instructiones tum regulam ac doctrinam et exempla patrum suorum sequerentur; promitterem ipsis bonam pacem, qualem ante illorum adventum illic habuimus, et ecclesiae catholicae fructum longe amplissimum. Sed forte prolixius hoc scriptum excurrere videbitur; at plurima praetereo, quae opportune dicentur cum ex Hollandia responsum accepero. Ut autem hae querelae ad aedificationem catholicorum bono fine terminentur, Deum optimum maximum rogo Celsitudinem Tuam quae sua gratia confortare dignetur. Coloniae.

In eandem mox sententiam etiam Romam ad S. D. N. scripsit Sasboldus, adjunctis etiam Nuntii supra insertis literis. Pontifex vero paulo post rescripsit, nihil se ante

hoc tempus de hac caussa audivisse et multo minus quicquam agendum praecepisse. Oportet ergo ut vel Pontifex oblitus fuerit, vel de stilo curiae aliquis ipsius nomine hoc fecerit.

Circa festum sancti Mathiae Trajectum scripsit Sasboldus, ut religiosi non amplius administrare praesumerent sacramenta baptismi, matrimonii et unctionis extremae, interdicens omnibus sibi subditis fidelibus, ne citra licentiam suorum pastorum eadem ab illis recipere praesumant. Dici non potest, quam male hoc habuerit religiosos.

(f. 172vso.) In Januario mandatur ab ordinibus Hollandiae omnibus praetoribus, ut acriter inquirant contra omnes catholicorum conventus, et nominatim contra sacerdotes exteros; in quam sententiam de utroque membro Roterodamenses atque Gorcomienses edictum concipiunt et publicant.

Per ducatum quoque Gelriae comitatumque Zutphaniae promulgatur edictum, quo revocantur omnes indigenae studiosi, qui in Germania sub patribus societatis Jesu literis operam dabant.

Decima nona Februarij stilo novo edicunt Zelandi, ne quis sacerdos vel religiosus ex quavis regione in Zelandiam adveniat quovis praetextu, sub poena corporalis et exemplaris punitionis ipsis tanquam hostibus irrogandae; delatori statutum premium ducentorum florenorum, prompte solvendorum a receptore fiscali loci illi qui vel solum detegere tales potuerit. Prohibentur item indigenae mittere suos liberos ad scholas Jesuiticas, intra vel extra unitas provincias erectas, sub pena mille florenorum in annos singulos; sub qua etiam poena prohibentur studiosi se facere promoveri in universitatibus Lovaniensi, Duacena vel Dolana et aliis, sub rege Hispano vel archiducibus constitutis; et quia anno 1596 simile edictum ab universis ordinibus emanarat, conqueruntur istud non observatum negligentia suorum officiariorum: certos itaque commissarios deputant, quibus districte injungunt, ut acerrime haec observari faciant.

Het twaalfjarig bestand gesloten. De Hertog van Cleef en Gulik overleden. De opvolging in zijn landen onzeker en betwist.

(f. 174.) Redierat ante aliquot annos Roma insignis vir doctor theologus Jacobus Bolius, sacerdos et civis Trajectensis, qui, Trajecti habitans, pio zelo liberius catholicam religionem exercebat. Hic XXVIII Aprilis vocatus est ad magistratum cum magistro Joanne Cuyckio, qui proxime in monasterio sancti Servatii turbatus fuerat. Exactum est ab utroque, ut juramento promitterent, se amplius conventus catholicorum non habituros; quod cum facere non possent, ut turpe et impium, uterque in exilium abire jussus est.

Medio Maij Amersfortiae domus Clementis Davelaer, qui erat hospes sanctorum, armata manu invaditur a praetore cum praefecto vigilum et equitibus praesidiariis Gallis; et, quamvis ibi tunc nulla esset catholicorum congregatio, domus tamen tota expilatur, annuli ex uxoris eius manu detracti in praedam a praetore militibus sparguntur; picturas, quas habebat insignes, ipse redimere cogitur grandi pretio. Cum vero in armariis deprehendissent varia et praeclara ornamenta ecclesiastica et circiter viginti duas imagines sacras, omnia in forum delata et ad ludibrium de leonibus domus publicae suspensa, tandem, inspectante de fenestris magistratu, a carnifice sub furca comburuntur, licet catholici maius quam valerent praetium in usus pauperum offerrent; verum responsum tulerunt, pauperibus satis esse. Quidam vero Trajectensis, et quidem haereticus, cum verbis excusare niteretur Davellarium praedictum, vix militum gladios evadere potuit. Postridie aliquot alios sacerdotes magistratus citari fecit, verum illi jam domo abcesserant, donec tumultus resedisset.

Groningae quoque et per universam Frisiam innovatur draconianum ordinum edictum contra catholicos, atque duo sacerdotes seminarii a Groeningensibus pelluntur in exilium; qui Trajectensibus exulibus conjuncti adeunt Petrum Jeanninum, Galli regis legatum, questum de suis injuriis, ut videret quam in catholicos saeviretur. Qui valde mirabatur, Groeningae adhuc esse aliquos catholicos, et magis adhuc, cum majorem civium partem istius professionis esse cognovisset. Pollicitus est benigne suam operam, nomine sui regis: petiit autem sibi, ad catho-

licorum usus et defensionem, mitti instructiones; quare ad eum destinantur exemplaria pacis Gandavensis, satisfactionum Harlemensis et Amsterdamensis, unionis Trajectensis et variorum similium.

In Transissulania nova controversia oritur ob Tuwentiam propter articulum tertium induciarum: regiis dicentibus eius regionis caput esse Oldensaliam, rebellibus vero ad Transissulaniam spectare contendentibus. Proponitur hoc negotium prima Junij Hagae commissariis ordinum, qui declarant nihil novandum in religione pagorum, quae sub Oldenseel, Montibus ad Zomam et Breda essent, usque ad generalem ordinum conventum. Eo tamen non obstante, ipso die pentecostes equites haereticorum irruunt in ecclesiam Ootmarsensem, ubi plus quam 3000 hominum congregata erant, equos suos per turbam violenter adigunt, multos elidunt, vasa sacra diripiunt et multa dictu nefanda committunt.

Reverendissimus Sasboldus privatim per literas Jeanninum, Galli legatum, convenit, sciscitatur, num utile consultumve foret in Hollandiam si rediret, juxta 28um induciarum articulum; verum ille omnino dissuasit.

(f. 175.) Sub finem Junij, cum Anglus legatus jam discessisset et uterque XXII eiusdem ordinibus valedixisset, proposuit Gallus ordinibus, ut, in favorem principis sui, concederetur catholicis liberum religionis exercitium in ecclesiis publice vel saltem in aedibus privatim, his conditionibus: primum, ut exteri sacerdotes et nominatim Jesuitae arcerentur, nam de iis ordines protestati erant se vel nomen audire nolle; secundo, ut sacerdotes singulis in locis magistratui obstringerentur juramento fidelitatis, quodque praecipui catholici singulis in locis pro ipsis de fidelitate caverent. Ad confirmationem vero suae supplicationis tradidit ipsis collectanea nonnulla ex variis ordinum placitis et tractatibus, quae libertatem religionis efficaciter admodum urgebant, adjunctis etiam ipsis principalibus instrumentis, unde illa decerpserat. Porro notandum Gallum legatum in hoc negotio improvide egisse: 1° quod supplicationem hanc non exhibuerit generali ordinum conventui sed commissariis tantum, quorum facto

de facili a plenis comitiis derogari poterat; 2° quod conditionibus suprascriptis petitionem suam limitarit: poterat istuc excogitandum ordinibus relinqui; certe huiusmodi conditionibus totum quod obtinere potuisset subvertebat; tale enim juramentum ordines concepissent, quod a sacerdotibus nullatenus praestari potuisset, vel ita illud postmodum interpretati fuissent, ut et de sacerdotibus et eorum fidejussoribus actum fuisset: dixi et dico melius fuisse si legatus nihil proposuisset, quam quod hanc limitationem adhibuerit; 3° lapsus est, quod responsi ordinum nulla documenta, vel sub praetextu deferendi ad suum principem, exegerit, sed nuda promissione contentus fuerit eorum, quos toties sua juramenta fregisse animadvertere poterat ex iis ipsis, quae in favorem catholicorum ex variis tractatibus collegerat; 4° male fuit quod, habito responso, statim discesserit, et non usque eo in Hollandia manserit, donec petitionem suam in praxim deduci videret. Ordines ad legati petitionem respondent: se libertatem in aedibus daturos catholicis, non in forma revocando edicta, sed inhibitiones executionum eorundem destinando ad praetores et officiarios. Cum responsum hoc Gallus catholicis denuntiaret, monuit ut in conventibus agendis cautius agerent (satis enim videbat illusorie ordines respondisse); et addidit, instandum catholicis apud Pontificem, et per eum apud Christianissimum, ut agat per legatum negotium ut promoveatur. Atque ita discessit; per quem toto legationis tempore regem Gallicum hoc egisse constat, ut Hollandia totumque Belgium in abyssum calvinismi demergeretur, ut expresse insigni viro ante paucos menses responderat pater Neyen, sedens erectus in lecto et illum pugno utrimque ita verberans, ut asseres inferiores quaterentur. Responsum hoc quosdam sacerdotes nostros et nonnullos catholicos ita recreavit, ut sedulo scriptis literis nos monerent, haec paucis esse aperienda, ne subitum popularium gaudium tantae rei praejudicaret; verum risum vix tenere poteram huiusmodi cum legerem.

Apertis jam per inducias itineribus, circa festum pentecostes et venerabilis sacramenti multus concursus tam catholicorum quam haereticorum fit Antwerpiam et Bus-

cumducis, vix ut hospitia peregrinis invenirentur: satis constat Antwerpiae duobus his festis confirmata quinque millia hominum ex regionibus rebellium ab episcopo eius loci; Silvaeducis vero ad quatuor. Haeretici vero insolenter admodum in ecclesiis egerunt, irridendo et blasphemando ceremonias. Varios animi motus excitavit hic hominum concursus. Haereticis timorem non parum auxit, quod viderent maiorem numerum suorum indigenarum esse ibi confirmatam quam vel tota Hollandia profanis ipsorum coenis communicaret. Injungunt itaque ordines suis praetoribus ubique, ut catholicorum conventus acerbissime disturbent; quod infra mensem factum est Alcmariae, Enchusiae, Leidae, Dordraci, Amsterdami, Traiecti et aliis locis. Et quidem Dordraci sacerdos vel decanus Cornelius Goudanus, qui in manus venerat, tota Hollandia exulari jubetur. Amsterdami vero, quia sacerdos evaserat, edium dominus tria millia sexcentos florenos, mulctae nomine, solvere cogitur. Praetore enim in aedes irrumpente et catholicis postico effugientibus, mulierculae crepidas suas secum non sumpserant; quas collectas in signum facti conventus magistratui exhibuerat. Ibidemque faber quidem ferrarius, quia ecclesiastica quaedam in domo sua sine sacerdote cantarat, 700 florenis mulctatur; quae cum non haberet, foro cedere coactus est. Trajecti vero postridie sanctae Mariae Magdalenae, die dominico solennibus civitatis encoeniis praetor praegrandibus malleis fores domini Victoris hora diei nona effringere tentat, repetitis ter ictibus; verum aperta janua intromissus cum suppraetore et praefectis vigilum et aliquot civium capitaneis totum domum pervagatus est debachans, donec catholici 550 florenis depacti sunt. Haec illa aedium libertas, quae ordinum promissione solenni legato Gallo facta fuit.

Guliksche zaken.

(f. 176.) Sub initium Augusti cum praetor Trajectensis peteret sibi solvi quod catholici depacti fuerant, cepit haberi collecta pro supplenda summa; cumque in dicta congregatione fuissent homines 109, domicelli partim domicellaeque, nullus vero talis quin injuriam sibi gravem

factam putasset si pauper aestimatus fuisset, nequaquam tamen a tot hominibus dicta 550 florenorum summa colligi potuit, pulchris istis domicellis plerisque non se excusantibus sed aperte collationem negantibus; dicebant enim: nos ut cum praetore transigeretur non jussimus; soli fere illi conferebant, qui de manuum labore viventes infra mediocrium conditionem censebantur; ita ut necessum fuerit, per totam civitatem corrogatis elemosinis, omnes catholicos interpellare, quorum plerique numquam illas domini Victoris aedes caussa religionis adierant; et tamen sic necdum summa confici potuit, expectarique necessum fuit etiam illos qui domo aberant.

Decima octava Julij cum Ultrajectum venissent duo primarii religiosi, statim fecerunt me ad se vocari, orsique longam querelam, 1° dixerunt, se nihil egisse absque jussu suorum superiorum, qui tales sunt ut nobis de illis dubitandum non sit. 2° Se hactenus toleratos omnia fecisse; 3° quare nunc immerito in dubium vocari matrimonia, coram ipsis celebrata. 4° Summis votis et non nisi expetitos se a catholicis quoquam accurrere et gratissimos esse; velle igitur scire ex me, quaenam sit causa tantarum simultatum. Respondi literas a Nuntio Apostolico ad ipsorum putari delationes emanatas. Debere autem eos scire, jus agendi cum populo ab episcopo petendum esse, juxta decreta concilii Tridentini, et bulla Pii IV, non obstante ulla exemptione, procedere vellet [1]); nec hic considerandum Nuntii Apostolici missionem, quandoquidem ista non erat apud populum alleganda et ostendenda, sed apud superiorem et judicem, cuius erat de veritate precum cognoscere, et literas sigillumque inspicere, et videre num quae caussa negandae gratiae subesset. In omnem certe eventum laudabile, etiam ab ipsis praedicari doctrinam factumque illorum, qui nec certam et indubitatam pontificis commissionem, contradicente episcopo, urgere voluerunt. Quantum vero ad superiores ipsorum, me credere illos esse viros probos, sed mihi censeri privatos, cum ego meique similes episcopum recognoscamus. Ad secundum

1) Er is hier veel geschrapt en veranderd, waardoor de tekst bedorven is. De zin is echter duidelijk genoeg.

dixi, tolerantiam talem non induxisse nisi praesumptionem consensus; nunc autem aperto et manifesto episcopi renisu illam cessare. Ad tertium dixi, eos non posse in sacramentis baptismi, unctionis et matrimonii hoc loco amplius quicquam praetendere quam in Brabantia, ubi se huiusmodi non immiscerent. Porro ad matrimonia ab ipsis contracta quod attinet, me putare illa forsan esse valida, non propter ipsarum authoritatem, quae nulla hic esset, unde et celebrando ipsi peccarant, sed propter bonam fidem contrahentium et dissimulationem superioris. Ad quartum, ipsos quidem a catholicis peti, sed sui pastoris rebellibus et briguttulis aliquot et devotis. Porro me audivisse multas gravium virorum querelas, qui aperte dicerent religiosos ab huiusmodi hominibus vocari, et oneri ipsorum conquerentium venire; quare monui, ut, si bene audire velint, posthac sibi hospitia apud eos eligant, a quibus vocati fuerint: certe, inquam, si hoc feceritis non tam crebro vocabimini. De occasione vero dissensionis dixi, eam natam ex eo, quod ipsi pleraque innovarent contra ac antea in praxi obtinuisset et sacerdotes nostri sentirent. De nomen dantibus universitati Leidensi, certum esse felicis recordationis Clementem Octavum Sasboldo, de hoc roganti, dixisse, eos excommunicatos esse, quod corpori scismatico jungerentur; quod ipsum et collegium cardinalium concilii Tridentini commissariorum responderat. De Indica navigatione extare bullam Alexandri Sexti Pontificis et interdictum regis Hispaniarum, principis nostri, cuius etiam coloniae nostrorum navigatione fraudabantur. De frequentandis nuptiis ea dixi quae in tractatu meo de matrimonio cum haereticis non contrahendo, congesseram. Sub finem alloquii petierunt cum R^mi^ D^i^ Sasboldi delegatis in communicationem venire, cui etiam petebant ut ego interessem. Dixi me esse laicum, et nullam rationem extare, cur ego prae omnibus aliis, neglectis etiam multis sacerdotibus, gravi cum invidia eo vocarer. Insuper me jam disposuisse postridie Leidam discedere: et sic, dolentibus (ut dicebant) illis, discessi. Postea vero sequentes articulos, ad R^mum^ D^um^ missos, inveni.

Anno 1609 xx Julij stilo veteri congregati ex parte Ill^mi^ et R^mi^ Archiepiscopi Philippensis, Vicarii Apostolici

per Hollandiam et caeteras provincias Belgicas haeresi infectas, Rr. Dd. Arnoldus Essius et Adrianus ab Oirschot, ex parte societatis Jesu patres Adrianus Arboreus et Gulielmus Leo, in pacem et animarum concordiam arcte in posterum servandam, his punctis ad superiorum utrimque beneplacitum consenserunt:

1°. Omnibus quae offensionem hinc inde peperisse judicata sunt condonatis et oblivione sepultis, patres societatis, qui in missione hac versantur, cupiunt se accommodare R. D. Archiepiscopi Philippensis et Vicarii Apostolici Sasboldi Vosmerii voluntati, quoad administrationem sacramentorum pastoralium, baptismi, extremae unctionis et matrimonii: nimirum ut ea non administrent in locis, ubi sacerdos aliquis ex ordinatione Reverendissimi ordinarie residet, nisi praevia eius notitia in singulis horum sacramentorum administrationibus. In locis vero ubi ex mandato Reverendissimi vel vicariorum eius nemo residet ad ea administranda, sufficiat generalis concessio a Reverendissimi vicariis, quo ad praesentes de societate semel data, et quoad forte mittendos semel danda.

2°. Patres societatis rogant eundem R^mum^, ut quoad tempus praeteritum haec tria sacramenta, a dictis patribus concessione et gratia R^mi^ eiusdem bona fide administrata, jubeat a suis sacerdotibus publice declarari esse rata et legitime collata, hac fere forma verborum: Sunt plerique ex vobis, auditores, qui existimant et nonnumquam loquuntur non bene convenire inter nos et patres societatis, ac si aliqui ex nobis dixissent aliquando, quae a patribus dictis circa haec tria administrata sunt non esse rata aut legitime collata; at noverint omnes, inter nos bene convenire, recta et legitima esse quae ab ipsis in illis tribus et aliis sacramentis gesta sunt.

3°. Rogant item, ut sacerdotes (quod intelligunt R^mum^ Dominum cupere) faciles sint ad admittendum et concedendum, quod circa horum trium sacramentorum administrationem in posterum exequendam ab ipsis patres societatis petituri sunt.

4°. Rogant item, ut epieikie' seu aequitati sit locus: id est ut, si contingat aut necessitate aut defectu nuntii, aut sacerdote occultato impeditove re aliqua, verbi gratia

sacrificio aut communione aut festinatione rusticorum, ad domus suas a civitatibus die mercatus hebdomadarii festinantium, sacerdotem ordinarium non tam facile aut cito reperiri adirive posse, dignentur sacerdotes R^mi in bonam partem accipere et patres societatis excusatos habere, si eos post factum certiores faciant.

5°. Rogant item, ut, si quid sit quod deferatur ad R^mum D^mum vel eius vicarios non recte factum dictumve ab aliquo ab ipsis, dignentur superiorem missionis, si res alicuius sit ponderis, illius facti dictive admonere, ac veritatem inquirere, sententia interim suspensa, donec rem totam audita parte intellexerint; vice versa, patres societatis ex parte sua idem pollicentur se facturos.

6°. Intelligimus utrimque per ordinarium seu ordinarie in hoc vel illo loco residentem sacerdotem non eum, qui casu huc vel illuc venit manetque dies paucos, sed eum qui huic vel illi loco a R^mo vel eius vicariis deputatus est manetque ordinarie.

7°. Quod ad diversitatem opinionum, optamus omnia definiri consensu superiorum hinc inde; donec vero illud fiat, quemque suam sequi posse, non damnata altera.

Questiones vero primariae, ut modo nobis occurrunt, sunt hae:

1. Utrum liceat Leidae aut Franckerae extra theologiam studere.
2. Utrum liceat adire convivia nuptiarum haeretice contractarum.
3. Utrum, cessante piratica, catholicis sit permittenda navigatio Indica.
4. Utrum utendum sit aqua sub conditione, quando ungendi sunt chrismate qui baptisati sunt ab hereticis.
5. Utrum liceat vendere cerevisiam vestesve iis, qui victualia deferunt ad castra haeretica.

Hos articulos cum ad R^mum D^um cum adjunctis suis literis Arboreus destinasset, ita sub initium Augusti ab illo rescriptum est:

Venerabilis et erudite domine. Distuli respondere literis et petitionibus tuis, eo quod non satis caperem quae in

illis ad me scribis: nimirum te semper opinatum, facile posse inter nos convenire mox ubi mutuas voces accipere et reddere contingeret, et defectum non fuisse ex parte tuae voluntatis, sed oportuisse tantum intelligere sensum: cum mihi constet ab initio, quo in auxilia nostra venistis, maxime ab anno '94 in hunc usque diem vos studiose egisse, ut et populum et sacerdotes nobis, tanquam Vicario Apostolico, obsequentes a nostra sententia et obedientia retraheretis.

Fuistis moniti, imo et rogati a nobis, ut, priusquam dissentientes sententias in vulgus spargeretis, nobiscum communicare dignaremini; sed renuistis. Subinde etiam contemptibiliter de nobis loquuti fuistis, aliquibus respondistis, vos vobis et amicis vestris resolutiones vestras reservare; nonnumquam vos nobiscum sentire simulastis, et quae coram tacite retractare visi fueratis, denuo propalare perrexistis. Imo quod coram Illmo Nuntio Apostolico ante annos decem Bruxellae admoniti docuisse negastis, in Hollandiam reversi ex professo adegistis, ut universitati haereticae incorporati permanentes absolutionis et s. communionis sacramenta a vobis, contra suae propriae conscientiae dictamen et nostram atque theologorum Lovaniensium et Coloniensium sententiam ac praxim atque Ill^morum^ Cardinalium resolutionem, acciperent; quod postea a te quoque probatum et factitatum intellexi. Offers omnimodam obedientiam, habito tamen respectu ad pericula vestra, quae utique maiora quam nostra aut aliorum sacerdotum non fuerunt, et ordinem familiae, cui libertatem tuam dedisti, jam non tuus. Ego multorum annorum experientia edoctus tali obedientiae deferre non possum, cui nec ipsi detulistis hactenus; sed, non obstante facultate nobis in exemptos ab Apostolica Sede collata, praedicastis, vos nulli nisi vestri ordinis superioribus subesse, neque in ipsorum esse potestate vos alicui alteri subjicere, qui vestri ordinis non sit: et cum tuus non sis, non intelligo quam animi promptitudinem promittere vel offerre statuisti.

Scribis praeterea, trium sacramentorum, nimirum baptismi, matrimonii et extremae unctionis, administrationem vobis extraordinariam esse; ego semper ita tenui, et

proinde convenire putavi, ut, a pastoribus requisiti, ipsis essetis auxilio non impedimento, quemadmodum soepius et coram Illmo. Nuntio vos facturos professi fuistis. Proinde nequeo intelligere, quid vos adegerit illorum administrationem extra necessitatem usurpare et honestioribus ac ditioribus quibusdam, qui mihi hoc dolentes dixerunt, obtrudere, et per hoc ecclesiae disciplinam, ubi servabatur, infringere, ac pastorum jura laedere, ipsosque populo contemptibiles reddere; insuper, ab iis in necessitate requisiti, ministeria vestra pauperioribus et vilioribus personis denegare; ut omittam aperte respondere, vos non omnibus sed pro placito tantum servire, et cum praecipuis tantum agere consuevisse.

Quod autem te puellarum relationibus fidem adhibuisse agnoscis et doles, recte facis, et multo tecum velim numquam adhibuisses; nunc autem quid fiet? Graves sunt quae prodierunt calumniae, et, cum promiscue omnes tangerent, occultari non potuerunt. Contrario remedio hic opus est; nec satis est, ut ignoscamus: laesa est tota ecclesia; populus, a pastoribus aversus, pessimam de eis opinionem concepit; quidam eorum gravissime tentati de eorum doctrina et sua salute haesitant; non potest nostrorum sacerdotum integra manere reputatio, si a vobis in suum praejudicium acta laudaverint: alio remedio opus est. Scripsi quidem illis, ut rata pronuncient quae hactenus a vobis collata sunt sacramenta, attamen ut provideant, ne tale quid in posterum fiat, sed suum honorem et authoritatem tueantur, non minus quam si pacata esset ecclesia. Quid autem facere debeant, ubi pastores deficiunt aut casus exigit, aliquo modo instruxi, maturius de hoc alias acturus. Facis in fine literarum tuarum mentionem duorum de societate, quorum unum in Frisiam, alterum in Zelandiam ad lucra illa colligenda destinasti. Si non aliter de illis instructi sunt, quos in loco mihi habeo substitutos cooperatores, non mihi satisfacit talis insinuatio, Mea enim interest, qui qualesve quibus destinentur ecclesiis administri. Optarem proinde non minorem mihi quam superioribus vestri ordinis quoad ministeria eorum communicari notitiam. Si tamen quod R. P. provincialis se desiderare scribit, velitis junctis

animis et viribus ad fidem domini nostri in provinciis nostris seminandam et irrigandam nobiscum conspirare, quam puto esse debere societatis consuetudinem, ut nimirum ecclesiis serviat non dominetur, sicut ante eam patres Benedictini, Dominicani et Franciscani aliique, qui nihil minus a vestris in dei vinea prestiterunt, nec tamen hierarchicum ordinem perturbarunt aut se episcoporum episcopos dixerunt; quorum exempla, in prioribus patribus vestris, nominatim B. Xaverio expressa, vos sequi velim. Quod si hoc societati indignum existimetis, superioresque velint vos esse singulares, ingenue dico et plurimi mecum sentiunt, eo casu melius vos eisdem in collegiis praestare obedientiam quam extra illa ecclesiae turbare disciplinam. Haec secundum omnimodam, quam mihi in literis tuis erga te tribuis libertatem, experientiamque, quam annis plurimis ex vestrorum cooperatione accepi; ob quam perdifficilem timeo correctionem, quam tamen si pius Jesus concesserit, nos maiori quam eloqui possum letitia perfundet, et perpetua sui sancti nominis laude replebit. Mihi enim in hoc mundo jucundius accidere nihil poterit, quam in tali vere apostolico opere vera apostolica humilitate et charitate juvari. Quod ut per vos fiat summis votis exposco, et me sanctae societatis precibus commendo. Coloniae, octava s^mi^ levitae Laurentii, qui suis meritis nos adjuvare, ecclesia tota hoc ipsum hodie nobiscum supplicante, dignetur.

Het bestand door den Koning van Spanje goedgekeurd en bevestigd.

(f. 178^vso^.) Ultima dominica Augusti securibus Amsterdami exscinditur janua cuiusdam catholici, ubi minorita quidam concionabatur. Fuerat hic ante paucos menses a suis superioribus Roma huc missus; verum turbulentis et seditiosis contra haereticos et Mauritium concionibus se ipsum et omnes fere catholicos exosos reddiderat. Semper hoc observatum, imperitius sua egisse monachos et circumspectius agere sacerdotes seculares.

Guliksche zaken.

(f. 178^vso^.) Sub hoc tempus capitur Trajecti Alexander

a Lamsweert, tali ex causa. Puella quaedam ex haeresi ad religionem venerat; ea, cum periclitaretur de lapsu apud matrem suam haereticam, Silvamducis abire constituerat; hanc precibus cuiusdam istius virginis sororis Alexander eo deducturus erat, cum, orta contra eos suspicione quod bona sua aedibus fratris sui, apud quem habitabant, noctu exportassent, comprehenduntur. Baptisarat hanc puellam dominus Hadrianus; quod cum haereticis constitisset praetorque Sulenus apprehensionem carceremque minaretur, coactus est latere ad tempus, donec Alexander, soluta mulcta, simul cum puella dimissus esset.

Buitenlandsche gebeurtenissen.

(f. 179.) Moritur hoc anno Jacobus Arminius, Leidensis professor theologiae calvinisticae, non sine magna suspicione et publica veneni, ab adversariis prebiti. Predestinante enim sic deo hoc impune fit, ex ipsorum sententia, qui cum viderent hominem, licet haereticum in quibusdam tamen catholicorum armis terribilem, a se non posse debellari, occultis insidiis contra ipsum grassati sunt. Usque adeo vero in dubitationem calvinianae perfidiae devenerat, ut aperte satis prae se ferret, non juste catholicos esse exturbatos ab ecclesiis, quas ipsi edificassent, quamvis peritioribus propendere visus sit in Arrianismum sive Socinianismum.

Gomarus geeft zijn geloofsbelijdenis in het licht, waarvan zelfs ketters, te recht, gruwen.

(f. 179vso.) Sub finem anni discessurus in Brabantiam Sasboldus canonicum *Naamfu* [1]) vicarium suum constituerat, qui videbatur praesenti liberaliter respondisse, sed abeunte Rmo domino nihil eorum, quae putabatur promisisse, voluit recipere. Monitus itaque Sasboldus Rmus Dominus per acres literas eum pupugit. Aderamus Vigelius, Urbanus et ego, absente ministro cur (*sic*) Hadriano. Praelectae sunt literae; rogatus a Vigelio quid responderet, plane negotium dedixit; urgente vero me quod amplum beneficium possideret, ratione cuius laborem suum ecclesiae

1) De naam door willekeurig gekozen letters aangeduid.

denegare non posset, acerbo vultu respondit: se tam juste possidere suum beneficium atque meum ego patrimonium, idque pallens vultu et facie plane alteratus; cui respondi: videret quid ageret; si ipse non egeret dei mercede, non egere deum eius opera; atque res in infectum decidit: nisi quod etiam in dubium tamquam invalida revocaret quae Essius et Hadrianus annis praeteritis egissent, tanquam nulla commissione data sed privatis tantum schedulis.

Moritur hoc anno episcopus Ruremondensis, Henricus Cuyckius; et, cum Sasboldo ab Archiduce offerretur ille episcopatus, non temere acceptavit, sed deliberandum statuit. Fuerat enim episcopatus ille multi laboris, quod semper limitaneus undique haereticorum incursibus patuisset; dote insuper admodum tenui, quae cum precipue ex praepositura Montis S. Odiliae et decanatu Royensi constaret, factis jam induciis prepositura illa repetebatur a monasterio quodam Remensi, ad quam pertinebat, conveneratque ut, mortuo Cuyckio, redderetur; ita ut episcopatus, etiam antea tenuis, nunc valorem trium milium florenorum non attingeret. Unde, cum Cuyckius cum satis grandi aere alieno decessisset, successori plane decoquendum videbatur. Accedebat quod episcopus Buscoducensis petebat mensae suae episcopali uniri decanatum Royensem: unde Archidux erat fere eius opinionis, ut saltem ad tempus episcopatum Ruremondensem supprimeret. Verum monitus est a Rmo Do Sasboldo, hoc nequaquam faceret, quandoquidem ditioribus catholicis illa sedes quasi propugnaculum esset; potius inquirendum, ut alicunde dos augeretur et episcopatus servaretur. Probabatur quidem consilium Archiduci, sed de dote augenda nulla inveniri poterat via. Offertur itaque Sasboldo ipsi episcopatus ille pertenuis, molimine praesertim eorum, qui hoc modo eum Hollandis adimere studebant, ut ipsi rerum in his regionibus potirentur. Quin et ipsi patres societatis Jesu, spe quod episcopatus Ruremondensis supprimeretur, jam domum episcopalem occuparant. Requisivit itaque statim a me consilium Sasboldus. Respondi: cor regis in manu dei esse, vocationi divinae obtemperandum, praesertim cum, si hunc episcopatum abnueret,

alium posthac nullum offerrent; esse autem ex re ipsius, ut jam senex non semper incertis sedibus vagaretur; verumtamen videndum ne nos relinqueret. Accepto hoc meo consilio, plane dicebat, se mirari et contrarium a me expectasse. Consulit itaque dominum Essium, Adrianum et alios; qui cum idem censuissent, respondit Archiduci: paratum se acceptare illum sedem, non ut episcopus sed ut administrator; nolle enim se Trajectensem sedem deserere. Displicuit ea conditio illis, qui multum apud archiducem poterant et eum nobis ablatum volebant. Remisit itaque nominationem Sasboldi archidux; sed petiit ab eo instanter, alium ut sibi suggereret, qui idoneus ad illam sedem videretur. Nominavit itaque R^mus D. Sasboldus d. Jacobum a Castro, sacrae theologiae professorem Lovaniensem, Amstelredamensem, virum plane sanctum. Qui porro nominatus ab archiduce episcopatum illum acceptavit, dicens: si non possum vivere ut episcopus, vivam saltem ut pastor; atque ita dominica in albis anni sequentis consecratus est.

Buitenlandsche gebeurtenissen.

(f. 180.) Prima Novembris praetor Amsterdami aedes catholicas, ubi fuerat conventus, invadit; verum cum sacerdos jam exiisset et conventus dissolutus esset, nihil praeter ornamenta, quae nondum abscondita fuerant, invenit; quae et abstulit et dominum domus ad gravem pactum adegit.

Secunda Novembris idem praetor Beginagium per emissarium, quod ad aquam erat, vi effractum invadit, rectaque domum petit, ubi Sibrandus celebrabat, vix ut ipse et ornamenta abscondi potuerint. Attamen cum religiosas congregatas invenisset, e Beginagio excedere noluit nisi datis de judicato solvendo fidejussoribus. Sibrandus vero propterea coactus fuit abire Coloniam; ubi egritudine in itinere contracta decubuit.

(f. 180^vso.) Undecima Septembris huius anni rex Hispaniae scribit ad ducem Parmae, marchionem Deniae, se comperisse quod Mauri in regnis Valentiae et Granatae, ex Mahometanis reliquiae, cum Turca et Marochiano

rege conspirassent; quibus etiam accessissent heretici septentrionales maritimi, nonnullique principes Christiani, hostes magnitudinis Hispanicae. Dicere vero Mauros se posse 150.000 suorum armare; Marochianum vero Muleium Cidanum ab hereticis naves petiisse et impetrasse, quibus milites in Hispaniam transmitteret regnumque illud, quod penuria incolarum et praesertim militum laborare significarant Mauri, occuparent. Quare jubet rex Hispanus, ut Mauri omnes ante certum diem, cum illis bonis quae corpore suo portare possent, finibus Hispaniae decederent. Aliquot eorum continuo Amstelredamum appulerunt; quibus concessa fuit ibidem synagoga, in quam ex praecipuis istius civitatis hereticis nonnulli, circumciso inguine, nomen dederunt. Usque adeo calvinismo et turcismo convenit.

[1]) Scripserat toto hoc anno frequentius R^mus^ Dominus Archiepiscopus Sasboldus, in animo sibi esse in Hollandiam venire et ecclesias, sibi commissas, visitare. Quod cum denuo fecisset, XIII Novembris ante prandium hora decima quaesivit a me dominus Hadrianus, ubinam potissimum hospitio esset excipiendus; cumque obtulissem meam domum, statim poenituit: sciebam enim quam soepe me ad sacerdotium suscipiendum solicitasset, quod fugiebam quam qui maxime. Verebar enim, ne hospes factus plane cogeret. Quare petebam enixissime, ut non nisi in defectum alterius mea domus deligeretur; atque ita abii, parum curans, quod adventus iste diu in expectatione fuerat et vix eventurus putaretur; cum eodem die sub horam tertiam pomeridianam Arnhemio adveniens, hospitium apud me deligit. Hic mihi fuit obediendum: quare XXVI Novembris in sacerdotem ab eo ordinatus sum; quod ita demum mihi ex animo accidisse fatebor, si in dei gloriam cesserit; expleveram tunc annum 42 aetatis meae. Obierat ante aliquot septimanas episcopus Ruremondensis Henricus Cuyckius, in cuius locum cum R. D. Sasboldus nominatus esset, de concilio cleri Trajectensis noluit aliter consentire quam ut in suscepta

1) Hetgeen volgt tot aan de nieuwe alinea is geschrapt, doch zoo dat het gemakkelijk te lezen bleef.

ecclesiae Trajectensis administratione permaneret; cui si et Ruremondam addere vellet Archidux, suscepturum se pro dei honore laborem, respondit [1]).

Dum Trajecti hoc tempore est Sasboldus, scribit ad eum Hadrianus Arboreus, Jesuita, valde demisse et humiliter. Eodem fere tempore alter Jesuita [2]) scribit alias, satis amarulentas et sine respectu honoris tanti viri; utrisque respondit apposite, uni spem non praecidendo, alteri vero tantae temeritatis acerrime increpatorias.

Fuit apud me Reverendissimus ille et plane admirabilis vir Sasboldus per integrum mensem, summa humilitate et affabilitate mecum conversatus, parcissima mensa, et exemplari pietate, donec XIX Decembris Leidam discessit.

Veniebant passim ex Brabantia aliisque regionibus in Hollandiam vagi sacerdotes et religiosi, pietatis nomine collectas facientes; quare necessum fuit R^mo^ D^o^ Sasboldo edicere, ne huiusmodi a fidelibus ad exercitia religionis sub poena excommunicationis reciperentur, nisi prius habita ab ordinario loci licentia. Adjectum fuit eidem edicto, quod cum sacerdotes societatis Jesu, qui se in auxilium pastorum missos dictitabant, pastoribus ab episcopo ordinatis alios superordinari praesumerent, placere episcopo et jubere, ut huiusmodi superordinati ab huiusmodi cura abstineant; quod postremum graves turbas excitavit.

Octava Septembris huius anni tale edictum a se subsignatum misit R^mus^ dominus Sasboldus: Visis articulis et propositis a sacerdotibus e societate Jesu quibusdam, curam animarum in partibus nobis commissis exercentibus, oblatis, probamus et necessarium judicamus ut dicti de societate quoad functiones pastorales et sacramentorum administrationem omnino se accommodent ordinationi Vicarii Apostolici, et tria sacramenta, nimirum baptismi, matrimonii et extremae unctionis, non administrent in locis certos pastores habentibus, nisi previo ipsorum consensu, quibus tenebuntur dare nomina eorum, quibus illa administrarunt nec non testium et patrinorum qui

---

1) Hetselfde uitvoeriger reeds op p. 386.

2) De naam is onleesbaar gemaakt.

interfuerunt. Quae autem hactenus ab illis sive per conniventiam sive alio modo administrata sunt, rata habemus et rata haberi responderi et declarari a nostris sacerdotibus, dum opportunum erit aut requirentur, volumus, simpliciter et sine circumstantiis et rationibus, quae ad pacem et tranquillitatem plebis parum faciunt.

Si qui sint de societate, qui ut plurimum uno in loco commorantur, ut populi et pastorum necessitati succurrant, illi dignabuntur cum ordinario sacerdote convenire quo ad dictorum sacramentorum ministerium, et ordinarius, habito respectu spiritualis profectus et necessitatis, facilis illis sit, salvo quod nomina et testes ut superiori ei tradant et subinde de profectu et casibus occurrentibus cum eo sincere conferent, ut constare possit omnibus, quod cum eis unum sunt et sentiunt.

Qui vero recenter aut raro accedunt ad locum, in quo ordinarius sacerdos degit, antequam conventus faciant, de praesentia sua prenominatum ordinarium rite praemonebunt. In locis autem ubi ordinarius rarius heret, habita semel ipsius, cui locus ille commissus est, licentia, poterit in absentia eius ibidem omnia illa sacramenta administrare, non secus quam si nulli commissus locus esset; ipso autem praesente vel superveniente deferet eidem, et si per illum commodius administrari poterunt. Hoc ut fiat populo suadebit, quatenus populi erga utrumque amor et reverentia crescat.

Ubi autem nullus certus sacerdos habetur deputatus, illi de societate, semel rite admissi, poterunt pastorum vices libere ibidem agere, ita tamen, ne concurrentia obsit: maxime in locis, quae plurium sacerdotum ministeria eodem tempore non ferunt, is qui posterius advenerit tantisper a conventu faciendo quiescit, donec prior absolverit, aut alio se conferet, ubi nulli sit impedimento, sive is secularis sive religiosus sacerdos fuerit.

Quo ad denuntiationes defectuum servetur lex Christi, ut primum sermone moneantur, deinde superior requiratur curatorem adhibere.

Quoad doctrinam nihil praeter illud, quod iam receptum est, doceatur proferaturve in vulgus, nisi praevia communicatione utriusque partis. Quod si opus erit,

requiratur Vicarii Apostolici sententia, quam sequantur, donec a S^mo^, si necessarium fuerit, aliud statuatur.

Ad propositas questiones dicimus, licere studere Franikerae et Leidae, sicut alibi, sed non inscribi aut incorporari universitati hereticae sine labe scismatis; prout respondit foelicis recordationis Clemens VIII et definierunt Ill^mi^ Cardinales congregationis s^ti^ officii; volentes ut qui deliquerint abjurent delictum et absolvantur ab excommunicatione.

Convivia nuptialia hereticorum adire bonum non est; et, licet sint qui aliter sentiant, omni scandalo non caret; ac proinde allaborandum est, ut populus ab eis amoveatur quantum fieri potest, ne anabaptistis catholici in hac re inveniantur inferiores. Non tamen negamus, quin ex causa alicui permitti possit semoto scandalo, quod inter notos difficile est evitare.

Navigationem Indicam prorsus dissuadendam judicamus, tum quia praecipui mercatorum agnoscunt quod hactenus sine piratica exerceri non potuit, tum quia pleraeque, quae illuc vehuntur, merces bulla Coenae domini prohibentur, et quia certis locis in alias impingunt prohibitiones, neque multum privatis hominibus conducere videntur ad temporalem aut eternam salutem. Attamen, papae et principum prohibitionibus et piratica sublatis, permitti poterit.

Propter abusus, qui recenter deprehensi sunt in baptismo hereticorum, omnino sequenda est institutio synodi Mechliniensis, a sede Apostolica recenter approbata, ut supplementum sacramenti adhibeatur aqua, sub conditione: ubi pro certo non constat de materia et forma debitis; non enim consideratur, an ab heretico, sed an rite sit collatum.

Vendere ex professo vestes et victualia, ut ad castra haereticorum, contra catholicos militantium, deferantur, dicimus non licere; prout non licet tormenta et arma bellica in eum finem facere aut vendere.

Haec ad oblatas propositiones; hortantes omnes ut quod Spiritus Sanctus, sessione XXV, cap. de delectu ciborum, constituit, populo sedulo commendent quaecunque faciunt ad pietatem augendam, moneantque crebro populum obedire praepositis suis, quos qui audiunt, deum remunera-

torem audiunt, qui vero contemnunt, deum sentient ultorem. Datum Coloniae, VIII Septembris 1609. Et erat subscriptum propria manu R^mi, Sasboldus archiepiscopus, vicarius apostolicus.

Deinde hoc eodem anno, III Octobris, ad requisitionem quorundam sic rescripsit super praeteritis articulis R^mus Dominus.

Ad postulata cleri, nimirum: Si qui a nobis constituti sunt pastorum loco, pro pastoribus habendi sint? respondemus quod sic; maxime si maiori facultate a nobis praediti resideant ibidem. Illi vero, qui ad tempus certis locis sunt designati, licet minus proprie pastores nominentur, attamen quoad effectum resolutionum nostrarum pro talibus habendi sunt; non enim distinguimus hoc loco inter nomen pastoris deservitoris, sive ordinarii sacerdotis.

Quod vero secundo loco requiritur: qualis declaratio et quibus petentibus fieri debeat, quod sacramenta illa tria, a sacerdotibus societatis Jesu hactenus administrata, rata habeamus? dicimus, quod ad cuiusque de eo dubitantis interrogationem simplici affirmatione, quod ita judicavimus ex causa justa de ministeriis praeteritis, prohibentes in futurum. Si ulterius instent, quod causa pacis mandatum sit amplius nihil addere. Si qui vobis contradixerint, habetis concilii Tridentini decreta, perpetuam ecclesiae praxim, et ipsorum testimonia: dicunt enim sibi extraordinarium hoc esse, pastores non esse, et ad placitum tantum plebi servire; et facilius possunt trium illorum sacramentorum administrationem ad pastores remittere quam aegrotos et poenitentes.

Porro quae in responsione nostra videri possunt amplius sive latius expressa quam in propositionibus, ab illis transmissis, habetur, illa desumpta sunt ex illis quae ipsis Ill^mus Nuntius alias praescripsit, ut sperem nullam in eo fore difficultatem. Eruntque alii religiosi admonendi, ut maiore non utantur libertate, eandemque sequantur normam, nisi aliquos magis restringendos judicaveritis. Datum Coloniae, III Octob. 1609. Et subscriptum propria manu, Sasboldus Archiepiscopus.

Nog eens (bij vergissing) de brief van Sasboud Vosmeer aan Arboreus, die al op p. 381 voorkomt.

1610.

(f. 184vso.) Statim quasi pro strena huius anni catholicis Trajectensibus fuit denuntiatio, facta a magistratu ad omnia monasteria, ut nomina personarum professarum ederent; quae res indubitate tendebat ad separationem eorundem monasteriorum, penes quae ibi praecipuum catholicae religionis exercitium consistebat, eo quod ex civibus fere nulli, ex Hollandis, ibidem degentibus, pauci admodum edes suas ad peragendos conventus prebere vellent.

Alia strena missa est a magistratu ibidem ad suos concionatores; singulis enim ultra stipendium 1000 florenorum centenos numerari jusserunt.

In festo S. Agnetis mane tota civitas Trajectensis in armis fuit contra magistratus, quos tanquam depeculatores publicos functione sua abire fecerunt, creatis novis consulibus Theodoro Lamberti Cantero et Henrico Helsdingio, cum quibus et novum magistratum constituerunt, paucis admodum ex veteri retentis. Hunc tumultum nonnulli catholicorum utilem futurum putabant; sed egregie decepti sunt; ut enim postea apparuit, conjuratio fuit eorum, qui rigidiores calvinistae consistoriantes vocabantur, qui nihil nisi Mauritium principem facere et catholicam religionem funditus extirpare nitebantur. Mauritius creationem novorum consulum ratam habet et, paucis diebus elapsis, ipse Ultrajectum advolat, ubi aliquamdiu egit, sub pretextu ut cives ad concordiam redigeret, revera autem plurima novorum consulum familiaritate utebatur.

Deliberarant conjurati non solum magistratum civitatis deponere sed etiam ordines provinciae exturbare; verum, impediente Cantero, mitius actum. Nihilominus magna invidia deflagrabat Gerardus Ledenbergius, ordinum Trajectensium protosecretarius, qui ex humili conditione ad magnas divitias emerserat, et totum ordinum conventum (tanquam hominum stupidorum) plane regebat. Fuerat is in juventute sua minister monachorum in abbatia s. Mariae Werdensi, prope Bommelam in Batavia, unde, fugatis monachis, postmodum Trajecti apud Joannitas

famulum cellerarii egerat; postea vero Florentio Tinnio, syndico Trajectensi, adheserat, a quo commendatus secretarius ab ordinibus fuerat electus; quo in statu infinitam pecuniam collegerat, palatiumque magnificum ex adverso coemiterii s. Joannis aedificarat; quod in homine sordido magnum tumultum et varia obloquia inter cives faciebat: plerique enim erant, qui non tantum ipsum olim noverant sed etiam patrem eius, qui hortulanum egerat.

Divulgabant novi consules in justificationem magnum articulorum agmen, quibus, adhibitis legitimis probationibus, detegebant furta illorum, qui civitatem et ditionem Trajectensem rexerant, praesertim Ledenbergii, Verstegii, subsecretarii, et aliorum, qui uno die plurimas diurnas pensiones receperant, cum tamen (saltem naturaliter, sic dicebant) uno loco tantum esse possent. Arguebant eos, adjecto die et consule, quod interdixerant receptoribus bonorum ecclesiasticorum magnam summam pecuniae rationibus inferre, quam ipsi inter se diviserant. Item quod receptoribus publicorum bonorum magnas pensiones assignarent, quarum tamen non nisi dimidium ipsis cedebant, dimidium vero occulta manu Ledenbergio solvere tenebantur. Qui insuper in singula signa militaria pro habendo stipendio aliquot rosatos menstruos recipiebat; et infinita alia, quae tamen non nisi experimentum eorum, quae probare poterant, inscribebant.

In fine Januarij ad publicum campanae sonum antiquus magistratus, qui urbe cesserat, vocatus est ad causam dicendam, praestito salvo conductu.

Sasboldus in Brabantiam abit initio quadragesimae, festo s^ti^ Mathiae, et incognitus Joanni Mireo, episcopo Antwerpiensi, se praesentat, jubens nuntiari adesse ex Hagacomitis consiliarium; nam et hoc officium habebat, collato sibi ante multos annos decanatu Hagiensi per nominationem principis Parmensis. Quo audito Mireus, omnibus posthabitis, ex camera sua provolat et officiose nimis salutat. Sed non aperiens se Bruxellas ad Legatum pergit.

Interim Hagaecomitis fiebat apparatus ad obsidendum Trajectenses, sparso tamen rumore quod miles collige-

batur iturus in Cliviam, subsidio Brandeburgensi contra Leopoldum. Verumtamen Trajectenses nequaquam latebat se peti; unde plurimi ex ditioribus, praemissis clam bonis, in vicina municipia diffugerant. Erat tum temporis Trajecti in domo Teutonica Mauritius, quem dimittere a se nolebant Trajectenses, nisi praestito juramento quod ad certum diem rediret; quod juramentum non solum consulibus praestare coactus est, sed etiam ex infima plebe nonnulli ad manum sibi promitti voluerunt; aliter portas aperire renuebant.

XXI Martij Henricus et Ernestus Nassovii cum sex millibus peditum occupant villam suburbanam, Jutfaes dictam; adduxerunt magnum tormentorum et pulveris apparatum; et Ultrajectum obsidere incipiunt. Mauritius Hagae manserat et se infirmum causabatur.

XXII Martij Trajectenses, cum jam obsideri se viderent, juramentum fidelitatis a civibus et incolis suis exigunt.

XXIII Martij, cum Montfortium discederem, praesidiarii Angli civitate pelluntur a Trajectensibus, veritis ne cum obsidentibus sentirent.

XXV Martii Ernestus Nassovius cum aliquot militum manipulis castra figit in ruinis monasterii Outwijcensis.

Fuit haec obsidio decreta communi generalium ordinum consensu, qui eo tempore, quo inducias cum Archiduce fecerant, de sublevandis inter se necessitatibus invicem receperant. Unde cum nullus esset qui se medium pro pace firmanda interponeret, in arctum valde deducebantur res Trajectensium, ita ut tam privatim quam etiam in domo civica magistratus congregatus serio tractarit de civitate tradenda in potestatem Archiducis; donec XXVI Martij adveniunt Amsterdamenses consules, ut pacem conficerent; ipsi enim Amsterdamenses, inter caeteras Hollandiae civitates praepotentes, sed juniores et sic minores suffragiis, omnibus modis satagebant undique amicos colligere, quo primatum inter Hollandos sibi parerent, quod avide querebant. Interea, dum hi de pace agerent, Trajectenses omnes graviter in restaurandis moenibus laborant ..... [1]) visu quod unius diei spatio circum

1) Een of twee woorden zijn hier onleesbaar.

totam civitatem loricam supra menia, aggesta terra, effecerint.

Demum XXVIII Martij de pace convenit, ut magistratus recenter creatus usque ad festum st^i^ Victoris, quo semper novus magistratus creari solet, continuetur; rationes arbitris Hollandis excutiantur. Statimque 10 signa peditum cum gubernatore Ernesto civitatem ingrediuntur.

XXX Martij tria signa militum domum publicam et portarum custodias, quas hactenus mixti civibus fecerant, soli obire incipiunt. Sed et consules, licet primo negarent, tandem coguntur etiam claves portarum Ernesto tradere.

XXVIII Aprilis Henricus Nassovius amplissimo equitatu portas urbis obsidet; Ernestus vero in curiam irruit et magistratum officio discedere jubet, veteremque in integrum restituit: magno murmure civium, qui Albanum pre ordinibus mitem virum fuisse dicerent, utpote qui pacta servarat, quae ordines nulla de causa violabant.

XXIII Aprilis R^mus^ D^ns^ Salboldus, ex Brabantia rediens, ad aedes meas venerat, sed commode XXVII sequente Arnhemium profectus ante exortas novas turbas discesserat.

Eodem die quo magistratus dimittitur, etiam capitanei civium exauthorantur. Concionatores aperte pro suggesto declamant, se huius facti conscios fuisse; unde tantum in ipsos odium conceptum, ut vix tertia pars hereticorum vellet adire conciones eorum.

Eodem die promulgatur ἀμνηστία, ordinibus generalibus de fenestra despicientibus.

III Maij publicatur Trajecti, liberum esse cuivis contra ordines et magistratus de peculatu opponere et accusare; unde Brakelius, Canterus, et Helsdingen accusatores se manifestant, magistratum coram ordinibus generalibus ventilatum; donec XXII Maij publice denuntiatur, ordines a peculatu immunes et oppositiones, per accusatores factas, calumnias esse et seditionem spectare; atque ipsis et aliis omnibus silentium ea de re imponitur, sub pena corporali novorum ordinum generalium. Quoniam vero invicem se vexabant heretici, liberius agebant catholici; quapropter

XXIV Maij renovatur contra eos edictum, et arbitraria pena in sacerdotes decernitur.

XX Junij Trajecti incepit vicatim exigi juramentum fidelitatis ab omnibus incolis: jurabant autem ordinibus et magistratu, tanquam suis legitimis superioribus, obedientiam. Multi sacerdotes praestiterunt: ego ter vocatus venire nolui, et nihil molestiae sensi.

Hendrik IV van Frankrijk vermoord. Dus zijn oorlogsplannen, waarvoor in Brabant gevreesd, vervallen. Verwarring in de binnenlandsche zaken van Frankrijk.

(f. 185vso.) XV Sextilis, ipso divisionis Apostolorum festo, hora circiter quinta matutina moritur Coloniae vir insignis et omnibus Christianae pietatis numeris absolutissimus, magister Adelbertus Eggius, theologiae licentiatus, qui a diuturna ob fidem catholicam captivitate Coloniam transtulerat seminarium 60 circiter adolescentium; quos in usum religionis catholicae mirabili molestia et sumptu ad sacerdotium educabat, unde complures insignes viros magno zelo in Hollandia et praecipue septentrionali Frisia aliisque vicinis regionibus pro catholica religione cum summis periculis magno cum fructu laborare videmus. Obiit in cemeterio summi templi, ipso temporis momento quod ibidem hymnus matutinus: Te deum laudamus, incipiebatur. Sepultus est Coloniae apud franciscanos-observantes, ad latus altaris summi, multo luctu alumnorum, ex quibus ii, qui in sacris ordinibus erant, propriis humeris feretrum portabant, ceteri facibus accensis circa funus diffundebantur, prosequente Nuntio Apostolico, Rmo et Illmo Domino Sasboldo, et frequente Coloniensi clero ac populo.

Tocht van Maurits naar Cleefland: inneming van Gulik.

(f. 185vso.) Octobris decima Ultrajecti magistratus interdicit monialibus, ne quas deinde virgines ad professionem faciendam admittant, et jam professarum nomina intra mensem edant; quod et factum est.

Conceperat Trajectensis populus ex praeterita seditione magnum odium contra hereticos concionatores, ita ut nec ipsi heretici conciones adirent. Missus est itaque

Hagamcomitis Folcardus Both, exconsul, ut Joannem Uten bogart, magni inter ipsos nominis praeconem, adducat et populus, hoc saltem concionante, frequentaret synagogam.

Buitenlandsche zaken. Dood van den calvinistischen keurvorst van de Paltz.

(f. 185vso.) Monachi Brabanti incondita aviditate toto hoc anno per Hollandiam discurrunt, et quia collectas libere, impedientibus nostris sacerdotibus, facere non poterant, ornamenta repetebant, quae monasteriorum sui ordinis fuerant: quorum unus, prior quidam predicatorum, nos, scriptis etiam ad nos literis, Sasboutinos sacerdotes nominabat. Huic cum postea quaedam ornamenta tradita essent, dixi: Domine prior, hactenus cum erant animae quaerendae, non comparastis, ac ne moniales quidem vestri ordinis curastis, nunc cum de temporalibus rebus agitur, etiam convitiantes accurritis. Videte ut vel in posterum etiam vestras curetis, nec, ut soletis, nobis onera relinquatis. Bene quidem promisit, sed nihil est praestitum. Sed avide omnia ornamenta in Brabantiam avexerunt, quae maiores nostri, ut ecclesiis nostratibus usui essent, pie dederant. Nihil autem avidius etiam minoritae quaerebant quam aurum et argentum, factum vel infectum, sedulo admodum de calicibus solliciti.

Voortgang der twisten onder de ketters na Arminius' dood.

(f. 186.) Initio Decembris heretici consistoriantes, magistratu ab ordinibus Trajecti deturbati, cum, pro hereticorum inquietudine, nova semper meditarentur, deni circiter in vili quadam tabernula prope pontem bavaricum conveniunt, et, juramento taciturnitatis invicem praestito et accepto, redintegrare suam seditionem constituunt. Unus ex his proditor (sartor is erat) rem ad magistratum defert; alter, qui lector synagogae ipsorum in templo s. Nicolai erat, negotium aperit Cantero et Helsdingo, ignominiose missis consulibus. Illi leviter quidem rem detestabantur, hortantes quiescerent; verum conjurationem ad magistratum non detulerunt. Unde magistratus, captis

illis conjuratis; etiam utrumque exconsulem, viros sane primarios et hereticos, carceri mancipat.

VIII Martij, stilo novo, cum ageret Bruxellis R^mus D^ms Sasboldus, venit etiam eo Franciscus Flerontinus, Provincialis societatis Jesu, vir bonus et mansuetus, convenitque inter utrumque, ut certae conditiones aliquot articulis comprehenderentur, quibus caveretur, quomodo patres societatis Jesu respectu nostrorum sacerdotum, presertim in pastoralibus, se gerere deberent. Illorum autem exemplum absque dubio sequuturi videbantur aliorum ordinum religiosi, in Hollandia et vicinis regionibus laborantes.

Twisten in de kerk te Alkmaar: Venator.

(f. 187.) Huius anni v Octobris Colonia scribit R. D. ad dd. Joannem .....[1]) et J....., quod excusante se Joanne ....., ipsos ad illud munus deputaret, seque laudaturum quicquid de communi consilio, secundum facultates a ....[2]) officio vicarii concessas executi fuerint. Sed quia in forma delata non erat commissio expedita, sed tantum per modum epistolae, eam acceptare noluerunt.

1611.

(f. 188.) XXV Aprilis episcopus Mechliniensis, Mathias Hovius, literas misit Coloniam ad R^mum Dominum Sasboldum hoc tenore:

Illustrissime Reverendissime Domine. Relatum est serenissimo principi nostro adhuc fervere in Hollandia studia diversarum partium inter quosdam ab Illustrissima et Reverendissima Gratia Vestra positos ordinarios et quosdam religiosos, non obstantibus articulis concordiae, VIII Martij anni precedentis conclusis. Unde ad me scribi jussit, adlaborarem ut huic malo, quo nullum perniciosius esse potest, remedium adferrem, quatenus possem. At ego, videns hoc mihi difficillimum, ne tamen nihil

1) De namen niet ingevuld.
2) Een woord onleesbaar.

agerem, petii a d. Janssenio, quaenam ille audiret particularia; qui mihi universas eo pertinentes literas ad se scriptas misit, quarum tenorem, tacitis nominibus, retuli discretissimis aliquibus ex societate, ut quibus modis compescerent omnem animositatem suorum; et ab iis, qui ab illorum parte stant, mihi notis viris probis et precipuis ex Batavia, intelligo, multas esse querelas etiam contra Illustrissimam Gratiam Vestram ac vestros, quod videamini ipsis strictiores ac paulo duriores quam haec tempora horum locorum hominumque, libertati jam assuetorum, ingenia ferant, querentia non posse ibi a catholicis, animae pabulo destitutis et in multo timore hostium degentibus, bene ferri eam disciplinam ecclesiasticam, quam mandata et constitutiones vestrae dicuntur prae se ferre: non intelligere populum discrimen inter comminationes et censuras ipsas; non posse ex parte vestra provideri, omni loco provideri, de viris aetate provectioribus, experientia et prudentia valentibus; durum nimis videri si consolatione spirituali indigentes cogantur renuere oblata ministeria virorum optimis testimoniis subnixorum; prohiberi collectas optime collocandas; nec deesse inter vestros qui male audiant; et alia multa. Et haec quidem illi, quae audire jam saepius cogimur, non autem credere. Interim recte fecerit Illustrissima et Reverendissima Gratia Vestra si suos in eo habere studeat, ut preter observationem dictorum articulorum hoc precipue agant, ut non scindatur inconsutilis Christi tunica; ideoque quantum cum deo fieri poterit tolerent ac dissimulent quae dissidii causa quoquomodo reperiuntur. Et quia longe ab hisce partibus abest Vestra Illustrissima et Reverendissima Gratia, cogitare dignetur, an non sufficeret seculares subnixos aliquo Reverendissimorum, Buscoducensi, Antwerpiensi, Mechliniensi, Gandensi vel Brugensi, regulares et alicuius dictorum Reverendissimorum et insuper superioris munitos testimonio in illa regione recipi, sine suspicione quod non essent missi. Hi autem Reverendissimi et Reverendi monerentur, neminem mittere nisi notorie qualificatum. Vale.

Harum literarum copiam transmisit nobis R^mus^ Sasboldus cum his adjunctis:

Accipio ex Brabantia quarum exemplum transmitto; ut communicato prudentioribus consilio respondeatis quod divina gratia discretioni vestrae suggeret. Ego, ne officio meo desim, statui respondere prout merentur, et permitto ut cordatioribus omnibus exterorum studia manifesta sint; quia non verentur tam impudenter calumniari, impiissime pacta transilire, fidelium auro tam inverecunde inhiare, obstandum tam iniquis factis, quae nihil aliud quam inquietudinem ac tyrannidem prae se ferunt: non est illa apostolica doctrina, non Christi voluntas, sed totius disciplinae ecclesiasticae extirpatio, tantum ut sibi nomen et aurum conflent, de salute animarum nulla cura, sed fucus tantum. Personam non persequor, sed crimen detego, peccatum ostendo. Deus ecclesiam suam et nos tueatur. Coloniae, VII Maij anno 1611.

Acceptis his literis non parum sane contristati sumus et indignati contra nonnullos, hic laborantes, qui, pactis a superioribus suis ut iniquis spretis, hoc modo viam captabant eadem subvertendi, etiam cum ignominia cleri, gratis in ecclesia cum infinito labore et mille periculis laborantis et hereticorum insultibus satis fatigati. Moleste ferebamus toties nobis ingestam coram Mechliniensi calumniam, quae vel decies scripto et missis legatis ita fuerat refutata, ut non semel ipse Mechliniensis satisfactum sibi pleno ore denuntiaret.

Respondimus itaque, quantum ad duritiam legum ecclesiasticarum et disciplinae, illam debuisse exprimi; quin et si expressa fuisset, non ideo tamen veram esse, quia forte nonnullis ita videretur, presertim Brabantis, rerum nostrarum ignaris; et nobis esse sensum communem patriae et causarum cognitionem: certe, si qui ex nobis delinquerent, esse nobis superiorem, ad quem essemus deferendi. Si superior et ipse videretur esse culpabilis, et ipsum habere suum superiorem. Quod dicebatur, populum non intelligere comminationis et excommunicationis discrimen, respondebamus, nec in Brabantia communem populum hoc scire, et tamen isthic quotidie huiusmodi comminationes fieri: certe ideo hoc recte tam hic quam illic fieri, quod neutribi deessent qui dubitantes super eo instruerent.

Ad inopiam operariorum diximus, neminem fere requisivisse operarium, quin continuo habuisset; in sola civitate Trajectensi esse supra quinquaginta sacerdotes sacrificantes, inter quos viginti concionatores boni et sex eximii, unus sacrae theologiae doctor, quatuor eiusdem licentiati, sex baccalaurei formati, et quatuor juris licentiati: melius ut ecclesiae Trajectensi, inter hereticos versanti, provisum sit quam cathedrae Mechliniensi, in cuius diocesi plus quam 40 pastoratus vacarent, ad quos delegari possent animarum zelatores tam fervidi.

Quantum ad ministeria ecclesiastica quae offeruntur ecclesiae nostrae ab extraneis sacerdotibus, dicebamus, nos ea non tantum non despicere sed etiam gratissimo animo acceptare, dummodo fierent legitima apud sedem Trajectensem presentatione et missione, ut possimus cognoscere de personis et prescribere de servandis, idque varias ab causas. Primo, quia intra breve tempus tres quatuorve ex Brabantia advenerant, qui se sacerdotes dicerent, sacrificarant et concionati fuerant etiam in honestissimis edibus, de quibus tamen postea constitit quod nullos omnino ordines haberent. Alios vero nonnullos ex religiosis familiis cum speciosissimis superiorum suorum commendationibus advenisse, atque a laicis receptos multa improbe egisse: de quibus cum apud ipsorum superiores conquereremur quod tales mitterent, responsum, ideo illos in Hollandiam missos, quod in monasteriis inquieti omnia irremediabiliter turbarent. Denique nonnullos etiam esse apostatas, qui, hic laborantes et peccantes, cum ex nostrorum petitione a superioribus revocarentur, redire abnuerent, eo quod hic libere et splendide victitarent et insuper notabilem pecuniae summam quotannis corrogarent. Secundo diximus, eos qui probi erant, sepe non bona intentione huc venire, scilicet non ut animarum saluti prospiciant, sed ut monasteriorum suorum commoda promoveant, et proinde non uno loco manere et gregi fovendo insistere, sed de civitate in civitatem migrare, conciones tres vel quatuor premeditatas, tanquam circulatores, in corona edicere, suas indulgentias ad risum extollere et ad fastidium numerare, magnas congregationes facere, et sic hereticorum furorem ita provocare,

ut ipsi interim discedentes nos in incendio eo modo relinquant, ut vix necessaria sacramenta erogare audeamus. Demum ex singulis locis discedentes primo collectam petere et cum scandalo soepe impudice emendicare. Deinde etiam testimonia precipuorum catholicorum scripta colligere de suis magnis laboribus et fructibus hic factis, quo sibi gradum ad officia et dignitates monasticas faciant. Tertio dicebamus, etiam bonos et bona intentione venientes esse ignaros persequutionum et morum huius provinciae, casuumque gravium et frequentium, quae tam circa usum sacramentorum quam etiam in dandis consiliis quotidie fere eveniunt, ita ut inexercitati in turpes errores incidant et communem ecclesiae praxim perturbent. Accedit quod plerique catholici eos non admitterent sine commendatione indigenarum sacerdotum, eo quod variis incommodis cautiores esse didicerunt.

Necessarium itaque esse, ut spiritu sancto inspirante in has partes accedant, etiam ostendant primarium eius fructum, humilitatem, et submisse veniam petant, quam concilium Tridentinum peti vult a loci episcopo; proinde ne egre ferant vicini episcopi, a nobis exigi quod ipsi per suos volunt observari; tantum juris nos habere hic in nostris, quantum ipsi in suis, et cautius illi juri instare debere, quod in his regionibus, rebus omnibus per heresim turbatis et omnibus nebulonibus tanquam in sentinam huc confluentibus, cautius nobis agendum sit. Certe usu nos didicisse, quod non expediat in singulis alios ullos etiam ex nostris operari quam loci ordinarios, tum quod ordinarius hoc modo magis a suis observetur et ametur, tum quod minus excitentur persequutiones. Videre item quod ii, qui ex Brabantia veniunt et tantum animarum zelum pretendunt, non eant ad loca deserta et ministris indigentia, ut Zelandia, Transisulania, Zutphania, Gelria, sed manere apud lautas mensas, splendida hospitia et curiosa loca Hollandorum et Trajectensium, ubi ipsi indigenae sacerdotes magno numero sunt, ubi extranei non nisi turbant, unde etiam mitti debent sine intermissione ex nostris sacerdotibus, ut predictis locis desertis deserviant, ubi tantum interest ut esse velint, ut, etiam requisiti, cum nostris ire abnuant.

Quantum ad collectarum prohibitionem attinet, scire nos, hanc esse omnium harum querelarum fundamentum, utpote cum decem millia pedagogorum in Christo habeamus, non multos patres omnibus constare, non animas nostras sed pecuniam nostram ab huiusmodi quaestoribus peti, qui proinde nobis non minus juste improbantur quam concilio Tridentino. Scire nos quidem, dici multa monasteria in Brabantia paupertate premi; et forsitan verum esse, sed mirari quod ex omnibus pauperrimis patribus, scilicet capucinis, usque in hunc diem nulli petitum venerint; ex aliis quidem venisse complures, sed aliis titulis quam necessitatis, scilicet ut refectoria vel dormitoria ampla edificarent. Fuisse ex nostris in Brabantia, qui cum scandalo referrent, centena aureorum millia in mendica illa Brabantia in unius templi sumptuosam aedificationem (impensa) [1]); monstrata sibi nonnullis locis sumptuosa ex marmore fumaria cum titulo; haec nobis pii Hollandi transmiserunt.

Habere nos hic media impendendi utiliora: esse et nobis pauperes qui juvandi sunt, ne ob impositam aliquot florenorum gabellam iis qui coram magistratu contrahunt, ad hereticorum templa eant; avertendos esse senes et infirmos, ne ex hereticae synagogae amplis elemosinis, cum expressa hereseos approbatione, victitent; alendos esse magno numero studiosos, ut in posterum desertae patriae provideri possit; alendos etiam esse nostrates sacerdotes, qui in continuo oneroso et periculoso ministerio versantes gratis serviunt, beneficiis fere omnibus per hereticos occupatis, ita ut victum tantum et amictum querentes vix habeant, religiosis omnia surripientibus.

Quantum ad elemosinas recte collocandas, neminem prohiberi quantum velit dare; collectas prohiberi, quae nec in Brabantia permittuntur sine authoritate fieri; porro authoritatem si a nobis requirant religiosi, petere etiam eos simul ex nostris adjunctum, qui eos deducat et commendet, unde duplex nobis incommodum oritur, tum quod offendamus catholicos, qui sepe magis ex pudore

1) Daar hier veel geschrapt en veranderd is, schijnt een woord van deze beteekenis uitgevallen.

dant quam affectu, tum quod in nos excitentur heretici magistratus, tanquam jurisdictionem et regalia usurpantes, et sic religiosi suo commodo suffarcinati abeunt, et nos invidiae et periculo exponunt. Cogitent boni Brabantini, si nos apud ipsos sic mendicatum veniremus, quid quaeso darent, et tamen nos titulo magis specioso id ipsum faceremus, tanquam ab hereticis oppressi et exosi, ab iis, qui libertate fruuntur et rerum potiuntur, subsidium postulantes.

Ad hoc quod dicimur male audire, hoc non sufficere testamur; probandum erat nos malefacere, regium namque esse cum bene feceris audire male. Crimina esse specificanda nec vagas accusationes ... [1]) exosas esse recipiendas.

Ad extremum, quod dicunt de missione facienda ab omnibus vicinis episcopis, esse contra omnium canonum statuta, et sic evacuari totam ecclesiae disciplinam; nec esse rationem, quare ipsis potius hoc in nos quam e contra liceat. Nos, rerum nostratium peritos, scire quid hic expediat; judicare vero, hoc esse totalem status nostri subversionem.

Haec et alia nos respondimus ad literas episcopi Mechliniensis. Ill^mus et R^mus Dominus Sasboldus non minus libere, et sane quam elegantissime, nomine suo respondit [2]).

(f. 190.) Dum haec fiunt cum Brabantis, non cessabant heretici, sed insignem virum Jacobum Bolium sacerdotem magistratus Trajectensis ad se vocat, juramentum exigit, et vix per amicos impetrari potuit ut, juramento omisso, de non faciendis conventiculis mandatum penale de eadem re darent. Dicebamus enim delicta prohiberi, sed neminem posse cogi ad juramentum ut non delinquat; verum, si contra faciat, penam exigi.

Profectus fuerat Antwerpia Bruxellas Mireus, ut ducis Ardenbergii filiam marito conjungeret, cum in nuptiis

1) Een woord onleesbaar.

2) Later heeft de auteur, achter zijn verhaal der gebeurtenissen van dit jaar, nog den brief in zijn geheel meegedeeld, dien S. Vosmeer aan den Bisschop van Mechelen over dit onderwerp geschreven heeft. Daar deze grootendeels herhaalt wat de auteur zelf al had gezegd, scheen het overbodig hem over te nemen.

repentina admodum paralysi moritur; in eius locum substituitur Johannes Malderus, vir plane sanctus et sacrae theologiae professor Lovaniensis, nativitate Leuvensis in Brabantia.

(f. 190.) Diximus in fine anni praeteriti incarceratos Trajecti aliquos calvinistas consistoriantes, i. e. de senatu ipsorum ecclesiastico, quomodo ipsi consistorium appellabant, et cum his Canterum et Helsdingium, exconsules. Ex illis captivis nonnullos ita virgis ceciderant et equuleo torserant, ut sanguis e distentis membris prosiliret, ita ut in tortura magistratui dicerent, qui torquebantur: Crudeles lupi, bibite sanguinem innocentem quem sititis.

In his eminebat lector ipsorum, qui ita fuerat distractus, ut sex fere septimanis nullum membrum movere posset. Res erat invidiosa apud cives, haec a concivibus fieri; clamabatur Hispanum clementem fuisse, Albanum pium principem; ordines vero crudelissimos tyrannos nominabant. Gerebatur hoc negotium tam a magistratu quam precipue a deputatis ordinum generalium; inter quos presidebat Theodorus Georgii de Bye, Delfensis, thesaurarius generalis ordinum; cuius patrem probe novi, qui olim scriniarius opifex hypocaustulis faciendis vitam sustentabat et postea, notarius factus, in illo officio quoque est adhibitus ad res familiares conscribendas, ut miser cum liberis unde viveret haberet. Hic sub favore rebellium postea diu Hagae praesidem egit camerae computorum, et filio suo Theodoro gradum ad hanc dignitatem aperuit. Adjunctum habebat Franciscum Duyckium, Leidae mediocri familia natum, et ex Zelandia quendam Aleman dictum, hominem senem, sed plane indoctum, et ex Frisia alium. Verum cum ex certa causa Hagam quoque rediisset De Bye redire noluit, morbum pretendens, unde loco ipsius alius quidam missus est. Negotium diu ventilatum, tandem fuit terminatum feria quinta post pentecostem. Extructo enim ante domum publicam theatro, praesidiarii milites ad omnes aditus locantur. Demum singillatim captivi producti, publice lecta sententia, in exilium mittuntur cum bonorum suorum publicatione, ita tamen ut in Cantero et Helsdingio dimidium bonorum

non excederet. Canterus, qui et ipse diffracto indusio ad palum flagellandus et torquendus antea privatim steterat, nunc etiam publice aperto capite irrisus pusilli admodum animi se ostendebat. Generosior Helsdingius, qui curru preparato publice praetorem convenit, et in corona astantium egregie perstrinxit, rogans num anno 1588, cum pater ipsius a consistoriantibus fuisset urbe fugatus, ita cum ipso actum esset. Pretor rem ad magistratum detulit, qui rursum Helsdingium incarcerassent nisi mature fuga sibi previdisset, in Brabantiam abiens. Canterus vero Hussenium in Cliviam discesserat.

Quia vero tota condemnationis severitas divulgatis libellis a magistratu fundabatur super confessione illius lectoris, obtinent Canterus et Helsdingius a magistratu Embricensi, ubi is tum agebat, ut examinaretur; quod et factum; ibidemque confessus est, premiis et impunitate propositis se a magistratu inductum, ut talia contra ipsos deponeret. Ubi res haec venit in ordinum notitiam, veriti ne fabula divulgaretur, publicationem bonorum, quae ceperant executioni mandare, suspenderunt, ut timore et spe exules invitarent ad taciturnitatem.

Calvinistische onlusten te Aken.

Concionatores heretici hoc tempore, cum ob turbas Trajectenses male audirent et ordinibus generalibus suspecta sua consistoria scirent ob seditionem, calumniati sunt catholicorum conventus frequentiores, petieruntque acre remedium adhiberi. Erant inter ordines qui et mores catholicorum et ingenia horum nebulonum egregie noverant; eludunt itaque ipsos, hoc strategemate. Concipitur edictum crudelissimum et tam inhumanum, ut catholicis plane patria deserenda videretur. Jubebantur enim parvuli omnes in ipsorum templis baptisari, matrimonia non alia quam coram synagoga contracta legitima haberi; constituebatur mulcta 1200 florenorum in eos, qui extraneum sacerdotem hospitio fovissent; addebatur gravis in eos qui domi suae conventum habuissent, etiam si in facto non deprehenderentur, dummodo postea probari posset; et alia infinita. Edictum, antequam publicaretur, ad singulas provincias et civitates missum est, examinan-

dum et approbandum. Unde evenit ut compluribus displiceret, nominatim vero Trajectensibus et Zelandis, illis quidem quod catholicos irritandos sibi non censerent, quos magno numero in suis districtis esse et pacifice agere in novissima seditione deprehendissent, et quorum favore consistoriantium conatibus obviam sibi eundum viderent. Zelandis vero non placebat, quod dicerent, alibi quidem magistratus in huiusmodi edictis, etiam publicatis, dissimulare, se vero illa ad unguem observare; quod si et in hoc edicto facerent, videre se, quod omnibus catholicis e Zelandia migrandum foret, cum evidenti ruina illius provinciae, quae sine mercatura propter inducias agebat. Atque ita crudele illud edictum progressum non habuit.

Joannes Hattem, qui diu concionatorem hereticum egerat prope Dordracum in Hollandia, et mecum aliquando super negotio religionis egerat, cum diutius conscientiae suae obluctari nollet, munus suum deseruit et, ad catholicam fidem conversus, cum uxore et 8 prolibus in Brabantiam navigavit. Annis praeteritis et aliquamdiu medicinae Lovaniii studuerat, subsidia nonnumquam poscens et obtinens a R^mo^ Domino Sasboldo. Is hoc anno in Brabantia obiit, plane enectus fame, cum intra octiduum panem in edibus non habuisset, surdis ad tantam miselli hominis in tam heroica causa miseriam Brabantinorum auribus, ubi tot abbatiae ditissimae, tot ecclesiastici prelati uni homuncioni subvenire non curarunt, cum heretici infinitos apostatas magnifice alant. Sed habitabat apud ipsos ablativus non dativus. Tulit hanc tentationem sane fortiter, et pro satisfactione culpae suae habuit.

(f. 191.) In Zelandia magnus erat numerus catholicorum, quibus tamen nullus erat sacerdos indigena. Oportebat itaque aliunde ipsis subveniri, idque vicissim, tum quod nostrates illi aeri non assueverant, tum quod dura conditione, nullo adjutorio in gravissimis negotiis agere cogerentur, tum quod ex transvectione ex una insula in aliam continuo noscerentur, ita ut ultra bimestre spatium vix herere isthic possent. Ex aliis itaque locis oportebat mitti in Zelandiam, et presertim Trajecto. Accidit autem ut infra biennium ex iis qui missi fuerant unus ibi mori-

retur, alii quatuor vel quinque cum diuturna febri inde redeuntes periculose luctarentur. Unde cum non facile qui ire vellent reperiri possent, suggessi, ut euntibus ex elemosinis Zelandorum amplum honorarium tribueretur; sed ne sic quidem inveniri poterant, qui provinciam susciperent. Itum igitur est ad religiosos; ut cum nostris in re tam necessaria collaborarent, ab iis qui hic degebant petitum; at illi recusabant, se huc et non alio missos dicentes; cumque replicaretur a nostris, hic tam abunde esse sacerdotum ut hinc etiam Zelandiae provideri deberet, dixerunt nihilominus, se contra obedientiam facere non posse.

Notabis hic, amice lector, nos usu rerum didicisse, parum bene cum religiosis posse agi; prout enim quid ipsis adlubet vel displicet, ita obedientiam statim pretendunt vel obtendunt, maior ut ipsis sit libertas et voluntaria operatio, sub titulo obedientiae, quam secularibus sacerdotibus sub titulo secularis sacerdotii. Rejecti itaque misimus in Brabantiam, et proposuimus quod, postquam cum nostris sacerdotibus aliis in partibus sponte et non requisiti collaborarent in locis quibus satis provisum, idem facere dignarentur in Zelandia, ubi nullus erat sacerdos et magna necessitas, praesertim cum nostri Trajecto laborioso trium dierum itinere eo venire deberent, quo ipsi Antwerpia unius diei spatio facillime trajicere poterant. Responsum liberaliter, ad certum diem venturum qui curaret Zelandos periculo suo; nostri ad eum diem discederent. Discessit magister Wilhelmus Keyting, qui tum in Zelandia erat et Antwerpiae fuerat, et nemo omnino veniebat, ita ut lachrimabundi Trajectum accurrerent Zelandi, petentes auxilium, quod a religiosis negabatur.

Torsit ea res nostros vel hoc magis, quod N., qui olim designatus episcopus Middelburgensis fuerat, ea conditione ut Zelandiam curaret, neminem qui Zelandis opem ferret unquam miserat; scripserat quidem ad primarios Zelandiae, ut sibi indicaretur quid ageretur de bonis temporalibus episcopatus Middelburgensis. Responderant Zelandi, animas primum ut pastor curaret, et tunc de temporalibus inquireret. Quare adierunt ipsum ex nostris,

petentes ut ovibus suis in Zelandia provideret. Responsum tulerunt, se indigne ferre quod ex Sasboutinis sacerdotibus in vineam suam irruerent, cum ipse continuos duos in Zelandia haberet. Inquisierunt ea de re apud Zelandos nostri, qui sancte affirmarunt, numquam a se visum ullum sacerdotem, qui ab episcopo suo missus ipsis auxilium offerret.

Hoc anno rector collegii Jesuitarum Antwerpiae Romam ruit, vectus reda quae tribus unicoloribus equis trahebatur, intus undique vestita serico villoso colorato, praegrandibus eneis et deauratis clavis affixo. Petierant nomine expensarum Leidae et alibi eleemosinam. Causa eundi erat, quia provincia Belgii, abundans collegiis et personis, dividenda erat in duas provincias; quod et factum est.

(f. 191vso.) Rmus Dominus Sasboldus, qui jam aliquot mensibus Coloniae haeserat, cum videret, recepto Juliaco, in Clivia res satis esse paratas, sciretque partem illam Cliviae, quae subest episcopatui Trajectensi, Embricam scilicet Seventer et Huyssen, indigere admodum sua presentia, a media estate denuntiarat, se in illas partes adventurum, proinde curarent pastores ut populus debite prepararetur in Septembrem instantem ad accipiendum sacramentum confirmationis, quod a multis annis in illis partibus erogatum non fuerat. Advenerat jam terminus praestitus, et itineri accinctus erat episcopus, cum ad ipsum perferuntur a d. Jacobo Janssenio, professore theologo Lovaniae, huiusmodi literae:

Reverendissime et Illustrissime Domine. Post varias literarum copias, quas a Paternitate Tua accepi, vidi negotia ecclesiae Hollandiae esse tantopere perturbata, ut arbitratus sim illa sine conventu ad tranquillitatem revocari non posse. Proposui rem archiepiscopo Mechliniensi, et, quandoquidem ex mandato facultatis nostrae eram aditurus suam Celsitudinem archiducalem, suggessit mihi archiepiscopus, illi hanc rem proponerem. Tandem placuit, et ille expresse voluit, archiepiscopum conventui interesse, quem ego praesidem delegeram. Designavit ille diem nonum Octobris, qui etiam, sicut et conventus,

placet patri provinciali societatis Jesu. Necesse erit paternitatem vestram adesse; nam id promisit Archiduci nisi forte necessario impediretur. Debebit tamen unum aliquem suo nomine huc delegare, rerum actarum et agendarum peritum. Oportebit etiam ad illum diem huc curare duos, unum ex Hollandia, alterum ex ditione Trajectensi, rerum, ut supra, peritissimos, qui mihi videntur futuri Sibrandus et Dusseldorpius. Provincialis societatis ex adverso vocabit sibi placentes. Deleget archiepiscopus duos doctores, qui itidem intersint pro parte sua. Provincialis societatis Jesu jam pro sua parte designavit Leonardum Lessinum et patrem Cornelium (professores theologiae in collegio societatis Lovaniensi). Monet archiepiscopus, ut tempestive mittantur casus controversi, ut doctores ante conventum se de illis debite possint informare: cudatur ferrum dum candet, et quam citissime ego habeam super his responsum R^ae^ Ill^imae^ Dominationis Vestrae, cui opto felicitatem. Lovanii, XXXI Augusti.

Transsumptum harum literarum statim ad nos Colonia mittit R^mus^ Sasboldus, cum talibus adjunctis ad d. Hadrianum:

Mitto exemplar literarum Janssonii, ut diligenter attendatis et loquamini cum Bolio, Francisco, etc. Vellem tamen, quantum fieri possit, secretum maneret negotium, quamvis vereor tarde esse. Oportet caute attendi, quod patres societatis docent de inscriptione in universitatem Leydensem, de communione cum hereticis in lectione librorum hereticorum, et matrimoniis cum hereticis contrahendis, de frequentandis ipsorum concionibus et nuptialibus conviviis. Video non paucos esse, qui me isthinc amotum vellent, ut ipsi pro arbitrio agerent. Vale X Septembris.

Visis his literis plane obstupuimus; de tali namque conventu habendo hactenus nihil intellexeramus. Praesertim verebar ego me a Jansonio nominatum, qui ipsi plane eram incognitus. Re itaque diligenter expensa et communicato cum dd. Hadriano et Bolio consilio, non Jansonio, qui ad nos non scripserat, sed R^mo^ domo in hunc modum respondi.

Illustrissimae Reverentiae Vestrae literas, datas X Sep-

tembris stilo novo, xv eiusdem recepimus una cum adjunctis Clarissimi Domini Doctoris Janssonii. Utrasque, praesertim posteriores, non minore cum admiratione quam molestia legimus, utpote quae initio suo indicarent, ecclesiae nostrae negotia ita esse perturbata, ut sine conventu partium ad tranquillitatem revocari non possint, quia nos tam gravium turbarum, imo vel mediocrium, sumus hic in ecclesia Trajectensi plane ignari. Sicuti etiam ignoramus, quinam sint illi quibus tanquam pars adversa opponimur. Certe testamur nos, non una vice, et tempore non diu elapso, patres societatis, qui hic degunt, convenisse et declarasse, nobis bene convenire cum ipsis, et petiisse ut reciproce vellent indicare, siquid in nobis invenirent quod communi amicitiae obesse posset. Qui singuli responderunt, bene sibi cum Trajectensibus sacerdotibus convenire, paratosque se hoc etiam scripto profiteri. Unde miramur inveniri qui de nobis huiusmodi quaerelas deferant tanta instantia, ut R^mus^ Dm^s^ Mechliniensis, inveterata prudentia praesul, haec non solum facile credat, sed etiam, tanquam re sibi comperta, ex nostris evocandos statuat, quos tamen numquam super veritate, nedum qualitate, huiusmodi turbarum consulere dignatus est, quique plane nescimus ullas de ordinariis locorum apud sedem Trajectensem querelas depositas ab aliquo. Unde sine urgente causa et precisa necessitate non video, quare objiciendi simus periculo, quod ex itinere in Brabantiam nobis proveniret. Notissimum enim hic est omnibus, ab ordinibus huius provinciae nullam aliam quam suorum tribunalium tolerari jurisdictionem, non tantum in secularibus sed etiam in ecclesiasticis negotiis, idque tam precise servari, vix ut aliud sit quod acrius inquirant, et titulo magis spetioso severius puniant, ut varia exempla, et presertim piae memoriae domini licentiati Adelberti Eggii longa et periculosa captivitas et etiamnum exulantes cineres testantur. Unde si huiusmodi de causa alio nos ire contingeret, res plane latere non posset, ut nemo hic ignorat, sed statim vel ex ipsa Brabantia in notitiam ordinum deferretur, nosque lesae majestatis accusaremur apud illos, qui, religioni catholicae per se satis infensi, hoc facto ita provocarentur, ut suspi-

ciones suas pro veris probatis haberent. Sane si quid in contrarium a nobis esset probandum, apud judices minime favorabiles esset faciendum e squalore carceris et cum periculo omnium fortunarum; quas quia qui ex Brabantia huc veniunt in his partibus non possident, ipsi expediti nos in periculum conjicerent, imo per hoc efficerent ut patria spoliaretur illis operariis, quos tanquam praecipuos evocari necessum esse censent. Optamus itaque, ut nostrum periculum alii ex sua securitate non metiantur, sed fratribus oppressis compati velint, nec gravissimae persequutioni in catholicos movendae ansam evidentissimam subministrent. Quam persequutionem illi, qui ex Brabantia huc veniunt, facile declinarent, cum tali tempore soleant vel seipsos penitus subducere et alio migrare, vel etiam in amplis divitum edibus minus suspectis ita latere, ut nulli fere aditum praebeant, cum juvare proximum non nisi de beneplacito suo soleant, utpote qui se pastores non esse aperte edicunt. Quod nobis non licet, quorum alimenta non ex elemosinis sed ex bonis hic sitis proveniunt, quique noctu et interdiu parati esse cogimur ad juvandos proximos in variis necessitatibus, qui singulis fere horis obveniunt. Deinde non indicatur nobis his literis, quo nomine simus adituri eos, ad quos evocamur. Certe si ut judices, absit a R^ma^ Dominatione Vestra, ut in contemptum sedis Romanae, cuius vicarium agit, episcopo alicui se subjiciat. Absit a nobis, ut sedem archiepiscopatus S. Wilibrordi Mechliniensi subjiciamus. Debuerant, si tanquam ad judices evocamur, suam jurisdictionem (quippe extraordinariam) intimasse, ut communi consensu deliberare possemus, quid nobis agendum esset. Quod si eos adituri sumus ut arbitros, ipsi non habent potestatem nisi de communi partium consensu; nos autem neminem requisivimus, vel etiamnum requirimus, praeter Reverentiam Vestram, ordinarium nostrum judicem. Videtur hoc etiam animadvertisse dominus Janssonius, qui, cum ab aliis nominatos arbitros specificet, a nobis nullos electos ponit, qui tamen, ut rei, ante omnes nominare debuissemus. Sed nos apud extraneos de his, quae hic accidunt, conquestum non imus. Agimus, et egimus preterea hactenus, ea quae sunt nostri officii secundum

decreta conciliorum, et maxime Tridentini, et casu quo dubitamus confugimus ad Illustrissimam Vestram Reverentiam, ut legitimum superiorem, quam paratissimum et plus quam sufficientem ad omnia fere infinities experti sumus; et juxta quod ab illa nobis prescribitur, fideliter fecimus et facimus. Si qui vero sunt, quibus illa non placent, rogamus ut desinant fatigare aures illorum, ad quos nostri cura non spectat; qui personarum et negotiorum huius provinciae ignari sunt et apud quos nulli testes, nulla documenta ad manum sunt, quique propriis negotiis satis occupati, quod in se est gregem curare et intra mensuram suam manere noverunt. Sed debite, et sic ut veros salutis animarum zelatores decet, se ipsos prodant: id est deferant negotium ad Vestram Illustrissimam Reverentiam, quae hic a multis annis superioris officio vigilantissime functa, ex multis vexationibus et molestiis de singulorum personis et negotiis consequuta est exactissimam notitiam, talem qualem a multis seculis alios huius sedis presules nequaquam habuisse non dubitamus. Porro si Vestra Illustrissima Reverentia negotii qualitatem exigere viderit altiorem discussionem, poterit prescribere, ut conventus fiat in his partibus, ubi negotia illa et casus quotidie eveniunt, qui cum magis facti quam juris sint pendeantque ex consideratione variarum circumstantiarum, super quarum verificatione et qualitate hic tantum potest haberi informatio, documentis scilicet ad manum existentibus [1]). Accedit quod illa dubia etiam commode decidi possunt in ecclesia Trajectensi propria, quae abundat viris doctissimis et in theologia et in utroque jure gradu quem ferunt dignissimis, quique insuper ex longo usu talium rerum notitiam plenam consequuti sunt, tanto numero, ut omnium confessione a multis annis illi ecclesiae melius provisum non fuerit. Considerandum quoque quod, cum illi ipsi sint qui decisa ad praxim deducere debebunt, etiam diligentius excogitaturi sunt remedia faciliora et expeditiora, quae insuper certius et suavius ad finem deducentur, eo quod non ab aliis pre-

1) De apodosis van den zin ontbreekt. „Cum" zou kunnen vervallen en de verba in den indicativus worden gesteld.

scripta sed ab ipsismet delecta fuerint; quique facile denuo convenire possint, ut de dubiis, necessario iterum orituris, dispiciant. Quod si placuerit Illustrissimae Vestrae Reverentiae, ut aliqui ex societate vel etiam ex ipsa Brabantia privati intersint, lubentissimis nobis id fiet; nec illi, qui huc venturi sunt, illud periculum sustinebunt, quod nos si Brabantiam iremus, ut supra dictum est. Nec refugimus, imo optamus, ut fiat primo quoque tempore ab Illustrissima Reverentia Vestra designando, laxiore tamen (quod jura equitasque requirunt) aliquantulum termino; nam hic, qui in literis R^{i} Domini Jassonii exprimitur, nimis brevis est, nec enim excedit spatium trium septimanarum, intra quas nec consulere possumus Vestram Illustrissimam Reverentiam (sine cuius authoritate nihil in hoc negotio agere volumus) nec confratres nostros ex variis urbibus, imo diocesibus, convocare, et ex illis quinam ituri sunt designare, et deputatos instruere, aliaque facere, quae tanti negotii pondus requirat. Vale in Domino, Illustrissime et Reverendissime Domine. Trajecti, XVII Septembris stilo novo.

Hae literae actutum missae Coloniam R^{mum} Dominum ibi non invenerunt. Unde Embricam remissae, quo jam ipse praecesserat.

Interea venit ex Brabantia quidam Jacobus Mijnen Iselsteiniensis, ex societate Jesu, qui praefuturus dicebatur aliis suis hic degentibus; monitus est pacifice et secundum articulos ageret. Hic Mijndenus nostris proposuit de conventu in Brabantia habendo, quod pridie per literas Reverendissimi nobis innotuerat.

Die XXIX Septembris hora circiter decima venit ad edes Hadriani ab Oirschot *Chlqmaax* [1]) rogans, num qui ex nostris ituri essent in Brabantiam. Respondit Hadrianus, putare se quod non; verumtamen, si qui ituri essent, ipsi statim significandum. Rogatus, num qui ex suis ituri essent, dixit: *Duelu* [1]) et ego valetudinarii sumus; expediret potius conventum hic fieri. Parati namque sumus stare judicio Reverendissimi Sasboldi in omnibus dubiis; aut si quo minus forte convenire posset, expediret Romam

1) De naam in geheim schrift.

scribere. His non obstantibus tamen post triduum aut quatriduum, nobis *Duelu* et *Zhish*, qui tam liberaliter responderamus, insciis et non monitis, discessit in Brabantiam ad conventum. Ratio autem quare hic potissimum conventus decretus fuerat, est quod juniores aliquot sacerdotes ex alumnis dicti Janssonii, qui in multis locis pastores agebant, frequentes cum religiosis Brabantinis questiones habebant et omnia, minutissima etiam, quaeque ad d. Jansonium scribebant; unde et d. Jansonio concepta de tantis turbis opinio; nec hoc contenti, cum ipsi suis flatibus flammam excitarent, etiam suggesserunt nonnulli alii juniores eiusdem animi eidem Jansonio, ut me potissimum nominaret, qui ad conventum evocarer; immerito sane, qui turbas nullas concitabam pleraque dissimulanda judicabam, semper in nostris mansuetudinem, in religiosis discretionem desiderabam, et utrosque sedulo de hoc monebam, paci quantum licebat deditus; qui, si in Brabantiam ivissem, aequanimitatem illam in omnibus adhibuissem, tam bene vitia nostrorum sacerdotum quam eorum, qui ex religiosis,[1]) pre oculis habens; unde illis nequaquam satisfecissem, qui omnia calide agi volebant, et iram suam, quam in alios conceperant, in me, ut communem proditorem, evomuissent. Quare induxi animum ipse adire R^mum^ Dominum, Embricae in propinquo nunc agentem, ut a me averterem hanc legationem et in eos derivarem, qui, turbarum incensores, conscii erant querelarum, quas ego quidem audiebam sed non attendebam. Accedebat etiam quod juniores sacerdotes, qui Trajecti agebant, instabant ut civitas illa in certas regiones divideretur, quibus singuli regionarii praeficerentur, ut commodius, praesertim si pestis ingrueret, populo ministrare possent. Nonnulli item seniores diu conquesti fuerant, in sede cathedrali Trajectensi neminem reperiri, qui vicarium episcopi et caput cleri ageret, R^dum^ Dominum Arnoldum Essenum, Sancti Joannis canonicum, jam decessisse; porro vir sanctissimus d. Hadrianus ab Oirschot, quantumvis ad omnia sufficientissimus, ob humilitatem ipsis erat despectui; me vero nequaquam fere-

1) Er schijnt oorspronkelijk gestaan te hebben: qui ex societate.

bant, ut canonicos non magni facientem sed in ordinem redigentem. His omnibus consideratis statui finem negotiis, etiam illis posterioribus, imponere, maxime postremo, ex quo prius dependere perspiciebam. Adjuncti sunt mihi a clero Trajectensi Jacobus Bolius, vicarius s. Mariae, et Theodorus Mercator, ordinarius Dordracensis.

Dum ad iter meipsum praeparo, complusculi ex Brabantia redeuntes multa passim de conventu ibidem habendo disseminabant, passim ut in ore omnium res versaretur. Adivi itaque continuo ex iis praecipuum, advocatum Otterspoor, virum discretum; is mihi retulit, esse quendam Amstelredamensem Henricum, hunc totius fabulae archimimum agere. Contra R^mum^ Dominum Sasboldum objicere, quod plus quam 3000 florenorum ex Hollandicis elemosinis quotannis corrogaret, et tamen paucos studiosos aleret, caetera ipse insumeret; petiturum igitur ut in isto conventu rationem redderet, facturum se, ut illi Lucifero fides subtraheretur: sic episcopum nominabat. Habebat etiam nonnulla, quae spargebat contra sacerdotes Noorthollandicos. Dicebat illos mulieres satis inhonesta rogare, non honeste cum ipsis agere. Demum, cum etiam ex nostris nonnulli sacerdotes rediissent e Brabantia, certius indicarunt de hoc homine: uti scilicet illum familiaritate et subsidio cuiusdam Hollandi, qui Antwerpiae habitabat; jactare etiam gratiam episcopi Antwerpiensis, Domini Malderi, in cuius mensa ipsum prandentem viderant; habere longam satis seriem articulorum accusatoriorum, quos ipsis ostenderat, legere vero non permiserat; sperare se negocium sibi honori et lucro futurum. Retulerat se cum Illimo Domino Nuntio Apostolico, Guidone Bentivolo, archiepiscopo Rodiensi, agere voluisse de hoc negotio; sed ipsum rejecisse, dicentem non recipere se accusationem particularium laicorum contra sacerdotes, qui tanto labore in Hollandia operarentur: unde eum vocabat asinum et indoctum. Demum dixerat Henricus iste, se, si minus ibi causam posset obtinere, divulgatis libellis turpitudinem sacerdotum Sasboutinorum toti mundo propalaturum. Erat enim homo plane indoctus et turbidi ingenii, et, licet se catholicum diceret, eo quod cum Henrico, sedulo minorita, familiaritatem aleret, qui

etiam apud ipsum hospitatus fuerat, numquam tamen a nobis in ulla congregatione visus erat, praesertim a me, qui in proximis fere ad ipsum aedibus quotidie sacrificabam et frequenter concionabar; imo conquesti fuerant apud me ipsius affines, homines probi, ipsum plane esse hominem politicum, qui putaret in qualibet heresi posse salutem haberi. Huiusmodi hostes patiebatur ecclesia.

Eodem tempore venit Trajectum prior fratrum Dominicanorum Lovanii, nescio quid edificaturus in suo monasterio et collectam facere volens, cum sciret nos hoc nequaquam permissuros. Accessit duos advocatos, Brunonem scilicet Zijlium Amersfortium et Cornelium Verdem Trajectensem. Cum illi catholicorum aedes, nomine prioris, ambire ceperunt, res continuo innotuit per hereticos magistratui, qui utrumque conjecit in carcerem et pecuniam, 60 fere florenos, abstulit; unde nonnulli alii, qui aliqua alia collegerant, ea statim dantibus reddiderunt. Et sic re ipsa experti sunt, non invidia sed periculo nos moveri, quod huiusmodi collectas interdicamus.

XXVII Septembris Ultrajecto profecti, XXVIII Embricam venimus, ubi per aliquot dies herentes et omnia cum Rmo Domino communicantes, conclusum est, ut nemo ad conventum iret, quod ipse Rmus Jansonio significandum recepit. Simul etiam constituti sunt vicarii licentiatus s. theologiae d. Joannes Wachtelaer, canonicus s. Mariae Ultrajecti, et Jacobus Bolius, in eadem ecclesia semiprebendatus, s. theologiae Doctor; additi sunt duo consiliarii d. Hermannus Streckius, vicarius s. Petri, et .....[1]), iisque permissum, ut juniorum petitioni satisfacerent et urbem Trajectensem per regiones dividerent.

Cum Embricae essemus, cognovimus ex Rmo, ipsum jam intra octo dierum spatium confirmasse 6000 hominum. Undique enim ex Clivia et Gelria ac Transisulania concurrebatur; et intra alios paucos dies adhuc quatuor milia confirmabat chorumque cruciferorum, nobis praesentibus, publice dedicavit. Cognovimus etiam ex eodem Rmo causas, cur sacerdos quidam Northollandus ita exagitaretur: esse quod Indicam navigationem permittere noluisset;

1) De naam niet ingevuld.

quod egroto canonico Trajectensi permittere noluisset ut juvenculae mulieris ubera sugeret, et esse duas meretrices publicas, quae, ab ipso correptae, palam de ipso male loquerentur et supplicium poscerent.

v Octobris Embrica discessimus et, Trajectum redeuntes, ea quae acta erant explicuimus; constitutionem vicariorum insinuavimus; quae et acceptata fuit VIII Octobris. Deinde XV Octobris civitas Trajectensis per quatuor regiones divisa est, quibus praefecti Joannes Cuyckius, qui vicarius non ille qui canonicus in summo templo, Hermannus Streckius, Jacobus Bolius et Jacobus Everdingius, ut quatuor eiusdem civitatis suburbanis opem impenderent. Nominati sunt et alii quatuor: pro porta Telonaria Dominus Joachimus Baxius, vir optimus et strenuus operarius, pro porta Albarum Dominus Adrianus Colffius, pro porta Catherinaria Dominus Wilhelmus Keytingius, pro porta Werdensi ..... [1]).

Decima Octobris Dominus Jacobus Janssonius recta ad me Lovanio misit adolescentem, Fonckium nomine, qui apud ipsum in collegio pontificio studebat, quesitum an ex nostris nulli adventuri essent, quandoquidem ex religiosis jam duo aderant, et episcopi Mechliniensis et Antwerpiensis nos per quatriduum expectarant.

Detuli negotium ad constitutos vicarios. Illi adolescentem Embricam pluvio et impedito itinere transmittunt; rediit post 5 dies cum literis R^mi^ Sasboldi ad me, ut aut ipse irem aut duo ex junioribus mitterentur in Brabantiam, causas absentiae nostrae allegaturos, petituros nomina accusatorum et articulos accusationum. Ego, quia videbam rem non esse magni momenti, utpote quae fieret potissimum ad placandum Jansonium, pervici ut iret Dominus Sibrandus Amsterdamo et Theodorus Mercator Dordraco. Interim literas scribo ad Jansonium, in hunc modum:

Sub medium Septembris cum Illustrissimus et Reverendissimus noster Colonia Embricam iret, misit ad nos copiam literarum eximiae Reverentiae vestrae, indicantes

1) De naam niet ingevuld.

conventum prestantissimorum virorum habendum in Brabantia super negotiis ecclesiae nostratis; et licet hae literae continerent rem manducatam et plane nobis inopinatam, respondimus tamen, prout rerum nostrarum ratio exigere videbatur, ipsi Reverendissimo nostro. Cuius responsi nostri exemplum cum Illustrissimus noster scribat se eximiae Vestrae Reverentiae per latorem praesentium mittere, speramus sufficiens inde responsum vos collecturos. Quare tenorem illarum pro repetito habentes, haec, quae postea subsequuta sunt, adjungimus. Negotium illud, quod ob nostrorum discrimen quam maxime secretum oportuerat, statim in Brabantia ita divulgatum fuit, ut alii super alios inde venientes passim de hac re a nobis quererent et periculum manifeste detegerent. Accessit quoque ex societate Magister Wilhelmus, num aliqui ex nostris in Brabantiam ituri essent, asserens se infirma valetudine et Dominum Arboreum variis corporis indispositionibus obnoxium esse, proinde se judicare hic facilius ista finienda fuisse, quae ibi agitanda dicebantur. His de causis ex clero Trajectensi de consensu ceterorum tres Embricam ivimus, qui coram hac de re cum R^mo^ Domino agentes, ostendimus esse plane temerarium, rebus sic se habentibus, ad conventum accedere. Domum vix redieramus, cum ecce supervenit adolescens, praesentium lator, et cum plane nesciremus quid nobis in hoc agendum, ipsum ad R^mum^ ire fecimus. Interea quotidiana multorum denuntiatione et fama vulgi usque adeo negotium hoc percrebuit, ut impossibile plane sit ad ordines non esse delatum. Sicut etiam novimus aliquos in Brabantiam missos, negociorum causa, quos sicuti latere non possemus, ita quin de nobis inquisituri sint non dubitamus. Demum redit Embrica praesentium lator ab Ill^imo^ et R^mo^ monitorias, [1]) ut curaremus duos ex nostris in Brabantiam destinare, qui absentiae causam Reverendis Dominis proponant, nomina accusatorum petant et capita accusationum, cum hic, omnium ignari, nesciamus ad quae vel quomodo nos preparare debeamus. Nominavimus itaque duos, qui verisimiliter minus obnoxii futuri putabantur

1) Hier is iets uitgevallen, misschien: secum ferens.

huic periculo, quod tamen est tam evidens et tam facile persequutionem in nos excitare posset, ut humillime Reverentiam Vestram in Domino rogemus, ut, si viderit rem sine ipsorum praesentia transigi posse, nobis id denuntiare non gravetur quantocius, ut etiam hos tanto periculo immeritos non objiciamus.

Praeter has literas etiam latori oretenus injunximus, ut referret Jansonio ea, quae de Henrico illo Theodorici supra notata sunt et dixi esse mihi notum; qui si, me agente, isthic causa caderet, hic impune apud hereticos de me vindictam sumeret.

Acceptis his literis quaesivit a Janssonio Nuntius Apostolicus, cur ad conventum non venissemus. Pro responso tradidit ei Janssonius nostras, quas ille confestim Romam transmisit.

Interim Magister Sibrandus Oostervicius et Theodorus Mercator, in Brabantiam ituri, hoc a R^mo^ Domino Sasboldo monitorium accipiunt:

Qui in Brabantiam ituri sunt meminerint diligenter attendere ad ea, quae hominum rumoribus de Hollandiae ecclesiis et pastoribus feruntur, et ex quo originem habeant. Et quia constat quamplurimorum animos esse praeoccupatos, non apparet profuturum si voluerint contendere; expediet autem dissimulare aut modeste veritatem dicere, neminem accusando.

Ubi autem serio a cordatis fuerint interrogati, fortiter asserenda est veritas, salva partium reputatione, quantum possibile est; ubi autem necessitas urserit, innocentium famam tueri fiat cum modestia, ut supra.

Fundamentum huius conventus (quantum conjicere licet) sunt pacta, a religiosis nobiscum ante biennium inita, quae retractata vellent; in quo nos non consentimus, licet nos ex illa causa apud primarios detulerint, ad quos ista non spectant, et querelae de edicto contra insolentiam extraneorum sacerdotum, qui sua magis querunt quam Dei aut populi, quibus non cedimus ob pietatem et mandatum Sanctissimi. Cum autem eorum querelis, in literis Ill^imi^ Mechliniensis, ad nos aestate praeterita datis, expressis, solide et sufficienter responderimus, non scio aut video quid nobis in hoc conventu agendum, nisi ut

cognoscamus nominatim delatores nostros et eorum de nobis accusationes, et ut articuli eorum in scripto authentico obtineantur, quibus si videbitur respondebimus.

Nam quod scriptum ad nos fuit, ut de obedientia in pastorali munere praestanda disputetur, supervacaneum est, cum illa episcopo debeatur ab omnibus.

Similiter de utili antiqua pia et approbata praxi innovanda per accessorios, non minus suae gloriae quam commodi studiosos, frustra proponitur; quemadmodum et curiosas ac inutiles questionum novitates rejicimus, cum sit certum eiusmodi non alio spectare, quam ut nos a propriis functionibus avocent, ordinem perturbent, bonos pastores fatigent, omnibusque rebus confusis ipsi praevaleant.

Cum eiusmodi mandatis nostri in Brabantiam profecti Jansonium conveniunt, qui, non parum offensus, tandem placatus cum ipsis Mechliniam abiit, ubi, in itinere Masium Buscoducensem obvium habentes, ei enixe causam Hollandiae commendant, qui et liberaliter recepit. Mechliniam venientes archiepiscopum conveniunt et, aliquot horis cum ipso agentes, patienter auditi sunt; qui professus est se conventum illum numquam admissurum fuisse, si scivisset eum R^mo^ domino Sasboldo non probandum. Tandem cum plene satisfactum sibi fateretur, monuit ea quae pacis sunt; demum in secretissimis mandatis dedit Sasboldo tantum ut intimaretur, ex religiosis *Deulu*, inquieto ingenio hominem, utile fore si isthinc amoveri curaremus.

In quo ultimo duo mirabamur: primo, quod rem toties compertum a nobis ignorari putaret; secundo, quod hoc sub tanto secreto significabat: ostendebat enim metum, quem tam ipse quam alii episcopi haberent, ne religiosos offenderent. Cognovimus item certis indiciis, ut, amoto vel potius mortuo Sasboldo, alius his regionibus superior non detur, occulte agi, sed ut sub directione Nuntii Apostolici religiosi hic omnia moderentur; quod si fiat, aut cessabunt aut cassabuntur omnes sacerdotes alicuius nominis (quibus etiam per suos nuper denuntiari fecerunt, caverent ne in Brabantiam venirent) et assumentur aliquot juvenes et imperiti, qui ab ipsis toti pendeant, et hi tanquam probi viri ubique commendabuntur.

Antwerpiensem quoque episcopum nostri convenere, qui, ut vir optimus, omnia liberaliter recepit, et professus est sat sibi domi esse quod agat. Convenerunt etiam ibidem quendam Hollandum, Antwerpiae habitantem, hominem ore et ingenio titubantem ac plane nullius judicii, qui, acriter in nostrates et morem nostrorum invectus, ostendit se non minimum huius mali architectum esse, ut et quendam Hornanum, olim multa ob religionem passum sed nunc parum recte ambulantem et quaestui deditum. XVIII Novembris nostri domum redeunt ex Brabantia, nosque et R^mum^ Dominum Sasboldum de omnibus certiorem faciunt.

(f. 195.) Ipso die omnium sanctorum praetor Trajectensis vi monasterium in Dael aggreditur, ut catholicos, ibi congregatos, disturbaret. Verum pridie occulte per virum primarium monitus fueram, nullus ut per nostros conventus fieret; totam itaque domum scrutatus, cum nihil nisi altare paratum invenisset, pretor discessit et magistratui ordinibusque, qui Haga ob eam causam advenerant, quid invenisset exposuit. Qui mire indignabantur; certo enim sibi persuaserant quod me ibi reperturi essent, constituerantque ut, continuo facto theatro, publice ante domum civicam virgis cederer, vel saltem sacris vestibus indutus ludibrio ligatus exponerer. Quod si fecissent, ni obturassent os, concionem populo fecissem de verbis Apostoli: Spectaculum facti sumus.

Redeunt eodem tempore ex Brabantia duo legati religiosorum, quorum unus, ingenio inquieto, statim Romam scripsit jactabundus, neminem ex nostris comparere ausum. Sed quia ingenii non satis moderati hominem noveram, Tempelio, agenti Leidae, qui honestis parentibus Lovanii ortus plane discretus erat, totum negotium aperiri feci; qui continuo ad R^mum^ Sasboldum scripsit, sibi consilia nostra probari, nec expedire ut conventus habeatur in Brabantia.

Miserant ordines initio anni legatum ordinarium Constantinopolim quendam advocatum, Hagium nomine. Is tam bene officio suo functus est, ut circa finem huius anni Turca inducias, quas cum Imperatore habebat, ru-

perit expeditionemque in Germaniam anno sequenti minitetur, magno Christiani nominis metu.

Marochiano item barbaro subsidia ex pacto hoc anno missa, sed, prevalentibus Hispanis, egregie nostri vapularunt.

Voortgang der calvinistische kerktwisten. Beroep van Vorstius, en wat daarover voorgevallen is. Uittreksel uit strijdschriften aangaande deze zaak. Dwaasheid van dit alles uit een goed katholiek oogpunt.

Antwoord van S. Vosmeer aan den Bisschop van Mechelen (zie hiervoor p. 339). Antwoord van den zelfden aan Janssonius over den voorgeslagen conventus in Brabant. Brief over dezelfde aangelegenheid van Vosmeer aan den auteur, en diens antwoord (waarvan de hoofdzaak reeds uit het geschiedverhaal den lezer bekend is).

(f. 203vso.) In Octobri Cornelius Balthasari, primarius civis Goesanus, cum esset Antwerpiae, adit plerosque religiosos; conqueritur, quod amplius Zelandiam non frequentarent, adjumento futuri nostratibus sacerdotibus. Cui *Duelu* suasit, libellum ut supplicem scriberent cives primarii et subsignarent, opem petentes; ipsis non negandum. Cornelius, sentiens non frustra esse quod verbis non contenti scriptum requirerent, vidit hoc agi, ut de insufficientia indigenarum sacerdotum firmum paratumque haberent testimonium, gnarusque quod, dato illo libello, aeque nihil esset obtenturus, offenso insuper Rmo Sasboldo, isthuc plane facere renuit.

Over de zaak van Vorstius de Staten met Jacobus van Engeland in verschil. Buitenlandsche voorvallen.

1612.

(f. 204.) Initio huius anni in Hollandiam advenit Dominus Refugiensis, Galliae reginae legatus, vir quidem apprime catholicus, qui tamen in favorem catholicorum nihil egit nec ut ageret in mandatis habuit. Apud Gallos enim tantum vigebat in Hispanos odium, ut hereticos non tantum tolerandos sed etiam juvandos putarent, ut

Hispaniae potentiam deprimerent: materiam status sive politica preponentes religionis negotio, tot animorum saluti et dei omnipotentis honori, ita ut quasi ad nihilum redigeretur catholicorum in Hollandia spes, qui merito Gallorum perfidiam detestabantur.

Mortuo in Romana curia Cardinale Columna, qui hactenus Belgij protector fuerat, in locum eius substituitur a Pontifice Mellinus, ex auditore rotae Cardinalis, vir laudatissimus.

Buitenlandsche gebeurtenissen. Jacobus meer en meer, onder den invloed van Saravia, fel tegen de Arminianen.

(f. 204vso.) Egerat hactenus Embricae Rmus Sasboldus, sed, rebus utcunque absolutis, Grollam abit XXII Februarij, ubi, magna letitia exceptus et in ecclesiam deductus, pulsantibus solemniter campanis et organis, circiter 1500 confirmavit, et nonnulla quo ad ecclesiae istius ordinem constituit, quae libenter recepta sunt. Demum XXIV Februarij proficiscitur Oldenzaliam, et, quamvis discessum suum occultum habuerat, gubernator tamen Grollensis Oldenzaliensem de eius adventu certiorem fecerat, et ipse cum universo suo presidio ad portas eum deduxit et cum toto equitatu ipsum ad unum miliare comitatus est, assignatis qui ipsum porro deducerent. Medio fere inter Grollam et Oldenzaliam itinere obvium habent gubernatorem Oldenzalensium cum universo et numeroso equitatu, prestantissime armato et ornato, qui quatuor ipsius currus et unum civium Oldenzaliam deducunt; quo sub vesperam venientes, moenia urbis tam externis quàm internis plena inveniunt hominibus, in signum letitiae effusis. Sub introitum archiepiscopi tormenta omnia maiora displosa sunt; plateae omnes plenae erant populo, de geniculis benedictionem expetente; plicatis manibus et inclinato capite. Deductum in forum, pro ratione oppidi satis amplum, excipiunt presidiarii pedites, in ordines digesti, qui, altero genu in terram flexo, altero sclopos suos sustinentes, inclinatis capitibus, benedictionem petebant; qua accepta, in signum letitiae simul omnes machinas suas exonerarunt. Exinde cum, equitatu comitante, ad hospi-

tium venisset, illi, deni in fronte aciem struentes, clangentibus tubis benedictionem flagitarunt; qua percepta, domum redeunt. Descendentem de curru decanus et canonici, simul cum universo clero, excipiunt et in cubiculum deducunt cum plerisque centurionibus aliisque nobilibus, quorum aliqui cum eo cenarunt, capitulo vinum adventitium prebente. Postridie gubernator civitatis adventitium prandium exhibuit, et, quia adventus eius sub noctem inciderat capitulo etiam fere ignorante, die dominico, sonantibus solemniter campanis, in sacris vestibus ad hospitium episcopi venientes in ecclesiam deducunt, pulsantibus organis; ubi tanta hominum multitudo convenerat, ut in ecclesiae navi stare cogerentur, loco ad genuflectionem non suppetente; ex quibus etiam plerique confirmati sunt. In prandio vero apud episcopum gubernator civitatis magistratus et de clero plerique adfuerunt, civitate vinum adventitium prebente. Statim atque Oldenzaliam advenit adsunt legati, Linga missi, nomine Pompeij Justiniani, summi in exercitu regio metatoris et oppidi gubernatoris, item a magistratu et clero, qui adventum gratularentur, et porro ut ad se venire dignaretur humiliter peterent. Oldenzaliae ad aliquot dies moratus, Lingam profectus et cum simili honore exceptus. Confirmavit autem toto hoc itinere tam Embricae quam Grollae Oldenzaliae et Lingae hominum 25,000 intra sex mensium spatium.

Inique admodum hoc ferebat diabolus; excitavit itaque tragoediam Embricae. Truncus elemosinarum in ecclesia s. Martini, revulsis claustris, apertus fuerat inventus, subtracta pecunia. Huius furti suspicio ceciderat in quendam eiusdem ecclesiae vicarium. Hunc ob infamiam hanc et aliis de causis, petente capitulo, suspenderat ab officio R^mus^ Sasboldus, cum esset Embricae; illo jam inde profecto, reus Coloniam ad legatum Romani pontificis advolat; hic statim publico edicto, Oldenzaliensis et Embricensis januis affixo, sub pena suspensionis archiepiscopum citat ut compareat, causam dicturus. Magno scandalo fuit haec citatio in ecclesia Clivensi, hereticis vicina, hereticis plena, hereticis principibus subdita, effuse ridentibus hanc catholicorum contentionem hereticis. Necessum

itaque fuit Sasboldum Coloniam reverti; attamen post annum lis composita fuit, reo suppliciter veniam petente, et R^mo Nuntio melius informato atque facile placato.

Diximus anno superiore priorem praedicatorum Lovaniensium, eleemosinas colligentem, Trajecti deprehensum a pretore cum suis quaestoribus, duobus advocatis; qui duo advocati demum x Februarij huius anni condemnantur a magistratu, ut nomina eorum, qui contulerant eleemosinas, edicerent, et insuper multam 60 florenorum solverent; quod utrumque etiam facere coacti sunt.

Magister Wilhelmus Keyting, s. theologiae licentiatus et sacerdos Trajectensis, cum in Zelandia vices pastoris servaret, a pretore deprehenditur. Verum cum obserati essent fores cubiculi, ubi sacrum celebrarat, pretor ut ferrarium fabrum adduceret exiit, apposito ad ostium camerae lictore ad custodiam. Cum vero Wilhelmus fenestram, ferreis clatris omnem fugam impedientibus obsitam, aperuisset, ut in hortum ornamenta ecclesiastica projiceret, idque ex strepitu lictor cognovisset, estimans sacerdotem per fenestram effugere, relicta janua in hortum cucurrit, et interea monitus sacerdos per januam evasit.

(f. 205.) Coloniae habebant calvinistae conventum vespertinum, cui etiam ipse pretor, in tenebris tectus, se immiscuerat; cumque sub finem concionis preco bonus dixisset, paratum se euangelium suum morte confirmare, apprehenditur a pretore, ut idipsum re prestaret monitus. Ille territus aliquos centenos daleros offert, sed frustra. Cogniti ex hoc principaliores calvinistae pelluntur in exilium. Erant plerique Brabanti exules; qui partim Embricae heserunt, omnes autem fere Trajectum appulerunt. Nonnulli vero novam Coloniam instituere ceperunt in pago quodam, Mullem dicto, qui, ex adverso Coloniae situs, in ducatu Montensi, opportunam in Reno navibus stationem prebet. Incommodi sane Coloniensibus vicini, presertim juvantibus Hollandis et permittentibus Brandenburgensi et Neoburgensi principibus, etiam ipsum pagum magno conamine muris cingere ceperunt, erectis templis,

designatis plateis et foris, in amplissimi oppidi speciem. Quod eo magis urgebatur, quod duo illi principes libertatem concedebant incolis triplicis religionis, catholicae nimirum, lutheranae et calvinianae, adjunctis aliis multis privilegiis et immunitatibus.

Videntes haec Colonienses VII Aprilis huius anni publice opus novum nunciant, et vendi a suis materiam iis qui Mullemij edificaturi essent vetant, allegantes privilegium, quod a Romanis Caesaribus haberent: non licere ulli principum ad duo milliaria juxta Coloniam aliqua loca munire. Maij XII principes contra hanc operis novi nunciationem excipiunt, edita apologia sub nomine utriusque, Ernesti videlicet Brandenburgici, nomine Annae Palatinae Bavariae, uxoris suae, et Wolfgangi Wilhelmi Palatini Bavariae, ducis Neoburgensis, et ostendere nituntur hoc privilegium Coloniensium non loqui nisi de eo latere Reni, in quo Colonia sita erat; et posita hac exceptione edificare pergunt. Colonienses ducem Brabantiae Albertum, defensorem suum invocant; eius jussu Coloniam veniunt Ambrosius Spinola, gubernator Berkensis, Oldenzalensis, Lingensis et alii, qui timentes vel novi belli occasionem serere, vel rem non tanti estimantes, quod terra arenosa extruendis munitionibus non preberet glebam accommodatam, suaserunt Coloniensibus, ut civili disputatione negotium urgerent apud eum, qui Imperator futurus esset. Unde et sub finem anni consul uterque Coloniensis cum legatis Archiducis Pragam ad Imperatoris curiam destinati sunt.

Sub finem Februarij uno die turbantur Rumoldus et Tempelius, sed satagentibus catholicis ipsi evaserunt; praetori vero mulcta soluta est, ut in talibus casibus fieri solet. Delfenses cum pretore suo convenerunt, ut mitius ageret, solutis ei 1000 florenis pro hoc anno. Res sane gravis Delfensibus, qui et eque conventus suos moderari cogebantur et, paucis dantibus catholicis, etiam duos insuper sacerdotes alere tenebantur, dominos scilicet Bernardum Steenwijckanum et, qui nuper ex Brabantia illo a suis missus advenerat, Ludovicum Makeblije.

Questio quaedam matrimonialis hoc anno Delfis exorta

est, quae ex eo pendebat, utrum concilium Tridentinum in his partibus promulgatum esset. Inquirentes igitur a senioribus sacerdotibus, invenimus illud promulgatum XXII Junij anni 1565 Trajecti. In Hollandia vero anno 1566, ipso Assumptionis gloriosae virginis.

Decimo quinto Februarij dominus Joannes Wachtelaer, s. theologiae licentiatus et canonicus s. Mariae Trajecti, sacerdos, cum apud virgines cecilienses modicum conventum haberet, turbatur; ipse quidem evasit, sed monasterium mulctatur 430 florenis. Eodem vero tempore Wilhelmus Leo, e societate, apud moniales hierosolimitanas habebat conventum trecentorum hominum, eodemque die hoc fuerat denunciatum pretori ab iis qui interfuerant, dicentes se vidisse quod jam vestibus sacris indueretur; et tamen pretor, illo neglecto, in Wachtelarium irruit.

Prodiit hoc tempore in publicum libellus quidam, inscriptus: Comedia vetus, authore homine quodam plane politico i. l. atheo, Erasmiano et vero Luciano, hominum et dei risore. Ubi nihil de deo disputari debere vult, variis scommatibus impetit dominum Petrum, apostolorum principem; mox vero et Romanos pontifices, eius successores. Papissam Joannem nobis objicit, quam ad tempora Aenobarbi Friderici revocat; invehitur in cardinalem Bellarminum, sed nec praeterit suos Gommaristas et consistoriantes, quos omnes, ut seditiosos, capite minui et furcis affigi vult. Tota comedia interlocutoribus aliquot mesonautis peragitur, quibus et trivialia obscena et seditiosa verba pro decore affingit, ita ut nec ethnicus tam vilibus personis et tot spurcitiis religionem christianam tractare potuisset. Haec est hereticorum pietas et ad religionem christianam respectus.

Buitenlandsche zaken.

(f. 206.) Eodem mense (Martij) nascitur Arnhemij filius Ernesto Nassovio Joannis filio ex filia ducis Brunswicensis, et, quia Gelriae gubernatorem agebat, ducatus ille 50.000 florenorum in expensas puerperij extraordinarie solvere cogitur; praeterquam quod magnificum palatium Arnhemij edificabat princeps, Codro pauperior, si patrimonium parentum eius respicias. Huiusmodi ditare co-

guntur qui legitimum principem rejiciunt, sub quo fere immunes degebant.

(f. 202.) Agebat hoc tempore in Transissulania, Campis, d. Nicolaus Lonius Hornanus, sacerdos, seminarii alumnus; ubi cum permodico conventu sacrum celebraret, irruente pretore astans altari ante consecrationem capitur, et ita ut erat, sacris vestibus indutus, per forum ad carcerem ducitur, uno lictorum preferente calicem et duobus ipsum per brachia tenentibus, quarto vero pone sequente: spectaculum factus deo, angelis et hominibus; ubi ad duos fere menses inclusus, allaborantibus quibusdam nobilibus catholicis tandem eximitur et in exilium pellitur; verum jubente R^mo^ Sasboldo rediit. Erat vir probus et modestus et plane mortificatus; diu Hornae egerat, ubi petitus a quodam adolescente nobili, Trajectensi canonico, pthisi laborante et ibi sub medico degente, ut licentiam sibi daret sugendi ubera cuiusdam juvenculae viduae, quod medicus prescripserat, cum denegasset, quod pollutionem in eo vereretur, calumniis repetitus est a quodam cive primario Hornano aliisque cum suis sociis (quos tam ipse quam R^mus^ Sasboldus ob Indica commercia corripuerant) quasi mulieres inhoneste attrectaret, cum expresse contrarium esset; in qua calumnia tam inhoneste egerunt, ut apud lotricem eius indusia ipsius scrutati fuerint, num signa in iis vel nocturnae pollutionis deprehendere possent; et tam impudentes fuerunt, concinnatis aperte mendatiis, ut solum vertere coactus sit, ad Transissulanos, ut diximus, missus; verum, nec sic odio exsatiato, in Brabantiam ex suis nonnullos dimiserunt inquisitum, num ibi esset, ut inventum etiam istic diffamarent. Vide queso, amice lector, miseriam nostrorum sacerdotum, qui non minora patiebantur a quibusdam catholicis quam ab hereticis.

Eodem tempore turbantur catholici Hagaecomitis in aedibus viduae Aemilii a Bouchorst, quae solvit balivo Hagiensi pro mulcta 300 florenos; sed impudens nebulo post quatuordecim dies iterum in easdem edes irruit, quod ibi sacerdotem esse comperisset. Eodem tempore Leidae, Dordraci et Amstelredami similia simili premio fiunt a

pretoribus. In festo quoque Annuntiationis, cum ex nostris sacerdotibus tres, Jacobus scilicet Bolius, Jacobus ab Everdingen et Hadrianus Colffius, in Goylandiam ivissent, ut de nocte rusticos istorum pagorum, qui fere omnes catholici sunt, juvarent, supervenit balivus Nardensis, importunus hospes, ita ut, extinctis luminibus, conventu dilapso, nostri sacerdotes vix sub lectis fenoque abscondi potuerint [1]).

(f. **207**.) XXVII Martij ordines generales Hagaecomitis conficiunt edictum, quod subsignatum fuit per Joannem Barneveltium ut praesidem et C. Aerssenum ut secretarium, fuitque promulgatum Trajecti XXX Martij stilo veteri, feria secunda post dominicam Indica.

Inhoud van dit edict: Ordre op het inkomen der Roomsche geestelijkheid [Gr. Placc. boek, I bl. 199].

(f. **207**vso.) Hoc edicto promulgato, ingens timor fuit inter catholicos, nullusque conventus fere habebatur; precipue vero urgebat, quod, etiam si ex postfacto huiusmodi conventus probari contingeret, predictis penis obnoxii redderentur. Unde consultum omnibus sacerdotibus nostris, ut conventibus agendis abstinerent sed necessaria tantum sacramenta, instante paschate, administrarent; ex quibus magister Walterus Keyting, cum eadem nocte conventum indixisset extra portam s. Catherinae Trajecti, dedixit, et en tibi praetor eadem nocte domum, deputatam conventui, scrutatus est, sed nihil repperit.

Jezuiten uit Venetië gebannen. Huwelijksonderhandeling tusschen de dochter van Jacobus van Engeland en den Koning van Spanje.

Celebre illud, quod, cum morti proximus esset comes Hohenlovus, cuius sepe mentionem fecimus, Iselsteynii, dubitarit multum, in qua religione mori vellet, et jussisse (*sic*) vocari lutheranum concionatorem, hac prefatione: Quid dicerent Germaniae principes, si calvinianus

1) De volgende blz. is zoo zorgvuldig uitgeschrapt, dat de inhoud zelfs niet te gissen is.

morerer? Hunc statim rogavit, an pontificii salvari possent; illo vero respondente, quod sic, non penitenda tristitiae signa dedit; et certe numquam Iselsteniis catholicis mitius fuit quam sub Holackio.

Dominus N. [1]) Hollandus deputatur ab ordinibus, ut legationem ordinariam obeat apud Turcarum imperatorem; sed res ad nihilum recidit, cum preter ordinarium procuratorem suum, quem isthic alebant, alium mittendum non putarent. Forte terruit eos invidia facti apud Christianos principes. Dominus iste [1]) familiari colloquio satis ingenue fassus est, se politicum esse et putare in quavis religione hominem, si bene vivat, servari posse; idem fere omnes qui sunt ex ordinibus secum sentire asseruit. Refertur de summi templi Ultrajectensis decano [1]), quod dixerit: inter varias religiones hoc interesse, quod inter varios gradus sive ascensus in cubiculum aliquod: unum esse quidem alio commodiorem sed omnes eodem tendere. Sed si hoc verum, nomine patrum patriae, quod sibi asserunt, plane indigni sunt ordines, qui religionem, ad salutem non necessariam, cum tanta hominum pernicie induxerunt. Accidit quod, si illa sententia vera est, tunc dubio procul adhaerendum erit religioni catholicae, in qua salus est tam de sententia catholicorum quam calvinistarum, cum in calvinismo hominem salvari non posse dicant catholici, et sic tutior via est eligenda: exemplo eius quod Cicero, de senectute, probat ex hoc loco animae immortalitatem.

(f. **208**.) Feria quarta septimanae maioris Hagaecomitis cum Bernardus, hereticorum praeco, multa passim in catholicos declamasset, populumque monuisset: caverent sibi a papistis, seditionem gravem instare ab Harlemensibus, nihil eos nisi sanguinem reformatorum setire; sub finem concionis quidam adolescens, sive morbo caduco sive somno pressus, de scamno decidit; juvantibus autem ipsum qui proxime astiterant, remotiores, quid ageretur nescientes, tumultum ortum putabant; conclamatur continuo: papistas templum obsedisse et Hagam incendisse;

1) De naam is onleesbaar gemaakt.

mulieres trepide ex templo fugiunt, quarum nonnullae gravius pressae in vestibulo templi arcto et longo conciderunt, ita ut exitus non daretur; clamatur in templo, catholicos exitum prohibere; fit ingens tumultus, ita ut plerisque etiam aureae cathenae et armillae annulique de manibus detraherentur; inter quas erat Barneveltii filia; aliis crepidae exciderent; sursum deorsumque omnia ferebantur, donec omnia in risum desinerent. Post aliquot dies, cum Joannes Wt den boogaert concionaretur, istorum timiditatem reprehendit, concionatorem ut seditiosum arguit, et palam dixit: non esse quod a catholicis huiusmodi expectarent, esse alios potius metuendos; consistoriantes et gommaristas tacite indicans.

Roterodamensis magistratus ipsa dominica Judica cum suo syndico, Barneveltii fratre, ad pagum propinquum, Den berch dictum, properant, adducto secum concionatore arminiano, et pulsatis ad conventum campanis. Cum solitus concionator suggestum ascendere tentat, a Roterodamensibus ut gommarista prohibitus est, qui suum arminianum ascendere fecerunt. Custos cum aliquid oblatraret de judicio classis suorum concionatorum, audiit confestim a syndico: non curamus classem, nos superiores sumus, et, ut noris nobis jurisdictionem competere, de facto te officio tuo deponimus. Sic miser domum reversus est. Ita tractentur oportet, qui verae ecclesiae subesse renuunt; sic dominus irridebit eos, qui jugum eius projiciunt.

Die vigesima quarta Aprilis Trajecti insinuatur jussu ordinum quinque ecclesiarum capitulis, ut indicem beneficiorum suorum tam maiorum quam minorum ordinibus tradant, cum nominibus et loco domicilii eorum, qui illa possiderent; inhibentes, ne in posterum illa beneficia conferant, nisi prius personae ab ordinibus approbatae sint: ut eo modo catholicos et presertim sacerdotes a bonis ecclesiasticis excluderent.

Buitenlandsche zaken.

(f. 208^{vso}.) In festo venerabilis Sacramenti Embricae fui, religionis caussa, ubi in publica processione vidi 344 homines, solis lineis, ut moris est, tectos, venerabile

sacrameetum praecedere: magno meo gaudio et magna simplicis et pii populi commiseratione, qui sub hereticis principibus imprudenter plagam avertere conabatur. Utinam et avertat!

In Zelandia non licebat catholicis coram magistratu matrimonia contrahere, sed comparere debebant coram ipsorum ecclesiastico senatu, ubi rogabantur a concionatore, an comparerent coram ipsis, tanquam ecclesia dei vera. Sacerdotes nostri hunc actum permittere noluerunt; quidam ex societate, non bene informati, initio permiserunt sed postea sententiam suam retractarunt. Hoc itaque tempore duo catholici primarii Goesani matrimonium inituri, cum gnari essent sententiae nostrorum, alio pergunt, mitiorem sententiam exoptantes. Mechliniensem primo adeunt; is tempus deliberandi cum postulasset, re bene perpensa respondit: si in Zelandia aliter contrahi non possit, aut isthine migrandum aut matrimonio abstinendum.

Erat hoc tempore N. promotus ad titulum episcopatus Middelburgensis. Hunc itaque, tanquam superiorem suum, Goesani adeunt; respondet ille, huius anni mense Julio: quandoquidem Zelandi sacerdotis copiam non haberent, licere ipsis coram synagoga heretica contrahere; suadere tamen, ut sacerdos inter testes astet, ad quem ipsi verba sua dirigant qui contrahunt, tanquam ab eo rogati. Demum subjungit, se deligare vices suas ministris hereticorum, ut hominum catholicorum matrimonia jungant. Incredibile primo mihi visum, potuisse episcopum presertim hoc extremum respondere, donec, visa authentica responsi copia, certus redditus sum. Mirabar sane huiusmodi responsum, ut et illud quod dicebat, Zelandos copiam sacerdotis non habere, cum ipse ante paucas septimanas dixisset, ex suo mandato isthic semper aliquos degere: quod licet falsum esset, verum tamen erat semper aliquem ex nostris isthic agere, cum unus numquam decedat priusquam alius successerit.

Getwist over de zaak van Vorstius. Nieuwe verordeningen tegen de ballingen uit Utrecht.

(f. **209**.) Cornelius, bibliopola Trajectensis, in Septembri

Antwerpiam profectus aliquot libros coemerat, ut carius distraheret; addiderat aliquot icunculas sanctorum, affabre factas. Res in notitiam ammiralitatis deducta est, qui Middelburgum omnia avehentes, libros quidem reddiderunt, statuas vero sanctorum flammis adjudicarunt. Cumque Cornelius diceret, nullum super hac re esse edictum prohibitorium, et insuper in omnibus nundinis per regiones confederatas huiusmodi prostare, imo etiamnum Middelburgi ea vendi, responderunt, satis vetitum esse idololatriam disseminare; et sic Cornelius vacuus redire coactus. Simile quid etiam Hagiensi cuidam intra paucos dies fecerunt.

In Augustus provinciale synode te Utrecht.

(f. 209vso.) Acta eiusdem conciliabuli statim evulgantur. Initio praefigitur epistola ordinum, cuius initium praesupponit, ad politicum magistratum spectare regimen ecclesiasticum ordinare. Conqueruntur ordines, per varias disputationes hoc effectum, ut via ad rejectum semel papatum (sic vocant religionem catholicam) restituatur. Quare injungunt et mandant suis concionatoribus, ut coeant deque remediis provideant juxta sacram scripturam, unicam fidei suae regulam, et ea quae duxerint utilia per modum concilii ordinibus exhibeant, ut illi porro in negotio disponant. Demum mandant, ut sic disposita et a se examinata serventur donec a se contrarium statuatur, sine praejudicio tamen vicinarum ecclesiarum.

Ex quo notabis, amice lector, qualis sit hereticorum ecclesia, ubi caro spiritui, externa interioribus, mundus deo dominatur. IIo colliges, quam eos male habeat suorum concertatio, quamque utilis sit ecclesiae catholicae hereticorum divisio. IIIo notabis incertam apud ipsos fidei regulam, scripturam scilicet, prout ab ipsis intelligenda declarabitur, unde resultat nullam esse apud ipsos fidei unitatem. Postremo notabis, ita ordines velle statuere afflictis suis rebus remedium, ut id sit tantum provisionale et sine praejudicio vicinorum. Ergo procurant quidem hoc modo pacem in sua provincia, sed eam cum aliis provinciis conjungere non possunt, cum quibus nulla certa regula, utputa nullo communi superiore, nullo tempore

convenire poterunt: ita cum ipsis unum nec sint nec futuri sint, nisi per accidens et improprie.

Verdere acta dezer synode, met korte aanmerkingen uit een katholiek oogpunt.

(f. 212.) Hoc anno, mortuo Duvenvordio Warmontiae domino, cum vacaret officium magisterii venatorum, vulgo Houtvester vocant, quod post ipsum patriae principem in Hollandia summum reputatur, eo quod ipsum universa nobilitas quasi caput respiciat, statim ad Mauritium advolat Barneveltius et importunus precibus, filio suo Reynero id dari, postulat et pervincit, magna Mauritii molestia et summa totius nobilitatis Hollandiae invidia, quod homo peregrinus juvenculus et indignis natalibus tam honorabili officio potiretur.

Verdeeldheid in Holland wegens de kerktwisten. Alkmaar en Rotterdam voor de Arminianen; Dordrecht en Amsterdam voor de Gomaristen. De Leidenaars verdeeld.

Indigenae enim fere omnes sequebantur Herministas; Flandri vero exules, quorum ingens ibi fex usque ad 60.000, Gommaro erant addictissimi. Mirum erat videre omnes praestolantes in ecclesia S^{ti} Petri: si gummarista prodibat in suggestum, consules scabini et omnes indigenae, ut diabolo viso, exibant; si herminista, Flandri discedebant.

Engelsche zaken.

(f. 212^{vso}.) In festo omnium sanctorum Goudae invasit praetor domum Stempelij, ubi conventum habebat Jacobus Mindenus, societatis Jesu. Is enim ambibat omnium aedes, ubique conventum agens, parum memor utilitatis publicae; sic enim nostris sacerdotibus eripiebatur operandi potestas, novis edictis quotidie contra catholicos conventus promulgatis; quod istos minus tangebat, utpote extraneos, qui de uno loco in alium, et tandem in Brabantiam ad suos migrabant.

1613.

(f. 213.) Initio huius anni Fredericus comes Palatinus venit in Hollandiam, ut avunculum suum Mauritium et ordines conveniret; quorum interventu diu egerat apud Anglum regem de obtinenda eius filia in matrimonium. Ordines namque omni conatu negotium hoc promovebant, ut utrumque principem sibi conjungerent et per Palatinum, adhuc adolescentem et qui facile ad quaevis impelli poterat, novas res in Germania molirentur: prosperitate enim rerum suarum tantum efferebantur, ut promittere Anglo non dubitarent de Palatino, in regem Romanorum promovendo.

Bijzonderheden van het verblijf van den keurvorst in Engeland.

(f. 214.) Fervebant ob has nuptias studia benevolentiae inter Anglum et ordines, et, in evidens eius signum, statim inter nuptiarum solennia Anglus creat Mauritium absentem caput equitum jarterii et nobilitatis Anglicanae; et sub initium quadragesimae insignia illius ordinis, torquem auream cum dependente s. Georgii imagine, ad eum transmittit, adjunctis decem millium florenorum annuis reditibus: res mire conveniens Mauritii superbiae atque avaritiae.

Spaansche armade naar Indië. Bezorgdheid der Staten.

(f. 214vso.) Religiosi frequenter Romam scribunt ea quae hic per suos fierent. Unde, mandante Reverendissimo Domino, acta nostrorum conscribere et Romam transmittere coacti sumus; in quo apparuit solida et mirifica nostrorum humilitas, qui [vix] excitati et publico ecclesiae bono commoti sua tamen praeclarissima gesta prodere noluerunt, solo dei et conscientiae testimonio contenti; ita ut necessum fuerit pleraque ex memoria et ex his annalibus petere, quae R^mi^ Domini jussioni utcunque satisfacerent; quae, licet vix dimidium eorum quae facta fuerant exprimerent, miro tamen stupore et laude Romanorum lecta fuerunt.

Senuerat jam R^mus^ Dominus Sasboldus et multis prae-

sertim gravibus laboribus, pro ecclesia dei toleratis, in apoplexiam propendere incipiebat; unde serio tandem tam per ipsum quam per nos agi ceptum est de constituendo coadjutore.

Buitenlandsche voorvallen.

(f. 215.) Jacobus Mindenus parabat iter in Brabantiam; rescierunt ordines, causatique ipsum magnam pecuniae summam secum auferre, tendunt ipsi insidias; unde monitus aviis itineribus Silvamducis abiit sub initium Aprilis.

Erat inter Capucinos guardianus [1]) magni nominis; eum miserant Silvamducis, ubi recenter locum acceperant, ut per ferias paschales, cum ibi 40 horas in ecclesia s. Jacobi celebrarent, concionaretur; quod et fecit, ter soepius in die concionando, exponendo parabolam de Samaritano et vulnerato. Hic in Majo profugus ex suo monasterio venit ad parentes suos in Hollandiam. Vocati ad eum ivimus d. Wachtelaer et ego, offendimusque hominem plane ad apostasiam proclivem: dicebat se votum non nisi simulate emisisse, sacerdotem ita ordinatum, ut mire passive se haberet, multaque similia; a fide tamen catholica deserenda plurimum abhorrebat. Monuimus et suggessimus ea quae in rem videbantur; verum spem tantum bonam dedit. Abeuntibus nobis supervenit ab ordine missus Cyprianus, hominem secum abducit Sylvamducis, tamen juramento sibi caventem, ut nolens ibi non retineretur sed reduceretur in Hollandiam; quo post paucos dies cum eodem rediit, et Amersfordiae apud patruum suum anabaptistam diversabatur, sicut etiam antea familiaritatem cum concionatore Asperensi contraxerat et concioni eius interfuerat, nec non de apostasia sua consilium cum consule Vianensi inierat. Amersfortiae agens astu se a Cypriano subduxit et Alcmariam abiit, vestes sericas aliaque sibi fieri fecit; postmodum tamen a parentibus dolo per Cliviam deductus est Berckam, ubi duo ex composito sui ordinis advenientes eum Bruxellas abduxerunt, ubi etiamnum in custodia agit, non admodum bonus.

1) De naam, en eenige woorden meer, zijn onleesbaar gemaakt.

Puto ipsi hoc advenisse ex complacentia et superbia spirituali, quam in suis concionibus habuerat: lingua enim et gestu utrimque valebat, eruditione autem plane permodica.

Terugkeer van den Keurvorst van de Paltz, met zijn pas getrouwde gemalin uit Engeland.

(f. 216.) Initio Junij evocante Rmo Domino Coloniam dominus Joannes Wachtelaer, canonicus s. Mariae, dominus Hadrianus, dominus Jacobus Bolius et ego ex itinere Hussiam divertimus, ut ecclesiae illi, pastore viduatae, provideremus; cui etiam praefecimus magistrum Jacobum Everdingium, s. theologiae baccalaureum. Decima vero Junij, quae fuit pridie octavam venerabilis Sacramenti, stilo veteri, venimus Moersiam, ibique, in nova illius oppidi parte, exigua admodum et sordida domuncula vidimus et visitavimus virginem quandam, nomine Evam Tielmanni filiam, de qua vulgo jam per totum Belgium increbuerat, quod ab aliquot annis vitam ageret sine ullo cibo et potu; cumque ipsa calvinianae heresis publice professionem faceret, ab illius sectae hominibus res, ut insigne miraculum, plenis buccis ubique depredicabatur. Quare accurate praedictam virginem interrogantes, ex eius ore cognovimus, quod, existens tunc annorum 38, a vigesimo secundo aetatis suae anno, ex quo tempore potus cibique appetitu cepit omnino destitui, jam sextumdecimum annum, uti ipsa et mater eius adhuc superstes asserebant, absque ullo omnino cibo et potu transigebat, excepto quod semel tantum unum cerasum comedisset ad instantiam comitissae Moersiensis, unde et graviter se infirmatam asserebat, quodque bis tantum illo temporis spatio biberat. Verum cum ipsam facie pallentem quidem videremus, sed utcunque tamen carnosam, musculis manuum satis plenis et non exesis, insuper pulsum sive arteriam dexterae manus cum satis attente explorarem [1]), satis forte et plane aequalem inveni. Unde sedulo inquisivimus, num se ullo occulto alimento refici sentiret; quae ingenue confessa est, se alternis diebus ad solis exorsum

1) In het hschr. staat: explorantem: blijkbaar een schrijffout.

sensisse, atque etiamnum sentire more suo, dulcedinem quandam, velut mellis, eamque durare tantisper donec, quasi refecta, gratias tamquam a cibo sumpto deo ageret. Ulterius vero interrogata, num visibiliter quicquam cerneret, quando ita sensibiliter reficiebatur, respondit: sibi tunc apparere lumen, quasi clarissimi solis, idque totum divino muneri asscribebat. Rogata insuper, num nihil sumens etiam nihil excerneret, respondit, se nihil excrevisse vel excernere nisi per solum narium meatum. Cuius etiam nasum cum tetigissemus, frigidum invenimus, sicut et manus eius frigidiores esse comperimus, reliquo corpore calore satis temperato, excepto quod de continuo capitis dolore querebatur. Asserebat praeterea, comitem Mauritium bis ad se venisse, ut se inviseret, amplis muneribus datis. Asserebat praeterea dominus Hadrianus, qui retro me longius ab ipsa separatus astabat, [quod] cum capitis eius calorem exploraturus manum ipsi imposuissem, vidisse se quod faciem averteret et oculos suos quasi invertendo mirum in modum contorqueret. Discedentes autem inde cum pro elemosina quatuor regales Hispanicos matri eius obtulissemus, illa recipere renuit, et filiae suae, proli, ut dicebat, unicae, daremus monuit; quo a nobis facto illa Eva Tielmanni respondit: curabo ut ad manus rectas perveniat, vulgo: ick salt bestellen dat het te rechter hande comen sall. Ubi ipsam incubum diabolum pati manifeste deprehendimus. Reversi ad hospitium nostrum Aquilae nigrae, inquisivimus a nostro hospite, homine, ut liquido apparebat, callidissimo, num aliqua fide digna inquisitio facta fuisset super hac illius mulierculae abstinentia. Qui respondit, concionatorem hereticum ipsius oppidi ipsam per sex dies carcere cuidam inclusam sub certa tam sua quam uxoris suae continua custodia, dum uno dormiente vigilaret alter, detinuisse, et post inediam nihil immutatam reperisse; unde etiam dictus concionator permotus erat, et, licet rem prius pro praestigiis habuisset, deinceps ut insigne miraculum propugnare et divulgare cepisse. Ipsum vero hospitem cum rogassemus, quid sibi et plerisque suis concivibus de hoc negotio videretur, respondit: factum ipsum apud se indubium esse, verum-

tamen an a bono vel malo angelo ageretur, sibi et multis incertum esse; certitudinem vero ab eventu dependere.

Tales, amice lector, sunt demonis praestigiae, quibus illudit suis quasi miraculo aliquo. Notabile est quod de Araba puella Carthagini suo tempore per illusionem daemonis accidisse narrat s. Prosper, de promissionibus in dimidio temporis, c. VI. Albertus Magnus refert, se vidisse mulierem, quae diebus 20 sine cibo vixerat. Olimpiodorus vero ex testimonio Aristotelis narrat de homine, qui tota vita numquam ederat vel biberat, sed in sole manens ut chameleon cibum accipiebat. Praestigiae vero, vel mendatium, eo adhuc certius detegebantur, quod postmodum cognovimus ipsam frequenter ad coenam calvinianam accedere, ubi tamen panem et vinum sumebat, quod expresse negaverat.

Vigesimo Junij, stilo veteri, cum essemus Coloniae, R^mus^ Dominus Sasboldus seminarium, quod ibi habebamus, in firmum ac perpetuum collegium erexit, publico instrumento super hoc confecto.

Fratres praedicatores in celebri loco Brabantiae publice oenopolas agebant, plus quam hospites vini absumentes, cum tamen quotidie vinum, quo in sacrificiis utebantur, circa tabernas emendicarent. Unde et reprehensi hoc tempore reformatius agere ceperunt, namque et alternis vicibus dimidia tantum illorum pars ad matutinale officium surrexerat, ut ferebatur.

Erat Trajecti praelatus quidam [1]) catholicus et s. ecclesiae diaconus: hic coram synagoga heretica duxerat conjugem et beneficium retinebat, negaverantque ipsi nostri sacerdotes absolutionem. Ad hunc vocatus in Majo religiosus Brabantus *pmnghq* ipsum absolvit.

Alheidis Kinnen (?) antequam ingrederetur monasterium annuntiatarum, cum Lovanii cuidam e societate confiteretur, persuasa ab ipso ut centum florenos annuos (quo unus, inquit, ex nostris sustentari possit) collegio ibidem legaret, consenserat; cumque id ipsum via testamenti

1) De naam is onleesbaar gemaakt.

revocabilis futurum putaret, notarius instrumentum in forma donationis inter vivos et absolute confecerat; cui cum ipsa prae pudore contradicere non auderet, cognati eius, postquam professa est, aliquot centenis florenis a patribus litem redimere coacti sunt.

Cognata archidiaconi Antwerpiensis de Witte, a cognato suo, e societate Jesu, inducta, sororem suam egenam satis et catholicam exhereditarat. Post mortem eius illa conquerens apud patres obtinuit, ut pro dimidia parte heres esset; verum tam exiguae hereditatis inventarium tradiderunt, ut nihil plane putaretur. Unde ipsa satis admirata de bonis eius undique inquisivit invenitque hereditatem ultra 23000 florenorum valere; arguit igitur patres; verum illi proferunt instrumentum donationis, quo fecerant testatricem, antequam testamentum conderet, coram notario profiteri, se donatione inter vivos iisdem patribus donare praestantiora suae hereditatis, quae exprimebat, ut hoc modo lateret quantum ex hereditate crevissent.

(f. 217.) Petrus Daems, honestus et dives adolescens Roterodamensis, Lirae ingressus fuerat monasterium carthusianorum. Venit ad hunc per speciem invisendi *bbmhumqhhq*, ex religiosis nostris hic laborantibus, quem interim subornabat: quid ageret in sedentaria religione; ad suos veniret, ubi cum gratia et splendore coram deo et hominibus viveret. Adolescens ex hoc totus tetricus evasit, donec prior vix multis ab eo extorsit causam supra notatam. Unde et N. redeuntem egregie excepit et monasterio cum ignominia interdixit.

Egerat *bbmhumqhhq* ille hactenus Roterodami, ubi accusatus quod monachos quosdam apostatas bogardos persuasionibus ad monasterium redire fecisset; quod et fecerat, sed ante portam civitatis, unde et juramento (duplici intellectu) affirmabat, se ipsis Roterodami loquutum numquam fuisse; sed re postmodum propalata magistratus, illusum sibi indigne ferens, hominem ut perjurum comprehendere parat, unde et quantocius in Brabantiam aufugit, alio in locum eius succedente, qui ob adversam valetudinem Spadam concessit, nullo ibi relicto, sed eo qui erat Goudae quandoque illo excurrente.

In festo s. Mariae Magdalenae Ultrajecti praetor irruit in monasterium Hierosolimitanum, eo quod per creberrimos et frequentissimos conventus religiosi locum tam suspectum reddiderant, ut monitae a me moniales ante annum fuerint, ipsas peccare contra commune ecclesiae commodùm et plane absolutione indignas esse, praesertim cum non tantum in suum sed etiam aliorum monasteriorum praejudicium huiusmodi agerent; verum tam privatim nominatim quam publice in genere per conciones velut invidens perstrictus sum. Rediit itaque praetor ad idem monasterium in profesto s. Jacobi et altare atque imagines confregit, casulam unam et calicem secum abstulit omniaque altaris paramenta, tanta rabie, ut procuratrix, tantorum conventuum architecta et a me praecipue redarguta, in animae deliquium incideret. Rursum in festo s. Laurentii et diebus aliquot subsequentibus magistratus in omnia monasteria irruit et omnia eorum tam mobilia quam immobilia bona conscribit, et in festo s. Bartholomei subsequente alimentationem monialibus, ante annum 1583 professis, decernunt, junioribus nihil assignant, certis legibus praescriptis, prout in instrumento, post hunc annum litera A. annexo, apparet [1]). Monitae erant moniales Hierosolimitanae sepius per ipsos hereticos. Receptor enim Brigittanarum dixerat: cavete vobis ne cum exteris sacerdotibus conventus faciatis, ut Hierosolimitanae. Consul quoque Drillenburgius Adrianae Riddenae, Hierosolimitanae procuratrici, dixerat: semel te juvi; amplius juvare non possum. Verum incassum fuerat. Nam et pro concione religiosi laudabant Hierosolimam ut strenue agentem, et quod deus custodiret Hierosolimam, similiaque. Quin imo etiam post decretam alimentationem creberrimis conventibus non abstinebant, vesperas cantabant, confidentes, ut dicebant, in s. Wilhelmi (sic ex societate quendam nuper mortuum appellabant), quem crebro invocabant, suffragiis; cuius invocato suffragio in die s. Mariae Magdalenae praetoris iram resedisse affirmabat procuratrix et gloriabatur, sed ridentibus omnibus, cum postridie acrius turbarentur.

---

1) Dit aanhangsel ontbreekt in het hschr.

Rursum prima Novembris jubent monialibus, ut mensam communem separent et insuper ornamenta ecclesiastica tradant; quae pleraque etiam, nobis invitis et reluctantibus, a mulierculis tradita sunt. Decima Novembris in professo s. Martini rursum imperatur separatio mensae communis, sub gravi poena; quae et subsequuta est ex hac causa. Cum sacerdotes saeculares consentire nollent traditioni ornamentorum et separationi, eo [que] [1]) nomine dominus Wachtelaer et ego graves a magistratu minas nobis intentari sentiebamus, ob aliquot moniales jugum excutere volentes, et omnia quae dicebamus ad magistratum deferentes, et requirentes ut, quandoquidem nos consentire nollemus, per vim quasi separarentur.

In medio Augusti dominus Wachtel. et ego ex commissione R^mi Domini nostri Hollandiae ecclesias visitavimus. Leidae ex praecipuis civibus patronos sive curatores ecclesiae constituimus, ordine assignato unde mulctae, impensae sacerdotum et similia compararentur. Religiosos de testamento, relictis et ad suos transmissis monialis cuiusdam demortuae bonis, arguimus. Minoritam tertiariarum bonis, ornamentis et hereditatibus monialium, ut sui ordinis, plus aequo inhiantem, compressimus.

Delfis divisam ecclesiam sub uno pastore, domino Joanne Stalperio, theologiae doctore Romano et juris utriusque licentiato ac protonotario apostolico, conjunximus. Curatores cum ex mechanicis aliquos invenissemus, nihil innovavimus.

Roterodami miros homines et pastori suo imperantes invenimus, qui omnia sibi concedi postulabant. Hi cum satis per religiosos sibi provisum affirmarent, lubentes discessimus.

Leidae cum aliquoties religiosos arguissemus, quod inscribi hereticae universitati permitterent, tandem ostendit nobis Tempelius, e societate Jesu, vir insignis, manum summi ipsorum praefecti Aquaevivae, qui id ipsum deinceps fieri prohiberet, et sacramenta huiusmodi denegari

---

1) De tekst is hier ten gevolge van veranderingen verhaspeld.

imperaret. Paulus enim quintus pontifex ita fieri jusserat; et sic tandem reliqui religiosi nobiscum in hoc agere didicerunt.

1614.

Een gezant van Marokko, naar Nederland reizende, te Antwerpen aangehouden. De kwade bedoelingen der Hollanders en Marokkanen door Spanje verijdeld.

(f. 128.) Dominica infra octavam epiphaniarum d. Joannes Stalperius, cum esset Roterodami et conventum ageret in tribus corniculis, a praetore turbatur et catholici mulctam solvere coguntur.

Zaken van Gulik en Cleef. Neuburg gaat over tot het Katholicisme.

(f. 218vso.) Patres societatis Jesu Lovanii per longum tempus institerant, ut ibi possent docere publice philosophiam, sed opposuerant se caetera quatuor collegia, ad eum usum destinata, dicentes studiosos sibi subtrahendos a patribus, si publice et ipsi docere inciperent. Res longo tempore acta est, etiam coram Romano pontifice, qui tandem inviolata esse voluit quatuor collegiorum privilegia, sub excommunicationis pena inhibens, ne quid contra attentarent. Sententia illa, a Clemente Octavo lata, diu promulgari nequivit, impediente societate per suos curiales ne pontifex rem ad effectum deduceret. Miratus hoc Clemens advocat Aquavivam, generalem societatis prefectum, eique sub excommunicationis pena injungit ut suos inhibeat, ne quid obnitantur; et sic demum sententia promulgata est ad instantiam universitatis Lovaniensis. Male habebat hoc non immerito patres: alium igitur modum adoriuntur. Possidebant in solidum Ferdinandum archiepiscopum Coloniensem; instant apud eum occulte, ut impetret a pontifice licentiam erigendi universitatem Leodii; promittunt se ibi scholam philosophiae aperturos, et studiosos plerosque Lovanio illo advolaturos. Re impetrata, continere se nequeunt, quin ex parte prodant; Leonardus Lessius, e societate Jesu theologus, duobus s. theolo-

giae doctoribus comminatur, suos extra Belgium universitatem erecturos, in praejudicium Lovaniensium. Post aliquot menses aperitur schola Leodii; auspicantur religiosi lectiones philosophicas; abeunt illo plerique, relicto Lovanio; miratur archidux, advocat illorum provincialem. Ille exerte dicit, insciis suis erectam illam Leodiensium universitatem; excusat se suosque graviter. Advocat dux Lovanienses doctores, qui aperte testantur Lessium ante aliquot menses aperte hoc comminatum. Tacet et confunditur provincialis. Certe anno 1616 in Frisia apud Jesuitam captum literas inventas ordines divulgarunt, inter quas sic habet epistola XXII, data XXII Octobris anno 1612: „Quia Leodienses nostri philosophiam docent, praeceptum nostris Duaci ab aula Bruxellensi, ut tantisper ipsi a docenda philosophia cessent, quia suspicatur aula nostrorum suggestione principem Leodiensem hoc facere; nec vana suspicio".

Ex hoc facto multum decessit de favore et authoritate patrum apud Archiducem, qui continuo imperat omnes ipsorum scolas per Belgium claudi, quamdiu apud Leodios philosophiam docerent. Hic in angustum redacti Leodienses deserunt, ne Belgicis scholis carere cogantur.

Fransche burgertwisten: Condé.

(f. 219.) Enituit in hac conspiratione constans justitiae amor in rege Hispaniarum; qui licet in simili casu sensisset rebelles suos aperte defensos ab Henrico quarto, huius patre, potuissetque jure optimo rursum rebelles filiorum ipsius fovere, praesertim cum Condeus catholicae religionis esset professor acerrimus, nihil tamen committere voluit, quo a vestigiis optimi et religiosissimi principis, patris sui, deviare videri posset. Hollandi vero toti propendebant in partes Condaei, Mauritius presertim, et parum memores beneficiorum, ab Henrico quarto acceptorum, liberos eius impugnassent, nisi obstitisset Barneveltius, et metus ne regina revocaret illa 5000 peditum, quae suis stipendiis in ordinum subsidium apud Belgas fovebat, ex more mariti sui.

Zaken van Gulik en Cleef.

(f. 219vso.) Habitabat jam per aliquot annos Illimus Dominus Sasboldus Coloniae in coemiterii s. Ursulae parte occidentali, continuaque sessione et multis curis contraxerat morbum calculi, cuius indicia sicut antea nulla perceperat, ita circa finem Aprilis universum malum seipsum sic effudit, ut plane intercluderentur meatus urinales. Jacuit in illis tormentis per octiduum, nihil ut ea via posset excernere; quare die Sabbathi, XXIII Aprilis ipsoque sabbatho paschali stilo veteri, et III Maij, festo sanctae crucis stilo novo, sub vesperam hora nona piissime moritur, et in recitatione psalmi 30 ipsisque verbis sexti versus animam deo reddidit, magno patriae nostrae luctu et detrimento. Statim ab eius obitu concurrit populus Coloniensis; funus paratum passim visitant, virum sanctum praedicant, vestes pedes manus certatim osculantur, rosaria admovent; duravitque ista frequens visitatio donec apud minoritas, juxta magistrum Adelbertum Eggium, ante summi altaris medium honorifice sepultus est, procurante funus eius fratre Reverendo domino Tilmanno Vosmerio, sacerdote et apud s. Gereonem canonico. Mortuo et exenterato, inventae sunt in eius vesica 29 calculi, quorum novem erant magnitudine ossium olivarum, ceteri vero ut nuces avellanae et pisae.

Habuerat in vita controversiam cum Rmo Nuntio Apostolico Coloniensi, ratione jurisdictionis et reformationis, quam fecerat in ecclesia Embricensi, ut supra monuimus [1]). In hac causa judicem apostolicum egerat canonicus quidam Coloniensis, qui, mortuo Sasboldo, ita statim mortuus est ut ante ipsum sepeliretur; ex multo abdomine suffocatus misere periit; e cuius corpore cum viscera extraherentur, intolerabilis foetor exhalavit, cum e contrario gratissimus e corpore Sasboldi odor emanasset. Credo et ipsum evocatum ad tribunal Christi, ut rationem redderet, quod ita judicem egisset contra virum, se infinities meliorem et operatorem in vinea domini primarium [2]).

---

1) p. 426.

2) Hier ter plaatse is een exemplaar ingevoegd van de gedrukte: Oratio Funebris in obitum Illimi ac Rmi Dni D. Sasboldi ... Coloniae MDCXIV (in quarto), ook in Batavia Sacra, II p. 58, overgedrukt.

Statim de R^mi morte per suos Colonia certiores redduntur patres societatis in Hollandia, qui mox II Maij de hoc certiorem reddunt Carolum Scribanium, rectorem collegii Antwerpiensis, Belgicae missioni praepositum. Quam vero laetus ille fuerit hic nuntius, testatur epistola, ab ipso ad suos in Hollandiam missa, et initio anni 1616 in Frisia ab ordinibus penes Jesuitam captum deprehensa, et ab illis typis evulgata, hoc tenore:

„Vestrae undecimi huius gratissimae mihi acciderunt. Spero morte capitis conquietura membra; ego hac occasione, ne dubitate, bene utar nec indormiam; vos precibus me juvate. Scripsi jam et Bruxellam et in urbem; aliquid obtinebo subsidiarium novum. Antwerpiae, XIX Maij 1614". Ubi satis ostenditur, quantopere morte illa gavisi fuerint, et quanta celeritate et diligentia oblata occasione usi fuerint.

Tertio die Pentecostes adfertur Trajectum ad me nuntius de obitu R^mi Domini, simulque quod moriens in officio successorem sibi nominarat nobisque commendarat R^um Dominum Henricum Vordenum, Zutphaniensem, Oldenzaliensis ecclesiae canonicum et scholasticum. Convoco statim precipuos de meis confratribus, quid actum sit enarro, placuitque ut conferremus nos post dominicam in albis Amsterdamum, eoque evocaremus omnes pastores Hollandiae, ut in commune, quid facto opus esset, decerneremus.

Amsterdamum cum venissemus, inveni plerosque satis ingratos erga memoriam defuncti, praesertim Amsterdamenses et Harlemenses, qui proinde nequaquam in personam Vordenii consentire volebant, quicquid obniterentur Ultrajectenses; ita ut, vitandi scismatis gratia, oportuerit Trajectenses condescendere Harlemensibus, et deligere ad officium vicariatus R^um Dominum Philippum Rovenium, Daventriensem, ecclesiae Oldenzaliensis decanum; constitutique mecum tres alii procuratores, qui communi nomine hanc denominationem deferrent Bruxellas ad Legatum Apostolicum, per eum porro remittendam, supplicando ut sua Sanctitas annuere et facultates defuncti in recens nominatum continuare dignaretur.

Statim a Pentecostes festo, stilo novo, per Collem acutum

supplicaturi Bruxellam tetendimus, oblatoque ex lineo figurato panno munusculo Legato negotium commendavimus obtinuimusque, ut qui a R^mo defuncto constituti fuerant vicarii, in illo officio continuarentur, donec provisum esset ecclesiae per Sanctissimum Dominum circa personam nominatam vel aliam quamcumque; quod R^mus Nuntius, ob gratam sibi Sasboldi memoriam, statim et lubens fecit.

Dominica palmarum, stilo veteri, Arnhęmii in pavone comprehenditur sub sacrificio Christophorus minorita, sacrisque vestibus, ut erat, indutus publice per plateam deductus est in carcerem; unde ipse post paucos dies dimissus, sed ornamenta combusta sunt, et domus 300 florenorum mulctam luit.

Guliksche zaken. Maurits bezet Emmerik. Hij en Spinola tegenover elkander gelegerd. Conferentie te Keulen. Verdrag van Xanten. Wegens het verloopen saisoen scheiden de legers.

(f. 221^vso.) In Julio huius anni comprehensus quidam ex domo amoris haereticus Dordraci, Nachtegael cognomine, qui juxta errorem mennonistarum complura in Christi incarnationem blasphema et horrenda typis evulgarat. Deductus est Hagam; delecti duo advocati catholici et duo haeretici, qui super pena eius consilium rogarentur. Catholici, utpote seniores, prius rogati, respondent de pena mortis; haeretici, qui ex primariis, respondent se idem plane sentire, sed temporum conditionem non admittere ut ita fiat. Res ad curiam Hollandiae defertur: senatores, qui omnes haeretici, cum non possent non condemnare et tamen non auderent, ne justificarent inquisitionem hereticam Romanae ecclesiae et tumultibus suis larvam detraherent, tacite eum condemnant in exilium, et extra fines provinciarum foederatarum sub tuta custodia deportandum curant.

Initio Octobris migravi Embricam ibique haesi per hanc hiemem, usque ad finem Junij anni insequentis.

Praeterire non possum quod accidit hoc anno Lugduni

Batavorum in Hollandia. Habet ea civitas quinque aut sex portas, quarum una Zijlensis vocatur. Custos huius erat homo perdite calvinianus, in juventute sua praedo, de genere illorum quos vrybuters vocabant, qui ex eo tempore nihil magis, ut nunc fatetur, in votis gerebat quam prodere et turbare conventus catholicorum, sacerdotes ludibriis afficere et male mulctare. Accidit autem ut R^us^ Dominus Rumoldus a Medenblick, s. theologiae licentiatus et ordinarius sive pastor Leidensis, operarius, siquis alius, in vinea domini strenuus et indefessus (cui duo alii collaborabant pari zelo et alacritate), sicuti extra omnes portas, sic etiam extra hanc sepe rus concederet, verbum dei disseminaturus vel etiam sacramenta indigentibus erogaturus, non solum aestate sed etiam atque magis hieme, cum impedita itinera et longiores noctes maiorem opportunitatem prebent conventibus agendis. Unde mane, praesertim diebus dominicis, domum properans, ut, sicut rusticos de nocte, ita cives de die juvaret, soepe ante apertionem portae bene madens a pluvia in domuncula portarii ad focum vestes suas siccaret (*sic*). Evenit autem tam frequenter ut, in viro gravi hoc admiratus, portarius quaereret tandem, quis ille esset; ut vero intellexit sacerdotem esse, gratis tantos labores subire, secum expendere cepit charitatis Christianae magnitudinem inter catholicos, cuius ne scintillam quidem inter suos inveniebat. Pupugit hoc exemplum hominem, licet impense, ut dixi, improbum, ut ab heresi conversus ecclesiae per eundem Medemblickium reconciliatus sit. In quo notabis, amice lector, quantum prosit exemplum boni pastoris, imo quam necessarium sit restituendae religioni, quae per malos mores ecclesiasticorum in tale, ut videmus, vilipendium adducta est. Notabis quoque obiter, et in hoc Christi athleta et per eum in aliis omnibus per Hollandiam laborantibus, quanta alacritate quantos labores subeant, non tantum nullo omnino praestituto premio, sed etiam poena carceris, exilii, illusionis et confiscationis beneficiorum. Laboris vero magnitudo ex eo estimari poterit, quod, ut dixi, civitas Leidensis sex portas habeat et tres operantes sacerdotes, et ita sexta pars laboris huius unius probi sacerdotis tanta fuit, ut tam perditum hominem

in admirationem et mox in detestationem haeresis suae raperet.

Agebat Hagaecomitis quidam ex societate plane adolescens, patria Delfensis, Tackius dictus. In eodem cum ipso hospitio fuerat Scotus quidam, in Germaniam tendens, qui vix abierat, cum ab Anglo ad ordines deferuntur literae, quibus petit ut Scotus ille, quem proditorem causabatur, caperetur. Advolat ad hospitium procurator generalis, et hunc religiosum comprehendit. Qui continuo examinatus fatetur se ex societate esse, a superioribus suis in Hollandiam missum. Verum cum Delfensem esse comperissent et alium a Scoto illo, continuo hominem liberum dimittunt, non obstante quod sacerdotem et e societate se esse apud acta professus fuerat. Mirabar ego multique mecum hunc agendi modum; verum annus sequens alio facto hanc nobis admirationem exemit.

1615.

(f. 223.) Sub finem Februarij qui Leidae agebat ex societate Marcus Tempelius, Lovaniensis, jam toti civitati fere innotuerat, passim ut digitis designaretur nomine Jesuitae nigri, ab eius coloris barba. Flandri vero exules, quorum magna Leidae habitat eluvies et amari sunt haeretici, indigne ferentes tam aperte ipsum in haeretica civitate agere, occulte spargere incipiunt, ipsum, pro consuetis (sic dicebant) Jesuitarum latrociniis, comitis Mauritii vitae insidiari. Auxit rumorem credulum et malignum vulgus, ita ut praetor manum Tempelio injicere constituisset, atque ille metu carceris publico abstineret. Verum cum apud se prudenter admodum expenderet, se magnam ignominiam familiae suae saeculari ipsique societati Jesu irrogaturum, si in Brabantiam ad suos ex huiusmodi metu rediret, cum quasi conscientia criminis profugus et velut confessus passim ab hereticis, etiam editis famosis libellis, proscindendus esset; e contrario vero, si audacter semetipsum sisteret, non tantum probationem innocentis conscientiae faceret, verum etiam nihil peius exilio sibi eventurum videret, in publicum prodire et

immunem se a calumnia ostendere decrevit. Ne tamen cum avaro et plebeio aliquo pretore vel magistratu, et proinde imperito et passionibus obnoxio judice negotium haberet, ipsum comitem Mauritium adire constituit. Accedebat quod fiduciam non parvam accedendi tribueret nobilis sua familia, ex qua etiam Tempelius, eius patruus, anno 15 .. pro ordinibus et satis ex ipsorum commodo gubernatorem Bruxellis egerat et rebellium partibus adhaeserat. Quin et Joannes Nassovius, qui jam nuper ecclesiae catholicae reconciliatus fuerat, ipsius ministerio in sacramento poenitentiae utebatur, unde non parvam notitiam cum Henrico Frederico, juniore Nassovio, contraxerat. Hagam itaque contendit; apud Ericum Dimmerium hospitatur; quod tamen molitur, ipsum clam habet. Henricum Nassovium accedit, adventus sui caussam exponit petitque, ut apud Mauritium aditus sibi per ipsum fiat. Spondet ille omnia liberaliter, tantum biduum ut expectet precatur, venam enim sibi sectam et de medicorum jussu domi se manere debere. Elapso praefinito tempore Tempelium advocat, egisse cum fratre declarat, a meridie hora secunda ut accedat monet. Paret ille, adventum suum per apparitorem Mauritio indicat; ille ut intromittatur imperat; ingreditur videtque ex adverso in remotissimo cubiculi loco fenestrae astantem solum, absque comite ullo, Mauritium; januam a se claudit et, prope illam consistens, aulicam reverentiam, ut probe norat, Mauritio exhibet. Ille obviam procedit et porrecta manu officiose admodum congratulatur, arreptaque eius dextera in signum fiduciae nudum ei tergum obvertit, atque ita per totius cubiculi spatium ad fenestram, unde venerat, manu ducit. Mox adventus sui caussam exponit, ductisque argumentis a suis natalibus statu et professione, nec non a Mauritii laude et probitate, omnem a se molitur avertere suspicionem; cum interrumpens sermonem Mauritius jubet ipsum talia missa facere: loquacis et imperitae plebeculae satis sibi notas calumnias. Cum vero Tempelius gratias ageret de tam benigna interpretatione et praesumptione, subintulit, praetextu talis calumniae praetorem Leidensem manus sibi injicere conari. Respondit Mauritius: Ego te in meam fidem et tutelam suscipio; utere, fruere publico prout

visum fuerit; si quisquam tibi aliquid molestiae inferre conatur, meam ipsi authoritatem opponito. Deinde sermonem infert de rebus quae patres societatis Jesu in India orientali agerent, cumque recenseret Tempelius quae memoria suggerebat, subintulit Mauritius: Eia quaeso, domine Tempeli, si quid huiusmodi quandoque ad manus tuas venerit, eius me participem facito; dici enim non potest quam eiusmodi narrationibus delecter. Quod cum promisisset Tempelius, magna amicitiae significatione dimittitur. Prodierat vero illo tempore Trigautii cuiusdam e societate de rebus Chijnarum exegesis; ex hac Tempelius nonnulla in Gallicum transfert, et iterato Mauritium adit illaque offert; quae ille gratissima sibi esse prae se ferebat. Leidam itaque reversus Tempelius, invito praetore Flandrisque omnibus, libere deinceps in publico versatus est.

Paulo post, in festo scilicet palmarum, Ultrajecti praetor in aedes Everardi Botteri irruit, ubi a Joanne Meyero e societate conventum agi probe edoctus fuerat ab illis, qui paulo ante in eadem congregatione adfuerant. Unde cum Botterus conventum inficiari et excusare inciperet, infert praetor: Nihil est quod tua involvas; probe enim omnia novi; tales namque et tales personae conventui interfuerunt atque tali modo sederunt; hoc et hoc pro concione dictum est, et ipse sacerdos nunc in alio cubiculo sedet, confessiones excipiens, et facile possem ipsum apprehendere, sed, quia Jesuita est, non quaero ipsum. Quod si indigena sacerdos esset, apprehensum in carcerem deducerem. Botterus cum exacte praetorem omnia novisse videret, moderato lytro cum ipso paciscitur et vexam redimit.

Per quadragesimam parasceuen et festa paschalia infinito populi concursu sacras conciones habueram in aede s. Martini Embricae, ubi 1600 ordinum milites in praesidio erant, quorum plerique conciones, tam meas quam aliorum, tam sedulo frequentabant, ut multi ad catholicam fidem converterentur, ita ut ordinibus necessum fuerit inhibere, ne quisquam militum amplius conciones catholicas adiret sub pena exauthorationis, quod et re ipsa erga nonnullos effecerunt. Ut vero haereticae concionis copia suppeteret, scholas publicas, quae in foro Embricensi sunt, occupant

statim enim quando catholici, qui exercitium nostrae religionis desiderant, scient eorum nomina et cognomina esse danda in scriptis pastoribus, retrahentur ab exercitiis religionis, quia potest facile contingere quod pastores incidant in manus officialium provinciae cum eorum scriptis et literis, et eorum nomina publicentur et puniantur ad formam edicti; idem dicent et timebunt patrini. Ad quartum: hoc capitulum loquitur quasi essent in media Roma, in qua liberum est exercitium, ibi autem oportet una hora esse in uno loco et altera in alio propter metum satellitum inquirentium. Ad quintum: ista commissio ordinaria locorum est imaginaria et non vera, quia et ipsi et illi de societate cum periculo versantur in illis provinciis et occulte, ut supra dictum est. Ad sextum: ex contextu penultimi et ultimi capituli satis patet, quod noluerunt habere ibi religiosos in auxilium illarum animarum, sed esse soli.

Philippus Rovenius, vicarius Apostolicus, qui jam confirmationem Roma acceperat, et facultates omnes, quas eius praedecessor R^mus^ Sasboldus habuerat, dummodo characterem episcopalem non requirerent (licet prior predicatorum Antwerpiae cum priore Atrebatensi, qui tunc Romae erant, contraniterentur, conquerentes elemosinas sibi eripi, ut dicitur) cum has querelas accepisset a Legato Bruxellensi, ita ad illas respondit:

Imprimis miramur patres societatis nunc demum, post tot annos, ad incudem revocare et examinare voluisse articulos illos, maturo admodum consilio conceptos, et non solum ab Illmo Domino Sasboldo, piae memoriae, Vicario Apostolico, et patre Francisco Flerontino, Provinciali societatis Jesu in provincia Belgica, sed etiam a S^mo^ D. N. aliquoties observari jussos, praesertim cum sciant illos ab ipsismet de societate primum oblatos et ad instantiam ipsorum divulgatos, ut primus articulus statim in initio insinuat, et epistola patris Flerontini, quam super observatione articulorum ad suos dedit, satis prae se fert; cuius monita utinam sequuti conscientiam suam super iis bene examinassent. Utinam quoque memores essent mandati S^mi^ D. N. tum quo mandavit servari accurate articulos, tum illius quo jubet ut religiosi

omnes, etiam mendicantes et de societate Jesu, ingredientes provincias confoederatas, tam in his quae concernunt administrationem sacramentorum quam circa doctrinam catholicam et disciplinam, pareant ordinationi Vicarii Apostolici.

Quod attinet ad exceptionem circa 1^m^ articulum, nescio qua fronte hoc dicatur, nisi forte ab iis qui in Hollandia numquam fuerunt. Certe qui ibi agunt negare non possunt, quin a sua Sanctitate praefectus fuerit Hollandiae ceterisque confoederatis provinciis, tamquam Vicarius Apostolicus et legitimus pastor, Ill^imus^ Dominus Sasboldus, piae memoriae, qui per plures annos illo munere functus est. Hic quia locis singulis praesens esse non potuit, dioecesi Ultrajectinae et Harlemensi subdelegatos vicarios deputavit, qui non fuerunt ignoti: aliis item plerisque locis vel antiquos pastores et sacerdotes confirmavit, vel defunctis alios substituit, expeditis etiam nonnunquam desuper literis. Hos ipsos populus catholicus satis recognovit, usque dum in paucis locis (nescio quorum instinctu) quidam facultatem Ill^imi^ Domini circa constitutionem ordinariorum sacerdotum ceperunt controvertere, et non tam de re quam de nomine pastorum disputare. Quod idem expertus est uno vel altero loco Vicarius Apostolicus modernus, in nupera visitatione, circa quosdam, qui tamen correpti et rationibus convicti, modestius agentes tandem veniam petierunt suae temeritatis, et filios obedientiae se fore spoponderunt.

Ne tamen contendamus de nomine, sive pastores vocentur sive ordinarii locorum sacerdotes, pastorum munia et obligationes obeuntes, de re constat, quod certi locis plerisque fuerint sacerdotes quidam, ab antiquo pastorali munere fungentes, alii recentius in locum decedentium substituti, alii ad petitionem fidelium de novo instituti, quos populus hactenus tamquam pastores suos veneratus est, agnovit et etiamnum agnoscit, exceptis paucis, quorum animi praeoccupati sunt vel a quibusdam in diversum tracti; nec incogniti sunt iidem ordinarii sacerdotes vel pastores patribus societatis qui apud nos degunt, cum nimium fere cum singulis sint altercati, cum etiam constet quod per plures annos certo in loco certi resede-

ibique in propinquo aedis s. Martini suos conventus, invito magistratu et curia Clivensi, peragunt. Nihilominus non parvo apud cives et vicinarum urbium pagorumque incolas fructu concionibus insisto, donec statim a festo s. Marci, et absolutis paschalibus, privatorum negotiorum caussa Leidam contendo.

In itinere cum Ultrajectum venissem, Botterum adeo, quae in aedibus eius acta fuerant disco. Mox Leidam adeo, ibique ex Tempelio quae cum Mauritio transacta erant audio. Quae cum summa admiratione expendo, dico Tempelio: isthec tibi praestita non sunt quia sacerdos es; aeque enim aut magis etiam mihi exhiberentur, cum indigena et quidem notissimus sum; itaque ut e societate hunc favorem assequutus es; porro eo nomine gratus non esses, nisi tam Mauritius quam ordines bonum nomen apud Gallos aucuparentur. Norunt enim vos invicem ultro citroque omnia transscribere; verentur itaque ne, si vos premant, velut macres porci clametis, et querelas per vestros apud reginam Galliae deponatis, quae ordinibus ingentes suppetias fert, invidioso, quod hereticis, apud omnes catholicos principes nomine. Porro si vos modo ad Gallos transscribatis quos favores a Mauritio acceperitis, statim aderunt politici Galli, qui plenis buccis praedicare non erubescent, ordines Hollandiae non urgere negotium religionis, honeste admodum habere catholicos, imo qui inter catholicos eminent, patres societatis, proinde licite et honeste in causa mere politica ipsis a regina totaque Gallia auxilium contra Hispanum et archiducem subministrari. Atque ita vos (inquam Tempelio) si more vestro hanc vestram fortunam apud omnes commendaretis, efficietis ut retecta fronte Galli in posterum maiora auxilia suppeditent, et religio catholica vel archiduces debitum sibi jus numquam recipiant. Addebam porro: Interim autem, dum vobis blandiuntur callido consilio, in nos, qui seculares et indigenae sacerdotes sumus, deseviunt; norunt enim nos, si opprimamur, in Gallia nullos habere qui apud reginam et proceres nostras querelas prosequantur. Quin imo si casu aliquo ad ipsorum aures perlatae fuerint, non deerunt continuo sycophantae, qui exclamabunt culpam talis persequutionis penes ipsos sacerdotes seculares

residere, utpote qui nasuti et rigidi modum agendi cum hominibus non habeant, et sponte sua hereticos in caput suum provocent: patere hoc ex patribus societatis, qui ubique magis exosi et acerbissimis ordinum edictis proscripti, humanitate sua omnium animos sibi devincirent. Itaque (inquam) hoc vestro facto nos non tantum opprimemur, sed etiam in culpa esse et commiseratione indigni judicabimur. Verumtamen (addebam) non nimis vobis ipsis applaudatis; non enim ex benevolentia ordinum sed propter ipsorum commodum ista vobis exhibentur; nobis autem expulsis, tandem etiam in vos turbo persequutionis vertetur, eo maiore cum periculo, quod vos, ultimi si abieritis, populum absque ullo omnino solatio relinquetis. Audiebat haec et similia attente admodum Tempelius, cumque non haberet quod opponeret vir prudens, subridens addebam: Habetis ex vestris in Gallia Cothonium, regis paedagogum et magnae idcirco per universum regnum authoritatis; suspicor vos jam longo tempore habuisse commendatitias ad ordines literas vel ab ipso, vel per ipsum a regina et magnatibus. Quod tamen (inquiebam) non tantum non improbo, verum etiam, mihi si par existeret commoditas, similia agerem. — Interim ex aulicis Tempelii moribus, natura benevola variisque ipsius spontaneis excusationibus aut fallor aut animadvertebam, ipsum egisse cum Mauritio non pro gravitate catholica et multò minus sacerdotali, sed fere adulatorie, talia ipsi attribuendo quae nec sacerdotem apud laicum, nec catholicum apud sevissimum persequutorem agere vel dicere per omnia fas erat: sed quis in tali casu modum exacte servet? Leida vero Ultrajectum excurrens, Vicarium Apostolicum monui, ut de hac fraude hereticorum et quae ex illa eventura essent Archiduces nostros tempestive certiores redderet.

Dum Leidae sum apud Tempelium, secreto et serio ab ipso moneor, ut Embricae mihi caveam; submisisse enim ordines nonnullos cornices, qui dicta factaque omnia mea observarent; quod et tota quadragesima ipsos fecisse admonuit; et (inquit) ut de hoc non dubites, concionatus es examen conscientiae atque sola moralia, relatumque ad ordines, qui dicebant, si secus a te factum fuisset, pro meritis te excepissent.

Initio huius anni concionator hereticus, qui Gochij Clivorum erat, cum aliquoties ecclesiam occupare tentasset, semper prohibitus est a catholicis; quare in illos fremens frendensque delatorem subornat, qui illos proditionis contra Brandeburgensem per calumniam accusat apud centurionem Lambertum, qui ordinum praesidio praeerat. Qui illos in vincula conjectos Clivos ad Brandeburgensem mittit; ubi in tetrum carcerem conjecti, et longo tempore male habiti, tandem etiam acriter torti sunt; verum cum nihil exprimi posset, nullaque contra ipsos essent indicia, et aliunde satis de ipsorum probitate et innocentia constaret, Wachtendonckius, dominus Hullesemius, vir apprime nobilis et catholicus, instat et urget ut etiam delator ipsorum capiatur; qui torturae admotus calumniam suam fatetur et se ad illam pecunia instigatum asserit per concionatorem calvinianum Gochemiensem. Mittit itaque curia Clivensis qui concionatorem capiant; verum ille male sibi conscius jam in Hollandiam profugerat, ordinibus pium eius zelum foventibus et laudantibus. Injecit haec Gochemensium calumnia mihi non parvum metum, utpote qui odium hereticorum usque ad mortem in me probe noram et calumniae me non parum obnoxium sciebam. Itaque constitui, tali rerum statu, saltem ad tempus Embrica Coloniam discedere. Ex Hollandia itaque Embricam reversus in profesto ascensionis dominicae, postridie in coemiterio s. Martini concionem habui, et deinceps multo hominum concursu de discrimine miraculorum atque praestigiarum magicarum acerrime peroravi, cum prope suggestum astaret concionatoris calviniani in illa urbe filius, 28 annorum adolescens. Verum postridie nativitatis s. Joannis, quae erat octava venerabilis Sacramenti, Embrica discessi, deducente decano capituli, praetore aliisque civibus Embricensibus, et ipso die s. Petri et Pauli, quod erat feria secunda subsequenti, hora matutina Coloniam veni.

Engelsche zaken.

(f. 225^{vso}.) A fine Januarij usque ad medium Martij dura fuit hiems, tanta nivis copia ut maiorem ego non meminerim.

Cum in festo venerabilis Sacramenti Embricae solemnis fieret processio, per media militum signa, tectis tamen capitibus astantia, ibatur. Advolaverat ex Arnhemio cum uxore sua Ernestus Nassovius, ut pretereuntes despectaret, atque in ecclesia stae Aldegondae solemni sacro, tecto tamen capite, intererat, cetera modeste satis se gerens, cum tamen gubernator, qui semicatholicus habebatur, sannionem et scurram ageret.

Hebzucht van dien gouverneur en roofzucht van zijn Brandenburgers. Twist tusschen den Hertog van Brunswijk en zijn hoofdstad. Voortdurende twisten tusschen de Gomaristen en Arminianen.

(f. 226vso.) Religiosi edunt contra articulos superius, anno 1610, digestos [1]), varias exceptiones; et contra primum quidem articulum dicunt: quod in Hollandia certi sunt pastores, potius est imaginarium quam verum. Ibi enim a multis annis prohibitum est exercitium religionis catholicae, quod re ipsa patet ex edicto emanato anno 1612 contra religionem papisticam sub pena exilii et capitis, et semper et nunc sacerdotes, tam seculares quam regulares, ad illas regiones pro auxilio animarum accedentes cum periculo, mutatis nominibus et cognominibus et ementitis vestibus, in occulto in granariis vel in superioribus partibus domus prope tecta vel alio secretiori loco catholicos consolantur, verbum dei illis annuntiando, confessiones recipiendo, missas celebrando et smam eucharistiam administrando. Et hoc est publicum et notorium in provinciis circumvicinis. Ad secundum vero articulum ita ponunt: quomodo scirent religiosi ibidem esse pastorem ordinarium, cum illum nec nomine nec cognomine, nec habitu nec conversatione, quia occulte et clam conversari debet juxta edictum, cognoscant nec cognoscere possint. Ad tertium de nominibus et cognominibus catholicorum et patrinorum petitorum in 1°. 2°. et 3°. dicitur, quod in edicto, quod supra et cuius copia datur, est imposita pena iis, qui interfuerint exercitiis religionis catholicae vel illis usi fuerint, ut legitur in capitulis virgatis;

1) Zie p. 399.

statim enim quando catholici, qui exercitium nostrae religionis desiderant, scient eorum nomina et cognomina esse danda in scriptis pastoribus, retrahentur ab exercitiis religionis, quia potest facile contingere quod pastores incidant in manus officialium provinciae cum eorum scriptis et literis, et eorum nomina publicentur et puniantur ad formam edicti; idem dicent et timebunt patrini. Ad quartum: hoc capitulum loquitur quasi essent in media Roma, in qua liberum est exercitium, ibi autem oportet una hora esse in uno loco et altera in alio propter metum satellitum inquirentium. Ad quintum: ista commissio ordinaria locorum est imaginaria et non vera, quia et ipsi et illi de societate cum periculo versantur in illis provinciis et occulte, ut supra dictum est. Ad sextum: ex contextu penultimi et ultimi capituli satis patet, quod noluerunt habere ibi religiosos in auxilium illarum animarum, sed esse soli.

Philippus Rovenius, vicarius Apostolicus, qui jam confirmationem Roma acceperat, et facultates omnes, quas eius praedecessor R^mus^ Sasboldus habuerat, dummodo characterem episcopalem non requirerent (licet prior predicatorum Antwerpiae cum priore Atrebatensi, qui tunc Romae erant, contraniterentur, conquerentes elemosinas sibi eripi, ut dicitur) cum has querelas accepisset a Legato Bruxellensi, ita ad illas respondit:

Imprimis miramur patres societatis nunc demum, post tot annos, ad incudem revocare et examinare voluisse articulos illos, maturo admodum consilio conceptos, et non solum ab Illmo Domino Sasboldo, piae memoriae, Vicario Apostolico, et patre Francisco Florentino, Provinciali societatis Jesu in provincia Belgica, sed etiam a Smo D. N. aliquoties observari jussos, praesertim cum sciant illos ab ipsismet de societate primum oblatos et ad instantiam ipsorum divulgatos, ut primus articulus statim in initio insinuat, et epistola patris Florentini, quam super observatione articulorum ad suos dedit, satis prae se fert; cuius monita utinam sequuti conscientiam suam super iis bene examinassent. Utinam quoque memores essent mandati Smi D. N. tum quo mandavit servari accurate articulos, tum illius quo jubet ut religiosi

omnes, etiam mendicantes et de societate Jesu, ingredientes provincias confoederatas, tam in his quae concernunt administrationem sacramentorum quam circa doctrinam catholicam et disciplinam, pareant ordinationi Vicarii Apostolici.

Quod attinet ad exceptionem circa 1^m^ articulum, nescio qua fronte hoc dicatur, nisi forte ab iis qui in Hollandia numquam fuerunt. Certe qui ibi agunt negare non possunt, quin a sua Sanctitate praefectus fuerit Hollandiae ceterisque confoederatis provinciis, tamquam Vicarius Apostolicus et legitimus pastor, Ill^imus^ Dominus Sasboldus, piae memoriae, qui per plures annos illo munere functus est. Hic quia locis singulis praesens esse non potuit, diocesi Ultrajectinae et Harlemensi subdelegatos vicarios deputavit, qui non fuerunt ignoti: aliis item plerisque locis vel antiquos pastores et sacerdotes confirmavit, vel defunctis alios substituit, expeditis etiam nonnunquam desuper literis. Hos ipsos populus catholicus satis recognovit, usque dum in paucis locis (nescio quorum instinctu) quidam facultatem Ill^imi^ Domini circa constitutionem ordinariorum sacerdotum ceperunt controvertere, et non tam de re quam de nomine pastorum disputare. Quod idem expertus est uno vel altero loco Vicarius Apostolicus modernus, in nupera visitatione, circa quosdam, qui tamen correpti et rationibus convicti, modestius agentes tandem veniam petierunt suae temeritatis, et filios obedientiae se fore spoponderunt.

Ne tamen contendamus de nomine, sive pastores vocentur sive ordinarii locorum sacerdotes, pastorum munia et obligationes obeuntes, de re constat, quod certi locis plerisque fuerint sacerdotes quidam, ab antiquo pastorali munere fungentes, alii recentius in locum decedentium substituti, alii ad petitionem fidelium de novo instituti, quos populus hactenus tanquam pastores suos veneratus est, agnovit et etiamnum agnoscit, exceptis paucis, quorum animi preoccupati sunt vel a quibusdam in diversum tracti; nec incogniti sunt iidem ordinarii sacerdotes vel pastores patribus societatis qui apud nos degunt, cum nimium fere cum singulis sint altercati, cum etiam constet quod per plures annos certo in loco certi resede-

rint, et etiamnum resideant. Compello ipsorum propriam conscientiam, an non satis noti sint Dominus Adrianus, Wachtelarius, Bolius et alii Ultrajecti, Medemblickius Leidae, Engelbertus Kenniphovius Hagae, Nomius cum sociis capellanis Harlemi, Sixtius et Stephanus Amsterdami, Stalperius Delfis, Augustinus Enchusae, Gerardus Hornae, Henricus et Quirinus Alcmariae, Lonius Swollae, Lambertus Leowardiae, Joannes Simonis Groningae, Joannes Frederici Daventriae, alii alibi, viri non obscurae conditionis et pietatis. Nec ignorant plures a nobis, recens in officio, expeditis desuper literis confirmatos, quosdam etiam de novo statutos, non clam sed ipsis de societate et populo consciis, ut Roterodami, Goudae, Goesae in Zelandia et alibi. Quid quod quidam de societate a nobis instituri ad instar pastorum, dato desuper scripto, petierint, ut pater Petrus Jodoci Middelburgi in Zelandia, aut facultatem pastoralia administrandi in scriptis a nobis acceperint, ut p. Barlutius Goudae, et Gerardus Carbonellus Leowardiae: memini quod ipsimet de societate se pastores loci, in quo erant, vocaverint Esto, exercitium catholicae religionis sit per edicta hereticorum prohibitum, an propterea quantum fieri potest observandus non erit ordo ecclesiae hierarchicus? An non ubi maxime militat ecclesia, maxime debet esse ordinata? An non eos qui de ovili sunt agnoscere par est pastorem suum? Si nullus ordinarius in certis locis constituatur sacerdos, quis foris adventantium sacerdotum missiones examinabit? Quis apostatarum fraudes, questuariorum cupiditates deteget? An populus Christi cuiusvis directioni, imposturae et deceptioni manebit obnoxius? Quod dicitur, ideo illic non esse pastores nisi imaginarios, quia cum periculo et mutatis aliquando nominibus et ementitis vestibus agendum, quis non videat esse frivolum? Hoc pacto curatur, ut non innotescamus hereticis, praesertim in ingressu oppidorum et incessu per plateas. Quando ad catholicos divertimus, agnoscimur ex nomine, larvam deponimus: imo ordinarii locorum pastores ut plurimum fixe resident, et saepe magis fixe quam in locis ubi aperte exercetur religio; nec hi extraneo vel ementito habitu utuntur, sed clericali, ordine suo convenienti, nisi quando eundum

foras ad infirmos, et alibi. Religiosi, qui in uno loco raro diu herent sed continuo discurrunt, vestimentorum splendore et ornatu notabiles fere sunt, et prae nostris sacerdotibus, imo prae plerisque mundanis hominibus eminentes. Quod in occulto, in granariis, sub tecto et superioribus partibus domus celebremus, confessiones audiamus, lateamus scilicet, quid mirum? quamquam non paucis locis etiam in honestioribus aulis et cubiculis conventus fiant, soepe etiam celebriores et frequentiores quam expediat, dum scilicet religiosi, in transitu aliquando suos invisentes, solemnisare volunt, et statim recedunt, relinquentes interim in periculo ordinarios locorum, qui manere debent, ut parati sint ad juvandos quoscunque in quibusvis morbis et necessitatibus.

Ad 2^{m} respondeo: Vix ullus est patrum societatis in istis partibus, qui ordinarii nomen, cognomen, locum habitationis non sciat, vel saltem rogato aliquo catholico illius loci scire possit: contentiones quas habent et querelae quas contra ordinarios movent, satis arguunt, ordinarios sacerdotes sibi non esse incognitos. Quomodo usque adeo latebit, qui fixe per annos aliquot uno fere loco residet? Nos vix per locum aliquem transimus, quin innotescamus non modo catholicis sed soepe et hereticis. Sane obstupui legens hanc questionem, non credens eam moveri potuisse ab ullo, qui vel in transitu has partes inviserit. Si loca, ad quae deveniunt patres, destituta essent pastoribus, aut non possent illic pastores inveniri, sine controversia possent in iis patres pastoralia omnia exercere, juxta sextum articulum; sed quia tantum ad celebriora fere et ab aliis praeparata loca divertunt, et a pastoribus, quos ibi inveniunt, ordinate secundum leges ecclesiae et articulos agere monentur, hinc illae lachrimae.

Ad 3^{m} respondeo: Non est quod periculum timeant pastoribus, si tantum sint imaginarii, nec possint inveniri, nec nomine vel cognomine cognosci. Haec ad hominem. Ad rem vero: si propter edicta hereticorum abstinere debeamus ab iis, quae sunt nostrae religionis, exercendis, et ordine ecclesiae quantum fieri potest servando, jam dudum nos oportuerit Hollandiam prorsus deseruisse. Sed absit ut ad omnem luporum ululatum,

vel etiam insultum statim pastores fugiant; hoc mercenariorum est, ad quos non pertinet de ovibus; pastores, quamvis caute agere debeant, tamen, gloria dei et salute ovium id requirente, periclitari nonnumquam debent, imo et animam ponere pro ovibus. Porro in casu proposito, non tantum subest periculum quantum imaginamur. Quid enim difficultatis habet libellum aliquem, cui inscripta baptisatorum, patrinorum, conjunctorum ac testium nomina, abscondere et tuto loco reponere? Cur hoc minus fieri poterit quam occultare alia maioris momenti scripta, vel etiam ornamenta sacra, calices, reliquias, aut etiam sanctissimum eucharistiae sacramentum? Utinam non magis innotescerent catholicorum nomina, dum a quibusdam studiose registrantur et transmittuntur huc illuc extra provincias, ut sciat totus mundus nos adeo multos convertisse: quotquot scilicet infantes baptisavimus, aut in foro poenitentiae absolvimus, in melius ut speramus conversos. Utinam etiam non magis innotescerent catholici per hoc, quod publice de suggestis in Brabantia et Flandria proclametur, astantibus et audientibus hereticis, in ista vel ista civitate Hollandiae talem fieri fructum, tam celebres haberi conventus catholicorum. Quod si tamen omnino rationabiliter timeatur periculum, ne libelli, in quibus nomina baptisatorum, conjunctorum, testium, deveniant ad manus hereticorum, nemo est qui praeter rationem velit quemquam cum tanto periculo constringere, ut anxie ea describat; nec crediderim patres societatis, qui in Hollandia sunt, hac in parte esse valde scrupulosos: interim monemus, ut ponderetur hoc incommodum cum iis, quae possunt evenire per incestas nuptias, matrimoniorum dissolutiones, incertitudinem prolium et similia, quae non raro eveniunt, quando baptisati, parentes, patrini, conjuncti et testes non notantur; quos etiam in dandis nominibus numquam deprehendimus facere difficultatem.

Circa 4um respondeo: Quid aequius quam ordinarium sacerdotem facere certiorem de adventu et maxime de conventu faciendo, ne fiat confusio? Posset enim fieri, ut ordinarius etiam in vicinia eodem tempore conventum esset habiturus, atque ita propter concursum tam ordinario quam noviter adventanti sacerdoti crearetur pericu-

lum. Posset quoque ordinario constare, pro illo tempore sine gravi incommodo suo vel suorum illo vel illo loco conventum fieri non expedire. De media Roma non est quod sic exclament. Supra enim ostendimus, sine magna difficultate ordinarios posse inveniri, et forte non minus commode invenietur ordinarius pastor in aliquo oppido vel pago Hollandiae quam particularis aliquis parochus in urbe Roma; opus enim erit solum unum catholicum convenire, qui facile illum demonstrabit. Sed nolumus videri tantum deferre ordinariis; independenter agere omnia affectamus. Una hora esse in uno loco et altera in alio, non semper licet pastoribus, quibus residentia demandata est; liberiores in hoc sunt religiosi, qui citius deprehenduntur fuisse alicubi, quam esse.

Circa 5^{m} respondeo: Esse commissionem, jam supra demonstravimus; et si qui sunt qui non credunt, veniant et sumant experimentum. Quis non videat insulse admodum dici, illam commissionem ordinariam locorum esse imaginariam, quae datur ab habente legitimam potestatem personis se obligantibus ad residendum in loco et paratis ad instar pastorum succurrere in quibusvis necessitatibus occurrentibus? An imaginarii sunt sacerdotes passim cogniti catholicis incolis, et per annos plures pastoralia quotidie exercentes? An etiam imaginariae sunt persequutiones, quae talibus intentantur? Utinam imaginariae tantum essent oppositiones et contradictiones, quae illis fiunt per illos, qui ipsorum fautores et cooperatores esse deberent. An imaginarius pastor fuit s. Urbanus et alii infiniti episcopi et pastores, cum Romae et alibi propter persequutiones occulte in criptis aliisque locis abditis latebant? Non adeo usque adhuc latent in Hollandia, laus deo; sciuntur et tolerantur ab hereticis plerique, quamdiu in exercitio non deprehenduntur, praesertim seniores, qui per 10, 20, 30 annos illic egerunt; et quamvis exilia, carceres, graves mulctae et bonorum direptiones nobis intententur, nondum tamen usque ad sanguinem restitimus.

Ad 6^{m} dico: Non credo vel subtilissimum philosophum legitime id posse deducere ex dictis capitulis; viderint qui pro sua charitate tales collectiones faciunt, ubi didi-

cerint istam logicam. Christianum est in meliorem partem interpretari quae alias etiam minus bene sonare videri possent; nam charitas non cogitat malum. Optamus et rogamus, ut plures boni sacerdotes et religiosi nobis in subsidium mittantur, modo pacifice et ordinate agere velint, et agnoscant se coadjutores non pastores; subsint illi, cui sua Sanctitas jubet subesse; non jactent immodice sua cum depressione aliorum; non persuadeant sibi quod ros sit in solo vellere, et in tota terra siccitas; sint solliciti servare nobiscum unitatem spiritus in vinculo pacis. Hoc ingenue dicimus: contentiosos, discolos, refractarios, qui sua dumtaxat magnificant, aut quae sua sunt querunt, non desideramus. Sed si quis modestus, humilis, zelo animarum fervens, paratus ad labores magis quam honores, amans pacis et ordinis ecclesiae, hic a nobis fraterne fovebitur et amabitur. Spero id nos hactenus ipso facto declarasse, nec male accipi posse quod, quamdiu sua Sanctitas nos religiosis non subjecit, pro ordine et gradu nostro stemus, et ministerium nostrum honorificemus, parati per omnia mandatis et decretis Sanctae Sedis Apostolicae, ubi ea nobis innotuerint, acquiescere. Ita deum pacis habeamus propitium, ut ex animo haec loquimur, et pacem cum omnibus, si fieri potest, quantum in nobis est habere studemus. Si quid hic forte durius dictum videatur, id dolor extorsit, salva manente charitate et veritate.

Cum hoc modo Rovenius respondisset Nuncio, simul etiam Romam literas dat ad Henricum Gravium, ut advigilet ne Carolus Scribanius, rector Antwerpiensis, et Leonardus Lessius, theologus Lovaniensis, qui Romam ituri dicebantur, quicquam interturbarent. Respondet Gravius, hanc sibi curam in minimis esse, cum jam Romae apud illos non sit solita authoritas, ut nec ubique vera sanctitas.

In Frankrijk onderhandeling over de Spaansche vorstenhuwelijken. Turksche zaken. In plaats van Aquaviva, in het vorige jaar overleden, Mucius Vitellecius tot generaal der Jesuiten gekozen. Gezantschap van den Keizer van Japan te Rome.

(f. 230.) Monuimus superius [1]) quod illi qui Colonia propter seditiones calvinisticas pulsi erant, de principum Clevensium permissu Mullemij, ex adverso Coloniae, novam civitatem impensis ordinum munierunt et complura atque splendidissima ibidem aedificia excitarunt. Quod contra sua privilegia esse cum aperte docuissent Colonienses, diversis sententiis Caesar edixerat, ut Mullemenses aedificia sua destruerent et cuncta in integrum restituerent. Verum illi mandatum Caesaris non tantum vilipendebant sed etiam illudebant, confisi promissis et viribus ordinum confoederatorum. Itaque Caesar executorem sententiae suae constituit episcopum Coloniensem et archiduces. Episcopus timore ordinum se immiscere non audebat; itaque archiduces mittunt Henricum comitem Herenbergensem cum aliquot signis peditum qui aedificia destruant. Hi ultima Septembris ex improviso advolant et postridie magno impetu demolire incipiunt domos hereticorum, inter quas eminebat una insignis mercatoris Coloniensis, insigne adamantis praeferens. In eam ut demolirentur ingressi milites inveniunt depictam Caesaris imaginem, qui nudatis natibus stercus in os Pontificis ingerebat. Ad initium sumtuosae cochleae, qua in tabulatum scandebatur, sculptus erat dormitans imperator, ita ut quicumque gradus ascenderet caput imperatoris per contemptum, velut inertis et dormitantis, calcaret. Ante januam latrinae depinxerant S^tum^ Petrum, ecclesiae Coloniensis patronum, cum clave in manu, per sacrilegium ex janitore coeli janitorem sterquilinii sui efficientes. Elatae atque servatae sunt hae pulcrae imagines et Pragam ad Imperatorem transmissae. Inter quatuor vel quinque dies destructae sunt omnes aedes, quae in novo oppido erant excitatae. Mercatores vero irarum pleni in Belgium concesserunt, querelas deposituri apud ordines, qui libenter hanc Caesaris, ut dicebant, injuriam ulti fuissent, nisi omnium principum invidiam veriti essent.

[2]) Secunda Octobris Coloniae celebratur synodus diocesana, ubi constituitur, ut nullus peregrinus sacerdos per-

1) p. 427.

2) Deze alinea is uitgeschrapt in het hschr.

mittatur celebrare sine obtenta licentia, eo quod multi passim vagarentur qui, sub specie sacerdotum, calices, suppositis fictilibus vel ligneis loco patenarum, urbibus furarentur.

Pestis Wesaliae saeviit et, quod mirum, in solos cives hereticos, praesidiariis Hispanis fere non tactis.

Embricae in Octobri Brandenburgicus gravem et intolerabilem exactionem clero imposuit. Ordines quoque imaginem Christi a Pilato Judaeis ostensi, quae in foro ad frontem scolae visebatur, demoliti sunt; cumque rusticus catholicus cum curru isthac forte praeterveheretur, voluerunt ut rudera curru excepta extra portam veheret sub patibulo; quod cum ille facere abnueret, acinace eum in capite ad mortem usque vulnerant. Talis est hereticorum in servandis promissis fides.

(f. 230vso.) Ultrajecti Victor Schorelius, probus sacerdos, adfuerat in extremis cuidam canonico s. Petri, Asschio, eiusque funus ita ordinarat, ut concanonici consanguineos praecederent. Id indigne ferentes haeretici Victori insidiabantur; itaque in festo s. Martini, ecclesiae Ultrajectensis patroni, stilo veteri, cum 8 aut 10 hominum solummodo conventum habuerat, inter quos erat magister Jacobus Clesius, Harlemensis; [1]) qui cum egressurus aperuisset anterius impluvii versus plateam ostium, repente ingreditur Jacobus Martini, vicepretor, quem Clesius contra votum suum ingressum videns, recurrit ad interius domus ostium, illudque ante faciem vicepretoris obfirmat; verum ille ingenti, quem secum tulerat, malleo vi ostium effringit. Qui in oratorio erant, strepitum hunc audientes, res sacras extra oratorium deferre et tutiore loco abscondere parabant; dominus Victor vero, absoluto sacro, inferius in cubiculo suo sedebat. Verum irruens vicepretor occupatosque offendens, omnia scrutatur et recondita quaeque profert, eaque secum auferre conatur; cum uxor advocati Montevaldonae, quae in propinquo habitabat et sacro missae officio interfuerat, pro universa illa sacra supellectile servanda fidem suam interponit. Itaque dubius et

1) De zin loopt niet af, maar de bedoeling is duidelijk genoeg.

incertus vicepretor unum ex lictoribus suis ad custodiam apponit, ipse ad senatum recurrit, et consulit quid sibi agendum putent; jubetur omnia auferre et in curiam portare. Redit itaque, arctius scrutatur et conquirit, casulam cum requisitis ornamentis sacerdotalibus, calices duos inauratos, sed aereo pede alterum, thecam aeream inauratam, cui maior hostia pellucido vitro imponi poterat, monstrantiam vocant, clausum quoque minoribus hostiis servandis ciborium aereum deauratum, cui inerat minor capsula argentea cum aliquot minoribus formulis consecratis, et una maiore. Dum illa ad senatum defert, juxta templum s. Petri maior hostia in terram decidit, quam impuris manibus lictor recolligit. Rebus his in curiam delatis, senatus singula inspicit; sacrosanctum Servatoris nostri corpus pollutis manibus, pro dolor, contrectant. Quae ibi blasphemiae, qui cachinni contra sacrosancta Christianae religionis mysteria intercesserint, quivis facile estimabit, qui ex proterva putridorum aliquot nebulonum, invicem se ad scelus provocantium et exhortantium, conjecturam sumpserit. Joannes Sulenius, praetor, senatu egressus, cum a nobilibus quibusdam catholicis pro restitutione sacramentorum conveniretur, dixit, (falso tamen): Maiorem vestrum deum (maiorem formulam signabat) canonicus s. Petri habet, minores vero dei sub mensa in pavimento provoluti jacent. Vicepretor, cum simili de caussa ab honestis civibus conveniretur, pro singulis hostiis aureum rosatum offerentibus, effuso cachinno respondit: Si deus vester non plus valet quam aureus rosatus, certe sic parvi pretii est. Habitabat contiguis cum domino Victore aedibus consul Gerestenius, Teccop dictus, eique cohabitabat Hugo Niveltius, quondam collegii Hollandici Coloniae commensalis, qui interpellati ut mitius cum domino Victore vicino agerent, cum impio risu responderunt: Quid pro Victore interceditis; eruite e manibus nostris deum vestrum, quem in arca inclusum detinemus; videbimus quid facere possit deus vester; si est deus, ostendat nunc suam potentiam. Alii vero aliter, quisque prout in blasphemas buccas suas veniebat, christiana sacramenta irridebat, impia Judaeorum verba contra crucifixum dominum repetentes; nihilque a projectis in omne

scelus impetrari potuit donec, elapsis aliquot septimanis, Joannis Sulenii praetoris fratria, domicella Brakelia, matrona extreme catholica, cubiculum eius casu ingressa, offendit argenteam illam capsulam, cui maior adhuc inerat hostia; illam itaque in mundum sudarium reverenter effundit, et ad dominum Victorem refert, et hostiam non consecratam eius loco reponit. Rogatus postea praetor, ubi minores hostiae essent, dixit eas a se in ignem conjectas et exustas. Vides, amice lector, quo evaserit illa simulata et tantopere initio belli decantata religionis libertas. Vides, quam prudenter agant qui haereticos antequam rerum potiantur deprimunt, licet summam benignitatem prae se ferant, cum, ubi semel caput extulerint, in crudelissimam intolerabilem et horrendam tyrannidem erumpant.

Rursum Ultrajecti in nocte nativitatis dominicae cum dominus Paulus Geresteinius conventum haberet in platea, den Ambachtstraet dicta, apud honestum civem Nieuportium, ecclesiae collegiatae s. Mariae receptorem, atque de nocte nonnulli convenirent, res animadversa est a vigile haeretico, qui, ex more, ligneo crepitaculo illam partem civitatis ad horae signum obibat; is statim ad praetorem accurrit. Pretor vero in aedes irruit, et, quamvis sacerdotem non invenisset, tamen Nieuportium minis amittendi officii sui aliisque ita perterret, ut nomen sacerdotis et eorum qui convenerant edere cogeretur, quantumvis oblato magistratui libello supplici, quem Martinus Vermerius advocatus composuerat, ostendisset, contra omnia jura omnemque rationem esse, ut quis se ipsum accusare et contra se probare cogeretur. Verum apud dei et legum contemptores et, humana forma, belluas nihil obtineri potuit, quod vel speciem aliquam acquitatis prae se ferret.

Buitenlandsche zaken.

(f. 232.) [1]) Haerebat atque florebat Coloniae Seminarium Hollandorum sacerdotum, praeside doctissimo viro domino

---

1) Het is hier de plaats om over het Keulsche Seminarie nog een be-

Leonardo Mario, Goesano Zelando, s. theologiae licentiato nominatissimo, atque ex illo multi insignes sacerdotes in Hollandicam messem submissi erant, et submittendi plures propediem. Cum dominus Sibrandus Sixtius, Friso, Nicolaus Nomius aliique perpauci illud Lovanium transferri voluerunt, nulla ratione huius sui propositi adducta, quam quod fideles catholicos largius elemosinas subministraturos putarent, si Lovanium transferretur. Interim non obscure notabatur illos hoc ideo potissimum agere, quod ipsi Lovanii studuissent et, more studiosorum puerili et ridiculo, illi universitati honorem haberi vellent. Accedebat quod, ut suspicamur, soepius in Brabantiam excurrentes et numquam non symposia et hilaria aucupantes, melius ad illa subserviturum putabant collegium, si Lovanii, loco propinquo et pretextu peregrinationis ad Asperum collem opportuno, esset, quam Coloniae, loco remoto. Verum contradicebant Ultrajectenses variis et solidis rationibus: 1° Quod nondum effluxisset triennium ex quo erectum fuerat a R^mo^ et Ill^imo^ Domino Sasboldo, tam suo quam R^i^ Adelberti Eggii nomine et judicio; parum autem conveniens esse tam cito tantorum virorum, qui tot suis laboribus periculis et expensis illud fundarant, judicium alterare, imo infringere, et, quasi nos plus sapiamus, non obscure arguere et diffamare, imo ostendere, quam eorum morte letemur, tanquam liberas habenas nacti. 2°. Id etiam obtinere respectu haeredum praedictorum dominorum et omnium qui donatione vel bursarum erectione collegio benefecerant: certe vel habendum illorum assensum, vel saltem requirendum consilium; non esse rem nostri patrimonii vel absoluti dominii. 3°. Alienabit haec translatio animos eorum,

---

richt van onzen schrijver te vermelden, dat door hem uitgeschrapt en zoo door mij overgeslagen was. Het behoort tot het jaar 1611.

(f. 191.) Agebat Seminarium nostrum Coloniae nulla certa sede, conductitiis aedibus, donec hoc anno Hollandorum piorum elemosinis comparatum est amplum aedificium, constitutumque, ut deinceps non tanto numero assumerentur adolescentes et cum majore delectu, et diligentius ad studia adhiberentur.

quibus grata est praedictorum fundatorum memoria, a quibus, etiam non parum beneficii suo tempore expectatur, qui hac puerorum audacia ingratitudine et instabilitate offensi, beneficia verisimiliter subtrahent. 4°. Praedicta fortius stringunt, cum adhuc vigeant caussae et rationes, propter quas praedicti fundatores Coloniae illud potius quam Lovanii erexerunt; imo si illi initio diuturnarum induciarum illud Lovanii erigere noluerunt, plane inconveniens erit illud, expirantibus fere induciis et imminente bello, illo transferre. Certe quae ad fundationem Coloniae faciendam moverunt, longe magis movere debere ut ibidem conservetur, cum innovatio odiosa, et conservatio favorabilis sit. Quod si translatio fiat, et cum temporis tractu inconsulte illam factam apparuerit, quomodo in altero seculo faciem nostram ad sanctos illos patres levare poterimus. 5°. Una ex principalioribus caussis fuit et etiamnunc est, quod magis periculosum sit provisoribus studiosorum parentibus vel collegii benefactoribus pecuniam mittere Lovanium, utpote in hosticum, quod gravi poena ab ordinibus vetitum, quam Coloniam, quod liberum. Unde etiam subvertitur ratio, a parte adversa adducta, vel potius imaginarie concepta. 6°. Studiosi, qui Lovanio in Hollandiam revertentur, vi edictorum ordinum cogi poterunt ad ejurationem juramenti, quod (secundum praescriptum concilii Tridentini) de servanda catholica religione in sua promotione praestant, ut nos ipsi experti sumus; quod Colonia venientibus non imputabitur. 7°. Talis translatio inuret specialem maculam famae Vicarii Apostolici Rovenii, tanquam rescindentis temere judicium sui praedecessoris, qui, si a se facta vel facienda servari velit a successore, ipse tantumdem praedecessori suo adhibeat. 8°. Lovanii ex emulatione aliorum collegiorum non ea poterit inter discipulos disciplina servari quae Coloniae. 9°. Graves expensas collegium subiturum ex multitudine Hollandorum sacerdotum, illud quotannis visiturorum, ex qua elemosinarum abliguritione infamia orietur et aversio catholicorum a contribuendo. 10°. Non facile domus poterit vendi Coloniae; quae jam usui Collegii ingenti sumptu adaptata, vili pretio prescribenda erit, ut et reliqua su-

pellex, cum duplici jactura omnia illa Lovanii de novo et magnis expensis paranda erunt.

His et similibus rationibus cum Ultrajectenses adversarios suos plumbeo gladio jugulandos putarent, litem submiserunt arbitrio Philippi Rovenii et Jacobi Janssonii, praesidis collegii pontificii Lovanii, me plurimum reclamante et infelicem exitum praesagiente: inexperto enim Janssonio plane diffidebam. Hi arbitri sub finem huius anni definiunt Collegium primo quoque tempore Lovanium transferendum. Cum postea a nobis rogaretur Nomius, quae ratio arbitros ad talem sententiam impulisset, ipse dicebat, Rovenium hoc dedisse Harlemensibus. Ego vero puto virum integerrimum forte commotum authoritate Jansonii, utpote senis, et sub quo aliquando studuerat.

(f. 233.) In fine huius vel initio sequentis anni in Frisia invadit praetor hospitium W. W. ex societate, in illa provincia degentis; apud quem repertae sunt complures epistolae, quas ordines Frisiae sub titulo Negociationis Jesuiticae vulgari fecerunt, Franickerae, typis viduae Romberti Doyema; ex quibus has observationes ipsi collegerant (ut habebat libellus, sed nescio an bene):

Omni opere contendunt Jesuitae, ut eos ad se attrahant qui rerum potiuntur et nobiles vel divites sunt, ut sic liberius sua agant. Talibus eos permittere, ut fiant secreto catholici, et cum iis dispensare in audiendis calvinianorum concionibus et carnium esu, ut tutius lateant et res catholicorum magis juvent; permittere etiam illis, ut senatui reformatorum (sic hereticos suos vocant) intersint, in deprehensionem et dissipationem conventuum pontificiorum una cum caeteris consentiant, modo genuini sint catholici, eoque id faciant fine ut se occultent et consilia, quae adversus catholicos habentur, impediant, eosdem urgente necessitate promoveant, omnique occasione catholicam religionem juvent. Et sane in epistola 3a, quam ex commissione Caroli Scribanii, prefecti collegii Antwerpiensis, subscribit Jacobus Terinus, sic habetur:

„Excurrat alter vestrum semel Leidam ad dominum Tympelium; ibi omnia invenietis. Cum quis secreto catholicus est, non consciis amicis, aut quibuscum agit, posse

in illis partibus cum eo in audiendis hereticorum concionibus et carnium esu, quando id opus erit, dispensari, quia scandalum omne tunc abest, et illa sunt fori humani, in quibus dispensari potest caussa maioris boni".

Deinde notare pergunt, Jesuitas omni arte Belgicam juventutem tentare, et vigilare super externis et internis, et versari in utroque homine et in utroque seculo; dumque hoc jussu superiorum faciunt, nolunt tamen videri se rebus statuum immiscere. Belgium in provincias et residentias distribuisse; fixe herere, nec migrare sine mandato superiorum. Superiorem residere Ultrajecti vel Leidae, et eum fuisse Tympelium Leidae, qui pecuniam missionis servat, quam in usus suos colligunt. Numerum catholicorum eos describere, et omnia ad superiores suos referre, occulto stilo, velut de mercatura agendo, eosque inde ad provinciales, et illos porro Romam vel Bruxellas. Leowardiae acerrimam fuisse contentionem inter catholicos in causa cuiusdam magistri Lamberti, quem, licet ab Illimo et Rmo quodam missum, catholici tamen, a Jesuitis persuasi, pro ordinario recipere recusarunt; quare etiam rebellionis sunt accusati, et in excommunicationis periculo una cum Jesuitis constituti.

Praeter haec, quae ab ordinibus notata sunt, plura erant in eisdem literis quae tangebant controversiam eorum cum secularibus sacerdotibus et Illimo et Rmo Domino Sasboldo. Visum fuit nonnulla ex illis annotare, preter ea quae superius locis suis digessimus. Et imprimis ex ipsorum instructione, articulo 2°: „Qui in hac missione versantur facultates habent supremi ordinis, quoad absolutionem et dispensationem, et caetera omnia quae in illo et proximo ordine continentur. Item ab Illimo Domino Nuntio Apostolico facultates exercendi omnia munera pastoralia quoad sacramentorum administrationem, deferendam eucharistiam infirmis, celebranda matrimonia, administrandi baptismum, extremum unctionem etc." Et articulo 7°. „Sacram eucharistiam non servent, cum patres fateantur raro hoc necessarium esse". Et rursum in fine: „Habebit superior admonitorem patrem Riserium, consultores vero eundem patrem et patrem Maeckeblij et Tympelium".

quam infamiam aliud gravius incommodum subsequuturum erat. Ipse Titius (ordinarius) Calumniator vir bonus habebatur: quaero, liceatne Sempronio (religioso) ad sui innocentis defensionem Titii (ordinarii) mendacia prodere, etsi Titius existimationem sit amissurus? Accedit huc quod in praesenti caussa, lite ad tempus a judice suspensa, res apud populum agatur, cuius calculus etiam postea magni ponderis erit. Atqui, dicet D. V., nullam pacis viam, nisi ita fiat, video. Exitus belli ipso bello luctuosius ominor. Quo enim istae coram assentationes, clam de absentibus obtrectationes? Certe non ad bonum exitum, praesertim eorum quorum judices erunt inimici. Nihil carni do aut sanguini, nihil communi nostrae, quae utrumque nostrum misit, parenti. Hoc sentio, non videri ut nostro tacentes suasu causae suae justissimae praejudicent amici. Ne obsit, quaeso, quod nos amant, nostra curant".

Denuo in epistola 13a, data Brugis 30 Octobris anno 1612, subscripta Wilhelmus Varanneman, qui tunc provincialis erat: „Notus mihi utcunque jam status illius orae, nota [1]) quae per suos molitur communis hostis specie boni et recti. Patientia ad modicum: expecto ex urbe, quae nostris animos addant, illis os obstruant; pergat interim D. T. prudenter et moderate agere, quia dies mali sunt et dum non possumus quod volumus, velimus quod possumus".

Epistola 14a: G. J. Leovardia evocatus Groningam ire vult et non ad ordinarium remittere quendam ex suis, qui aegrotabat.

Epistola 16a, data 17 Julij anno 1614: „Scribit ad me D. Scribanius (rector Antwerpiensis): Si quid agere et obtinere potestis, humanitate et benevolentia facite, alia ratione nihil facite".

---

1) Het woord „nota", dat in de uitgaaf voorkomt, is door onzen schrijver overgeslagen waarschijnlijk uit onachtzaamheid. De uitgaaf zelf der brieven schijnt hier en daar door een verkeerde lezing gelijden te hebben, en bij het afschrijven begaat onze schrijver nieuwe fouten, die ik naar den tekst verbeter. Daarentegen waar hij er iets aan verklaart of verklaart, laat ik zijn wijziging staan. De aanmerkingen, tusschen haakjes gevat, zijn van hem.

Iterum epistola 27a, Groninga 12 Augusti ac 1613, Jacobus Gouda, adolescens, canonicus s. Petri Ultrajecti et quondam in probatione apud ipsos, ita scribit: „Novit Rtia Va quam hic in matrimonio patiantur difficultatem, etiam ab iis qui nobiscum sunt (sacerdotibus saecularibus) et in hac parte contrariam sequuntur opinionem, (id est, nolunt permittere ut catholici matrimonium contrahant in haeretica sinagoga et coram haeretico ministro, rogante utrum compareant coram se, velut legitimo verae ecclesiae dei ministro et pastore). Certo consideranda veniunt incommoda non pauca, nam si non coram ministro, utpote persona publica, non habebitur in foro civili legitimum; nec alia est ratio contrahendi hic, aut, si forte alio se conferant huius rei gratia, huc redeundi. Actus vero hic non videtur aliud habere in se, quam ut civili et publicae personae contractus, secundum illorum opinionem politicus [1]), intimetur et hominibus probetur; non parva etiam animarum fidelium damna hinc promanant, nisi iis succurras. Nolunt quidam — nosti quos insinuare volo — hosce absolvere, dum adhuc necessariae [2]) huic legi condescendere proponunt, quam evitare nequeunt, et interim a sacramentis abstinent diutius tum hoc gravi peccato, ita enim conscientiam suam informant, data opera se coinquinant et plerumque innumera alia addunt, priusquam a primo illo se expurgent atque sese ecclesiae reconcilient. O rem tristem et crudelem. Adierunt me plures conjungendi, plurimum Rae Vae aut Arnoldi excursionem efflagitant. Respondeat R. V. [3]), an tanquam actum politicum coram ministro matrimonium probare non

1) Hierbij is de volgende kantteekening blijven staan: Imo ex hoc, quia haeretici notorie suos ministros non habent pro politico magistratu sed mero ecclesiastico, doctissimis ipsorum aliquando [ex hoc] os obturavi, convicique, quod aestiment et habeant matrimonium pro re sacra et ecclesiastica, licet sacramentum esse nolint. Certe si suos ministros pro magistratu politico habuissent, nullo negotio mihi respondere potuissent.

2) Aan den kant: necessitate causativa, non absoluta, qualem omnes martyres passi sunt.

3) Aan den kant: tu, saecularis sacerdos et canonicus, in administratione sacramentorum non Jesuitas sed episcopum consulere debueras, atque praesumere ipsum justa de causa, ita ut fieret constituisse.

liceat; 2°. an non expediat et satius sit ut ante [1]) coram pastore contrahant; 3°. num comites matrimonii eundo et redeundo, modo a concione abstineant, participes se peccati faciant".

Rursum epistola 28a, data Groningae 16 Martij 1614, subscripta G. I.: „Apud hos omnes Lambertus notissimus est; quibusdam de familia cohabitavit, maer hij heefter hem uutgemonstert, et ab illis non tantum non expetitur sed ne laudatur quidem vehementer, ut nec alii eiusdem generis nobiles, qui hominum illorum vitandorum caussa in rebus, quas nosti, necessariis (confessione) in Brabantiam abivere; negabant enim se eorum opera uti posse [2]). Plerique mirantur, stupent, indignantur nostras cum illis conditiones (articulos); negant aequas, negant observandas [3]), negant observari posse, hoc rerum statu praesertim. Ego hic cum ipsis per interpretem agam, nam vix comparent; quomodo te latentibus offeras, negatos convenias. Amici dicunt jam pridem sollicitasse ut haberent nostrorum aliquem. Non erit abs re Carolo (Scribanio) de voluntate et oportunitate perscribere".

Demum epistola 29a, data 15 Febr. 1613, signata W. W.: „Vereor ne finis hic nondum sit; nam, ut audio, (Lambertus) discessit Groningam, sed vix dubito, quin ad Rmum suum; a quo quid expectare possum, nisi consequentia antecedentibus consimilia aut forte etiam graviora? Quid, si nunc expressam excommunicationem in proximum hoc quadragesimae tempus infulminet, quid agimus"?

Haec in illis literis. Porro quia in hac nostra Annalium serie posteriore frequens fit de illis mentio, et multa ab illis perperam acta notavi, monitum volo lectorem, quod in provinciis confoederatis sive rebellibus non fuit nobis negotium cum aliis ex societate quam qui erant ex Belgica provincia et fere ex Brabantia, quod missio patriae nostrae illo fere spectaret. Unde de illis qui in aliis pro-

---

1) Aan den kant: cum habent propositum et intentionem peccandi.

2) Aan den kant: posse hic est velle: ergo presumere debebatis anguem in herba latere.

3) Aan den kant: cum Rom. pontifex observari plus quam vicies jusserit,

vinciis agebant vel agunt haec dicta non intelligas. Certe offendi non semel illos, qui in Germania cum incomparabili fructu agebant, plurimum a Belgis differentes, in modestia praesertim et humilitate. Brabantini enim nationali vitio elatiores audiunt et sunt; cui propensioni cum accedit scientia vel persuasio scientiae, malum illud non parum augetur. Praesertim cum mulierculae illae, quae apud ipsos etiam in Brabantia confitebantur, (cloppe dicuntur) ineptis adulationibus in transversum agerent homines, maxime adolescentiores. Nam cum universum Belgium diu heresibus et bello oppressum fuerit, ut in Annalibus nostris satis ostendimus, et intra paucos annos numerus Jesuitarum ad millenarium fere ascendisset, eveniebat necessario, ut omnes fere essent juvenes aut certe non ultra mediam aetatem, qui numero et prerogativa votorum plurima egerant et agebant, quae ipsorum seniores, viri praestantissimi, multis et calidis lachrimis deplorabant. His accedebat, quod provinciae rebelles apud Brabantos ex diuturna haeresi estimabantur fere ut barbarae et infideles, ita ut qui eo destinarentur, bona, ut puto, fide, ex praeconcepto contemptu etiam sacerdotes nostrates despicerent, aut certe, ut ignotos, non satis respicerent; unde suo et suorum fere consilio utentes, ignari status et moris ecclesiae nostrae, agentis in tali oppressione, sepe et necessario multa perperam agebant. Quorum etiam plerique ex pari causa adolescentiores erant et calidiore sanguine atque inexperientia minus aliorum defectus tolerare vel dissimulare noverant, sed soepe etiam minuta carpebant, praesertim cum mulierculorum delationibus aures quandoque nimis inclinarent. Ita nihil mirum sit, si paucis his annis praeteritis, cum funis contentiose utrimque traheretur, studio partium nonnunquam ab aequitate discessum sit. Certe utrisque aetate et experientia proficientibus tranquillitas paulatim subsecuta est, et maior in dies subsecutura speratur. Quod certius erit si ex Brabantia ad nos mittantur moderatiores et melius instructi; nam ex ordinibus soepe mittebantur incorrigibiles, quos per hanc occasionem a se amandabant. Ita ut quae de religiosis omnibus superius dicta sunt, de personis et non de ipsorum ordinibus dicta velim, et

insuper ita accipi, ut ex talibus principiis atque statim dixi profecta. Ideo autem a me posita sunt, ut ex officio historici panderem, qualis ecclesiae facies hoc tempore in his regionibus fuerit, et ut in posterum aliis pro instructione et cautela essent; qua consideratione etiam ipse spiritus sanctus in scripturis sanctorum vitia et lapsus non subticuit.

---

[1])Habes, amice lector, historiam continuam annorum 50, foelici numero et aetati meae synchrono. In quorum priore quinquennio profiteor grato animo me plurimum adjutum per illa, quae summa diligentia notarat et collegerat pius senex Joannes Gerardi Stempelius, consul Gaudanus, et pro catholica religione mortuus in exilio Coloniae. Quorum copiam benigne mihi fecit eius filius, R^dus^ Gerardus Stempelius, canonicus apud s. Georgium et vicarius in summo Coloniae. Utrum vero plura additurus sim nescio. Agens enim Coloniae rerum, quae in Belgio aguntur, solitam notitiam non habeo. Et ingravescens in corpore infirmo maturius aetas et latendi atque ex tristi saeculo evadendi summa cupiditas suadent deinceps quietem et ad instantem mortem praeparationem. Aliis itaque, ut puto, lampadem tradam. Tu laborem meum boni consule, in quo non quaesivi proprium honorem, nomen meum supprimendo, et me vivente haec non evulgando, sed solam Ecclesiae in posteris utilitatem. Itaque nihil, quod sciam, falsum posui; nude omnia et sicut gesta sunt narravi. Sicubi judicium interposui, non metum non favorem admisi. Attamen, licet nihil mihi conscius sim, non tamen in hoc justificatus sum. Itaque libentissimo et obedientissimo animo omnia penitus subjicio et submitto censurae Sanctae Romanae Ecclesiae, matris meae charissimae. Privatus vero manum abstineat, si me accusatorem et Deum vindicem nolit. Tu vero, quicumque haec legeris, mortuo bene precare supplico. Vale. Coloniae XIII Julij, anno 1616.

---

1) Vgl. boven p. 225.

Elenchus praecipuorum locorum de quibus dubito an corrigenda in hoc tomo [1]).

p. 246 l. 14, de comite Rennenbergio.
„ 248 l. 26, de me omittatur.
„ 277 l. 11, de Zaffio.
„ 311 l. 24, Axelius illegitimus.
„ 319 l. 2, de Barnevelt.
„ 340 l. 3, nomina Gordenoort Sandelijn.
„ 426 l. 34, de legato Coloniensi.

Praeter ea quae passim retuli de Jesuitis et aliis religiosis, et specialiter cum nomina eorum expressi, singulis fere annis et maxime postremis.

---

1) Vele dier verdachte plaatsen, betreffende Hendrik IV van Frankrijk en andere vreemdelingen, komen in onze uitgaaf niet voor en worden hier uit dien hoofde niet vermeld. De overige duid ik aan met de bladzijde en den regel der uitgaaf. Zij zijn niet zonder belang voor het herstellen van onleesbaar gemaakte namen.

AANTEEKENINGEN.

AANTEEKENINGEN.

p. 2 reg. 18. **apud mediae aetatis chronographos.** — Deze uitdrukking is opmerkelijk. De Duitsche historiographen Von Wegele, Lorentz, Bernheim verkeeren allen in de meening, dat de benaming van *Middeneeuwen* eerst in de tweede helft der XVIIe eeuw door Georg. Hornius en Christ. Cellarius is ingevoerd. Wij zien hier reeds een halve eeuw vroeger den term in gebruik, want hij zal wel niet van Dusseldorp's vinding zijn. Immers hij strookt niet met zijn denkwijs, maar stelt aan den tijd, waarin de katholieke kerk onaangevochten heerschte, een nieuwen over, die zich in karakter daarvan onderscheidt. Waarschijnlijk is dus de term van een protestantsch auteur afkomstig.

p. 4 reg. 20. **Diligenter hic notanda est.** — Hetzelfde merkt Opmeer aan, Histor. Mart. Batav, p. 41: de schuld ligt aan de „Ordines, qui si placitis optimi potentissimique regis obsequentes officio suo rite fuissent functi, potuerent facile haereseon scintillae extingui, unde hoc tantum incendium excitatum est."

p. 14 reg. 6 v. o. **Goudae fuit saluti.** — Vgl. de Inleiding, blz. LIV.

p. 15 reg. 7. **Cristina.** — Zie de Inleiding, blz. LV.

p. 19 reg. 23. **illum enim ordinem pessime oderant.** — Hetzelfde zegt Bleyswijck, Beschr. v. Delft, blz. 341: „Want dese ordre der Minre-broeders sich allenthalve met de Inquisitie dapper bemoeit hebbende, oversulx

oock allerwegen seer diep in den haet der burgeren waren ingewortelt."

p. 24 reg. 1. **Vigesima secunda.** — Denkelijk is die datum onjuist. Het kroniekje bij Orlers, Beschr. v. Leiden, 2e uitg. blz. 954, stelt den aanvang van het beeldstormen in St. Pieter op Zondag den 25en en het eigenlijke rumoer op den volgenden dag. Het officieele rapport van het toen gebeurde staat gedrukt in het Kerkhist.-Archief van Kist en Moll, III. blz. 426. Van het heldhaftig gedrag van een der burgemeesters, dien Dusseldorp niet bij name aanduidt, vinden wij daar niets gemeld.

p. 26 reg. 14 v. o. **donec anno MDCXVII.** — Volgens den. z. eerw. heer Van Lommel, Arch. v. h. Aartsb. v. Utr. XIV blz. 131, heeft Ioan. Bapt. Gramay op last van den Franciscaner comm. gen. de Soto en ten gevalle van de Infante Isabella het gebeente van de h. Lidwina opgegraven en weggevoerd. De Vikaris Apost. Rovenius toont zich over dit bedrijf, dat hij aan anderen wijt, zeer ontsticht in een brief aan den Superior der Jesuieten in de Holl. zending, Marcus Van den Tempel, van 11 Nov. 1615. Arch. Aartsb. Utr. XIV, 130. Ik zou dus vermoeden dat onze schrijver zich in het jaartal vergist, zooals wel meer.

p. 26 reg. 11 v. o. **Dicta XXIII.** — Vgl. over het gebeurde te Utrecht het tijdschrift van Van der Monde, 1841, blz. 124, en vooral het omstandige verhaal van Dirk Cater zelven, in Oud-Holland, X blz. 87.

p. 28 reg. 17. **Agebat tunc Hagae.** — Onze schrijver ontleent dit aan Havensius, de erectione novorum in Belgio Episcopatuum, Col. 1609, p. 103.: een boek, dat hij voor kerkelijke zaken veel gebruikt, zonder het te noemen.

p. 34 reg. 13. **Memini.** — Met zijn gewone slordigheid ziet Dusseldorp voorbij, dat Floris I van Pallant, graaf van Culenborg, den 29en Sept. 1598 overleden was, en dat dus Van der Haer bij een vroegere gelegenheid dan hij opgeeft dit gesprek gevoerd moet hebben, indien de anecdote in de hoofdzaak waar is. Van der Haer nu was hier insgelijks in Febr. 1598, en met nog een ander doel dan Dusseldorp meldt: zie Broedersen, Tract. V, p. 52—53.

Veel vroeger, in 1578, was hij hier ook al geweest, zoo wij Bugge mogen gelooven, Bijdr. Bisd. Haarlem, I p. 20. Zeker was hij hier ook nog eens, omstreeks Februari 1603: V. d Monde, Tijdschr. 1842, blz. 245. Veel gunstiger dan onze schrijver laat zich de bisschop van Roermond, H. Cuyck, over den eersten graaf van Culenborg uit, in zijn Paraen. Epist. Lov. 1601, aan diens zoon gericht, van wien hij ook een goeden dunk toont te hebben. Inderdaad was Floris II ook geenszins vervolgziek: te Culenborg hadden onder hem de katholieken het vrij redelijk. Vgl. de aanteek. bij blz. 323 reg. 2 v. o.

p. 36 reg. 9 v. o. **Apud Delfenses.** — Over de beeldstormerij te Delft zie Mr. Soutendam, in Nijhoff's Bijdr. N. R. IX blz. 173 — Ook Strada. l. v p. 225, stelt den moedwil van het Delftsche vrouwvolk over tegen het voorbeeldig gedrag der vrouwen van Amsterdam.

p. 38 reg. 7 v. o. **Certe usque in hodiernum diem** etc. — Dezelfde opmerking maakt de Carmeliet Abr. Bertius, in zijn *Clara relatio*, (Rott. 1891) p. 55: „In magna illa religionis varietate rogavi semel quemdam mihi amicissimum et in similibus versatissimum, quae posset esse tantae distinctionis ratio, ut in pagis quandoque viderem rusticos omnes catholicos, quandoque etiam in aliis haereticos. Illud ex pastorum, qui tempore catholico ibi extiterunt, vigilantia, aut praepositorum, qui modo sunt, majori cura oriri, respondit."

p. 39 reg. 8 v. o. **accurrit praetor.** — In 1566 waren Claes Vijgh, ridder, ambtenaar van Neder Betuwe en zijn zoon Dirk schout te Tiel. Beiden betoonden zich in 1566 zeer anti-geus: zie Nijhoff's Bijdr. I^{e} S. V. blz. 219, 227, VI blz. 63. Een andere zoon van den ambtenaar moet dus den ketterschen predikant hebben binnengehaald. Dirk Vijgh heet later heer van Soelen, en dat kasteel, ten n. van de stad gelegen, zal hij dus in 1572, als Dusseldorp goed ingelicht is, verbrand hebben. Zeker hield hij zich later aan de zijde der opstandelingen: zie de Bijv. op Wagenaar VIII blz. 37.

p. 57 reg. 15 v. o. **Jacobus Calvinus.** — Over zijn bedrijf en dat van Sasbout Cornelisz. op 19 Jan. 1567 zie

Marcus, Sententiën, blz. 175: „Lesdits Sas ou Sasbout Cornelisz., Jacques Calvinus et Jehan Claesz. tenu conventicles et assemblees illicites le 19de Janvier 1567, stilo communi, en la maison dudit Jacques Calvinus et y chanté à haulte voix plusieurs pseaulmes, au grand scandale des bons catholicques; et leur ayant, à la denonciation du curé [Iudocus Bourgeois], esté defendu par le Bailly d'en plus chanter, auroyent le lendemain aguetté le dit curé sur la cimetière et luy dict plusieurs enormes injures et blasphemes, le nommant aussy seducteur du troupeau de Jesu Christ et homme sanguinolent, en luy reprochant qu'il avoit esté cause que deux de leurs compagnons avoient esté executez à Middelbourch; et aussy avoir presenté requeste au Chastelain et Magistrat et requis par icelle la liberté de religion."

p. 57 reg. 8 v. o. **Christus is opgestanden.** — Dit schijnt de katholieke tegenzang tegen den protestantschen psalm geweest te zijn. Nog in 1606 klaagt de predikant van Soest: „dat d'huysluyden bij haer selfs singen „Christus is opgestaen" ende de psalmen niet en willen toelaeten." Acten der Synode van Utrecht van Juli 1606, in het Tijdschrift van Dr. Vermeulen, I blz. 128.

p. 76 reg. 16. **Brederodiani.** — Over de baldadigheden van Brederode's benden op het platte land van het Noorder kwartier zie de Missiven aan het Hof van Holland, uitgeg. door den z. eerw. heer Van Lommel, in Bijdr. Bisd. Haarl. IV blz. 115, vlg.

p. 83 reg. 2 v. o. **Theodorus** [Theodericus, Dirk] **Cater.** — Hij is niet opgehangen, maar bij tijds uitgeweken en den Prins van Oranje nog lang behulpzaam geweest. In de correspondentie van Wesenbeke, door den heer Van Someren in Oud-Holland gedrukt, komt hij meermalen voor.

p. 85 reg. 9. **Comes Renneburgius.** — Dezelfde, die na den dood van Aartsbisschop Schenck in 1580 door Koning Philips tot diens opvolger benoemd maar niet ingewijd werd. Zie Batavia Sacra, II p. 44.

p. 86 reg. 7. **psalmum rithmo heretico.** — Den derden psalm. De daaruit door Dusseldorp aangehaalde woorden,

„non timebo millia populi circumdantis me," luiden in Datheen's vertaling aldus: „Hondert duysent bijeen || deden mij vreese gheen, || wanneer sy sulcks anevinghen."

p. 86 reg. 9 v. o. **Abbas S^ti^ Bernardi.** — Thomas van Thielt. Van hem bericht het Antwerpsch Chronijkje hetzelfde, blz. 141: „Op den selven dach, 18 Augusty, heeft heer Thielt, abt van Sint Bernart, sijn priesterschap verloochent, en verlatende sijn clooster heeft met hem genomen 40 hondert guldens, en also met eenen hoer van Hollant naer Doesburch [Duisburg] getrocken in Cleeff; ende daer sijnde heeft deselve vrouwe den 6^en^ Septembris openbaerlick voor sijn huysvrouwe getrouwt ende aldaer weerlijck en valschelijk geleeft." — Zijn volgend leven schijnt in strijd met deze smadelijke aantijging. Dat Petrus Opmeer tegen hem geschreven zou hebben, zal wel een vergissing van onzen schrijver zijn. Er is niets van bekend.

p. 89 reg. 21. **et biduo post.** — Het Antwerpsch Cronijkje blz. 153 heeft hetzelfde verhaal: „Item op denselven dach, 's avonts omtrent seven uren, is boven de stad Middelborch in Zeelant een groot vier uyt den hemel gevallen met eenen grooten donderslach op den toren ende kercke van de rijcke abdije, en heeft de heele kerk verbrant met de groote costelijcke Tafel van schilderije in den hoogen choor, die gemaeckt hadde Meester Mabusius, schilder; welck stuck geëstimeert was op menich duysent gulden, want daer en was dies gelijck in 't gansch Nederlant niet te vinden. Als doen verbrandde oock de toren met de clocken." — Toen Middelburg zich eenige jaren later aan de geuzen moest overgeven, waren er die zich verheugden dat Mabusius' meesterstuk maar verbrand was. „Sed interea (zegt Opmeer, Histor. martyr. p. 156) nonnulli laetari tabulam illam nobilem a Ioanne Mabusio olim pictam flammis esse consumptam, ne quid durius pati ab Aurantio cogatur." Waar het domme vooroordeel Oranje al niet van verdacht?

p. 89 reg. 3 v. o. **inter quos fuit Lindanus.** — Over dit geval is Havensius, de erectione Episcop. p. 133 sq. 142 sq. zeer uitvoerig, aan wien onze schrijver zijn bericht ontleent.

p. 90 reg. 8. **apud Tacitum.** — Namelijk Annal. XIV c. 44. Het laatste der aanhaling is door haar beknoptheid onduidelijk geworden. Het oorspronkelijke luidt: „nam ex fuso exercitu cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur."

p. 91 reg. 2 v. o. **Adrianus Milius.** — Van dit avontuur van Van der Myle is mij van elders niets bekend. Wel dat hij in die jaren buiten 's lands vertoefde. Brieven van en aan hem uit dien tijd staan gedrukt onder de Ill. et Clar. virorum Epistolae. Misschien dat op het avontuur in een van deze, die juist geschonden is, gezinspeeld wordt. Hopper schrijft hem daarin, 22 Juli 1569: „quemadmodum (hiaat) manus evasisti, sic etc."

p. 92 reg. 2 v. o. **Eodem die.** — Onze schrijver gebruikt hier zijn bescheiden weer heel slordig. Het request van de zwagers van V. d. Eynde, in Mei bij de Staten ingediend, is niet in Aug. maar in Sept. en het begin van Octob. herhaaldelijk behandeld. Onjuist is het ook dat Gouda zich met het gevoelen van Dordrecht zou hebben vereenigd. Deze stad stond alleen.

p. 93 reg. 7 v. o. **Sessione secunda** etc. — Zie in de Bat. Sacr. II p. 26 wat er over de tonsuur en den baard werd vastgesteld en voorgeschreven. Het groot gewicht dier voorschriften tracht Bisschop Cuyck van Roermond te betoogen in een afzonderlijk hoofdstuk van den Appendix achter zijn *Speculum concubinariorum* (Col. 1605), dat tot opschrift heeft: Ad scortationum, concubinatuum aliarumque levitatum probra et spurcitias evitandas non parum referre quomodo tondeantur et vestiantur clerici.

p. 95 reg. 13 v. o. **imposito desuper conspicillio.** — Onze schrijver verwart hier de tijden. Een bril boven de tien penningen kan slechts als leus aangenomen zijn nadat Den Briel door de geuzen verrast was.

p. 95 reg. 5 v. o. **Veuselium.** — Over diens zending zie Dodt's Archief, II, 355, I, 315.

p. 97 reg. 18. **Notabile est.** — Vgl. de Inleiding, blz. L.

p. 100 reg. 17. **Cum Hagae Comitis.** — Dit ontleent onze schrijver weer aan Havensius, p. 77. Zie ook de Bijdr. Bisd. Haarl. XIII p. 392.

p. 106 reg. 17. **et imprimis Gaudani.** — Vgl. de Inleiding, blz. LVI.

p. 106 reg. 4 v. o. **Paucis elapsis diebus.** — Zie de Inleiding, blz. LVIII.

p. 108 reg. 11 v. o. **Alkmariae.** — Hetzelfde uitvoeriger beschreven bij Opmeer p. 11 sq. Ludovicus Voets heet daar Ludovicus ab Arquennes, Gallo-Brabantus, en Engelbertus Terburch E. Terhogius Beide verhalen vullen elkander aan.

p. 110 reg. 19 v. o. **Corpora horum sanctorum.** — Alleen dit bericht, van het opgraven der gebeenten, vond ik de moeite van het afdrukken waard, na de uitvoerige beschrijving van den marteldood, die Estius ons gegeven heeft. Het is aan prof. Smit van Warmond, die zich met het onderwerp veel heeft bezig gehouden, onbekend gebleven. Toen ik hem een afschrift ervan toezond, was hij, helaas, reeds doodelijk krank.

p. 111 reg. 10 v. o. **Dum calviniani.** — Ook hier dient Dusseldorp vergeleken te worden met Opmeer, p. 108, 84. Beide Spaanschgezinde schrijvers toonen zich beter ingelicht dan Bor.

p. 116 reg. 10. **haerebat Auraicus Delfis.** — Over hetgeen volgt vgl. de Inleiding, blz. LXVII.

p. 117 reg. 11. **Caroletta Merwia.** — Opmeer noemt haar even zoo: Carlotta a Merwy. Wie was deze jonkvrouw? In de Resol. Holl. 21 Dec. 1601, blz. 483, lezen wij, dat voor de toen nog in leven zijnde conventualen van St. Aechten te Delft de alimentatie verhoogd werd met 25 ℔, en voor twee van haar in het bijzonder met 50 ℔. Die twee waren de mater van het Convent en juffrouw Cornelia van Nassau, gesegt Merwe. Waarschijnlijk was onze Charlotte een nabestaande van deze Cornelia.

p. 121 reg. 10. **aedes Cornelii Venii.** — Over dit huis en zijn verband tot dat van Lokhorst heeft Van Mieris in zijn Beschr. v. Leiden, II blz. 387, belangrijke bescheiden afgedrukt. — Over den afval van de kerk, waaraan het geslacht Van Veen zich schuldig maakte, schrijft Dusseldorp's neef, Gerard Buytenwech, in 1594 aan Lipsius (Burmanni, Sylloge Epistol. I p. 686). Simon was toen juist advokaat-fiscaal geworden, en zou derhalve voortaan

tegen de godsdienstoefeningen der katholieken moeten waken. Pieter, broeder van Simon, liet zich trouwen door een ketterschen predikant in Den Haag. Voor de verleiding van in den staatsdienst vooruit te komen bezweek toen menige katholiek, die niet vast in zijn schoenen stond.

p. 123 reg. 9 v. o. **nobilis quaedam sanctimonialis.** — Nog minder bepaald dan Dusseldorp duidt Estius, in zijn Hist. Martyr. Gorcom. p. 277, deze adelijke kloosterlinge aan. Wie zij was hooren wij van Van Heussen, in zijn Hist. Episc. Ultraj. p. 520, namelijk Susanna van Etten, „nata 1594, mortua Lugduni B. in aula Sextina, vulgo dicta 't Hof van Zessen, a°. 1634, aetatis suae 85" (*sic*). Van Heussen verhaalt van haar tusschenkomst bij Lumey het volgende: „Corn. Musii crudele martyrium ipsam singulariter afflixit; cujus corpus multa prece ac sumptu a Lummaeo tyranno impetratum in coemeterio D. Petri ad partem septemtrionalem sepeliri curavit." Zij en de overige nonnen van Leeuwenhorst hadden in den zomer te voren haar huis op het onveilige platte land verlaten en de wijk genomen binnen de muren van Leiden.

p. 125 reg. 1. **pro xenio attulit.** — Opmeer, p. 77, vermeldt hetzelfde, zonder het als Dusseldorp af te keuren. Integendeel: „quid?" vraagt hij, „nonne memorabilis liberalitatis, imo, an non regiae cuiusdam munificentiae specimen exhibuit, cum, quando ultimo iam veteres in Brabantia amicos invisisset, septuaginta cyphos argenteos, quorum singuli semilibram, quam marcam dicunt, penderent, emptos inde asportaverit, sacrisque virginibus suis strenae nomine dono dederit, distribuente illos Anna Bergensi, illustris comitis Arenbergii, et magnanimi Domini Abbenbroecani vidua, munusque verbis egregie exornante."

p. 125 reg. 17 v. o. **Egerat longo tempore.** — Zie de Inleiding, blz. L.

p. 127 reg. 2. **supervenit ab Auraico.** — Dat de Prins van Oranje hier zonder reden in den moord van Willem van Gouda betrokken wordt, blijkt al dadelijk uit de vergelijking van dit verhaal met het meer omstandige van Opmeer, p. 131 sq. Daar zegt de apostaat Adriaan Cock, dat hij door Tseraerts gezonden wordt: „missus a praefecto

huc veni"; hetgeen wel zoo waarschijnlijk luidt als wat Dusseldorp zegt, dat hij op last van Oranje den armen priester was komen bekeeren en lastig vallen.

p. 128 reg. 3. v. o. **Certe hoc ipsis axioma.** — Vgl. de Inleiding, blz. LXI.

p. 129 reg. 8. **Minsingerus.** — Bedoeld worden zijn Observationum Jud. Imp. Camerae centuriaes ex. Helmst. 1584.

p. 133 reg. 17. **illius pagi encenia.** — Gedenkdag der wijding van de kerk te Warmond is inderdaad de derde October.

p. 134 reg. 12. **Quare commendator.** — Zie de Inleiding, blz. LIX.

p. 135 reg. 16. v. o. **Verum cum.** — Zie de Inleiding, blz LX.

p. 137 reg. 5 v. o. **Hueticus.** — Donellus was te Autum geboren: „in Heduis natus." Hieruit heeft zeker Dusseldorp dit zonderlinge gentile gevormd.

p. 141 reg. 2. **guesken, geusken.** — Het rijmpje, dat hier aan Leoninus in den mond wordt gelegd, is het referein van een in zijn tijd zeker welbekend lied, waaraan de herinnering echter volstrekt verloren was gegaan, tot dat in 1885 Fr. de Potter de Cronycke van Gent van Johan van den Vivere in het licht zond. Daar toch lezen wij, blz. 258, op het jaar 1568: „In dit selve jaer den II Ougste, was Mr. Jan Onghena [rethorijker] op den Cornaert [wegens beeldstormerij] ghehangen; maar eer hij stierf hadde hij een referein ghemaect; de stockregel was altoos zo hier naar volght:

Au, ghy guesen,
Dect hu nuesen,
Dat men hu niet en kendt,
Want ghy hebbet spet in dasschen ghewent."

De laatste regel van dit lied wordt verduidelijkt door de volgende plaats uit Marnix' Biencorf (fol. 139 der eerste uitgaaf): „Dewijle ons doch de ketters aengaende dit stuck [van de mis] het spel met hare schriften heel verbakert hebben ende de spit met alle het gebraden in d'asschen ghewendt." — Men dekt zich den neus, en meteen het

gansche beneden-gelaat tot op de oogen, met een slip van den mantel, als men niet herkend wil worden De uitdrukking komt ook voor in een Geuzenliedje, bij Van Vloten, Geschiedzangen, I blz. 357: „Ghy papen als apen, ghy meucht wel schromen. Bedect u neus." — Wat de anecdote zelve betreft: dat de Kanselier van Gelderland op zijn sterfbed dit rijmpje op zijn geuzenvrienden van het Staten-college toegepast zou hebben, klinkt al heel onwaarschijnlijk (al herhaalt onze schrijver p. 204 hetzelfde nog eens); immers hij stierf in 1598, en toen zagen de zaken der Geuzen er waarlijk niet uit, alsof het gebraad in de asch was gevallen; zij lieten zich gunstiger aanzien dan ooit te voren, en minder dan ooit hadden de geuzen reden om zich weg te schamen.

p. 141 reg. 9. **Dorpii bona.** — Vgl. de Inleiding, blz. LXX.

p. 142 reg. 7 v. o. **Paulus Busius molitoris filius** — Dat de Landsadvokaat de zoon van een molenaar was, verhaalt ook Opmeer, p. 174. Over zijn geringe gehechtheid aan het protestantisme werd al in 1574 gesproken. In een brief van 14 Dec. van dat jaar schrijft Morillon aan Granvelle, dat Buys bij de Geuzen haast de macht van een kanselier heeft, „et asseurent aulcuns qu'il n'est de mauvaise religion, dont je me rapporte au papier." — Daarentegen kan ik moeilijk gelooven, dat zijn nalatenschap onder beneficie van inventaris aanvaard zou zijn. Ten slotte althans is zij aanvaard. In 1602 namelijk kwam het tot een afrekening tusschen zijn erfgenamen en de Staten van Holland wegens voorschotten, door hem tijdens zijn bediening gedaan en nog altijd openstaande. De erven begrootten die op 3000 gl. Zij waren Mr. Cornelis Van der Nieustadt, raad in den Hoogen Raad, als gehuwd met Odilia Buys, en Cornelis Buys, beide kinderen van wijlen den Advokaat. Zij namen genoegen elk met in eens 300 ℔ en een jaarlijksche rente van 75 ℔, te lossen den penning 12, en deden daarentegen van al hun pretensiën afstand. In plaats der gevraagde 3000 ℔ ontvingen zij er dus toch 2200.

p. 147 reg. 10 v. o. **nescis enim.** — Het is vermake-

lijk hier weer aan Viglius een gezegde te hooren toeschrijven, dat aan zoo vele staatslieden van vroeger en later tijd in den mond wordt gelegd.

p. 153 reg. 3. **Initio.** — Het beloont de moeite het verhaal van Dusseldorp te vergelijken met dat van Opmeer, p. 139. Dezelfde opmerking, die onze schrijver ten slotte maakt naar aanleiding der bevordering van Calff en Sonnenberg, maakt Opmeer insgelijks.

p. 153 reg. 3 v. o. **Vidi . . . testimonia . . . tam carnificis quam uxoris ejus.** — Dezelfde getuigschriften, die onze schrijver zegt gezien te hebben, zijn in een gelijktijdig afschrift bewaard gebleven, en berusten (naar mij de Archivaris, Mr. S. Muller Fz. aanwees) met eenige andere bescheiden (o. a. een eigenhandigen brief van Jeroensz,) in de boekerij van het Histor. Genootschap. Het waren de vrienden van Pieter Nanninks en van Jan Jeroensz, die eerst de vrouw van den beul en vervolgens dezen zelven voor den notaris riepen en getuigenis der waarheid lieten afleggen, blijkbaar met het doel dat die bescheiden zouden dienen in het proces, dat tegen de Noordhollandsche rechters-commissarissen voor het Hof van Holland te Delft door de beschuldigden stond aangevangen te worden. Bor heeft ze ook gekend en gebruikt. Diens verhaal, op nog veel meer gegevens berustende, is zoo breedvoerig, dat het overbodig is hier nog over de toedracht te spreken. Over de mate van schuld, die den hardvochtigen commissarissen gegeven moet worden, zou daarentegen meer te zeggen vallen, dan in deze noot geschieden kan. Ik voor mij acht hen niet zoo schuldig als het gruwelijke bewijsmiddel, dat toen algemeen in gebruik was, de pijnbank. De beul had hen tegen den beschuldigde, dien hij pijnigde, hooren roepen: „gij sult 't seggen, want wij weten 't wel dat sulx is als wij u voorhouden." In dat gezegde ligt het beginsel van het gansche afschuwelijke stelsel: de rechter is vooraf overtuigd, en gebruikt nu de pijnbank eenvoudig om den beschuldigde te doen zeggen, wat voor hem, rechter, al uitgemaakte waarheid is. Immers zonder de bekentenis van den misdadiger kan geen veroordeeling plaats hebben. Dat de commissarissen ter

goeder trouw overtuigd waren van de schuld der beschuldigden, daarvoor staat hun gansche gedrag mij borg. — Ter kenteekening van Jeroensz kan het volgende strekken uit den hierboven aangehaalden eigenhandigen brief, die aan Jan Corneliszen van Spranger, een der burgemeesters van Hoorn, gericht is. Jeroensz verzoekt dezen hem een certificatie te bezorgen: „hoe vromelijck ik den X^en^ penninck tegenstont, in sulcker voegen (sal Jan van Neck wel verclaeren) dat veel burgeren van Hoorn, insiende 't peryckel daer wij in waeren van Mr. Joost, schout van Hoorn [een der commissarissen, die hem nu berechtten] ghelicht te worden, ons presenteerden met XXX man ... 's nachts te bewaecken. Item, dat Mr. Joost het protest van allen schaden ende interessen, die den Hartoch van Alva door onse tegenstaen hadde, mondeling ende oock bij geschrifte dede; 't welck wij noch, waer't dat den Spaenjaerden trionpheerden, souden moeten sustineeren." Hoe ijverig katholiek ook en hoe gehecht aan zijn aangeboren vorst, was dus Jeroenz volstrekt geen aanhanger van het Spaansche stelsel. Hij komt mij voor als de type van een niet onaanzienlijke menigte, die de kerk getrouw bleef.

p. 154 reg. 20. **nomen Jeronis.** — Zie over Sint Jeroen en zijn reliquiën J. J. Graaf, in Bijdr. Bisd. Haarl. II blz. 377, en ook het opstel, vóór de Hist. Martyrum van Opmeer.

p. 164 reg. 13 v. o. **Hoc anno moritur.** — Zie de Inleiding, blz. LXV noot 3).

p. 167 reg. 9. **Oostbroeck .... carcer ordinis.** — Dat dit een eeretitel van de abdij was, getuigen ook de Vikarissen Apostoliek Roveen, Arch. Aartsb. Utr. I blz. 212, en De la Torre, Relatio, p. 80.

p. 186 reg. 3 v. o. **XXII Dec.** — Het plakkaat is van 20 Dec. 1581, en in uittreksel bij Bor I blz. 293 en in extenso o. a. in het Groot Plakkaatboek, I blz. 211, te vinden. Onze schrijver maakt er, met zijn gewone onnauwkeurigheid, twee plakkaten van; want hetgeen hij op het volgend jaar, p. 193, stelt, is inderdaad de andere helft van dat, waarover hij hier handelt. Ook in het opgeven der bepalingen, der boeten enz. is hij verre van nauwkeurig: hij citeert blijkbaar uit zijn geheugen.

p. 191 reg. 15. **servas monasterii materni.** — Zie de Inleiding, blz. LXV.

p. 193 reg. 1. **prodiit libellus.** — Zie de Inleiding, blz. LXVI.

p. 195 reg. 8 v. o. **Petrus Ordonius.** — Zie de Inleiding, blz. LXIV.

p. 202 reg. 10. **sublatum est a ... qui ... custodiendum dedit.** — Wie het hoofd van den schandpaal heeft weggenomen, is nog steeds niet bekend. Wel, dat die onbekende het aan Sasbout Vosmeer te bewaren heeft gegeven. Vgl. hetgeen ik daarover in Nijhoff's Bijdragen, 3e reeks, VII blz. 138, heb meegedeeld. — De „porta cacabonaria" is de ketelpoort („cacabus," ketel); de „scultoren" de schooltoren. Het aangehaalde vers van Virgilius staat in de Aeneis, l. VI, vs. 620.

p. 216 reg. 2 v. o. **Eodem quoque tempore.** — Dusseldorp heeft pamflet Muller n°. 326 op het oog, dat echter niet, gelijk hij zegt, den rechtstoestand van Holland, Zeeland en Westfriesland, maar van Holland en Westfriesland alleen betreft. Dus is zijn opmerking omtrent de drie standen, die ten opzichte van Zeeland juist zou zijn geweest, heel en al verkeerd. Slechts nu en dan toch, bij zeldzame gelegenheden, wanneer zaken werden behandeld, die de kerkelijke belangen raakten, werden wel eens de aanzienlijkste en vermogendste geestelijken nevens ridderschap en goede steden ter dagvaart beschreven.

p. 221 reg. 8. **sub directione probi cuiusdam.** — Nikolaas Wiggers, gezegd Cousebant, over wien zie de Batavia Sacra, II p. 335. Vgl. ook verder p. 300.

p. 224 reg. 10 v. o. **licet nonnulli.** — Zie de Inleiding, blz. XLVIII.

p. 225 reg. 6. **Joannes Stempelius.** — Zie de Inleiding, blz. LI.

p. 228 reg. 7. **avunculus meus.** — Waarschijnlijk Gerard Bokelsz. Buytenwech, echtgenoot van des schrijvers moeders zuster. Zie de Inleiding, blz. XXX noot 1.

p. 232 reg. 7. **Secunda Novembris.** — Vgl. de Inleiding, blz. CI.

p. 233 reg. 12. **servi monasterii.** — Zie de aant. bij blz. 191 reg. 15.

p. 237 reg. 6. **se predictis penis non teneri** — Een soortgelijk voorval wordt in de Resol. Holl. van 1594 besproken, als voorgevallen in de Streek, nabij Enkhuizen, omstreeks Pinksteren: blz. 594. Daarmee staat een plakkaat in verband, dat, gelijk Dusseldorp meldt, tot gevallen wordt uitgebreid, die er strikt genomen buiten staan, blz. 240. Het gevolg is de vollediger redactie van 20 Juli. — Over de katholieken van Ter Aar en Voshol zie de Resol. Holl. van 1595, 1 Maart, blz. 55.

p. 240 reg. 7 v. o. **monente Cicerone.** — Misschien wordt Cicero hier bij wijze van grap aangehaald. Iets van dezen aard toch komt, geloof ik, niet bij hem voor.

p. 241 reg. 20. **Evenit** etc. — Na het afdrukken ben ik er eerst opmerkzaam op geworden, dat onder de ratures de oorspronkelijke lezing verscholen staat, aldus: „Memini quod cum .... interessem, dixerim ostenderimque .... idque probarem ...., non parvum inde periculum creatum mihi apud illos." — Het bedoelde boek van Iul. Caes. Scaliger is: Exotericarum exercitationum l. XV de subtilitate ad Hier. Cardanum. Francof. 1582. — De plaats van Suetonius, op de volg. blz. aangehaald, staat in het leven van Nero, c. XVI.

p. 248 reg. 13 v. o. **Eram ego.** — Vgl. over hetgeen volgt de Inleiding, blz. XIII.

p. 251 reg. 2 v. o. **ad consanguineos meos.** — Vgl. de Inleiding, blz. XVIII.

p. 252 reg. 18 v. o. **Eius unica filia.** — In het Kerkinteekenregister van Leiden staat, lit. C. f° 144, dat den 3en Febr. 1596 ondertrouwd zijn IJsbrant Pietersz de Bye en Beatrix Van Montfoort, Claesdochter; welke laatste geassisteerd werd door haar vader en Trijntje Jansz., haar schoonmoeder. Zie verder de Inleiding, blz. XI.

p. 254 reg. 7 v. o. **Dum furor** etc. — Ovidius, Remedia Amoris, l. X, vs. 119.

p. 255 reg. 8 v. o. **paludes siccari fecit.** — Zie de Inleiding, blz. CXVIII.

p. 257 reg. 14. **Decima tertia.** — Over de beschrijving van koning Philips' sterfbed zie de Inleiding, blz. LXXIV.

p. 257 reg. 15 v. o. **Opuscula L. Blosii.** — Zij zijn verzameld uitgegeven te Parijs in 1622 in 4°.

p. 263 reg. 15. **Sanctissime pater.** — De brief komt in het Spaansch voor bij Herrera, Historia General, p. 778.

p. 265 reg. 19. **luculentam ... orationem.** — Bij Herera, p. 779.

p. 268 onderste reg. **Justus Calvinus.** — Dat deze Calvinus, uit Xanten geboortig, die na zijn bekeering zijn naam aflegde en zich voortaan naar den grooten kardinaal Baronius noemde, aan den Heresiarch verwant was, is mij onbekend en ben ik niet geneigd alleen op gezag van onzen schrijver aan te nemen.

p. 271 reg. 12 v. o. **moritur ... Joh. Bergius.** — De Tractatus de juris titulis, quibus innititur possessio stationum patrum S. J., in Arch. Aartsb. Utr. I blz. 227 zegt van hem: „ad illos accessit a° 1593 P. Joannes Bargius, qui sedem fixit Harlemi, illorum Superior cum facultatibus ordinariis Rectorum in collegiis." Over zijn dood zie bij Broedersen, Tract. V, de liefdelooze uitlatingen van Vosmeer, p. 109, 110, 111, 113, 114, 155 in fine.

p. 272 reg. 1. **illorum unus qui ... Brielam occuparunt.** — De watergeus Frederik van Dorp ware wel te onderscheiden geweest van zijn oom Arent, den staatsman. Maar onze schrijver ziet zoo nauw niet.

p. 275 reg. 17 v. o. **cum preposito.** — namelijk Jacobus Saffius. Vgl. Bijdr. Bisd. Haarl. I blz. 224.

p. 275 reg. 13 v. o. **Nicolaum Copallium.** — De voornaam van dezen vermaarden man is Willem. Zie de Inleiding, blz. XCIII.

p. 275 reg. 10 v. o. **Albertus Eggius.** — Zie zijn aanstellingsbrief in de Bat. Sacr. II 322. Ook zijn voornaam geeft onze schrijver verkeerd op; de man heette Adalbert, doch, dit moge tot Dusseldorp's verontschuldiging strekken, hij werd dikwerf bij vergissing Albert of Elbert genoemd, gelijk o. a. blijkt uit een niet onaardige

anecdote, door den persoon, dien er voornamelijk in betrokken was, verhaald. In 1601 waren te Utrecht twee zeer verdienstelijke pastoors, Martinus Regius en Adrianus ab Oirschot, in hechtenis genomen en werden door den raad scherp ondervraagd. Onder andere werd aan Oirschot gevraagd, of hij Mr. Elbertus kende. „Dixi quod non", zoo schrijft hij zelf aan Eggius zelven in een brief van 19 Juli (Bat. Sacr. II p. 126), „nam scio Reverentiam Tuam vocari Adalbertum non Elbertum." Zou men niet meenen, dat deze vrome katholiek bij Menno Simons ter school was gegaan?

p. 275 reg. 7. v. o. **clericus quidam.** — Cornelius Sassemius. Zie Bugge, in Bijdr. Bisd. Haarl. I. 220.

p. 276 reg. 2. **earum confessarium.** — Nicolaas Wiggers; zie p. 221 reg. 8.

p. 277 reg. 21. **Gaspari.** — Casper Stolwijck. Cf. Bat. Sacr. II p. 330 en 331.

p. 277 reg. 11 v. o. **nescio an recte.** — Van Paus Honorius III dagteekende het verbod der Kerk, dat priesters in het jus civile of de medicijnen studeerden.

p. 279 reg. 14 v. o. **Reinerum Casenbrotium** — De voornaam van den raadsheer C. is Leonard.

p. 285 reg. 12. **Dici non potest.** — Hetzelfde zegt Vosmeer in zijne Insinuatio, Arch. Aartsb. Utr. XVII p. 164.

p. 288 reg. 8. **Coelhasius.** — Bedoeld worden de pamfletten bij Muller n°. 484 en vlg.

p. 289 reg. 1. **Decimo quinto.** — De Vikaris Apostoliek vermeldt zijn route aldus, bij Broedersen V p. 114: „Decessi Ultrajecto 11 Roterodamum; hinc 12 Antwerpiam, quo appuli 13 Septembris, ubi ob negotia et molestias, quae hoc iter comitantur, remansi in diem 17, sub cujus vesperam Bruxellam veni."

p. 289 reg. 6. **Sub finem Septembris.** — Zie de Inleiding, blz. CXVIII.

p. 290 reg. 1. **Magister Sibrandus.** — Sibrandus Sixtius Oostervicius. Blijkbaar over hem en zijn preeken in het Sticht wordt geklaagd in de kerkvisitatie van 1593, Bijdr. en Meded. v. h. Histor. Genootsch. VII blz. 232. De pastoor van Abkoude inzonderheid beklaagt zich

over „een paep, die uit Hollant daer quam predicken op alle Sondagen, verzouckende dat de selve voortaen van daer moge gehouden worden."

p. 292 reg. 4 v. o. **collegium studiosorum.** — Zie de Inleiding, blz. CXVII.

p. 293 reg. 17. **Haen dictus.** — In de Bijdr. v. d. Gesch. v. d. R. K. Kerk in Nederl. blz. 35 heet blijkbaar dezelfde persoon Nicolaes Pieters uit Rotterdam. Het verhaal, daar gegeven, verdient met dat van onzen schrijver vergeleken te worden.

p. 294 reg. 10. **feria secunda post dominicam passionis.** — Dominica passionis is de tweede Zondag voor Paschen, welk feest in 1602 op 7 April viel; dus is de bedoelde dag Maandag de 25ste Maart. Iets verder is feria sexta ante dominicam palmarum Vrijdag van dezelfde week, de 29ste Maart, op welken dag ook volgens Duyck's Journaal, III blz. 325, de in hechtenis neming plaats had.

p. 295 reg. 15 v. o. **prodiitque libellus.** — Dit pamflet komt in geen der beschreven Pamfletverzamelingen voor.

p. 295 reg. 3 v. o. **IX Aprilis ... Hagam dimittitur.** — Volgens Resol. der St. v. Holl. van 6 April: „Op het rapport van den Fiscael Duyck ende brieven van Burgemeesteren van Amsterdam is aen deselve Burgemeesteren geschreven, dat sij in alle stilligheydt ende seeckerheydt den persoon van Mr. Egbert Eggius willen senden na den Hage; ende sijn hun daarneffens Acte van (non) praejuditie voor de stadt verleend, ende voor den schout om het recht van confiscatie ofte mulcten evenwel (te) genieten, soo eenige valt, als mede contentement van sijn vordere pretensiën."

p. 297 reg. 21. **pestis ex improviso.** — Dit is niet al te letterlijk op te vatten. De pest woedde reeds sedert geruimen tijd in Holland. In zijn Insinuatio van 1602 schrijft Vosmeer: „Ante duos annos pestilentiae morbus aliquas Hollandiae civitates invaserat." Arch. Aartsb. Utr. XVII p. 174.

p. 299 reg. 6. **mense Februario.** — Vosmeer beschrijft zelf zijn itinerarium aldus: „Anno 1602 die 17 Januarii

ivi Bruxella Lovanium (vgl. hiervoor p. 292, reg. 5 v. o.); 12 Februarii Lovanio Namurcum; inde post biduum Leodium, unde decessi versus Coloniam ipso die cinerum. Venimus Coloniam Sabbatho, et hinc iter Romam 12 Martii instituimus cum sociis Jodoco, Laurentio, Petro. Venimus Romam 17 Aprilis feria 4 post dominicam in albis." Bij Broedersen, I p. 16.

p. 301 reg. 4 v. o. **advocati catholici.** — Van dezen wordt Cops bij name in de Bat. Sacr. II p. 323*b*. genoemd. — Over de bedreiging met de pijnbank zie de Inleiding, blz. CXV.

p. 301 reg. 2 v. o. **Baronem Brederodium.** — Walraven III van Brederode, die in 1614 kinderloos overleed. In zijn heerlijkheid Vianen was doorgaans een Jesuiet werkzaam. Dat hij niet vervolgziek was, blijkt ook uit hetgeen onze schrijver op p. 340 zegt over het wijken van De Leeuw naar Vianen. In 1606 klaagde de predikant van Hagestein, „dat sijn huysluyden vele na de paepsche misse ende predicatie te Culenborch ende Vianen liepen." Tijdschr. van Dr. Vermeulen I blz. 103. Pallant en Brederode, heeren dier plaatsen, zich weinig bekreunende om de plakkaten der Staten, verkozen den roomschen eerdienst niet te verhinderen. Brederode's neef en opvolger was van denzelfden geest. In 1619 had de Utrechtsche synode hem en den heer van Culenborch, „elck in den hunne", op nieuw te verzoeken „orde te stellen tegen de licentie van de pauselijke superstitie," die daar „tot merckelijcke ergernissen van de kercke in 't Sticht" plaats had. Tijdschr. van Dr. Vermeulen, IV blz. 265.

p. 303 reg. 18 v. o. **publica proclamatione.** — Zie dat stuk in de Bat. Sacr. II p. 50.

p. 304 reg. 3 v. o. **Eodem tempore Daventrienses.** — Onze schrijver is hier weer niet nauwkeurig. Wel heeft de Raad van Deventer de kleine Vrouwenkerk, die tegen de Lebuinuskerk was aangebouwd, ter afbraak geveild, den 4/14 Mei 1602, doch ze voor de stad laten inkoopen. Zoo meldt mij de Archivaris der gemeente, mijn vriend Dr. De Hullu. Hij voegt er bij: „in later tijd is een der vleugels afgebroken — het is nu een niet onaardige

ruine — terwijl de andere nog altijd bestaat en voor arsenaal dient." — „*Van der sterne* verkoopen" beteekent publiek verkoopen op het stadswijnhuis, waar een ster uithing en waar de openbare verkoopingen doorgaans gehouden werden, volgens Sylvanus, Beschr. v. Deventer, achter Moonen's Chronijke, 3e druk, 1714, blz. 22.

p. 306 reg. 11. **Paratur . . . navis.** — De Admirant is vrij gelaten en naar Antwerpen gevoerd den 29en Mei 1602, volgens Van Meteren f° 463, vso. De brief aan de Staten der Z. Nederlanden (pamflet Muller n° 492) is gedateerd 7 Juni 1602. Een antwoord op den brief is n° 494 van Muller.

p. 308 reg. 7. **premio rusticis persoluto.** — In een plakkaat van 31 Mei 1588 (meermalen herhaald) klagen de Staten van het Sticht over „de vermeerderinge der wolven en de schade, die zij in het sticht hebben gedaen," en loven op het vangen of dooden van een wolf een prijs van dertig gulden uit. Van de Water, I blz. 498. Den 29en Maart 1592 en den 22en April 1593 schreef Prins Maurits algemeene wolvenjachten uit: ibid. II p. 413. Buchelius in zijn Descriptio Urbis Rheno-Trajectinae p. 115, verhaalt het volgende voorbeeld van de driestheid dier dieren: „23 Decembris 1598, mane, in fossis urbis portae Catharinianae ad arcem captus est ab aurigis lupus vetulus, atque is Ordinibus nostris oblatus, ut praemium constitutum caperent."

p. 310 reg. 2. **qua hactenus abstinuerat.** — Zie de Inleiding, blz. CXIX.

p. 310 reg. 15. **Bellarmini operibus.** — Zie de Inleiding, blz. CXII.

p. 310 reg. 15 v. o. **rogatusque aliquando.** — Zie de Inleiding, blz. LXXVI.

p. 311 reg. 16. **adolescens quidam.** — Uit den Elenchus op p. 480 blijkt, dat de canonici illegitimus filius Axelius heette. Hij is dus denkelijk „Alexander Axelius, s. theol. licent., deinde Ultrajecti ad S. Jacobum pastor," van wien de Bat. Sacr. II p. 198, 123 spreekt.

p. 314 reg. 11 v. o. **Diximus superius.** — Vgl. over het wedervaren van Vosmeer te Rome hetgeen uit zijn

eigen berichten wordt meegedeeld in Bijdr. v. d. gesch. v. d. R. K. kerk in Nederl., blz. 41 vlg.

p. 316 reg. 15. **tale breve.** — Deze breve gewerd den nieuwbenoemden Aartsbisschop, terwijl hij nog te Rome vertoefde. Aanleiding er toe heeft misschien zijn eigen klacht gegeven, uitgesproken in zijn Insinuatio: Arch. Aartsb. Utr. XVII blz. 153.

p. 317 reg. 15. **Fausto omine.** — Zie over de Heilige Maagd van Scherpenheuvel het tractaat van Lipsius: Diva Sichemiensis sive Aspricollis, nova eius beneficia et admiranda, Antv. 1606. Het vorige jaar had dezelfde uitstekende latinist even sierlijk de weldaden en wonderen der Diva Hallensis beschreven, alles ter wille van hooge kerkvoogden. Het opgewakkerde geloof had weer oogen gekregen om wonderen te zien. Merkwaardig hoe plotseling de H. Maagd van Scherpenheuvel in aanzien was gekomen. Tot haar in de eerste plaats wendde zich thans in persoon of in gebede wie voor zich of de zijnen genezing behoefde: zie een in dit opzicht merkwaardigen brief van Chr. Bruining uit Utrecht aan Herb. Rosweyde te Antwerpen, in Burman's Sylloge, II p. 187. — De wonderen, door Dusseldorp beschreven, sluiten zich passend aan bij de oudere door Lipsius vermeld.

p. 318 reg. 13 v. o. **has nuptias.** — Over de bruiloft zie een niet onaardig bericht in een brief van Louise de Coligny, bij Marchegay, Corresp. de L. d. C. p. 203/4.

p. 319 reg. 3. **quandoquidem.** — Met deze chronique scandaleuse van Oldenbarnevelt vergelijke men die, welke Buchelius, in zijn reeds aangehaalde Descriptio urbis Rheno-Trajectinae, dus ongeveer terzelder tijd, opdischt, p. 111, en wat ik daarover gezegd heb in Nijhoffs Bijdr. 2e serie IX blz 119 vlg.

p. 320 reg. 4 v. o. **edictum.**. — Dit plakkaat, te Valladolid uitgevaardigd, zie in pamflet Muller n° 516, en bij Van Meteren f°. 505d. Over de latere gedeeltelijke herroeping ervan, pamflet Muller n°. 540.

p. 321 reg. 18 v. o. **Rever. Archiep. Sasboldus.** — Zie de Inleiding, blz. XCVIII.

p. 324 reg. 8. **Cockengen.** — Als resten van de bede-

vaart daarheen vonden in 1593 de kerkvisiteurs „op 't kerckhof een groot houten geschildert cruys, bebonden met vele vodden, hoosbanden ende anders; voor 't welck de predicant seyde wel gansche acht daegen bedevaert gedaen te zijn." Bijdr. en Meded. v. h. Histor. Genootsch. VII, blz. 246.

p. 327 reg. 4. **Bergerus.** — Joh. Maur. Berger van Ebersbach was in Mei 1599 tot 5^{en} predikant te Utrecht aangenomen; zie Dodt's Archief IV blz. 87. Hij werd in 1604, om een reden, die niet genoemd wordt, gecensureerd, ibid. p. 338. In 1605 nam hij zijn afscheid ibid. p. 341. — Dat een gereformeerd predikant meteen als geneesheer praktizeerde, is niet zonder voorbeeld. De kerkvisiteurs van 1606 bevonden, dat de predikant van Leusden hem al te zeer d'oefeninge van de medicijnen ondernam, ende daerin selfs onbehoorlicke ende superstitieuse middelen gebruyckte." Tijdschrift van Dr. Vermeulen, I blz. 111. De vermaarde Rosaeus deed het te 's Gravenhage ook; zie Uytenbogaert's Leven, 2^{e} uitg., blz. 77.

p. 327 reg. 10. **Promulgat.. Gerobulus libellum.** — Dit pamflet is in de oorspronkelijke uitgaaf hoogst zeldzaam; — de herdruk, ik meen uit het begin onzer eeuw, is binnen ieders bereik. De geest er van is veel verdraagzamer dan men uit Dusseldorp's beschrijving zou afleiden. Ook schijnt het onwaar, dat de magistraat het boekje afgekeurd en opgehaald zou hebben. Een opzettelijk onderzoek in de Utrechtsche Archieven, door den heer Archivaris op mijn aanvraag welwillend ingesteld, heeft niets ter bevestiging van dit praatje aan den dag gebracht. En toch woonde Dusseldorp op dien tijd in de stad, waar naar zijn zeggen het feit was voorgevallen.

p. 329 reg. 9. **princeps Auraicus.** — Onze schrijver is hier meer dan gewoon onnauwkeurig. Een ieder weet, dat te Antwerpen in Maart 1567 de Lutherschen zich juist tegenover de Calvinisten naast de Katholieken geschaard hadden.

p. 332 reg. 19. **Hyperaspistem miraculorum.** — Zie over dit geschrift de Inleiding, blz. XXXVI.

p. 333 reg 2 v. o. **quare instant.** — Vgl. Dodt's Archief, IV p. 337/8. Uit de Vroedschaps Resolutiën van 4 en 19 Febr. 1605 blijkt, dat de wensch om Uytenbogaert te Utrecht te doen optreden uitging van den Kerkeraad, o. a. „tot wechneminge van de blaue ende quade suspicie, die dus langc van deze kercke geweest is." Nog eens, in 1607, is Uytenbogaert door die van Utrecht verlangd, Dodt IV, p. 343. Zie ook Uytenbogaert's Leven, blz. 48.

p. 335 reg. 12. **pro dimidia parte.** — Vgl. de reeds aangehaalde kerkvisitatie van 1593, blz. 230.

p. 338 reg. 14 v. o **in festis stili novi.** — Holland had den nieuwen Gregoriaanschen stijl aangenomen Utrecht niet. De kerkfeesten werden dus in de twee provinciën op verschillenden tijd gevierd, zoodat een ijverig man als Oirschot bij dezelfde feesten in een Hollandsche en in een Stichtsche plaats kon voorgaan.

p. 340 reg. 3. **per domicellam.** — Uit den Elenchus op p. 480, vernemen wij, dat zij een juff. Cordenoort zal geweest zijn. De **dominus**, op reg. 11, zal dan Sandelijn wezen.

p. 342 reg. 17 v. o. **Rev. d. archiep. Sasboldus.** — Zie over dezen tocht van den Vikaris Apostoliek de Bat. Sacr. II p. 52; Broedersen, Tract. III p. 36; en, in Arch. Aartsb. Utr. V. blz. 165 vlg., Eene Apostolische Rondreis door het Graafschap Lingen in 1606.

p. 344 reg. 13 v. o. **Verum canonici.** — Dezelfde klacht in de Bat. Sacr. II p. 32.

p. 346 reg. 11 v. o. **Mag. Adelbertus.** — Over zijn sluiptocht naar Holland, zie Bijdr. v. d. Gesch. v. d. R. K. Kerk in Nederl. blz. 67.

p. 346 reg. 6 v. o. **puritani** - Dusseldorp verwart hier de puriteinen met de Brownisten, die zich van hen hadden afgescheiden. Dezen stichtten in 1593 een gemeente te Amsterdam onder den geleerden Henry Ainsworth en werden sedert van Engeland uit gedurig vermeerderd, totdat (niet in 1606, maar) in het voorjaar van 1609 een aanzienlijk gedeelte onder John Robinson naar Leiden uitweek, van waar weer later een honderdtal naar America, New Plymouth, heentrok: de zoogenaamde Pel-

grim-fathers, in wie de hedendaagsche Independenten in de Vereenigde Staten hun voorgangers en stichters eeren. Zie prof. De Hoop Scheffer, de Browmisten te Amsterdam, in de Versl. en Meded. v. d. K. Akad., afd. Letterk., 2e Serie X blz. 203, 302.

p. 354 reg. 15 v. o. **quarta rapinarum pars.** — Prins Maurits had als Admiraal generaal aanspraak op een tiende van het buitgeld benoorden, en op een dertigste bezuiden Tropico Cancri. Zie Groot Plakkaatboek, III fo. 232. De rest bestaat alleen in de verbeelding van onzen auteur.

p. 355 regel 3. **a Brabantis neglectus.** — De regeering van Brussel deed weinig voor de N. Nederl. kerk en haar geestelijken. Bij besluit van 31 Juli 1609 legde Albertus aan den Vikaris-Apostoliek „la somme de 500 livres, de 40 gros de nostre monnaye de Flandre de pension par an" toe. Zie Bijdr. Bisd. Haarl. III, blz. 136. Gelijke som werd in 1615 aan Vosmeer's opvolger, Rovenius, gecontinueerd: Arch. Aartsb. Utr. XIV blz. 123.

p. 358 reg. 7. **avunculo meo.** — Buytenwech. Zie de Inleiding, blz. XXX.

p. 358 reg. 12 v. o. **dux Mantuanus.** — Van dit verblijf van den Hertog in Nederland spreekt ook Gachard, in zijn Archives du Vatican, p. 68.

p. 359 reg. 11. **destinant ad cum Wtten Boomgaert.** — Het praatje, dat hier Dusseldorp vermeldt, heeft waarlijk geloopen, maar wordt door Uytenbogaert zelven weerlegd, in zijn Leven, 2e. uitg., blz. 158.

p. 360 reg. 12. **Videbant quippe.** — Vgl. hierachter p. 376/7. Ook Van Meteren gewaagt hiervan, f°. 618vso. „De Roomschen voerden haer kinderen in de Eertzhertogen landen om daer gevormt te worden van de Catholycke bisschoppen, ende dat in grooten getale, tot groot verwonderens toe." In de Practycke van de Spaenschen Raedt (pamfl. Muller n°. 1453) wordt er de libertijnsche regeering een grief van gemaakt „dat de Papisten vrij ende sonder schroom bij duysenden henen mogen reysen ten Bosch, t'Antwerpen ende elders, om afgoderije te plegen ende van de papen tot verderf deser landen opgeruyt te worden" blz. 31.

p. 362 reg. 12 v. o. **Pervenit** etc. — Het begin en de korte inhoud van dezen brief ook bij Broedersen, V. p. 129. Vgl. de Inleiding, blz. CIII.

p. 364 reg. 12 v. o. **Walterum Keitingium** (*sic legendum*). — In Bugge's Necrologium heet hij „frater magni Wilhelmi Keitingii."

p. 365 reg. 9. **khudogaax.** — Uit Broedersen V p. 143, vergeleken met onzen schrijver 306 reg. 2, blijkt, dat met deze arbitrariae notae bedoeld wordt Gerardus Goudanus, s. J.

p. 365 reg. 13. **ldgufdkr.** — Bedoeld wordt Adr. Arboreus, die op p. 366, reg. 2, als de Superior voorkomt. Vgl. Broedersen V p. 143.

p. 365 reg. 21. **Hagio et alio quodam.** — Die andere is Cornelius Arnoldi, zooals blijkt uit Broedersen, V p. 142, 137.

p. 366 reg. 17 v. o. **Brief van Adr. Arboreus.** — Een gedeelte er van bij Broedersen, V p. 150.

p. 367 reg. 2. **literis suis.** — Sommige dier brieven heeft Broedersen, V p. 135 sq. afgedrukt.

p. 368 reg. 10 v. o **nihil opus ut sit dissimulatione.** — Hetzelfde getuigt in 1623 Rovenius: „Sed nec ita (pastores) in Hollandia latent, quin facile inveniantur ab ovibus suis; quin etiam non prohibetur ipsis prodire in publicum, cum quibusvis etiam haereticis conversari et profiteri se catholicos sacerdotes, licet mulctentur quando notabiles conventus facere deprehenduntur, alioquin satis recte quaeque sacramenta administrant et fideles tacite juvant." Arch. Aartsbisd. Utr. IV blz. 362. Diergelijke getuigenissen zijn van beteekenis, als tegenwicht tegen al te overdreven klaagliederen aan den anderen kant.

p. 371 reg. 2. **unus aliquis.** — Denkelijk Hegius.

p. 372 reg. 2. **Biduo priusquam.** — d. i. 10 Januari. Zie den brief van dien dag, hier bedoeld, bij Broedersen, V p. 128, '9.

p. 373 reg. 5. **Circa festum** s. **Mathiae.** — Vgl. p. 389. Het edict is van den 16^{en} Dec. 1609, en staat gedrukt bij Broedersen V 152. Vgl. ook Arch. Aartsb. Utr. I blz. 222;

Bijdr. Bisd. Haarl. I blz 238. De aanleiding tot zoo barren maatregel geeft ons de Bat. sacr. II p. 55b te kennen. Hoe de Jesuieten er over dachten, zie in Arch. Aartsbisd. Utr. VI p. 237. Zie ook de Inleiding, blz. CV.

p. 373 reg 11. **mandatur ab ordinibus.** — Over de vervolgingen, in dit jaar tegen de katholieken van het Noorderkwartier aangericht, zie de stukken in Bijdr. Bisd. Haarl. I blz. 316.

p. 375 reg. 5. **In Transissulania.** — Zie De la Torre, Relatio, p. 15.

p. 375 reg. 19. **R. Sasboldus .. Jeanninum .. convenit.** — Zie de Inleiding, blz. LXXXVIII.

p. 375 reg. 16 v. o. **proposuit Gallus ordinibus.** — Zie de „Remonstrance," in de Négociations de Jeannin (edit. Buchon) p. 692. Vgl. hetgeen de gezant er over schrijft aan M. de Berny, 29 Juni 1609, p. 703, en zie verder Verhooren van Oldenbarnevelt, blz. 67.

p. 377 reg. 10. **Injungunt ordines.** — Over het verscherpen van het toezicht op de roomschen bij den aanvang van het Bestand spreekt ook Jeannin, in zijn brief van 9 Juni 1609 aan Villeroy, p. 688: „Vous seriez émerveillé combien l'aigreur est grande, et même depuis trois mois, contre les catholiques," etc.

p. 378 reg. 13. **duo primarii religiosi.** — Te weten Arboreus en Leo. Dit blijkt reeds uit p. 380 reg. 3. Vgl. ook nog Bijdr. Bisd. Haarl. I p. 237. — Over de samenkomst dezer beide partijen, zie bij Broedersen V p. 147—8.

p. 381 reg. 17 v. o. **Quaestiones vero primariae.** — Zie hierachter p. 391, en vgl. de Inleiding, blz. CVII.

p. 385 reg. 10 v. o. **Naamfu.** — Bedoeld wordt Joannes Cuyck. Vosmeer zelf geeft ons de noodige inlichting in een brief, bij Broedersen, Tract. I p. 21: „Doctor ille Johannes Antonii [Cuyckius], Valerii ex fratre nepos, a me hic ad omnes ordines, et Ultrajecti ad officialatum et vicariatum promotus, posteaquam annuisset, refugit. Est vir praestans, Ecclesiae majoris canonicus, sed propter metum post praecipitia excubat."

p. 385 reg. 6 v. o. **Vigelius.** — Joannes Wachtelaer, pastoor en kanunnik te Utrecht. — **Urbanus:** Jacobus

Bolius, insgelijks Utrechtsch kanunnik en zeer ijverig priester. De Batavia Sacra zegt van hem, II p. 120: „Urbanum literis se inscribit; illud enim nomen, ut pluries per id tempus solebat, sibi adsciverat, quo tutius lateret." **Hadriano:** ab Oirschot.

p. 386 reg. 9. **Moritur ... Cuyckius.** — Over het kiezen van een opvolger van Cuyck heeft de z. eerw. heer Van Lommel een aantal belangrijke bescheiden verzameld en in Arch. Aartsbisd. Utr. IV blz. 16 vlg, uitgegeven. Bugge stelt den loop der zaak anders voor dan Dusseldorp: zie Bijdr. Bisd. Haarl. I blz. 328.

p. 388 reg. 16. **Scripserat** etc. — over deze rondreis van den Vikaris, zie zijn brief, bij Broedersen, V p. 150.

p. 389 reg. 4. **scribit ... Arboreus ... alter Jesuita ... scribit alias.** — Die ander is Gerardus Goudanus. Over beide brieven handelt Vosmeer, bij Broedersen V p. 150.

p. 389 reg. 17. **necessum fuit ... edicere.** — Zie de aanteek. bij p. 373 reg. 5.

p. 389 reg. 14 v. o. **tale edictum.** — Eerst nadat dit belangrijke stuk afgedrukt was, bemerkte ik dat het reeds bij Broedersen, V p. 159 sq. voorkomt.

p. 398 reg. 1. **ut J. Uten bogart adducat.** — Vgl. over deze zaak Dodt's Archief IV, p. 355, 356, 358, 360, 361, 362.

p. 399 reg. 3. **VIII Martij** etc. — Van deze gewichtige aangelegenheid had onze schrijver wel wat meer mogen meedeelen. De schikking tusschen den Vikaris Apostoliek en den Provinciaal der Jesuieten was het slot van al de voorafgegane moeilijkheden, waarover hij zoo breed heeft uitgeweid. Het verdrag staat in zijn geheel gedrukt bij Broedersen V p. 159. De Jesuieten in Holland waren er niet mee tevreden en meenden dat hun Superior te veel had toegegeven. Zie hun klacht in Arch. Aartsb. Utr. I blz. 229.

p. 399 reg. 14. **V Octobris scribit R. D.** — Van dezen brief van Vosmeer gewaagt Broedersen, Tract. I p. 21. Vul de hier ontbrekende namen dus in: „ad dd. Joannem Wachtelaer et Jacobum Bolium, quod excusante se Joanne Cuyckio." Vgl. hiervoor p. 385 en mijn aanteek.

op die plaats. — De volgende hiaat:" facultates a ... officio kan ik niet met voldoende zekerheid aanvullen.

p. 399 reg. 13 v. o. **literas misit.** — De brief van Hovius is al gedrukt door Broedersen V p. 189. Uit diens tekst zijn eenige fouten van Dusseldorp's afschrift te verbeteren. Zie onder de Errata.

p. 401 reg. 14 v. o. **Respondimus.** — Een gedeelte van dat antwoord, door Dusseldorp mede onderteekend, heeft Broedersen, V. p. 401 afgedrukt. Dezelfde geeft uittreksels uit meer andere brieven van gelijke strekking.

p. 405 reg. 4 v. o. **(aant. 2).** — Vosmeer's brief, van 9 Mei, is gedrukt bij Broedersen, V. p. 190.

p. 406 reg. 13. **lector ipsorum.** — Te weten Andreas Hendriks, schoolmeester en koster van de St. Nicolaas kerk Zie Van Meteren, f° 663.

p. 406 reg. 20. **Theodorus Georgii de Bye.** — Onze schrijver is weer in de war. De persoon, dien hij bedoelt, is Joris Dirkz. de Bye, wiens Gedenkschrift ik in het IIIe. deel der Bijdr. en Meded. van ons Genootschap heb uitgegeven. Deze was Thesaurier generaal, en als zoodanig aan Reingoud opgevolgd. Zijn vader, Dirk Jorisz., komt al in den zomer van 1574 in de Resol. Holl. voor als Mr. van de Rekeningen (28 Aug., 4 Oct.). Dat Dusseldorp, geboren in 1567, dezen gekend zou hebben voordat hij nog in staatsbediening kwam, dus vóór 1574, is natuurlijk niet denkbaar. Er worden hier blijkbaar verschillende personen van den zelfden naam verward.

p. 407 reg. 11 v. o. **Concipitur edictum.** — Van zulk een ontwerp is mij niets bekend. Vgl. de Inleiding, blz. CXVII noot 1.

p. 408 reg. 10 v. o. **(f. 191).** — Hiervóór is in te voegen de plaats over het Seminarie te Keulen, die ik in de noot op p. 469 heb afgedrukt.

p. 409 reg. 8 v. o. **N.** — d. i. Carolus Roduan, a Berligem, vroeger deken van Gent. Hij werd later naar Brugge verplaatst, en bisschop aldaar. Aan de Zeeuwen liet hij zich weinig gelegen liggen. Zie Havensius, de erectione n. episcopatuum, p. 58.

p. 410 reg. 8. **rector collegii.** — Carolus Scribanius.

Zie p. 361. De wereldlijke geestelijkheid meende, dat hij te Rome kwaad ging stoken. Zie bij Broedersen, V. p. 204.

p. 410 reg. 12 v. o. **eiusmodi literae.** — Slechts in uittreksel bij Broedersen, V p. 207.

p. 411 reg. 18 v. o. **Francisco.** — Dusseldorpio namelijk.

p. 415 reg. 16 v. o. **Jacobus Mijnen.** — Hij heet Jacobus Mijnden, en kwam als Superior in plaats van Arboreus; hij vestigde zich te Gouda; zie bij Broedersen V. p. 205, 210.

p. 415 reg. 9. **Chlqmaax.** — Wilhelmus Leo. **Duelu,** Arboreus. Dit blijkt uit hetgeen hierachter, op p. 420, voorkomt.

p. 416 reg. 2. Lees: **nobis qui tam ... monitis, discessit Duelu et Zhish.** — Ten gevolge van ratures in een kantteekening was de volgorde der woorden onzeker geworden.

p. 417 reg. 13. **Henricum.** — Henricum Theodori, gelijk hij op p. 421 en 423 genoemd wordt.

p. 418 reg. 16 v. o. **Constituti sunt vicarii.** — Bij Broedersen komt onder de Monumenta van het 1e tractaat, p. 259, een brief van Vosmeer van 30 Sept. 1611 voor, waaruit blijkt dat de opengelaten plaats [1]) moet worden ingevuld met Hadrianus ab Oirschot.

p. 418 reg. 3 v. o. **sacerdos quidam.** — Uit hetgeen op p. 430 wordt meegedeeld komen wij te weten, dat Nicolaus Lonius, pastoor te Hoorn, bedoeld wordt.

p. 419 reg. 1. **ut juvenculae mulieris ubera sugeret.** — Een geneesmiddel, dat meer werd aangewend. Toen Alva in 1582 ernstig ziek was, schreef Granvelle den 4en Dec. aan Margaretha van Parma: „l'on craint de sa vie, combien que ce qu'il ha prins le laict d'une femme luy aye donné ung peu d'alégement." Corresp. de Granv. IX p. 395.

p. 421 reg. 10 v. o. **pacta.** — Het verdrag van 8 Maart 1610. Zie de aant. bij p. 399 reg. 3.

p. 421 reg. 7. **de edicto.** — Van 16 Dec. 1609. Zie de aant. bij p. 373, reg. 5.

p. 422 reg. 20. **qui professus est.** — Hetzelfde schrijft

Dusseldorp aan Vosmeer, in een brief van 31 Dec. 1611, bij Broedersen, V p. 210.

p. 422 reg. 15 v. o. **Duelu.** — Ook hier wordt met dien naam Arboreus bedoeld.

p. 423 reg. 8. **quendam Hornanum.** — Jan Jeroensz. Zie de Inleiding, blz. CIX.

p. 423 reg. 12 v. o. **quorum unus.** — Arboreus namelijk.

p. 423 reg. 2 v. o. **Is tam bene officio suo functus est.** — Onze schrijver is ook hier de echo zijner partij. Baudartius, IVe boek f° 189, schrijft: „Als het was ruchtbaer geworden dat de Staten dit verdrach met den Turcschen keyser gemaeckt hadden, soo is dat seer qualick bij velen ghenomen, ende van de Paus-catholicken den Staten ende allen aenhangeren der Gereformeerde Religie ten archsten gheduyt," enz.

p. 424 reg. 3 v. o. **nec ut ageret in mandatis habuit.** — Zie den hoofdinhoud van De Reffuge's instructie bij Ouvré, Documents inédits sur l'histoire du Protestantisme, p. 191.

p. 426 reg. 14 v. o. **diabolus excitavit tragoediam.** — De verdachte was Wilhelmus Stappart, presbyter Embricensis. Zie over het geval de Bat. Sacr. II, p. 55, en vooral de Nota, bij Broedersen, III p. 58 sq.

p. 427 reg. 7 v. o. **nonnulli vero.** — Dit stichten van een stad te Mulheim wekte ook hier veel opziens. Vgl. met het verhaal van onzen schrijver dat van Baudartius, IV blz. 222, 227, en verder passim in boek V en VI.

p. 428 reg. 10 v. o. **Rumoldus et Tempelius.** — Rumoldus van Medenblik wereldlijk geestelijk en Marcus Van den Tempel s. J., beiden te Leiden werkzaam. — **Lod. Makeblijde** te Delft was ook Jesuiet. Zie een belangrijk bericht van hem over de Delftsche katholieken, in Arch. Aartsb. Utr. XIV p. 145.

p. 429 reg. 2. **Inquirentes ... invenimus.** — Over het afkondigen der decreten van het concilie van Trente te Utrecht hebben wij in de Bat. Sacr. II p. 19 de getuigenis van Victor Scorel, een goeden bekende van onzen schrijver, en dien hij in dezen ook gevolgd schijnt te zijn.

p. 431 reg. 7 v. o. **Celebre illud.** — Deze anecdote

staat aan den kant opgeteekend, en behoort niet bij het jaar 1612. Hohenlo overleed den 5en Maart 1606 te IJselstein.

p. 432 reg. 5. **Dominus N.** — Zie de Inleiding, blz. XLIII, noot 1. — Wien Dusseldorp mag bedoelen is mij een raadsel. Van een plan om naast Haga nog een gezant naar Constantinopel af te vaardigen is in de registers der Staten geen spoor te ontdekken, gelijk mij op mijn vraag de heer Chartermeester van het Rijksarchief Hingman welwillend berichtte. Ik heb een oogenblik gedacht, dat Cornelis Pauw bedoeld kon zijn, over wiens aanstelling als consul te Aleppo, en over wiens verhouding tot Haga in die hoedanigheid, juist in 1612 bij de Staten Generaal veel te doen is geweest. Maar hij schijnt mij te jong en te onaanzienlijk om door Dusseldorp als voorbeeld van een politicus aangehaald te worden.

p. 432 reg. 14. **Ultrajectensis decanus.** — Ik meen onder de ratures nog de sporen van den naam Duvenvordius te bespeuren. Johan van Duvenvoorde was kanunnik en sedert 1581 deken ten Dom en overleed in 1600. Zie Van de Water, Plakkaatboek I blz. 198/9.

p. 432 reg. 11 v. o. **Feria quarta.** — Zie de Inleiding, blz. CXVIII.

p. 434 reg. 19. **Erat hoc tempore N.** — Car. Roduan. Zie de aant. bij p. 409 reg. 8 v. o.

p. 437 reg. 10. **in regem Romanorum.** — Zie de Inleiding, blz. CXIX.

p. 437 reg. 6 v. o. **ex his annalibus.** — Zie de Inleiding, blz. XLI.

p. 438 reg. 10. **inter Capucinos guardianus.** — Over dezen heeft Bugge iets meer te zeggen: „Capucinus guardianus Sylvaeducensis, natione Amersfortius, contra professionem protestans, cum haereticis de apostasia agens, ex Clivia captivus Bruxellas reducitur; sed post relapsus Franecerae in cathedram pestilentiae ascendit, solitus dicere, se ficte celebrasse missas, consecratum sacerdotem etc." Bijdr. Bisd. Haarl. I, blz. 244. — Ik heb in Greydanus' Naamlijst der predikanten van de Classis van Franeker te vergeefs gezocht naar iemand, die hier bedoeld kan zijn.

p. 439 reg. 7. **Initio Junii.** — Vgl. de Inleiding, blz. XXXVII.

p. 442 reg. 19. **bbmhumqhhq.** — Ik meen dat oorspronkelijk genoemd stond Wiringus, — Willem van Warighem — een Jesuiet, meermalen in de brieven bij Broedersen en in de Negociatio Jesuitica voorkomende.

p. 443 reg. 1. **In festo s Mariae Magdalenae.** — Van deze voor de Utrechtsche geestelijken zoo gewichtige gebeurtenis spreekt ook Rovenius in zijn Brevis descriptio status van 1616, Arch. Aartsbisd. Utr. I p. 213. Zie vooral de Memoria over deze zaak, uitgegeven door den Archivaris van Utrecht, Mr. S. Muller Fz., in den Oud-Katholiek van Sept. en Oct. 1890, blz. 92, 97, en vgl. ook nog het Tijdschr. van V. d. Monde, 1843 blz. 274.

p. 443 reg. 4. **monitae a me.** — Dit wordt in de Memoria bevestigd: „De procuratrix.. is dick gewaerschouwt, eens voor twee jaren van onsen Frans, daerna menichmael van anderen."

p. 443 reg. 18 v. o. **prout in instrumento** etc. — Opmerkelijk dat ook in de aangehaalde Memoria gezegd wordt: „Op St. Bartholomeus wordt hier die instructie gesonden, die hierbij gevoecht is." De instructie voor het Begijnhof, aan de Memoria annex, dagteekent echter van 9 Aug. 1613.

p. 443 reg. 7 v. o. **sancti Wilhelmi.** — Bedoeld wordt Wilh. Leo s. J., die inderdaad bij de geloovigen zeer hoog stond aangeschreven. In het Breve Chronicon P.P. Missionariorum s. J. in Transisalania, wordt op a°. 1612 het volgende van hem getuigd: „P. Guilielmus Leonius, vulgo de Leeuw, hoc anno non sine opinione sanctitatis mortuus est Ultrajecti... Constat inter catholicos Ultrajectinos, maximos undequaque fieri horum concursus ad illius tumulum; quorum precibus annuit Deus et miraculosis curationibus in dies Guilielmi memoriam dispergit." Arch. Aartsbisd. Utr. VI p. 408.

p. 444 reg. 14. **In medio Augusti.** — Over deze visitatie van Wachtelaer en Dusseldorp, zie de brieven bij Broedersen V, p. 230.

p. 444 reg. 15 v. o. **Delfis.** — Er waren daar vroeger

twee pastoors geweest, van welke Bernard van Steenwijk door Dusseldorp wordt genoemd. Over Stalpaert van der Wiele zie I. A. Alberdingk Thijm in den Almanak v. Nederl. Kathol. 1854, blz. 215 en 1853, blz. 81.

p. 444 reg. 6 v. o. **Leidae.** — Reeds in 1612 hadden de Jesuieten toegegeven, dat geen katholiek zich bij de Universiteit van Leiden mocht laten inschrijven. Dit verhaalt Vosmeer in een brief bij Broedersen, V p. 212.

p. 446 reg. 11. **literas inventas ordines divulgarunt.** — In het pamflet, waarover hij p. 471 uitvoerig handelt. Hetzelfde pamflet bedoelt hij op p. 448 reg. 7.

p. 448 reg. 18 v. o. **placuitque ut conferremus.** — Over hetgeen bij het kiezen van een opvolger voor Sasbout Vosmeer voorgevallen is, heeft de heer Van Lommel een merkwaardigen bundel bescheiden saamgebracht en geplaatst in het Arch. Aartsb. Utr. IV blz. 33 vlg. Zie ook de Inleiding, blz. XC.

p. 449 reg. 18. **In Julio huius anni.** — Voor zoo ver ik heb kunnen nagaan is onze schrijver hier weer danig in de war. Jan Nachtegael schijnt niet menist geweest te zijn maar gereformeerd, en met het Huis der liefde niets uitstaande te hebben gehad. Ook is hij niet wegens ketterij in geschriften (die ik niet van hem ken) aangeklaagd, maar wegens een gesprek met een kapitein in Staten-dienst, Van Dijk, al wandelende gevoerd, en door een anderen kapitein Bouatis afgeluisterd en aan Gecommitteerde Raden aangebracht. Hij had geredeneerd over de drie „impostores," Mozes Christus en Mahomed, en vooral van Christus leelijke dingen gezegd. Naar zijn eigen bekentenis had hij zijn wijsheid opgedaan van een Franschman, die voorgaf een natuurlijke zoon van Henri IV te zijn, en anderhalf jaar te voren zijn gast was geweest, met wien hij in het bijzijn der Alkmaarsche predikanten Adolphus Venator, welbekend, en Willem Pijnacker over die impostores gepraat had. Gecommitteerde Raden deden weldra de zaak over aan het Hof, dat nu ook te Alkmaar een onderzoek instelde. De uitslag van het proces bleef mij onbekend, bij gemis aan meer bescheiden. Dat het Hof, zooals Dusseldorp zegt, over de op te leggen

straf het advies van advokaten zou hebben ingewonnen, schijnt mij vreemd en bezwaarlijk te gelooven; hoewel het aan den anderen kant ook niet aangaat te onderstellen, dat Dusseldorp, die de gebruiken van het Hof zoo van nabij kende, iets geheel in strijd daarmee zal hebben opgedischt. Hoe dit zij, zoo de advokaten geadviseerd hebben hetgeen onze schrijver opgeeft, dan mag Nachtegael God gedankt hebben, dat het katholieke stelsel niet meer werd toegepast.

p. 450 reg. 8. **Accidit ut R^us D^us Rumoldus.** — Tot verklaring van hetgeen volgt dient het bericht van de Bat. Sacr., dat Medenblik ook deken van Rijnland was, en dikwerf te Alkemade, waar toen geen pastoor stond, godsdienstoefening ging houden. Den weg daarheen opent de Zijlpoort.

p. 451 reg. 19 v. o. **Marcus Tempelius.** — Vgl. de Inleiding, blz. CX.

p. 452 reg. 9. **Joannes Nassovius.** — Jan de jongere van Nassau-Siegen, broeder van Maurits den Brasiliaan. Over zijn bekeering tot de Roomsche kerk bestaat een niet onbelangrijke briefwisseling tusschen hem en zijn vader, gedrukt in de 2^e serie der Archives de la M. d. O. N., II p. 409 sq. Hij trad in Spaanschen dienst en overleed in 1638.

p. 452 reg. 13. **apud Ericum Dimmerium.** — Een roomsch advokaat, met een aanzienlijke praktijk. In de Resol. Holl. van 1606 komt hij voor als de advokaat van Prins Maurits' zuster Maria, de weduwe van Hohenlo. In 1609 huisvestte hij 's Prinsen oudsten broeder, Prins Philips Willem; Zie Uytenbogaerts Leven blz. 158.

p. 452 reg. 2 v. o. **Ego te in meam fidem suscipio.** — Dat de Prins zijn belofte is nagekomen en zich ter liefde van Van den Tempel ook voor andere Jesuieten geinteresseerd heeft, blijkt uit Van der Heyden's verhaal. Zie de Inleiding, blz. CXI, noot 1.

p. 453 reg. 9. **Trigautii ... exegesis.** — Nicolas Trigault, s. J., in O. Indië en China werkzaam, heeft over het wedervaren zijner orde in het Oosten een tal van geschriften uitgegeven, bij Jöcher en anderen vermeld. In

1611 verscheen van zijn hand te Keulen Vita P. Barzaei Belgae, e. soc. Jesu, B. Xaverii in India socii. Het zou kunnen zijn dat dit het bedoelde geschrift is.

p. 456 reg. 1. **concionator hereticus.** — Petrus Ceporinus, die zeker al een zeer verdachte rol gespeeld heeft bij het valschelijk beschuldigen van katholieke burgers van Goch. Dusseldorp's verhaal dezer zaak is weer verre van nauwkeurig. Zie prof. Acquoy, Jan van Venray, blz. 199 vlg.; Bibliogr. Adversaria, V blz. 33 vlg. en de zeldzame boekjes (in zijn bezit) die hij aanhaalt. Lambertus is Lambert Charles, Luikenaar in Staten-dienst en lange jaren Gouverneur van Nijmegen. Hij stierf in 1625, kort nadat hij hetzelfde Goch (hetwelk de onzen bij het eindigen van het Bestand hadden ontruimd) op nieuw bij verrassing bezet had. Zie Aitzema I blz. 376, 399. — Hetgeen hier onze schrijver aan Joh. Will. v. Wachtendonck, heer thoe Hulhusen, (zoo is zijn naam voluit) in het bijzonder toeschrijft, was inderdaad het werk van den ontslagen Landraad in het geheel, waarvan hij lid was. Althans, zoo zegt Petronella Exken in haar Tractaet, blz. 118.

p. 460 reg. 2. **an non satis noti sint.** — Over deze om hun werkzaamheid geprezen priesters zie de Bat. Sacr., en ook, bepaaldelijk over hen, die niet in Holland en Utrecht arbeidden, de Brevis descriptio status van 1616, in Arch. Aartsbisd. Utr. I p. 208 sq.

p. 466 reg. 15. **V. Schorelius, probus sacerdos.** — Van zijn ijver, ook in het prediken op het platteland, getuigen de klachten van de Utrechtsche Synode van 1606 aan de Staten. — De predikant van Hagestein had te lijden o. a. van een paap uit Utrecht „heer Victor genaemt", „de huysluyden dreigende met de verdoemenisse ende ban, soo se comen tot 't gehoor van de predicatiën tot Hagesteyn." Tijdschr. van Dr. Vermeulen, I blz. 113; vgl. ook 149.

p. 467 reg. 11 v. o. **Gerestenius.** — Jhr. Aernt van Suylen van Nyvelt, heer tot Geresteyn. — Hoe hem Paulus Geresteinius bestond, van wien op de volgende blz. sprake is, weet ik niet.

p. 468 reg. 17 v. o. **a vigile ... qui ligneo crepitaculo ... obibat.** — Ratelwacht. Buchelius, Descriptio Urbis Ultraj. p. 111, zegt dat die is ingesteld in het begin van 1598, in navolging van het Hollandsch gebruik. Zie ook Van der Monde, Tijdschr. 1837 blz. 392.

p. 468 reg. 3 v. o. **Seminarium.** — Vgl. de Inleiding, blz. XCVIII.

p. 471 reg. 18. **Negociatio Jesuitica.** — Over de aanleiding tot het uitgeven van dit pamflet zie Dr. Knuttel, de Toestand der Nederl. Katholieken, I blz. 108 vlg. Hij geeft de titels op der oorspronkelijke Latijnsche en Hollandsche uitgaven. Er bestaat buitendien een nadruk van de Latijnsche editie „ex Franekeriano exemplari recusum, 1616."

p. 479 reg. 12. **Joannes Gerardi Stempelius.** — Zie p. 425 en de Inleiding, blz LI.

VERTALING VAN ENKELE MINDER GEBRUIKELIJKE WOORDEN.

---

absis p. 88, ronde sluiting van het koor.
accessorius 422, handlanger.
alogista 354, onverplicht tot rekenschap geven.
analphabaeus 353, die niet lezen of schrijven kan.
apocha 289, kwitantie.
apothecarius 362, winkelier.
aquaria navigia 76, waterschepen.
catinus 331, kom, nap.
chomarcha 27, dijkgraaf.
clibanus 88, oven.
corus (caurus) 155, westenwind, westen.
corycaeus 126, 455, verspieder.
cymelia 15, 22, kostbaarheden.
cratis ferrea 69, rooster.
dolabra 88, houweel.
dominium utile 37, (te dezer plaatse) pandschap.
dyscolus 370, ontevreden, (van een monnik) geneigd om het klooster te verlaten, weglooper.
encenia 133, 377, kermis, dag der kerkwijding.
epibata 65, schepeling.
ericetum 78, 341, heide.
evirare 38, ontmannen, ontdoen van iets eigendommelijks.
ferculum 318, buffet.
foemoralia 74, broek.
in foribus 31, in aantocht, ophanden.
fornix templi 20, kerkgewelf.

frustra 424, zonder bedoeling.
justitium 359, stilstand, bestand.
κωφὸν πρόσωπον 242, niet sprekend acteur.
latrunculator 79, hangdief, beul.
librare 24, 41, mikken.
licentia 319, waardigheid van licentiaat.
marmor lunense 26, carrarisch marmer.
nassa 165, *nassa mercatoria* 204, mars.
nona 16, kerkdienst van drie uren namiddag, noen.
nux avellena 356, hazelnoot.
operarius bajulus 15, 57, zakkendrager.
orphanotrophium 35, weeshuis.
pugillares 74, 149, zakboekje, aanteekenboekje.
reguli 228, realen.
rumusculus 13, verkleinwoord van *rumor*, praatje.
satum canabinum 253, zaaiveld met hennep; een kamp hennep.
sellularius opifex 5, 26, 107, arbeidsman van de minste soort, daglooner.
sphaeristerium 138, kaatsbaan.
suggrunda 339, goot.
symmista 189, geloofsgenoot.
tenacula 123, haken en oogen.
testudo 223, gewelf.
thorax 123, borstrok.
tmocica 311, samaar (?).
ad triremes 30, 84, naar de galeien.
uniones 204, kleinooden (hier met zinspeling op de unie).
vexa 453, (= vexatio) vervolging.
xenodochium 33, gasthuis.

REGISTERS.

I. BLADWIJZER DER VOORNAAMSTE ONDERWERPEN.

Aalst in 1566, blz. 44, 53.

Admirant van Arragon gevangen en smadelijk behandeld 271; door Nic. Wiggerius, roomsch priester, bezocht 300; losgelaten met kwade bedoeling 306.

Adriaens, Corn. (Brouwer) gewoonlijk Broer Cornelis genoemd, minderbroeder te Brugge 15; sterft 187; schandboekjes op zijn naam uitgegeven 187.

Aerschot, Hertog van, snedig gezegde van hem over Alva's standbeeld 97.

Aeswijn, Reinier, zie Braeckel.

Afflighem abdij van, haar inkomsten eerst door Granvelle genoten 93; later door Oranje.

Afzwering van Philips door de Staten op voorstel van Oranje 184; misdadigheid hiervan; onzinnigheid der monarchen die hen niettemin begunstigen 185; ook katholieken zweren af, van den koning zelven daartoe verlof bekomende 185.

Albertus van Oostenrijk, landvoogd van België, te Brussel ingehaald 247; vredelievend maar door de Staten smadelijk afgewezen 247, '8; huwt Isabella en verwerft met haar de regeering der Nederlanden 256; bij hem hebben de ketters uit het Noorden te veel invloed 344.

Alençon. Zie *Anjou*.

Alkmaar tijdens de beeldstormerij 31; in 1572 martelaars aldaar 108.

Alva, hertog van, zijn komst gevreesd 85; zijn confiscatiën schadelijk ook voor de geestelijken 89; zijn handelwijs met Egmont beoordeeld 91; zijn ijveren voor den tienden penning beoordeeld 94; richt zijn eigen standbeeld op, snedig

zeggen daarover van Aerschot 97; door den Paus voor zijn geloofsijver beloond 97; wenscht zich een opvolger 98; als die benoemd is, vermindert zijn gezag 98; vordert den 10^{en} penning met gematigdheid in 100; toont zich jegens de gevangenen genadig 104; beveelt den welgezinden uit de afvallige steden van Holland te wijken 113; blijkbaar misleid door verraderlijke raadslieden 114; meer krijgsman dan staatsman 114, 128; naar Spanje terug, zijn groote deugden 127; sterft 192.

Amersfoort, een roomsche godsdienstoefening aldaar gestoord 374.

Amsterdam, beeldstormerij aldaar 26; gebeurtenissen na de beeldstormerij 34, 46, 47, 60, 67; Brederode aldaar 69 en vlg. 76, 81, 93; aanslag in 1568 door de ketters beraamd 93; tegen den 10^{en} penning 103; na de pacificatie 149; door de geuzen benauwd en in zijn handel belemmerd 151; aanslag op de stad van Ruichaver en Hallink mislukt 152; satisfactie 156; in strijd met deze de regeering en de godsdienst veranderd 157; Eggius aldaar gevangen genomen 294, en de stad met pest bezocht 297; de katholieke jeugd gedwongen ter kettersche preek te gaan 305; aan de beide Luthersche gemeenten vrije godsdienstoefening ontzegd 329; erkende toeleg van den magistraat om alle roomsche geestelijken te bedreigen en te verdrijven 351; tegen vrede en bestand, om de voordeelen uit de O. Ind. comp. 354; Hertog van Mantua in 1608 niet ontvangen 358; uit Spanje verdreven Mooren ontvangen, en dezen het bouwen van een moskee veroorloofd 388; ontevreden met zijn plaats in de St. v. Holl.; zoekt zich tot hoofdstad te verheffen 395.

Anjou, Hertog van, 161; door de Staten Generaal tot hoofd aangenomen 179; op voorwaarden, die hem aan dezen ondergeschikt maken 180; niet naar den zin der ketters, goed katholiek 189; Fransche furie 194; opnieuw met Oranje en de Staten in onderhandeling 195.

Ankeveen ligt half onder Holland, half onder het Sticht, is geheel katholiek, godsdienstoefening aldaar 335.

Anna van Oostenrijk te Nijmegen 98; haar zoon Diego sterft 192.

Antwerpen, beeldstormerij aldaar 18, 30; na de beeldstormerij 40; Spaansche en Duitsche predikanten aldaar 115; onlusten in 1567 79, 329; Spaansche furie 143, eed van de geestelijkheid afgevorderd 160; mishandeling van die dezen weigeren 161; godsdienstvrede van Mathias en zijn gevolgen aldaar 162; de roomsche godsdienst in 1581 verdrukt 183; op verlangen van Anjou eenigermate begunstigd 190; Fransche furie 194; Biron geweerd, Marnix burgemeester 196.

Arboreus Hadr. (Boom) van Hoorn, s. J., te Groningen tijdens het beleg, later opvolger van Joh. Bergius in Holland 283; door Haen den verspieder nagespoord 338; een der partijen in het bijleggen van den twist tusschen de wereldlijke geestelijken en de Jesuieten 380; Vosmeer's brief aan hem over deze zaak 381; zijn nederig antwoord 389; zijn houding in 1611 415, 420, 423; door den Aartsbisschop van Mechelen een onruststoker geheeten, die uit Holland diende verwijderd 422; stookt voortdurend onrust 423, 424. — Hij wordt ook met den naam van Duelu aangeduid.

Aremberg graaf van, stadhouder van Friesland 63, 75.

Arminius 335; zijn lotgevallen 341; volgt de leer van katholieken, van Suares inzonderheid, 336; over zijn zaak synode te Dordrecht gehouden 340; synode te Utrecht 344; verder getwist en tusschenkomst der St. v. Holl. 347, 348, 352, '3; hij sterft 385; van welke partij, de zijne of die van Gomarus, de overwinning voor de katholieken verkieselijk 349.

Assendelft, Adr., pensionaris van Haarlem, gevangen, over Leiden naar Delft gevoerd en daar gedood 221, 125.

Bayus, Michael, 160; bij de heilige stoel aangeklaagd wegens kettersche leeringen en berispt, ten onrechte volgens onzen schrijver en volgens S. Vosmeer 175.

Bartholomaeus, dominikaner te Utrecht, door de geuzen mishandeld 88.

Beeldstormerij, te St. Truien voorgenomen 10 18; begonnen in Vlaanderen 18; te Antwerpen 18; te Middelburg 21; te Lier 23; te Leiden 24; te 's Hertogenbosch 25, 37; te Breda 25; te Gent 25; te Mechelen 25; te Amsterdam 26, 34, 36; te Oudenaarden, Door-

Buyck, Joost, burgemeester van Amsterdam 47, 83; in 1578 verbannen 157; naar Leiden geweken 48.
Buyck, Pompejus, 294.
Buyck, Veronica, 301.
Buys, Paulus, pensionaris van Leiden 49, 51; advokaat van Holland, zijn sterfbed 142; bij Leicester gehaat 211; zinspeling op zijn naam in een rijmpje 211.
Buytenwech, Jan van, oom van Fr. v. Dusseldorp, te Leiden woonachtig 358; mede-reeder van een schip 228.
Buth, Hendrik, kanunnik van St. Marie te Utrecht, later burgemeester der stad, wil het Abraham-Dole klooster opheffen; kwade apostaat 290; zijn afkomst 168.
Cadix, schandelijke plundering der stad door de geuzen 255.
Calvinus, Justus, neef (?) van den grooten heresiarch, tot het katholicisme bekeerd 268.
Calvinus, Jacob, kettersch predikant te Gouda 57, 58.
Calvinisme zie ketterij.
Canneman, protestant te Middelburg, zamelt aalmoezen in ten behoeve der bij Nieuwpoort gevangen Spanjaards en wordt deswegens vervolgd en gestraft 273.
Canter, Dirk, burgemeester te Utrecht in 1610, 393, '6, '8, 406.
Capucijnen, halen hier geen aalmoezen op 404; een gardiaan der orde geneigd tot afval 438.
Casembroot, J., edele van het Compromis, te beklagen 29.
Casembroot, Reinier, (l. Leonard) raadsheer, booze ketter 279.
Castro, Nic. de, Bisschop van Middelburg 21; tegen den 10en penning 102.
Castro, Jac. de, aanbevolen voor Bisschop van Roermond en gekozen 387.
Cater, Dirk, Calvinist te Utrecht in 1566, 26; ter dood gebracht (onjuist) 83.
Catechismus, kettersche. Vele exemplaren daarvan uit Deventer te Utrecht ingevoerd 43.
Champagney, broeder van Granvelle, voor zijn hulp aan Oranje naar verdienste gestraft 172, 173.
Christina, (eigenlijk Augustina) huishoudster bij Viglius 15; omkoopbaar 148.
Christus is opgestanden, oud paaschlied, 57.
Clesius, Mr. Jac., roomsch burger van Haarlem 254, 466.
Cloesius, Petrus, (Van der Cloes) katholiek burger te Utrecht 293.

Coggeman, Mr. S., uit Haarlem gebannen 354.
Collegium Willebrordi et Bonifacii, zie Seminarie.
Collegium Theologicum te Leiden opgericht, oproerigheid der kweekelingen 229.
Comedia vetus, pamflet, 429.
Compromis, edelen van het, besluiten tot den beeldenstorm 18; schijnen de beeldstormers ter neer te zetten 31; werven in Duitschland 32; worden te vergeefs van de beeldstormerij vrijgepleit 34, 40; nieuwe eed aan den koning van hen gevorderd 65; velen te Amsterdam 73.
Confessie, Geloofsbelijdenissen van verschillende protestantsche secten, door katholieke geestelijken weerlegd 46.
Copallius, Nic. (lees: Will.) vicaris van den Bisschop van Haarlem, geprezen 275.
Corrano, te Antwerpen, 45.
Cousin, Jacob, beeldstormer te Utrecht 26, 27, 67, 83.
Covarruvias, Didacus, rechtsgeleerde, sterft 155.
Cuyck, Henr., bisschop van Roermond, overleden; quaestie omtrent zijn opvolger 386.
Cuyck, Mr. Corn., broeder van den bisschop, advokaat bij het Hof van Holland, met den schrijver bevriend 251, '2, '3.
Cuyck, Mr. Joannes, roomsch geestelijke, uit Utrecht gebannen 374; misschien dezelfde van wien ook op p. 385, '6 en 399 de rede is.
Culemborg, Floris van, beeldenstormer 33; heeft Floris v. d. Haer, den geschiedschrijver, ten doop gehouden 34.
Cunerus Petri, bisschop te Leeuwarden, zijn wedervaren aldaar 99; gevangen, ontsnapt, sterft te Keulen 155.
Daems, Pieter, van Rotterdam, door een Jesuiet op den dwaalweg gebracht 442.
Davelaer, Clemens, te Amersfoort een godsdienstoefening in zijn huis gestoord 374.
Delft in 1566, 36, 52, 54, 63, 85; Delftsche reeders nemen deel aan de scheepvaart op Spanje en lijden in 1593 schade 233; de Vicaris Vosmeer aldaar bij zijn vader gezocht 277, '9; Pastoor v. Steenwijck aldaar aan zijn domicilie gezocht 322; weinige katholieken onder twee pastoors aldaar tot een hoog bedrag beboet 355; overeenkomst met den schout in 1612 gesloten 428.
Deventer Lutherschen aldaar in 1566 38; de kerk van

St. Maria voor afbraak verkocht 304.
Dimmer, Erik, roomsch advokaat in Den Haag, 142, 452.
Dirksen, Hendrik, van Amsterdam, lasteraar van Vosmeer en de aan dezen onderhoorige geestelijken in 1611 417, 421, 423.
Does, Jan van der, zijn lotgevallen, 129; te recht gewezen door den Poolschen gezant in 1597 256.
Donellus, hoogleeraar te Leiden 218, '9.
Doornik, door Parma veroverd; zijn gewaande bisschop verdreven naar Holland 184.
Dordrecht, zijn syndicus in 1566 weldenkend 8; vrij gebleven van ketterpreek in dat jaar 14; Nieuwe kerk verbrand 89; de katholieke jeugd gedwongen ter kettersche preek te gaan 305.
Dorp, Arend v., zijn leven en karakter 141; hij sterft; nog eens over zijn karakter 271.
Drenckwaerd, te Dordrecht regent, geprezen 14.
Drillenburg (Willem van Drielenburg) burgemeester te Utrecht, welgezind jegens de katholieken 443.
Droogmakingen in Frankrijk door Hollanders 255.
Duifhuis, Hubert, pastoor te Rotterdam 15; te Utrecht pastoor van St. Jacob, gaat openlijk tot de ketters over 163; doch preekt niet tegen de roomschen 164.
Duinkerksche kapers, uit weerwraak wreed tegen de Hollandsche schippers 334.
Duyst, Beatrix, roomsche dame te Utrecht, van wie zich Vosmeer bedient bij het voeren van zijn correspondentie 278; in haar huis de Vicaris gezocht 281.
Duivel, met de ketters in verbond, 20, 108; heeft de kettersche predikanten te onderwijzen, te Gouda, 124; kan wél door Roomsche geestelijken, niet door kettersche predikanten uitgeworpen worden 220, 307, 226; Lutherschen zoowel als Calvinisten aan hem onderdanig 329; door hem bezeten vrouwen kwellen Gerobulus 326; hij speelt een rol bij de begrafenis van den ketter Diekeman te Maartensdijk 329; en bij het vasten van Eva Tielmans dochter te Meurs 440.
Duivel, naam van een Hollandsch officier, door plunderen rijk geworden 205.
Duvenius, (Johannes van Duiven) oom van Adalb. Eggius, te Haarlem 295, 398, 301, 308.
Dusseldorp, Fr., schrijft de Annalen in 1615, 10, 224, 225; ziet Alva's standbeeld

97; ontvangt het vormsel 100; wijkt met zijn moeder naar Brabant 114; keert naar Leiden terug 147; ziet er den weesjongen van het beleg in optocht 133; ziet Leicester's intocht te Leiden 208; wordt licentiaat in de rechten en vestigt zich in Den Haag 248; verkeert daar in moeilijkheden met de regeering en gaat te Utrecht wonen 253; woont een godsdienstoefening bij te Ankeveen 335; wordt in kerkelijke zaken betrokken passim; wordt tot geestelijke geordend in 1609 388; acht zich bijzonder gehaat en aan vervolging blootgesteld 423; ziet te Emmerik een processie in 1612 433; bezoekt te Meurs Eva Tielmansd. 439; vermaant te vergeefs de Utrechtsche nonnen tot voorzichtigheid 443; is uit op kerkvisitatie in Holland 444; bedrijvig bij het kiezen van een opvolger voor S. Vosmeer 448; gaat hierover in commissie naar Brussel; trekt naar Emmerik 449; predikt er met grooten toeloop 453; reist over Utrecht naar Leiden 454; wordt gewaarschuwd dat hij te Emmerik niet veilig is 455; wijkt naar Keulen 456; blijft daar wonen 479; is in 1617 tijdelijk te Leiden 225, 226; Zijn geschrift tegen het gemengd huwelijk 379. Zijn geschrift over echte en valsche wonderen 332. Zijn moeder, weduwe reeds voor zijn geboorte; door een beroerte getroffen 250; sterft 346. Zijn oom (avunculus) zie Buitenwech; zijn oom (patruus) zie Montfoort.

Duvenvoorde, Joh. van, deken ten Dom te Utrecht, onverschillig in godsdienstzaken 432.

Duvenvoorde, heer van Warmond, houtvester sterft 436.

Eggius, Adalbert of Elbert, vicaris van het bisdom van Haarlem, hervormer van misbruiken 275; in geschil met het kapittel 276; door den Vicaris Apostoliek en den Nuntius in het gelijk gesteld 178; bespied door Haen 293; te Amsterdam ten huize van Pompejus Buyck gevat 294; voor Vosmeer aangezien, ondervraagd en naar Den Haag gevoerd 295; onderweg te Leiden door de ketters beschimpt 296; lang gevangen gehouden, Amsterdam intusschen met pest bezocht 297, 308; had ten aanhooren van zijn oom Van

Duiven te Haarlem (295) voorzegd wat hem nu gebeurde 298; zijn voorbeeldig vroom gedrag in den kerker 299, 300; bestemd om gepijnigd te worden 301; doch dit door toedoen van Brederode voorkomen 302; aangezocht om een groote som als losgeld van de katholieken te verzamelen 203; eindelijk losgelaten en uitgebannen, wijkt naar Keulen 331; verdienstelijk jegens het seminarie voor Hollandsche geestelijken 293, 321, 397; is tijdelijk te Amsterdam in 1605 337; wijkt voor goed naar Keulen 346; sterft aldaar hoog geëerd 397.

Egmond, graaf van, tegen de beeldstormerij 29; niet kwaad doch onvoorzichtig 33; te Dendermonde 52; oordeel over hem van den schrijver 90.

Embden, in geschil met den graaf van Oostvriesland, door de Staten Generaal geholpen en bezet 245.

Emmerik, Vosmeer daarheen 410, 419, 425; luisterrijke viering aldaar van den sacramentsdag in 1612, 433; door Maurits ingenomen 449; Dusseldorp vestigt er tijdelijk zijn verblijf 449; voor den sacramentsdag van 1615 groote toeloop daarheen 457; harde regeering aldaar van den keurvorst van Brandenburg 406, 457.

Ends, Jacob van den, landsadvokaat, zijn proces 92.

Engelschen, na 1586 benadeelen onzen handel, brengen onze koopvaarders op en verklaren ze ten onrechte voor goeden prijs 207; onder Leicester bevriend met de Spaanschen 206; hun verhouding in 1601 tot de Nederlanders 274; een Engelsch misdadiger te Rotterdam uit partijdigheid te licht gestraft 289; Engelsch krijgsvolk herwaarts, hoe geprest 307; Elisabeth doodelijk ziek. Jacobus voorziet zich in Holland van wapenen, voor het geval dat zijn komst op den troon betwist mocht worden 315; hij vreest de puriteinen, die in grooten getale naar Holland uitwijken 347.

Enschede, Hugo van, ketter te Utrecht, van niets een rijk man geworden 210.

Ernst van Oostenrijk, landvoogd van Belgie, zijn prachtige intocht 234; zijn pogingen om tot vredehandel te geraken 234; verraderlijke gezindheid onder zijn gevolg 246.

Essius, *Essenus*, (Van Esch)

Arnoldus, kanunnik van St. Jan te Utrecht, door de Leicestrianen verbannen 211; in onderhandeling uit naam van Vosmeer met de Jesuieten 380, 386, 387; overleden 416.

Everdingen, Jacob, pastoor te Huisen in Cleefland 439.

Filidinus, zie Puccius.

Flerontinus, Franc., Provinciaal der Jesuieten in België, inschikkelijk van aard 399.

Fodina, de Veenen, landstreek tusschen Amsterdam Leiden en Woerden, waar vele katholieken wonen 236.

Foeit, Floris, voornaam katholiek burger te Utrecht, 294; lastig gevallen wegens godsdienstoefening te zijnen huize 332.

Frederik Hendrik, Prins, geboren 197; bijzonderheden van zijn doop 197, '8; belegert Utrecht in 1610 396.

Geertruid, abt van St., zie v. d. Linden.

Geertruidenberg, in 1573 door de geuzen genomen, moedwil door hen bedreven 127.

Geestelijken, roomsche, tijdens de troebelen sommige tot de ketters overgegaan 38; vele niet zuiver van leer of van gedrag, 85; verordening omtrent hun haardracht 93; hun onzedelijkheid 97; minder geschikt voor staatsbedieningen 139; hun bastaards doorgaans slecht 164; Utrechtsche kanunniken, voorheen reeds wereldlijk, huwen later 168; als geestelijken afvallen, dan de ergste ketters, 291; een Leuvensche minoriet komt te Middelburg en wordt ketter, doch heeft niets dan goed van den gardiaan en het klooster te getuigen 313; wat de Jesuieten aan de seculieren te laste leggen 362; hoe die aanklacht wordt weerlegd 367, 370; bedriegers die zich voor geestelijken uitgeven 402; de verrichtingen der Hollandsche geestelijkheid in 1613 te boek gesteld 437; wie de voortreflijkste hunner in 1615 460.

Gent, beeldstormerij aldaar 25, 32; executie van beeldstormers 87; van 1576 tot 1587 zonder bisschop 138; pacificatie van Gent, haar bewerkers 140; onlusten na den godsdienst vrede, vernieling van kloosters 169; Datheen en Imbise 170; wijken uit naar Jan Casimir 172; de orde er door Oranje hersteld 173.

Georgius, Delftsch minderbroeder, te Gouda in 1567 54.

Gerards, Balthasar, zijn hel-

dendaad 198; zijn marteldood 200; zijn uiterlijk 202; zijn ten toon gesteld hoofd weggehaald en bewaard 202.

Gerestein, Zie Zuilen.

Gerestein, Paulus, geestelijke te Utrecht 468.

Gerobulus, predikant te Utrecht, verklaart het bezeten zijn en uitwerpen van duivels voor bedrog 326; geeft een boekje uit, waarin hij tot maatregelen tegen de katholieken aanspoort 327.

Glippers, 147 onstaatkundig edict van Alva dat hen tot uitwijken noopt, 113, 131; slecht in Brabant ontvangen 114; ten slotte echter er beter aan toe dan de blijvers, 115; uit Den Haag alleen trekken 4000 weg 115; redden sommige ter dood verwezenen uit de Haarlemsche bezetting 126; worden door Oranje teruggeroepen op straf van confiscatie 128; die uit Leiden houden zich tijdens het beleg te Warmond op 133; bezorgen dat de stad niet bij storm wordt genomen 132; Godsoordeel over dit hun onverstand 133; beschuldigen Valdes bij Tassis, 134; na de pacificatie in Holland terug en in hun goed hersteld 147.

Goch, mishandeling van katholieken aldaar; de kettersche predikant dien ten gevolge verdreven 456.

Gooiland. De bevolking aldaar grootendeels roomsch 431.

Gorkum, Gorkumsche martelaars, hun gebeente naar Brabant weggevoerd 110; burgers die den stervenden katholieken plegen bij te staan uit de stad gebannen 334; om de pest door de Jesuieten zelden bezocht 367.

Gouda, geen ketterpreek aldaar in 1566 14; geen beeldstormerij 39, 57; kettersche onlusten 57; de ketters onrustig na de komst der watergeuzen in Den Briel 106; Van Swieten aldaar, diens mishandeling van geestelijken 107; de duivel verlaat er een door hem bezeten vrouw om de kettersche predikanten te gaan onderwijzen 124; een godsdienstoefening in de stad door den schout gestoord 436.

Granvelle, neemt bezit van de abdij van Afflighem 93; bij zijn afwezen door den aartsbisschop van Kamerijk bij het wijden van den bisschop van 's Hertogenbosch vervangen 96; opgevolgd door Hauchinus 184.

's Gravenhage beeldstormerij

aldaar 28; protestantsche martelaars 86; tal van uitgewekenen in 1572 115; katholieke godsdienstoefening in 1612 gestoord 430; opschudding bij een gereformeerde preek in 1612 432.
Gravius, (Hendrik De Graeff) zaakgelastigde van Vosmeer en Rovenius te Rome 464.
's-Grave (Willem), abt van St. Michiel te Antwerpen 149.
Grift, Grebbe, wanneer en waarom gegraven 243.
Groningen, de stad over aan de Staten Generaal, onder welke voorwaarden 236; de roomschen en andere niet-Calvinisten verdrukt 287; dit door Caspar Coolhaes openlijk afgekeurd 288.
Guido, episcopus Rodiensis, Nuntius apostolicus. Zie Bentivoglio.
Haen, (Nic. Pietersz.) van Rotterdam, verspieder en aanbrenger van katholieke priesters 223; voorzien van een commissie van Maurits 325, 339; zijn verraderlijke handelwijs 294, 322, 325; uit Utrecht weggejaagd 325; te Gouda 337.
Haarlem, in 1572, Van Schagen en Assendelft gevangen en naar Delft gevoerd 121; hun einde 125, 126; beleg der stad 126; haar Satisfactie 144; niet nageleefd 145; geschillen onder de katholieken aldaar 275; kloppen aldaar onordelijk 275, '6, 300, 326; kerksieraden van St. Barbara in beslag genomen 300; Haarlemsche katholieken van booze plannen verdacht in 1612 432.
Hadrianus. Zie Oirschot.
Haga, ambr. te Constantinopel, zijn bedrijf aldaar 423.
Hagius, Corn., ontvangt een capellanie te Haarlem 276; predikt aldaar, wordt beboet 283; matigt zich te hoog gezag aan en misdraagt zich met de geestelijke zusters, waarvoor hij wordt geschorst 360; gevolg hiervan 365, 371.
Half-Leiden, Joann., zijn karakter 130.
Haraeus, (v. d. Haer) Flor. de geschiedschrijver, omstreeks 1606 in Holland in het belang van den vrede 34; zijn geschiedenis de initiis tumultuum genoemd 224.
Hattem, Joh. v., kettersch leeraar, bekeerd tot de roomsche kerk, met zijn gezin naar Brabant en daar gestorven 408.
Hauchinus, Joannes, aartsbisschop van Mechelen en schrijver van een pastorale 184, 215.
Heermale, Floris, Utrechtsch kanunnik, 165.

Helsdingen, Hendr. van, burgemeester te Utrecht in 1610 393, '6, '8, 406.
Helvetius, Joh. Clem., bedelaar te Utrecht, door de H. Maagd van Scherpenheuvel genezen 331.
Hemert, Van, commandant van Grave, beschuldigd van die vesting zonder noodzaak te hebben overgegeven, ter dood gebracht 212.
Hendrik IV van Frankrijk trekt Hollandsche katholieken naar zijn land 255; ondersteunt de Staten Generaal met geld 330; beveelt aan de Hollandsche regenten den Hertog van Mantua aan 358.
Hendriksen, Hendrik, onkundige en onzinnige ketter 349.
's Hertogenbosch, beeldstormerij aldaar 25; onlusten in 1579, waarin de katholieken de bovenhand houden; bevrediging met Parma 170.
Hey, Florens, kanunnik van St. Pancras te Leiden, hoort onrechtzinnigheden uit den mond van Leoninus 203.
Hoogeveen, Gerard, pensionaris van Leiden, beveiligt de dominikaner nonnen bij het ontzet 134; bezoekt Oranje tijdens zijn ziekte te Rotterdam 135.
Hohenlo, graaf van, sterft, den roomschen niet ongenegen 431.
Hollandsche gezegden en rijmen: „Christus is opgestanden" 57; „Al waer ick van hondert dusent man" 86; „wij hebben die cruywagen vergeten" 157; „guesken, guesken, bedect u nuesken" 141, 204; „die nyet en sijn wil verheert" 206; „wert buys geen boot" 211; kloppen beter klappen geheeten 322.
Hoogstraten, graaf van, te Mechelen in 1566 39; te Antwerpen 40; te Dendermonde 52; gedoogt dat de geuzen te Antwerpen werven 79; stelt in 1567 v. d. Mylen op losgeld 92.
Hoorn, in 1566, 52; omstreeks 1607 de regenten bijzonder welwillend jegens de roomschen 350.
Hout, Jan v., secretaris van Leiden, zijn karakter 130.
Hovius, Matth., aartsbisschop van Mechelen, verlangt in 1611 een conferentie ter bijlegging van de geschillen tusschen Vosmeer en de zijnen met de Jesuieten 410, 422.
Huy, verrassing van, 244.
Huyter, Joann. de, glipper uit Delft 116; in zijn huis woont later Hohenlo 247.
Imbise te Gent 171; hem toegeschreven libel tegen

Oranje 180, 190, 191, 193.
Isabella, dochter van koning Philips, huwt Albertus van Oostenrijk en brengt hem de Nederlanden aan 256.
Jacobus van Schotland en Engeland, koopt hier te lande wapenen 315; volgt Elisabeth op, schijnt aanvankelijk tot de katholieken te neigen 320; misnoegd op de Staten Generaal, omdat zij met de puriteinen heulen 323, 347.
Janssenius, Corn., bisschop van Gent, 92, 94, 138.
Janssonius, Jac., prof. theol. te Leuven; zijn brief aan S. Vosmeer over de geschillen tusschen de wereldlijke geestelijken en de Jesuieten in Holland 410; zijn verhouding tot Dusseldorp 411; diens brief aan hem 419.
Jaureguy, Jan, zijn aanslag op het leven van Oranje 190; zijn vroomheid 191.
Jeannin, Fransch gezant, in het belang der katholieken aangesproken, belooft zijn bescherming 374; door Vosmeer geraadpleegd of deze in Holland zou wederkeeren, ontraadt dat 375; doet een goed woord voor de katholieken bij de Staten Generaal en ontvangt toezeggingen, doch voorwaardelijk 375; zijn gedrag niet goed te keuren 376.
Jeroen, St., te Noordwijk vereerd 154.
Jeroensz., Jan, van Hoorn, om het geloof vervolgd 153; in 1616 nog in leven 154; een vriend der Jesuieten 423.
Jesuieten, in 1592 op verzoek van S. Vosmeer herwaarts; eerst nuttig werkzaam, later oorzaak van veel moeilijkheden 232; uit Groningen gebannen 236; uit Frankrijk in 1594 verdreven maar spoedig teruggekeerd en bij Hendrik IV in gunst 242; plakkaat tegen hun verblijf hier te lande 249; zij geven door hun onvoorzichtig optreden aanleiding tot vervolging 304; keuren het in Vosmeer af dat hij zeker iemand weigert te ordenen 312; gaan niet naar afgelegen plaatsen, waar zij noodig zijn, maar blijven waar zij het goed hebben 403; loopen de aanzienlijken na en veronachtzamen de minderen 340, 403; dienen de sacramenten toe als gewone pastoors 340; om hen geschil tusschen den Paus en Venetië 343; te Amsterdam zij die voor een hunner borg blijven zwaar beboet 344; zij veroorloven aan rijke katholieke kooplieden aandeel te hebben in de O.-

Ind.-Compagnie 344; minachten de gevestigde priesters 361; klagen over hen ook bij den Nuntius 360; worden beschuldigd van de pestlijders te vermijden 367; eenige verontschuldigen zich bij den auteur 378; de twist tusschen hen en de pastoors (zie op Vosmeer); zagen Vosmeer gaarne naar elders verplaatst 386, 411; wat zij dan verder zouden verlangen 422; Artikelen van overeenkomst in 1610 tusschen hun Provinciaal en Vosmeer vastgesteld 399; spoedig door hen gewraakt en geschonden 421; bij de regeering meer ontzien dan andere roomsche geestelijken 429, 451, '2, '3; bejagen erfenissen 441, 442, 444; intrigeeren om te Leuven de philosophie te mogen onderwijzen 445; verheugen zich over den dood van S. Vosmeer 448; werpen bezwaren op tegen het vergelijk van 1610 457; die door Rovenius worden beantwoord 458; verzachtende verklaring door den schrijver van zijn beschuldigingen tegen de Jesuieten gericht 478, 480. Vgl. verder Bergius, Arboreus, Leo, Tempelius, Scribanius, Mijnden, Meijer en Negociatio Jesuitica.

Johanniter orde, te Utrecht, haar goederen aangeslagen door de Staten 315.

Jubilee in 1576 138; in 1600 te Rome 268, door Pauselijke vergunning een jaar later in de noordelijke provinciën gevierd 284, '5; in 1605 336.

Katholieken, sommige lid van het Compromis 3; katholiek vader op zijn geus geworden zoon verbitterd 68; gedurende de onlusten steeds vreedzaam en oprecht 184; voor hun verkeerde verdraagzaamheid gestraft 133, 194, 236; transigeeren wegens het overtreden der plakkaten met den baljuw of schout hunner woonplaats 239, 355 en elders; het ware beter dit niet te doen 283; plakkaat tegen hun eerdienst van 4 April 1596 249, 293; hun priesters veel ijveriger in het krankenbezoek dan de kettersche predikanten 283; de schooljeugd gedwongen ter kettersche preek te gaan: toeleg om haar onkundig te houden of te bederven 305; zelfs hun huisoefening niet gedoogd 343; hun verhouding tot de Arminianen 349; om hun groot aantal door de ketters gevreesd 360; Utrechtsch plakkaat

van 1608 353; de plakkaten tegen hen vernieuwd in Holland, Gelderland en vooral Zeeland 373; in Groningen en Friesland 374; op voorspraak van Jeannin meer vrijheid hun beloofd 376; in menigte naar Brabant om het vormsel 377; verscherpt toezicht op hun doen en nieuwe vervolgingen 387; plakkaat der St. Gen. van 27 Maart 1612 431; verkoopen van heiligen-beelden belet 435. (Vgl. 230, 241).

Vervolgingen: te Nijmegen 230; te Groningen 236; te Korteraer 236; wegens aalmoezen voor gevangen Spanjaards ingezameld 273; te Utrecht 282, 289; te Haarlem 283; te Groningen 287; te Amsterdam 294; te Goes 315; te Utrecht 322; te Delft 322; te Cokengen 324; te Utrecht 332; te Gorcum 334; te Ankeveen 335; te Leiden 338; te Langeraer 338; te Utrecht 340; te Amsterdam tegen Nomius 350; te Utrecht 351; te Leiden, Dordrecht, Montfoort 352; te Amsterdam 352, '3; te Delft 355; te Utrecht 360, 377; te Amersfoort 374; in meerdere steden van Holland 377; te Amsterdam 387; te Utrecht 423; te Utrecht 429; te 's Gravenhage 430; te Gouda 436; te Utrecht 443; te Rotterdam 445; te Arnhem 449; te Utrecht 453; te Utrecht 466, 468; te Harlingen 471.

Onderlinge geschillen der katholieken, te Haarlem 275; tusschen de seculieren en regulieren 361 en passim; voorwaarden der bevrediging 379; in strijd hiermee gehandeld 386.

Keyting, Willem, geestelijke te Utrecht 419; ook in Zeeland werkzaam 409, 427.

Keyting, Walter, broeder des vorigen, nacht en dag voor de kerk werkzaam 364; van het houden eener godsdienstoefening te Utrecht verdacht 431.

Kerksieraden, door Brabantsche geestelijken uit Noord-Nederland weggevoerd 398.

Ketters, (Calvinisten) ketters handelen zooals zij koning Philips verwijten gehandeld te hebben 10; uit hun aard leugenaars en lasteraars 12; beroemen zich meer door logen dan door de wapenen gewonnen te hebben 12, 131; lokken arme katholieken door hun geld te geven naar hun preeken 63; beginnen te prediken 14; vrienden van den duivel 20, 108; huichelen in 1567

na het stellen der onlusten 85; geven valschelijk voor, dat de katholieken zich verplicht achten hun geen woord te houden 128, 178; zijn voorspoedig hier, doch zullen hiernamaals des te zwaarder gestraft worden 136; synode te Dordrecht in 1578 162; de vinnigste ketters worden in de best katholieke steden gevonden 170; de ketters plegen valsche geruchten te verspreiden van moordaanslagen op hun overheden 196; spelen met de heilige sacramenten 197; hun synode onder Leicester 208; zijn bij hun opkomst streng te vervolgen, anders vervolgen zij later de rechtgeloovigen 236; hun ergernis over het stichtelijke jubilee te Rome in 1600 268; vele der aanzienlijksten smaden hun predikanten op hun sterfbed 272, 432; die predikanten verzuimen het bezoek der pestzieken uit bangheid 282; Lutherschen en Menisten te Groningen door de Calvinisten verdrukt 288; Lutherschen te Amsterdam verdrukt 329; zoo ook te Haarlem en Dordrecht 331; hun scheuring in Arminianen en Gomaristen 336; (zie verder op Arminius); op de synode te Rotterdam schandelijk hooge vertering 340; het voorgeven dat zij het geweten en de vrijheid ontzien in strijd met hun handeling 343; zij laten aan hun wereldlijke overheden toe wat zij aan de kerkelijke indertijd betwistten 347, '8, 353; de aard van hun leer komt aan het licht bij de Arminiaansche twisten 435; een nationale synode ophanden 352; in aantal en in aanzien staan zij verre ten achter bij de katholieken 360; sommigen te Amsterdam laten zich door de uit Spanje verdreven Mooren bekeeren en besnijden 388; in hun hart niet afkeerig van inquisitie 449.

Ketterij, uit haar aard tot oproer geneigd 5, 184, en tot democratie 180; een kanker gelijk, die niet met zachtheid maar met staal en vuur te genezen is 169.

Keulen. kettersche godsdienstoefening daar gestoord 427; synode aldaar gehouden 405; vreemde geestelijken aan toezicht onderworpen 466.

Keulen, (Ferdinand, aartsbisschop van) aan de Jesuieten verknocht 445. Zie ook Seminarie.

Knodsdragers, bijnaam der Nijmegers 16.
Kloosters en kerkgebouwen in Holland na de pacificatie in grooten getale geslecht, waarom 150, 131; in de kloosters voor adellijke jonkvrouwen heerscht zelden tucht 167.
Kloppen (geestelijke zusters) praatziek 322; haar vrije manieren 300, 367, 362; te Haarlem 275, 326; te Delft 322.
Komeet, in 1578 verschenen 155.
Kruiwagen, waarmee men de lieden in de posten kruit 158.
Lacyge, Utrechtsch apostaat 213, 215.
Lafaille, Bernardus, predikant in den Haag, fel antipapist 432.
Lamsweert, Alex. v., katholiek te Utrecht, in moeilijkheid 385.
Ledenberg, G. v., zijn afkomst, leven, karakter 393.
Leeuwarden in 1566, 63, 54; zijn bisschop in 1577 gevangen doch ontvlucht 155.
Leicester, graaf van, in Nederland 206; inhaling en lastig voor de kooplieden 207; te Leiden 208; fraai van gelaat en gestalte 208; laat een nationale synode houden 208; gaat naar Utrecht 210; richt een kamer van financie op 210; omringt zich van uitgewekenen uit Vlaanderen en Brabant 170; verraderlijk tegen de weerbarstigen te Utrecht 211; onvoorspoedig in den krijg 212; gedenkpenning van zijn bestuur 214; keert uit Engeland terug 216; zijn heerschzuchtige plannen 217; sterft 223.
Leiden, beeldstormerij 24; na de beeldstormerij in 1566 en '67 49, 53, 54, 62, 82; processie op Palmzondag 82, 83, 85; onthoofding van een hardnekkigen ketter aldaar 86; in 1572, 108; duivelsch voorteeken aldaar opgemerkt 108; moord aldaar aan Musius gepleegd 118; beleg in 1574 129; karakter van de raddraaiers onder de burgerij 129; waarom niet stormgeloopen op de muren 132; eer aan den weesjongen bewezen 133; Dominikaner nonnen bij die gelegenheid in gevaar 133; Leicester's intocht 208; latere plannen van Leicester op de stad 217; deze vol uitgeweken Vlamingen 217; mislukte aanslag der Leicesterschgezinden 218; op de armade veroverde vlag in de St. Pieters kerk opgehangen 223; Maurits na de ver-

overing van Groningen er ingehaald 241; Engelsche puriteinen richten er een kerk op 347; een roomsche godsdienstoefening ten huize van Sonnevelt gestoord 352; een Leidsche vrouw van een ongeneeslijke kwaal te Scherpenheuvel genezen 356; Hertog van Mantua aldaar 358; v. d. Tempel Jesuiet aldaar 361; (zie verder Tempelius). Godsdienstoefening gestoord in 1612 428; de ingeborenen meestal Arminiaansch, de Vlamingen Gomaristisch 436; staat der katholieken aldaar in 1613 444; voortreffelijk pastoor (zie Medemblik) 450; hoogeschool aldaar gesticht 136, gedoteerd 137; haar eerste professoren en gebouwen 138; de goederen der abdij van Egmont tot haar onderhoud bestemd 150; door Leicester en den Prins van Portugal bezocht 209; Collegium theologicum 228, oproer der alumni 229; een ware kettersche vuilnisbak van Holland, vol van Vlaamsche ballingen, die den gevangen vikaris Eggius beschimpen 296; scheuring tusschen Arminianen en Gomaristen 335 (zie verder op Arminius); quaestie onder de roomschen, of een katholiek zich bij de hoogeschool mag laten inschrijven 379; beslist door Vosmeer 391 en door den Generaal der Jesuieten 444.

Leo, Wilh., (ook wel aangeduid als Chlqmaax) s. J. te Goes ontdekt en beboet 315; te Utrecht gezocht doch ontsnapt 339; had zich niet naar den raad des auteurs gedragen 340; te Montfoort haast gevangen 352; zijn overleg met Van Oirschot in 1611 415, 420; door den schout te Utrecht met verschooning behandeld 429; na zijn dood door Utrechtsche nonnen als een heilige aangeroepen 443; komt meermalen in de Jesuitica Negociatio voor onder de initialen W.W. p. 473 vlg.

Leodius, Godefr., franciscaner, zijn ijver te Utrecht in 1577 en in 1578 146, 164.

Leoninus, *Longolius*, in zijn hart tegen de ketterij 140, 204; zijn sterfbed 141, 204; zijn lotgevallen en karakter 203.

Lessinus of *Lessius*, Leonardus, s. J., prof. te Leuven; ijveraar voor zijn orde 445, 464.

Lidewijde, heilige van Schiedam 26.

Lindanus, W., bisschop van

Roermond, inquisiteur 28; weerlegt de Luthersche confessie 46; grimmig tegen Alva's confiscatiën 89; op het concilie te Utrecht 93; te Roermond gevestigd 96; zijn hervormingen 97; ontvangt Anna van Oostenrijk te Nijmegen 98; naar Rome en van daar terug te Roermond, als Parma de stad herwonnen heeft 176.

Linden, (Johan van der), abt van St. Geertruid te Leuven, 138, 140, 149.

Lingen, onder de ketterij verwilderd, door Vosmeer bezocht en met vormsel bediend 342.

Lipsius, hoogleeraar te Leiden, door Leicester gehoord en onthaald 209.

Lodewijk, de heilige van Frankrijk. Zijn vermaning aan zijn zoon, door Philips van Spanje aan den zijnen herhaald 264.

Longolius, zie Leoninus.

Lonius, Nic., van Hoorn, priester, nauwgezet en daarom in ongunst 418, 430; te Kampen in een godsdienstoefening betrapt en mishandeld 430.

Luik, Jesuieten-school aldaar geopend 446

Lumey, graaf van der Mark, zijn verleden, hoofd der watergeuzen 105; zijn mishandeling van Musius 116.

Lutherschen, tweeërlei secte, te Amsterdam geweerd 329; evenzoo te Haarlem en te Dordrecht 331.

Mabeusius, schilder, 89.

Mahusius, Joan., tot bisschop van Deventer benoemd, zijn nederige vroomheid 99.

Makeblijde, Lodewijk, Jesuiet te Delft 428.

Malderus, Joh., bisschop van Antwerpen, geprezen, 406; welgezind jegens de Hollandsche geestelijkheid 423.

Mantua, Hertog van, in Holland 358.

St. Marie, klooster van, nabij Den Bilt in 1579 vernield 168.

Marie van Buren, Oranje's dochter, huwt Phil. v. Hohenlo 247; in geschil met Maurits over het beheer der goederen van haar broeder Philips Willem 248.

Marius, Leon., van Goes, president van het Seminarie te Keulen 469.

Marnix van St. Aldegonde, republiekein en democraat 1491; bijbelvertaler 141; burgemeester van Antwerpen 196.

Martelaars, kettersche, in 1567, 86, 87; zevenjarige knaap met zijn vader verbrand 86; vier priesters in Den Haag verbrand 100.

Martelaars, roomsche, in 1572,

te Gouda 107; te Enkhuizen 109; Gorcumsche, wat met hun reliquieën in 1616 voorgevallen 110; jongman uit Leiden 125; te Geertruidenberg 126; Joannes Jeroens en anderen in Westfriesland niet voor martelaars te houden 153; Balth. Gerards 200.

Martini, Jacobus, (Jacob Meertense Merling) substituut-schout te Utrecht 466.

Masius, Joannes, bisschop van Den Bosch, in geschil met Vosmeer over jurisdictie 360.

Mathias van Oostenrijk, goed katholiek 161; wil daarom niet meewerken voor de verbreiding der ketterij, maar verlaat het land 178; ontvangt een schandelijke vergelding voor zijn bewezen diensten 181.

Maulde, Nic. de, in den aanslag op Leiden in 1587 betrokken 218.

Maurits, prins, student te Leiden 137; bij Uytenbogaert aan het nachtmaal 197; tijdens Leicester's afwezigheid aan het hoofd der zaken 215; na de verovering van Groningen overmoedig en jegens den roomschen eerdienst baldadig 241; onwillend jegens Philips Willem 247; in twist met zijn zuster Maria 248; onverdraagzaam tegen de katholieken 325, 333; gezegde van Spinola hem betreffende 346; het hoog bedrag van zijn aandeel in het prijsgeld, alles naar Duitschland overgemaakt 354; zijn verhouding tot de Utrechtsche oproerigen in 1610-393, '5; wordt ridder van den kouseband 437; trotsch en gierig 437; houdt de partij van Condé in de Fransche burgertwisten 446; welwillend jegens v. d. Tempel, s. J. 452; waarom 454; stelt groot belang in de verrichtingen der Jesuieten in China 453.

Mechelen, beeldstormerij aldaar 25; eerste concilie aldaar 99.

Medemblik, Rumoldus a, geestelijke te Leiden 428; zijn vurige ijver bekeert een ketterschen poortwachter aldaar 450.

Medina-Celi, hertog van, tot Alva's opvolger benoemd 98.

Meetkercke, Ad. v., uit Vlaanderen geweken, bij Leicester 208; bij den aanslag op Leiden in 1587 betrokken 217.

Meijer, Joh. s. J. te Utrecht 453.

Mellinus, Kardl., beschermer der Nederlandsche belangen bij den Paus 425.

Mercator, Theod., pastoor te Dordrecht 417; naar Brabant afgevaardigd 419.
Metsius, Laur., bisschop van 's Hertogenbosch, spreekt met vier kettersche pastoors, te vergeefs, en woont hun veroordeeling bij 100; houdt zijn eerste synode, zijn verordeningen 109; wijkt uit naar Calcar 155; sterft in 1588 te Namen 155; opgevolgd door Crabelius 205.
Meurs, woonplaats van Eva Tielmansd. 439.
Middelburg, beeldstormerij aldaar 22; abdij door den bliksem getroffen 89; steenweg van daar naar Vlissingen 187; intocht van Anjou 187.
Michiel, abt van St. te Antwerpen, zie 's-Greve.
Minden, Mijnden, Jac. van, s. J. tijdelijk hoofd der hier aanwezige Jesuieten 415; houdt overal godsdienstoefening, te Gouda waar hij gestoord wordt 436; keert naar Brabant terug 438.
Minderbroeders, minoritae, het felst gehaat door de ketters 6, 19; inhalige minderbroeder te Leiden 444; te Arnhem broeder Christoffel in moeilijkheid 449.
Modet, Herman, 19, tooit zich met des Heilands preputium 20; te Brugge 32.
Montfoort, Nicolaas Dirksz. van, oom van den schrijver, 130; berooft hem van drie erfenissen 252; huwt zijn dochter uit (aan IJsbrant Pietersz. de Bye) 252; een der verdedigers van Leiden 130; slecht van zeden 130.
Mullem (Mulheim), tegenover Keulen, waar door de ketters een nieuwe stad wordt gesticht, door de Aartshertogen echter verstoord, 427, 465; beschimping van Keizer en Paus door een dier ketters 465.
Musius, zijn martelaarschap 116, zijn deugden 124.
Musius, Corn. de jongere (van der Meere) met zijn oom in handen van Lumey, later tot ketterij vervallen en in de Delftsche regeering 118.
Myle, Adr. v. d., in 1567 door Hoogstraten gevangen 91; later raadsheer in het Hof van Holland, door Oranje gebruikt om te Amsterdam de regeering om te zetten 157.
Nachtegael, Jan, (denkelijk dezelfde die voorheen secretaris was van Sonoy) ketter, gevat, te recht gesteld en gebannen 449.
Nassau, Ernst van, zijn welvaren bij de Nederlandsche onlusten 429; komt een processie te Emmerik bezien 457.

Nassau, Jan van, roomsch geworden 452.
Nassau, Lodewijk van, werft troepen voor het compromis 47; te Dendermonde 52.
Nederland vormt geen politieke eenheid en heeft daarom geen aanspraak op Generale Staten, 50.
Negociatio Jesuitica, uitgaaf der Staten van Friesland 471, 446, 448.
Nieupoort, roomsch burger te Utrecht 468.
Nivelt, Hugo, katholiek te Utrecht 467.
Nyevelt, Joris, substituutschout te Utrecht, hard tegen de katholieken 281.
Noircarmes in Holland 82, 84; zijn strenge krijgstucht 82.
Noomius, Nic., roomsch pastoor, te Hoorn niet gemoeid doch te Amsterdam beboet en uitgebannen 350.
Nijmegen in 1566, 15, 39; waarom de burgers knodsdragers genoemd 16; na de verovering door Maurits de regeeringsvorm wederrechterlijk veranderd en de roomsche eerdienst gestoord 229.
Oirschot, Hadr. v., Vikaris van St. Jan te Utrecht 281, zelfs bij de ketters om zijn deugden geacht 282; Vosmeer in zijn huis gezocht 282; hij zelf in moeilijkheid, maar door de burgerij bijgestaan 283, 289; op weg naar Blauwkapel door kettersche wijven, denkelijk heksen, bedreigd en bemoeilijkt 291; op weg naar Are in weer ander gevaar 292; bij sommige geestelijken juist om zijn ijver gehaat 292; preekt tegen het trouwen in de kettersche synagoge, zonder vrucht, 316; houdt godsdienstoefening te Ankeveen en wordt deswegens vervolgd 335; bedient ook Langeraar 338; biechtvader van des auteurs moeder 346; werkzaam te Mijdrecht, Wilnis en in die gansche streek 349; ook in het Gooi 350; zendt aan Vosmeer naar Oldenzaal versnaperingen 355; een der onderhandelaars over het bijleggen van den twist met de Jesuieten 380; te Utrecht in moeilijkheid wegens het doopen eener bekeerling 385; door Vosmeer geraadpleegd 387; door de Utrechtsche geestelijkheid niet gewild als plaatsvervanger van den afwezigen Vikaris Apostoliek 417; met Dusseldorp te Meurs 439.
Oldenbarnevelt, Joh. v., zijn dochter huwt met den zoon van Adr. v. d. Myle; prachtig bruilofsfeest 318; zijn

afkomst en schandelijk huwelijk; zijn weinig belovende kinderen 319; na zijn terugkomst uit Engeland deelt hij den Staten Generaal onder geheimhouding mee, onder welke voorwaarden vrede met Spanje mogelijk schijnt 323; schrik van zijn dochter bij een oploop in de kerk 433; hij vraagt voor zijn zoon Reinier het houtvesterschap en krijgt het ten spijt van den adel 436; houdt in de Fransche burgertwisten de partij der regeering 446.

Oost Indische Compagnie, haar meeste voordeel uit kaperij, haar kapitaal vergroot 310; het bezit van aandeelen aan katholieken door hun pastoors verboden, door de Jesuieten gedoogd 344, 379, door Vosmeer verboden 391; de rijkdom der door haar gekaapte prijzen 354.

Oosterwijk, Amsterdamsch priester, zie Sibrandus.

Oostbroek, klooster van, de kloosterlingen wereldschgezind 167.

Opmeer, Pieter, schrijft tegen den gewezen abt van St. Bernard 86.

Otterspoor, roomsch advokaat te Utrecht 417.

Ordonius, Petrus, (Ordoño) schuldig aan een aanslag op het leven van den Prins van Oranje 195.

Outwijk, klooster van, de gewezen nonnen wereldschgezind, kleeden zich opzichtig 167.

Overheden, Nederlandsche, slap in het vervolgen der ketterij 4; daarvoor later door God gestraft 194; vele na de onlusten in 1567 afgezet 85; dezen bij de rebellen meer gevreesd dan de Spanjaarden zelf 194.

Overheden, na 1572, in Holland grootendeels uit de heffe des volks voortgekomen 129, 174, 347; zonder eenige wetenschap 353; te Utrecht van beter afkomst over het algemeen 282; hun gemis aan vaderlandsliefde gebleken in het doorsteken der dijken om Leiden te ontzetten 131; bevreesd voor hun kettersche predikanten 209; houden uit zelfzucht den oorlog vol 216; onrechtvaardig en voor hun vrienden partijdig 289.

Overstrooming in Nederland in 1595 243.

Paets, Joh. van Santhorst, voortvluchtig tijdens Alva's bestuur, te Leiden gedurende het beleg 130.

Paltz Fred. van de, zijn huwelijk 437.

Pauli, Henr., pastoor (te Leiden?) 125.

Pauw, Dirk, professor in de medicijnen, getuigt van het herstel eener door hem opgegeven patient, die Scherpenheuvel had bezocht 356 sq.

Philips II, aan hem niet te wijten dat de ketterij in Nederland veld heeft gewonnen 4; zijn gemalin Anna van Oostenrijk in Nederland 98; zijn zaak met die van den godsdienst één 162, 181; door het veroveren van Portugal nog machtiger geworden, doet Oranje in den ban 181; wordt afgezworen 184; en veroorlooft dat katholieken dit des noods ook doen 185; verliest zijn zoon Diego 192; niet medeplichtig aan de moordaanslagen op Oranje 195; zijn handelwijs door de Staten gewraakt, doch nagevolgd 226; huwt zijn dochter Isabella uit aan Albertus en staat hun de Nederlanden af 256; sterft 257; zijn schriftelijke vermaning aan zijn zoon 263; wordt diep betreurd en geëerd ook door den Paus 265; zijn vroomheid en deugden 265, '6; zijn uitvaart te Brussel 286.

Philips III, zijn edict van 1603 tegen de scheepvaart op zijn rijken 320; door de Fransche regeering gereciproceerd en daarop ingetrokken 326.

Philips Willem van Oranje, teruggekeerd in Nederland en door Maurits en de Staten onvriendelijk bejegend 247; in Frankrijk gehuwd, in zijn heerlijkheden gehuldigd, in Den Haag aangezocht om kettersch te worden, te vergeefs 359.

Plancius, predikant te Amsterdam 314; tegen de godsdienstvrijheid der Lutherschen 329.

Palmzondag, processie met den ezel op dien dag. 82.

Parma, hertog van, sterft; zijn lof 231.

Penning ter gedachtenis van het verdrag met Alençon geslagen 180; door Leicester ter gedachtenis van zijn bewind geslagen 214.

Predikheeren, slijters van wijn 441.

Potter, Jacobus, Utrechtsch magistraat 210.

Puccius, Fr. Filidinus, geestdrijver, 230.

Reede van Renswoude, katholiek, beroept zich op zijn voorrecht als edele 342.

Reffuge, M. de., ambassadeur van Frankrijk bij de Staten, katholiek maar niet ijverig voor de katholieke belangen 424.

Regius, Mart., uit Vlaanderen geboortig, geestelijke in

de noordelijke provincien werkzaam 281; uit Zeeland verbannen 283; te Utrecht in hechtenis 282; ook daar uitgebannen 283; in gevolg van Vosmeer te Lingen 342; verder in Overijsel werkzaam 344.

Regulieren, hierheen gezonden die in hun kloosters te lastig vallen 402; onbetamelijk gedrag van dezen ibid.; halen hier geld op voor hun kloosters, waarmee in Brabant kostbare gebouwen worden gesticht 404, 418; verleenen absolutie aan onwaardigen 441.

Renesse de Wulp, te Utrecht in 1566, aanhanger van Oranje 40; beschuldigd van heulen met de beeldstormers 75; zijn nazaten weer katholiek 41.

Renesse van der Aa, te Utrecht, tegenstander van vrede met Spanje 354.

Renichon, van Templieu, beticht van een aanslag op het leven van Prins Maurits 196, 235.

Rennenberg, graaf van, ijvert om Oranje te believen tegen den roomschen godsdienst 179.

Rennenberg, proost van St. Salvator te Utrecht 85.

Robol, watergeus, 112.

Rodoan a Berligem, Car., gedesigneerd (*sic*) bisschop van Middelburg, nalatig 409; met onrechtzinnige begrippen omtrent het huwen in een kettersche kerk 434.

Roermond, de Geldersche kanselarij en rekenkamer aldaar door Parma in 1579 gevestigd 176.

Roermond, Bisdom van, quaestie over het benoemen van een opvolger van Hendr. Cuyck in 1609 386, 388—9.

Rotterdam, Duifhuis aldaar prediker in 1566 15; felheid der remonstrantsche regeering 433; toestand der katholieken aldaar in 1613 en '14 444, 445.

Rovenius, Phil., zorgt voor de reliquiën der Gorcumsche martelaars 111; tot opvolger van Vosmeer door de Haarlemsche geestelijkheid gewild 448; door den Paus aangesteld 458; verklaart zich voor het overbrengen van het seminarie uit Keulen naar Leuven 471.

Ruyskensveld (Russenfeld), roomsch predikant te Brussel 180.

Rijthoven, Mart., plaatsvervanger van Granvelle, houdt het eerste concilie te Mechelen 99; tot bisschop van Iperen benoemd 155.

Sacramenten. Vosmeer verbiedt den Jesuieten ze in

Noord-Nederland te bedienen 373; gelijk zij ze ook in Brabant niet bedienen mogen, 379; oordeel hierover van Vosmeer 382; wat echter reeds door hen geschied is, geldig verklaard 384, 392.

Doop door een vroedvrouw niet geoorloofd 237; moeilijkheden hieruit ontstaan te Schoonhoven 239; te Groningen de wederdoop verboden 287; doop, door ketters onbehoorlijk geschied, te herhalen of aan te vullen 381, 391.

Huwelijk; in Zeeland verordend dat de katholieken in de kettersche synagoge moeten trouwen 238, 434; in Holland op het stadhuis: dit door de geestelijkheid toegestaan 238; te Groningen het huwen in de synagoge vereischt, anders de kinderen onecht 287; Van Oirschot predikt tegen het trouwen in de synagoge, zonder daarvan af te schrikken 316; de huwelijken, in den eersten tijd door de Jesuieten ingezegend, worden voor echt erkend 379, 383; het bijwonen van kettersche bruiloften slechts in zekere gevallen aan katholieken geoorloofd 391, 252.

Vormsel in de noordelijke gewesten lang in onbruik geweest, bij ontstentenis van een bisschop, 288, 298; door Vosmeer in Overijsel toegediend 342, 425 en elders. Na het sluiten van het Bestand de katholieken in menigte naar België om het daar te ontvangen 347.

Sacramenten van doop en avondmaal door de kettters lichtvaardig en onordelijk toegediend 397, 310.

Saravia, Adr., te Leiden 218; stookt later Jacobus van Engeland tegen de Staten op 219.

Sasbout, Arnold, president van het Hof van Holland 38.

Sassenemius, (van Sassem) kapellaan te Haarlem, draagt zijn kerkelijk goed aan den magistraat over 275.

Scaliger, Jos., te Leiden, ontwerpt een inscriptie voor de Fransche regeering 242.

Scaliger, Jul., zijn aardrijkskundige meeningen 241.

Schagen, Christoffel, schepen van Haarlem, gevangen en over Leiden naar Delft gevoerd, waar hij gestorven is 124, 125, 126.

Scheepvaart der Hollanders naar Italië in 1591 227, allervoordeeligst 228; herhaald in het volgend jaar, door storm toen veel geleden 233; naar de Noordel.

IJszee 241; op Spanje en de Zuidelijke Nederlanden belemmerd door de ordonnantie van 1603, 320, 326; scheepvaart der Nederlanders met kaperij gepaard, 334, 345; verwildering daardoor van het scheepsvolk 345; de vaart op Indië door de seculieren verboden, door de Jesuieten gedoogd 381, 391, 344; bekwaamheid der schippers 228.

Schenck, Fred., Aartsbisschop van Utrecht, houdt een concilie te Utrecht, 93; tracht vier kettersche pastoors te bekeeren, laat ze, als dit niet gelukt, verbranden 100; sterft, bijzonderheden uit zijn leven 182.

Schenkenschans, op Cleefsch gebied gesticht 212.

Scherpenheuvel. Zie *Wonderen*.

Schiedam, beeldstormerij aldaar 26; de heilige Lidewijde, 26; na de beeldstormerij 53.

Schoonhoven in 1566, 43; satisfactie 145.

Schoonhoven, Jan van, geprezen 14.

Schorel, Victor, roomsch priester te Utrecht 466, 377.

Scribanius, Car., rector van het Jesuieten-college te Antwerpen, reist weelderig naar Rome 410; verheugt zich over den dood van S. Vosmeer 448; zijn tegenwerking door Rovenius gevreesd 464.

Schutterijen in de Holl. steden 62.

Seminarie, wensch van Vosmeer om er een te stichten 288; stichting te Leuven 292; stichting te Keulen 321; Eggius als haar directeur verdienstelijk 397; zij wordt in een eigen huis gevestigd 469 noot; haar stichtingsbrief 441; weer overgebracht naar Leuven 469.

Sibrandus, Sixtius Oostervicius, van Amsterdam 350, 421; disputeert te Abkoude met kettersche predikanten 290; uit dien hoofde gezocht maar niet gevonden 301; tot uitwijken naar Keulen genoodzaakt 387; naar Brabant afgevaardigd 419, 421.

Sillingius, Henr. (dezelfde naar het schijnt die op de regeeringslijsten en bij Hooft als Mr. Hendrik Dirkszoon voorkomt) oudburgemeester van Amsterdam, zijn snedig zeggen 157.

Sonnevelt, Adr. v., katholiek burger van Leiden, om het leenen van zijn huis tot godsdienstoefening beboet 352.

Sonnius, Fr., bisschop van Antwerpen geworden 96; geinstalleerd, in het genot der abdij van St. Bernard confirmeert in 1572 den schrijver 100; sterft 138.

Spaansch krijgsvolk uit Holland 111, 115; in 1576 oproerig en wreed, maar wel te verontschuldigen 139; bij de furie te Antwerpen wreed en plunderziek, doch niet zoo erg als de ketters 143; de bezetting van Crevecoeur gaat over in Statendienst, maar berouwt het zich 271.

Spangenberg, luthersch predikant, zijn zeggen betreffende den dienst der kerk te Antwerpen in 1567 46.

Spinhuizen, Joh. van, ketterscb predikant te Lingen 342; later te Utrecht 356.

Spinola in Overijsel voorspoedig 344, 346; zijn oordeel over Maurits 346.

Stalparus (Stalpaert van der Wiele) pastoor te Delft 444.

Staten Generaal, hebben eigenlijk geen reden van bestaan 50; verheffen zich tegen Alva 98; na den dood van Requesens bijeen, eischen een eed van trouw aan Mathias 160; in overleg met Elisabeth en Anjou 161, 162; lasteraars van hun koning en als zoodanig buiten 's lands veracht 174; overwegen Oranje's voorstel tot het veranderen van landsheer 178; nemen het aan 179; en kiezen Anjou op voorwaarden die den vorst aan hen ondergeschikt maken 180; verdrukken vóór zijn komst de roomschen 181; zweren den koning af 184; en worden toch nog door verdwaasde monarchen bijgestaan 185; bedreigen met confiscatie hen die uitwijken 186; in dezen veel harder dan ooit koning Philips 186; onderhandelen op nieuw na de Fransche furie met Anjou 195; wenden zich na diens dood tot den koning van Frankrijk 203; tot Elisabeth 204; hun zaken na Leicester's vertrek in 1587 in zeer kwaden staat 215; niet met goedheid te winnen, met geweld te onderwerpen 235; hun onoprechtheid in de zaak van Renichon 235; hun onrecht jegens den Bisschop van Luik 243; en jegens den Graaf van Oost-Friesland 245; hun plakkaat van 4 April 1596 tegen de katholieken 249, 293; hun zaak in groot gevaar gedurende den strengen winter van 1599 267; hun verhouding tot Elisabeth in 1601 274; trachten de Staten der zuidelijke gewesten tot verzet tegen de regeering op te ruien 306; worden door Oldenbarnevelt in groot geheim verwittigd van de voorwaarden, waarop Jacobus van Engeland een vrede

met Spanje voor hen mogelijk acht, maar die zij niet wenschen aan te nemen 323; zijn geneigd om aan 's Hertogenbosch, als dit hun partij kiest, de roomsche religie te vergunnen 323; steeds in geldgebrek, door Hendrik IV bijgestaan 330; wegens het verdrukken der Lutherschen bij de Duitsche geloofsgenooten van dezen in haat 331; willen in 1606 een nationale synode, mits onder hun toezicht 352; ontwerpen in 1611 een scherp plakkaat tegen de katholieken, dat geen voortgang heeft 407; vaardigen een gewijzigd uit in 1612 431; heulen met den Turk en Marokkaan om aan Spanje en Oostenrijk de handen vol te geven 423.

Staten van Holland, hun vergadering in Juli en Augustus 1566 7; roepen na de beeldstormerij Oranje tot zich 30; vergaderen in Oct. 1566 37; in Nov. te Schoonhoven 43; in Den Haag 49; in Aug. 1567 92; ijveren tegen den 10^{en} penning 101; zijn in Jan. 1572 vergaderd 104; te Rotterdam tijdens het ontzet van Leiden 137; herhalen hun plakkaat van 1573, waarbij de geestelijke goederen tot onderhoud der predikanten worden bestemd 150; verbieden het drukken en verbreiden van geschriften tegen hun regeering en godsdienst 186; juist wat zij den koning vroeger hadden verweten 187; vaardigen in 1582 een drakoniaansch plakkaat tegen den roomschen eerdienst uit 193; willen Oranje niet voor Graaf 198; willen onder Leicester liever geen nationale synode 209; hun betoog van de oudheid en uitgestrektheid van hun gezag 216; hun hardheid jegens de medeplichtigen aan den aanslag op Leiden in 1587, hoe die te verklaren 219; hun plakkaat tegen den roomschen eerdienst, erger dan wat zij in den koning wraakten 226; toevoegsel aan het plakkaat 237; elk lid afzonderlijk zoo onredelijk niet, maar het college in zijn geheel onhandelbaar 240, 254; vorderen een 200sten penning in 1600 269; zware druk van die belasting of leening, en mindere opbrengst er van dan verwacht werd 270; nieuwe leening in het volgende jaar 289; en in het daaropvolgende 290; nieuwe belasting in 1602 305; in 1604 330; hun be-

moeiing met de kerkelijke twisten 348 en passim (zie Arminius).

***Staten van Utrecht*, in 1567 55, 66; plakkaat van 30 Maart 1599 tegen hen die onder den vijand verblijven 266; het plakkaat tegen de roomschen in 1608 herhaald 353; in 1610 over de katholieken tevreden en daarom tegen scherper vervolging in 1611, 408.**

***Steenwijck*, Bern. v., pastoor te Delft 428, door den schout gezocht 301; opgespoord 322.**

***Stempelse*, Joann. Gerardsz., burgemeester van Gouda, 57; afgevaardigd ter Statenvergadering 104; zijn historische aanteekeningen** door den schrijver gebruikt 225, 479; naar Keulen uitgeweken en daar overleden 225. — *Gerard*, zijn zoon, kanunnik te Keulen, met Dusseldorp bevriend 225.

Stempelse, (zoon van den vorigen?) 337, in zijn huis te Gouda een godsdienstoefening gestoord, 436.

Stolberg, Juliana van, Oranje's moeder, sterft een talrijk geslacht nalatende 164.

Stolwijck, Caspar, geestelijke te Haarlem 277.

Saffius, Jacobus, proost van het kapittel te Haarlem, vroeger monnik te Heilo, akt in geschil met Vos- eer 275, '7.

Swieten, geuzen-hoofd- an te Gouda, zijn wanbe- uur en ellendig einde 107.

Swieten, Reinier, Leidsch ipper 137.

, Jesuiet, in hechtenis te Gravenhage doch spoedig sgelaten 451.

pel, van den, Marcus Ca- li Tympelius, Jesuiet te eiden 361, 471; geprezen 23, 444; in een godsdienst- efening gestoord 428; erdacht van een aanslag o het leven van Maurits uivert hij zich bij den rrins zelven 452; daarover oor Dusseldorp onder- ouden 454, 5.

, Floris, uit Utrecht gebannen 211.

Tielmansd., Eva te Meurs, leeft zonder voedsel 439.

Tiel in 1566 39.

Thielt, Thomas van, abt van St. Bernard, zijn lotgevallen, predikant te Delft 86.

Tiende penning 94; invoering er van 100; beoordeeling van dien maatregel 102; later door de Staten Generaal veel meer dan dit gevorderd 216.

Torre, Jacob de la, secretaris van de landvoogdes 29, 67; te Amsterdam 70; te Antwerpen 81; te Amsterdam in 1572 103.

Trente. Wanneer in Holland en Zeeland de besluiten van het Concilie van Trente afgekondigd 429.
Trillo, Car., uitgeweken Brabander te Utrecht 224.
Truchses, verjaagde bisschop van Keulen, in Leicester's gevolg 210, 212.
Tijdrekening, begin des jaars 2; Gregoriaansche rekening 192; door wie aangenomen 192; omdat Holland wel en Utrecht niet aangenomen heeft vallen daar de roomsche feestdagen op verschillenden tijd 338.
Uytenbogaert, te Genève 341; hofprediker, overreedt Maurits om aan het nachtmaal te komen 197; vijand van onzen schrijver 249, 254; krijgt een praebende der hofkapel in Den Haag 309; zijn levensloop 309; vereerder der geschriften van Bellarminus en in zijn hart roomschgezind 310; in 1605 naar Utrecht en daar tot predikant gewild, doch hij bedankt 333; zijn verhouding tot Arminius 336; door de Staten aangezocht om Philips Willem te bekeeren 359; in 1610 nogmaals naar Utrecht beroepen 398; heeft meer tegen de Gomaristen dan tegen de roomschen 433.
Unie van Utrecht 165; maakt den godsdienst provinciaal 166.
Urbanus 385, schuilnaam van Bolius. Zie op dien naam.
Urck, Mevr. (Zoudenbalch) van, te Utrecht, katholiek 339.
Utrecht, eerste openbare prediking aldaar 14; beeldstormerij 26; gebeurtenissen na de beeldstormerij 35; Oranje aldaar 40; latere voorvallen 51, 54; door Brederode belaagd 66; straft de beeldstormers 83; geuzen aldaar 88; tegen den 10^{en} penning 95, 96; strijd tusschen de Spanjaarden in het kasteel en de Duitschers onder Bossu in 1577 145; de regeering aan de ketters gebracht; eed van trouw aan Mathias en Oranje afgevorderd en door de meeste geestelijken afgelegd 159; door enkelen geweigerd 160; beeldstormerij, kerken aan de ketters 163; voor de veiligheid van Holland van groot gewicht 165; de kloosters, o. a. die te Oostbroek en te Oudwijk, geslecht 167; de kapittelkerk van St. Marie door tusschenkomst van Oranje gespaard 168; sommige kanunniken onstichtelijk van leven 168; in 1580 beeldstormerij en kerkontheiliging 179; Leicester in de stad 210; onlusten

tijdens zijn bewind; Jacobieten in de neer, geringe lieden in de regeering gebracht 211; katholieken zeer verdrukt 224; bij Leicester's vertrek naar Engeland in groote vrees voor den vijand 215; oploop der katholieken en dientengevolge regeeringsverandering 224; de magistraat van hooger stand dan in de Hollandsche steden 282; in 1600 in de stad en omstreken 12000 die aan het jubilee deelnemen 285; het Abrahams-Dole klooster (Brantolium) loopt gevaar van opgeheven en gesloopt te worden 290; de Jesuieten houden er een bijeenkomst, die opzien baart 304; een kettersche aan het hoofd der abdij van St. Servaas door de Staten gesteld 304; een katholiek, bij gebrek aan een kettersche, aan het hoofd van het klooster van St. Nicolaas 304; de Staten leggen de hand op de goederen van de Duitsche balie 315; een katholieke godsdienstoefening in het (Kruis-) gasthuis buiten de Wittevrouwenpoort gestoord; de vreemde geestelijken onder toezicht gesteld 322; de verspieder Haen, die een katholiek burger aanbrengt, de stad itgezet 325; boekje van erobulus verboden 327; gens de katholieken bekkelijk gematigd 325, 2; roomsche bijeenkomst j Mevr. van Urk 339, 342; een leeken meer tot bijoning der godsdienstoening in de kloosters geogd 339; brand aldaar 3; schoorsteengeld ingeoerd en bij de burgerij ehaat 345; bevel aan alle loosters tot wegneming er altaren, door deze niet ehoorzaamd 351; in het egin van 1608 het plakaat tegen den roomschen erdienst herhaald 303; wee geestelijken uit de ad gewezen 374; bij het opbrengen van de boeten zijn de aanzienlijken onwillig, de armeren goedgeefsch 377; in 1610 maatregelen genomen om alle kloosters op te heffen 393; verhoogd tractement der predikanten 393; onlusten in de stad in 1610 393; men wenscht Maurits tot heer 393; wil later wel den Aartshertog 395; Amsterdam treedt tusschen de stad en de Staten Generaal bemiddelend op 395; de stad belegerd, capituleert 396; de roomschen teleurgesteld 393, 396; een nieuwe eed van hen gevergd 397;

verboden dat de vrouwenkloosters meer nonnen aannemen 397; het oproer weer verlevendigd, doch voor goed gesmoord 398; de schuldigen wreed vervolgd 406; overvloed van geestelijken aldaar 402; de jongeren onder dezen verlangen de stad in buurten verdeeld 416; de ouderen verlangen een plaatsvervanger van den afwezigen Vikaris Apostoliek 416; wie daartoe aangewezen 418; de stad in buurten verdeeld 418, 419; een roomsche godsdienstoefening in Mariëndaal gestoord 423; onderzoek in 1612 naar de geestelijke goederen ingesteld 433; een godsdienstoefening in het Jerusalemsklooster gestoord 443; de samenleving der nonnen meer en meer bemoeilijkt 444; Godsdienstoefening van een Jesuiet verschoond 453; die van een pastoor baldadig gestoord 466.

Valerius, Cornelius, stamvader van het Utrechtsche geslacht der Goijers 164.

Valenciennes in 1566 26, 47.

Vargas, door Lindanus met den ban bedreigd 90.

Veen, Corn. van, pensionaris van Leiden, glipper; zijn nazaten tot de ketterij overgegaan 121.

Veen, Simon van, advokaat fiscaal bij het Hof van Holland 253.

Veenen. Zie Fodina.

Verdem, Corn. roomsch advocaat te Utrecht 418; beboet 427.

Verhel, Hendrik, Utrechtsch katholiek, door Haen beklaagd en bedreigd, 325.

Vermeer, Mart., advokaat te Utrecht 468.

Veuselius (Vueselius) Phil., (*sic*, denkelijk Will. bedoeld) Utrechtsch geestelijke, naar Spanje afgevaardigd, later door Oranje beschimpt 95; raad van Brabant bij Parma 171.

Vianen, beeldstormerij aldaar 37; van geschut voorzien 43.

Victor, 377. Zie Schorel.

Vigelius 385, schuilnaam van Wachtelaer. Zie op dien naam.

Viglius, zijn verzet tegen den 10^{en} penning 102; sterft 147; zijn oordeel over de bekwaamheid der regenten 147; zijn friesch spreken 147; zijn antwoord aan Vargas 148.

Voeten spoelen. Zie Duinkerkers.

Vordenus, Henricus, door Vosmeer tot opvolger gewenscht maar niet gekozen 448, 474.

Vosmeer, Sasbout, Vikaris Apostoliek, op de hand van

M. Bayus 175; ziet Balthasar Gerards zonder hem te kennen 199; zijn bemoeiingen in de zaak eener bedriegelijke geestelijke zuster 221, '2; roept de hulp in der Belgische ordengeestelijken in 1592 232; krijgt uitgebreider bevoegdheid van den Nuntius 233; tracht de kerktwisten te Haarlem bij te leggen 275; door de Staten opgemerkt en gezocht 275; dit het begin van velerlei vervolging 280; wendt zich in 1601 tot Albertus om een bisschop voor de noordelijke gewesten te bekomen 288; richt te Leuven een seminarie voor Hollandsche studenten op 292; bezoekt Albertus meermalen in het leger voor Ostende, hetgeen in Holland bekend wordt en nieuwe vervolging veroorzaakt 293; noemt eenigen als geschikt voor Aartsbisschop, maar wekt daardoor den nijd van anderen 298; reist onverrichter zake naar Rome 299; wordt intusschen door de Staten van Holland ingedaagd en, daar hij niet verschijnt, krijgt de fiscaal last om hem te vervolgen 302; weigert iemand te ordenen, dien de Jesuieten daartoe bevoegd achten 12; wordt te Rome tot artsbisschop van Philippi ewijd 314; ontvangt van en Paus een lastbrief om oor het behoud van reliuiën en kerksieraden te aken 316; vertrekt uit ome 320; vestigt zijn seinarie te Keulen 321; ervangt daar den suffraaan-bisschop 321 333; oor den Paus gemachtigd t het vergeven van kerkeijke beneficiën, ook aan en die ze reeds van de ettersche overheid zonder cht verkregen hadden 27; deelt het vormsel uit Lingen in 1606 342; verlijft te Oldenzaal en lijdt aar gebrek 355; door de rabanders verwaarloosd 355; schorst Corn. Hagius 360; met den bisschop van den Bosch in geschil over jurisdictie 360; ontvangt een vermaanbrief van den Nuntius Apostolicus 362; en beantwoordt dien 369; schrijft hierover ook aan den Paus 372; verbiedt dat de Jesuieten en ordenpriesters de sacramenten bedienen 373; (zie verder op sacramenten); schrijft aan Arboreus s. J. 381; moeilijkheid met het benoemen van een vikaris tijdens zijn afwezigheid 385, 399; hem wordt

het bisdom van Roermond aangeboden 386; waarvoor hij bedankt 387, 388; komt te Utrecht, ordent daar Dusseldorp tot priester 388; verbiedt het ophalen van collecten door vreemde priesters en monniken 389, 398; geeft een edict uit over de werkzaamheid der Jesuieten 389; trekt over Antwerpen incognito naar Brussel 394; legt daar het geschil met den Provinciaal der Jesuieten bij en stelt met hem zekere artikelen vast 399; vermaanbrief aan hem van den Aartsbisschop van Mechelen 399; hij maakt zich op in 1611 om te Emmerik en in Cleefland het vormsel te gaan toedienen 410; ontvangt een uitnoodiging voor een conferentie, tot bijlegging der geschillen tusschen zijn priesters en de ordengeestelijken 410; waaraan hij niet voldoet, 418, 421; beschuldigingen tegen hem uitgestrooid 417; hij gaat naar Emmerik, zijn werkzaamheid aldaar en in de buurt 418; wat er te wachten staat als hij komt te sterven 422; zijn werkzaamheid in 1612 te Grol, te Oldenzaal en te Lingen 425; hij raakt in geschil met den pauselijken legaat te Keulen 426, 447; deswegens begeeft hij zich derwaarts 427; op zijn bevel in 1613 de verrichtingen zijner geestelijkheid beschreven 437; hij wordt zwak, behoeft een coadjutor 438; sticht het seminarie te Keulen 441; sterft aldaar, hoog vereerd, in 1614 447; over zijn dood zijn de Jesuieten verheugd 448; de door hem aangewezen opvolger wordt niet gekozen 448.

Vosmeer, Michael, vader van den Vikaris, te Delft 279.

Vosmeer, Tilmannus, broeder van den Vikaris, 447.

Vosmeer, M. jr., broeder van den Vikaris 279.

Vossenstaarten, door de geuzen tot kenteeken genomen 66.

Vrede of Bestand, onderhandeling hierover, wie en welke gewesten ervoor en er tegen zijn 354; wat Philips III er mee voor heeft 359.

Wachtelaer, Joh., een der plaatsvervangers van den Vikaris Apostoliek te Utrecht 418; in een godsdienstoefening gestoord 429; met Dusseldorp in verschillende zendingen 438, 439; met den zelfden op kerkvisitatie in Holland 444. Zie ook op *Vigelius* 385.

Watergeuzen, 104; in Den Briel 105; verzenden brieven van Oranje aan Gouda en andere steden 106.

Werf, Pieter Adrsz. v. d., burgermr van Leiden 130; zijn spotternij met de hongerlijdende burgers 132; zijn gedrag tijdens den aanslag der Leicestersgezinden 218.

Wiggers, Nic., priester te Haarlem 283; biechtvader der kloppen aldaar 221, 276; bezoekt den gevangen Amirant van Aragon 300; deswegens lastig gevallen en gezocht 300; door de Staten van Holland ingedaagd 303; wijkt uit naar Keulen 326.

Willem, prins van Oranje, sluw 18; verklaart zich tegen de beeldstormerij 21; veinzaard en atheist 21; te Antwerpen na de beeldstormerij 30; straft de schuldigen niet 30; naar Utrecht 40; te Schoonhoven 43; in Holland 46; ontvangt een gift van de St. v. Holl. 51; te Dendermonde 52; kiest ketters in de regeering van Gouda 57; te Antwerpen in 1567, 79, 349; beschimpt Veuselius 95; komt in 1572 te Delft, zijn gedrag met Musius 116; zijn brief bij die gelegenheid aan Lumey geschreven 119; zwaar ziek te Rotterdam 135; zijn bastaards 137; zijn voorspoed na den dood van Requesens 139; na de pacificatie naar Brabant 147; laat in Holland kloosters en andere gewijde gebouwen slechten 150; zijn houding tegenover de Unie van Utrecht 165, 167; laat steeds geveinsd het kwaad door anderen doen en houdt zich als onschuldig daaraan 173; zet op zijn brieven ten voordeele van katholieken geschreven soms een teeken, waaraan de zijnen bemerken dat het hem geen ernst is 178; stelt in 1580 aan de St. Gen. verbetering in het staatsbeleid en verandering van landsheer voor 177; nadat de Staten dit hebben aangenomen en Anjou verkozen, zorgt hij dat deze hem Holland en Zeeland overlaat 180; wordt door den koning van Spanje in den ban gedaan 181; doet de Staten den koning afzweren 184; verraderlijk zoowel jegens de ketters als jegens Anjou 189; door J. Jaureguy gewond 190; herstelt spoedig, had Ch. v. Bourbon gehuwd 191; door Imbise ontmaskerd 193; zijn advies aan de Staten na de Fransche furie 194; huwt Louise de Coligny 195; vreesachtig van aard; wijkt naar Delft 197; een zoon

wordt hem geboren 197; hij zoekt Graaf van Holland te worden 198; gedood 198; zonder een woord te spreken 199; zonder tijd om zich met God te verzoenen 200; wordt begraven 202; zijn uiterlijk 202.

Willem Lodewijk van Nassau, zijn huwelijk met zijn volle nicht, hoe daarvoor van God gestraft 219.

Woerden, Luthersch 37; in pandschap 37.

Wolven in het Sticht in 1602 308; wolvenhuid, eigenaardigheid daarvan 108; eens wolven hart en rechter oog dienstig bij duivelbezwering 308, 326.

Wonderen en godsoordeelen tot stichting der katholieken in Nederland geschied: te Utrecht in het kerkgebouw der ketters 67; met een apostaat, die Petrus en Paulus beschimpte 213; te Utrecht met een vrouw die in de vasten vleesch at 291; te Utrecht met lieden die hoewel gewaarschuwd zich toch in de kettersche kerk lieten trouwen 316; wonderen te Scherpenheuvel 317, 331, 357; te Dordrecht met een meisje, dat tijdens een onweer zich opschikte 324; te Maartensdijk bij de begrafenis van een ketter 329; te Utrecht met een die zijn katholieken buur beschimpte en tot straf zijn huis zag afbranden 343; te Utrecht met een die op het mirakel van Boxtel schimpte 355. Hyperaspistes miraculorum, boek van Dusseldorp, p. 322. Voorgewende verschijningen aan een geestelijke zuster te Haarlem 221; aan een andere te Utrecht 311.

Voorgewende wonderen en teekenen der ketters: met een Vlaamsch meisje te Leiden 219; van een duivelbezweerder te Utrecht 307; bezetenen te Utrecht.

Zeeland nog meer tegen het katholicisme dan tegen den koning 238; wil echter in 1611 geen al te scherpe vervolging 408; groot getal katholieke aldaar, doch zonder eigen leeraars 408; voor vreemden ongezond en door de ordegeestelijken vermeden 409, 424; verordening omtrent het huwelijk van katholieken aldaar 434.

Zuilen, Nic. van, uit Utrecht gebannen 211; later als hoofdschout trouweloos jegens de katholieken 224, 282; zijn afkomst 168; zijn gedrag jegens Helsdingen 407.

Zuilen, Joanes v., zoon des vorigen, in zijns vaders ambt 313; stoort een katholieke bijeenkomst 322; meer vervolgziek dan de magistraat 325, 332, 467.

Zuilen van Nyvelt, Aernout van, heer van Gerestein, burgemeester van Utrecht in 1616 467.

Zijl, roomsch advokaat te Amersfoort 418; beboet 427.

NAAMLIJST VAN PERSONEN EN PLAATSEN.

Abcoudanus [van Abkoude] 290, 324.
Adalbertus [zie Eggius] 322, 337, 338, 346.
Adrianus [zie Oirschot] 460.
Aerssenus (Corn.) [Aerssen] 431.
Aeswinius (Reyn.) [zie Braeckelius] 166, 210.
Africa 241.
Agatha (St.) 116.
Agger S. Martini [Maartensdijk] 329.
Agger Mosanus [Maasdam] 131.
Aken 407.
Alardus (Fra) 45.
Albanus [Alva] 52, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 113, 114, 115, 126, 127, 128, 131, 192, 272.
Albertus [van Oostenrijk] 34, 110, 111, 247, 256, 262, 266, 288, 293, 295, 298, 302, 320, 332, 344, 350, 359, 373, 386, 387, 389, 395, 411, 428, 446, 454, 465.
Alcmaria 31, 78, 108, 127, 154, 377, 399, 436, 438, 460, 473.
Aldegondius [Zie Marnixius].
Aldenarda [Oudenaarden] 14, 26, 99.
Aleman 406.
Alençon [zie Andegavensis].
Alexander VI 379.
Alostum [Aalst] 39, 44, 53.
Alphijn [Alfen] 112, 205.
Altepennius [Haultepenne] 171.
Amasis [Eem] 243.
Amasis [Eems] 245.
Amerongenses [van Amerongen] 308.
Amersfordia 78, 116, 243, 319, 320, 333, 374, 438.
Ameydenses [van Ameide] 56.
Amstelodamum [zie Amsterdamum].
Amsterdamum 26, 34, 36, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 60, 62, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 76,

77, 86, 93, 95, 103, 104, 107, 111, 112, 115, 125, 136, 146, 148, 149, 151, 152, 156, 157, 228, 236, 240, 253, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 305, 308, 325, 329, 330, 337, 338, 344, 350, 351, 353, 354, 358, 375, 377, 384, 387, 388, 395, 419, 430, 436, 460.
Amsterveen [Amstelveen] 112.
Anastro 190.
Anckeveen 290, 326, 335.
Andegavensis [Anjou] 161, 172, 177, 178, 179, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198.
Angli 192, 206, 207, 208, 210, 211, 214, 255, 313, 321, 323.
Anglia 50, 97, 105, 150, 184, 186, 192, 203, 204, 207, 216, 217, 219, 220, 257, 274, 275, 280, 306, 307, 317, 323, 330, 332, 334, 346, 437.
Anglus 289.
Anna [van Oostenrijk] 98, 263.
Annones [Henegouwers] 172.
Antonius, pseudorex Portugalliae (zoon van) 209.
Antwerpia 18, 19, 21, 30, 40, 45, 46, 47, 53, 66, 68, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 96, 138, 143, 145, 146, 150, 160, 162, 163, 165, 173, 176, 177, 178, 181, 183, 188, 189, 190, 192, 195, 196, 204, 246, 289, 306, 356, 376, 377, 405, 409, 410, 417, 423, 424, 435, 445, 458.
Aquae Veteres [zie Oudewatra].
Aquaviva 444, 445.
Arboreus (Adr.) 283, 338, 366, 380, 381, 389.
Archiduces [zie Albertus].
Are (*Die*) [Ter Aar] 292.
Arenbergius (Ardenburg, Arenburg) 63, 64, 73, 75, 78.
Arendonck (Dan. ab) 109.
Arensmannus (Gijsb.) 63.
Areschotanus (Philippus, dux) [v. Aerschot] 97, 147, 150, 174.
Armenteria [Armentières] 18.
Arminiani, Arministae 166, 336, 348, 425, 436, 457.
Arminius (Jac.) 335, 336, 340, 341, 344, 347, 348, 352, 353, 355, 385, 398.
Arnhemium 17, 165, 204, 267, 388, 396, 429, 449, 457.
Arnoldus 476.
Asperacollis [zie Collis acutus].
Aspri [Asperen] 37.
Asschius 466.
Assendelftius (Adr.) 121, 125.
Assendelftius (Hen.) 104.
Assonville 201.
Atrebates [Atrechters] 13, 101, 172, 231.
Augustinianus [Augustijner monnik] 18.
Augustinus [Aug. Wolfius] 460.
Aumalius 121.
Auraicus [Willem van Oranje] 1, 2, 3, 10, 18, 19, 20, 21, 27, 30, 33, 40, 41, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,

55, 57, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 79, 80, 81, 84, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 106, 116, 117, 118, 119, 120, 126, 128, 135, 137, 139, 141, 142, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 159, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 210, 216, 219, 272, 319, 329.
Avillanus [d'Avila] 143, 145, 146.
Balthasari (Corn.) 424.
Banchemius (Joa.) 249.
Bantan [Bantam] 311.
Barlemontius 67, 81, 235.
Barlutius 460.
Baronius 288.
Bartholentus [Barthold Entens] 113.
Bartholomeus 88.
Batavia [Betuwe] 93, 212, 243, 400.
Batenburgici principes 78.
Bavarus [hert. v. Beieren] 3.
Baxius 211, 213.
Baxius (Joach.) 419.
Bayius (Mich.) 160, 174, 175, 176, 227.
Beginagium [Begijnhof te Amsterdam] 387.
Belgae [Nederlanders] 97, 178, 255.
Belgae [Z. Nederlanders] 307.
Belgium [De Nederlanden] 1, 4, 10, 18, 41, 51, 52, 53, 56, 86, 93, 94, 95, 98, 100, 149, 172, 177, 178, 189, 181, 184, 185, 186, 187, 189, 207, 210, 216, 231, 245, 247, 248, 249, 256, 257, 268, 439, 445, 472, 478.
Belgium [Z. Nederl.] 334, 336.
Belgium foederatum [Vereen. Nederl.] 220, 306, 376, 465.
Bellarminus 288, 310, 429.
Bellenses [die van Bellem] 18.
Benedictini 384.
Bentingius (Al.) [Bentinck] 166.
Bentivolius (Guido) [Bentivoglio, zie ook op Guido] 222, 417.
Berch (*Den*) [Hillegersberg] 433.
Berck (Hen.) 315.
Bercka [Rijnberk] 438.
Bercovia [Berkhoven, Berkhout] 38.
Bergen (markies van) 4, 84.
Bergensis (Max.) [van Bergen] 96.
Berger(i)us 307, 308, 326, 327.
Bergh (graaf v. d.) 89, 197.
Bergis (Joa. a) 99.
Berkenrode (Ger. de) 109.
Berlutius 173.
Bernardi (Joa.) 352.
Bernardus 432.
Berti 81.
Beverwijck 78.
Beza 309, 335, 341.
Bierbeeck 292.
Biese (Ger.) 104.
Billy 145.
Bilta [De Bilt] 168.
Bironius [Biron] 196.
Blanchius (Nic.) [Blancx] 166.

Blanckenbergensis conventus [te Blankenberghe] 275.
Blaseus (Jac.) 266.
Blau-cappel 291.
Blocklant (Ma.) 104.
Blosius (Lu.) 257, 260, 261.
Bloyman (Hen.) 170.
Bogarts (Joa.) 341.
Bolius (Jac.) [zie ook op Urbanus] 374, 405, 411, 417, 418, 419, 431, 439, 460.
Bommelia 36, 212, 267, 393.
Bommenede 136.
Bonna 92, 219.
Boot (Dom.) 252.
Borgesius (Cam.) [Borgia] 315.
Borgia (Car.) 192.
Bosius (Th.) 154.
Bossuvius [Bossu] 82, 84, 85, 98, 106, 127, 145, 146, 163.
Both (Folc.) 298.
Botterus (Ever.) 110, 111, 453.
Boucher (Laur.) 242.
Bouchorst (Wed. v. Aem. v.) 430.
Bouclius 172, 173.
Bouten (Clementia) 301.
Brabantia 3, 4, 6, 23, 25, 26, 78, 79, 82, 84, 101, 113, 114, 135, 146, 151, 169, 172, 180, 232, 244, 253, 281, 288, 294, 296, 303, 306, 323, 324, 331, 344, 357, 360, 361, 365, 36[illegible], 370, 371, 379, 385, 389, 394, 396, 397, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 412, 419, 420, 421, 422, 423, 428, 430, 438, 441, 451, 477, 478.
Brabantini 139, 306, 314, 321, 323, 354, 355, 405, 408, 427, 428.
Braeckelius (Reyn. Aesew.) [v. Brakel, zie Aeswinius] 165, 313, 396.
Brandenburgicus [keurv. v. Brandenburg] 466.
Bredd 135, 178, 206, 227, 375.
Brederodii, Swamerdami domini 236.
Brederodius [gr. v. Brederode] 2, 3, 7, 8, 14, 31, 34, 36, 37, 40, 43, 46, 51, 55, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76.
Brederodius (baron) 301, 302, 303, 354.
Brema 115, 211.
Briela 31, 87, 106, 107, 110, 112, 148, 204, 217, 272, 274.
Brissonius (Barnab.) 227.
Brochoven (Foius a) 341.
Broekhovius (Joa.) 104.
Brouckgen (Joa.) 75.
Brouckhusius (Arn.) 338.
Bruegelius (Arn.) 170.
Brugae 15, 44, 173.
Brugman (Joa.) 26.
Bruhesius [Joh. van Bruhesen] 76.
Brunincx (Nic.) 167.
Brunswicanus [Brunswijk hert. van] 78, 79, 457.
Bruxellae 6, 7, 11, 18, 27, 28, 30, 39, 43, 50, 53, 67, 75, 96, 100, 111, 139, 144, 147, 148, 149, 150, 182, 183, 234, 247, 266, 314, 320, 331, 364, 382, 394, 399, 405, 438, 448, 449, 452, 472.

Bruxellensis (Wil.) 309.
Bullio [Bouillon] 191, 245.
Buranum castrum [Buren] 135, 247.
Buranus (Max.) [v. Buren] 359.
Burch (Adr. v. d.) 211.
Burch (Lamb. v. d.) 166, 211.
Burgundia 10.
Buscumducis [zie Silvaducis].
Busius (Pau.) [Buys] 49, 104, 142, 166, 211, 319.
Buth 290, 291, 313.
Butt 168.
Buyck (Jud.) 47, 48, 83, 157.
Buyck (Pomp.) 294.
Buyck (Sibr.) 148, 149.
Buycken (Veronica) 301.
Buzius [zie Busius].
Bye (Th. Geo.) 406.
Cabauvius (Jac.) 69.
Cabilliavius (Joa.) [Cabeljau] 217, 218.
Cadix 255.
Caessenbroot (Leon.) [de Casembroot] 229. Zie ook op Casembrotius.
Cajetanus (Cam.) 260.
Calais 248.
Calcaria [Calcar] 155.
Calff (Joh. Ma.) 153, 154.
Calviniani [Calvinisten] 46.
Calvinus (Jac.) 57, 58.
Calvinus (Joh.) 149, 180, 268, 269.
Campi 179, 430.
Campinia [de Kempen] 196.
Canneman 273, 274.
Canterus (Th. Lamb.) [Dirk Canter] 393, 394, 396, 398, 399, 406, 407.
Cantius (Renat.) [Rein. Cant] 166.
Cantuaria [Canterbury] 187.
Capelle [kasteel te IJselstein] 142.
Capresius [de Capres] 143.
Carbonellus (Ger.) 460.
Cardanus 241.
Cardinalistae [aanhangers van Granvelle] 4.
Carlos (Don) 91.
Caroletta Borbonia [Charlotte de Bourbon] 191.
Caroletta Merwia 117, 120, 121.
Carolus V [van Duitschland] 130, 147.
Carolus IX [van Frankrijk] 195.
Casembrotius (Joa.) [de Casembroot] 29.
Casembrotius (Rein.) [de Casembroot] 279. Zie ook op Caessenbroot].
Casselenses [die van Cassel] 18.
Castrius 93.
Castro (Jac. a) 387.
Castro (Nic. a) 21, 22, 23, 102.
Castrum Pacis [Vreeburg te Utrecht] 67.
Cater (Th.) 26, 67, 83.
Catharina van Spanje 204.
Catwicana [van Katwijk] 112.
Champagnius [Champagny] 172, 173.
Chastel 241.
Chimay 197.
Christina Goudana [zie Cristina] 148.

Christina 124.
Christophorus 449.
Chynarum res [van China] 453.
Clavius (Chr.) 192.
Cleeff 56, 72.
Cleerhagen 170.
Clemens VIII 176, 260, 263, 265, 284, 285, 316, 327, 334, 379, 391, 445.
Clesius (Jac.) 254, 466.
Clivia [Kleef] 78, 211, 395, 397, 407, 410, 418, 438, 445, 446.
Cliviae (Dux) 76, 86, 212, 318, 373.
Cloesius (Pt.) 293, 294.
Cloetingius [van Kloetinge] 57.
Cloetius 205.
Clusius (Ca.) [Ch. de l'Ecluse] 138.
Coelhasius (Casp.) [Coolhaes] 288.
Coggemanus (Sim.) 354.
Cokengen 324.
Colffius (Adr.) 419, 431.
Coligny (Gasp. de) 195.
Coligny (Louise de) 195, 197.
Collis acutus [Scherpenheuvel] 317, 318, 331, 332, 357, 448, 469.
Colonia [Keulen] 92, 99, 155, 168, 169, 173, 222, 304, 321, 331, 346, 355, 370, 372, 387, 392, 397, 399, 401, 410, 411, 415, 419, 426, 427, 428, 439, 441, 447, 449, 456, 465, 468, 469, 470, 479.
Columna 425.
Comans (Hier.) 235.
Coninck (Fra. de) 280.
Condé 205, 446.
Confluentia [Coblenz] 92.
Constantinopolis 423.
Constantia 129.
Copallius (Nic.) 275.
Corasius (Joa.) 203.
Cornelia 324.
Cornelia [dochter van Cornelii] 356, 357, 358.
Cornelii (Arn.) [Cornelisz.] 209.
Cornelius 337, 338, 411, 435.
Cornetus (Pt.) 104.
Cornhartus (Th. F.) [Coornhert] 85, 227.
Corterare 236.
Cortevelt (Pt. Geo.) 130.
Costerus (Fra.) 269, 312.
Cothonius 455.
Coudekerckanus pagus [Koudekerk] 184.
Cousinius (Jac.) 26, 67, 83.
Covarruvias (Did.) 155.
Crabelius (Clem.) [Crabbeels] 205.
Crevecoeur 271.
Crimpense castrum [Krimpen] 135, 136.
Cristina [dienstbode van Viglius] 15, 148.
Cristina [echtgen. van J. M. Luxemburg] 153.
Cruningensis (Max.) [v. Cruiningen] 141, 272.
Culemburg 146.
Culemburganus (Flor.) [v. Culemburg] 33, 34, 89.
Cunerus Petri 99, 155.

Curtius (Pt.) 104.
Cuyckius (Corn.) 251, 252, 253.
Cuyckius (Henr.) 251, 385, 388.
Cuyckius (Joa.) 374, 419.
Cyprianus 438.
Dael [klooster] 423.
Daems (Pt.) 442.
Danaeus (Lamb.) 137.
Dani [Denen] 192.
Daniae rex [Christ. IV v. Denemarken] 197, 256, 329.
Daniel 291.
Dathenus (Pt.) 162, 171, 172, 193.
Davelaer (Clem.) 374.
Daventria [Deventer] 38, 43, 170, 179, 227, 460.
Delffshaven 113.
Delfi [Delft] 14, 28, 36, 38, 46, 49, 54, 63, 82, 85, 93, 103, 113, 116, 117, 118, 119, 121, 124, 125, 132, 140, 197, 201, 202, 203, 206, 239, 277, 279, 301, 322, 355, 428, 444, 460.
Deventer [van] 170.
Diabolus [Duvel] 205.
Dibbetius [Joh. Dibbets] 352.
Dickeman 329.
Diemen 157, 158.
Diestenium [Diest] 317.
Diest (Corn. a) 109.
Dillenburgum 95, 106.
Dimmerius (Erik) [Dimmer] 142, 452.
Dola [Dole] 250, 293.
Dolegius (Dan.) 341.
Dollardus [Dollart] 245.
Dominicani 384.
Domus Hadriani pontif., [Paushuize te Utrecht] 134.
Donellus (Hu.) 137, 138, 218, 219.
Dordracum [Dordrecht] 14, 39, 50, 69, 89, 93, 106, 107, 111, 126, 134, 150, 162, 178, 305, 324, 331, 352, 361, 377, 408, 419, 430, 436, 449.
Dorpia (Maria) [dochter van Arn. Dorpius] 141.
Dorpius (Arn.) 141, 142, 143, 271, 272, 284.
Dousa (Jac.) 104.
Dousa (Jan.) 129, 256.
Dovernensis portus [van Dover] 334.
Doyema (Wed. van Romb.) 471.
Draeckenburgius (Nic. Zulenius) [v. Zuylen v. Draeckenburch] 282.
Drake 181.
Drenckwardi 14.
Driemuntius (Joa.) [Driemunt] 153.
Drillenburgius 443.
Druytius (Remig.) 93, 100, 104.
Duacum [Douay] 29, 39, 249, 250, 293.
Duffel 10.
Duiveland 136.
Duncanus (Ma.) 158, 227.
Dungen [Den] 100.
Dunius (Corn.) 354.
Duplessis Mornay 269.
Dusseldorp (F.) 1, 2, 3, 114, 222, 225, 226, 248, 249, 250,

251, 252, 253, 254, 335, 340, 346, 357, 358, 362, 364, 365, 367, 369, 378, 379, 385, 386, 387, 388, 389, 395, 398, 401, 402, 403, 404, 405, 411, 416, 417, 418, 419, 420, 424, 434, 437, 438, 439, 440, 448, 449, 453, 454, 455, 479.
Duvenius (Joh.) 295, 298, 301, 308.
Duvenvordius (Gijsb.) [v. Duvenvoorde] 120, 121.
Duvenvordius [Jan v. Duvenvoorde] 436.
Duyckius (Fra.) 406.
Duyffhuys (Hub.) 15, 309.
Duynkerckia 39, 334.
Duyst (Beatrix) 278, 279, 280, 281.
Eckii 168.
Edamum 39, 88.
Edimburgense castrum [van Edinburg] 323.
Edmundus [kolonel Edmund] 315.
Edzardus [van Oost-Friesl.] 245, 246.
Eggius (Alb.) [Zie Adelbertus, Elbertus] 275, 276, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 308, 321, 331, 397, 412, 447, 469.
Egmondana abbatia [van Egmond] 78, 137, 150.
Egmondanus [graaf v. Egmond] 28, 29, 33, 46, 52, 53, 87, 90, 91, 97, 212.
Egmondanus (Geo.) [Bischop Ge. van Egmond] 182.
Egmondanus [Phil. gr. van Egmond] 143.
Elandius (Egb.) 166.
Elbertus [Zie Eggius] 278, 297, 299.
Elisabeth [van Engeland] 161, 187, 204, 206, 208, 215, 220, 223, 257, 274, 315, 320, 323.
Elisabeth [dochter v. Oranje] 191.
Embda [Emden] 76, 100, 162, 220, 245, 246.
Embrica [Emmerik] 410, 415, 416, 418, 419, 425, 426, 427, 433, 449, 453, 455, 456, 457, 466.
Emilia secunda [dochter van Oranje] 191.
Enchusa 78, 106, 108, 151, 219, 377, 460.
Endenius (Jac.) [v. d. Eynde] 92, 93.
Enno [van Oost-Friesland] 245.
Enschede (Hu. ab) 210, 211.
Ericus [van Brunswijk] 37, 65, 69, 70, 72, 76, 78.
Ernestus [van Brandenburg] 427, 428.
Ernestus [bisschop van Luik] 244.
Ernestus [van Nassau] 395, 396, 429, 457.
Ernestus [van Oostenrijk] 234, 235, 241, 243, 244, 246.
Escoriale 257, 258.
Essenus (Arn.) [zie Essius] 416.
Esseckius [Essex] 274, 275.

Essius (Arn.) [zie Essenus] 211, 380, 386, 387.
Eusebia 171.
Everdingius (Jac.) 419, 431, 439.
Eynthoutius (Arn.) 170.
Faber (Joa.) 191.
Faitius [zie Foeitius].
Ferdinandus 445.
Filidinus (Flor. Fra.) 230, 231.
Flacius Illyricus (Math.) 45.
Flandri 89, 216, 217, 296, 321, 336, 354, 451, 453.
Flandria 87, 125, 197.
Flandrina [dochter van Oranje] 191.
Flardingia 107, 113.
Flerontinus (Fra.) 399, 458.
Flessinga 99, 106, 126, 184, 187, 195, 204, 274.
Florii (Aeg.) [Gilles van Flory] 331.
Foccarus Auspurg. (Mc.) [Fugger van Augsburg] 135.
Foeitius (Flor.) 294, 332, 333.
Fonckius 419.
Fontanus 247.
Foockius (Alb.) [Foock] 211.
Franciscani 384.
Franciscus 163, 411.
Franikera 381, 391, 471.
Fraxinus (Lib.) 341.
Frederici (Joa.) 460.
Fredericus Palatinus 191, 233, 437, 439.
Fridericus Aenobarbus [Frederik Barbarossa] 429.
Frisach 92.
Frisia 54, 63, 64, 69, 73, 75, 192, 243, 374, 383, 397, 406, 446, 448, 471.
Frisia orientalis 245.
Frisones 74.
Fuentes 243.
Gael (Nic. Hugonis) 131.
Galama (Aus.) 166.
Galenus (Wi.) 126.
Galli 321.
Gallia 49, 50, 87, 90, 94, 97, 150, 178, 195, 198, 203, 204, 224, 231, 232, 233, 234, 241, 242, 243, 255, 256, 257, 268, 317, 330, 358, 359, 397, 424, 425, 454, 455, 464.
Gandavum [Gent] 25, 32, 53, 85, 87, 100, 114, 115, 133, 135, 137, 138, 140, 146, 150, 151, 160, 163, 171, 172, 173, 193, 197, 272, 375.
Gaudanus (Adr.) 109.
Geersbergen [Grammont] 29.
Gelri 97.
Gelria 15, 17, 36, 83, 101, 165, 179, 192, 203, 268, 335, 359, 373, 403, 418.
Gembloux 155.
Gemel [Gemen] 76.
Geneva 45, 149, 309, 335, 341.
Genlis 113.
Gentius [ritmeester Gent] 315.
Genua 127, 227, 228.
Georgius 54.
Gerardi (Balth.) [Gerards] 199, 200, 201.
Gerardi (Ger.) 57.
Gerardi (Hadr.) 57.
Gerardi (Pt.) 110, 111.

Gerardus [Eenhusius] 460.
Gerestenius (Pau.) 467, 468.
Germani 174, 321.
Germania 10, 40, 43, 45, 47, 50, 94, 95, 129, 172, 178, 192, 243, 268, 296, 331, 354, 373, 437, 451, 478.
Gerobolus [Joh. Oudraadt] 326, 327.
Geuzen 10, 11, 51, 66, 125, 204, 229, 246.
Gibraltar 351.
Gochemenses [die van Goch] 456.
Gockius (Adr.) 336.
Godefridus 171.
Godefridus Bullioneus [Godfr. v. Bouillon] 244.
Goclenius 336.
Godescalcus 473,
Goesa 315, 460,
Gomarus (Fra.) 336, 344, 347, 385.
Go(u)mmaristae 165, 336, 348, 349, 429, 436, 457.
Gonzaga 358.
Goilandia 350, 431.
Gorcomium 39, 107, 110, 126, 334, 367.
Gotta 47.
Gouda 14, 18, 39, 43, 50, 54, 57, 82, 84, 85, 93, 106, 107, 124, 174, 279, 322, 337, 338, 436, 442, 460.
Gouda (Jac.) 476.
Goyeri 164.
Granata [Granada] 387.
Granatensis (Lu.) 192.
Granvellanus 4, 28, 93, 97, 173, 215.
Gravia 212, 213, 307, 310, 311, 313.
Gravius (Hen.) 464.
Gregorius XIII 138, 175, 192, 205.
Grevinchoven (Casp. a) 269, 312.
Grobbendonckius 174.
Grolla 246, 256, 345, 425, 426.
Groninga 93, 99, 101, 165, 166, 173, 179, 181, 227, 235, 236, 283, 287, 288, 374, 460, 475, 477.
Guicciardini (Lu.) 227.
Guido [zie Bentivolius] 362, 363, 364, 369.
Gulielmus 126.
Guniensis [Gognies] 143.
Gusmanus (Pt.) 231.
Guyonius (Pt.) 198.
Guysius [Guise] 224, 226.
Gijssenburgius (dominus) [van Giesenburg] 104.
Haen 293, 294, 322, 337, 338, 339.
Haes (Pt. Gerardi de) 131.
Haga ['s-Gravenhage] 7, 9, 28, 37, 49, 50, 51, 65, 85, 100, 101, 102, 103, 106, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 154, 156, 184, 196, 203, 208, 223, 228, 235, 246, 251, 252, 253, 254, 276, 277, 279, 280, 294, 295, 296, 301, 303, 306, 309, 319, 325, 330, 331, 334, 338, 347, 350, 352, 353, 354, 359, 375, 387, 394, 395, 398, 406, 423, 430, 431, 432, 449, 451, 452, 460, 473.
Hagesteijn 69.

Hagius (Corn.) 283, 360, 365.
Hamelmannus (Herm.) 45.
Hanauwius comes [van Hanau] 164.
Hanius (Seerp.) 63.
Hanseaticae civitates 3, 4, 158, 207, 334.
Haraeus (Flor.) 34.
Harlem(i)um 39, 50, 56, 62, 77, 93, 107, 115, 116, 117, 121, 126, 144, 152, 253, 271, 275, 276, 277, 279, 295, 298, 300, 301, 309, 330, 350, 354, 358, 366, 375, 460.
Hartius (O.) 235, 246.
Hattem (Joa.) 408.
Hauchinus (Joa.) 184, 215.
Havardus (Ca.) [Howard] 187.
Havetius (Ant.) 99.
Havrensis marchio [marq. d'Havré] 143.
Heela [Hedel] 170.
Heemskerk (Joh. Wi[i]) 130.
Heemskerk (Jac. v.) 351.
Heenvlietium 38.
Heermalius (Flor.) [v. Heermale] 165, 211.
Heilodanum monasterium [Heilo] 78, 275.
Hellinck [Herm. v. d. Helling] 152.
Helsdingen (Ger.) 334, 393, 394, 396, 398, 399, 406, 407,
Helvetius (Joh. Clem.) 331.
Hemertius [v. Hemert] 212.
Hendrik van Bourbon 205.
Henri de Valois 128.
Henrici (Henr.) 349, 350.
Henricus [III van Frankrijk] 194, 195, 197, 203, 204, 227.
Henricus [IV van Frankrijk] 229, 235, 241, 242, 246, 255, 257, 305, 306, 326, 330, 334, 358, 359, 376, 397.
Henricus Fredericus [Frederik Hendrik] 197, 198, 452.
Henricus [Loeffius] 460.
Henricus 338, 417.
Heraugerius (Ca.) [Heraugières] 244.
Herculeum fretum [Straat v. Gibraltar] 227.
Herenbergensis (Hen.) 465.
Herenbergius ('s) 10.
Herminius [zie Arminius].
Hesselius 188.
Hester 134.
Heusden 170.
Hey (Joh. Ger.) 57.
Heyus (Flor.) 203.
Hibernia [Ierland] 207.
Hierges 135.
Hispani 45, 87, 106, 107, 111, 112, 113, 135, 136, 139, 143, 173, 306, 307, 314.
Hispania 43, 51, 86 ,95, 97, 98, 99, 103, 104, 171, 178, 185, 192, 207, 220, 228, 233, 241, 243, 257, 273, 306, 321, 326, 332, 334, 352, 355, 359, 388, 424, 425, 445.
Hispanicum mare 206.
Histria [Istrië] 241.
Hoboocken (Math. ab) 355.
Hoeyckesloot (Jud.) [Huyckesloot] 153.
Hoff (Truy op 't) 117.
Hogemade 38.
Hogevenius (Ger. Aem.)

[Ger. Amelisz. van Hoogeveen] 134, 135.
Hohenlo 190, 204, 247, 431.
Hollandi 21, 40, 50, 104, 134, 139, 143, 144, 148, 198, 207, 209, 227, 233, 255, 266, 274, 275, 283, 293, 296, 314, 321, 328, 333, 334, 335, 343, 345, 350, 354, 359, 393, 395, 404.
Hollandia 1, 3, 7, 8, 10, 14, 22, 30, 31, 34, 36, 38, 49, 50, 51, 53, 56, 62, 63, 65, 69, 70, 82, 83, 84, 90, 91, 94, 95, 96, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 112, 113, 115, 130, 131, 132, 135, 136, 139, 144, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 158, 161, 162, 165, 167, 172, 173, 179, 180, 188, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 204, 205, 206, 228, 230, 232, 234, 235, 238, 240, 243, 247, 248, 251, 255, 271, 272, 275, 283, 284, 285, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 303, 304, 305, 307, 314, 315, 318, 319, 320, 322, 326, 330, 334, 341, 343, 346, 347, 351, 353, 355, 358, 359, 375, 376, 377, 380, 382, 388, 389, 397, 398, 399, 402, 408, 410, 411, 417, 421, 424, 425, 427, 429, 436, 437, 438, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 456, 457, 459, 463, 470.
Holsatia [Holstein] 45.
Hommius (Fest.) 341, 352.
Hontscoten 18, 89.
Hoochstratanus [graaf v. Hoogstraaten] 39, 40, 52, 79, 80, 89, 92.
Hooghe (Corn. de) 195.
Horna 52, 78, 151, 350, 430, 460.
Hornius [graaf v. Hoorne] 52, 91, 97, 212.
Hornius (Joa.) 170.
Hornius (Max.) 170.
Hotomannus (Fra.) 227.
Houtenus (Joh.) [Ja. van Hout] 130.
Houwart (Balth.) 45.
Hoverinck 117.
Hovius (Math.) 399, 400.
Huernius. [Zie Hornius.]
Huesca 260.
Hueticus [van Autun] 137.
Hulst 255.
Huneus (Augustin.) [Huens] 165.
Hus (Joh.) 129.
Hussenium (Hussia, Huyssen) 407, 410, 439.
Huterus (Joa.) 116.
Huy 244, 245.
Ilpendamius dominus 75.
Imbisius [Ja. v. Hembyze] 163, 171, 172, 178, 180, 190, 191, 193, 197.
Imperator [keizer van Duitschland] 424.
Imperator Turcarum [zie Turcae].
India 177, 181, 247, 355, 360, 437.
Innocentius 339.
Insulae [Rijssel] 11, 37.
Iprenses [die van Iperen] 18.
Iprensis (Ma.) [v. Rijthoven, biss. v. Iperen, zie Rijthovius] 102.

Isabella [van Spanje] 256, 261, 262.
Isala [Holl. Ysel] 82, 85, 106.
Iselmonde 38.
Iselstenium 142, 359, 431.
Itali 273.
Italia 98, 227, 231, 233, 241.
Jacobi (Alb.) 63.
Jacobitae 211.
Jacobswouda 38.
Jacobus [I van Engeland] 219, 315, 320, 322, 323, 333, 342, 346, 359, 424, 425, 431, 437, 473.
Jaeps Hannesen (buurtschap) 78.
Jansse(o)nius (Corn.) 46, 92, 94, 99, 100, 138.
Jansse(o)nius (Jac.) 400, 410, 411, 412, 413, 416, 418, 419, 421, 422, 424, 471.
Jargesius (E.) [Eiso Jarghes] 166.
Jaureguy (Joa.) 190.
Jeannin (Pt.) 374, 375, 376.
Jeronis (Joa.) 153, 154.
Jesuitae 241, 242, 249, 250, 330, 431, 471, 472, 478.
Joanna Constantina [dochter van Oranje] 233.
Joannes Austriacus 48, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 155, 156, 159, 163.
Joannes Casimirus [van de Palts] 172.
Joannes Fredericus [van Saksen] 47.
Joannes Nassovius 452.
Johanna [pausin] 429.
Johannes 309, 310.
Johannis (Gijsb.) 130.
Johannis (Joh.) 130, 195.
Jonge (Corn. de) 280.
Judei 182.
Juliacum [Gulik] 373, 377, 384, 397, 410, 415, 445, 446, 449.
Junius (Fra.) 315.
Justinianus (Pomp.) 426.
Justinus [van Nassau] 137.
Jutfaes 395.
Kempis (Tho. a) 26.
Kenniphovius (Engelb.) 460.
Keyting (Walt.) 364, 431.
Keyting (Wil.) 409, 419, 427.
Killegrerus (Hen.) [Killegrey] 210.
Kimedoncius (Jac.) 209.
Kinnen (Alheydis) 441.
Kinnesen (Pt.) 148.
Knijff (Joa.) 93.
Knock promont. 245.
Koevorden 230, 235.
Laeygen 213, 214.
Lambertus 460, 474, 477.
Lamma 134.
Lamsweert (Al. a) 326, 385.
Langeracensis (pastor) 236.
Langerackius (dominus) 57.
Langeraer 338.
Lanspergius (Fra.) 341, 342.
Lecka 55, 56, 65, 69, 75.
Ledenbergius [G. v. Ledenberg] 393, 394.
Leicestrius 170, 187, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 223, 309, 313.
Leida 24, 46, 48, 49, 53, 54. 62, 63, 82, 83, 84, 85, 86,

107, 108, 112, 117, 118, 120, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 141, 150, 154, 197, 200, 206, 208, 209, 210, 217, 223, 236, 251, 252, 288, 296, 335, 336, 338, 341, 347, 350, 352, 353, 356, 361, 377, 379, 381, 389, 391, 406, 410, 423, 430, 436, 444, 449, 450, 451, 453, 454, 455, 460, 471, 472.
Leidanus (Corn.) 168.
Leiderdorpium 133.
Le Marche (Jac.) 85.
Lemgo 45.
Leo XI 334.
Leo (Gul.) [De Leeuw] 315, 380, 429.
Leodium [Luik] 97, 445, 446.
Leodius (Godefr.) 145, 146, 164.
Leoninus [zie Longolius] 203, 204.
Leopoldus 395.
Leowardia [Leeuwarden] 54, 63, 64, 65, 75, 99, 155, 460, 475.
Lepanto 100.
Lerma [zoo te lezen voor Parma] 387.
Lessinus (Leon.) 411, 445, 464.
Leuwenhorstiense monasterium 123.
Lexmondani [van Leksmonde] 56.
Lezanus (Joh.) 38.
Liesfeld 69.
Liesveld 246.
Lindanus (Gul.) 28, 46, 89, 90, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 176.
Lindanus (Joh.) 140.
Linga 342, 426.
Lippia 45.
Lipsius (Just.) 137, 209, 210.
Lira [De Lier] 23, 442.
Liranus (Joach.) 166.
Lo (Alb. de la) 103.
Loaysa (Garzia de) 261, 262, 263.
Lockhorstius 104.
Lockhorstius (Vinc.) 120.
Longolius [zie Leoninus] 140, 203.
Lonius (Ant.) 254.
Lonius (Corn.) 254.
Lonius (Nic.) 430.
Lonius (Walm.) 217, 218.
Loon [zie Lonius].
Loopwijk [Lopik] 55.
Lopesius (Alf.) 146.
Lovanium [Leuven] 39, 94, 147, 161, 164, 174, 175, 203, 205, 249, 250, 292, 293, 303, 313, 314, 321, 331, 408, 411, 418, 419, 423, 441, 445, 446, 469, 470, 471.
Lubeca 245.
Ludovica Juliana [dochter van Oranje] 191.
Ludovicus [IX van Frankrijk] 261, 264.
Ludovicus Nassovius 10, 40, 43, 46, 47, 52, 89, 106, 128, 191.
Lumey 105, 106, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 200.
Lutherani 45, 46.

Luxemburgum 234, 244.
Mabeusius [Joh. de Mabuse] 89.
Maeckeblij (Lu.) 428, 472.
Maeslantsluys 217.
Mahusius (Joa.) [Mahieu] 93, 99.
Malderus (Joh.) [v. Malderen] 406, 417.
Mansfeld 45.
Mansfeltius (Ca.) [v. Mansfelt] 232.
Mansfeltius (Pt. Ern.) [v. Mansfelt] 223, 232, 234.
Mantua Carpetanorum [Madrid] 155, 258.
Marche en Famenne 144.
Maria [non] 221.
Maria Burana [van Buren] 247, 248.
Maria Stuart 215.
Mariae (S.) Werdens. abbatia 393.
Mariengaerde 99.
Marius (Leon.) 469.
Marnixius [M. v. St. Aldegonde] 141, 149, 161, 180, 196, 203.
Marochianus barbarus [zie Muley] 424.
Marokko (gezant van) 445.
Martini (Jac.) 466.
Maselant 117.
Masius (Joa.) 360, 422.
Mathias [van Oostenrijk] 150, 155, 159, 161, 178, 181, 465.
Mauldius (Nic.) [de Maulde] 218.
Mauri [Mooren] 387, 388.
Mauritius 173, 196, 197, 202, 215, 230, 233, 235, 236, 240, 241, 245, 280, 289, 307, 309, 311, 313, 325, 331, 333, 334, 339, 345, 346, 354, 384, 393, 395, 397, 436, 437, 440, 446, 449, 451, 452, 453, 454, 455.
Mauritius [van Saksen] 47.
Mechlinia 25, 38, 40, 99, 138, 151, 161, 173, 222, 246, 272, 331, 422.
Medemblickium 78.
Medemblickius (Rumoldus) 428, 450, 460.
Medina-Celi 98, 100, 113, 127.
Meerman (Ger.) 322.
Meetkerckius (Ado.) [v. Meetkercke] 208, 217, 218.
Meganus [v. Megen] 17, 67, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 81, 82, 84, 135.
Mellinus 425.
Mendoza 184, 267, 271, 300, 305, 306, 307.
Menningius [Adr. Michielsz. Menninck] 55.
Mennonistae 46.
Mercator (Th.) 417, 419, 421.
Merula (Pau.) 341.
Metelloburgum [zie Middelburgum].
Metsius (Lau.) [van Mets] 96, 99, 100, 104, 155, 205.
Meursia [zie Moersia]
Meyerus (Adr.) 94.
Meyerus (Joa.) 453.
Michaël 176.
Michaëlis (Clementia) 123.
Michaëlius (Wolffh.) 148.

Middelburgum 20, 23, 58, 89, 128, 187, 208, 209, 273, 313, 460.
Milius (Adr.) [v. d. Mijle] 91, 156, 157.
Mindenus (Jac.) [van Mijnden] 436, 438.
Minsingerus 129.
Miraeus (Joa.) [Jean Le Mire] 394, 405, 406.
Modetus (Herm.) [Moded] 19 20, 32, 33.
Moersia [stad] 439.
Moersia [graafschap] 86, 210.
Molanus (Joa.) 178, 205.
Moluccae insulae 147.
Monasteriensis diocesis [van Munster] 343.
Mondragonius (Cph.) [Mondragon] 98, 246.
Mons s. Geertrudis [Geertruidenberg] 233, 360.
Monte (Aeg. de) 99.
Montes Hannoniae [Mons] 4, 14, 19, 39, 89, 106, 107, 113, 116.
Montes ad Zomam [Bergen op Zoom] 247, 264, 265, 266, 375.
Montevaldona 466.
Montfortium 352, 395.
Montfortius (Nic.) 130.
Montigny 4, 52, 86.
Mook 128.
Mora (Cph. de) 259, 262.
Moriameus (baro) 82.
Morillon (Max.) 4, 100, 184, 205.
Mosa [Maas] 94, 267.
Moscovië 337.
Mosella [Moezel] 243.
Moulartius [Matth. Moullart] 205.
Mudena [Muiden] 78.
Muley Cid [zie Marochianus] 387, 388.
Mullem [Mulheim] 427, 428, 465.
Musen 26.
Musius (Corn.) 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 197, 200.
Mijert [Mijdrecht] 331, 349.
Mijlen (Van der) 159.
Mijnen (Jac.) 415.
Nachtegael 449.
Nachtigael 229.
Namurcensis comitatus 196.
Namurcum [Namen] 101, 150, 155, 163.
Nannius 27.
Nardensis (Joa.) 109.
Navareus [Hendrik v. Navarre] 235.
Navaria 98.
Neoburgensis princeps [van Palts Nieuwb.] 427, 428.
Neomagum [zie Noviomagum].
Neoportus [Nieuwpoort] 151, 271, 274, 298.
Nerda [Naarden] 76, 116.
Neuburg 445.
Neyen 352, 355, 359, 376.
Nicolai (Adr.) 59.
Nieuportius 468.
Nigri (Phil.) 100.
Nivellius 75.
Niveltius 27.
Niveltius (Hu.) 467.

Noircarmius [Noircarmes] 82, 83, 84.
Nomius (Nic.) 350, 351, 460. 467, 471.
Noort (Oliv. van) 287.
Noort-Hollandia 108, 252, 343.
Noortwijk 123, 154.
Norvegii 192.
Novaterra (Nic. à) [van Nieuwland] 93.
Noviomagum [Nijmegen] 17, 98, 204, 227, 229.
Nuenarius [v. Nieuwenaar] 205, 210.
Nuis 212.
Nuremberga 219.
Nyevelt (Geo.) 281.
Octavius 278.
Odilienberg (*St.*) 386.
Ogniacensis (dominus) [d'Oigny] 29.
Oirschot (Hadr. ab) [v. Oirschot, zie Adrianus] 281, 282, 283, 289, 291, 292, 294, 326, 335, 338, 346, 349, 350, 355, 380, 385, 386, 387, 388, 411, 415, 416, 439, 440.
Oisterwijckius 104.
Oldenbarneveltius 142, 235, 318, 319, 323, 431, 436, 446.
Oldenzalia 355, 375, 425, 426.
Ommelandii [van de Ommelanden] 165, 166.
Oom (Pt. Petri) 130.
Oostbroeck 167.
Oostervicius [lees Oostervirius en zie Sibrandus] 421.
Oosterweel 66.
Ootmarsensis ecclesia [Ootmarsum] 375.
Opmerus (Pt.) 86.
Ordines Brabantiae 51, 139, 188, 191, 193, 194, 195.
Ordines Flandriae 51.
Ordines Frisiae 374, 448, 471.
Ordines generales 94, 98, 184, 185, 203, 204, 206, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 234, 235, 257, 395, 396, 406, 431, 465.
Ordines Hollandiae 9, 37, 43, 44, 46, 51, 92, 98, 101, 102, 104, 111, 136, 144, 145, 149, 153, 154, 156, 157, 186, 193, 198, 209, 228, 229, 237, 329, 335, 336, 345, 347, 348, 353, 355, 373, 376, 377, 423, 432, 437, 451, 454.
Ordines Ultrajectenses 41, 55, 66, 266, 315, 333, 335, 345, 393, 394, 406, 433.
Ordines Zelandiae 22, 198, 373.
Ordonius (Pt.) [Ordoño] 195.
Orthensis via [van Orthen] 100.
Ossenbrugga [Osnabrück] 342.
Ostenda 254, 283, 290, 293, 314, 320, 330, 331.
Osterwijck (heer van) 103.
Otterspoor 417.
Ouderkerckia 76.
Oudevlietius (Wi.) 122.
Oudewatra 38, 107, 135, 145, 279, 280, 281, 289.
Outvicense monast. [Oudwijk] 395.
Oversteinius 143.
Paderborna 342, 343.
Palts (keurv. v. d.) 398.

Pamelius (Jac.) 220.
Parma [lees Lerma en zie op dien naam].
Parmensis [Margareta van Parma] 8, 9, 11, 12, 13, 15, 18, 21, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 41, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 128.
Parmensis [hertog v. Parma] 155, 171, 173, 176, 183, 184, 191, 196, 197, 201, 202, 203, 204, 206, 212, 214, 215, 223, 227, 231, 232.
Pauli (Hen.) 125.
Pauli (Wi.) 62.
Paulus V 334, 337, 343, 365, 366, 372, 373, 441, 445.
Pavo (Th.) [Pauw] 356, 358.
Peckius (Pt.) 227.
Perenotus [S^r. de Champagney] 143.
Persynius 254.
Pescarengis (Cosm. de) 218.
Petri [zie Cunerus].
Petrus [monnik] 124.
Philippus [II van Spanje] 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 18, 30, 51, 52, 53, 56, 72, 75, 76, 79, 80, 83, 85, 87, 90, 91, 95, 96, 140, 145, 155, 163, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 192, 194, 195, 196, 198, 203, 212, 214, 220, 224, 226, 227, 233, 248, 249, 250, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262.
Philippus [III van Spanje] 261, 262, 263, 306, 315, 320, 351, 354, 359, 373, 384, 387, 388, 431, 446, 454.
Philippus Nassovius [Ph. Wi. v. Nassau] 89, 247, 248, 358, 359.
Pieck, Aeg. 166.
Piedmontellus [Pimentel] 223.
Pintiana curia [Valladolid] 320.
Pius IV 182, 372.
Plancius (Pt.) 314, 329.
Plantinus (Cph.) [Plantijn] 227.
Poelgeest (Ger.) 166, 218.
Pojetus [Poyet] 126.
Pons Telonarius [Tolbrug] 117.
Poperingenses [die van Poperingen] 18.
Portugallia 147, 162, 177, 181.
Poterus (Jac.) 210.
Praga 428, 465,
Prudentius 142.
Pruits (Adr.) 218.
Quarebbius [Pt. a Quarebbe] 56.
Quirinus [Caterus] 460.
Raad van State 139.
Rammekens 204.
Refugiensis [De Reffuge] 424.
Regiomontanus (Joa.) 220.
Regius (Ma.) 281, 282, 283, 298, 342, 344.
Reineri (Joa.) 104.
Reinichovius (Mich.) 235.
Remigia 118.

Renae [Renen] 43, 243, 335.
Rennebergius [gr. v. Rennenberg] 85, 165, 173, 179, 184.
Repelmonda [Rupelmonde] 78.
Requesens 127, 128, 138.
Reynerus 55.
Reynerus [Reynier v. Groenevelt] 218, 436.
Richardotus [Fra. Richardot] 96.
Riddera (Adriana) [de Ridder] 443.
Risenburgius 313.
Riserius [Joa. de Reyser] 472.
Rodolphus 354.
Roelsius (Wi.) [Roels] 166.
Roeybollus [Robol] 112.
Rolandi (Jac.) [Rolandus] 341.
Roma 176, 221, 227, 250, 268, 269, 284, 286, 293, 296, 298, 299, 314, 320, 321, 328, 351, 361, 372, 374, 384, 410, 415, 421, 423, 437, 458, 463, 464, 472.
Romero 143.
Rontselare [Rousselaere?] 18.
Rosa (Hen.) 280.
Rosweydus (Herib.) [Rosweyde] 178.
Roterodamum 70, 79, 87, 103, 106, 107, 111, 113, 132, 135, 164, 289, 306, 307, 312, 330, 336, 340, 345, 436, 442, 444, 445, 460.
Rotomagum [Rouaan] 255.
Rovenius (Phil.) [Rooveen] 111, 448, 458, 464, 470, 471.
Royen [Ryen?] 386.
Royen (Wi. a) 343.
Rudolphulus 153.
Ruiter (Herm. de) 100.
Rumoldus. [zie Medemblickius.]
Ruremonda [Roermond] 97, 116, 176, 386, 389.
Russenfeldius (Ant.) 182.
Ruychaver 152.
Ruysch (Hu.) 334.
Ryckius (Pt.) 166.
Renus [Rijn] 94, 212, 243, 267.
Rijnberck 280.
Rijndijk 112.
Rijnlandia 135.
Rijnsaterwouda 38.
Rijnsburgensis abbatia [van Rijnsburg] 112.
Rijnswoude (dominus de) 339, 342.
Rijswycanus pagus 118.
Rijthovius (Ma.) [zie Iprensis] 99, 155.
Saliger (J.) 45.
Sandelinus (Adr.) 70.
Sandelinus (Ger.) 250, 251.
Santvordensis [van Zandvoort] 112.
Santhorst 251.
Sapata (Rod.) 111, 112.
Saracenus (Joa.) 231.
Saravia (Adr.) 218, 219, 425.
Sasboldus [zie Vosmerus].
Sasboldus (Arn.) [Sasbout] 38, 85.
Sasboldus (Corn.) [Sasbout] 104.
Scagenus (Cph.) [v. Schagen] 121, 126.

Scaldis [Schelde] 79, 86, 94, 143.
Scaliger (Jos.) 242.
Scaliger (Jul.) 241.
Scenckius (Fred.) 93, 100, 182.
Scenckius (Ma.) 178, 204, 212, 219, 227.
Scenckius (Th.) 100.
Scerpenhovel [zie Collis acutus].
Scevelinga 253.
Schagen 153.
Schiedamum 26, 38, 53, 107, 113.
Schoonhovia 38, 39, 43, 49, 55, 70, 87, 107, 111, 135, 145, 324, 341.
Schoonhovia (Joh. a) 14.
Schorelius (Vict.) [Schorel] 377, 378, 466, 467.
Scotia [Schotland] 87, 207, 323.
Scotus (Edm.) 315.
Scouwenburgensis comes [von Schauenburg] 76.
Scribanius (Ca.) 361, 448, 464, 471, 475, 477.
Sebastiaan [van Portugal] 162.
Segobiensis [van Segovia] 155.
Selles (De) 155.
Sevenbergen 104.
Seventer 410.
Sibrandus [zie Oostervicius] 290, 301, 350, 387, 411, 419, 421.
Sichemium 241, 317.
Sigismundus [van Duitschland] 129.
Sillingius (Hen. Cornelii) 104, 148, 157.
Silvaducis ['s Hertogenbosch] 25 37, 74, 82, 96, 100, 104, 127, 155, 170, 204, 205, 289, 323, 377, 385, 438.
Silvius (Ca.) 184.
Simonis (Joa.) 460.
Sixtius (Joa.) 205.
Sixtius (Sibr.) [Oostervirius] 460, 469.
Sloterdijck 78.
Slusa [Sluis] 216, 331, 343.
Smoor 142.
Societas mercatorum in Ind. Orient. [O. I. Comp.] 310, 311.
Soes (Nic.) 292.
Soeterwoudani campi 112, 134.
Sonnebergius (Wi.) [van Sonnenberch] 153, 154.
Sonnevelt (Hadr. a) 352.
Sonnius (Fra.) 94, 96, 99, 100, 138.
Sonoy 219, 220.
Spada [Spa] 227, 442.
Spangebergius (Cypr.) 45.
Sparendam 78, 112, 115, 118.
Spinhusen (Joh. a) 342, 356.
Spinola 314, 333, 343, 344, 345, 346, 352, 354, 428, 449.
Sprangensis dominus [van Sprang] 104.
Stalperius (Joa.) [Stalpert v. d. Wiele] 444, 445, 460.
Stanley 215.
Steenwijckanus (Bern.) [v. Steenwijk] 301, 322, 428.
Steenwijk 230.
Stempelius (Ja. Ger.) 57,

104, 337, 338, 436, 478.
Stephanus [Cracht] 460.
Stolbergica (Juliana) [v. Stolberg] 164.
Stralen (van) 79.
Streckius (Herm.) 418.
Streckius (Joh.) 419.
Struvinck (Pt.) 237.
Suares (Fra.) 336.
Suevi [Zweden] 87, 192.
Sulenius (Joa.) [van Zuylen] 224.
Sulenius (Nic.) [van Zuylen] 166, 211, 224, 313.
Sulenus [van Zuylen] 385.
Sumatrenses [van Sumatra] 311.
Surius (Laur.) 165.
Susius (Corn.) 44, 68.
Swarzenburgius [wed. v. d. gr. v. Schwarzburg] 199.
Switenius (Adr.) [van Swieten] 107.
Swietenius (Nic.) [van Swieten] 148, 152.
Swietenius (Reyn.) [van Swieten] 137.
Swolla 179, 460.
Tackius 451.
Taleverius (Jos.) 145.
Taxius [J. Bapt. de Tassis] 134, 215.
Teligny 195.
Tellich (Al.) [Sander v. Tellicht] 166.
Tempelius (Mc.) 361, 423, 428, 444, 451, 542, 453, 454, 455, 471, 472.
Templieu 196.
Teneremunda [Dendermonde] 52, 53, 195.
Terbrugge (Joa.) 324.
Terburch (Engelb. a) 110.
Terinus (Jac.) 471.
Tesselensis portus [van Texel] 233.
Teus (Corn.) 250, 251.
Teus (Ger.) 149.
Teus (Jac.) 148.
Texel (Adr. Corn.) 153.
Theodori (Leon.) 111.
Theodorici (Adr.) 163, 166.
Theodorici (Hen.) 421.
Theodoricus (Jac.) [vrouw van] 356.
Theodorus 352.
Theronius [Theron] 149.
Thium [het Y] 77.
Tholen 126.
Tiela 39, 40.
Tielmans (Eva) 439, 440.
Tileman (Pt.) 11.
Tiletanus (Jod.) 46.
Timanni (Dietm.) 45.
Timmerman (Gislen.) 140.
Tinnius (Flor.) [Thin] 142, 211, 394.
Toletanus (Ferd.) [de Toledo] 111, 115.
Toletanus (Fred.) [de Toledo] 175, 176.
Tongerlo 96.
Tordesilla 146.
Tornacum [Doornik] 11, 26, 51, 74, 184, 205.
Torre (de la) [zie Turrianus] 29, 103.
Toulouse 66.
Trajectum ad Mosam [Maastricht] 170, 171, 230, 329.

Transissulania [Overijsel] 38, 83, 101, 161, 179, 181, 192, 333, 344, 345, 355, 375, 403, 418, 430.
Trelcatius (Luc.) 337.
Trémouille 191.
Treslongus (Wi.) [Treslong] 105.
Treveris (Wi. de) [van Trier] 154.
Tridentum [Trente] 155, 164, 175.
Trigautius 453.
Trillo (Ca.) 224.
Trudo (*S.*) [St. Truyen] 9, 18, 47.
Trugsesius 212.
Turcae 104, 129, 140, 203, 387, 388, 423, 424, 432.
Turnhout 256.
Turrianus (Jac.) [zie de la Torre] 56, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81.
Twentia 344, 375.
Tympelius [zie Tempelius].
Ultrajectensis episcopatus 181, 192.
Ultrajectum [Utrecht] 26, 33, 35, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 49, 55, 56, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 76, 79, 84, 85, 88, 93, 95, 96, 103, 110, 112, 115, 116, 117, 120, 134, 135, 136, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 179, 209, 210, 211, 213, 215, 217, 218, 222, 227, 253, 254, 275, 278, 280, 281, 285, 286, 289, 290, 291, 293, 298, 304, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 322, 324, 325, 326, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 340, 342, 343, 344, 345, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 360, 364, 367, 373, 374, 375, 377, 378, 384, 389, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 402, 404, 408, 415, 416, 418, 419, 427, 429, 431, 433, 434, 435, 441, 443, 448, 453, 455, 460, 466, 468, 472.
Universitas Parisiensis [Sorbonne] 242.
Urbanus [zie Bolius] 385.
Urck (domina de) 339, 342.
Vahalis [Waal] 212, 267.
Valckenburg 16.
Valdes 131, 132, 133, 134.
Valencenae [Valenciennes] 26, 46, 47, 51, 54, 66, 82, 99, 106.
Valentia 387.
Valerius (Corn.) 164.
Vallis Florum 168.
Vallis S. Mariae 168.
Vanderanus (Ger. Ren.) [v. d. Aa] 354.
Varanneman (Wi.) 475.
Vargasius [de Vargas] 148.
Vasquesius (Cph.) [Vasquez] 145.
Vecht 168.
Velasco (Joh. Ruiz de) 257.
Veluwe (*die*) 78, 215.
Venator (Ado.) 399.
Veneti [Venetianen] 343, 351, 431.
Venius (Corn.) 121.
Venius (Sim.) [v. d. Veen] 253.
Venlo 212.

Verdem (Corn.) 418.
Verdoesius (Pt) 223.
Verdugo 184.
Verdunius 67, 68.
Vergasius (Joa.) 89, 90.
Verhaerius (Jac.) 166.
Verhellius (Hen.) 324, 325.
Verhouff (Adr.) 85.
Verius dominus [van Vere] 141.
Vermerius (Ma.) 468.
Vernoys (Joh. de) 266.
Verstegius 394.
Vervins 257.
Veu(ue)selius (Phil.) 95, 96, 171.
Viana 14, 37, 43, 55, 56, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 77, 78, 146, 267, 303, 340.
Viana (G. de) 42.
Victor [zie Schorelius].
Vigelius [zie Wachtelaer].
Viglius 4, 15, 92, 102, 147, 148.
Vilvorda 25, 78.
Vitellecius (Muc.) 464.
Vlidanum [het Vlie] 104, 233.
Vleutenium [Vleuten] 76.
Voets (Joa.) 324.
Voets (Lu.) 109.
Vogelsanck (Fra.) 126.
Voorschoten 220.
Vordenus (Hen.) 448, 474.
Vorstius (Joa.) 45, 424, 434.
Vosbergius (Casp.) 166.
Voshol 236.
Vosmerus (Mich.) [Vosmeer] 279, 280.
Vosmerus (Sasb.) [Vosmeer] 58, 175, 199, 221, 222, 232, 233, 236, 239, 275, 281, 284, 288, 292, 293, 296, 298, 300, 303, 304, 325, 327, 333, 342, 344, 355, 360, 361, 362, 365, 366, 367, 369, 372, 375, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 405, 408, 410, 411, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 430, 437, 439, 441, 444, 447, 448, 449, 458, 459, 460, 472.
Vosmerus (Tilm.) [Vosmeer] 447.
Vreeswijck 55, 67.
Wachtelaer (Joh.) 385, 418, 429, 438, 439, 444, 460.
Wachtendonckius 456.
Wael (het) ['t Waal] 55.
Waellius (Barth.) 166.
Waerdenburgius 36.
Wageninga 211, 243.
Walachria [Walcheren] 22.
Wamelius (Hen.) 104.
Wamesius (Joa.) 227.
Warmoesstraet (die) [in Amsterdam] 68.
Warmontium 133, 134, 436.
Warvicum [Warwick] 223.
Wassenaria 251.
Waterlandia 77, 78.
Werckhoven 316.
Werneri (Christ.) 45.
Wervius (Pt. Adri) [P. A. v. d. Werf] 130, 132, 218.
Wesalia [Wezel] 466.
Westerlandia 154.
Westfrisia 216.
Westhovia [Westhoven] 22.
Westphalia 76.

Wiggerius (Nic.) 283, 300, 303, 325, 326.
Wilhelmus [de Leeuw, zie ook op dien naam] 339, 340, 342, 352, 420.
Wilhelmus Nassovius [Wi. v. Nassau] 219.
Willes [Wilnis] 324, 349.
Wilsveen 112.
Wingarden (Ger. a. 229, 251,
Wit (Jac. de) 315.
Witte (de) 442.
Woerda 37, 38, 96, 135, 218, 236.
Woggenomius (Jac.) 154.
Woggenomius (Nann.) 154.
Wolfius (Math.) 45.
Wormatiensis conventus [te Worms] 161, 173.
Wtenbogaert, (Joh.) 197, 249, 254, 309, 313, 333, 334, 336, 340, 342, 359, 398, 433.
Wtenengius (Fred.) 166.
Wttenhorst 349.
Wulff (Renessius de) 40, 41,
Wulpius 75.
Wijngarden [zie Wingdaren].
Xanten 449.
Xaverius 384.
Yepes (Diego de) 259.
York 215.
Zelandi 321, 334, 354, 408, 409, 410.
Zelandia 10, 21, 22, 99, 143, 150, 151, 180, 192, 195, 196, 197, 204, 216, 238, 271, 272, 283, 284, 285, 373, 383, 403, 406, 408, 409, 410, 424, 427, 434, 460.
Zelenius (Adr.) 166.
Zieriksee 135, 136, 139, 141, 272.
Zoest 78.
Zuiderzee 127.
Zulenei 168.
Zulenius (Joh.) 322, 325, 332, 468.
Zulenius (Nic.) [zie Sulenius].
Zutphania 116, 165, 227, 403.
Zutphania [graafsch.] 373.
Zylius (Bruno) 418.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

pag.				
XXXV	reg.	27		verbaasd *lees* verboeft
XCV	„	12	v. o.	tegens dien *lees* tegen diens
CXVI	„	8	v. o.	eersten *lees* laatsten
7	„	13		XIX Julii *lees* XIV Julii
14	„	18	v. o.	lande *lees* laude
15	„	16	v. o.	qantumvis *lees* quantumvis
18	„	3	v. o	acciperat *lees* acceperat
19	„	6		fimito *lees* finito
26	„	8		santci *lees* sancti
26	„	19	v. o.	usque in hanc *lees* usque in hunc
30	„	3		quidam *lees* quidem
41	„	7		quotidie, cum federatis *lees* , quotidie cum federatis
46	„	12	v. o.	agebet *lees* agebat
58	„	19	v. o.	ades *lees* aedes
89	„	17	v. o.	Mabensius *lees* Mabeusius
97	„	14	v. o.	1569 *schrap dit jaartal*
101	„	10	v. o.	Namuriensibus *lees* Namurcensibus
112	„	12	v. o	Hagae *lees* Haga
141				*de noot aan den voet dezer blz. behoort bij de volgende*, reg. 6: Videre erat
145	„	17	v. o.	Vasquerio *lees* Vasquesio
203	„	5	v. o.	Turcorum *lees* Turcarum
206	„	12		verbaest *lees* verboeft
212	„	2	v. o.	Truysesius *lees* Truchsesius
242	„	6		malificae *lees* malĕficae

pag.				
242	reg	6	v. o.	excidere *lees* excedere
249	„	5	v. o.	9 Aprilis *lees* 4 Aprilis
253	„	12	v. o.	Veniers *lees* Venius.
280	„	7	v. o.	fratrem *lees* patrem
329	„	7	v. o.	collocaturiae *lees* collocaturae
363	„	15	v. o.	et quod patres *lees* eo quod patres *hoewel het hschr.* et *heeft*
263	„	12	v. o.	appellantur *lees* appellentur
364	„	12	v. o.	Kestingen *lees* Keitingium
369	„	6	v. o.	dolerem *lees* dolorem
386	„	13	v. o.	ditioribus *lees* ditionibus
387	„	15		Lovaniensem, Amstelredamensem *lees* Lovaniensem, nativitate Amstelredamensem
387	„	3	v. o.	Parmae *lees* Lermae
394	„	9		in justificationem *lees* in justificationem sui tumultus
394	„	2	v. o.	Interim Hagaecomitis fiebat *lees* Interim Hagaecomitis ingens fiebat
395	„	2	v. o.	..... *zet in de plaats* mirum
396	„	8		militum domum *lees* militum occupant domum
396	„	7	v. o.	magistratum *lees* negotium
396	„	2	v. o.	novorum *lees* nomine
400	„	2		universas *lees* diversas.
400	„	4		quibus modis *lees* quibus possent modis *hoewel dit niet in het hschr. staat*
400	„	16		*schrap* provideri *hoewel het in het hschr. staat*
400	„	17		provideri, de viris *lees* provideri de viris
402	„	17		ab causas *lees* ob causas
405	„	7		exosi *lees* exesi
419	„	12		*Begin een nieuwen zin met* Ut quatuor *en niet , op den volgenden regel, met* nominati
421	„	16		Oostervicius *lees* Oostervirius
427	„	2	v. o.	principus *lees* principibus
429	„	18		i. l. *lees* i. e.
431	„	13		Indica *lees* Iudica.
434	„	14	v. o.	deligare *lees* delegare.
443	„	14	v. o.	Riddenae *lees* Ridderae

pag.

455 reg. 6 v. o. cornices *lees* coriceos

469 „ 15 putabant collegium, si *lees* putabant, collegium si

474 „ 5 faveat *lees* favet

476 „ 1 Jacobus Gouda *lees* Jacobus de Gouda

494 achter reg. 24 *vul in:*

p. 157 onderste regel **Wij hebben die cruywagen vergeten.** Dezelfde anecdote verhaalt Hooft, f°. 63, van den door hem geschandvlekten oud-burgemeester Hendrik Dirxzoon, dien Dusseldorp hier met den naam van Sillingius zal bedoelen. Beide schrijvers putten blijkbaar uit de mondelinge overlevering.

495 achter reg. 15 *vul in:*

p. 206 reg. 11 **die nyet en wil sijn verheert die sal verbaest worden.** Zoo heeft de copiist gelezen en ik in de proef laten staan, daar het een goeden zin scheen te geven en overeen te komen met hetgeen Oldenbarnevelt voor zijn rechters zeide (Verhooren, blz. 10): „beter is verheert als verknecht te zijn." Onlangs echter vond ik in een nog ongedrukten brief van 1668 de spreuk dus aangehaald: „beter overheert dan overboeft" en vermoedde toen dadelijk, dat zoo ook wel bij Dusseldorp staan zou; welke gissing bij het inzien van het hschr. bewaarheid werd. Deze vorm van het spreekwoord is blijkbaar de oorspronkelijke, door Oldenbarnevelt gemoderniseerd; „boef" had in zijn tijd al een gewijzigde beteekenis gekregen.

INHOUD.

INLEIDING . . . . . blz. V.

Leven van den schrijver, VII. — Zijn karakter en zienswijs, XXXII. — Zijn geschriften behalve de Annales, XXXVI. — De Annales en hun bronnen XLI. — Proeven van hun onnauwkeurigheid, LIII. — Inconsequentiën van beoordeeling, LXI. — Onbillijkheid jegens den Prins van Oranje en zijn aanhangers, LXV. — Kerkelijke aangelegenheden onvolledig beschreven, LXXVIII. — Geringe waarde der berichten van politieken aard, CXVII. — Wijze van uitgaaf, CXX.

UITTREKSELS UIT DE ANNALES . . . . . p. 1

ELENCHUS LOCORUM DE QUIBUS AUCTOR DUBITET AN CORRIGENDA . . . . . „ 480

AANTEEKENINGEN . . . . . „ 483

VERTALING VAN MINDER GEBRUIKELIJKE WOORDEN . . „ 518

REGISTERS . . . . . „ 521

BLADWIJZER DER VOORNAAMSTE ONDERWERPEN . . . . . „ 523

NAAMLIJST VAN PERSONEN EN PLAATSEN. . „ 563

CORRIGENDA ET ADDENDA . . . . . „ 587

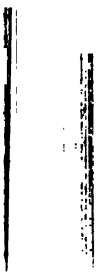

WERKEN DOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP UITGEGEVEN.

KRONIJK.

2e jaargang.(*)	f (5.—)	1.50.	4e jaargang. f (3.70) 2.50.
3e jaargang.	- (2.70)	1.50.	5e jaargang. - (6.—) 2.50.

(*) De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.

KRONIJK.

	2e *serie*				
6e jaargang .	f (6.—)	2.—.	19 jaargang .	f (7.40)	2.—.
7e jaargang .	- (6.40)	3.—.	20e jaargang .	- (7.20)	2.—.
8e jaargang .	- (6.80)	3.—.		5e *serie*	
9e jaargang .	- (6.80)	3.—.	21e jaargang .	- (7.60)	2.—.
10e jaargang .	- (6.80)	3.—.	22e jaargang .	- (7.20)	2.—.
	3e *serie*		23e jaargang .	- (9.20)	2.50.
11e jaargang .	- (3.20)	1.—.	24e jaargang .	- (9.40)	2.50.
12e jaargang .	- (3.60)	1.—.	25e jaargang .	-(10.70)	3.—.
13e jaargang .	- (4.80)	1.50.		6e *serie*	
14e jaargang .	- (5.10)	1.50.	26e jaargang .	- (8.00)	2.50.
15e jaargang .	- (4.60)	1.50.	27e jaargang .	- (8.20)	2.50.
	4e *serie*		28e jaargang .	- (6.20)	2.50.
16e jaargang .	- (5.40)	1.50.	29e jaargang .	- (8.30)	2.50.
17e jaargang .	- (5.80)	1.50.	30e jaargang .	-(10.30)	3.—.
18e jaargang .	- (6.60)	1.50.	31e jaargang .	- (8.40)	2.50.

BERIGTEN.

1e deel. 1e stuk.	f (3.40)	1.50.	4e deel. 1e stuk.	- (3.—)	2.—.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20)	1.50.	4e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20)	1.50.	5e deel. 1e stuk.	- (3.20)	1.50.
2e deel. 2e stuk. (Verhoo-			5e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.—.
ren van Johan v. Ol-			6e deel. 1e stuk.	- (2.50)	1.—.
denbarnevelt.)	-(3.80)	3.80.	6e deel. 2e stuk.	- (2.10)	1.—.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—)	1.50.	7e deel. 1e stuk.	- (5.50)	1.50.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—)	1.50.	7e deel. 2e stuk.	- (6.50)	2.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. - (5.20) **5.20.**

2e *serie* in 8°.

1e deel. 1e afd.	f (3.75)	2.50.	3e deel. 2e afd.	- (3.40)	1.50.
1e deel. 2e afd.	- (3.10)	2.50.	4e deel. 1e afd.	- (3.10)	1.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20)	3.50.	4e deel. 2e afd.	- (5.20)	1.50
2e deel. 2e afd.	- (3.20)	2.—.	5e deel . . .	-(12.00)	4.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50)	2.—.	6e deel . . .	- (1.20)	1.—.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berichten en den Codex diplomaticus . . . . . *f* (1.80) 1.50.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

I^e^ Deel .	*f* (5.60)	2.50.	VIIIe Deel .	*f* (3.60)	3.60.
IIe Deel .	- (5.20)	2.50.	IXe Deel .	- (6.10)	6.10.
IIIe Deel .	- (5.20)	2.50.	Xe Deel .	- (5.80)	5.80.
IVe Deel .	- (8.80)	4.—.	XIe Deel .	- (6.60)	6.60.
Ve Deel .	- (5.40)	3.—.	XIIe Deel .	- (4.10)	4.10.
VIe Deel .	- (6.00)	6.—.	XIIIe Deel .	- (5.00)	5.00.
VIIe Deel .	- (5.00)	5.—.	XIVe Deel .	- (3.80)	3.80.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmundani . . . . . *f* (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams. Uitgeg. door Mr. J. T. Bodel Nyenhuis . . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko. Uitgeg. door Mr. Feith en Dr. Acker Stratingh . . . - (3.70) 1.50.
5. Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgeg. door Prof. Peerlkamp en A. Perk. . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). - (2.30) 1.—.
7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. Uitg. door Mr. H. O. Feith. - (2.40) 1.—.
8. De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. Uitg. door Dr. E. Verwijs. - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625 . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. - (1.90) 1.—.
11. Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Eerste deel.* 1584—1618 . . . - (4.00) 1.50.
12. Hetz. *Tweede deel, eerste afd.* 1618—1621. - (2.80) 1.—.
13. Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . . - (4.00) 1.50.

14.	Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitg. door Prof. R. Fruin	*f*4 .80)	2.—.
15.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Tweede deel, tweede afdeeling.* 1621—1626.	- (5.50)	2.—.
16.	Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft.	- (4.90)	2.—.
17.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, eerste afdeeling.* 1626, 1627	- (6.50)	2.—.
18.	Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Naar 't oorspronkelijke handschrift uitg. door Dr. J. van Vloten . .	- (3.40)	1.50.
19.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, tweede afdeeling.* 1628, 1629.	- (8.20)	2.50.
20.	Hetz. *Derde deel, derde afdeeling.* 1630 .	- (6.10)	2.—.
21.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste deel* .	- (5.80)	2.50.
22.	Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, vierde afdeeling* 1631—1644.	- (4.50)	1.50.
23.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696. *Eerste deel.*	- (6.70)	6.70.
24.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede deel* .	- (7.20)	2.50.
25.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon. *Tweede deel*	- (7.90)	7.90.
26.	De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Derde deel*	- (6.20)	2.50.
27.	Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.	- (10.80)	3.—.
27*b*.	Brieven van en aan denz. Uitg. door Mr. J. A. Sillem. (Aanhangsel van de Brieven uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.) Met twee registers.	- (1.40)	1.—.
28.	Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum .	- (1.40)	1.—.

29.	De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste deel* .	*f* (6.80)	3.—
30.	Hetz. *Tweede deel*	- (5.80)	3.—.
31.	Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door Mr. S. Muller Fz. .	- (1.40)	1.—.
32.	Journaal van Constantijn Huygens den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . .	- (3.50)	3.50.
33.	Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur-extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier.	- (8.00)	2.50.
34.	Hetz. Tome deuxième.	- (5.40)	2.—.
35.	Hetz. Tome troisième, première partie .	- (5.60)	2.—.
36.	Hetz. Tome troisième, deuxième partie .	- (3.90)	1.50.
37.	Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620	- (6.10)	3.50.
38.	**Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Eerste deel***	- (6.60)	**3.50.**
39.	**Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste deel.* (1652—1655)**	- (7.80)	**7.80.**
40.	**Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door Dr. W. G. Brill. *Eerste deel***	- (5.00)	**2.50.**
41.	**De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II. Toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning, door Dr. J. A. Wijnne.**	- (5.40)	**2.50.**
42.	**Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door Dr. W. G. Brill. *Tweede deel***	- (4.80)	**2.50.**
43.	**Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Tweede deel***	- (4.60)	**1.50.**
44.	**Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam**		

	enz. Uitg. door Mr. J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Eerste deel*	*f* (6.60)	3.—.
45.	Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, Raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitg. met inleiding en aanteekeningen, door Theod. Jorissen . . .	- (4.50)	3.—.
46.	Journalen van Constantijn Huygens den Zoon. *Derde deel*	- (2.20)	2.20.
47.	Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door Dr. P. J. Blok.	- (2.90)	2.90.
48.	De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego). Uitg. en met kritische aanteekeningen voorzien door Mr. J. A. Feith; met eene inleiding van Dr. P. J. Blok	- (2.40)	2.40.
49.	Quedam Narracio de Groninghe, de Thrente de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitg. door Mr. C. Pijnacker Hordijk	- (2.10)	2.10.
50.	Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam enz. Uitg. door Mr. J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Tweede deel*. . .	- (7.80)	2.50.
51.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. *Tome I.* (1576—1578).	-	6.80.
52.	Resolutiën, genomen bij de Vroedschap van Utrecht, betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door Dr. J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699.)	-	2.00.
53.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. *Eerste deel*	-	7.30.
54.	De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. *Tweede deel*	-	8.—.
55.	Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome II.* (Troubles des Malcontents et des Gantois. Septembre 1578 — Février 1579.)	-	6.25.
56.	Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Derde deel.*	-	3.—.